

Davor Derenčinović

Anna-Maria Getoš

UVOD U KRIMINOLOGIJU s osnovama kaznenog prava

Zagreb, 2008.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRAVNI FAKULTET

© Copyright

Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Sva su prava pridržana.

Nije dopušteno umnožavanje (reproduciranje) u bilo kojem obliku, stavljanje u promet (distribucija), priopćavanje javnosti te prerada bez posebnog dopuštenja autora.

Nakladnik:

Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Za nakladnika:

Prof.dr.sc. Josip Kregar

Urednik nakladničke djelatnosti:

Prof.dr.sc. Igor Gliha

Recenzenti:

Prof.dr.sc. Igor Bojanić

Prof.dr.sc. Leo Cvitanović

Prof.dr.sc. Josip Kregar

Računalni slog:

Mr.sc. Anna-Maria Getoš

Gordana Vinter

Tisak:

Sveučilišna tiskara d.o.o.

Slika na naslovnici:

Rembrandt Harmenszoon van Rijn, Noćna straža (De Nachtwacht),
ulje na platnu iz 1642. god., Nizozemski nacionalni muzej
u Amsterdamu (Rijksmuseum).

ISBN 978-953-270-024-4

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne
i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 672159.

UVOD U KRIMINOLOGIJU
s osnovama kaznenog prava

UVOD U KRIMINOLOGIJU s osnovama kaznenog prava

Prof.dr.sc. Davor Derenčinović

Izvanredni profesor na Katedri za kazeno pravo
Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Mr.sc. Anna-Maria Getoš

Asistent na Katedri za kazeno pravo
Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Zagreb, 2008.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRAVNI FAKULTET

© Copyright

Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Sva su prava pridržana.

Nije dopušteno umnožavanje (reproduciranje) u bilo kojem obliku, stavljanje u promet (distribucija), priopćavanje javnosti te prerada bez posebnog dopuštenja autora.

Nakladnik:

Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Za nakladnika:

Prof.dr.sc. Josip Kregar

Urednik nakladničke djelatnosti:

Prof.dr.sc. Igor Gliha

Recenzenti:

Prof.dr.sc. Igor Bojanić

Prof.dr.sc. Leo Cvitanović

Prof.dr.sc. Josip Kregar

Računalni slog:

Mr.sc. Anna-Maria Getoš

Gordana Vinter

Tisak:

Sveučilišna tiskara d.o.o.

ISBN ?????

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem ??????.

Sadržaj

Prvo poglavlje UVOD U KRIMINOLOGIJU

1. Predmet kriminologije	3
2. Metode kriminologije	5
2.1. Statistika	6
2.2. Samoiskaz	11
2.3. Samodoživljena viktimizacija	11
2.4. Studija slučaja	12
2.5. Pokus	13
2.6. Promatranje	16
2.7. Kriminološko profiliranje	17
2.8. Kriminalna prognostika	18
3. Definicija kriminologije	19
4. Odnos kriminologije s drugim kaznenim znanostima	22
4.1. Kriminologija i znanost kaznenog prava	22
4.2. Kriminologija i politika suzbijanja kažnjivih ponašanja	22
4.3. Kriminologija i žrtvoslovlje	23
4.4. Kriminologija i kriminalistika	24
4.5. Kriminologija i penologija	24
4.6. Kriminologija i socijalna patologija	25

Drugo poglavlje UČENJE O POJAVNIM OBLICIMA KAŽNJIVIH PONAŠANJA (FENOMENOLOGIJA)

1. Uvod u učenje o pojavnim oblicima kažnjivih ponašanja (fenomenologija) ...	31
2. Delikti nasilja	40
2.1. Ubojstvo	47
2.2. Seksualni delikti	60
2.3. Nasilje među intimnim partnerima	70
2.4. Nasilje prema djeci	76
2.5. Razbojništvo	86
2.6. Terorizam	91

2.7. Zločini iz mržnje	98
2.8. Ostali izabrani delikti nasilja	103
3. Imovinski kriminal	108
4. Zloupotroba opojnih droga	115
5. Organizirani kriminal, korupcija i pranje novca	127
6. Cyber-kriminal	137
7. Fenomenološke posebnosti određenih skupina delinkvenata	143
7.1. Maloljetnička delinkvencija	147
7.2. Delinkvencija osoba s duševnim smetnjama	157
7.3. Delinkvencija žena	163
7.4. Delinkvencija starijih osoba	170
7.5. Delinkvencija osuđenih osoba - kriminalni povrat	174

Treće poglavlje

KRIMINOLOŠKE TEORIJE O UZROCIMA KAŽNJIVIH PONAŠANJA

1. Uvod u kriminološke teorije koje se bave proučavanjem uzroka kažnjivih ponašanja (etiologija)	183
2. Prvi kriminološki diskursi	187
3. Pozitivistička škola	191
4. Ekološke teorije	199
5. Teorija anomalije	203
6. Teorija etiketiranja	208
7. Teorija diferencijalne asocijacije	213
8. Teorija genetske predispozicije za kažnjivo ponašanje	216
9. Radikalna kriminologija	220
10. Ostale kriminološke teorije	225

Četvrto poglavlje

OSNOVE KAZNENOG PRAVA

1. Uvod	231
2. Opći dio kaznenog prava (kaznenopravne sankcije)	233
3. Posebni dio kaznenog prava	245
3.1. Ubojstvo	245
3.2. Kaznena djela protiv spolne slobode i spolnog ćudoređa	247
3.3. Kaznenopravna zaštita od obiteljskog nasilja	249
3.4. Kaznena djela nasilja nad djecom	251
3.5. Terorizam	255
3.6. Kaznena djela protiv imovine	256
3.7. Kaznenopravna zaštita od zloupotrebe opojnih droga	256
3.8. Organizirani kriminal, korupcija i pranje novca	261
4. Maloljetničko kazneno pravo	264
5. Pravni položaj osoba s duševnim smetnjama	268

Predgovor prvom izdanju

Ovaj je udžbenik zamišljen kao svojevrsni uvod u kriminologiju. To je razvidno i iz njegova naziva. Radi se o sustavno izloženim osnovnim spoznajama koje se odnose na predmet kriminologije. Upoznavanje s tim sadržajima važno je za svakoga tko se na različite načine bavi pojavama koje su predmetom ove znanosti, ali i praktične discipline. To se osobito odnosi na studente Studijskog centra za socijalni rad u Zagrebu kojima je ovaj udžbenik prvenstveno i namijenjen. Vjerujemo da će, osim studentima socijalnog rada, kao i studentima Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu kojima kriminologija, uslijed reforme nastavnog plana i programa na petoj godini, uskoro postaje i obligatorni kolegij u okviru kaznenopravnog smjera, sadržaji i spoznaje sadržane u ovoj knjizi koristiti i svima onima koji se na bilo koji način bave kriminologijom. Tu u prvom redu mislimo na socijalne radnike koji se društvenim pojavama koje su predmetom kriminologije bave u praksi. Brojnim je pozitivnim zakonskim propisima predviđeno njihovo sudjelovanje u postupanju prema delinkventima, ali i osobama s poremećajima u ponašanju čije ponašanje nije uvijek protupravno, ali može biti devijantno. Smatramo da sadržaji obuhvaćeni u ovom udžbeniku, a osobito nove fenomenološke i etiološke spoznaje recentnih kriminoloških istraživanja i njima mogu biti od koristi. Sadržaj ovog udžbenika, uz osnovne sadržaje kriminologije, obuhvaća i osnove kaznenog prava. Radi se, dakako, samo o osnovama čije je poznavanje *condicio sine qua non* potpunog razumijevanja kriminoloških sadržaja. Stoga su dijelom ovog udžbenika i pravni sadržaji uz pojedine fenomenološke cjeline kojima se studentima socijalnog rada omogućava upoznavanje s osnovnim odrednicama pravnog uređenja društvenih pojava kojima se kriminologija bavi. Vjerujemo da će boljem razumijevanju i ponovnom promišljanju o usvojenim znanjima iz ovog udžbenika doprinijeti i pitanja za ponavljanje koja se nalaze na kraju svake tematske cjeline i koja su koncipirana tako da pokrivaju veći dio materije. Na kraju izražavamo svoju zahvalnost svima koji su na bilo koji način pomogli u realizaciji ovog udžbenika – Marti Dragičević, znanstvenoj novakinji na Katedri za kazneno pravo Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu koja je uz pregled teksta izradila i kazalo pojmova, recenzentima, a posebno izdavaču za kvalitetnu pripremu i brzinu predaje rukopisa u tisak.

Zagreb, lipanj 2008.

Autori

Kratice zakona:

KZ – Kazneni zakon

ZKP – Zakon o kaznenom postupku

ZPPJRM – Zakon o prekršajima protiv javnog reda i mira

ZSM – Zakon o sudovima za mladež

ZSPC – Zakon o sigurnosti prometa na cestama

ZSZOD – Zakon o suzbijanju zlouporabe opojnih droga

ZZNO – Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji

ZZNRO – Zakonom o izvršavanju zaštitnog nadzora i rada za opće dobro na slobodi

ZZODS – Zakon o zaštiti osoba s duševnim smetnjama

Ostale korištene kratice:

DZS – Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske

ESCCJS – European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics 2006

HZJZ – Hrvatski zavod za javno zdravstvo

Prvo poglavlje

UVOD U KRIMINOLOGIJU

1. Predmet kriminologije

Literatura: *Adler i dr.*, Criminology, New York, 1991; *Caldwell R.*, Criminology, New York, 1956; *Derenčinović D.*, Uvod u kriminologiju i socijalnu patologiju s osnovama kaznenog prava, Zagreb, 2004; *Horvatić Ž.*, Osnove kriminologije, Zagreb, 1998; *Kaiser G.*, Kriminologie, Heidelberg, 1996; *Maguire i dr.*, The Oxford Handbook of Criminology, Oxford, 1994; *Singer M.*, Kriminologija, Zagreb, 1994; *Sutherland E.*, Principles of Criminology, Philadelphia, 1947; *Williams-McShane*, Criminological Theory, New Jersey, 1994.

Pod predmetom neke znanosti podrazumijevamo skup sadržaja i pojava kojima se ta znanost bavi odnosno koja ta znanost svojim metodološkim i analitičkim sustavom proučava (studira). Odgovor na to što se smatra predmetom neke znanosti u sebi sadržava i bitne odrednice definicije te znanosti. Znanosti se dijele na prirodne i društvene ovisno o tome što je predmet njihova proučavanja. Prirodne znanosti nastoje svojim metodološkim i analitičkim sustavom otkriti osnovne zakonitosti kretanja u prirodi dok se društvene bave društvenim pojavama. Razvrstavanje (klasifikacija) znanosti u sustav prirodnih ili društvenih nije uvijek jednostavna jer je jedna od temeljnih zasada suvremene civilizacije znanja da su sve pojave u podjednakoj mjeri i društvene i prirodne. Tako su, primjerice, bolesti čije pojavne oblike, etiologiju te načine liječenja i prevenciju proučava medicina, i društvena pojava jer su mnoge od njih (u literaturi se nazivaju i bolestima XX. i/ili XXI. stoljeća) društveno uvjetovane što znači da je njihov glavni uzrok neka društvena disfunkcionalnost – npr. pretilost. S druge strane i delinkvenciju kao dio predmeta kriminologije opravdano možemo smatrati društvenom pojavom, no brojni endogeni čimbenici antropološke prirode koji nesumnjivo utječu na tu pojavu ukazuju na njezinu ‘mješovitu’ prirodu. Upravo zbog poteškoća pri strogoj klasificiranju znanosti u kategoriju prirodnih ili društvenih, ima autora koji podjelu na prirodne i društvene znanosti smatraju artificijelnom i ‘preživjelom’ navodeći da je u uvjetima znanstvenog napretka u posljednjih stotinu godina teško odrediti koja se pojava smatra prirodnom, a koja društvenom. Oni se zalažu za novu, tzv. metaznanost koja objedinjuje svu činjeničnu i spoznajnu građu postojećih znanosti i prilagođenim metodološkim sustavom otkriva zakonitosti u prirodi i društvu.

Kriminologija se bavi kažnjivim ponašanjima. Određenije, predmet kriminologije su pojavni oblici (fenomenologija) i uzroci (etiologija) kažnjivih ponašanja. Kažnjiva ponašanja (delinkvencija) su ona za koja pravni poredak propisuje kaznu (ili neku drugu sankciju). Tim se ponašanjima krše pravne norme koje zabranjuju određeno postupanje (prohibitivne norme) ili pak norme koje određeno postupanje nalažu (imperativne norme). To su sva ponašanja pojedinaca (fizičkih osoba) i pravnih osoba koja su zbog njihove neprilagođenosti zajedničkom životu, pogibelnosti za određene vrijednosti i dobra u toj zajednici ili iz drugih razloga neprihvatljiva i zbog toga pravno zabranjena. Kažnjiva ponašanja razvrstana su u sustavu s obzirom na njihovu težinu i opasnost po zaštićene vrijednosti. U hrvatskom pravu kažnjiva su ponašanja kaznena djela i prekršaji. Ta kažnjiva ponašanja obuhvaćena su višim rodnom pojmom delinkvencije (prijestupništva). Stoga kad se u tekstu spominje delinkvencija misli se na obje vrste kažnjivih radnji (umjesto toga termina na određenim se mjestima u tekstu koristi i termin ‘prijestupništvo’), dok se pod pojmom ‘kriminal’ podrazumijevaju samo kaznena djela kao najteže kažnjive radnje. Usporedbom različitih sustava dolazimo do zaključka da nema neke univerzalne formule po kojoj se određeno ponašanje proglašava najtežom kažnjivom radnjom (kaznenim djelom), a koje lakšim oblikom (npr. prekršajem). Tako je sasvim uobičajeno da neko ponašanje koje je u jednoj državi propisano kao kazneno djelo (npr. posjedovanje opojnih droga) u drugoj predstavlja tek prekršaj. Naravno, postoje i takva ponašanja koja su zbog svoje težine, prouzročeni posljedica i počinitelja koji njihovim

počinjenjem manifestira izrazito nepoštivanje poretka, u svim pravnim sustavima proglašena najtežim kažnjivim radnjama tj. kaznenim djelima (npr. ubojstvo, genocid, ratni zločini itd.). Odluka o razvrstavanju pojedinih kažnjivih ponašanja unutar postojećih kategorija uvijek ovisi o tome kako zakonodavac u pojedinoj državi shvaća zabranjena ponašanja. Ponašanje za koje ocijeni da ugrožava temeljne ustavom zaštićene vrijednosti zakonodavac će propisati kao najteži oblik kažnjive radnje (kazneno djelo), dok će ostale oblike kažnjivih radnji koji nisu u tolikoj mjeri opasne i društveno štetne i bliže su povredama građanske discipline no osnovnih ustavom zaštićenih vrijednosti propisati u formi prekršaja.

Kao što je već spomenuto, vrste kažnjivih ponašanja u Hrvatskoj su kaznena djela i prekršaji. Premda u hrvatskom kaznenom pravu nema definicije kaznenog djela u teoriji se kaznenim djelom u materijalnom smislu smatra ponašanje čovjeka kojim se povrjeđuju osobito vrijedna pravna dobra, tj. vrednote bez kojih društvo ne bi moglo opstati ili bi, u najmanju ruku, bila ugrožena njegova sigurnost. Radi se vrijednostima poput života i tijela, časti i ugleda, pravosuđa, službene dužnosti itd. Ukupnost kaznenih djela počinjenih na određenom prostoru kroz određeno vrijeme naziva se još i kriminal. Tako, primjerice, govorimo o kriminalu u Republici Hrvatskoj u razdoblju od 2002. do 2006. godine ili o gospodarskom kriminalu u Europskoj uniji u 2007. godini itd. Umjesto izraza 'kriminal' često se u literaturi, ali i u zakonodavstvu u nazivima pojedinih zakona ili međunarodnih konvencija upotrebljava izraz 'kriminalitet' (npr. Zakon o uredu za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminaliteta ili Konvencija Ujedinjenih naroda protiv transnacionalnog organiziranog kriminaliteta (podv. autori). Premda su oba naziva ispravna, u ovom se radu koristi izraz 'kriminal' zbog toga što je on bliži latinskom izvorniku (lat. *crimen*: zločin) dok je 'kriminalitet' izvedenica toga pojma koja dolazi iz njemačkog jezika (njem. *Kriminalität*).

2. Metode kriminologije

Literatura: *Adler i dr.*, Criminology, New York, 1991; *Caldwell R.*, Criminology, New York, 1956; *Couzens M.*, Getting the Crime Rate Down: Political Pressure and Crime Reporting, Law and Society Review, 8 (1974), str. 457; *Derenčinović D.*, Mit(o) korupciji, Zagreb, 2001; *Derenčinović D.*, Uvod u kriminologiju i socijalnu patologiju s osnovama kaznenog prava, Zagreb, 2004; *Dunford-Elliott*, Identifying Career Offenders Using Self-reported Data, Journal of Research in Crime and Delinquency, 21(1983), str. 57; *Gallier-McCartney*, Criminology, Power, Crime and Criminal Law, Homewood, 1977; *Horvatić Ž.*, Osnove kriminologije, Zagreb, 1998; *Kaiser G.*, Kriminologie, Heidelberg, 1996; *Krämer W.*, So lügt man mit Statistik, München, 2004; *Kressel N.*, Mass Hate: The Global Rise of Genocide and Terror. Cambridge, 2002; *Lauder M.*, Journey into darkness: Covert research in the Canadian racist underground (www.mootsf.org/forums/archive/index.php?t-1381.html (13.05.2008.)); *Levine J.*, The Potential for Crime Over-reporting in Criminal Victimization Surveys, Criminology, 14 (1976), str. 307; *Maguire i dr.*, The Oxford Handbook of Criminology, Oxford, 1994; *Modly-Korajlić*, Kriminalistički rječnik, Tešanj, 2002; *Singer M.*, Kriminologija, Zagreb, 1994; *Šeparović Z.*, Kriminološka ekspertiza i prognoza, Banja Luka, 1979; *Šeparović Z.*, Viktimologija, studije o žrtvama, Zagreb-Beograd, 1987; *Sutherland E.*, Principles of Criminology, Philadelphia, 1947; *Turković K.*, Međunarodno istraživanje žrtava zločina: stope i trendovi u kretanju kriminaliteta u Republici Hrvatskoj, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, 6 (2002), str. 1195; *Vodinić-Aleksić*, Kriminalistika, Zagreb, 1990; *Wiliams-McShane*, Criminological Theory, New Jersey, 1994; *Zimbardo P.*, The Lucifer Effect: Understanding How Good People Turn Evil, Random House, 2007; *Žakman Ban-Mlinarić*, Epistemološki i metodološki problemi u kriminološko-penološkim istraživanjima, Kriminologija i socijalna integracija, 1 (1996), str. 29.

Korišteni internetski linkovi: www.kriminologie.uni-hamburg.de (13.05.2008.); www.lucifereffect.org (17.05.2008.); www.ocf.berkeley.edu (17.05.2008.); www.sozialwiss.uni-hamburg.de/publish/KS (13.05.2008.); www.stanleymilgram.com (16.05.2008.); www.prisonexp.org (17.05.2008.); www.zimbardo.com (17.05.2008.).

Svaka znanost u studiranju svoga predmeta polazi od jasno određenih i provjerljivih hipoteza. To su pretpostavke od kojih istraživač polazi u svom radu i na temelju kojih određuje osnovne metodološke postavke istraživanja. Tako je, primjerice, hipoteza istraživanja da na maloljetničku delinkvenciju utječu poremećeni obiteljski odnosi. Treba reći da hipoteze nisu samo u gruboj formi na papir prenesene ideje istraživača, već da se mora raditi o znanstveno utemeljenim pretpostavkama koje uzimaju u obzir rezultate prethodnih jednakih ili sličnih istraživanja. Da bi formuliranu hipotezu (pretpostavku) istraživač provjerio, on poduzima niz postupaka, od ankete, proučavanja studije slučaja itd. Planirani istraživački postupak provjere postavljenih hipoteza u znanosti se naziva metodom. Premda je iz svakog istraživanja, pa tako i kriminološkog, nemoguće do kraja eliminirati subjektivnost istraživača i njegovu 'želju' da potvrdi svoje hipoteze, potrebno je nastojati da se odabranom metodom postavljene hipoteze provjere, a ne potvrde (podv. autori) jer samo takav pristup doprinosi objektivnosti i vjerodostojnosti istraživača, ali i istraživanja. Nakon što su podaci prikupljeni, slijedi postupak indukcije u kojem se integriraju rezultati istraživanja i utvrđuje da li su dobiveni rezultati u skladu s postavljenom hipotezom (ili hipotezama) ili ne. Nakon toga slijedi utvrđivanje zaključaka istraživanja i ponovljena provjera ostvarenih rezultata i utvrđenih zaključaka. Samo ono istraživanje čiji su rezultati objektivno provjerljivi je pravo znanstveno istraživanje. U znanstvenom istraživanju kojemu je cilj 'pronalaženje istine', ili možda manje ambiciozno, davanje odgovora na postavljena pitanja o pojavnim oblicima i uzrocima pojava, istraživači se služe čitavim nizom metoda. Kriminologija ne raspolaže metodama za koje bi se moglo reći da pripadaju isključivo toj znanosti. Većina metoda koje se koriste i u drugim društvenim znanostima (statistika, pokus, studija slučaja itd.) primjenjuju se i u kriminološkim istraživanjima. To, međutim, ne znači da kriminologija nema svoj vlastiti metodološki sustav koji je poseban i različit od sustava svih drugih društvenih znanosti. Posebnost toga sustava zbog kojeg i govorimo njegovoj samostalnosti je, kao i kod ostalih društvenih znanosti, mogućnost optimalizacije, odnosno komplementarne primjene različitih metoda već ovisno o tome što je predmet i kakva je hipoteza konkretnog istraživanja. Horvatić kriminološke metode dijeli na osnovne, posebne i pomoćne s tehničkim instrumentarijem. Osnovne metode su one koje opredjeljuju osnovni znanstveni način promatranja i proučavanja predmeta. Posebne metode određuju način sistematiziranja i

uspoređivanja, te djelomično objašnjenje pojava kojima se kriminologija bavi. Pomoćne metode određuju način prikupljanja podataka o pojavama. Prema Mergenu, istraživačke metode u kriminologiji su statistička, eksperimentalna, povijesna i klinička metoda. Prema Singeru među metodama kriminoloških istraživanja posebno se ističu: proučavanje individualnih slučajeva, klinički način proučavanja ličnosti delinkventa i njegovih socijalnih prilika, statistička analiza kažnjivih ponašanja kao masovne pojave i eksperimentalno proučavanje delinkvenata u raznim prirodno postojećim ili namjerno u tu svrhu stvorenim uvjetima i okolnostima. Od metoda treba razlikovati tehnike prikupljanja podataka odnosno tehnike istraživanja. Razlika između metode i tehnike uglavnom je u tome što je metoda planirani način proučavanja, a tehnika sredstvo koje pomaže ili omogućava to proučavanje. Tako je, primjerice, statistika istodobno i tehnika prikupljanja podataka o predmetu istraživanja, ali i samostalna metoda koja usporedbom određenih prikupljenih podataka (npr. usporedba broja osoba prijavljenih zbog sumnje da su počinili kazneno djelo s brojem pravomoćno osuđenih osoba) omogućava određene zaključke. Međutim, važno je napomenuti da bez detaljnijeg istraživanja koje podrazumijeva i primjenu ostalih kriminoloških metoda zaključci dobiveni na temelju primjene statističke metode teško mogu imati pravu znanstvenu vrijednost. Određeni statistički podaci (npr. o kretanju broja osoba prijavljenih za kaznena djela s elementima nasilja području Zagreba u razdoblju od 2000. do 2002. godine i koji indiciraju porast te vrste kriminala) koji su od strane istraživača ‘pročitani’ odnosno protumačeni na pravi način, još uvijek se ne mogu smatrati pravim znanstvenim tezama, ali ako su dobro formulirani mogu se koristiti kao kvalitetne hipoteze nekog istraživanja. Kriminološke metode danas su pretežno multidimenzionalne i interdisciplinarne. Kriminologija je, prije svega, empirijska znanost, pa se u načelu služi induktivnom metodom, tj. pri donošenju svojih zaključaka i stavova polazi od posebnog k općem. U nastavku slijedi pregled osnovnih obilježja sljedećih kriminoloških metoda: statistike, samoiskaza, samodoživljene viktimizacije, studije slučaja, pokusa, promatranja, kriminološkog profiliranja i kriminalne prognostike.

2.1. Statistika

Statistika je kriminološka metoda koja omogućava praćenje delinkvencije kao masovne društvene pojave i to rasprostranjenosti, strukture i kretanja (dinamike) te pojave. To praćenje nije samo sebi svrhom, već služi kao svojevrsna orijentacija u osmišljavanju i provedbi mjera antikriminalne politike (politike suzbijanja kažnjivih ponašanja). Zbog toga prikupljeni i statistički obrađeni, te statističkom metodom analizirani podaci imaju iznimnu praktičnu vrijednost. Jedan od glavnih problema statistike kao kriminološke metode je fenomen tzv. ‘tamne brojke’ (engl. *dark number*). Pod tamnom brojkom kažnjivih ponašanja podrazumijevamo realizirana kažnjiva ponašanja, tj. ona koja su se dogodila no koja, zbog određenih razloga, nisu registrirana. Ta ponašanja nisu prijavljena nadležnim državnim tijelima zbog čega nije pokrenut kazneni ili prekršajni postupak. Tamna brojka jedan je od najvećih problema vezanih uz statistiku kao metodu kriminologije, ali i kao tehniku prikupljanja podataka, jer onemogućava donošenje pouzdanih zaključaka o rasprostranjenosti, strukturi i dinamici kažnjivih ponašanja na određenom području kroz određeno vrijeme. U literaturi se mogu naći različite procjene opsega tamne brojke. Tako je prema Harlowu od svih počinjenih kaznenih djela tek njih 35% žrtva prijavila policiji. Razlozi neprijavlivanja su ‘privatiziranje’ počinjenog djela odnosno shvaćanje da se radi o intimnoj sferi kojom se ne bi trebala baviti tijela kaznenog pravosuđa (čest razlog neprijavlivanja kod zlostavljanja u

obitelji i seksualnih delikata), nepovjerenje u učinkovitost i poštenje tijela kaznenog pravosuđa, rizik od samooptuživanja (npr. davatelj mita koji prijavi primanje mita od strane službene ili odgovorne osobe izlaže se riziku od kaznenog progona), strah od gubitka 'dobrog glasa' ili od osvete (također vrlo čest razlog neprijavlivanja kod kućnog nasilja i to osobito kad se radi o djeci) itd. U djelu 'Zločin, žrtva i policija' Enis izvještava o odgovorima žrtava, nad kojima je počinjeno kazneno djelo, zašto nisu prijavili. Odgovori se razvrstavaju u četiri kategorije:

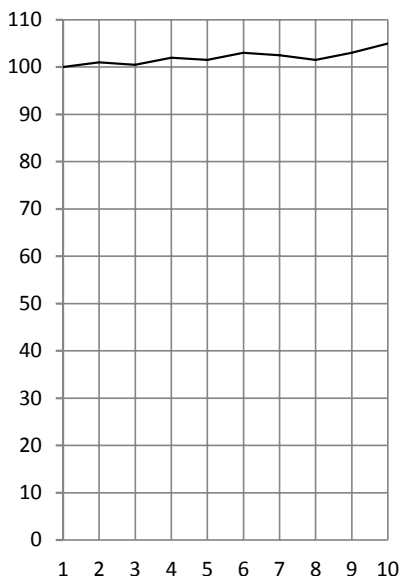
- jedna polovina je smatrala da policija nema s tim ništa, ili nije htjela izložiti se;
- jedna trećina je smatrala da to nije stvar policije i nisu htjeli uznemiravati policiju;
- jedna desetina ispitanika nije htjela 'gubiti vrijeme s policijom';
- dva posto žrtava nije prijavilo da je nad njima počinjeno kazneno djelo zbog straha od osvete.

Nadalje, kazneno djelo može biti izvedeno na način da se uopće ne zna da je ono počinjeno. Tako, primjerice, netko može usmrtiti drugu osobu i finigrati da se radi o samoubojstvu. Kod imovinskog kriminala osoba može biti pokradena, a da toga nikad ne postane svjesna, osobito ako se radi o krađi stvari male vrijednosti (tzv. sitna krađa, vidi izlaganja uz imovinski kriminal). Isto tako, žrtve ekoloških onečišćenja najčešće nisu svjesne izloženosti dugotrajnim rizičnim emisijama štetnih tvari. Problem tamne brojke osobito je izražen kod seksualnih delikata (silovanje, spolni odnošaj s nemoćnom osobom, spolni odnošaj zlouporabom položaja itd.). To su kaznena djela kod kojih najčešće nema svjedoka, materijalni tragovi brzo nestaju, a žrtve ih uglavnom nisu spremne prijaviti. Razlog tome je, u prvom redu, strah od tzv. sekundarne viktimizacije odnosno izloženosti postupku u kojem je iskaz oštećenika često jedini dokaz da je kazneno djelo počinjeno. Ta izloženost podrazumijeva ponovni susret s počiniteljem kaznenog djela što je za žrtvu vrlo traumatično iskustvo, ali i niz ispitivanja od strane različitih procesnih sudionika, publicitet postupka (osim u postupcima u kojima je javnost isključena s glavne rasprave) itd. Nespremnost žrtve na prijavljivanje kaznenog djela još je veća kad se radi o seksualnom nasilju među poznatim osobama, partnerima ili članovima obitelji. Seksualno iskorištavana djeca o svojoj viktimizaciji šute jer strahuju da bi u suprotnom oni bili krivi za raspad obitelji. Tamna brojka izražena je i kod koruptivnih kaznenih djela kao što su primanje mita, davanje mita, protuzakonito posredovanje i sl. Razlog tome je što se korupcija često doživljava kao 'zločin bez žrtve', kao svojevrsna transakcija u kojoj obje strane na neki način profitiraju kaznenim djelom. U takvim okolnostima teško je za očekivati da bilo koja od tih strana prijavi kazneno djelo.

Jedna od slabosti statistike je i mogućnost manipulacija i tendenciozne prezentacije podataka o rasprostranjenosti, strukturi i dinamici kažnjivih ponašanja. Tako, primjerice, da bi se opravdala visoka stopa nerazjašnjenosti imovinskog kriminala, policija može objaviti podatak da je u tekućoj godini postotak razjašnjenosti tih kaznenih djela porastao za 10% u odnosu na prethodnu godinu. Takav podatak na prvi pogled govori o povećanoj učinkovitosti policije u suzbijanju imovinskog kriminala. Međutim, ako se zna prešućeni podatak da je tih 10% posljedica uhićenja samo jedne osobe osumnjičene za 80 provalnih krađa na području grada, tada spomenutih 10% dobiva sasvim drugu dimenziju. Posebno izražene su manipulacije statističkim podacima prilikom njihove grafičke obrade, gdje su sami podaci točni, ali se različitim prikazivanjem istih podataka stvara potpuno drugačiji dojam – najčešće po želji onoga tko podatke objavljuje.

Tako Krämer navodi primjer tri mogućnosti prikaza istih podataka, a za koje ćemo zamisliti da se radi o broju prijavljenih silovanja kroz deset godina.

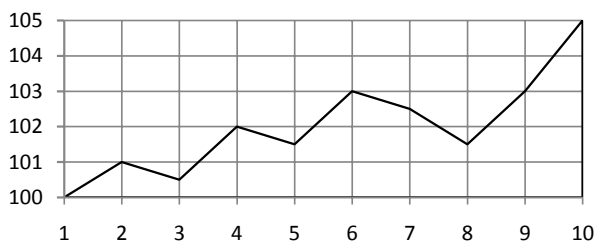
Dijagram br. 1:

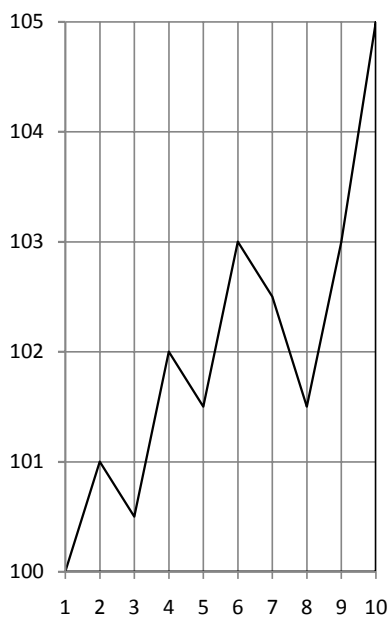
Dijagram br. 1 prikazuje realno stanje i kretanje (dinamiku) određenog broja prijavljenih silovanja tijekom deset godina: dinamike gotovo da i nema, prije bi se moglo govoriti o stanovitoj stagnaciji, uz blagi trend rasta od 9. do 10. godine, tako da nema razloga za veliku zabrinutost.

Kako bi se uštedjelo na prostoru, mnogi prilikom prikazivanja podataka jednostavno odrežu dio okomite osi i nešto izduže vodoravnu os, kao što se to vidi na dijagramu br. 2. Takav je postupak dopušten ukoliko za svakoga jasno proizlazi da je okomita os odrezana. Ukoliko takva napomena uz dijagram nedostaje, radi se o očiglednoj manipulaciji. Tumačenje dijagrama br. 2 je ujedno znatno drugačije, jer se može naslutiti da se radi o kontinuiranom trendu rasta broja prijavljenih silovanja.

Dijagram br. 2:

Dijagram br. 3:

U sljedećem se koraku okomita os jednostavno izduži, pa na temelju dijagrama br. 3 zaključujemo da je stanje zapravo alarmantno, da je prijavljenih silovanja sve više i da se radi o gotovo nezaustavljivom trendu rasta. Ukoliko tome dodamo mogućnost da je dijagram br. 3 prikazan uz novinski članak, kojim se energično zagovara drakonsko pooštavanje zatvorskih kazni za počinitelje seksualnih delikata uz obligatorno uvođenje javno dostupnog registra seksualnih prijestupnika, jasno je da je statistika putem manipulacije iskorištena za potporu vlastite teze, a ne radi objektivne analize i s ciljem nepristranog prikazivanja stvarnog stanja.

Ovdje treba upozoriti na još jednu okolnost vezanu uz tzv. ‘poznati’ kriminal. Naime, od prijave kaznenog djela policiji do donošenja pravomoćne sudske presude teče proces tzv. statističkog filtriranja kroz kaznenopravni sustav (njem. *Trichtermodell*, tj. model lijevka). To znači da je najveći broj kažnjivih ponašanja i njihovih počinitelja prema kriteriju prijavljenih kaznenih djela odnosno njihovih počinitelja, a najmanji prema statističkim podacima o broju pravomoćno osuđenih osoba. Za potpunije razumijevanje procesa filtriranja potrebno je poznavati djelovanje kaznenoprocenih mehanizama. Kazneno djelo prijavljeno državnom odvjetništvu još uvijek ne znači pokretanje kaznenog postupka. Okolnost da postoji prijava da je počinjeno kazneno djelo ne znači da je ono uistinu i počinjeno i da ga je počinila osoba navedena u kaznenoj prijavi. Ako državno odvjetništvo smatra da ne postoji osnovana sumnja da je kazneno djelo počinjeno, ili ako se ne radi o kaznenom djelu za koje se progona po službenoj dužnosti (npr. netko prijavi da je oklevetan), ako je nastupila zastara ili je djelo obuhvaćeno amnestijom ili pomilovanjem ili ako postoje druge okolnosti koje isključuju krivnju ili kazneni progon, ono će odbaciti kaznenu prijavu. Osim toga, vrlo se često događa da netko prijavi kazneno djelo, a ne zna se tko je počinitelj. Ako ni uz sve napore, tijela kaznenog pravosuđa u ovoj fazi nisu u mogućnosti utvrditi osumnjičenika, nema niti uvjeta za pokretanje kaznenog postupka jer se kazneni postupak ne može voditi protiv nepoznate osobe. Prikazano pomoću modela lijevka, statističko filtriranje, ali i tamna brojka mogu se slikovito predočiti na sljedeći način:

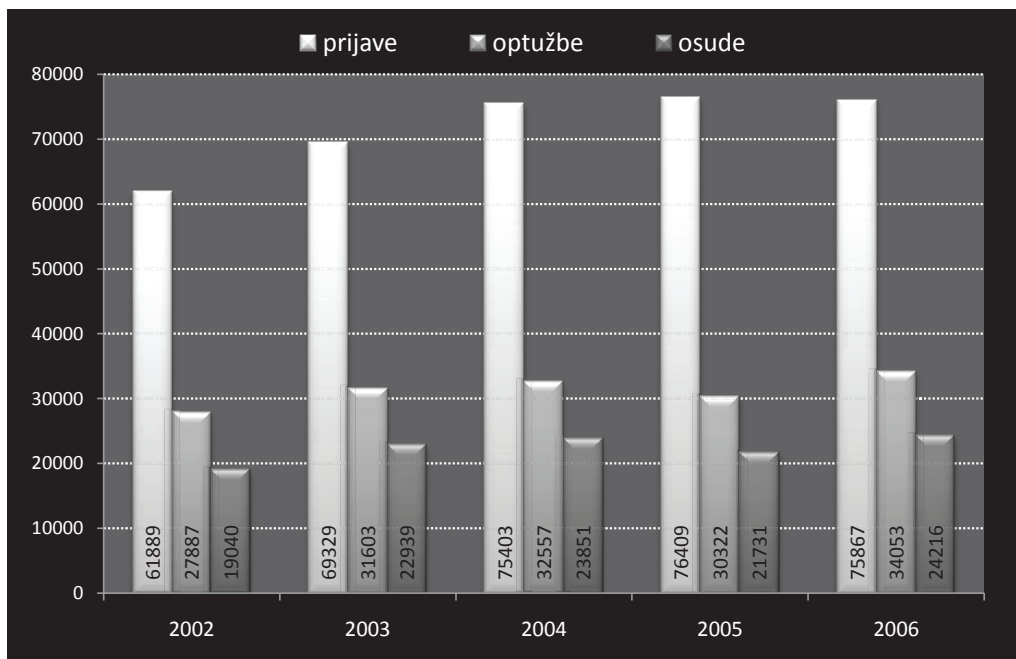
Statističko filtriranje i tamna brojka prikazani modelom lijevka:

Podemo li naime od toga da prema Harlowu svega 35% žrtava uopće prijavi počinjeno kazneno djelo (a što je za 2006. godinu u RH 75.867 prijava), onda pomoću okvirne procjene tamne brojke od 65% možemo grubo zaključiti da je u 2006. godini u RH ukupno počinjeno 216.763 kaznenih djela (100%), a za koja su prijavljena oko 35% presumptivnih počinitelja, a da bi od ukupnog broja počinitelja raznih kaznenih djela zapravo tek njih oko 15% (34.053) bilo optuženo, a oko 10% (24.216) konačno i osuđeno. Obzirom da procjene tamne brojke znatno variraju od države do države, ali i ovisе o efikasnosti tijela kaznenopravnog progona i spremnosti građana da prijavljuju kaznena djela, prethodni prikaz treba tumačiti kao grubu procjenu, a radi slikovitog prikaza statističkog filtriranja i tamne brojke. Statistika državnih odvjetništava temelji se na broju optuženih osoba što je, zbog rečenog procesa filtriranja, značajno manji broj od prijavljenih osoba. Međutim, podizanje optužnice ili podnošenje optužnog prijedloga (ako se radi o skraćenom postupku ili postupku izdavanja kaznenog naloga) još uvijek ne znači da je kazneno djelo počinjeno, ili preciznije, da je optužena osoba

počinila kazneno djelo koje joj se stavlja na teret i da je za to djelo kriva. Državno odvjetništvo koje zastupa optužbu (kad se radi o kaznenim djelima koja se progone po službenoj dužnosti) samo je jedna procesna stranka, a konačnu odluku o tome jesu li navodi optužnice ili optužnog prijedloga osnovani donosi sud. Tek s pravomoćnošću osuđujuće presude (presude kojom se optuženik proglašava krivim) postaje izvjesno da je osoba kojoj se to stavlja na teret uistinu počinila kazneno djelo i da je za to djelo kriva. Ako se usporede podaci o broju pravomoćno osuđenih osoba s brojem prijavljenih i optuženih osoba lako se može zaključiti da djelovanje različitih procesnih mehanizama u svim fazama kaznenog postupka utječe na filtriranje kriminalne statistike. Na primjeru Hrvatske za razdoblje od 2002. do 2006. godine to izgleda ovako:

Odnos i kretanje broja prijavljenih, optuženih i osuđenih punoljetnih osoba u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2002. do 2006. godine (izvor DZS):

Prema prikazanim podacima je u 2006. godini od ukupno 75.867 prijavljenih osoba, njih 34.053 optuženo, a 24.216 pravomoćno osuđeno. To što je među osuđenima manje od trećine svih prijavljenih osoba znači da je djelovanjem procesnih mehanizama došlo do tzv. statističkog filtriranja. Značajno je manja razlika između broja optuženih i osuđenih osoba što pokazuje da su državna odvjetništva podizala optužnice odnosno podnosila optužne prijedloge na osnovi kvalitetnih dokaza temeljem kojih su sudovi (prvostupanjski i drugostupanjski) donosili osuđujuće presude.

Unatoč svim slabostima statistike zbog kojih dostupni podaci ne odgovaraju u potpunosti stvarnom stanju stvari, ona je vrlo važna kao prvi izvor spoznaja i zaključivanja o rasprostranjenosti, strukturi i dinamici kažnjivih ponašanja na određenom području kroz određeno vrijeme. Da nema statističkih podataka bilo bi vrlo teško, ako ne i nemoguće, utvrditi koja se kažnjiva ponašanja i u kojoj mjeri događaju na određenom području i kakvi su trendovi kretanja (dinamike) tih kažnjivih ponašanja. Statistika omogućava ocjenjivanje

učinkovitosti tijela kaznenog pravosuđa u suzbijanju delinkvencije, ali i svih ostalih mjera politike suzbijanja kažnjivih ponašanja.

2.2. Samoiskaz

Metoda samoiskaza (engl. *self-report method*) sastoji se u iskazivanju ispitanika o vlastitom delinkventnom ponašanju. Ova je metoda u kriminologiju uvedena sredinom 40-ih godina XX. stoljeća radi otkrivanja etioloških specifičnosti maloljetničke delinkvencije. U skladu s tom orijentacijom većina ispitanika bila su djeca i maloljetne osobe koje su iskazivale o vlastitom prijestupničkom ponašanju. Vrijednost ove metode je u tome da su od samog početka njezine primjene, rezultati do kojih je došla relativizirali tezu o tome da se većina ljudi u društvu ponaša prilagođeno i u skladu sa zakonom. Rezultati dobiveni samoiskazivanjem ispitanika pokazali su da ljudi mnogo češće u sukobu sa zakonom no što to pokazuju službene statistike. Ta je spoznaja, istodobno, poslužila kao argument nekim kriminolozima koji su smatrali da delinkvencija i nije odstupajuća već normalna pojava u disfunkcionalnom društvu (vidi izlaganja uz kriminološke teorije). Rezultati jednog istraživanja provedenog u SAD metodom samoiskaza pokazali su da je kod dječaka učestalije delinkventno ponašanje no kod djevojčica, da stariji dječaci čine teže kažnjive radnje od mladih i da ne postoji korelacija između socijalnog statusa i delinkventnog ponašanja djece i maloljetnika. Ostala su istraživanja u kojima je korištena ova metoda pokazala da neregistrirani počinitelji uglavnom čine razna kaznena djela tj. da se ne radi o samo jednoj vrsti kaznenih djela. Tako je istraživanje izvršeno u SAD na uzorku od 2.510 muškaraca u dobi od dvadeset do trideset godina života pokazalo da je 60% njih barem jednom pod utjecajem alkohola upravljalo motornim vozilom, 44% je počinilo krađu u samoposluži, 13% provalnu krađu, 3% čekovnu prijevaru, a 1% razbojništvo. Od tog je broja svega 12% ispitanika bilo osuđeno za koje od tih kaznenih djela. Istraživanje koje su u New Yorku proveli Wallerstein i Wyle (kojima se i pripisuje uvođenje ove metode u kriminologiju), a koje se sastojalo u upitniku poslanom na adrese 1.020 muškaraca i 678 žena, pokazalo je da je 91% ispitanika priznalo počinjenje barem jednog kaznenog djela kažnjivog zatvorskom kaznom nakon navršenih 16 godina života.

2.3. Samodoživljena viktimizacija

Metoda samodoživljene viktimizacije uvedena je u kriminologiju sredinom 60-ih godina XX. stoljeća. Ova se metoda razlikuje od metode samoiskaza po tome što ispitanici nisu počinitelji kaznenih djela (ili drugih kažnjivih radnji), već uzorak stanovništva koji iskazuje da li je, na koji način, i u kojoj mjeri bio viktimiziran. Prva istraživanja doživljene viktimizacije u SAD koja su provedena na uzorku od 10.000 domaćinstava pokazala su da je stopa viktimizacije i do osam puta veća od broja prijavljenih kaznenih djela konstatiranih u službenim statistikama. Vrlo zanimljivo istraživanje u kojem je korištena metoda samodoživljene viktimizacije provedena je u Hrvatskoj 1996. godine u organizaciji Zavoda za kaznene znanosti, kriminologiju i viktimologiju Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i Međuregionalnog instituta Ujedinjenih naroda za istraživanje zločina i pravosudnog sustava (engl. *United Nations Interregional Crime and Justice Research Institute – UNICRI*). Suprotno statističkim

podacima iz kojih proizlazi da je stopa kaznenih djela korupcije u Hrvatskoj gotovo zanemariva (prema podacima Državnog zavoda za statistiku u 1996. godini za sva koruptivna kaznena djela u Republici Hrvatskoj bile su osuđene tek 44 osobe), rezultati istraživanja o žrtvama zločina (samo na gradskom području Zagreba) pokazali su da je po učestalosti korupcija kao oblik doživljene viktimizacije u 1996. godini na drugom mjestu (16%), odmah iza prijevare potrošača (34,3%). Otprilike svaki šesti ispitanik izjavio je da je bio žrtvom korupcije. Građani su najčešće mito davali policajcima (44%) i vladinim službenicima (20%). Nedostaci metode doživljene viktimizacije slični su onima kod metode samoiskaza. Prvi je nedostatak u tome da je ispitanik samo jedan (obično najstariji) član domaćinstva kojemu se postavljaju pitanja o viktimizaciji svih članova toga domaćinstva. Taj član vrlo često nije upoznat sa svim viktimizacijama u svojoj obitelji (zbog prešućivanja, zaborava i sl.), pa će njegove izjave vrlo često biti u neskladu s onim što se stvarno dogodilo. Osim toga, ispitanici nemaju pravnu naobrazbu pa se umjesto izravnih pitanja kao što su 'Da li ste bili žrtvom kaznenog djela silovanja?' uobičajaju pitanja poput 'Da li ste bili napadnuti na bilo koji način i da li vam je netko prijetio?' i sl. Dvojbeno je da li pozitivan odgovor na to pitanje treba evidentirati kao silovanje, tjelesnu ozljedu, prijetnju ili neko drugo kazneno djelo. Sljedeći nedostatak ove metode je u tome da ona obuhvaća samo osobe sa stalnim prebivalištem na određenom području i ne uzima u obzir doživljenu viktimizaciju npr. turista, osoba na proputovanju (tranzit) itd. Studije pouzdanosti ove kriminološke metode upućuju na zaključak da na iskazivanje samodoživljene viktimizacije utječe stupanj obrazovanja ispitanika kao i vrsta i težina počinjenog kaznenog djela. Tako prema rezultatima jednog istraživanja osobe s visokom stručnom spremom iskazuju tri puta više kaznenih djela kojima su bili viktimizirani od osoba s niskom i/ili srednjom stručnom spremom. Premda kao i metoda samoiskaza, metoda doživljene viktimizacije također trpi od brojnih nedostataka, ona je sve značajniji izvor saznanja koji pomaže u procjeni odnosa tamne brojke kažnjivih ponašanja i statistički konstatiranog kriminala odnosno delinkvencije.

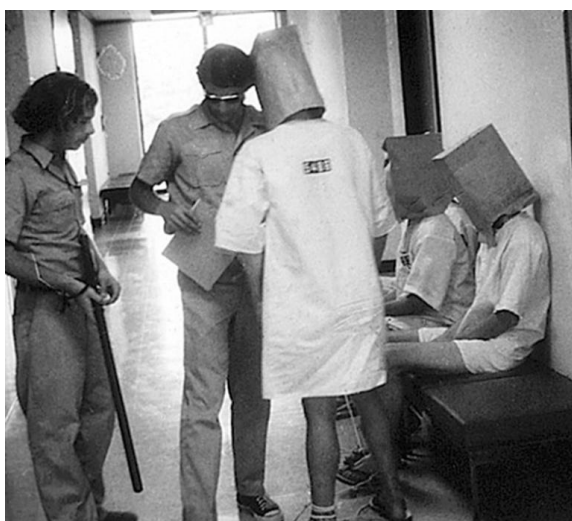
2.4. Studija slučaja

Kod metode studije slučaja (engl. *case study*) se prema unaprijed precizno određenim kriterijima ispituje broj pojedinačnih slučajeva koji po izboru nekih obilježja mogu oblikovati i skupine. Često se na taj način ispituju pojedini javni oblici kažnjivih ponašanja ili kategorije delinkvenata. Predmet studije slučaja može biti i individualna delinkvencija. Ovdje se radi o proučavanju delinkventnih specifičnosti osobe na temelju podataka dostupnih u sudskom spisu, zapisnicima o provedenim vještačenjima itd. Razvijeniji oblik studije slučaja naziva se klinička metoda, a kriminologija koja pretežno koristi tu metodu - klinička kriminologija. Uspoređujući delinkvenciju s bolesti, klinička kriminologija operira u tri sukcesivne faze. Prva faza je konstatiranje anamneze odnosno 'povijesti bolesti'. Radi se o analizi prijašnjeg života osobe na koju se istraživanje odnosi, početka delinkventne karijere, utjecaja situacijskih čimbenika na delinkventni razvitak itd. Nakon anamneze, klinička kriminologija uspostavlja dijagnozu prema kojoj se određeni pojedinačni slučaj razvrstava prema svojim odrednicama u jednu od postojećih kategorija ili se za potrebe tog slučaja formira nova kategorija. Tako se osoba razvrstava prema kriminološkom kriteriju ili u skupinu situacijskih delinkvenata, povratnika, profesionalnih delinkvenata, psihopatski strukturiranih delinkvenata i sl. Na temelju tog razvrstavanja klinička kriminologija određuje prognozu budućeg ponašanja delinkventa i na osnovi te prognoze najprimjereniji način postupanja (tretmana) s tom osobom (vidi izlaganja uz kriminalnu prognostiku).

2.5. Pokus

Pokus ili eksperiment (engl. *experiment*) je metoda kojom se u kontroliranim uvjetima dinamično promatra određena pojava. Svrha eksperimenta u društvenim znanostima je proučavanje društvenih pojava i otkrivanje zakonitosti u tim pojavama. Uz eksperimentalnu skupinu mora postojati i kontrolna skupina radi provjere rezultata eksperimentalne skupine. Eksperiment je najčešće korištena metoda u prirodnim znanostima, no u društvenim je znanostima učinak ove metode ograničen poteškoćama u vezi kontroliranja uvjeta, ali i pitanja etike vršenja pokusa s ili nad ljudima. Društvene pojave su karakteristične po tome što ih je vrlo teško držati u kontroliranim uvjetima (nemogućnost hermetizacije društvenih pojava) pa je zbog toga uporaba pokusa u društvenim znanostima, pa tako i u kriminologiji, ograničena. Unatoč tome postoje dva signifikantna pokusa, koje na ovom mjestu zbog njihove relevantnosti za kriminološki predmet interesa svakako valja spomenuti, kratko prikazati i dovesti u vezu s aktualnim događajima u zloglasnom zatvoru u Abu Ghraibu u Iraku.

Fotografija sudionika u Stanfordskom zatvorskom eksperimentu (stražari i zatvorenici):

Prvi prikazani pokus je tzv. Stanfordski zatvorski eksperiment (engl. *Stanford Prison Experiment*) kojega je proveo je Zimbardo. Radi se o simulaciji života u zatvoru provedenoj u ljeto 1971. godine u SAD na stanfordskom sveučilištu. Sudionici eksperimenta koji su se javili na javni oglas podijeljeni su u dvije skupine: zatvorenike i čuvare, te su zatvorenici bili smješteni u zatvorske ćelije i obučeni u zatvorsku odjeću, dok su čuvari dobili uniforme, palice i lisičine. Pokus je trebao trajati ukupno dva tjedna, ali je nakon šestog dana prijevremeno prekinut zbog eskalacije pokusne situacije, u kojoj su se čuvari,

ali i zatvorenici toliko uživjeli u svoje uloge, da je sve učestalije dolazilo do zlostavljanja zatvorenika od strane čuvara, ali i psihičkih slomova te buntova zatvorenika.

Iz predgovora najnovije Zimbardove knjige 'The Lucifer Effect', nazvanoj po Božjem omiljenom anđelu Luciferu, koji je otpao od milosti i pao s nebesa kako bi na kraju postao Sotona, može se izdvojiti dominantan zaključak navedenog pokusa: sveprisutna, no suptilna moć situacijskih varijabli (u ovom slučaju moć čuvara nad zatvorenicima) lakoćom nadvladava sposobnost i volju pojedinca da se istoj odupre. Pokus je pokazao da se dobar dio sudionika istraživanja (kolege studenti i obični građani volonteri) ponašao konformno i poslušno, te da se dao navesti na takve radnje, koje van tih specifičnih i snažnih situacijskih utjecaja nikada ne bi mogli niti zamisliti. Set dinamičkih psiholoških procesa objašnjava kako 'dobri' ljudi postaju 'zli', a među koje svakako spadaju: deindividualizacija (odgovornost se s pojedinca prebacuje na grupu), podčinjavanje autoritetu (vidi prikaz Milgramovog pokusa poslušnosti), pasivnost uoči prijetnji, samoopravdavanje i racionalizacija. Dehumanizacija je jedan od centralnih procesa prilikom transformacije običnih, normalnih ljudi u bezobzirne i likujuće (po)činitelje 'zla'. Dehumanizacija zamagljuje normalnu percepciju i omogućuje

poimanje drugih ljudi kao nešto neljudsko, manje vrijedno. Ona kod nekih ljudi stvara percepciju drugih ljudi kao neprijatelja, koji zaslužuju maltretiranje, poniženje, mučenje i uništenje (vidi i izlaganja uz delikte nasilja i tzv. začarani krug nasilja).

Iako postoje mnoge, manje i više opravdane metodološke zamjerke na račun Zimbardovog pokusa, njegova važnost, nezaobilaznost i očigledna aktualnost za svakoga tko se bavi kriminološkim aspektima ljudskog ponašanja je nedvojbeno. Usporedimo li naime spoznaje dobivene Stanfordskim zatvorskim eksperimentom s nedavnim zlostavljanjima zatvorenika u zloglasnom zatvoru u Abu Ghraibu u Iraku, postaje jasno koji procesi i mehanizmi stoje iza sljedećih uistinu uznemirujućih fotografija iz Abu Ghraiba:

**Fotografije zatvorskih stražara koji poziraju nad 'piramidom' zatvorenika (lijevo)
i zatvorenik postavljen da stoji na kutiji (desno):**

**Fotografije stražarke kako pozira nad mrtvim tijelom zatvorenika (lijevo)
i stražarke koja pozira sa zatvorenikom zavezanim psećom uzicom (desno):**

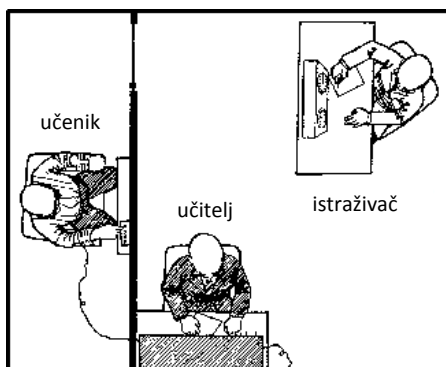
'The Lucifer Effect raises a fundamental question about the nature of human nature: How is it possible for ordinary, average, even good people to become perpetrators of evil? In trying to understand unusual, weird or aberrant behavior, we often err in focusing exclusively on the inner determinants of genes, personality and character, as we also tend to ignore what may be the critical catalyst for behavior change in the external Situation or in the System that creates and maintains such situations.'

Zimbardo P., The Lucifer Effect: Understanding How Good People Turn Evil, 2007.

Prema Zimbardu tzv. Lucifer Effect otvara fundamentalno pitanje o prirodi ljudske prirode: Kako je moguće da obični, prosječni, čak dobri ljudi postanu (po)činitelji zla? Pri pokušaju da shvatimo neobično, čudno ili nastrano ponašanje, često griješimo time što fokus stavljamo isključivo na unutarnje determinante poput gena, osobnosti i karaktera, ali i time što naginjemo ignoriranju onoga što bi moglo biti kritični katalizator promjena u ponašanju: vanjska situacija ili sustav koji stvara i održava takve situacije.

Kratko ćemo se osvrnuti na prethodno spomenuti Milgramov eksperiment poslušnosti (engl. *obedience experiment*). Ukratko, Milgram je svojom serijom pokusa u srpnju 1961. godine na sveučilištu Yale (tek nekoliko mjeseci nakon početka suđenja nacističkom ratnom zločincu Adolfu Eichmannu, a koji je kao i mnogi drugi u procesima nakon II. svjetskog rata, svoju obranu temeljio upravo na 'poslušnosti' i poštivanju vojnih zapovijedi) istraživao poslušnost i podložnost pojedinaca utjecaju autoriteta te odricanje individualne odgovornosti za nanošenje boli i patnji drugim osobama. Pod izlikom istraživanja efikasnosti učenja, sudionici eksperimenta 'učitelji' su dobili zadatak 'učenicima' (zapravo glumcima koji su dobili uputu jaucima i bolnim izrazima lica reagirati na kažnjavanje 'učitelja') iz odvojene prostorije iz koje bi ipak čuli 'učenike' (vidi prikaz dolje) čitati parove riječi, koji bi 'učenici' (za koje su 'učitelji' mislili da se također radi o dobrovoljnim sudionicima eksperimenta) zatim morali točno ponoviti. Ukoliko bi 'učenici' pri tome pogriješili, 'učitelji' bi ih prema naputku prisutnog voditelja eksperimenta trebali kažnjavati elektrošokovima, koji bi se postupno pojačavali do maksimuma od 450 volti. Prije početka eksperimenta 'učiteljima' je dodjeljen elektrošok od 45 volti, kako bi znali koju razinu boli će trpjeti 'učenici'.

**Prikaz postavke Milgramovog pokusa (lijevo)
i fotografija istraživača kako podučava 'učitelja' u korištenju elektrošokera (desno):**

Neki od uistinu alarmantnih rezultata prve serije pokusa pokazali su da je od ukupno 40 sudionika pokusa (znači 'učitelja') čak njih 68% bilo spremno ići do kraja – 'učenicima' dodjeljujući najveću voltažu elektrošokova od 450 volti. Petnaest sudionika se na kraju gotovo epileptički grčilo od smijeha, dok su neki od njih na trenutke bili potpuno sluđeni i počeli čupati sami sebe za kosu. Zanimljivo je da je Milgram uoči pokusa vjerovao da je pokusni *setup* zapravo kontrolna skupina, jer nije predvidio da bi sudionici pokusa uopće iskazali poslušnost u danim uvjetima.

Prilikom pokušaja objašnjavanja i istraživanja nasilnog i agresivnog ponašanja Zimbardo, a prije njega i Milgram, izdvojenim su pokusima nastojali ući u trag uzrocima nasilnog ponašanja, te su se pri tome usredotočili na čimbenike van osobe, na utjecaj okoline

(egzogene faktore), za razliku od čimbenika u samoj osobi (endogene faktore). Vrijednost prikazanih pokusa i njihovih nalaza je s jedne strane nedvojbeno, ali s druge strane jasno demonstrira važnost pokusa kao kriminološke metode, unatoč svim ranije navedenim prigovorima.

2.6. Promatranje

Promatranje ili opservacija je metoda kojom se u nekontroliranim uvjetima prati određena pojava. Ova je metoda vrlo slična pokusu kod kojeg se također radi o promatranju pojava. Razlika je u tome što se kod opservacije pojave prate u nekontroliranim, dakle stvarnim odnosno životnim uvjetima. Dok se kod eksperimenta životni uvjeti prenose u istraživački laboratorij, kod promatranja se taj laboratorij prenosi u stvarni život. Stoga se kod pokusa radi o metodi *in vitro*, a kod promatranja o metodi *in vivo*. Primjerima kriminološkog promatranja mogu se smatrati istraživanja kriminologa, koji su ili čisto promatrajući ili pak sudjelujućim promatranjem (engl. *participant observation*; njem. *teilnehmende Beobachtung*) provodili tzv. terenska istraživanja, tijekom kojih bi promatrali delinkvente u njihovu prirodnom okruženju. Ova kriminološka metoda (kao i pokus) otvara brojna pitanja istraživačke, odnosno znanstvene etike, kao što su pravo na privatnost promatranih subjekata, pravo na informiranost o svrsi istraživanja, pravo na tajnost osobnih podataka itd. S druge strane se opravdano osporava objektivnost samog istraživača, koji promatranjem gubi distancu od subjekta, pa su i rezultati takvih istraživanja često popraćeni kritikom. No sljedeći protuargumenti se ipak čine dovoljno uvjerljivim i snažnim da bi opravdali i ukazali na važnost promatranja kao kriminološke metode. U mnogim slučajevima proučavanje određenih pojava oblika kažnjivih ponašanja pomoću drugih metoda jednostavno nije moguće ili je nedovoljno izdašno, da bi se u fenomenološkom i etiološkom smislu prikupila dovoljna količina kriminološki relevantnih podataka. Tako primjerice sudjelujuće promatranje u terenskom istraživanju od strane istraživača doduše zahtijeva veći ili manji stupanj obmane subjekata, no to se svakako čini opravdanim ukoliko se radi o 'zatvorenom' kriminalnom okruženju, u koje se istraživač nikada ne bi uspio infiltrirati ukoliko bi otkrio svoj identitet. Takav je slučaj sa kriminalnim bandama ili organiziranim kriminalnim skupinama, radikalnim političkim ili vjerskim skupinama, ali i državnim institucijama.

Matthew Alexander Lauder se početkom 1999. godine u okviru istraživačkog projekta kodnog imena 'Anschluss Kanada' uspio prikriveno infiltrirati u radikalnu neo-nacističku organizaciju u Kanadi. Puno dvije godine je tako skupljao podatke za projekt, pretvarajući se da je uistinu 'jedan od njih'. Dvije godine je Lauder bio *neo-Nazi*, izbrijavao si glavu, išao na sastanke, slušao *white power* glazbu, sukobljavao se s anti-rasistima i razgovarao s nekim od najznačajnijih rasista u Kanadi i SAD. No njegov je imidž bio samo fasada. Zapravo se radilo o mladom istraživaču koji je u okviru tajnog antirasističkog projekta prikupljao podatke. Cilj projekta je bilo ispitati organizirani rasizam u Kanadi te prikupiti podatke o financiranju, broju članova, strategijama novačenja mladih, prekograničnim aktivnostima i rasističkim događanjima. Prikupljeni podaci su kasnije iskorišteni za izradu proaktivnih antirasističkih inicijativa. Za stjecanje povjerenja ostalih članova Lauderu je trebalo preko godinu dana redovitog angažmana. Tek je tada dobio pristup *insider* informacijama.

'For two years I was a neo-Nazi. I shaved my head, went to meetings, listened to white power music, confronted antiracists, and talked with some of the most important racialsists in Canada and the United States. In the eyes of the far right, I was a committed racist ready to defend the white race.

But my neo-Nazi image was a facade. I was, in fact, an investigator working on a confidential antiracism project. The purpose of the project was to examine organized racism in Canada by collecting information on funding, membership numbers, youth recruitment strategies, cross-border activity, and racist events. The information gathered was used in the development of proactive antiracism initiatives and by law enforcement agencies and government departments.

The research project, codenamed 'Anschluss Kanada', began in early 1999 and continued through January 2001. While I had previous contact with the far right, it took nearly a year of regular involvement before I was considered a committed member and given access to insider information. '

Lauder M., Journey into darkness: Covert research in the Canadian racist underground

Osim pitanja objektivnosti i etičnosti takvih (sudjelujućih) promatranja, za samog istraživača se postavlja i pitanje kaznenopravne odgovornosti (od neprijavlivanja kaznenog djela, pa do mogućeg pomaganja, prikrivanja ili supočiniteljstva). Podaci prikupljeni ovom kriminološkom metodom su svakako iznimno vrijedan doprinos u onim područjima istraživanja delinkvencije, koja su nam u kriminologiji inače nedostupna, pa navedena pitanja istraživačke etike, objektivnosti i moguće kaznenopravne odgovornosti samog istraživača (sudjelujućeg promatrača) valja tumačiti i procjenjivati za svaki specifični slučaj zasebno.

2.7. Kriminološko profiliranje

Kriminološko profiliranje (engl. *criminological profiling*) često se naziva još i kriminalno profiliranje (engl. *criminal profiling*), profiliranje kriminalnih osobnosti (engl. *criminal personality profiling*) ili pak profiliranje počinitelja (engl. *offender profiling*). Važno je znati da se pod pojmom kriminološkog profiliranja ponajprije misli na određivanje profila počinitelja određenih pojava oblika kažnjivih ponašanja (npr. profil serijskog ubojice). Spoznaje o kriminološkim profilima počinitelja u prvom redu daje kriminološka fenomenologija, tako što prikuplja, analizira i tumači podatke o većem broju počinitelja specifičnih oblika kažnjivih ponašanja (npr. serijskih ubojica), koje zatim uspoređuje te donosi zaključke o određenim zajedničkim karakteristikama tih počinitelja (dob, spol, školovanje, bračno stanje, zlostavljanje u djetinjstvu, seksualne sklonosti itd.). Kroz sva poglavlja u dijelu koji se bavi kriminološkom fenomenologijom spominjat će se profili počinitelja specifičnih pojava oblika kažnjivih ponašanja (npr. profil ubojice prema Šeparoviću, profil silovatelja itd.). Od kriminološkog profiliranja u netom opisanom smislu treba razlikovati tzv. kriminalističko profiliranje (engl. *investigative profiling*) kao istražne metode kojom se služi policija prilikom otkrivanja počinitelja konkretnih kaznenih djela, tako što na temelju dostupnih tragova i podataka pokušava dobiti 'sliku' počinitelja, kako bi suzila krug mogućih osumnjičenika (vidi i izlaganja uz odnos kriminologije i kriminalistike). Prilikom kriminalističkog profiliranja se tako koriste spoznaje o kriminološkim profilima određenih skupina počinitelja, ali se postupak nadopunjuje podacima iz konkretnog slučaja.

Tako Modly kriminalističko profiliranje dijeli u 7 etapa: ocjena žrtve, mjesta događaja, rezultata obdukcije, duševnog stanja počinitelja, samog nasilničkog djela, planiranosti ili spontanosti djela, te ocjena sličnih slučajeva.

2.8. Kriminalna prognostika

Kriminalnu prognostiku svakako valja svrstati u primijenjenu kriminologiju, a s kaznenopravnog stajališta se reducirano definira kao izjava o vjerojatnosti budućeg legalnog (zakonitog) ponašanja određenih osoba – individua (kriminalna prognostika u užem smislu). S kriminološkog stajališta je kriminalna prognostika svakako znatno šire definirana, te se ne odnosi samo na individualne prognoze, nego i na grupne te globalne kriminalne prognoze (kriminalna prognostika u širem smislu). Tako je individualna kriminalna prognoza zapravo sastavni dio svakodnevnog posla sudaca, kada bi prilikom donošenja svojih odluka (duljina trajanja zatvorske kazne, uvjetna osuda, sigurnosne mjere, uvjetni otpust, pritvor itd.) morali između ostaloga voditi računa i o vjerojatnosti budućeg zakonitog ili nezakonitog ponašanja specifične osobe. Elementi individualne kriminalne prognoze su: dijagnoza, klasifikacija i predviđanje (prognoza). Pri tome se dijagnoza odnosi na utvrđivanje stanja određenog počinitelja, dok se klasifikacija odnosi na njegovo svrstavanje u kategoriju sličnih pojedinaca. Nakon toga se ovisno o kategoriji u koju je počinitelj svrstan predviđa (prognozira) njegovo buduće ponašanje. Najrasprostranjeniji instrument individualne kriminalne prognostike je tzv. psihopatijska čeklista (engl. *Psychopathy Checklist Revisited* ili *PCL-R*) kojom se provjerava dvadeset područja koja se odnose na stil ponašanja i život počinitelja. Zapravo se radi o procjeni rizika budućeg nezakonitog ponašanja pojedinca, tj. vjerojatnosti povrata (prognozi recidivizma). Pri tome ključnu ulogu ima upravo kriminologija koja daje one spoznaje na temelju kojih se za određene kategorije počinitelja može s većom ili manjom vjerojatnošću predvidjeti buduće ponašanje. Grupna kriminalna prognostika bavi se procjenom rizika i budućeg ponašanja kolektiva (npr. kriminalnih bandi ili terorističkih skupina), dok globalna kriminalna prognostika pokušava dati odgovore o budućem trendu kretanja i strukturi kažnjivih ponašanja u određenim državama, regijama, ali i diljem svijeta – globalno.

Kritike na račun individualne kriminalne prognostike s etičkog, pravnog ali i moralnog stajališta potpuno su opravdane, jer se ničije buduće ponašanje sa sigurnošću ne može predvidjeti, pa je i donošenje bilo kakve odluke u korist ili na štetu počinitelja u najmanju ruku upitno. Kaiser ipak s pravom upozorava na slabo korištenje mogućnosti individualne kriminalne prognostike u kaznenopravnom sustavu, gdje bi se ona doduše morala primjenjivati, ali se zbog slabe educiranosti pravnika u tom segmentu empirijski provjereni postupci prognoze gotovo u potpunosti zanemaruju. Ključni mu je argument da bi primjena individualne kriminalne prognostike i njezinih instrumenata jamčila veću racionalnost, transparentnost i učinkovitost u praksi donošenja kaznenopravnih odluka, kako na području maloljetničke delinkvencije, tako i na području delinkvencije punoljetnih osoba.

3. Definicija kriminologije

Literatura: *Caldwell R.*, Criminology, New York, 1956; *Derenčinović D.*, Uvod u kriminologiju i socijalnu patologiju s osnovama kaznenog prava, Zagreb, 2004; *Horvatić Ž.*, Osnove kriminologije, Zagreb, 1998; *Horvatić i dr.*, Rječnik kaznenog prava, Zagreb, 2002; *Kaiser G.*, Kriminologie, Karlsruhe, 1980; *Kaiser G.*, Kriminologie, Heidelberg, 1996; *Sutherland E.*, Principles of Criminology, Philadelphia, 1947; *Singer M.*, Kriminologija, Zagreb, 1994; *Šeparović Z.*, Kriminologija i socijalna patologija, Zagreb, 1987.

Svatko tko se bavi kriminologijom ima svoju definiciju te znanosti pa se opaska o tome da je kriminologija onoliko koliko je i kriminologa može u potpunosti smatrati opravdanom. Ono što je zajedničko većini definicija su elementi koji se odnose na samostalnost kriminologije u sustavu znanosti, te njezin poseban predmet i metode. Definicije američkih kriminologa razlikuju se od definicija njihovih europskih kolega što je razumljivo kad se zna da je u SAD (ali i u svim ostalim državama anglosaksonskog kruga) kriminologija neka vrsta 'krovne' kaznene znanosti koja u svom predmetu, osim učenja o pojavnim oblicima i uzrocima kažnjivih ponašanja, sadrži i osnove kaznenog prava i postupka, politiku suzbijanja kažnjivih ponašanja, osnove penologije, sustav kaznenog pravosuđa itd. Prema američkim kriminolozima, kriminologija je ukupnost znanja o kažnjivim ponašanjima i počiniteljima kažnjivih ponašanja, te o mjerama koje društvo poduzima u suzbijanju kažnjivih ponašanja. Ono što većina europskih kriminologa izostavlja iz te definicije kriminologije su društvene mjere za sprječavanje i suzbijanje kažnjivih ponašanja koje su predmetom politike suzbijanja kažnjivih ponašanja kao samostalne znanosti i praktične djelatnosti (v. izlaganja uz odnos kriminologije i politike suzbijanja kažnjivih ponašanja). U nastavku slijedi pregled nekoliko definicija kriminologije iz domaće i strane literature:

Kriminologija je samostalna disciplina u sustavu znanosti koja svojim sustavom metoda proučava pojavne oblike i uzroke kažnjivih ponašanja (Horvatić);

Kriminologija je znanost o kriminalitetu i srodnim negativnim društvenim pojavama koja znanstvenom metodologijom proučava pojavne oblike i uzroke kriminaliteta, kao i djelotvornost načina njegova suzbijanja, radi ostvarenja društvene samozaštite od kriminaliteta i drugih negativnih društvenih pojava (Šeparović);

Kriminologija je empirijska znanost koja istražuje prirodne i socijalne činjenice o deliktu, njegovim počiniteljima i žrtvama, kao i o kriminalitetu kao masovnoj društvenoj pojavi pri čemu se služi raspoloživim prirodnoznanstvenim i društvenoznanstvenim metodama s osnovnim ciljem da pridonese sprječavanju i suzbijanju kriminala (Singer);

Kriminologija je ukupnost znanja o kaznenom djelu i njegovom počinitelju te o društvenim mjerama za sprječavanje i suzbijanje kriminala (Caldwell);

Kriminologija je ukupnost znanja o zločinu kao društvenoj pojavi. Ona uključuje proces stvaranja zakona, kršenja zakona i društvene reakcije na to kršenje (Sutherland);

Kriminologija je sistematizirana ukupnost iskustveno stečenog znanja (empirijskog znanja) o zločinu, zločincu, asocijalnom ponašanju i kontroli tog ponašanja (Kaiser);

Kriminologija je samostalna multidisciplinarna kaznena znanost koja svojim metodološkim sustavom istražuje uzroke (etiologija) i pojavne oblike (fenomenologija) kažnjivih ponašanja (delinkvencije) (Rječnik kaznenog prava);

Kriminologija je znanstveno proučavanje nepravničkih aspekata kriminala koje uključuje i maloljetničku delinkvenciju (enciklopedija Britannica).

Elementi postojećih definicija kao i konstatirana samostalnost kriminologije kao znanosti koja proizlazi iz zasebnog predmeta kojim se kriminologija bavi (učenje o pojavnim oblicima i uzrocima kažnjivih ponašanja) i vlastitog metodološkog sustava, daje mogućnost čitavom nizu postojećih definicija pojma dodati i jednu novu. S obzirom da su kažnjive radnje prvenstveno društvena pojava, tako je i kriminologija koja se bavi proučavanjem tih pojava u prvom redu društvena znanost. Vlastiti metodološki sustav kriminologije znači da je ona, osim što se radi o društvenoj znanosti, i empirijska znanost jer do zaključaka o stvarnom sadržaju pojava ne dolazi spekulacijom već istraživanjem (iskustvenim promatranjem i evaluacijom). Kako se dobiveni zaključci o stvarnom sadržaju pojava u procesu logičkog uopćivanja iskustva pretvaraju u teoreme (postavke čija se točnost utvrđuje pomoću dokaza), kriminologija nije samo empirijska već i teorijska znanost. S obzirom da je kroz povijesni razvitak i sve do današnjih dana kriminologija bila pod utjecajem brojnih znanosti, od medicine i biologije preko antropologije do sociologije i psihologije (vidi izlaganja uz kriminološke teorije), može se reći da je ona i interdisciplinarna znanost. To joj ne odriče njezinu 'znanstvenu samostalnost' već doprinosi 'bogatstvu' i multidimenzionalnosti njezinih spoznaja. Konačno, imajući u vidu da niti jedna znanost pa tako ni kriminologija nije samom sebi svrhom, ona je i primijenjena znanost jer je svrha kriminoloških spoznaja u pozitivnom smislu doprinosti ostalim srodnim znanostima, u prvom redu znanosti kaznenoga prava, ali i politici suzbijanja kažnjivih ponašanja. Slijedom utvrđenih odrednica karakterističnih za predmet i metode kriminologije, njezina definicija glasi:

Kriminologija je primijenjena i interdisciplinarna društvena empirijsko-teorijska znanost koja se bavi pojavnim oblicima (fenomenologija) i uzrocima kažnjivih ponašanja (etiologija).

PITANJA ZA PONAVLJANJE

1. Odredite delinkvenciju kao predmet kriminologije!
2. Definirajte pojam metode u kriminologiji i ukratko objasnite tijek kriminološkog istraživanja!
3. Što to znači da kriminologija ima vlastiti prilagođeni metodološki sustav?
4. Podjele kriminoloških metoda u literaturi (prema Horvatiću, Mergenu i Singeru). Koje su metode zastupljene u knjizi?
5. U čemu je razlika između metode i tehnike prikupljanja podataka (tehnike istraživanja)? Navedite primjer!
6. Koja su osnovna obilježja statističke metode u kriminologiji?
7. Što je to tamna brojka kažnjivih ponašanja i zbog čega je ona zapreka potpunoj pouzdanosti statističkih podataka o rasprostranjenosti, strukturi i kretanju (dinamici) delinkvencije?
8. Navedite procjene opsega tamne brojke kažnjivih ponašanja? Kod kojih je vrsta kažnjivih ponašanja tamna brojka najizraženija i zbog čega?
9. Objasnite mogućnost 'manipulacije' statističkim podacima!
10. Koja su osnovna obilježja procesa filtriranja kriminalne statistike? Što pokazuje usporedba ukupnosti prijavljenih osoba osumnjičenih da su počinile kaznena djela i broja pravomoćno osuđenih osoba za sva kaznena djela?
11. Objasnite metodu samoiskaza! Kakav je odnos rezultata dobivenih ovom metodom u usporedbi sa statističkim podacima o 'poznatoj' delinkvenciji?
12. Sličnosti i razlike metode samoiskaza i samodoživljene viktimizacije? Koji su osnovni prigovori koji se mogu uputiti metodi samodoživljene viktimizacije?
13. Što je to studija slučaja (engl. *case study*)? Kako se naziva razvijeniji oblik ove metode i koje su njegove sukcesivne faze?
14. Objasnite pokus kao kriminološku metodu! U čemu je razlika između eksperimentalne i kontrolne skupine i kakve su mogućnosti kontroliranja uvjeta u društvenim istraživanjima?
15. Što znači da je pokus metoda *in vitro*, a promatranje metoda *in vivo*? Koji se problemi javljaju kod sudjelujućeg promatranja?
16. Što je to kriminološko profiliranje?
17. Što je kriminalna prognostika i koje vrste kriminalne prognostike razlikujemo? Kada se koristi pojedina vrsta kriminalne prognostike?
18. Navedite definiciju kriminologije i objasnite njezine elemente!

4. Odnos kriminologije s drugim kaznenim znanostima

Literatura: *Adler i dr.*, Criminology, New York, 1991; *Brown i dr.*, Explaining Crime and its Context, Cincinnati, 1996; *Caldwell R.*, Criminology, New York, 1956; *Derenčinović D.*, Uvod u kriminologiju i socijalnu patologiju s osnovama kaznenog prava, Zagreb, 2004; *Gallihier-McCartney*, Criminology, Power, Crime and Criminal Law, Homewood, 1977; *Horvatić i dr.*, Rječnik kaznenog prava, Zagreb, 2002; *Horvatić Ž.*, Osnove kriminologije, Zagreb, 1998; *Horvatić-Cvitanović*, Politika suzbijanja kriminaliteta, Zagreb, 1999; *Horvatić-Novoselec*, Kazneno pravo, opći dio, Zagreb, 1999; *Horvatić-Šeparović i suradnici.*, Kazneno pravo, posebni dio, Zagreb, 2000; *Kaiser G.*, Kriminologie, Heidelberg, 1996; *Knežević, M.*, Penologija u socijalnom radu (i socijalni rad u penologiji), Zagreb, 2008; *Novoselec P.* Opći dio kaznenog prava, Zagreb, 2007; *Novoselec i suradnici*, Kazneno pravo, posebni dio, Zagreb, 2007; *Singer M.*, Kriminologija, Zagreb, 1994; *Šeparović Z.*, Kriminologija i socijalna patologija, Zagreb, 1987; *Šeparović Z.*, Kriminološka ekspertiza i prognoza, Banja Luka, 1979; *Šeparović Z.*, Viktimologija, studije o žrtvama, Zagreb-Beograd, 1987; *Sutherland E.*, Principles of Criminology, Philadelphia, 1947; *Vodinelić-Aleksić*, Kriminalistika, Zagreb, 1990; *Williams-McShane*, Criminological Theory, New Jersey, 1994.

4.1. Kriminologija i znanost kaznenog prava

Kada je riječ o međusobnom utjecaju ovih dviju znanosti, treba primijetiti da su brojni kriminološki sadržaji na različite načine ‘ugrađeni’ u sustav materijalnog kaznenog prava. Jedan od primjera za to je i odredba iz članka 56. KZ koja regulira postupak izbora vrste i mjere kazne. Uz egzemplifikativno navedene okolnosti o kojima sud mora voditi računa prilikom odmjerenja kazne, zakon u obliku generalne klauzule koja glasi ‘...ukupnost društvenih i osobnih uzroka koji su pridonijeli počinjenju kaznenog djela’ ostavlja sudu mogućnost da u konkretnom slučaju i neku drugu okolnost koja nije katalogizirana u toj odredbi, uzme u obzir kod donošenja odluke o vrsti i mjeri kazne. Uvažavajući dinamizam endogenih i egzogenih čimbenika u kriminogenezi i svjestan da su neke okolnosti izvan kataloga onih koje zakon spominje, zakonodavac je sudu ostavio mogućnost da relevantnima u konkretnom slučaju ocijeni i te okolnosti ako to smatra opravdanim. To, razumije se, znači da sud mora poznavati ne samo osnove kriminološke fenomenologije i etiologije, već i na koji su način, s obzirom na kontekst počinjenog kaznenog djela, obilježja počinitelja i žrtve itd. djelovali određeni kriminogeni čimbenici. U tom smislu svaki propust suda može rezultirati odlukom o kazni koja je iz moralističkog motrišta nepravedna, a iz utilitarističkog neučinkovita (u smislu specijalne i generalne prevencije). Od ostalih kriminoloških sadržaja koji su integrirani u sustav materijalnog kaznenog prava (takvih je sadržaja najviše u tzv. maloljetničkom kaznenom pravu kao sustavu koji je prilagođen ličnosti maloljetnika upravo na temelju kriminoloških spoznaja o specifičnostima te skupine) spomenimo još i obvezno oslobodjenje od kazne za davatelja mita koji mito da na zahtjev službene i/ili odgovorne osobe pa djelo pravovremeno prijavi (prije no što sazna da je otkriven, članak 348. stavak 5. KZ). Ova je odredba kojom se osigurava nekažnjavanje tzv. ‘neskrivljenog’ davanja mita odraz više puta potvrđene kriminološke spoznaje (ovoga puta fenomenološke) da je kod kaznenih djela podmićivanja najčešće inicijator nedozvoljene razmjene upravo primatelj mita (dakle službena ili odgovorna osoba koja zahtijeva dar ili obećanje dara) i da je zbog te okolnosti davatelj mita najčešće ‘manje kriv’ pa ga zbog toga niti ne bi trebalo kažnjavati.

4.2. Kriminologija i politika suzbijanja kažnjivih ponašanja

Najšira definicija politike suzbijanja kažnjivih ponašanja je ‘zajedništvo svih državnih mjera u borbi protiv kriminala’. To je objedinjujuća interdisciplinarna znanost, organizacija i sustav

djelovanja državne zakonodavne i izvršne i sudbene vlasti te izvandržavnih institucija koje planiranim i smišljenim sustavom mjera i postupaka djeluju u suzbijanju delinkvencije odnosno kriminala. S obzirom da je svaka kaznenopravna intervencija poseg u ustavom zajamčena prava i slobode građana, ona mora biti utemeljena na zakonu, a zakon kao i praksa njegove primjene moraju biti usuglašeni s osnovnim odrednicama politike suzbijanja kažnjivih ponašanja. U nekim sustavima (npr. u SAD) politika suzbijanja kažnjivih ponašanja samo je jedan segment kriminologije (uz fenomenologiju, etiologiju, osnove sustava kaznenog pravosuđa itd.). U većini kontinentalnih sustava ova je znanost odvojena od kriminologije s kojom je, zbog istovjetnosti proučavanih pojava, neraskidivo povezana. Naime, pretpostavka donošenja odluke o bilo kakvoj mjeri antikriminalne (bolje reći antidelinkventne) politike, mora polaziti od aktualnih kriminoloških spoznaja. Tako, primjerice, da bi bila donesena odluka o mjeri antikriminalne politike u vezi zaštite od provala u automobile, potrebno je znati na kojim se mjestima, u koje vrijeme, na koji način i od strane kojih osoba provaljuje u vozila. Da bi se dobio odgovor na to pitanje potrebno je konzultirati rezultate kriminoloških istraživanja prema kojima se to uglavnom događa u noćnim satima, na slabo osvijetljenim parkiralištima novih naselja, počinitelji su najčešće organizirani i raspolažu svom potrebnom provalnom tehnikom itd. Kvalitetna mjera antikriminalne politike, polazeći od navedenih spoznaja, ide u pravcu otklanjanja svih ili većine faktora rizika – postavljanje odgovarajuće rasvjete (poznato je zalaganje bivšeg gradonačelnika New Yorka da mjesta u gradu moraju biti osvijetljena da se ne zna da li je noć ili dan jer se na taj način potencijalni počinitelji odvrćaju od zločina), povećanje broja ili učestalosti (frekvencije) noćnih ophodnji policije itd. Dobra politika suzbijanja kažnjivih ponašanja mora biti i maksimalno ekonomična što znači da troškovi suzbijanja kažnjivih ponašanja moraju biti manji od socijalnih troškova prouzročenih kažnjivim ponašanjima. Jedan od načina da se to postigne svakako je i uključivanje što većeg broja društvenih subjekata u provedbu tih mjera (npr. edukacija vlasnika vozila da u svojim vozilima ne ostavljaju vrijedne stvari na vidljivom mjestu jer takve stvari postaju metom provalnika i sl.). Zbog procesa globalizacije i brisanja državnih granica, ali i sve većih poteškoća formalnih institucija da na odgovarajući način odrede i provedu antikriminalnu strategiju, sadržaj politike suzbijanja kažnjivih ponašanja u posljednje se vrijeme značajno mijenja. Proces globalizacije i integracije odlučujuće utječe na sve vrste državnih politika pa tako i na politiku suzbijanja kažnjivih ponašanja. Kao što se kriminal zbog tog procesa internacionalizira i transnacionalizira, tako se i mjere suzbijanja kažnjivih ponašanja sve više izdvajaju iz konteksta državne politike i postaju dio opće antikriminalne politike globalnih i regionalnih međunarodnih organizacija i asocijacija. Osim toga, sve se više naglašava potreba da se građani sami aktivno uključe u provedbu politike suzbijanja kažnjivih ponašanja i to postupajući na način da se rizik od viktimizacije otkloni ili barem smanji, odnosno da se, ukoliko do viktimizacije ipak dođe, posljedice takvog događaja u najvećoj mogućoj mjeri ublaže. U tom smislu politika suzbijanja kažnjivih ponašanja sve je manje djelatnost sustava formalne društvene kontrole, a sve više djelatnost koja proaktivno uključuje gotovo sve subjekte u društvu.

4.3. Kriminologija i žrtvoslovlje

Pojednostavljena definicija žrtvoslovlja ili viktimologije (lat. *victima*: žrtva + *log-*, *logo-*: -znanstvo, -slovlje) glasi da je to znanost o žrtvi. Viktimologija kao skup svih metodičkih stečenih i sustavno sređenih znanja o pojavnim oblicima, uzrocima i putovima za otklanjanje ili ublažavanje stradanja ljudi uistinu i jest znanost o žrtvi, ali i djelatnost kojom stječemo

takva znanja. U užem smislu viktimologija je znanstvena disciplina iz skupine kaznenih znanosti koja je najuže povezana s kriminologijom i penologijom i koja se bavi žrtvama kaznenih djela i drugih kažnjivih ponašanja. U širem smislu to je opće žrtvoslovlje koje se ne bavi samo žrtvama kažnjivih ponašanja već svim oblicima stradanja ljudi (elementarne nepogode, ratovi i sl.). Viktimologija je dugo vremena bila sastavni dio kriminologije i samostalnom je znanosti postala tek u novije vrijeme, afirmacijom shvaćanja da problematika stradanja ljudi, bilo da se radi o kriminalnoj ili općoj viktimologiji, zaslužuje izdvajanje iz općih kriminoloških sadržaja i posebnu znanstvenu pozornost. Premda se danas radi o dvije zasebne znanosti, nedvojben je utjecaj kriminologije na žrtvoslovlje kao i obratno. Kriminologija kao znanost o kažnjivim ponašanjima (njihovim pojavnim oblicima i uzrocima) uglavnom se koncentrira na samo kažnjivo ponašanje odnosno na počinitelja, tako da, primjerice, viktimološke tipologije žrtava kaznenih djela znatno pridonose kvaliteti kriminoloških istraživanja.

4.4. Kriminologija i kriminalistika

Kriminalistika je znanost koja se bavi proučavanjem metoda i sredstava za otkrivanje i razjašnjavanje kaznenog djela i njegovog počinitelja, osiguranja i fiksiranja dokaza te sprječavanja počinjenja budućih planiranih i neplaniranih kaznenih djela. Riječ je o disciplini i djelatnosti koja povodom mogućnosti da je neka promjena u vanjskom svijetu, neki događaj u stvari kažnjivo djelo, svojim taktičkim, metodičkim i tehničkim sadržajima nastoji utvrditi što se doista dogodilo i da li je to što se dogodilo zakonom propisano kao kažnjivo djelo te tko ga je počinio. Suvremena kriminalistika koristi kriminološke spoznaje o fenomenologiji i etiologiji kažnjivih ponašanja i vlastite tehničke, taktičke i metodičke mjere u izvjesnoj mjeri prilagođava tim spoznajama. Tako je primjerice za otkrivanje počinitelja pojavnog oblika krađe za koji u kriminalistici postoji naziv džepna krađa potrebno poznavati kriminološki profil počinitelja, kriterije prema kojima odabire mjesto počinjenja djela, motivaciju itd. Bez tih spoznaja nema niti mogućnosti anticipacije kažnjivog ponašanja kao niti pravodobne intervencije. S druge strane operativna saznanja do kojih sustavnim promatranjem (opservacijom) dolaze kriminalisti od iznimne je važnosti za formuliranje hipoteza i određivanje pravca kriminološkog istraživanja.

4.5. Kriminologija i penologija

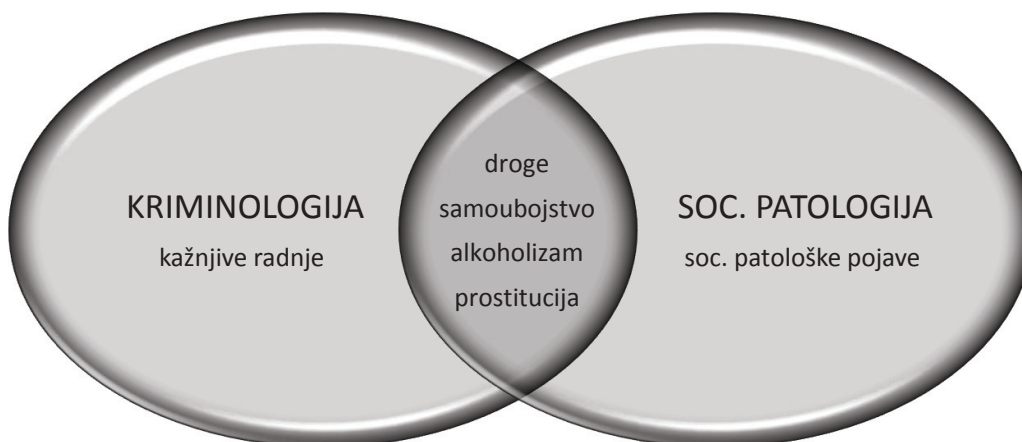
Penologija (lat. *poena*: kazna i gr. *logos*: učenje) je znanost o kazni. Suvremena penologija svojim multidisciplinarnim pristupom koncentrira svoju znanstvenu i praktičnu djelatnost na izvršenje kazne oduzimanja slobode, ali se bavi i izvršenjem ostalih kazni, zamjena za kaznu i nekih drugih kaznenopravnih sankcija npr. sigurnosnih mjera. Penologija se bavi i pitanjem individualizacije kazne u fazi izvršenja odnosno prilagodbe režima izdržavanja kazne ličnosti zatvorenika. Svrha te prilagodbe je u prvom redu posebna (specijalna) prevencija kojoj je cilj kroz proces resocijalizacije utjecati na zatvorenika da se ubuduće ponaša u skladu sa zakonom. Upravo su u tom segmentu individualizacije kazne u fazi njezina izvršenja kriminološke spoznaje o profilu odnosno tipu počinitelja kaznenog djela od iznimne važnosti za suvremenu penologiju jer omogućavaju optimalnu individualizaciju kazne. S druge strane i

penologija koristi kriminologiji osobito kada je riječ o studijama nekih kategorija delinkvenata (npr. povratnici).

4.6. Kriminologija i socijalna patologija

Kriminologija i socijalna patologija dvije su posebne znanosti od kojih svaka ima svoj predmet i metodološki sustav. Međutim pojave koje su predmetom ovih dviju posebnih znanosti toliko su međusobno povezane da je bavljenje kriminologijom bez barem osnovnih znanja o socijalnoj patologiji i obratno danas gotovo nezamislivo. Odnos između ove dvije znanosti nalik je dvjema kružnicama koje se u većem djelu svojih krugova (kao unutrašnjosti kružnica) preklapaju (interferiraju).

Grafički prikaz odnosa između kriminologije i socijalne patologije:

Ovo preklapanje posljedica je okolnosti da se i kriminologija i socijalna patologija u osnovi bave devijantnim ponašanjima. Međutim, razlika u predmetu između ovih dviju znanosti je u tome da su devijantna ponašanja kojima se bavi socijalna patologija širi pojam od kažnjivih ponašanja (delinkvencija) kojima se bavi kriminologija. Premda je nedvojbeno da su kažnjiva ponašanja (delinkvencija) oblik devijantnog ponašanja jer odstupaju od prilagođenog (konformnog) ponašanja koje se očekuje od pripadnika društvene zajednice, pojam devijantnih ponašanja je širi jer obuhvaća i niz drugih pojava koje u određenom društvu nisu kažnjive, ali su na različite načine povezane s kažnjivim ponašanjima. Tako je alkoholizam koji sam po sebi u većini pravnih poredaka nije kažnjiv, vrlo često ili kao neposredan povod ili kao uzrok povezan s kažnjivim ponašanjima (npr. počinjenje kaznenog djela protiv sigurnosti prometa pod utjecajem alkohola ili dugotrajno zlostavljanje članova vlastite obitelji zbog bolesti alkoholizma). Isto tako samoubojstvo koje u većini suvremenih kaznenopravnih sustava nije kazneno djelo, može biti (a vrlo često i jest) povezano s kažnjivim ponašanjem drugih osoba koje svjesno i namjerno potiču osobu na samoubojstvo. Analiza različitih pojava kojima se i kriminologija i socijalna patologija bave vodi zaključku da odnos društva prema tim pojavama nije bio uvijek jednak. Proizvodnja, trgovina i uporaba alkoholnih pića vrlo je često i u povijesti zapadne civilizacije bila podvrgnuta ograničenjima i zabranama od kojih je

najpoznatija prohibicija u SAD u prvoj trećini XX. stoljeća. Prostitucija je i danas u različitim krajevima svijeta jedno od najtežih kaznenih djela dok je u drugima 'legalizirana', a u trećima je kriminalizirano samo organiziranje prostitucije dok je samo bavljenje prostitucijom lakši oblik kažnjive radnje koji je sasvim na granici socijalne devijacije. U četvrtima se pak ne kažnjavaju osobe koje pružaju seksualne usluge (engl. *supply side*) već tražitelji takvih usluga (engl. *demand side*). Zbog svega toga mogli bismo reći da u pogledu brojnih sadržaja koji se nalaze na granici između kriminologije i socijalne patologije i koji tu granicu vrlo često i prelaze, ne postoji neko univerzalno historijsko i geografsko određenje. To pokazuje da su predmeti ovih dviju znanosti vrlo bliski i da se vrlo često, kao što to ilustrira gornji prikaz, u brojnim sadržajima preklapaju.

PITANJA ZA PONAVLJANJE

1. Navedite kaznenopravne sadržaje koji se temelje na kriminološkim spoznajama!
 - ?? Na koji način kriminologija doprinosi razvitku politike suzbijanja kažnjivih ponašanja?
 - ?? Odredite pojam žrtvoslovlja (viktimologije)! Objasnite međusoban utjecaj kriminologije i viktimologije!
 - ?? Odredite pojam penologije! Objasnite međusoban utjecaj kriminologije i penologije!
 - ?? Objasnite odnos između kriminologije i socijalne patologije!

Drugo poglavlje

**UČENJE O POJAVNIM OBLICIMA
KAŽNJIVIH PONAŠANJA
(FENOMENOLOGIJA)**

1. Uvod u učenje o pojavnim oblicima kažnjivih ponašanja (fenomenologija)

Literatura: *Adler i dr.*, Criminology, New York, 1991; *Derenčinović D.*, Uvod u kriminologiju i socijalnu patologiju s osnovama kaznenog prava, Zagreb, 2004; *Dujmović Z.*, Opseg i kretanje kriminaliteta u Republici Hrvatskoj u razdoblju od 1992. do 1997. godine, Kriminologija i socijalna integracija, 1-2 (1997), str. 31; *Dujmović Z.*, Usporedni pokazatelji kriminaliteta u srednjoj i istočnoj Europi u 1993. i 1994. godini, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, 2 (1996), str. 384; *Horvatić Ž.*, Globalno suprotstavljanje kriminalu na prijelomu milenija, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, 2 (2001), str. 249; *Horvatić Ž.*, Osnove kriminologije, Zagreb, 1998; *Kaiser G.*, Kriminologie, Heidelberg, 1996; *Killias M. i dr.*, European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics, Den Haag, 2006; *Singer M.*, Globalne tendencije kretanja i strukture kriminaliteta u Hrvatskoj, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, 2 (1996), str. 349; *Žakman Ban-Romić.*, Stanje, kretanje i struktura osuđenih osoba u Republici Hrvatskoj, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, 2 (1996), str. 842.

Učenje o pojavnim oblicima kažnjivih ponašanja naziva se fenomenologija. Uz etiologiju, odnosno učenje o uzrocima kažnjivih ponašanja, fenomenologija je drugi dio predmeta kriminologije, dakle onoga čime se bavi suvremena kriminologija. Odnos između kriminološke fenomenologije i etiologije te njihovi predmeti pojednostavljeno se mogu prikazati ovako:

Odnos i predmeti kriminološke fenomenologije i etiologije:

KRIMINOLOŠKA FENOMENOLOGIJA

odgovara na 3 pitanja:

1. **DA LI** se kažnjiva ponašanja zbivaju u realnosti?
2. **KOJA** se kažnjiva ponašanja zbivaju?
3. **KAKO** se ta kažnjiva ponašanja ostvaruju?

KRIMINOLOŠKA ETIOLOGIJA

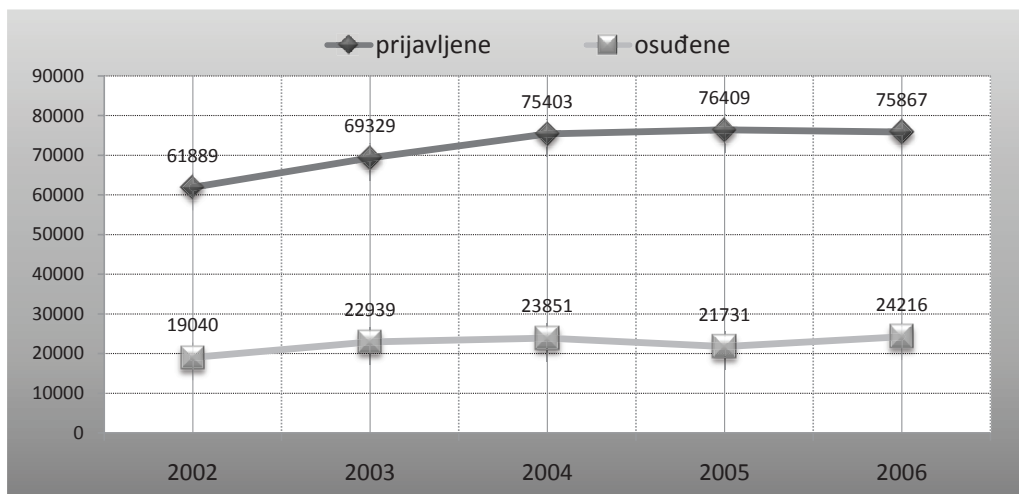
odgovara na pitanje:

ZAŠTO se kažnjiva ponašanja ostvaruju?

Pod pojmom pojava oblika kažnjivih ponašanja podrazumijevamo kažnjiva ponašanja kao masovnu društvenu pojavu i kao pojedinačne ljudske radnje (ponašanja) koja su suprotna imperativnoj (nalažućoj) ili prohibitivnoj (zabranjujućoj) pravnoj normi. Ovdje je važno naglasiti da se kriminologija bavi nepravnim aspektima tih ponašanja jer su pravni (normativni) aspekti zabranjenih ponašanja predmet drugih disciplina (kazneno pravo, politika suzbijanja kažnjivih ponašanja). Osim što otkriva osobitosti kažnjivih ponašanja kao masovne društvene pojave, ali i individualnog ponašanja, fenomenologija istražuje i rasprostranjenost, strukturu i kretanje (dinamiku) delinkvencije, te raspodjelu kažnjivih ponašanja u skupine prema određenim kriterijima. U nastavku na primjeru Hrvatske možemo vidjeti osnove proučavanja delinkvencije kao masovne društvene pojave statističkom

metodom. Prvi podatak koji nam je potreban da bismo dobili uvid u rasprostranjenost kažnjivih ponašanja na određenom području kroz određeno vrijeme je broj osoba prijavljenih da su počinile kaznena djela. Međutim, kako broj prijava nije najpouzdaniji pokazatelj stvarne rasprostranjenosti kažnjivih ponašanja u društvu (zbog djelovanja mehanizama procesnog filtriranja, v. izlaganja uz statistiku kao kriminološku metodu), koristimo se i podacima o broju pravomoćno osuđenih osoba (statistika kao komparativna metoda). Kako analiza ne bi ostala statična, pratimo odnos broja prijavljenih i osuđenih punoljetnih osoba za sva kaznena djela u Republici Hrvatskoj u razdoblju od 2002. do 2006. godine (posljednja godina za koju su dostupni službeni podaci Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske).

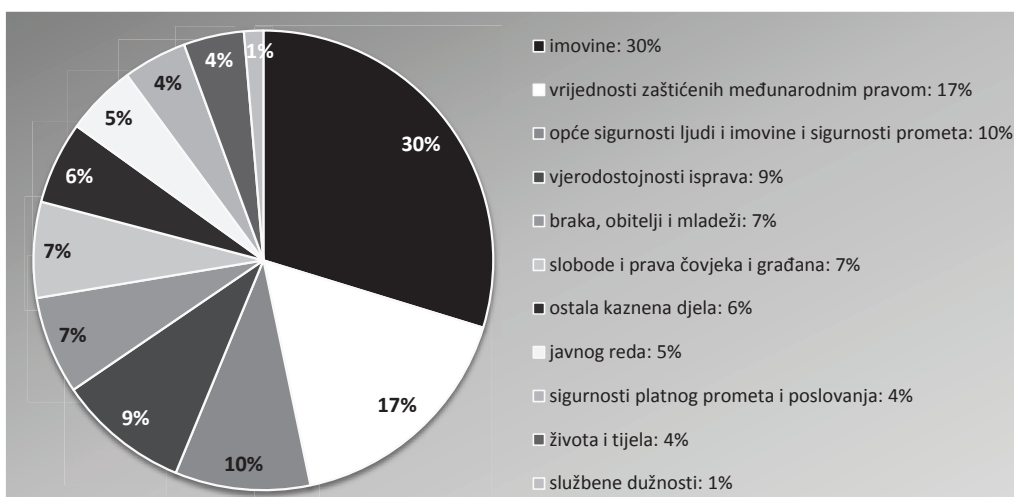
Odnos i kretanje broja prijavljenih i osuđenih punoljetnih osoba za sva kaznena djela u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2002. do 2006. godine (izvor DZS):

Grafikon pokazuje da u dinamici kriminala prema broju prijavljenih i pravomoćno osuđenih osoba postoji sličnost, a u određenim vremenskim odsjecima čak i podudarnost (interferencija). Prema oba kriterija bilježimo krivulju kontinuiranog porasta do 2004. godine, kada je bilo 75.403 prijavljenih osoba u odnosu na 2002. godinu kada ih je bilo 61.889, odnosno 23.851 osuđenih osoba u usporedbi s 19.040 osuđenih osoba 2002. godine. Usporedbe radi napomenimo da je 1998. godine zabilježeno 48.643 prijavljenih, a tek 12.243 osuđenih osoba, što je zapravo oko 65% prijavljenih, odnosno svega oko 50% osuđenih osoba u usporedbi s 2004. godinom. Za razdoblje od 2004. do 2006. godine se može reći da je broj prijavljenih osoba konstantan, dok se za broj osuđenih osoba u 2005. godini bilježi blagi pad.

Međutim, podaci o broju pravomoćno osuđenih osoba još uvijek ne govore ništa o strukturi kriminala u odnosnoj godini, a upravo je to podatak koji nam omogućava zaključiti da li je stanje kriminala (bez obzira na ukupan broj prijavljenih i/ili osuđenih osoba) bilo 'povoljno' ili ne (bit će povoljno ako u strukturi prevladavaju lakša kaznena djela). Ako podatke o rasprostranjenosti i kretanju kriminala nadopunimo podacima o strukturi u 2006. godini dobit ćemo sljedeći prikaz (napomena: legenda uz prikaz po redu prati podatke u smjeru kazaljke na satu):

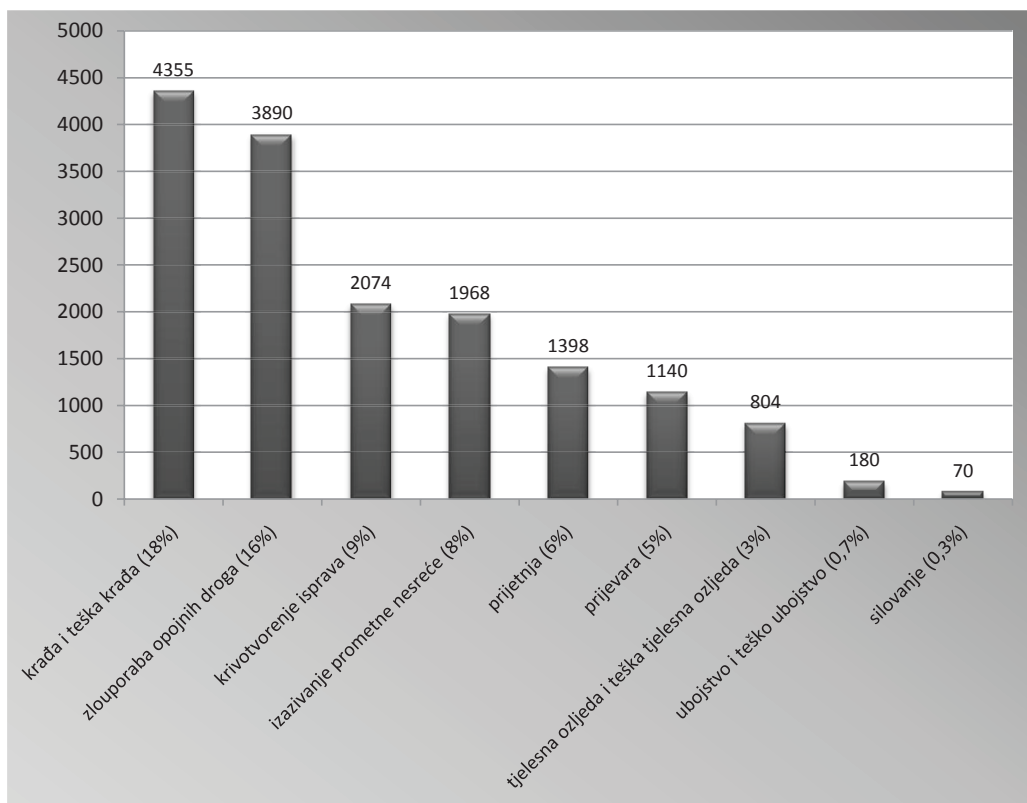
**Osuđeni punoljetni počinitelji kaznenih djela u Republici Hrvatskoj u 2006. godini
prema grupama kaznenih djela protiv... (izvor: DZS):**

Najveći broj od ukupno 24.216 osuđenih osoba u 2006. godini osuđen je za kaznena djela protiv imovine (30%), kaznena djela protiv vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom (17%, od kojih oko 95% za zlouporabu opojnih droga, a oko 5% za protuzakonito prebacivanje osoba preko državne granice), te kaznena djela protiv opće sigurnosti ljudi i imovine i sigurnosti prometa (10%, od kojih oko 85% za izazivanje prometne nesreće, a oko 12% za dovođenje u opasnost života i imovine općeopasnom radnjom), dok je značajno manje osuđenih za kaznena djela protiv života i tijela (4%). Na ovom mjestu treba izdvojiti podatak da u kategoriju osuđenih za ostala kaznena djela (6%) spadaju i osuđeni za kaznena djela protiv spolne slobode i spolnog ćudoređa, a koji su zastupljeni s manje od 1% od ukupne osuđeničke populacije, dok je samo za silovanje osuđeno manje od 0,3%.

Na ovom mjestu svakako treba napomenuti da se kod prethodnog prikaza osuđenih punoljetnih počinitelja kaznenih djela u 2006. godini u Republici Hrvatskoj radi o tipičnom statističkom načinu izražavanja strukture kriminala. Iz prikaza naime ne proizlazi koliko je zapravo kaznenih djela dovršeno, a koliko ih je ostalo u pokušaju, što je vrlo značajan pokazatelj posebno za najteža kaznena djela. Određen broj osuđenih osoba za kazneno djelo ubojstva ujedno ne dozvoljava zaključak da je to ujedno broj dovršenih ubojstava (žrtva je ubijena), jer se najčešće od toga broja treba oduzeti broj ubojstava koji je ostao nedovršen, odnosno u pokušaju (žrtva nije ubijena). Isto vrijedi i za sva ostala kaznena djela kod kojih je pokušaj kažnjiv.

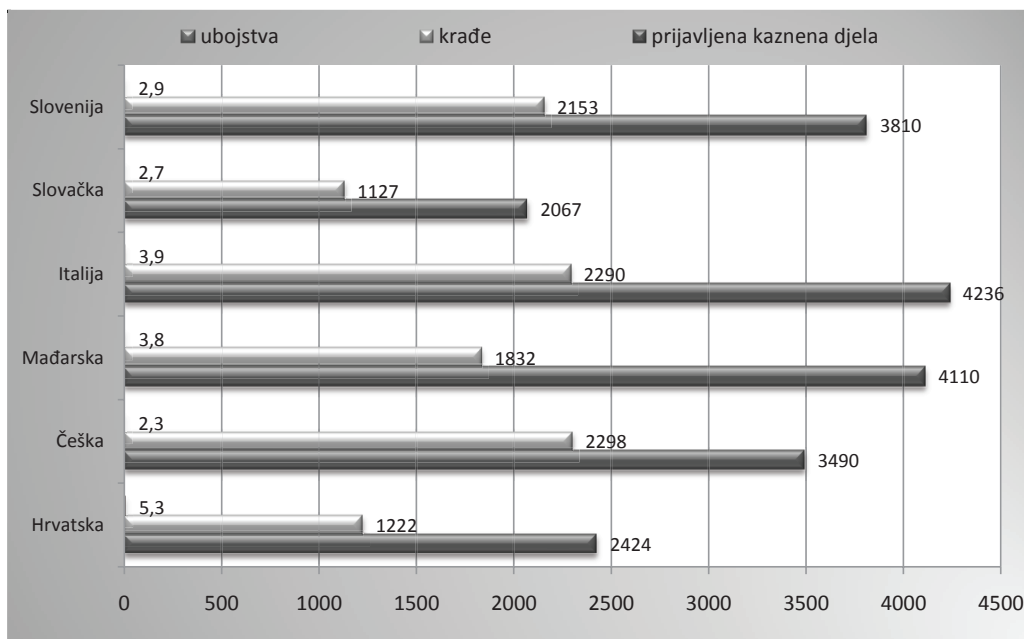
Osuđeni punoljetni počinitelji za 12 kaznenih djela u Republici Hrvatskoj u 2006. godini (izvor DZS):

Distribucija po određenim kaznenim djelima pokazuje da je najveći broj osuda za krađu i tešku krađu kao 'tipične' imovinske delikte, uz prijevaru i krivotvorenje isprava, osude za navedene imovinske delikte sudjeluju s čak 32% u ukupnosti osuda. Također vidimo da je vrlo zastupljen broj osoba osuđenih za zlorporabu opojnih droga (16%), ali i za izazivanje prometne nesreće (8%) i prijetnju (6%). Istovremeno je broj osoba osuđenih za najteža kaznena djela znatno manji, tako da ukupan udio tih kaznenih djela (tjelesna ozljeda i teška tjelesna ozljeda, ubojstvo i teško ubojstvo, te silovanje) iznosi svega oko 4%. S obzirom da se radi o vrlo teškim kaznenim djelima što proizlazi ne samo iz visoko propisanih kazni već i vrijednosti koje se ovim kaznenim djelima zaštićuju, možemo zaključiti da u strukturi kriminala u Hrvatskoj prema kriteriju osuđenih osoba prevladavaju laka i srednje teška kaznena djela, dok je manji postotak teških kaznenih djela (kazna zatvora od deset godina i teža). Ovdje ne treba zaboraviti da se radi o apstraktnoj težini kaznenih djela, dakle s obzirom na zaštićeni objekt i propisanu kaznu, a ne o konkretnoj težini koja se procjenjuje s obzirom na elemente kao što su stupanj krivnje počinitelja i prouzročena posljedica. Ako se i ove okolnosti uzmu u obzir tada neko kazneno djelo koje se prema kriteriju zaštićenog objekta i kazne smatra lakim ili srednje teškim može u stvarnosti biti teško pa i vrlo teško. Kao primjer može poslužiti kazneno djelo izazivanja prometne nesreće za koje odgovara sudionik u prometu koji kršenjem propisa o sigurnosti prometa na cestama izazove prometnu nesreću u kojoj je neka osoba teško tjelesno ozlijeđena ili je drugome prouzročena imovinska šteta velikih razmjera ili je čak ozlijeđena osoba uslijed zadobivenih ozljeda u prometnoj nesreći umrla (članak 272. KZ). S obzirom da iz službenih podataka Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske ne vidimo koja je stvarna posljedica prouzročene prometne nesreće, ne

možemo sa sigurnošću utvrditi jesu li ta kaznena djela prema posljedicama takva da uistinu možemo govoriti o lakom i/ili srednje teškom kriminalu ili se zapravo radi o vrlo teškom pojavnom obliku. Za potpunu ocjenu o stanju kriminala u Republici Hrvatskoj potrebno je i usporediti tzv. stopu kriminala (engl. *crime rate*) u našoj zemlji s drugim državama. Za analize kriminoloških podataka u međunarodnoj usporedbi se uglavnom koristi stopa kriminala, pomoću koje tek postaje moguće usporediti strukturu i kretanje kriminala u različitim zemljama. Stopa kriminala se izračunava na način da se broj kaznenih djela (npr. ukupan broj svih prijavljenih ubojstava) podijeli s brojem ukupnog stanovništva države u kojoj je taj broj zabilježen, te se zatim pomnoži sa 100.000. Analizom pojavnosti kažnjivih ponašanja na međunarodnoj razini i proučavanjem uzroka istih se bavi tzv. komparativna kriminologija. Usporedimo li sada stopu kriminala u Republici Hrvatskoj sa stopom kriminala u nekim drugim državama koje su nam po određenim pokazateljima i kriterijima slične, dobiti ćemo odgovor na pitanje o stanju kriminala u međunarodnoj usporedbi. Kao kriterij uspoređivanja može poslužiti veličina državnog područja, zemljopisni položaj, broj stanovnika, ekonomska razvijenost itd. U donjem je prikazu odabrana usporedba broja svih prijavljenih kaznenih djela (uz prikaz broja prijavljenih ubojstava i krađa) na 100.000 stanovnika u Republici Hrvatskoj i drugim izabranim državama – Češka, Mađarska, Italija, Slovačka i Slovenija. Radi se o podacima za 2003. godinu, koji su zasada najnoviji dostupni podaci.

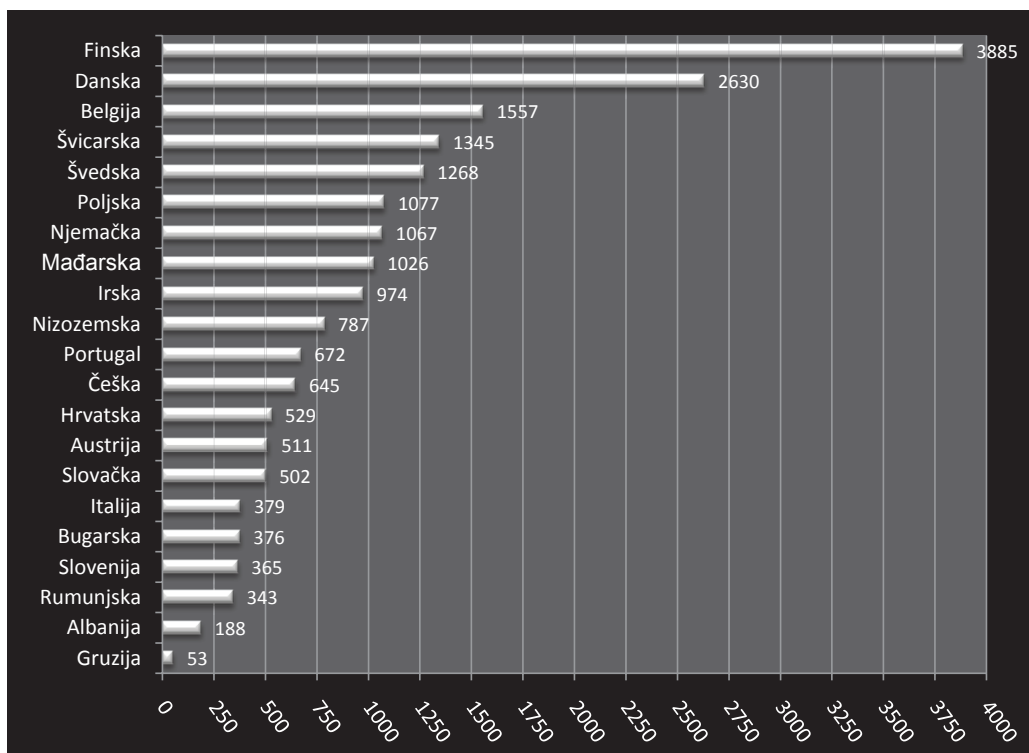
Stopa prijavljenih kaznenih djela (uz prikaz stope prijavljenih ubojstava i krađa) na 100.000 stanovnika u Hrvatskoj i drugim izabranim europskim državama u 2003. godini (izvor ESCCJS):

Iako prema prikazanim podacima Hrvatska jasno prednjači u broju prijavljenih ubojstava na 100.000 stanovnika sa stopom od 5,3 (što je još uvijek ispod europskog prosjeka: vidi izlaganja uz kazneno djelo ubojstva) možemo zaključiti da je stanje kriminala prema prikazanim podacima u usporedbi s ostalim izabranim državama povoljno, odnosno da je broj ukupno prijavljenih kaznenih djela i krađa znatno manji od onoga u Češkoj, Mađarskoj, Italiji i Sloveniji, s time da Slovačka ima najnižu stopu prijavljenih kaznenih djela. Spomenimo

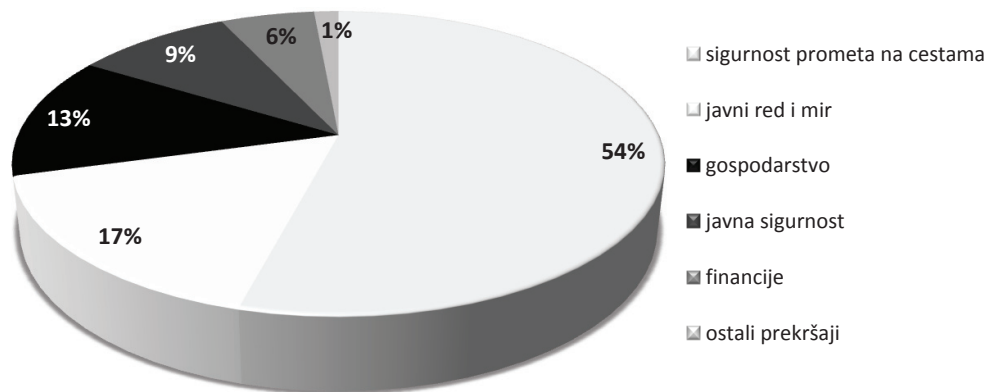
usporedbe radi da je stopa prijavljenih kaznenih djela za istu godinu u Albaniji iznosila svega 165 (za razliku od toga stopa u Hrvatskoj je bila 15 puta veća!), od čega je stopa prijavljenih ubojstava bila čak 12,6, dok je stopa prijavljenih krađa iznosila svega 50 (ista stopa je u Hrvatskoj čak 25 puta veća). Kako objasniti ovakve drastične razlike? Jedan od ključnih problema komparativne kriminologije vidljiv na ovo primjeru je svakako tumačenje prikupljenih i analiziranih (kompariranih) statističkih podataka, jer se nakon ovog uvida u strukturu kriminala postavlja sljedeće logično pitanje: koji su uzroci ovakvim drastičnim razlikama u stopama prijavljenih kaznenih djela? Radi li se o većoj spremnosti građana da prijavljuju kaznena djela? Je li u pitanju (ne)efikasnije otkrivanje počinjenih kaznenih djela od strane redarstvenih vlasti? Utječu li različita kaznenopravna rješenja u kompariranim državama na različitost u bilježenju prijave? Jesu li navedeni podaci, koji su u konkretnom primjeru policijske statistike, uistinu realan pokazatelj stvarnog stanja kriminala u tim državama? Ovo su samo neka od mnogobrojnih pitanja na koje komparativna kriminologija pokušava odgovoriti komparirajući i analizirajući ne samo stope kriminala, nego i kaznenopravne sustave, broj policijskih i pravosudnih djelatnika te druge relevantne sistemske i individualne faktore koji možebitno utječu na razlike u stopama kriminala u međunarodnoj usporedbi. Krajnji korisnik takvih podataka treba imati na umu sva ova pitanja kod njihova tumačenja. Zanimljivo je da su među europskim državama u 2003. godini jedine dvije države u kojima je stopa osuđenih osoba za sva kaznena djela bila iznad 2.000 na 100.000 stanovnika bile upravo one najrazvijenije države - Finska (3.885) i Danska (2.630), iza kojih su slijedile Belgija, Švicarska i Švedska.

**Osuđene osobe za sva kaznena djela na 100.000 stanovnika
u izabranim europskim državama u 2003. godini (izvor ESCCJS):**

Kada je riječ o rasprostranjenosti i strukturi prekršaja (za koje je 2006. godine proglašeno krivima 207.890 punoljetnih osoba) kao lakšeg oblika kažnjivog ponašanja u Hrvatskoj, tada iz sljedećeg prikaza proizlazi da do povreda građanske discipline najčešće dolazi na području sigurnosti cestovnog prometa s 54% svih prekršaja te protiv javnog reda i mira s udjelom od 17% (napomena: legenda uz prikaz po redu prati podatke u smjeru kazaljke na satu).

Punoljetne osobe proglašene krivima prema skupinama prekršaja u Republici Hrvatskoj u 2006. godini (izvor: DZS)

Što se tiče strukture, tj. pojedinih prekršaja unutar glavnih skupina, najčešće su počinitelji prekršaja proglašeni krivima za: 1. sigurnost prometa na cestama (ukupno 112.517): nepropisna brzina i nepropisne radnje u prometu (oko 27%), te upravljanje vozilom pod djelovanjem alkohola ili dr. omamljujućih sredstava (oko 20%); 2. javni red i mir (ukupno 34.563): svađa, vika ili nepriстойno ponašanje (oko 27%) i nasilničko ponašanje u obitelji (oko 26%); 3. gospodarstvo (ukupno 26.979): povreda propisa o gradskom prometu (oko 33%); 4. javna sigurnost (ukupno 19.218): povreda propisa o prebivalištu, boravištu i osobnim iskaznicama (oko 48%), te povreda propisa o kretanju i boravku stranaca (oko 28%); 5. financije (ukupno 11.604): povreda propisa o PDV-u (oko 30%), povreda propisa o Općem poreznom zakonu (oko 26%), te povreda carinskih propisa (oko 20%). Na osnovi izloženih podataka o rasprostranjenosti, strukturi i kretanju (dinamici) kažnjivih radnji (kaznenih djela i prekršaja) u Republici Hrvatskoj može se zaključiti sljedeće:

- kriminal je do 2004. godine bio u porastu kako prema kriteriju prijavljenih osoba tako i prema kriteriju pravomoćno osuđenih osoba, da bi u 2005. i 2006. godini bio relativno nepromjenjiv;
- u usporedbi sa susjednim državama, stopa kriminala prema kriteriju prijavljenih kaznenih djela na 100.000 stanovnika može se smatrati povoljnom jer je mnogo manje prijavljenih kaznenih djela nego u Češkoj, Mađarskoj, Italiji i Sloveniji, a nešto više nego u Slovačkoj, iako udio prijavljenih ubojstava znatno odskoče od stope prijavljenih ubojstava u ostalim državama;
- u strukturi kriminala prevladavaju kaznena djela protiv imovine, vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom (uglavnom zlouporabe opojnih droga), protiv opće sigurnosti ljudi i imovine i sigurnosti prometa, dok je znatno manje kaznenih djela protiv života i tijela te protiv spolne slobode i spolnog ćudoređa;
- najviše je osoba osuđeno zbog kaznenih djela poput krađe i teške krađe, zlouporabe opojnih droga, krivotvorenja isprava, izazivanja prometne nesreće, prijetnje i prijave;
- uvid u strukturu prekršaja pokazuje da je najveći broj punoljetnih osoba proglašeni krivim za prekršaje protiv sigurnosti prometa na cestama, javnog reda i mira, gospodarstva i protiv javne sigurnosti.

Dio predmeta kriminološke fenomenologije je i raspodjela kažnjivih ponašanja u skupine (kategorije) prema određenim kriterijima kao što su težina kažnjivog ponašanja (npr. podjela na kaznena djela i prekršaje ili podjela kaznenih djela prema kriteriju težine propisane kazne), mjesto počinjenja (npr. selo-grad i sl.), dob prijestupnika (podjela na maloljetničku delinkvenciju i delinkvenciju starije životne dobi) itd. Poseban je kriterij raspodjele s obzirom na primarnu delinkvenciju i povrat (recidivizam), a prema tipologiji počinitelja na slučajnu delinkvenciju, profesionalnu delinkvenciju, situacijsku delinkvenciju itd. Osnova podjele vrlo je često i zaštićeni objekt i način počinjenja djela pa se tako kažnjiva ponašanja dijele na delikte nasilja, imovinske delikte, prometnu delinkvenciju, cyber-kriminal itd. U ovom su radu izostavljene neke tematske cjeline koje bi u potpunom fenomenološkom pregledu svakako našle svoje mjesto (npr. prometna delinkvencija), no treba imati u vidu da su ovo glavni dijelovi (fragmenti) fenomenologije i da su odabrana ona kažnjiva ponašanja koja su od posebnog interesa za socijalni rad. To su: delikti nasilja, imovinski kriminal, zlouporaba opojnih droga, organizirani kriminal, korupcija i pranje novca, cyber-kriminal, te delikti specifični za određene skupine delinkvenata - maloljetnička delinkvencija, delinkvencija osoba s duševnim smetnjama, delinkvencija žena, delinkvencija starijih osoba i delinkvencija osuđenih osoba (kriminalni povrat).

PITANJA ZA PONAVLJANJE

1. Objasnite predmet kriminološke fenomenologije i njezin odnos sa kriminološkom etiologijom! Koje sve aspekte delinkvencije fenomenologija proučava?
2. Komentirajte odnos broja prijavljenih i osuđenih osoba u Republici Hrvatskoj u razdoblju od 2002. do 2006. godine! Kakav je trend kretanja kriminala (ukupnosti kaznenih djela) u Republici Hrvatskoj u tom razdoblju?
3. Što je to stopa kriminala i kako se izračunava? Objasnite predmet komparativne kriminologije i neka od pitanja na koja pokušava pronaći odgovore!
4. Usporedite broj kaznenih djela na 100.000 stanovnika u Hrvatskoj i drugim državama! Da li je prema tim pokazateljima stanje kriminala u našoj zemlji 'povoljno' ili ne?
5. Što je to struktura, a što kretanje (dinamika) kažnjivih ponašanja?
6. Koja kaznena djela prevladavaju u strukturi kriminala u Republici Hrvatskoj prema podacima za 2006. godinu?
7. Navedite i objasnite kriterije za podjelu kažnjivih ponašanja!
8. Koji prekršaji prevladavaju u strukturi kažnjivih ponašanja u Republici Hrvatskoj prema podacima za 2006. godinu?

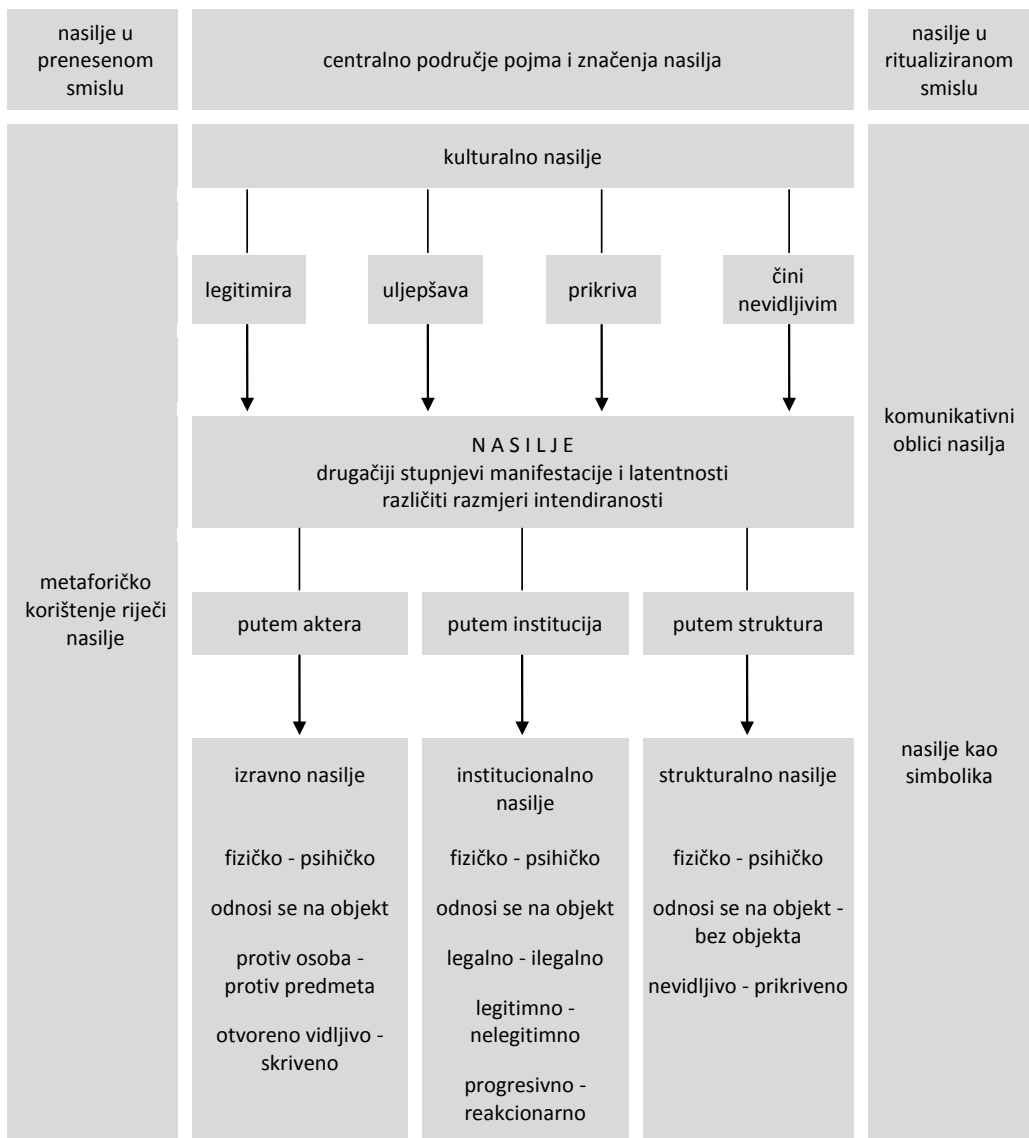
2. Delikti nasilja

Literatura: *Abrahamsen D.*, Our Violent Society, New York, 1970; *Archer-Gartner*, Violence and Crime in Cross-National Perspective, New Haven, 1984; *Cajner Mraović-Kovčo Vukadin*, Delikti nasilja, Policija i sigurnost, 5-6 (1992), str. 431; *Capaldi-Patterson*, Can Violent Offenders Be distinguished from Frequent Offenders? Prediction from Childhood to Adolescence, Journal of Research in Crime and Delinquency, 33 (1996), str. 206; *Cook P.*, Criminal Violence, Beverly Hills, 1982; *Derenčinović D.*, Uvod u kriminologiju i socijalnu patologiju s osnovama kaznenog prava, Zagreb, 2004; *Dwyer-Strang*, Violence Today (Violence against Children), Australian Institute of Criminology, 1979; *Elliott D.*, Serious Violent Offenders: Onset, Developmental Course, and Termination, Criminology, 32 (1994), str. 1; *Fromm E.*, Anatomija ljudske destruktivnosti, Zagreb, 1984; *Imbusch P.*, Der Gewaltbegriff. In: *Heitmeyer W. & Hagan J.*, Internationales Handbuch der Gewaltforschung, Wiesbaden, 2002, str. 26; *Kovčo Vukadin*, Delikti nasilja, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, 2 (1996), str. 396; *Kovčo Vukadin-Katalinić*, Neka obilježja počinitelja nasilničkih delikata na području Primorsko-goranske županije s obzirom na vrstu počinjenog djela, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, 2(2001), str. 805; *Kressel N.*, Mass Hate: The Global Rise of Genocide and Terror, Cambridge, 2002; *Kuvačić I.*, Obilje i nasilje, Zagreb, Naprijed, 1979; *Lorenz K.*, Takozvano zlo: prirodoslovni korijeni agresivnosti, Zagreb, 2004; *Pečar J.*, Drugačnost in različnost kot motivacija za nasilje, Revija za kriminalistiko in kriminologijo, 2 (1993), str. 139; *Reiss-Roth*, Understanding and Preventing Violence, Washington, 1993(4); *Singer M.*, Delikti nasilja, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, 1 (1995), str. 139; *Sykes G. & Matza D.*, Techniken der Neutralisierung: Eine Theorie der Delinquenz. In: *Sack F. & König R. (Hrsg.)*, Kriminalsoziologie, Frankfurt am Main, 1974, str. 360; *Vrcan S.*, Sport i nasilje danas u nas i druge studije iz sociologije sporta, Zagreb, 1990; *Walters J. P.*, The state of violent crime in America, Washington, 1996.

Povijest i suvremenost čovječanstva bremenite su nasiljem. Nasilje kao masovna društvena pojava i individualni čin, manifestirano kroz ratove, revolucije, abdikacije, izdaje, pokretalo je žrvanj povijesti i to ne uvijek prema naprijed. Suvremenost je vjeran odraz nasilne povijesti. Nasilju smo izloženi svakodnevno na gotovo svim područjima društvenog života. Konzumenti smo globalnog nasilja iz svjetskih medija koji nas redovito izvještavaju o terorizmu, ratovima masovnim i serijskim ubojstvima, pedofiliji, ali i sudionici svakodnevnog procesa (ne ekscesa) nasilja koje se događa ovdje, na našim ulicama, trgovima, u našem susjedstvu, domovima. Jedno od temeljnih obilježja nasilja u suvremenom svijetu je njegova sveprisutnost i utjecaj na svakodnevni život. Okolnost da smo okruženi nasiljem kroz pojavu straha od nasilja (engl. *fear of violence*) uvjetuje dugoročne promjene u ponašanju i načinu života. Teroristički napadi na New York, Washington, Madrid i mnoge druge gradove, navijačka divljanja (huliganizam), rasističko i mržnjom motivirano nasilje, i mnogi drugi pojavni oblici nasilja neželjeni su generatori tih promjena. Spomenuti teroristički napadi nisu rezultirali samo neposrednim ljudskim žrtvama i materijalnom štetom. Moglo bi se reći da je njima odaslana poruka terora koja na sve nas utječe tako da se ne osjećamo sigurnima na javnim mjestima, u zrakoplovima, ili čak i u vlastitim domovima. Velik broj ljudi većinu vijesti o eksplozijama isprva gotovo automatizmom povezuje s terorizmom. Primjer stradalih turista u diskoteci na Baliju i čečenskih talaca u moskovskom kazalištu svjedoče da je realitet nasilja pronašao svoj put i do pribježišta u kojima tražimo predah od svakodnevice prožete nasiljem.

Nasilje je sveprisutna pojava koja se manifestira u nizu pojavnih oblika – fizičko nasilje, verbalno nasilje, kućno nasilje, nasilje prema djeci, nasilje na radnom mjestu, instrumentalno nasilje, aktualno nasilje, potencijalno nasilje, nemotivirano nasilje itd. Prije pokušaja analize nekih od upravo navedenih pojavnih oblika, potrebno je odrediti sadržaj pojma nasilja i njegove izvedenice – delikt nasilja. Prema jednom shvaćanju nasilje je uporaba fizičke ili psihičke (kompulzivne) sile prema drugoj osobi koje rezultira povredom nekih zaštićenih vrijednosti te osobe i zajednice u cjelini. Tako se uporabom fizičke sile prema drugoj osobi ugrožava ili neposredno povrjeđuje njezin život, zdravlje, tijelo, sigurnost i sl. Prema drugom i širem shvaćanju, nasilje je svaki utjecaj na drugu osobu kojim se kod te osobe izaziva osjećaj straha, nesigurnosti i zavisnosti. Pojam nasilja je višeznačan i multidimenzionalan, kao što to proizlazi iz sljedećeg prikaza:

Dimenzije pojma 'nasilje' prema Imbuschu (izvor *Imbusch P.*, str. 42):

Razlikujemo kaznenopravno i kriminološko određenje nasilja. U kaznenopravnom smislu nasilje znači uporabu apsolutne ili psihičke sile prema drugoj osobi. Apsolutna sila (lat. *vis absoluta*) je uporaba fizičke snage ili sredstava zbog kojih osoba prema kojoj se takva sila primjenjuje nije u mogućnosti postupati u skladu sa svojom voljom, ili je prisiljena postupati u suprotnosti sa svojom voljom. Psihička sila (lat. *vis compulsiva*) je djelovanje prema nekoj osobi tako da je ona doduše u fizičkoj mogućnosti pružiti otpor da nešto učini, ne učini ili trpi, ali je zbog psihičkog stanja u koje je dovedena tim djelovanjem onemogućena pružiti otpor. Sila koja je prema njoj uporabljena je po svom sadržaju i intenzitetu takva da u njejoj psihičkoj sferi prouzroči blokadu motivacije za fizički otpor. Pri tome, za postojanje takve sile nije relevantno o kakvim se mehanizmima blokade kod prisiljene osobe radi, koji su njeni emotivni ili racionalni razlozi za odustajanje od otpora. Bitno je da kod počinitelja postoji

namjera za djelovanjem psihičke sile i da je ona kod osobe prema kojoj je uporabljena postigla željeni učinak. Osim apsolutne i psihičke sile uporaba prijetnje, dakle stavljanja u izgled nekog zla drugoj osobi (ili osobama) ne smatra se aktualnim već potencijalnim nasiljem. Iznimka je tzv. neposredna prijetnja kod koje je zlo (nasilje) sadržano u takvoj prijetnji vrlo izgledno i blisko. Primjer je neposredna prijetnja kod kaznenog djela silovanja iz članka 188. KZ kojom se potencijalnoj žrtvi tog kaznenog djela prijeti da će, ukoliko ne pristane na spolni odnošaj ili s njim izjednačenu spolnu radnju, neposredno biti napadnut njezin život i/ili tijelo te život ili tijelo njoj bliske osobe. Ako kod prijetnje nema tog elementa neposrednosti neće se raditi o aktualnom već o potencijalnom nasilju. Pojam nasilja u kriminološkom smislu širi je od nasilja u kaznenopravnom smislu. Kod nasilja u kriminološkom smislu dovoljno je da je kod određene osobe ili osoba namjerno ili nenamjerno izazvan osjećaj straha i nesigurnosti. Radi se tzv. potencijalnom nasilju. To je razlikovanje važno jer se pojam ‘straha od zločina’ (engl. *fear of crime*) uglavnom povezuje ne s aktualnim nasiljem već sa strahom od nasilja (potencijalno nasilje). Zato što čovjek *ne mora* nasilno djelovati, ali u svakom trenutku *može* nasilno djelovati, nasilje poprima svoj uznemirujući karakter – kao opcija djelovanja, kao mogućnost djelovanja nasilje se može koristiti u svakom trenutku, ono ne zahtijeva nikakvo nadmoćno sredstvo moći, jer moćnost nasilja proizlazi iz ranjivosti ljudskog tijela. Upotreba fizičkog nasilja samim time postiže djelovanje, ono je kulturalno bez preduvjeta i univerzalno djelotvorno, bez da ga se prethodno mora razumjeti.

Mnogi su se autori bavili pitanjem uzroka agresivnog ponašanja. Aristotel je u svom djelu ‘Nikomahova etika’, razmatrajući razliku između voljnih i protuvoljnih stvari, primijetio da su protuvoljne one koje nastaju na silu. Prema njemu, nasilno je ono čemu ništa ne pridonosi sama osoba koja djeluje ili trpi. Freud je, modificirajući svoju raniju teoriju usredotočenu na seksualni poriv, formulirao novu u kojoj je strast za uništavanjem (instinkt smrti) smatrao po intenzitetu jednakom ljubavnoj strasti (instinkt života). Za Lorenza agresivnost nije reakcija na vanjski stimulans već se radi o unutrašnjoj razdraženosti koja čeka rasterećenje i koja će se očitovati bez obzira postoji li adekvatan vanjski stimulans (tzv. hidraulički model). Predstavnici prosvjetiteljskog environmentalizma smatrali su da je čovjek po prirodi dobar i racionalan, a da su institucije, odgoj i svi ostali mehanizmi društvene regulacije razlog akumulaciji agresije koja se oslobađa u ‘frustracijskim krizama’. Sasvim suprotno, Thomas Hobbes je tvrdio da je ‘čovjek čovjeku vuk’ (lat. *homo homini lupus*) i da je prirodno stanje kaotični ‘rat svih protiv svih’ (lat. *bellum omnium contra omnes*) pa je pojava racionalnog društva nužna kako bi se ta iskonska agresija ograničila i usmjerila u željenom pravcu napretka. Prema Ferrarotiju fenomen nasilja, ponajprije u svojim prividno nemotiviranim oblicima, je simptom krize industrijskog društva, možda teži i važniji od nedobrovoljne nezaposlenosti i inflacije. U tom je smislu nasilje u industrijskom društvu ‘povijesni skandal’ jer se smatralo da će upravo u tom društvu, tj. nadolaskom duboko racionaliziranog društva nestati nasilje koje je po definiciji iracionalno. Prema teoriji frustracijske agresije čiji je glavni predstavnik bio Dollard, pojava agresivnog ponašanja uvijek pretpostavlja postojanje frustracije i obratno, postojanje frustracije uvijek vodi nekoj vrsti agresije. Uzroke nasilja neurofiziologija traži u strukturi mozga odnosno površina mozga koji su supstrati najelementarnijih impulsa i ponašanja potrebnih za opstanak. Mozak je dualni sistem i ako ne postoje odgovarajući stimulansi (vanjski i unutarnji) agresija se nalazi u stanju tekuće ravnoteže jer površine koje aktiviraju i površine koje inhibiraju održavaju relativnu ravnotežu. Eksperimentalno je dokazano da je uništenje amigdale u mozgu preobrazilo životinje do te mjere da su, barem privremeno, izgubile svoju sposobnost za agresivne i silovite reakcije čak i pod snažnom provokacijom. Ono što je zajedničko većini teorijskih pristupa o etiologiji agresivnog ponašanja ljudi jest priznavanje činjenice da uz negativnu agresiju postoji i ona

pozitivna koja je osnovni pokretač društvenog razvitka. Radi se o konstruktivnoj agresiji koja je temeljni pokretač razvitka čovječanstva. Moglo bi se reći da upravo toj vrsti agresije čovječanstvo ima zahvaliti izlazak iz pećina, vebna djela Rembrandta, Picassa i ostalih, otkriće parnog stroja, lokomotive, električne energije, mikroprocesora, zrakoplova. To je benigna ili filogenetski programirana agresija. S druge strane, postoji i maligna ili negativna agresija koja je manifestno destruktivna i koja može rezultirati delinkventnim ponašanjem. Kažemo može, no i ne mora jer i maligna agresija, na što ispravno ukazuje Fromm, može u osnovi biti i autodestruktivna, dakle usmjerena prema sebi, a ne prema okolini u kojoj čovjek živi. U suvremenoj psihologiji prevladava shvaćanje da je agresija u užem smislu obrambeni mehanizam do kojeg dolazi u situacijama nemogućnosti zadovoljenja neke potrebe. Pritom je direktna agresija otvoreni napad na čovjeka ili objekt koji sprječava ostvarenje cilja dok je indirektna agresija reakcija na simboličkom planu pri čemu pojedinac ne napada osobu koja predstavlja zapreku direktno već na neizravan način, ogovaranjem, omalovažavanjem i sl. Poseban oblik agresije je tzv. supstituirana agresija kod koje se radi o usmjeravanju agresije s izvora agresije na osobe i predmete u počiniteljevoj okolini. Nerealizirana agresija dovodi do tjeskobe, a realizirana do sukoba s okolinom pa se zato smatra i nesvršishodnim oblikom reagiranja (abreagiranje). Fromm u uvodu svoje knjige 'Anatomija ljudske destruktivnosti' o pojmu agresije, između ostalog, navodi:

'Dvosmislena upotreba riječi 'agresija' je u bogatoj literaturi o toj temi izazvala mnogo zbrke. Taj pojam upotrebljava se za ponašanje čovjeka koji brani svoj život, za kradljivca koji ubija žrtvu da bi uzeo novac, za sadistu koji muči zatvorenika. Zbrka ide još dalje: pojam 'agresija' upotrebljava se i za seksualni pristup muškarca ženi, za ambiciozne poticaje planinara, trgovca ili seljaka koji ore zemlju... Ako se destruktivna djela, djela kojima je namjera čuvanje, i konstruktivna djela označe jednom te istom riječju, onda zaista nema nade da se shvati njihov uzrok; ona nemaju zajedničkog uzroka jer su u potpunosti različite pojave, te ćemo se naći u teoretski beznađnoj poziciji pokušamo li pronaći uzrok 'agresije'... Ipak, čovjek se razlikuje od životinja po tome što je ubojica; on je jedini primat koji ubija i muči članove svoje vrste bez razloga, bilo bioloških bilo ekonomskih, i pri tome osjeća zadovoljstvo. Ta biološki neprilagodljiva i nefilogenetski programirana maligna agresija sačinjava bit problema i opasnost po održanje čovjeka kao vrste.'

Osim pitanja o uzrocima nasilja, u kriminološkom su smislu izrazito zanimljivi i mehanizmi koji čovjeku omogućuju da jednokratno ili sustavno drugim ljudima nanosi najgore i najokrutnije oblike nasilja.

U potrazi za odgovorom na to pitanje važno je istaknuti da pored egzogenih (vanjskih) i endogenih (unutarnjih) čimbenika u stvaranju tzv. začaranog kruga nasilja centralnu ulogu igraju četiri mehanizma. Kressel u tom pogledu obrađuje tri mehanizma: autoriziranje, dehumaniziranje i rutiniziranje, dok se Sykes bavi tzv. tehnikama neutralizacije. Osoba kojoj se nanosi nasilje jednostavno se dehumanizira – za počinitelja se više ne radi o ljudskom biću, niti o žrtvi, nego o manje vrijednom biću, ponekad i

običnom predmetu zadovoljenja nasilničkog impulsa (dehumaniziranje). Ukoliko pri tome postoji određeni autoritet (nadređeni, okolina, vjerska zajednica itd.), koji ili direktno ili prešutno odobrava takvo nasilje, počinitelj s lakoćom lišava samog sebe svake individualne odgovornosti, koju prenosi na relevantni autoritet (autoriziranje). Tehnikom neutralizacije počinitelj odgovornost za nasilje nad drugom osobom neutralizira time što je zapravo on, počinitelj, prava žrtva raznoraznih nepravdi, teškog djetinjstva, neprihvatanja od strane okoline itd. Konačno se učestalim ponavljanjem nasilja (rutiniziranjem) kod počinitelja podiže prag tolerancije na nasilje, te se može bitna početna nelagoda svakim ponovnim činom nasilja smanjuje, dok se *modus operandi* usavršava. Dodaju li se navedenim mehanizmima radikalne ideologije, postaje jasno kojom lakoćom se stvara i održava začarani krug nasilja, kako na individualnoj (npr. serijske ubojice ili silovatelji), tako i na skupnoj razini (npr. huliganizam, terorizam ili pak zločini iz mržnje).

Od brojnih pojava oblika nasilja spomenimo razliku između aktualnog i potencijalnog, instrumentalnog i neinstrumentalnog, motiviranog i nemotiviranog, te fizičkog i verbalnog nasilja. Aktualno nasilje je neposredna primjena sile (apsolutne ili psihičke) te neposredne prijetnje prema drugoj osobi dok je potencijalno nasilje prijetnja nasiljem i ostali oblici postupanja koji kod ljudi izazivaju osjećaj straha i ugroženosti. Kod instrumentalnog nasilja ono je samo sredstvo (instrument) za postizanje određenog cilja. Primjer takvog nasilja je terorizam kod kojeg žrtve konkretnog napada u kojem se neposredno primjenjuje sila nisu i konačne mete toga napada. Nasilje terorističkog napada u tom je smislu samo sredstvo postizanja konačnog cilja koji se sastoji u upućivanju poruke i utjecaju na konačne mete – države ili međunarodne organizacije. Za razliku od instrumentalnog nasilja kod neinstrumentalnog nasilja ono je samo sebi svrhom. Radi se o nasilju zbog nasilja koje nema neku posebnu funkciju niti svrhu. Motivirano nasilje može se nazvati još i izazvanim nasiljem jer je ono odgovor na neki događaj ili provokaciju (npr. ubojstvo druge osobe zbog pretrpljene uvrede) dok se kod nemotiviranog uglavnom radi o neizazvanom nasilju (različiti oblici nasilničkog ponašanja radi izživljavanja nad drugom osobom). Poseban je oblik prividno nemotivirano nasilje kod kojeg pobuda djelovanja nije isprva vidljiva, ali ona postoji. Fizičko i verbalno nasilje razlikuju se prema načinu na koji se nasilje iskazuje. Kod fizičkog nasilja koristi se apsolutna sila, a kod verbalnog psihička sila ili neposredna prijetnja. Međutim, treba naglasiti da je u kriminologiji pojam verbalnog nasilja mnogo širi te obuhvaća i različite načine omalovažavanja druge osobe, dovodenje te osobe u neugodnu situaciju (npr. kod seksualnog uznemiravanja) itd.

Pojam delikata nasilja užu je od pojma nasilja. Kod delikata nasilja radi o se zabranjenim ponašanjima čije je osnovno obilježje nasilje u obliku apsolutne sile, psihičke sile i/ili neposredne prijetnje. To su ponašanja koja kazneno pravo u najširem smislu (koje obuhvaća osim kaznenih djela i ostale oblike kažnjivih ponašanja) zabranjuje jer se njima povrjeđuju osnovne ustavom zaštićene vrijednosti (kaznena djela) i/ili se krše osnovna pravila građanske discipline (prekršaji). Pokušajmo to objasniti na primjeru nasilja u ratu i nasilja u nužnoj obrani. Rat pa time i nasilje u ratu općenito nije zabranjeno (osim ako se radi o agresivnom ratu). To znači da, primjerice, obrambeni rat i većina pojava oblika nasilja do kojih u takvom ratu nužno dolazi nisu pravno zabranjeni. Premda je jedna od osnovnih moralnih, vjerskih i pravnih zabrana usmrtni drugog čovjeka, to je u ratu, osobito obrambenom, dopušteno i onaj tko usmrti vojnika neprijateljske vojske, premda se radi o nasilju, neće za to djelo odgovarati pred sudom. Ta vrsta nasilja, premda ju pravni poredak ne favorizira, nije ujedno i delikt nasilja jer ju pravni poredak niti ne zabranjuje. Međutim, ako se u kontekstu oružanog sukoba prijeđu granice dopuštenog i vojnik usmrti ratnog zarobljenika, ranjenika ili civile, tada će se raditi o ratnom zločinu kao ekscenoznom nasilju koje pravni poredak strogo

zabranjuje. Sličan je primjer usmrćenje druge osobe u nužnoj obrani. U većini pravnih sustava onaj tko usmrti drugu osobu u nužnoj obrani, dakle braneći se od njezina napada, neće kazneno odgovarati. To proizlazi iz dvostruke funkcije nužne obrane – načelo samozaštite i načelo zaštite pravnog poretka. Ako pravni poredak nije u mogućnosti osigurati zaštitu pojedincu, tada on ima ‘pravo’ poduzeti sve pa i usmrtiti napadača kako bi obranio sebe ili drugu osobu od napada (tzv. nužna pomoć). Međutim, ako netko usmrti drugu osobu u prekoračenju granica nužne obrane, odgovarat će za ubojstvo (ali mu pod određenim uvjetima kazna može biti ublažena, a može biti čak i oslobođen od kazne ako je do prekoračenja došlo zbog jake razdraženosti ili prepasti izazvane napadom). Kao i u primjeru dopuštenog usmrćivanja drugih osoba u ratu radi se o nasilju kojem je pravni poredak dao izvjestan legitimitet pa se s pravom može reći da se radi o ‘ozakonjenom’ nasilju. To nasilje, međutim, ima svoje granice. Tako je osnovno pravilo kod nužne obrane da se u najvećoj mogućoj mjeri štedi napadač, da se umjesto ofenzivne (napadačke, koja se sastoji u kontranapadu na napadača) pruži defenzivna obrana (izmicanje udarcima i sl.) itd. Granica legitimnosti nasilja ovisi o pretežnom društvenom interesu. U momentu kada nasilje prijeđe tu nevidljivu, ali točno određenu granicu, legitimno nasilje prelazi u delikt nasilja.

U proučavanju zakonitosti u vezi rasprostranjenosti, strukture i dinamike (kretanja) delinkvencije nasilja u društvu mnogo je problema od kojih su posebno istaknuti oni u vezi definiranja delikata nasilja, paušalnih ocjena i procjena u vezi rasprostranjenosti i dinamike delikata nasilja, metodološke poteškoće zbog velike tamne brojke i nespemnosti žrtava nasilja na prijavljivanje vlastite viktimizacije itd. Prvi je problem vezan uz definiranje zabranjenih ponašanja koja se smatraju deliktima nasilja. S obzirom na razlike u nacionalnim zakonodavstvima od kojih neka inkriminiraju određena ponašanja, a druga ne, otežano je usporedno pratiti statističke podatke o rasprostranjenosti, strukturi i dinamici delinkvencije nasilja. Drugi je problem u paušalnim medijskim ocjenama i procjenama o delinkvenciji nasilja. U posljednje smo vrijeme svjedoci ‘porasta’ svih oblika delikata nasilja i to osobito prema nekim skupinama (npr. nasilje na štetu djece, policijskih službenika itd.). Premda je točno da se kod nekih pojavnih oblika delikata nasilja može govoriti o porastu, on niti izbliza nije linearan kao što takve prezentacije sugeriraju. Medijskim prezentacijama koje vrlo često nemaju uporište u realnosti nerijetko se stvara ono što Cohen naziva ‘moralnom panikom’ koja dovodi do pretjerane osjetljivosti opće javnosti kao konzumenta medijske proizvodnje u pogledu nekih fenomena kao što su pedofilija, ostali oblici nasilja na štetu djece itd. Daleko od toga da to nisu ozbiljni društveni problemi kojima se i mediji u okviru realizacije svoje funkcije u demokratskom društvu moraju baviti, no takav predimenzioniran pristup koji vrlo često nema uporište u stvarnom stanju u dizajniranju i provedbi kriminalnopolitičkih mjera upravljenih suzbijanju svih oblika delinkvencije pa tako i delinkvencije nasilja može imati više štete no koristi zbog negativnih posljedica etiketiranja, lažnog prijavljivanja itd. Problem je i velika tamna brojka na području delinkvencije nasilja koja je uvjetovana ili nespemnošću žrtve da progovori o vlastitoj viktimizaciji ili pak nespemnošću društva da povodom takvih prijava na odgovarajući način reagira. Nasilje je davno prestalo biti privatna stvar koja se ‘rješava’ u okviru formalnih i neformalnih društvenih grupa ili u odnosima između pojedinaca. Društvo koje nije u stanju odgovoriti izazovima supkulture nasilja koju samo proizvodi izlaže se riziku da ta supkultura postane dominantan obrazac društvenih odnosa. U nastavku slijedi analiza najtežih i najučestalijih delikata nasilja kojima se izravno povrjeđuju i/ili ugrožavaju osnovne ustavom zaštićene vrijednosti kao što su život i tijelo, spolna sloboda, vrijednosti zaštićene međunarodnim pravom - ubojstvo, seksualni delikti, nasilje u obitelji, nasilje prema djeci, razbojništvo, terorizam, zločini iz mržnje, i drugi ostali izabrani oblici delikata nasilja.

PITANJA ZA PONAVLJANJE

1. Objasnite razliku između nasilja u kaznenopravnom i kriminološkom smislu!
2. U čemu je razlika između fizičke sile (*vis absoluta*) i psihičke sile (*vis compulsiva*)? Što je to neposredna prijetnja? Navedite primjer!
3. Što znači da je pojam nasilja višeznačan i multidimenzionalan?
4. Objasnite što je tzv. začarani krug nasilja? Ukratko objasnite koji mehanizmi ga stvaraju i pokreću!
5. Navedite u čemu se razlikuje hidraulički model agresije (Lorenz) od neurofizioloških postavki o agresivnom ponašanju čovjeka? Što je to frustracijska agresivnost?
6. Objasnite benignu ili filogenetski programiranu agresiju! U čemu je razlika između takve agresije i maligne agresije?
7. Što znači da je agresija jedan od obrambenih mehanizama? Objasnite o čemu se radi kod tzv. supstituirane agresije!
8. Navedite i kratko objasnite pojavne oblike nasilja!
9. Objasnite na koji način društveni poredak legitimizira (ozakonjuje) nasilje! U kojem trenutku nasilje prelazi u delikt nasilja?
10. Koji se problemi povezani s praćenjem rasprostranjenosti, strukture i kretanja (dinamike) delikata nasilja?

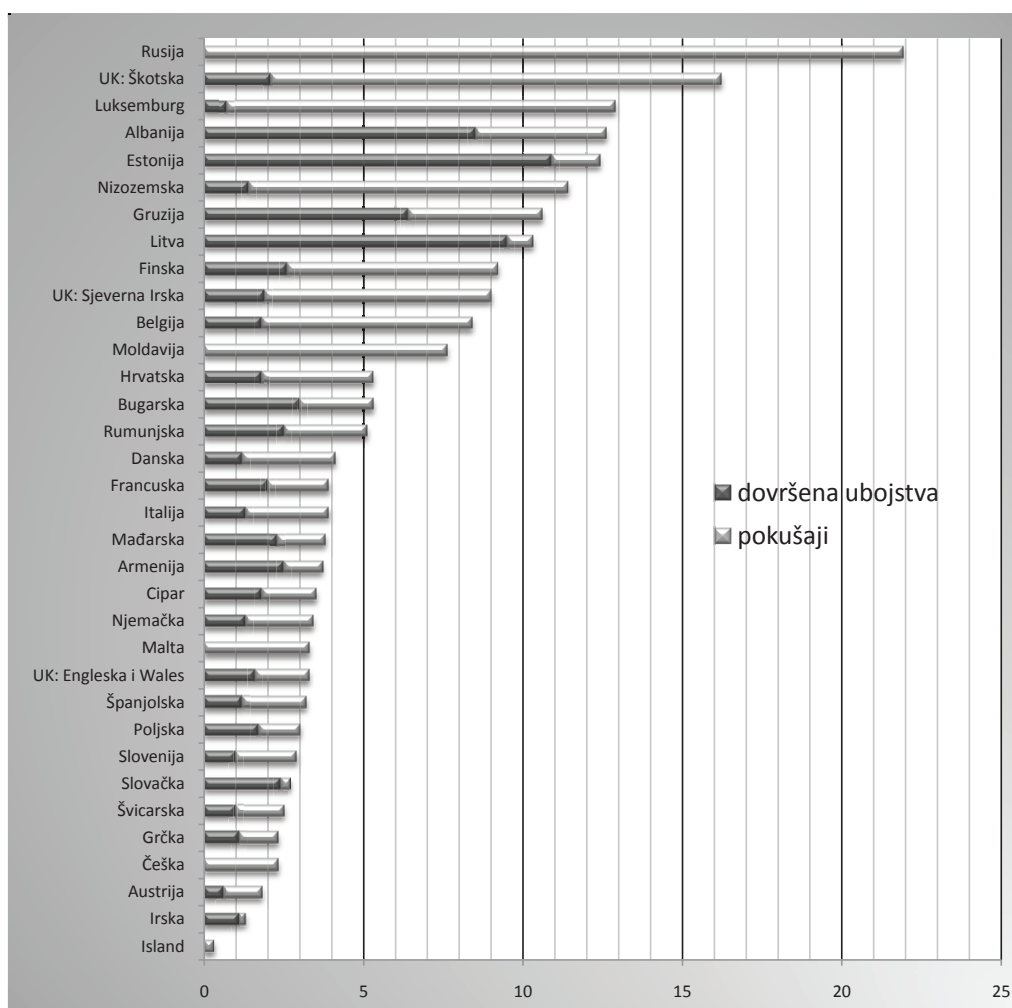
2.1. Ubojstvo

Literatura: *Block i dr.*, Intimate Partner Homicide in Chicago Over 29 Years, *Crime and Delinquency* 41 (1995), str. 496; *Browne i dr.*, Homicide Between Intimate Partners, in *Homicide: A Sourcebook of Social Research*, Thousand Oaks, 1999, str. 149; *Carcach-Grabosky*, Firearms Homicide in Australia, *Trends and Issues in Crime and Criminal Justice*, 75 (1997); *Derenčinović D.*, Uvod u kriminologiju i socijalnu patologiju s osnovama kaznenog prava, Zagreb, 2004; *Eastale-Wilson*, Preventing Crime on Transport: Rail, Buses, Taxis and Planes, Australian Institute of Criminology, 1991; *Elsworth E.*, Combating Violent Crime on Public Transport: World's Best Practice: Trains, Taxis and Buses, Canberra, 1997; *Fox-Levin*, Multiple Homicide Patterns of Serial and Mass Murder, in *Crime and Justice: A Review of Research*, Chicago, 1998; *Jenkins E.L.*, Workplace Homicide: Industries and Occupations at High Risk, *Occupational Medicine*, 2 (1996), str. 219; *Killias M. i dr.*, European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics, Den Haag, 2006; *Koludrović M.*, Psihijatrijsko prosuđivanje utjecaja afekta na počinitelje ubojstava, *Iz forenzičke psihijatrije*, (2001), str. 145; *Kovčeo Vukadin*, Alkoholizam žena - ubojica u odnosu na modalitet djela i kaznenog postupka, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 1 (1995), str. 153; *Kovčeo Vukadin*, Neke karakteristike ubojstava intimnih partnera u Hrvatskoj, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 1 (1996), str. 111; *Kovčeo Vukadin*, Penološki institucionalni tretman počinitelja ubojstva, *Kriminologija i socijalna integracija*, 1-2 (1997), str. 53; *Kovčeo Vukadin-Cajner Mraović*, Intoxication by Alcohol at the time of Perpetration of Homicide, *Journal on Alcoholism and Related Addictions*, 1 (2000), str. 3; *Modly D.*, Objašnjenje trileme: ubojstvo - samoubojstvo - nesretni slučaj, Zagreb, 1994; *Modly-Barišić*, Neki propusti prilikom istraživanja ubojstava, *Policija i sigurnost*, 5-6 (1998), str. 389; *Mužinić Masle*, Žene kao počinitelji kaznenih djela ubojstva i pokušaja ubojstva, *Socijalna psihijatrija*, 2-3 (1998), str. 61; *Mužinić Masle-Goreta*, Alkohol kao kriminogeni čimbenik kod počinjenja kaznenih djela ubojstva i pokušaja ubojstva, *Socijalna psihijatrija*, 1 (2000), str. 29; *Müller C.*, Armin Meiwes für achteinhalb Jahre in Haft, *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 30.01.2004; *Kaminski-Marvell*, A Comparison of Changes in Police and General Homicides: 1930-1998, *Criminology* 1 (2002), str. 701; *Sharps i dr.*, Risky Mix: Drinking, Drug use and Homicide, *NIJ Journal*, Issue no. 250., str. 9; *Šeparović Z.*, Victim-offender Interaction in Homicide, New York, 1985; *Šuperina M.*, Kaznenopravni položaj policijskih službenika tijela unutarnjih poslova u Hrvatskom materijalnom kaznenom pravu, Zagreb, 2001; *Wilson C.*, *Encyclopaedia of Murder*, London, 1964; *Wilt i dr.*, Female Homicide Victims in New York City, New York, 1995; *Žarković Palijan-Kovačević*, Maloljetni počinitelji kaznenog djela ubojstva, *Iz forenzičke psihijatrije*, (2001), str. 95. **Korišteni internetski linkovi:** www.rsf.org (21.05.2008.).

Ubojstvo je jedno od najtežih kaznenih djela kod kojeg je posljedica usmrćenje druge osobe. Zbog toga ovo kazneno djelo zaslužuje posebnu kriminološku pozornost. Što se tiče rasprostranjenosti kaznenog djela ubojstva odnosno njegova udjela u ukupnosti kriminalnih ponašanja, nedavno provedena kroskulturalna studija o stopi ubojstava na 100.000 stanovnika upućuje na zaključak da je prosječna stopa 4 ubojstva na 100.000 stanovnika. Od toga je u zemljama u razvoju ta stopa viša (5 na 100.000 stanovnika) no u visoko razvijenim državama (3 na 100.000 stanovnika). Pritom je stopa ubojstva četiri puta viša u južnoj Americi (8 na 100.000) no u zapadnoeuropskim državama (2-3 na 100.000). SAD posljednjih godina konstantno bilježe stopu ubojstva između 8,5 i 10 na 100.000 stanovnika. Archer i Gartner su u petogodišnjem razdoblju prikupili podatke o ubojstvima u 110 država u svijetu i na temelju toga zaključili sljedeće: a) države s recentnim ratnim iskustvima ili iskustvima nekog drugog globalnog nasilja bilježe trend porasta broja ubojstava s prestankom sukoba b) veći gradovi imaju veću stopu ubojstava od manjih gradova, c) predviđenost smrtno kazne u kaznenom zakonodavstvu ne znači i nižu stopu ubojstava (naprotiv, iskustva mnogih država pokazala su da upravo ukidanje smrtno kazne dovodi do pada stope ubojstva u tim državama što je mnogima poslužilo kao glavni abolicionistički argument). Silverman i Kennedy ukazuju na to da se ubojstva razlikuju prema varijabli spola i starosti počinitelja i žrtve, vremena i mjesta počinjenja djela, korištenih sredstava (lat. *instrumenta sceleris*) i prema varijabli odnosa između počinitelja i žrtve. Tako se može raditi o odnosu potpunih neznanaca, ali i osoba koje se poznaju ili su čak vrlo bliske (partneri, krvni srodnici, prijatelji i sl.). Zahn i Sagi tako kategoriziraju ubojstva u četiri skupine: obiteljska ubojstva, ubojstva između prijatelja i poznanika, ubojstva između nepoznatih osoba povezana s nekim drugim kaznenim djelom i ubojstva između nepoznatih osoba koja nisu povezana s drugim kaznenim djelom. Što se tiče dobi počinitelja ubojstva, prema statistikama vrlo je mali broj vrlo mladih i starijih počinitelja. Tako su, primjerice, osobe u dobi iznad 55 godina u strukturi svih počinitelja ubojstva u SAD sudjelovale sa samo 2,8% u 1988. godini. Posebnu kategoriju ubojstava čine ubojstva bez razvidnog motiva. Zapravo se radi o ubojstvima kod kojih motiv postoji, ali on nije utvrđen.

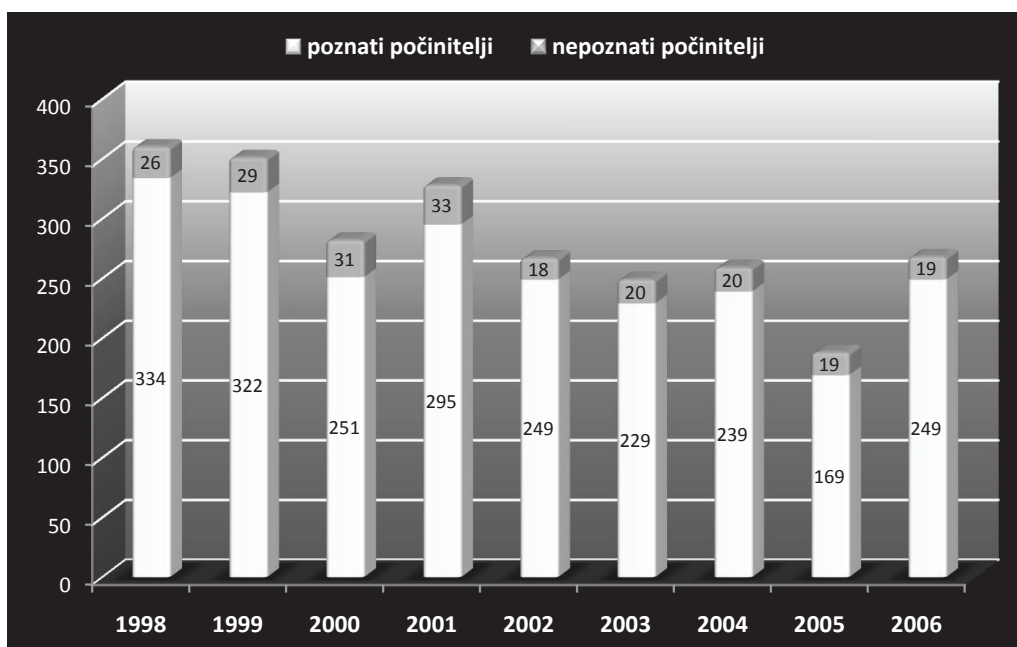
Prema statistikama, čak se 25% ubojstava smatra ubojstvima bez posebnog razvidnog motiva (prividno nemotivirana ubojstva). Osnovne karakteristike počinitelja takvih ubojstava ne razlikuju se bitno od karakteristika ostalih počinitelja ubojstva osim po tome što je kod 'nemotiviranih' u manje slučajeva konstatirana ranija uporaba alkohola, oni su u većem broju negirali zločin koji su počinili i uobičajeno su se branili amnezijom odnosno psihotičnim poremećajima kako bi bili oslobođeni odgovornosti zbog nebrojivosti. U Hrvatskoj je stopa prijavljenih ubojstava početkom 90-ih godina XX. stoljeća bila alarmantno visoka. S 9,3 prijavljenih ubojstava na 100.000 stanovnika 1993. godine Hrvatska je bila na visokom trećem mjestu u Europi (iza Bugarske i Ruske Federacije). Taj se negativni trend zaustavio sredinom 90-ih da bi nakon toga došlo do kontinuiranog pada. Tako je 1997. godine bilo 6,12, a 2000. godine 5,6 ubojstava poznatih policiji na 100.000 stanovnika. U usporedbi s ostalim europskim državama taj je prosjek tek umjereno visok, kao što to vidimo iz sljedećeg prikaza.

Prijavljena dovršena i pokušana ubojstva na 100.000 stanovnika u europskim državama u 2003. godini (izvor ESCCJS):

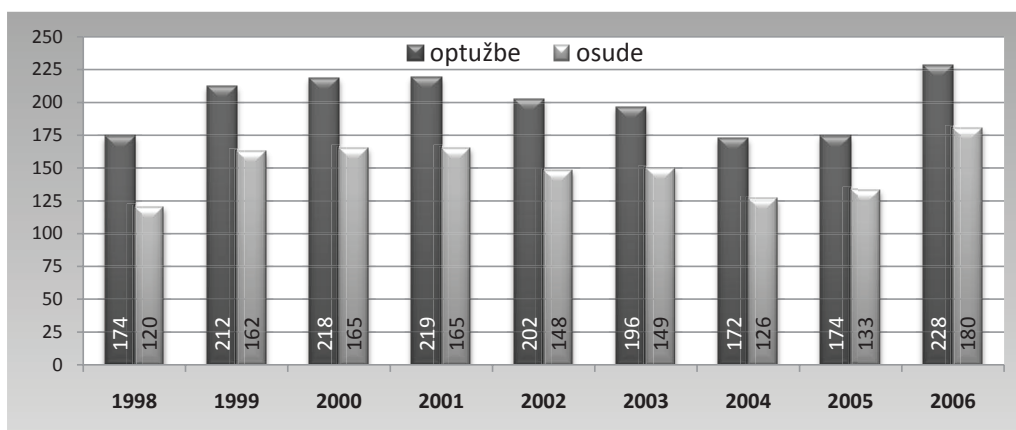

Stopa prijavljenih ubojstava na 100.000 stanovnika u gotovo svim europskim državama u 2003. godini varira između 0,3 (Island) i 21,9 (Rusija). Srednja stopa iznosi 6,6 (median iznosi 3,9), tako da se može reći kako je stopa prijavljenih ubojstava u Hrvatskoj za 2003. godinu ispod prosječne. Kao što je to ranije napomenuto (vidi izlaganja uz statistiku), broj prijavljenih ubojstava se obično odnosi na zbroj pokušanih i dovršenih ubojstava, pa grafikom u tom smislu prikazuje ujedno i udio dovršenih ubojstava u ukupnoj stopi prijavljenih ubojstava, te položaj Hrvatske po stopi poznatih ubojstava u usporedbi s ostalim europskim državama za koje su dostupni podaci (napomena: za Rusiju, Moldaviju, Maltu, Češku i Island nisu dostupni podaci o dovršenim ubojstvima). Analizom stope dovršenih ubojstava dolazimo do nešto drugačijeg redosljeda država s najvišom stopom prijavljenih i dovršenih ubojstava. Srednja stopa iznosi 2,7 (median iznosi 1,8), tako da se može reći kako je stopa prijavljenih dovršenih ubojstava u Hrvatskoj za 2003. godinu, kao i za pokušana, ispod prosječne. Iako nam podaci za Rusiju u tom pogledu nisu dostupni, možemo osnovano pretpostaviti da i u pogledu stope dovršenih ubojstava zauzima prvo mjesto, praćena Estonijom (sa stopom od čak 10,9 dovršenih ubojstava na 100.000 stanovnika), Litvom (9,5) i Albanijom (8,5), dok Hrvatska prema ovom izvoru ima stopu od 1,8 dovršenih ubojstava i stopu od 3,5 pokušanih (nedovršenih) ubojstava. U kriminološkom smislu su nam posebno zanimljive Irska, Slovačka, Litva i Estonija, gdje se postavlja pitanje uzroka toliko visoke stope dovršenih ubojstava u odnosu na pokušana. Komparativna kriminologija i u ovome smislu pokušava dobiti odgovore. Neke od teoretskih pretpostavki bi mogle glasiti, da su ubojice u navedenim državama jednostavno uspješniji u svojim pothvatima te da svoja ubojstva ne ostavljaju nedovršena. Nešto vjerojatnija teza bi sigurno glasila da uzrok omjera stope dovršenih i pokušanih ubojstava treba potražiti u načinu bilježenja takvih događaja prilikom prijave, a zbog mogućih drugačijih kaznenopravnih rješenja u pravnoj kvalifikaciji ubojstva i njegovog pokušaja.

Prijavljene punoljetne osobe za kazneno djelo ubojstva i teškog ubojstva uz prikaz udjela poznatih počinitelja u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 1998. do 2006. godine (izvor DZS):

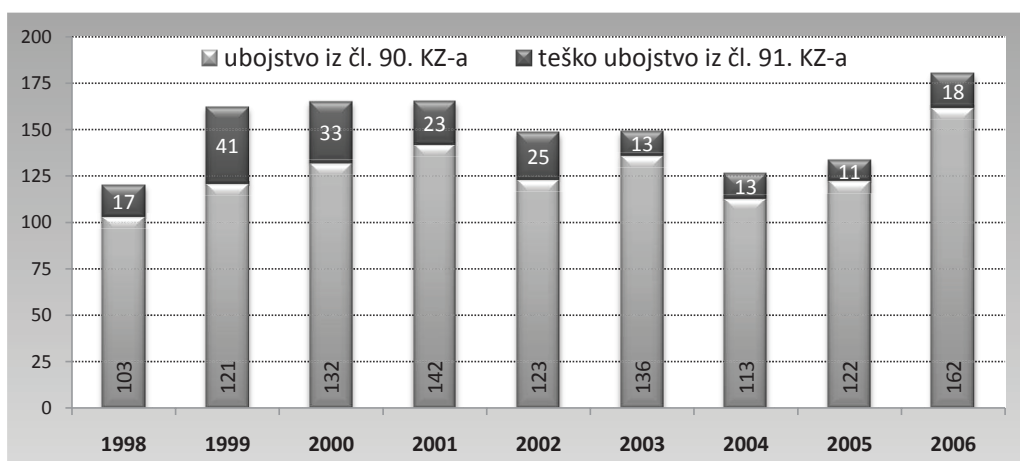

Optužene i osuđene punoljetne osobe za kaznena djela ubojstva i teškog ubojstva u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 1998. do 2006. godine (izvor DZS):

Kao što vidimo iz prethodna dva prikaza, broj prijavljenih punoljetnih osoba za ubojstva i teška ubojstva, broj optuženih, kao i pravomoćno osuđenih osoba za to kazneno djelo, još uvijek ne otkriva sve fenomenološke osobitosti vezane uz počinitelja, žrtvu, mjesto i vrijeme počinjenja, način počinjenja djela, pobude itd. S obzirom da takva studija prelazi okvire ovoga rada, pokušajmo barem odrediti, na temelju raspoloživih statističkih podataka, profil počinitelja kaznenog djela ubojstva iz članka 90. KZ (i teškog ubojstva iz članka 91. KZ) na temelju varijabli kao što su dob, spol, povrat i bračno stanje. Za početak nas zanima udio osuđenih punoljetnih osoba za kazneno djelo teškog ubojstva, kao najtežeg pojavnog oblika delikata nasilja, obzirom da prethodna dva prikaza zbrojno prikazuju prijavljene, optužene i osuđene, kako za kazneno djelo ubojstva, tako i za kazneno djelo teškog ubojstva (za pravne kvalifikacije vidi izlaganja uz pravni okvir.).

Osuđene punoljetne osobe za kaznena djela ubojstva i teškog ubojstva u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 1998. do 2006. godine (izvor DZS):

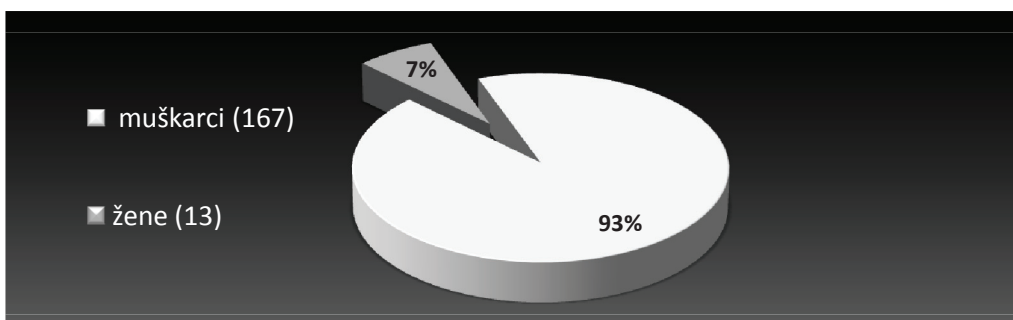

Slobodno možemo reći da u Hrvatskoj broj punoljetnih osoba osuđenih za kazneno djelo ubojstva unazad gotovo 10 godina višestruko nadilazi broj osuđenih osoba za kazneno djelo

teškog ubojstva (za 2006. godinu taj odnos izgleda 9:1 u korist ubojstava). Na osnovu tog podatka se može zaključiti da se tek kod svakog desetog ubojstva (ili njegovog pokušaja) radi o najtežem obliku. Podsjećamo da je preko polovine osoba osuđenih za ubojstvo ustvari osuđeno za pokušaj tog kaznenog djela (za 2006. godinu je od ukupno 162 osobe osuđene za ubojstvo, njih 61 – znači 38% osuđeno za dovršeno, a 101 – znači 62% za pokušano ubojstvo). Prikazani odnos između pokušanog i dovršenog ubojstva je relativno konstantan tijekom proteklih 9 godina, pa se slobodno može reći da je manje od polovine osuđenih osoba za kazneno djelo ubojstva uistinu i dovršilo ubojstvo.

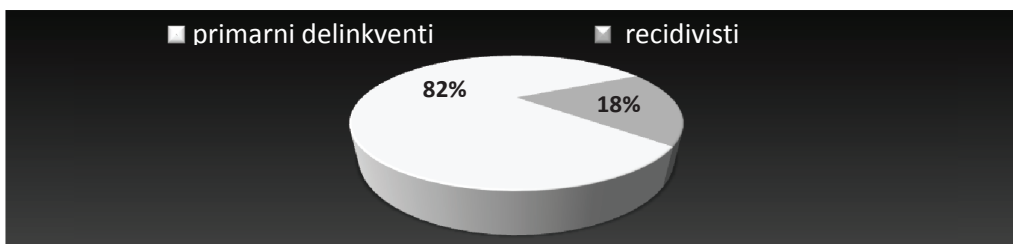
Prema Šeparoviću stereotip ubojice glasi: muška osoba, mlađe ili srednje dobi, niskog obrazovanja, niskog socijalnog statusa, često sa zlouporabom alkohola, nerijetko ometenog duševnog zdravlja, koja još živi na selu ili je nedavno doselila u grad; radi se o osobi koja nerijetko nasiljem inače rješava probleme s bliskim osobama. Po strukturi to je najčešće primitivna ličnost, agresivnih crta i niske tolerancije na frustraciju.

Odnos broja osuđenih muških i ženskih počinitelja kaznenih djela ubojstva (članak 90. KZ) i teškog ubojstva (članak 91. KZ) u Republici Hrvatskoj u 2006. godini (izvor DZS):

Gornji prikaz jasno pokazuje da je u ukupnom broju svih osuđenih osoba za kazneno djelo ubojstva iz članka 90. KZ i teškog ubojstva iz članka 91. KZ čak 93% muškaraca i samo 7% žena. Taj podatak je u skladu s podatkom da je udio žena u općoj kriminalnoj populaciji (prema kriteriju pravomoćno osuđenih osoba) uglavnom ispod 10%. Kada se radi o dobi počinitelja kaznenih djela ubojstva i teškog ubojstva prema podacima DZS-a za 2002. godinu možemo zaključiti da je najveći broj počinitelja (njih 44%) u dobi od 25-39 godina odnosno 29% u dobi od 40-59 godina.

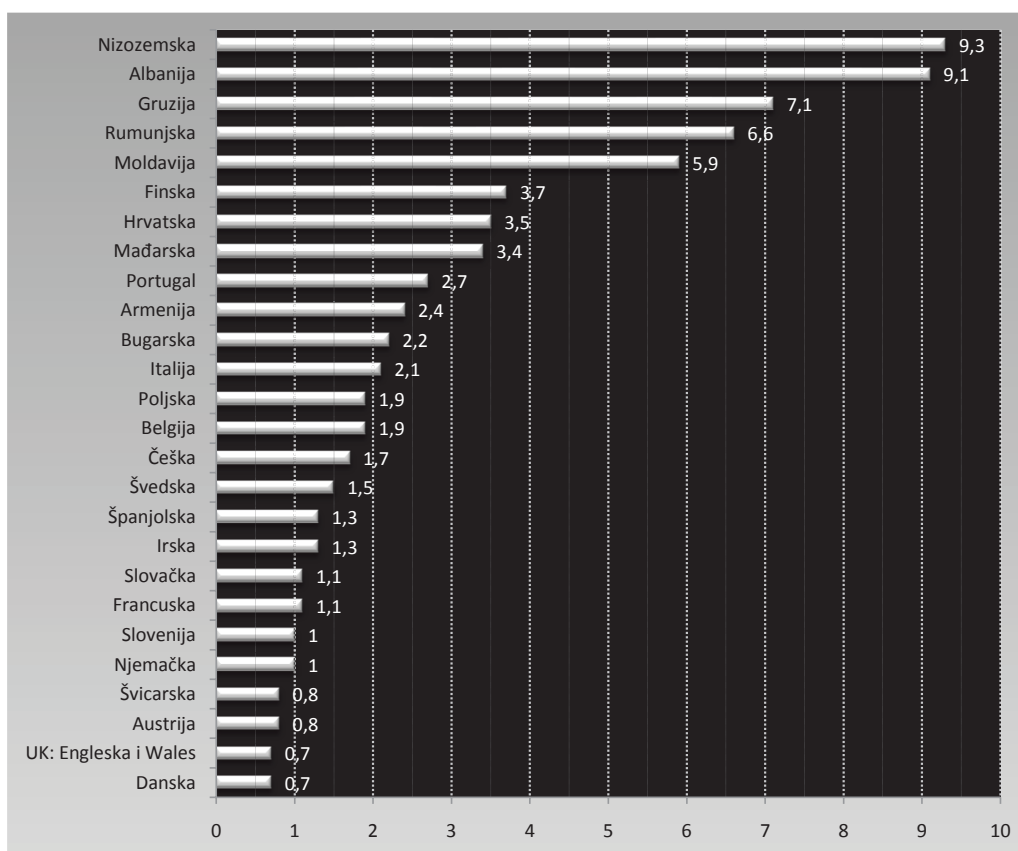
Osuđene punoljetne osobe za kaznena djela ubojstva (članak 90. KZ) i teškog ubojstva (članak 91. KZ) u Republici Hrvatskoj u 2006. godini koje su ranije osuđivane (izvor DZS):

Kao što pokazuju brojke iz prethodnog prikaza (osuđene punoljetne osobe za kaznena djela ubojstva i teškog ubojstva u Republici Hrvatskoj u 2006. godini koje su ranije osuđivane),

svega je oko 20% osoba osuđenih za kazneno djelo ubojstva i teškog ubojstva ranije osuđivano, što znači da su počinitelji ovih kaznenih djela uglavnom bili primarni delinkventi. Među povratnicima je samo 10% specijalnih povratnika, dakle osoba koje su i ranije osuđene za ista ili istovrsna kaznena djela. Što se tiče pokazatelja vezanih uz bračno stanje počinitelja ubojstava, može se reći (prema podacima za 2002. godinu) da je 38% osoba osuđenih za promatrana kaznena djela u vrijeme počinjenja bilo oženjeno (udano), dok je ostatak bio neoženjen (neudan) ili je riječ o udovcima (udovicama) te razvedenim osobama. Na osnovi svih izloženih statističkih pokazatelja mogli bismo potvrditi Šeparovićev profil počinitelja kaznenog djela ubojstva i reći da se radi o muškoj osobi u dobi između 25 i 60 godina života, primarnom delinkventu (ako i je povratnik radi se u najvećem broju slučajeva o općem povratu tj. ranijim osudama za druga kaznena djela) koji u vrijeme počinjenja kaznenog djela nije bio u braku.

**Osuđene osobe za kaznena djela ubojstva na 100.000 stanovnika
u europskim državama u 2003. godini (izvor ESCCJS):**

Što se tiče broja osuđenih osoba za ubojstva u usporedbi s ostalim europskim državama, Hrvatska ima natprosječnu stopu (3,5) osuđenih osoba za ubojstva (srednja vrijednost je 2,9; median iznosi 1,9; minimalna stopa 0,7 i maksimalna 9,3), te se poput Finske, Moldavije, Rumunjske, Gruzije i Albanije nalazi u samom vrhu europskih država po broju osuđenih za ubojstva. Prvo mjesto ipak zauzima Finska. Iako za Rusiju podaci za 2003. godinu nisu

dostupni, stopa osuđenih osoba za ubojstva 2001. godine iznosila je čak 13,2 na 100.000 stanovnika.

U nastavku slijedi prikaz nekih pojava oblika kaznenog djela ubojstva (serijska ubojstva, masovna ubojstva, ubojstva između intimnih partnera i ubojstva pripadnika rizičnih profesija). Kod serijskih ubojstava radi se o počinitelju koji svoje žrtve usmrćuje (najčešće pojedinačno) u seriji (jednu za drugom) u određenom vremenskom kontinuitetu koji može trajati i više godina (pa i više desetaka godina). Serijska ubojstva treba razlikovati od masovnih ubojstava kod kojih počinitelj odjednom usmrti veći broj osoba (poznati primjeri masovnih ubojica u koncentracijskim logorima, ali i utemeljitelja određenih vjerskih i kvazi-vjerskih sekta i pokreta koji su u smrt odveli stotine svojih sljedbenika). Masovna ubojstva poput onog nedavnog na sveučilištu Virginia Tech u SAD-u 2007. godine (engl. tzv. *Virginia Tech Massacre*), ili onoga u njemačkom gradu Erfurtu 2002. godine (njem. tzv. *der Amokläufer von Erfurt*), te prvog takvog ozbiljnog masovnog ubojstva istog *modus operandi* iz 1999. godine u srednjoj školi u Columbineu (engl. tzv. *Columbine High School Massacre*), eklatantni su primjeri masovnih ubojstava kao pojavnog oblika ubojstva (navedena tri primjera biti će detaljnije prikazana u poglavlju koje se bavi maloljetničkom delikvencijom upravo zbog dobi počinitelja i mjesta počinjenja djela).

Prema Levinu i Foxu broj serijskih ubojica je u porastu uglavnom zbog potrebe počinitelja za publicitetom koji njegov čin izaziva. Od vremena zloglasnog Jacka Rasparača, odnosno Jacka Trbosjeka (engl. tzv. *Jack the Ripper*) u svijetu je zabilježeno više od 100 poznatih slučajeva serijskih ubojica među kojima, prema broju žrtava, svakako prednjači Pedro Alonso Lopez koji je krajem 70-ih i u prvoj polovici 80-ih godina prošlog stoljeća oteo i na okrutan način usmrtio više od 300 djevojčica iz Kolumbije, Perua i Ekvadora. Na listi najzloglasnijih serijskih ubojica u povijesti (prema broju žrtava, ali i vremenu u kojem su djelovali), nalaze se i Henry Lee Lucas (oko 200 ubojstava), Bruno Ludke (85), Andrej Čikatilo (52) itd. Najzloglasniji serijski ubojica u SAD, Gary Ridgway, otkriven je tek nedavno, nakon što je više od dvadeset godina ubijao prostitutke zbog, kako je utvrđeno, patološke mržnje prema ženama. Dvadesetogodišnji misterij 'ubojice sa zelene rijeke' (engl. tzv. *green river killer*) razriješen je kada je policija uhitila, kasnije se pokazalo, najgorog serijskog ubojicu u američkoj povijesti koji je na suđenju u studenom 2003. godine priznao optužbu za 48 teških ubojstava žena od 1982. godine. Na meti njegovih napada bile su prostitutke koje je Ridgway nakon davljenja bacao u rijeku (otuda i nadimak 'ubojica sa zelene rijeke'). Kriminološki zanimljiv je i aktualni slučaj serijskog ubojice iz Rusije, Aleksandera Pičuškina, tzv. *ubojice šahovske ploče* (ruski mediji su ga prozvali *manijakom iz parka Bitssa*, gdje je u petogodišnjem razdoblju ubio najviše žrtava), koji je tijekom 14 godina ubijao s ciljem da ukupno ubije 64 osobe – onoliko koliko ima polja na šahovskoj ploči. Uhićen je 2006. godine, a prema vlastitim navodima ubio je ukupno 63 osobe, dok su policija i tužiteljstvo 2007. godine tijekom suđenja uspjeli prikupiti dokaze za 48 ubojstava i 3 pokušaja. Većinu svojih žrtava, starije osobe, svladao bi na način, da bi ih opio u zloglasnom parku, zatim ubio, a ubojstvo označio na polju šahovske ploče.

Iako je, kako to pokazuje primjer J. Dahmera, ali i mnogih drugih serijskih ubojica (npr. Alberta Fisha ili Petera Kurtena, vampira iz Dusseldorfa koji je pio krv svojim žrtvama), primjera kanibalizma kod serijskih ubojica bilo i ranije, slučaj Armina Meiwesa 42-godišnjeg Nijemca iz Rotenburga (njem. tzv. *Kannibale von Rotenburg*), višestruko je zanimljiv i pravno i kriminološki:

Armin Meiwes (informatički stručnjak) je svog partnera Bernd Jürgena B. (visokopozicioniranog inženjera u velikom koncernu iz Berlina) u siječnju 2001. godine upoznao na internetskom forumu obožavatelja kanibalizma. Prema riječima predsjedavajućeg suca sklopili su međusobni dogovor. Obojica muškaraca pokazivali su nastrane seksualne sklonosti, tako da je za B. bila najveća želja amputacija spolovila, dok M. nije želio ništa silnije, nego da pojede čovjeka. Tako se B. 9. ožujka 2001. vlakom uputio u Wilhelmshöhe, gdje ga je dočekao M., nakon čega su se zajedno odvezli do njegove kuće. Nakon prvog neuspjelog pokušaja, skupa su se odvezli na željezničku stanicu, gdje je M. ipak uspio nagovoriti B. da se vrate i ponovno pokušaju – ovaj puta s omamljujućim sredstvima. Nakon aperitiva, B. je uzeo dvadeset tableta za spavanje, sirup protiv kašlja i popio pola litre rakije nakon čega mu je domaćin, uz njegov pristanak, odrezao penis, ispekao ga i 'podijelio' sa svojim gostom. Mutilacije su nastavljene do ranog jutra kada je M. s nekoliko ubodnih rana kuhinjskih nožem u predjelu vrata 'skratio' dragovoljne muke svojoj 'žrtvi'. Čitav je događaj snimljen videokamerom, a osumnjičeni je nekoliko tjedana nastavio konzumirati dijelove tijela svoje žrtve koju je raskomadao i stavio u duboko zamrzavanje. Policiji ga je u ljeto 2002. godine prijavio forumaš iz Austrije, jer je M. putem interneta nastavio vrbovati nove žrtve. Za razliku od svih dosad zabilježenih slučajeva kanibalizma povezanih sa serijskim ubojstvima u zapadnoj civilizaciji, u navedenom je slučaju žrtva sama pristala na vlastitu viktimizaciju što je optuženom poslužilo da svoju obranu pokuša temeljiti na postojanju kvalifikacije usmrćenja na zahtjev za koju je propisana kazna zatvora u trajanju do pet godina, no prvostupanjskom presudom osuđen na osam i pol godina zatvorske kazne za kazneno djelo ubojstva (njem. *Totschlag*).

O tome da je vrlo teško govoriti o stereotipu serijskog ubojice (premda je u kriminološkoj literaturi bilo pokušaja ustanovljenja tipologije) može posvjedočiti i niz usporednih studija slučaja. Tako je, primjerice, vrlo teško dovesti u vezu seksualno frustriranog, polusocijaliziranog i fizički neuglednog Davida Berkovitza koji je, prema vlastitim iskazima, upute za ubojstva dobivao direktno od susjedovog psa (premda neki izvori upućuju na to da se radilo o ritualnim ubojstvima naručenim od strane sotonističkog kulta kojem je Berkovitz pripadao), od privlačnog, komunikativnog i politički angažiranog 'dobrog momka iz susjedstva' Teda Bundya koji je svoju ugodnu vanjštinu i pristup koji ulijeva povjerenje, koristio da mlade djevojke pristanu ući u njegov automobil (VW 'Buba' žute boje) nakon čega ih je silovao i ubijao. Posebna vrsta serijskih ubojica su tzv. 'imitatori' (engl. *copycat*) koji najčešće zbog publiciteta ponavljaju ubojstva na sličan način kao njihovi slavni prethodnici. Izuzetno bizarnim, ali ako se ima u vidu psihološki profil i sasvim razumljivim, zvuči izjava Anatolija Onoprienka, uz poznatijeg sunarodnjaka Andreja Čikatila najvećeg serijskog ubojice u povijesti Ukrajine, koji je nakon uhićenja izjavio da je namjeravao ući u Guinnessovu knjigu rekorda zbog rekordnog broja ubojstava. Premda su taksisti uglavnom žrtve delikata nasilja, zanimljiv je slučaj jednog pekinškog taksista koji je ubio i raskomadao pet prostitutki jer su, prema njegovim navodima, lakše zarađivale za život nego on. Taj je taksist najnoviji u nizu optuženika za serijska ubojstva u Kini, među kojima je i još jedan taksist koji je u medijima nazvan tzv. *taksi vragom* i za kojeg se vjeruje da je ubio šest putnica, jedan skupljač otpada koji je osuđen na smrt zbog ubojstava konkurenata te jedan putujući najamni radnik koji je optužen za ubojstva sedamnaest dječaka.

Premda u Hrvatskoj nije bilo tako ozbiljnih slučajeva serijskih ubojstava nekoliko je teških incidenata u posljednje vrijeme uznemirilo javnost i dovelo u pitanje sustav opće sigurnosti. U rujnu 1999. godine u zgradi Općinskog suda u Zagrebu dogodilo se trostruko ubojstvo. Počinitelj je bio bivši policajac Mato Oraškić koji je uoči održavanja brakorazvodne parnice pištoljem kojeg je nezakonito posjedovao usmrtio svoju suprugu, sutkinju i odvjetnicu svoje supruge, dok je zapisničarku teško ranio. To je strašno ubojstvo aktualiziralo pitanje sigurnosti u radu pravosuđa, jer je počinitelj nesmetano ušao u zgradu suda kroz odjel

gruntovnice s oružjem koje je skrivao u jakni. Zanimljivo je da se nikad nije liječio od duševnih bolesti. Prema napisima u tisku, on je pravosudnim policajcima tijekom kriminalističke obrade, navodno rekao: 'Kada mi skinu lisice, poubijat ću sve oko sebe i na kraju sebe!'. U studenom 2000. godine on je pravomoćno osuđen na kaznu dugotrajnog zatvora u trajanju od četrdeset godina. To je prvi slučaj izrečene kazne dugotrajnog zatvora u maksimalnom trajanju u Hrvatskoj. Još jedan slučaj teškog ubojstva koji je potresao hrvatsku javnost dogodio se veljači 2002. godine kada je Srđan Mladan, nakon bijega iz kaznenog zavoda gdje se nalazio na izdržavanju kazne maloljetničkog zatvora zbog dvostrukog ubojstva (radilo se o kazni u trajanju od deset godina – maksimalno trajanje kazne maloljetničkog zatvora, jer je počinitelj u vrijeme počinjenja djela bio maloljetan), ubio policajca, oteo jednu obitelj i izvršio razbojnički napad na poslovnicu Sisačke banke. Zbog toga što je u vrijeme počinjenja tih kaznenih djela bio mlađi punoljetnik, maksimalna kazna na koju je mogao biti osuđen bila je dvanaest godina zatvora, što je u javnosti (pa i dijelu stručne javnosti) izazvalo sumnju u učinkovitost sustava kaznenog pravosuđa kada se radi o mladim počiniteljima kaznenih djela i dovelo do zahtjeva za pooštrenjem kaznenopravne prisile. Ono na što su opisani zločini ukazali jest da osjećaj lažne sigurnosti jer 'kod nas nema serijskih ubojica i psihopatski strukturiranih ubojica povratnika koji ubijaju bez osjećaja grižnje savjesti i s neprikrivenim užitkom' nije opravdan i da je od počinitelja takvih kaznenih djela potrebno osigurati mehanizme kaznenopravne zaštite. Pritom ne bi trebalo inzistirati na pooštavanju kaznenopravne prisile već u osiguranju njihovog adekvatnog tretmana.

Poseban pojavni oblik ubojstva su ubojstva među intimnim partnerima. U istraživanju koje je provela Kovčo-Vukadin na uzorku od 102 ispitanika koji su u KZ Lepoglava i KZ Gradiška zbog ubojstva intimnog partnera u razdoblju od 1974. do 1994. godine izdržavali kaznu zatvora, pod intimnim partnerom podrazumijevani su odnosi suprug-supruga (84,3%), ljubavnik-ljubavnica (7,8%) i mladić-djevojka (7,8%). Za razliku od općeg obrasca kućnog nasilja kod kojeg prevladavaju muški počinitelji, u spomenutom je uzorku kod najekstremnijeg pojavnog oblika kućnog nasilja bilo nešto više ženskih počinitelja (53,9%). To ne čudi jer je homicidno ponašanje žena uglavnom usmjereno prema članovima obitelji odnosno prema njima bliskim osobama. Za razliku od ostalih oblika nasilja među intimnim partnerima u kojima se radi o počiniteljima i žrtvama mlađe životne dobi (do 25 godina života), čak je 71,6% počinitelja i 50% žrtava bilo u dobi od 26 do 50 godina života. Prema tom istraživanju glavni motivi ubojstva su bračne razmirice (56,9%) i ljubomora (18,6%). Muškarci najčešće ubijaju iz ljubomore, a žene zbog bračnih razmirica. Jedan od najvažnijih faktora rizika kod ubojstava među intimnim partnerima je uporaba alkohola (kako na strani počinitelja tako i na strani žrtve). Ubojstva koje čine žene češće imaju obilježje situacijskog delikta u kojem je izražen doprinos žrtve vlastitoj viktimizaciji. U takvim je situacijama ubojstvo intimnog partnera u izvjesnom smislu odgovor na njegovo agresivno ponašanje i uglavnom dugotrajno fizičko i psihičko zlostavljanje. Obzirom na prevladavajuću koncepciju kućnog nasilja kao privatnog nasilja, žrtvama toga nasilja često i ne preostaje drugo no 'preuzeti pravdu u svoje ruke'. Čak ni rastava braka ne dovodi do *de facto rastave* jer nasilnik ne prestaje uznemiravati svoju žrtvu. Veći broj žena osuđenih za ubojstvo na mah (situacija kratkog spoja, vidi izlaganja uz pravni okvir) djelomice objašnjava aktivan doprinos muških žrtava u vlastitoj viktimizaciji. No s druge strane i to treba uzeti s rezervom, jer da se i kod žena ubojica u određenom dijelu radi o racionalnom, a ne tek impulzivnom kriminalitetu govori i podatak da je u promatranom uzorku 14,5% žena imalo sudionika što navodi na zaključak da je djelo unaprijed planirano. Prema podacima iz SAD u toj je državi u posljednjih 25 godina došlo do značajnog pada u stopi ubojstava među intimnim partnerima. Objašnjenje toga trenda neki kriminolozi nalaze u činjenici da intimne veze sve kraće traju i da je sve manje prilike za nasilje u takvim vezama. Za razliku od podataka dobivenih

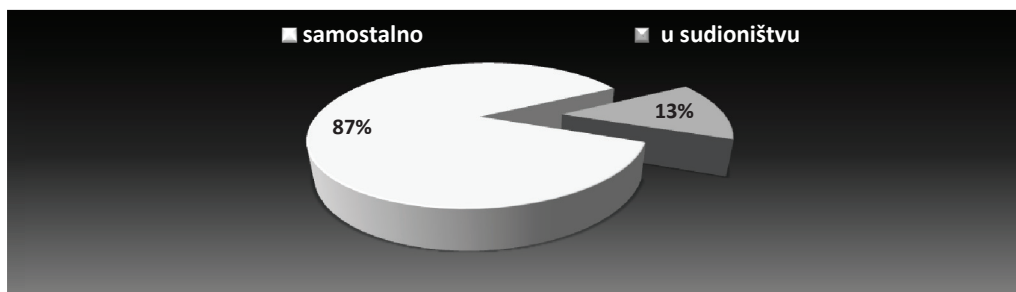
istraživanjem u Hrvatskoj, prema podacima iz SAD najčešće su žrtve ovih kaznenih djela žene. Tri su glavna faktora rizika koji dovode do ubojstva među intimnim partnerima. To su ranije nasilje prema partneru, učestalost nasilničkog ponašanja i uporaba alkohola kako od strane počinitelja tako i kad se radi o žrtvama. Veliki broj novijih studija ukazuje na vezu konzumiranja alkohola i droga s ubojstvom intimnih partnera. Sljedeći faktor rizika je posjedovanje oružja od strane jednog partnera (najčešće muškarca) i to osobito kad partneri žive odvojeno. Naime, dvadeset je puta veća vjerojatnost da će žena postati žrtvom ubojstva od strane svoga partnera ukoliko ovaj posjeduje vatreno oružje, a petnaest puta ukoliko joj je tim oružjem počinitelj prethodno prijetio. S druge strane, neke druge okolnosti, kao npr. prijetnja samoubojstvom ili pokušano samoubojstvo partnera nisu ustanovljeni kao značajni faktori rizika od ubojstva među intimnim partnerima, no konstatiran je porast samoubojstava prvenstveno kod onih muških počinitelja koji su inače manifestirali suicidogenu dispoziciju, a zanimljivo je da se uglavnom radi o tzv. situacijskim ubojicama koji prethodno nisu zlostavljali svoju žrtvu.

Crna godina za masovna ubojstva u Hrvatskoj bila je 1998. godina. Tako je u travnju te godine u Podvinju kod Slavenskog broda počinitelj upao u bistro 'Trenk' te iz pištolja i kalašnjikova počeo pucati u ljude. Ubio je sedmoricu muškaraca, a među žrtvama su bili i ratni veterani. Na kraju 1998. godine dogodilo se još jedno slično ubojstvo (peterostruko ubojstvo) što je bio čak 21. takav zločin u Hrvatskoj od 1993. godine. Početkom 2008. godine još je jedan slučaj potresao Hrvatsku: umirovljeni general Ivan Korade je u vikendici pokraj Ivanca prvo ubio prijatelja D.P., a zatim u Velikoj Veterničkoj F.K. te C.H. i njenog 15-godišnjeg unuka, dok je V.K. ranio u nogu. Uslijedila je osmodnevna potraga policije za Koradom, koja je konačno eskalirala, kada je policija opkolila vikendicu u kojoj su ga locirali. Korade je otvorio vatru na policiju, pri tome usmratio jednog od policajaca, da bi zatim počinio samoubojstvo.

Jedan od značajnih faktora rizika kod ubojstava je u činjenici da mnogo ljudi nakon rata posjeduju vatreno oružje. U razdoblju od 1996. do 2000. godine, u Republici Hrvatskoj je od ukupno 557 ubojstava, 299 počinjeno vatrenim oružjem – znači preko 50%. Prema usporednim statističkim pokazateljima, vatreno je oružje najčešće sredstvo počinjenja kaznenog djela ubojstva, primjerice u SAD (gdje je 1998. godine počinjeno 9.143 ubojstava vatrenim oružjem što je 65% od svih registriranih ubojstava te godine), dok je, što je vrlo zanimljivo, u Engleskoj i Walesu vatreno oružje sredstvo počinjenja kaznenog djela (lat. *instrumenta sceleris*) u samo 8% slučajeva. Iz prethodnog prikaza proizlazi da je vatreno oružje (znači pištolj i puška) čak u preko 40% slučajeva korišteno kao sredstvo izvršenja ubojstva, iako se na prvom mjestu i dalje nalazi nož. Pritom treba naglasiti da je veći rizik od neregistriranog vatrenog oružja koje građani neovlašteno posjeduju. U Hrvatskoj je od svih kaznenih djela u kojima je uporabljeno vatreno oružje, njih oko 90% počinjeno ilegalnim oružjem. To potvrđuje zaključke ranijih kriminoloških istraživanja prema kojima je upravo neovlašteno posjedovanje vatrenog oružja najčešće sredstvo počinjenja kaznenog djela ubojstva. Tako Mazous u svom istraživanju ubojstava vatrenim oružjem počinjenih u Australiji navodi da se kao sredstvo počinjenja rijetko pojavljuje registrirano oružje, dok se kod oko 90% svih ubojstava radi o neregistriranom oružju. Osim što posjedovanje vatrenog oružja (osobito neregistriranog) stvara visoki stupanj rizika od njegove uporabe u konfliktnim situacijama, ne treba zanemariti niti njegovu opasnost za opću sigurnost ljudi i imovine u širem smislu. Tome pridonosi i činjenica da se oružje često drži na mjestima koja su dostupna ostalim ukućanima, osobito djeci (ormari, podrumi i sl.). Što se tiče mjesta počinjenja, većina ubojstava se počinu u kući ili stanu te u lokalima, dok oko 60% žrtava poznaje svoje počinitelje.

Za kaznena djela ubojstva i teškog ubojstva izražena je okolnost da većina počinitelja kazneno djelo čine sami, tj. bez sudionništva drugih osoba. Takav zaključak nam iz godine u godinu potvrđuju i dostupni statistički podaci, pa tako i najnoviji dostupni za 2006. godinu. Kao što nam donji prikaz potvrđuje, okvirno se može govoriti o sudioništvu kada se radi o osuđenim osobama za kaznena djela ubojstva i teškog ubojstva u oko 10 do 15% slučajeva.

Osuđene punoljetne osobe za kaznena djela ubojstva i teškog ubojstva prema sudioništvu u Republici Hrvatskoj u 2006. godini (izvor DZS):

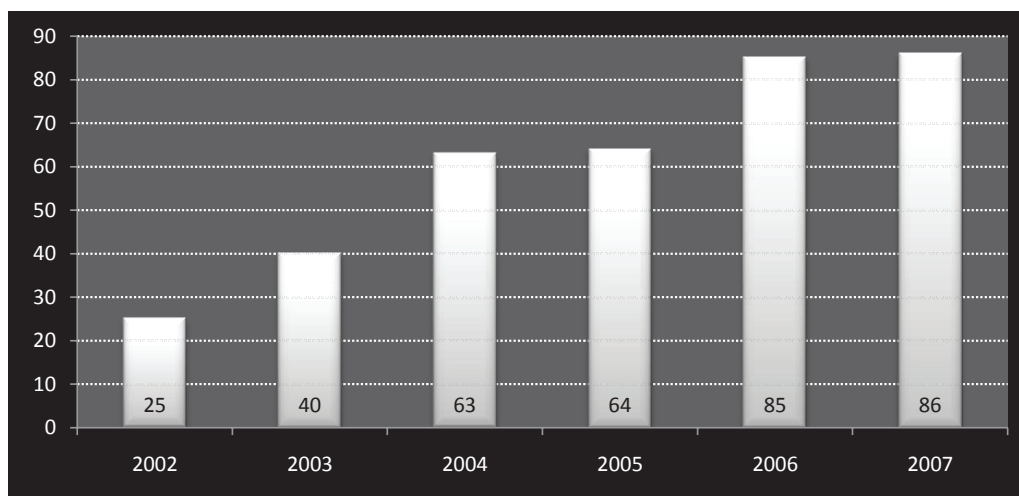
Kod ubojstava pripadnika rizičnih profesija najčešće su na 'meti' policijski službenici, taksisti, novinari, ali i pripadnici ostalih profesija. Chappell i Di Martino smatraju da su taksisti i do petnaest puta izloženiji profesionalnom nasilju od pripadnika ostalih profesija. Tako u SAD od ukupnog broja ubojstava pripadnika rizičnih profesija čak oko 9% otpada na taksiste. U razdoblju od 1992. do 1998. godine u SAD je tijekom obavljanja službe usmrćeno 510 taksista. Motiv napada na taksiste uglavnom je koristoljublje. U više od 50% napada koji su završili smrtnom posljedicom žrtvi je oduzet novac ili kakva druga pokretna stvar. Visokom su riziku taksisti izloženi i u Kanadi, ali i u velikom broju europskih država, primjerice Nizozemskoj gdje se procjenjuje da je oko 75% taksista bilo izloženo fizičkim napadima tijekom godine, a da je njih oko 5% pretrpjelo i tjelesne ozljede. Dodatni su faktori rizika kad se radi o ženskim taksistima koji su izloženiji ne samo verbalnom zlostavljanju i prijetnjama već i riziku od različitih oblika seksualnog nasilja, potom vrijeme obavljanja službe (noćni sati), primanje u vozilo mlađih alkoholiziranih osoba, a čak i izgled automobila može predstavljati faktor rizika. Tako Stenning smatra da vozila u lošem stanju koja su k tome još i prljava mogu djelovati poticajno na potencijalnog napadača. Unatoč ovim prevalentnim faktorima rizika, do napada na taksiste dolazilo je i tijekom dana od strane napadača koji nisu bili u alkoholiziranom stanju (u predgrađima, zbog pribavljanja imovinske koristi itd.). Taksisti su vulnerabilna i 'laka' žrtva prvenstveno zbog slabih mogućnosti obrane. Za razliku od nekih drugih skupina, npr. policijskih službenika koji objektima napada postaju uglavnom zbog situacijskih razloga, napadi na taksiste uglavnom su planirani i motivirani koristoljubljem. O napadu na taksistu koji, srećom, nije završio smrću žrtve izvijestio je 2003. godine zagrebački Vjesnik:

Jedan od napada na taksiste koji, srećom, nije završio smrću žrtve dogodio se u siječnju 2003. godine kada su se dva polubrata iz S. prema dogovoru očevim mercedesom uputili u M. Na gradskom taksi stajalištu počinitelj je od taksiste zatražio da ga preveze do D. Po dolasku na osamljeno mjesto, od taksista je zatražio da zaustavi automobil, da bi mu u glavu iz pištolja kalibra 7,65 milimetara, ispalio četiri hica. Taksist je zadobio tri prostrijelne rane glave i ustrijelnu ranu vrata, ali je preživio. Pomislivši da je taksist mrtav, počinitelj mu je iz džepa hlača uzeo 1.500 njemačkih maraka, te ga odvuкао izvan ceste.

Kada se radi o napadima na policijske službenike tijela unutarnjih poslova, Šuperina ističe da se uglavnom radi o situacijskim deliktima u kojima u prvi plan dolazi reakcija na policijsku intervenciju. Drugim riječima, napadi na tu kategoriju službenika vrlo su rijetko rezultat smišljenih i planiranih akcija. Počinitelji su uglavnom mlade životne dobi (mlade punoljetne osobe), srednjeg ili nižeg socijalnog staleža, socijalno frustrirani, i koji se jednim dijelom, pod utjecajem alkohola (gotovo jedna četvrtina od promatranog uzorka) agresivno ponašaju. No, kad govori o utjecaju alkohola, Šuperina ispravno zaključuje da alkohol sam po sebi nije uzrok nasilničkog ponašanja usmjerenog protiv policijskih službenika, kao ni ostalih oblika nasilja, ali on često djeluje kao katalizator u oblikovanju nasilničkog ponašanja. Važno je za analizu prevencije rizika utvrditi pretežno vrijeme počinjenja kaznenih djela na štetu policijskih službenika. Rezultati istraživanja ukazuju da se najveći broj tih kaznenih djela (više od 60%) događa u razdoblju od 18 do 5 sati što je i razumljivo jer u to se vrijeme i obavlja najveći broj intervencija policijskih službenika zbog različitih nereda, povreda javnog reda i mira i sl, a to je uostalom i vrijeme u kojem građani najviše uživaju alkohol itd.

Nasilju i ubojstvima često su izloženi i novinari. Prema godišnjem izvješću organizacije Reporteri bez granica (franc. *Reporters sans frontières*) u svijetu je u 2007. godini ubijeno 86 novinara i 20 novinarskih asistenata. Prema istom izvoru se tako broj ubijenih novinara u zadnjih pet godina povećao za čak 244%. Prema podacima te organizacije, 2007. godine uhićeno je najmanje 887 novinara, a gotovo 1.511 bilo je fizički napadnuto ili im se prijetilo, dok ih je 67 oteto. Oni su ubijeni samo zato što su izražavali svoje mišljenje ili samo zato što su radili svoj posao. Njihova pogibija nije bila slučajna, a većinu su ubile oružane skupine. Po život najopasnije države svijeta za novinare bile su u 2007. godini Irak s čak 47 ubijenih novinara, zatim Somalija s 8, te Pakistan s 6.

Ubijeni novinari u svijetu za razdoblje od 2002. do 2007. godine (izvor Reporters sans frontières):

PITANJA ZA PONAVLJANJE

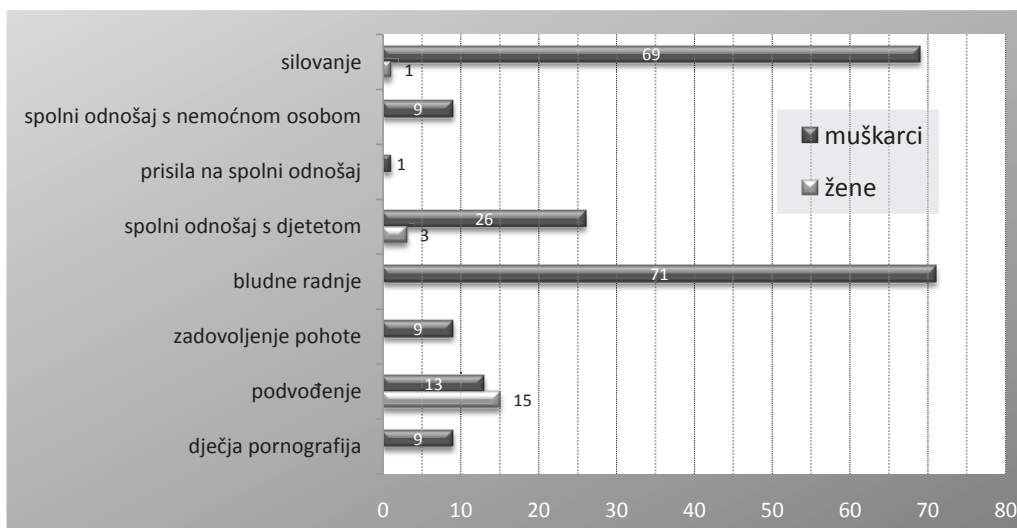
1. Rasprostranjenost i dinamika ubojstava u svijetu i u Republici Hrvatskoj.
2. Definirajte profil počinitelja kaznenog djela ubojstva u Republici Hrvatskoj i objasnite osnovne odrednice toga profila prema varijablama dobi, spola, povrata, bračnog stanja i sudioništva!
3. Kakva su to serijska, a kakva masovna ubojstva? Postoji li u literaturi općeprihvaćeni profil (tip) serijskog ubojice?
4. Ubojstva među intimnim partnerima. Koje su posebnosti ovog pojavnog oblika ubojstva s obzirom na počinitelja, žrtvu, mjesto počinjenja kaznenog djela, alkoholiziranost počinitelja i žrtve, motiv djela itd.
5. U kojoj je mjeri posjedovanje vatrenog oružja rizični čimbenik kaznenog djela ubojstva? Da li je u tom smislu značajna okolnost radi li se o prijavljenom oružju ili ilegalno posjedovanom oružju? Objasnite!
6. Pripadnici kojih profesija su najizloženiji teškim oblicima nasilja i ubojstvima? Da li među tim ubojstvima osim brojnih sličnosti postoje i određene razlike?

2.2. Seksualni delikti

Literatura: *Abel i dr.*, Multiple Paraphiliac Diagnoses Among Sex Offenders, *Clinical Forensic Psychiatry*, 1988., str. 675; *Bosiljevac V.*, *The Rape Victims*, Zagreb, 2002; *Broadhurst-Maller*, *The Recidivism of Sex Offenders in the Western Australian Prison Population*, *British Journal of Criminology*, 1992., str. 54; *Derenčinović D.*, Uvod u kriminologiju i socijalnu patologiju s osnovama kaznenog prava, Zagreb, 2004; *Garačić A.*, Kazneno djelo silovanja : kvalificirani oblici i odgovornost za težu posljedicu, *Hrvatska pravna revija*, 7 (2001), str. 88; *Garačić A.*, Spolna radnja izjednačena sa spolnim odnošajem kod kaznenih djela protiv spolne slobode i spolnog ćudoređa, *Konačni prijedlog zakona o izmjenama i dopunama kaznenog zakona : važnije izmjene i dopune*, Zagreb, 2003., str. 73; *Garačić-Šuperina*, Učestalost kaznenih djela protiv spolne slobode i spolnog ćudoređa u Republici Hrvatskoj te neka pitanja u svezi s tumačenjem i primjenom kaznenopravnih rješenja iz glave XIV. Kaznenog zakona, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu. – 2* (2000), str. 399; *Killias M. i dr.*, *European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics*, Den Haag, 2006; *Modly D.*, Metodika istraživanja silovanja, Zagreb, 1996; *Modly D.*, Neki propusti kriminalističko-metodičke naravi u predistražnom postupku pri istraživanju kaznenih djela silovanja, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu. – 1* (1999), str. 55; *Modly D.*, Opojne droge i seksualno zlostavljanje, *Policija i sigurnost*, 3 (2000), str. 166; *Modly D.*, Zašto žene nerado prijavljuju silovanja ili ih uopće ne prijavljuju?, *Policija i sigurnost*, 1-2 (2000), str. 79; *Novoselec i suradnici*, *Posebni dio kaznenog prava*, Zagreb, 2007; *Soothill i dr.*, Sex offenders: Specialists, Generalists - or Both?, *British Journal of Criminology*, 40 (2000), str. 56; *Šeparović Z.*, Masovna silovanja kao ratni zločin, Zagreb, 1993. **Korišteni internetski linkovi:** www.welt.de (16.05.2008.).

Kod seksualnih delikata (seksualno nasilje) radi se o različitim vrstama napada na slobodu odlučivanja u oblasti spolnosti druge osobe. Naime, jedno je od temeljnih prava svake osobe pravo na slobodan izbor seksualnog partnera, te na vrijeme, mjesto i način vođenja seksualnog života. Svako negiranje toga prava izravnim ugrožavanjem uporabom sile, prijetnje, zlouporabom položaja ili nesposobnosti žrtve da pruži otpor (kriminalne okolnosti), ozbiljno je ugrožavanje slobode odlučivanja u oblasti seksualnosti i zaslužuje najozbiljniju društvenu reakciju koja se, između ostalog, manifestira i u formi kazne. Najteži oblik seksualnog nasilja je silovanje kod kojeg se na spolnu slobodu druge osobe utječe uporabom sile ili prijetnjom da će se neposredno napasti njezin život ili tijelo ili život i tijelo njoj bliske osobe. Osim silovanja, ostali seksualni delikti su spolni odnošaj zlouporabom položaja, spolni odnošaj s djetetom, spolni odnošaj s nemoćnom osobom, prisila na spolni odnošaj, bludne radnje, zadovoljenje pohote pred djetetom ili maloljetnom osobom, podvođenje, dječja pornografija itd. (za pravni pojam seksualnih delikata vidi izlaganja uz pravni okvir).

Osuđene punoljetne osobe za kaznena djela protiv spolne slobode i spolnog ćudoređa u Republici Hrvatskoj za 2006. godinu (izvor DZS):

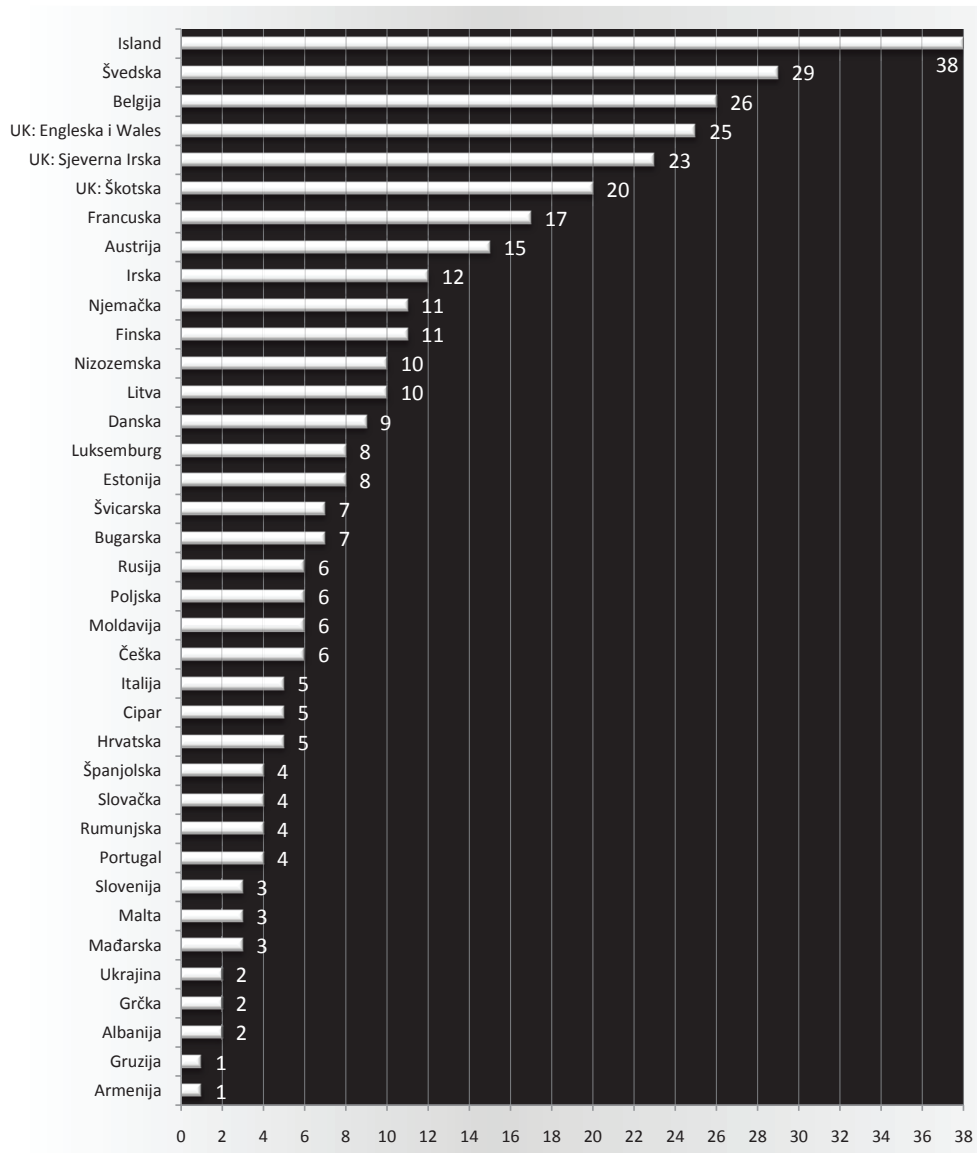

Prethodni prikaz nam pruža uvid u strukturu kaznenih djela protiv spolne slobode i spolnog ćudoređa za 2006. godinu u Hrvatskoj. Tako možemo zaključiti da je silovanje, kao najteži oblik seksualnog nasilja zastupljeno s čak 30%. Gotovo identičan je i udio bludnih radnji, a obzirom da su prema Novoselcu bludne radnje sve one radnje poduzete na tijelu ili dodirrom tijela druge osobe radi zadovoljenja ili pobuđivanja vlastite tuđe pohote koje predstavljaju grubo zadiranje u seksualnost, slobodno možemo reći da u strukturi seksualnih delikata prevladavaju najteži i teški pojavni oblici. Iz prikaza nadalje vidimo, da je udio žena kao počinitelja seksualnih delikata izrazito nizak (ukupno 8%), a ukoliko zanemarimo podvođenje (oko 7%), onda dolazimo do podatka da su žene u ukupnosti svih ostalih (pogotovo onih najtežih) pojavnih oblika seksualnih delikata kao počinitelji zastupljene s tek oko 1%. Iz toga proizlazi da su žene pretežito žrtve seksualnih delikata, što i ne čudi s obzirom da se radi o kontaktnom deliktu pri kojemu počinitelj svoju žrtvu uglavnom svladava fizičkom silom ili prijetnjom.

Tijekom 1991. godine u SAD je prijavljeno po jedno silovanje na 2400 stanovnika dok je u Hrvatskoj prijavljeno po jedno silovanje na svakih 36.500 stanovnika što bi značilo da je u Hrvatskoj petnaest puta manje silovanja po stanovniku no u SAD. To može biti rezultat uistinu značajno većeg broja silovanja počinjenih u SAD, ali, što je vjerojatnije, i u većem broju prijava ovog kaznenog djela u toj zemlji. Razloge velikoj tamnoj brojci silovanja i nespremnosti žrtava na prijavljivanje treba tražiti u većem broju uzroka. Silovanje je kazneno djelo koje se rijetko čini pred svjedocima. To znači da je bez pravovremene prijave žrtve silovanja potkrijepljene drugim materijalnim dokazima (npr. ozljedama i sl.) vrlo teško dokazati da je kazneno djelo počinjeno. Međutim, prijava odnosno iskaz oštećenika (odnosno najčešće oštećenice) uglavnom dovodi do nepovoljnih posljedica po žrtvu i do onoga što se u literaturi naziva sekundarnom viktimizacijom. Osim ponovnog proživljavanja traume u tijeku sudskog postupka (ispitivanje, prepoznavanje, ponovni susret s počiniteljem itd.), žrtva je nerijetko izložena i osudi okoline pa i samog pravosudnog sustava pa ju se često 'optužuje' da je ona sama u značajnoj mjeri doprinijela vlastitoj viktimizaciji, da je sama kriva što joj se to dogodilo itd. Ta stigmatizacija žene kao žrtve silovanja nije nešto što je vezano isključivo uz Hrvatsku. Brojni strani kriminolozi također uočavaju problem stigmatizacije silovanih žena od strane okoline, ali i pravosudnog sustava. Tako Schwartz i Clear, uspoređujući žrtve silovanja sa žrtvama ostalih kaznenih djela, zanimljivo primjećuju 'da društvo nikada ne optužuje žrtvu razbojništva zbog toga što hođa po gradu s punim novčanikom, ili žrtve provalne krađe zbog toga što prije spavanja nisu provjerili jesu li ulazna vrata zaključana'. Strah od sekundarne viktimizacije i neugoda vezana uz ponovno proživljavanje stresne situacije, te brojne predrasude koje se teško mijenjaju i koje faktični teret dokazivanja gotovo u potpunosti 'prevaljuju' na leđa žrtve silovanja, glavni su uzroci još uvijek malom broju prijava ovog kaznenog djela. U usporednom pregledu prema podacima Europskog odbora za probleme kriminala Vijeća Europe (CDPC) proizlazi da je stopa silovanja najviša u skandinavskim državama (Švedska). Razlog tome je vjerojatno i veća spremnost na prijavljivanje tog djela od strane oštećenika (oštećenice) zbog toga što je u strah od spomenute sekundarne viktimizacije i osude okoline zbog drugačijih prihvaćenih vrijednosti manje izražen. Osim toga, sustav kaznenog pravosuđa sa svim pratećim službama (u prvom redu tijelima socijalne skrbi) ustrojen je tako da u daleko većoj mjeri vodi računa o zaštiti identiteta, prava i interesa žrtve u kaznenom postupku i izvan (nakon) njega. Stvarna, a ne samo deklarativna volja da se stvore nužni preduvjeti za institucionalnu zaštitu žrtava silovanja tijekom, ali i po okončanju kaznenog postupka i naglašeniji viktimološki pristup koji je dosad u zakonodavstvu, ali i sudskoj praksi uglavnom bio zanemaran, vjerojatno će u perspektivi dovesti i do veće spremnosti žrtava silovanja da prijave kazneno djelo. U usporednoj analizi stope silovanja u različitim europskim državama nikako ne bi trebalo

zanemariti niti neke druge faktore koji također mogu biti suuzročni većoj ili manjoj stopi silovanja u nekoj državi. Tako se, kada je riječ o visokoj stopi silovanja u skandinavskim državama, često zanemaruje okolnost da životni standard često nema veze s deliktima nasilja koji se događaju i to u vrlo visokom postotku upravo u bogatim i socijalno stabilnim društvima. Ne treba podcijeniti niti utjecaj alkohola koji je, prema istraživanjima, vrlo važan kriminogeni čimbenik kod seksualnih delikata, a koji se u skandinavskim državama, osobito u vrijeme vikenda, vrlo često konzumira, kao niti učestale migracije.

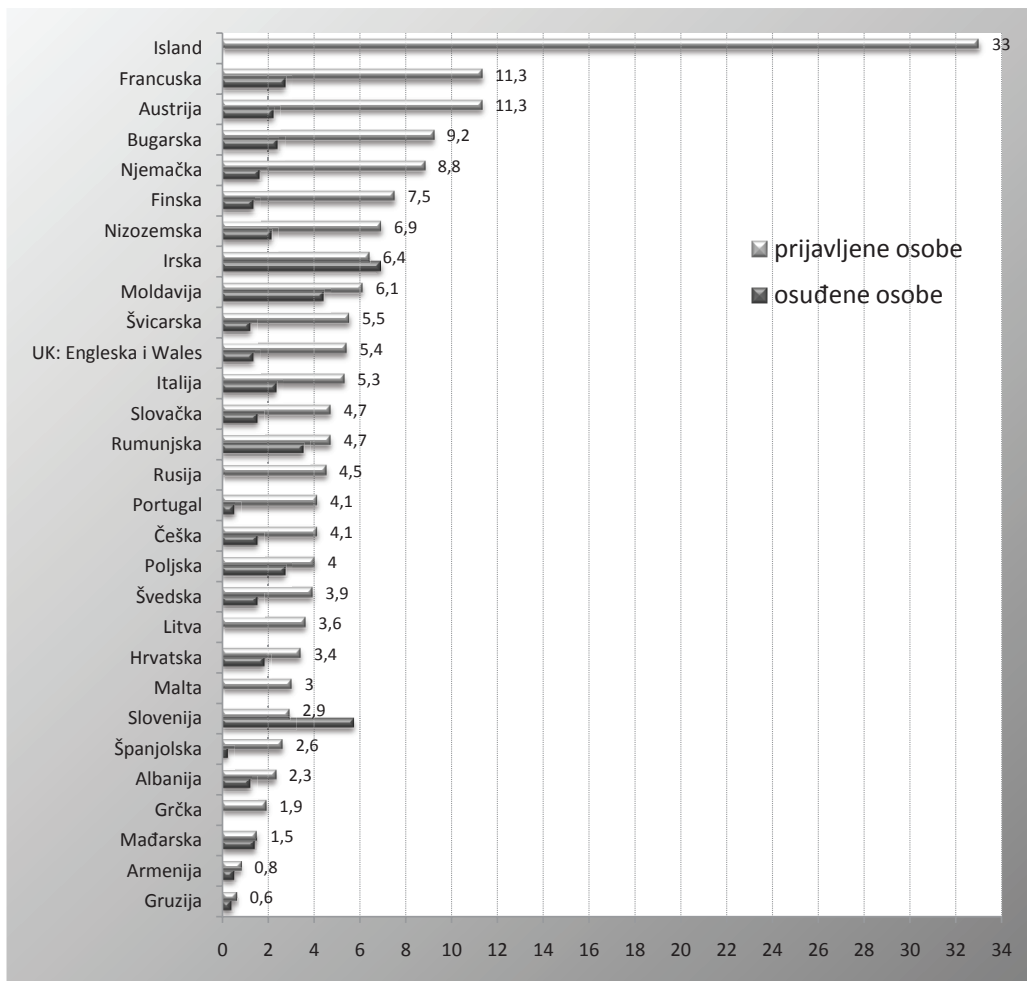
Prijavljena silovanja na 100.000 stanovnika u europskim državama u 2003. godini (izvor ESCCJS):

Podaci nam potvrđuju izrazito visoku stopu prijavljenih silovanja upravo u najrazvijenijim i sjevernim europskim državama (srednja vrijednost je 10; median iznosi 6; minimalna stopa 1 i

maksimalna 38). Hrvatska je po stopi od 5 prijavljenih silovanja na 100.000 stanovnika ispod europskog prosjeka. Još jedan od komparativnih pokazatelja je stopa prijavljenih i osuđenih osoba za kazneno djelo silovanja na 100.000 stanovnika u europskom kontekstu.

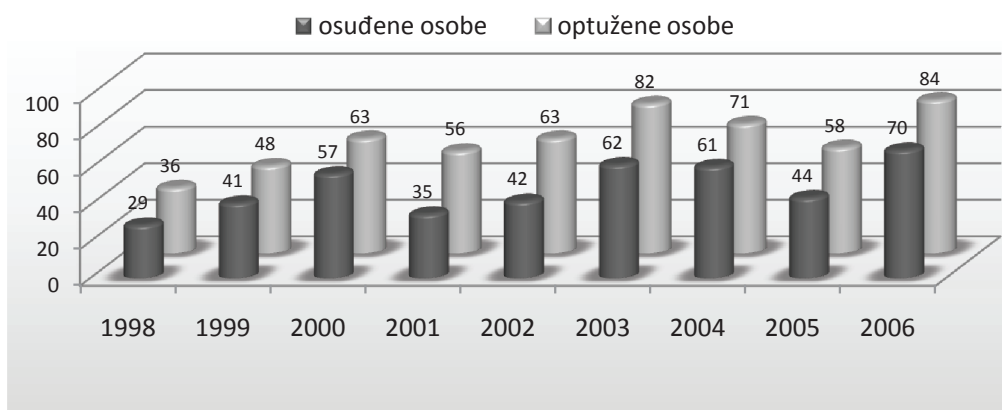
Prijavljene i osuđene osobe za silovanje na 100.000 stanovnika u europskim državama u 2003. godini (izvor ESCJS):

Podaci naznačeni u prikazu pored stupaca se odnose na stopu prijavljenih osoba za silovanje. S obzirom da za neke države nisu dostupni podaci o stopi osuđenih osoba, taj je podatak za te države izostavljen (drugim riječima to ne znači da je stopa osuđenih bila 0,0). Vidimo da Irska i Slovenija na prvi pogled ‘čudno’ odskakuju, jer imaju višu stopu osuđenih negoli prijavljenih osoba. Uzroci za takav podatak mogu biti različiti, od toga su tamošnja tijela kaznenopravnog progona znatno efikasnija u otkrivanju nepoznatih počinitelja silovanja, do toga (a što je znatno vjerojatnije) da se podaci za stopu prijavljenih osoba i osuđenih osoba ne odnose na istu godinu, tj. stopa osuđenih osoba odnosi se vjerojatno na prijavljene osobe iz prethodnih godina (tako da zbog duljine trajanja kaznenog postupka od trenutka podnošenja prijave do konačne presude protekne i po nekoliko godina). Stopa prijavljenih osoba za silovanje u Hrvatskoj prema ovom izvoru u 2003. godini iznosila je 3,4 dok je stopa osuđenih osoba

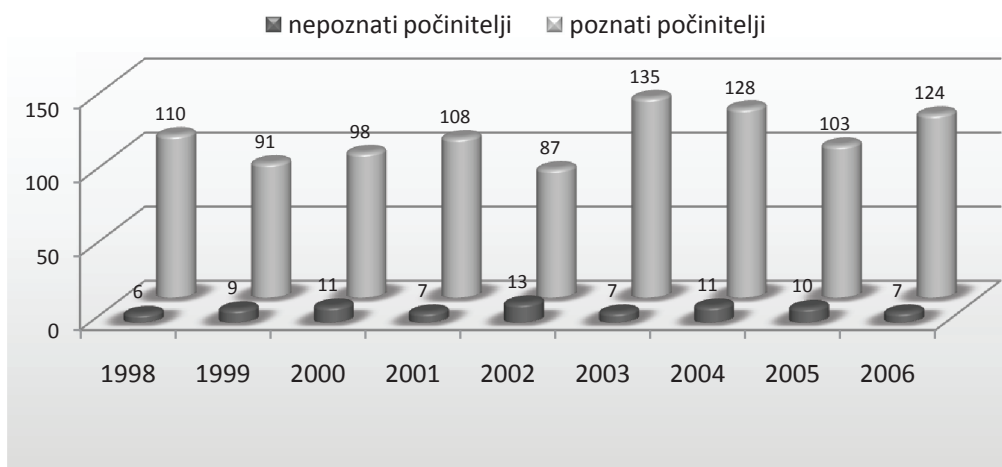
iznosila 1,8 (srednja vrijednost za prijavljene osobe je 5,8; median iznosi 4,5; minimalna stopa 0,6 i maksimalna 33; dok je srednja vrijednost za osuđene osobe 2,2; median iznosi 1,6; minimalna stopa 0,2 i maksimalna 6,9). Iz toga proizlazi da je broj kako prijavljenih, tako i osuđenih osoba za silovanje ispod europskog prosjeka. Što se tiče dinamike kretanja seksualnih delikata u Hrvatskoj, možemo reći da je trend kretanja broja optuženih i osuđenih osoba u razdoblju između 1998. do 2006. godine obilježen tendencijom porasta, drugim riječima – nepovoljan.

Optužene i osuđene punoljetne osobe za kazneno djelo silovanja u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 1998. do 2006. godine (izvor DZS):

Kako se radi o kontaktnom deliktu, to se najčešće prijavljuju kaznena djela silovanja počinjena od strane poznatih počinitelja, jer žrtva može s velikom vjerojatnošću identificirati počinitelja (što ujedno i objašnjava velik udio poznatih prijavljenih počinitelja, obzirom da se žrtve silovanja tada češće odlučuju na prijavljivanje djela, negoli kada im je počinitelj nepoznat).

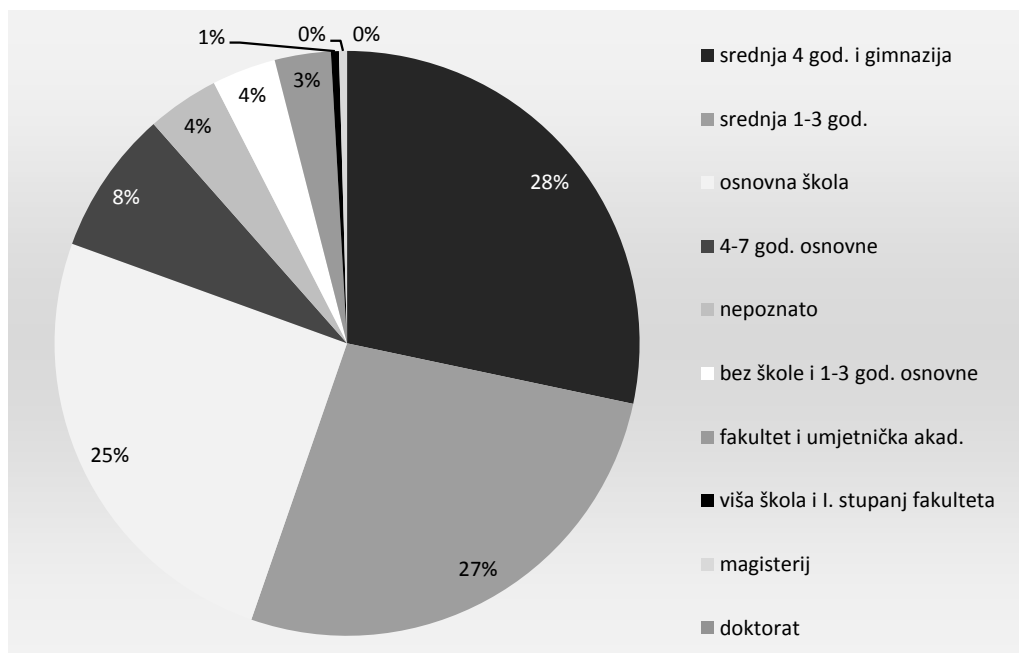
Prijavljene punoljetne osobe za kazneno djelo silovanja u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 1998. do 2006. godine (izvor DZS):

Zbog shvaćanja da silovanje između bračnih drugova zapravo nije moguće jer da pristanak na brak u sebi sadrži i bezrezervni pristanak na sve što se u tom braku događa, u ranijem je hrvatskom kaznenom pravu do stupanja na snagu novog KZ 1. siječnja 1998. godine bilo inkriminirano isključivo silovanje ženske osobe s kojom počinitelj ne živi u bračnoj zajednici. Iz toga se moglo pogrešno zaključiti da silovanje u braku nije bilo kažnjivo – nije bilo kažnjivo isključivo silovanje u bračnoj zajednici, dakle u faktičnoj zajednici života bračnih drugova koja podrazumijeva i njihove seksualne odnose, dok je bilo kažnjivo silovanje u braku u kojem takva faktična zajednica života nije postojala. Novi KZ koji je stupio na snagu 1. siječnja 1998. godine je, osim uvođenja koncepta spolne neutralnosti, napustio takvo rješenje i, što je razumljivo i opravdano jer brak ni u kojem slučaju ne smije biti alibi za nasilje (Horvatić), inkriminirao sve oblike silovanja među bračnim drugovima bez obzira jesu li se ona dogodila u faktičnoj zajednici života tih osoba ili ne. Međutim, i unatoč toj izmjeni, poteškoće u vezi procesuiranja počinitelja kaznenog djela silovanja u braku (ali i izvanbračnoj zajednici) i nadalje su ostale jer su bračni i izvanbračni drug okrivljenika temeljem članka 244. ZKP oslobođeni obveze svjedočenja o čemu ih je sud koji vodi postupak prije njihova ispitivanja ili čim sazna za njihov odnos prema okrivljeniku dužan upozoriti što se unosi u zapisnik (članak 244. stavak 3. ZKP). Jedina iznimka na koju se ne odnosi tzv. blagodat nesusjedočenja odnosi se na kaznena djela kojima se štite djeca i maloljetnici iz članka 117. ZSM. Obzirom na tu procesnu mogućnost koju osobe oštećene kaznenim djelom silovanja vrlo često koriste, dolazi do nemogućnosti, kako je svjedočenje oštećenika često jedini izvor saznanja sudu o počinjenom kaznenom djelu, daljnjeg vođenja postupka. Glavni razlozi zbog kojih oštećene osobe (a to su uglavnom žene) pozvane na svjedočenje koriste svoje zakonsko pravo nesusjedočenja je strah od osвете i ponovljenog napada nasilnika, osjećaj krivnje zbog toga što se dogodilo, rizik od nesigurne emocionalne i materijalne budućnosti itd. Nerijetko žene ne prijavljuju silovanje zbog toga što smatraju da se njihov partner ‘promijenio’ i da su njegova obećanja iskrena i osnovana. One smatraju da je nasilni čin silovanja bio tek impulzivna reakcija koja se vjerojatno neće ponoviti. Zanimljivo je da u to naivno vjeruju žene koje su ponovljeno bile žrtvama silovanja od strane istog počinitelja, dijelom zbog sugestivnog nastupa počinitelja (u tzv. *honeymoon* postdeliktnoj fazi koja je, na što ukazuju brojna istraživanja, gotovo redovito prolazna), a dijelom zbog osjećaja da je on ‘njezina briga’ i da ga isključivo ona ‘može i mora dovesti u red’.

Što se tiče osuđenih punoljetnih počinitelja kaznenih djela protiv spolne slobode i spolnog ćudoređa u Hrvatskoj u 2006. godini, a prema dolje prikazanim podacima, može se zaključiti da distribucija počinitelja po kriteriju školske spreme zapravo prati zastupljenost određene školske spreme u ukupnoj populaciji – drugim riječima, školska sprema nam u kriminološkom smislu zapravo potvrđuje da veći ili manji stupanj obrazovanosti nužno ne predstavlja niti uzrok, a niti zapreku prilikom počinjenja seksualnih delikata (kao i kod mnogih drugih oblika kažnjivih ponašanja). Napomena uz grafički prikaz: legenda uz prikaz po redu prati podatke u smjeru kazaljke na satu.

Osuđene punoljetne osobe u Republici Hrvatskoj za kaznena djela protiv spolne slobode i spolnog ćudoređa prema školskoj spremi u 2006. godini (izvor DZS):

Prema istraživanju koje je proveo Bosiljevac na uzorku od 34 pravomoćne presude za kazneno djelo silovanja na području Županijskog suda u Zagrebu u razdoblju od 1991. do 2000. godine, u 32 presude donesena je osuđujuća presuda. Kod 30 se radilo o pojedinačnim silovanjima, a samo u jednom slučaju o grupnom silovanju. Prema rezultatima istraživanja 62,3% silovanja dogodilo se u razdoblju od 22 do 4 sata iza ponoći, a od dana u tjednu najzastupljeniji je bio ponedjeljak (36,8%). Distribucija prema mjesecima pokazuje da ne postoje statistički bitne razlike, osim što je nešto manji broj silovanja zabilježen u svibnju (5,3% u usporedbi za prosječno 10% u ostalim mjesecima u godini) dok u studenom i prosincu nije počinjeno niti jedno kazneno djelo. Što se tiče mjesta silovanja ona se najčešće događaju u zatvorenim prostorima (automobili, kuće, stanovi, podrumi), dok se oko jedne trećine silovanja događa na otvorenom. Počinitelji su uglavnom osobe iz nižih socijalnih slojeva što ni u kom slučaju ne znači da silovatelja nema i među društvenim uglednicima, intelektualcima i pripadnicima viših socijalnih slojeva. Ono što je za pretpostaviti je u tome da oni svoja djela bolje prikrivaju i da su žrtve (najčešće poznate osobe) nespemne prijaviti djelo zbog sumnje u po njih nepovoljan ishod ili zbog straha od sofisticiranih oblika osvete, zbog straha od gubitka društvenog ugleda. U više od 55% slučajeva žrtva je poznavala počinitelja (što korespondira sa ranije utvrđenim da se kod silovanja uglavnom radi o poznatom počinitelju i žrtvi), a najčešće su žrtve bile djevojke u dobi od 17 do 25 godina (u uzorku nije bilo osoba osuđenih za kazneno djelo silovanja prema muškoj osobi) i to uglavnom iz nižih socijalnih slojeva i uglavnom nezaposlene. Podatak koji potvrđuje kriminogeni učinak alkohola kod kaznenih djela seksualnog nasilja odnosi se na čak 95% počinitelja koji su u vrijeme počinjenja djela bili pod utjecajem alkohola. Razlog takvom utjecaju alkohola treba tražiti u dobro poznatoj činjenici da alkohol slabi inhibicije i jača samouvjerenost te, u malim količinama, djeluje poticajno na spolni nagon.

Stopa razjašnjenosti silovanja kreće se negdje oko 50% i mnogo je veća kod silovanja kod kojih se počinitelj i žrtva poznaju. Kod nepoznatih počinitelja stopa je razjašnjenosti manja jer njihov *modus operandi* kao i odsutnost bilo kakvog prethodnog i/ili naknadnog kontakta sa žrtvom, otežava njihovo otkrivanje. Međutim, kad se radi o serijskim silovateljima, tada je stopa razjašnjenosti veća jer oni uglavnom koriste ista ili slična mjesta napada, a i njihov *modus operandi* kojeg rijetko mijenjaju utječe na veću prediktabilnost napada što dovodi do lakšeg otkrivanja. Posebna je kategorija silovatelja serijski sadistički silovatelj. Njihov udio ne prelazi 7% od ukupnog broja silovatelja. Prema Meloyu njihov *modus operandi* sastoji se otprilike u sljedećem: praćenje žrtve kojem slijedi otmica, vezivanje žrtve koja je uglavnom nepoznata osoba, praćenje emocionalnog stanja žrtve (nerijetko i stvaranje vlastitih bilježaka o tom stanju), silovanje žrtve koje nerijetko završava smrću, uglavnom davljenjem, prikrivanje djela i njegovo ponavljanje s nebitnim odstupanjima (ritualizam). Ovaj ekstremni tip silovatelja zbog nekog (često i banalnog) razloga mrzi žene i često nije u mogućnosti (ili to samo smatra) imati normalan seksualni život. On uživa u patnjama žrtve i pretvara ju u objekt svog sadističkog zadovoljstva. Uglavnom potječe iz obitelji s dominantnom majkom, ima dugotrajnu kriminalnu karijeru, nije socijalno adaptibilan i sl. Većina serijskih sadističkih silovatelja uglavnom odgovara ovim stereotipima (npr. sadistički silovatelj iz Arkansasa Mike Debardeleben kojeg je forenzičar FBI Ray Hazelwood nazvao 'najvećim sadistom nakon markiza de Sada', ili Juraj Klišanić koji je zbog mržnje prema ženama na zvjerski način zamalo usmrtio dvije autostoperice u blizini Zagreba i čiji slučaj opisuje Horvatić). Posebna kriminološka kategorija su tzv. ponovljena silovanja. Tako iz hrvatskog tiska doznajemo da je 23-godišnja djevojka u listopadu 2003. godine prijavila zagrebačkoj policiji da ju je poznanik od kolovoza do rujna te godine u više navrata, prijeteći joj, doveo u svoju kuću, gdje ju je zadržao i onemogućio joj kretanje, te je više puta silovao. Provedenom kriminalističkom obradom utvrđeno je da je riječ o 35-godišnjem muškarcu, koji je oštećenju tijekom kolovoza, rujna i listopada u tri navrata oduzeo slobodu kretanja prijetnjama i tjelesnom snagom. Prvi put ju je silovao u stanu u kojem živi dok ju je drugi i treći put presreo na savskom nasipu i silovao u napuštenim barakama gdje je djevojka bila zatočena sedam dana. O posebno teškom pojavnom obliku seksualnog izživljavanja pisao je zagrebački Vjesnik u studenom 2002. godine:

'Sudsko vijeće za mladež proglasilo je oca dvojice sinova, od kojih je starijem sedam, a mlađem pet godina, krivim jer je 'u vremenu od 1996. godine pa do prosinca 2002. godine u Zagrebu u više navrata u stan dovodio pse, točno nepoznate pasmine, te radi zadovoljenja spolnog nagona od svoje supruge, pod prijetnjom da će joj nauditi, zahtijevao da ima spolni odnos sa psima i sve to pred djecom. Također je u prisutnosti djece tukao i pljuskao njihovu majku, vukući je za kosu i prisiljavajući na fellatio.'

Unatoč dugo vremena uvriježenom shvaćanju da se kod silovatelja radi o posebnom tipu delinkventa, podaci o povratu ukazuju da je riječ o osobama koje su i inače sklone kriminalnom ponašanju i to uglavnom kaznenim djelima protiv imovine. Da se kod velikog broja silovatelja ne radi o nekoj posebnoj kriminalnoj populaciji koja je specijalizirana samo za počinjenje tog kaznenog djela, svjedoči i nedavni događaj u kojem je nakon kratkog upoznavanja na tramvajskoj stanici na Trgu bana Jelačića u Zagrebu, 29-godišnji mladić u napuštenom vagonu na Glavnom kolodvoru silovao 20-godišnju djevojku. Kako je priopćila policija, silovatelj je u tramvaju uhvatio djevojku za kosu i jaknu te je, držeći je za ruke, prijeteći izvukao iz tramvaja i odveo na Glavni kolodvor gdje ju je uveo u jedan od napuštenih vagona. Preplašenoj djevojci silovatelj je naredio da se skine, što je ona odbila, pa je nasilnik više puta upotrijebio silu i udario djevojku šakama po glavi, skinuo joj donji dio

odjeće i potom silovao. Nakon silovanja nasilnik je djevojku i opljačkao, uzevši joj iz torbice mobitel i 95 kuna, nakon čega je pobjegao. Rada smatra da se silovatelji mogu podijeliti u nekoliko skupina: psihotični, sociopatski, sadistički. Gebhard je zaključio da većina silovatelja pokazuje neprijateljstvo prema ženama, a njihova se agresija manifestira ne samo prema njima već i prema ostalim ljudima. Psihološke tipologije silovatelja polaze od pretpostavke da većina silovatelja pati od poremećaja osobnosti pa i teških duševnih smetnji i da su za njih žene samo objekti čija je dužnost zadovoljiti ih.

Prema većini autora uzrok silovanja ne treba tražiti u psihičkoj strukturi počinitelja već u dominantnim društvenim normama i vrijednostima koje odobravaju agresiju kao demonstraciju muškosti pri čemu je silovanje jedan od mehanizama kojima muškarci zadržavaju kontrolu nad ženama. Tako je studija 95 plemenskih društava, otkrila da u 47% njih uopće nema silovanja, u 35% ono se događa sporadično, dok je u 18% društava silovanje gotovo obrazac ponašanja. S obzirom da je društveni položaj žene i njezino učešće u procesu donošenja odluka u tom sustavu sporadično, neki autori zaključuju da su uzroci nasilja (pa tako i seksualnog nasilja), uglavnom egzogene naravi. Zastupnici marksističkog pravca radikalne kriminologije idu tako daleko da ističu da je glavni uzrok seksualnog nasilja osiromašenje radničke klase i produbljenje jaza između bogatih i siromašnih, čemu, međutim, niti jedno ozbiljnije istraživanje utjecaja društvenih prilika na delinkvenciju ne pridaje veću važnost. Međutim, to ne znači da socijalna dezorganizacija i općenito problemi u društvenoj regulaciji nisu jedan od uzroka porasta nasilja pa tako i seksualnog nasilja.

PITANJA ZA PONAVLJANJE

1. Objasnite pojam 'seksualni delikt' i navedite o kojim se kažnjivim ponašanjima kod tih delikata radi!
2. Problem tamne brojke kod seksualnih delikata. Zbog čega je taj problem još izraženiji kad se radi o seksualnom nasilju između intimnih partnera? Objasnite što je to 'sekundarna viktimizacija'!
3. U čemu je specifičnost silovanja u braku i da li za taj pojavni oblik zakonodavac predviđa neka posebna zakonska rješenja? Objasnite!
4. Kako objašnjavate značajan kriminogeni utjecaj alkohola kod seksualnih delikata?
5. Kolika je stopa razjašnjenosti silovanja? Zbog čega je ta stopa veća kod tzv. serijskih silovanja?
6. Radi li se kod silovatelja o nekom posebnom kriminalnom tipu? Objasnite!
7. Objasnite osnovne odrednice teorija prema kojima su egzogeni čimbenici prevalentni u kriminogenezi seksualnih delikata!

2.3. Nasilje među intimnim partnerima

Literatura: *Ajduković M.*, Emocionalne reakcije stručnjaka na nasilje u obitelji, *Nasilje nad ženom u obitelji*, Zagreb, 2004., str. 167; *Ajduković-Pantić*, Krizne intervencije u slučajevima zlostavljanja žena, *Nasilje nad ženom u obitelji*, Zagreb, 2004., str. 147; *Ajduković-Pečnik*, Žena - žrtva ili počinitelj nasilja u obitelji?, *Žena: znanost-kultura-društvo-obitelj*, 1-3 (1992), str. 10; *Balić i dr.*, Nasilje i ubojstva među intimnim partnerima, *Kriminologija i socijalna integracija*, 1-2 (2001), str. 71; *Barnett O.*, *Family Violence Across the Lifespan*, Thousand Oaks, 1997.; *Bennett i dr.*, Risk Assessment Among Batterers Arrested for Domestic Violence, *Violence Against Women: An International and Interdisciplinary Journal*, 6 (2000), str. 1190.; *Block-Christakos*, Intimate Partner Homicide in Chicago Over 29 Years, *Crime and Delinquency*, 41 (1995), str. 496; *Browne i dr.*, Homicide Between Intimate Partners, in *Homicide: A Sourcebook of Social Research*, Thousand Oaks, 1999., str. 149; *Buzawa E.*, *Domestic Violence: The Criminal Justice Response*, Thousand Oaks, 1996; *Campbell i dr.*, Risk Factors for Femicide in Abusive Relationships: Results From a Multisite Case Control Study, *American Journal of Public Health* 93 (2003), str. 1089; *Campbell i dr.*, Risk Assessment for Intimate Partner Violence, in *Clinical Assessment of Dangerousness: Empirical Contributions*, New York, 2000., str. 136; *Corns C.*, Policing domestic violence, *Legal Service Bulletin*, 1 (1988), str. 19; *Cunradi i dr.*, Alcohol-Related Problems and Intimate Partner Violence Among White, Black, and Hispanic Couples in the U.S., *Clinical and Experimental Research* 23 (1999), str. 1492; *Derenčinović D.*, Uvod u kriminologiju i socijalnu patologiju s osnovama kaznenog prava, Zagreb, 2004; *Dobash R.*, Gewalt in heterosexuellen Partnerschaften. In: *Heitmeyer W. & Hagan J.*, *Internationales Handbuch der Gewaltforschung*, Wiesbaden, 2002, str. 26; *Edleson i dr.*, Men Who Batter Women: a Critical Review of the Evidence', *Journal of Family Issues*, 2 (1985), str. 229; *Gelles J.*, Intimate Violence in Families, Thousand Oaks, 1997; *Hanson i dr.*, Correlates of Battering Among 997 Men: Family History, Adjustment, and Attitudinal Differences, *Violence and Victims* 3 (1997), str. 191; *Hurley J.*, Kriminalno nasilje pogađa domove = Violent Crime Hits Home / James T. Hurley; prevela s engleskog: Irena Cajner Mraović, Izbor članaka iz stranih časopisa, 1-2 (1996), str. 50; *Jasinski J.*, Partner violence: a Comprehensive Review of 20 Years of Research, Thousand Oaks, 1998; *Kantor i dr.*, When Women Are Under the Influence: Does Drinking or Drug Use by Women Provoke Beatings by Men?, in *Recent Developments in Alcoholism*, New York, 1996., str. 315; *Kovčo Vukadin*, Neke karakteristike ubojstava intimnih partnera u Hrvatskoj, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 1 (1996), str. 111; *Krug i dr.*, *World Report on Violence and Health*, Geneva, WHO, 2002, str. 93; *Ljubin T.*, Psihološki profil zlostavljača, *Nasilje nad ženom u obitelji*, Zagreb, 2004., str. 115; *Mamula M.*, Dinamika zlostavljanja unutar obitelji, *Nasilje nad ženom u obitelji*, Zagreb, 2004., str. 93; *Modly D.*, Policija i nasilje u obitelji, *Policija i sigurnost*, 1-6 (2001), str. 167; *Mugford J.*, *Violence Today (Domestic Violence)*, New York, 1997; *Rennison, C.*, Intimate Partner Violence, 1993-2001, Crime Dana Brief, February 2003, NCJ 197838; *Samyia-Coorey L.*, 'The Nature of Continued Domestic Violence in Country Areas, *Regional Journal of Social Issues*, 21 (1987); *Scutt J.*, Even in the Best of Homes: Violence in the Family, Penguin, 1983; *Sharps i dr.*, The Role of Alcohol Use in Intimate Partner Femicide, *American Journal on Addictions* 2 (2001), str. 1; *Stets J. E.*, *Domestic Violence and Control*, New York, 1988; *Weisz i dr.*, Assessing the Risk of Severe Domestic Violence: The Importance of Survivors Predictions, *Journal of Interpersonal Violence* 1 (2000), str. 75. **Korišteni internetski linkovi:** www.unifem.org/gender_issues/violence_against_women (21.05.2008.); www.who.int/mediacentre/factsheets (21.05.2008.).

Nasilje među intimnim partnerima (engl. *intimate partner violence*) u literaturi se često naziva još i kućnim nasiljem (engl. *domestic violence*). To, međutim, nije najprimjereniji naziv jer se referira na mjesto gdje se nasilje događa, a ne na subjekte koji u njemu sudjeluju – intimne partnere. Obiteljsko nasilje mnogo je širi pojam jer osim nasilja između bračnih drugova obuhvaća i nasilje roditelja nad djecom ili djece nad roditeljima kao i nasilje između drugih srodnika u krvi po pravoj liniji ili pobočnoj liniji. Osim toga, u nekim obiteljima zajedno žive krvni i tazbinski srodnici pa pojam obiteljskoga nasilja nadilazi nasilje među supružnicima ili krvnim srođnicima. Zbog toga u ovom djelu govorimo samo o nasilju među intimnim partnerima i to bez obzira žive li oni zajedno (u bračnoj ili izvanbračnoj zajednici) ili ne. Pojavni oblici nasilja među partnerima mogu biti fizičko nasilje, ali i psihološko, emocionalno odnosno verbalno zlostavljanje koje podrazumijeva prijetnje, uznemiravanje i omalovažavanje partnerovih sposobnosti. Premda ovakve zlouporabe nisu toliko vidljive kao klasično fizičko nasilje i vrlo ih je teško mjeriti u konačnici mogu biti vrlo destruktivne. Najveći broj nasilnika čine muškarci. U SAD su u 2001. godine u 95% prijava kućnog nasilja zlostavljači bili muškarci, a žrtve žene. Na drugačije zaključke upućuje istraživanje Strausa i Gellesa iz 1975. godine koje je ponovljeno 1986. godine i koje sugerira da su u obiteljskom okružju žene nasilne gotovo kao i muškarci. Međutim pozadina toga nasilja sasvim je drugačija jer su žene najčešće nasilne u samoobrani ili u osveti zbog dugotrajnog zlostavljanja od strane partnera. Prema nekoliko studija izrađenih diljem svijeta, polovica žena koja umre nasilnom smrću ubojstva, postalo je žrtvom trenutnih ili bivših supruga ili partnera. Žene bivaju ubijane od strane osoba koje poznaju vatrenim oružjem, batinanjem te raznim drugim

načinima izvršenja. Prema podacima Svjetske zdravstvene organizacije (engl. *World Health Organization - WHO*) u svakoj državi u kojoj je provedeno relevantno istraživanje, podaci pokazuju da je između 10% i 50% ispitanih žena navelo da su barem jednom tijekom života bile fizički zlostavljane od strane intimnog partnera.

Udio žena fizički napadnutih od strane intimnog partnera – izbor nacionalnih studija (izvor WHO):

DRŽAVA	GODINA	UZORAK	% žena fizički napadnutih od strane intimnog partnera
Kanada	1991-1992	12.300	29
Egipat	1995-1996	7.121	34
Nikaragua	1998	8.507	28
Paragvaj	1995-1996	5.940	10
Filipini	1993	8.481	10
Južna Afrika	1998	10.190	13
Švicarska	1994-1996	1.500	21
SAD	1995-1996	8.000	22

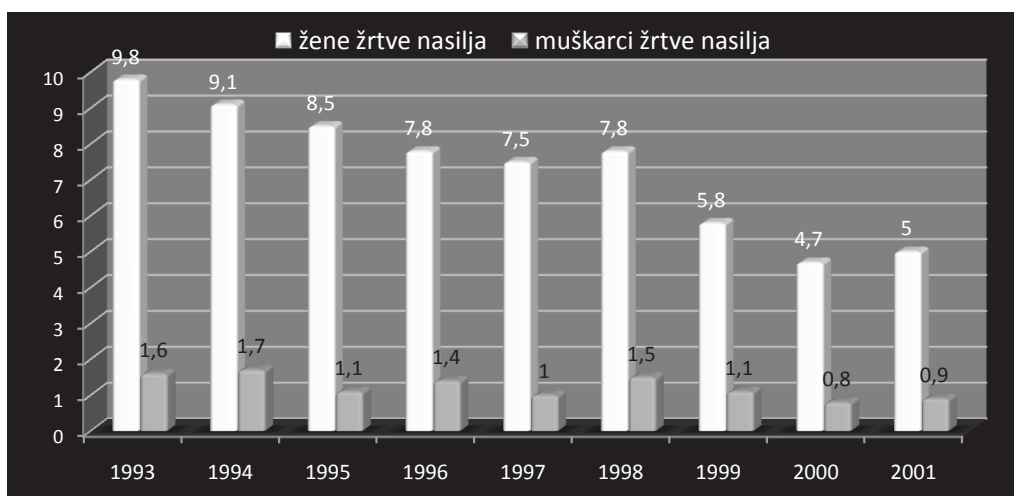
Problem kod nasilja između intimnih partnera koji najčešće žive zajedno je u tom da žene imaju velikih problema s napuštanjem nasilne veze. One odlučuju ostati u braku ili vezi zbog brige oko djece, ali i brojnih drugih praktičnih razloga kao što su ekonomska ovisnost o muškarcu, a i vjera u to da se radi samo o privremenoj fazi i da će se on ‘promijeniti’. Takve su nade uglavnom nerealne i partner se vrlo rijetko mijenja ukoliko ne dođe do intervencije tijela kaznenog pravosuđa (npr. uhićenja) ili uključivanja u dugotrajne preventivne programe. Zbog svega toga žrtvama obično nedostaje samopouzdanja i često osjećaju da su one krive zbog nasilnog ponašanja njihova partnera. Za većinu je žrtava napuštanje nasilnog partnera ili poziv policiji tek konačna očajnička mjera i to u situacijama u kojima je nasilje poprimilo takve razmjere da su njihovi životi ili životi djece u neposrednoj opasnosti. Zlostavljači su uglavnom osobe s niskim stupnjem samopouzdanja, slabih komunikativnih sposobnosti, emocionalno nezreli i nesposobni iskazati svoje osjećaje. Unatoč tvrdnji nekih kriminologa da je jedan od glavnih prediktora nasilja u odnosima između intimnih partnera prethodna izloženost nasilju, brojna istraživanja ukazuju da nema dovoljno pouzdanih pokazatelja za takvu tvrdnju.

Prema nekim procjenama nasilje među partnerima sudjeluje čak s 21% u općem nasilju kad je riječ o ženskim žrtvama, odnosno 2% kada je riječ o muškim žrtvama. Najosjetljivija dobna skupina su žene u dobi od 16-24 godine koje žive u lošim ekonomskim uvjetima (uglavnom u izvanbračnoj zajednici). Kada se radi o nasilju među partnerima mlade životne dobi postoje tri značajna aspekta nasilja. Prvi je taj da nasilnici dolaze uglavnom iz razorenih obitelji, da su često izostajali iz škole i da je njihova kriminalna karijera započela u doba maloljetništva. Nadalje, najviše je nasilnika među mladim roditeljima koji uglavnom žive u izvanbračnim zajednicama. Značajan etiološki čimbenik ove vrste nasilja je i dugotrajna nezaposlenost i zlouporaba opojnih droga. Veliki broj nasilnika, ali i žrtava ovog pojavnog oblika nasilja pati od nekih duševnih smetnji. Prema rezultatima jednog istraživanja čak je 65% žena žrtava ovog pojavnog oblika nasilja patilo od neke duševne smetnje (tjeskoba ili depresija), ovisnosti o alkoholu ili drogama, i shizofreniji. Također je i 88% muških nasilnika patilo od istih ili sličnih smetnji. Kod nasilja između intimnih partnera osobne karakteristike muških počinitelja ukazuju na mnogo veći stupanj devijantnosti no kad se radi o počiniteljicama. Prema jednom istraživanju među muškim nasilnicima, njih 72% uživalo je opojne droge, 56% nije završilo

srednju školu, a 51% je bilo nasilno prema drugim osobama. Jedan od zabrinjavajućih pokazatelja je da su mlade majke (u dobi do 21 godine) dvostruko izloženije kućnom nasilju od strane njihovih muških partnera no kada se radi o ostalim žrtvama ovog pojavnog oblika nasilja. Međutim, i među muškim zlostavljačima postoje značajne razlike. Većina zlostavljača prema svojim partnericama postaje nasilna impulzivno, na što ukazuju i najčešći motivi njihovih nasilnih postupaka (ljubomora, odbačenost, strah od napuštanja itd.). Za razliku od njih, psihopatski strukturirani zlostavljači kojima nedostaje empatije za žrtve (suosjećanje za patnju žrtve), nisu impulzivni nasilnici već zlostavljanju pristupaju hladno i proračunato. Moglo bi se reći da je za njih zlostavljanje teroristički čin i način iskazivanja kontrole nad partnericom, a iz takve njihove prirode i nedostatka empatije proizlazi da se radi o općem obrascu ponašanja i da su oni nasilni i prema drugim osobama, a ne samo prema svojim partnericama.

Podaci iz SAD-a nam govore da su kod ubojstava među intimnim partnerima žene žrtve u 33% slučajeva, dok su muškarci zastupljeni s oko 4%. Što se tiče tzv. nefatalnog nasilja među intimnim partnerima, gdje posljedica nasilja nije smrt žrtve, sljedeći nam prikaz pruža uvid u odnos žena i muškaraca žrtava nasilja među intimnim partnerima.

Stopa nasilja među intimnim partnerima na 1.000 stanovnika u SAD za razdoblje od 1993. do 2003. godine (izvor Rennison, C.):

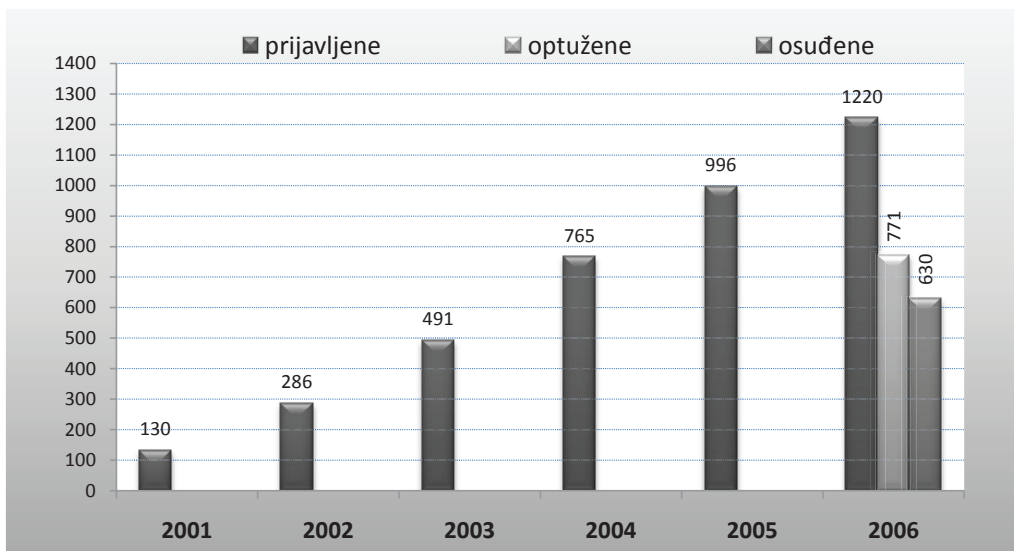
Navedeni podaci govore da je udio žena žrtava nasilja među intimnim partnerima kroz promatranih 9 godina u SAD-u konstantan i iznosi oko 85%.

Podaci iz *British crime survey* (BCS) pokazuju da je broj ženskih žrtava ovog pojavnog oblika nasilja u porastu na 33% 1989. godine u usporedbi sa 27% za razdoblje od 1984. do 1987. Razlog tome je sve veći trend prijavljivanja tih kaznenih djela. Prijavljena djela kućnog nasilja u kojem su žene bile žrtve porasla su od odnosa 1:5 1981. godine na 1:2 1987. godine. Ipak neka istraživanja ukazuju na zaključak da su žene još uvijek relativno nespremljene prijaviti nasilje kojem su izložene. Tako je istraživanje nad 1.000 muškaraca i žena u sjevernom Londonu pokazalo da je svega 22% žena izloženih kućnom nasilju to prijavilo policiji. Kada je riječ o kućnom nasilju žene su mnogo češće izložene tzv. višestrukoj viktimizaciji (engl. *multiple victimization*) koju ne prijavljuju zbog razloga kao što su strah od socijalne stigme, obrazac prema kojemu one moraju biti poslušne, zbog poteškoća oko

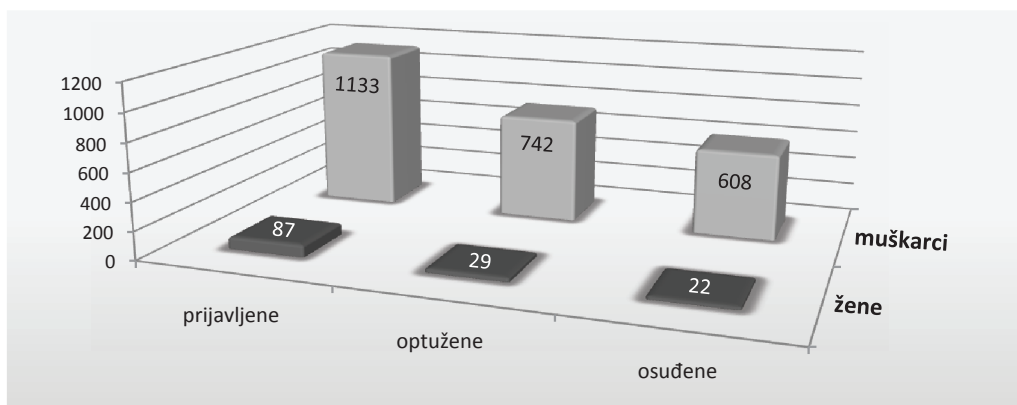
pronalaženja alternativnog smještaja i sl. Za razliku od većine istraživanja prema kojima su žrtve ovog pojavnog oblika nasilja žene, prema nekim istraživanjima u stupnju viktimizacije muškaraca i žena i nema tako velikih razlika. Tako je prema istraživanju koje su u SAD proveli već spomenuti Straus i Gelles 1990. godine zabilježeno oko 12% i muške i ženske viktimizacije s tim da su muškarci izloženi najtežim oblicima nasilja od strane svojih partnerica (ubojstva i teške tjelesne ozljede).

Primijenimo li sve prethodno navedene spoznaje o nasilju među intimnim partnerima, onda iz sljedeća dva grafička prikaza možemo izvesti i neke zaključke i procjene o dinamici kretanja, te udjelu počinitelja prema spolu za Hrvatsku u razdoblju između 2001. do 2006. godine.

Prijavljene punoljetne osobe za kazneno djelo nasilničkog ponašanja u obitelji u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2001. do 2006. godine uz prikaz optuženih i osuđenih za 2006. godinu (izvor DZS):

Prijavljene, optužene i osuđene punoljetne osobe za kazneno djelo nasilničkog ponašanja prema spolu u Republici Hrvatskoj za 2006. godinu (izvor DZS):

Uočljiv je trend rasta prijavljenih osoba za nasilničko ponašanje u obitelji (grafički prikaz prijavljenih punoljetnih osoba za kazneno djelo nasilničkog ponašanja u obitelji u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2001. do 2006. godine uz prikaz optuženih i osuđenih osoba za 2006. godinu). Iako ne možemo sa sigurnošću reći da se kod tih kaznenih djela radi isključivo o nasilju među intimnim partnerima, svakako je opravdano pretpostaviti da se najveći broj prijava odnosi upravo na taj oblik nasilja.

Što se tiče spola počinitelja (grafički prikaz prijavljenih, optuženih i osuđenih punoljetnih osoba za kazneno djelo nasilničkog ponašanja prema spolu u Republici Hrvatskoj za 2006. godinu), tada iz podataka za 2006. godinu proizlazi da je udio muških prijavljenih počinitelja 93%, dok je njihov udio među optuženim i osuđenim osobama 97%. Temeljem ovih pokazatelja možemo potvrditi strana istraživanja, te zaključiti da su u intimnim vezama (dode li do nasilja) uglavnom počinitelji muškarci, dok su žene najčešće žrtve. Zanimljiv je na kraju i podatak da je osobama osuđenim za kazneno djelo nasilničkog ponašanja u obitelji u 544 slučajeva izrečena uvjetna kazna zatvora, a što čini preko 85% od svih izrečenih sankcija. Dodamo li tome podatak da se kod 23% osuđenih osoba ne radi o primarnim delinkventima, već o povratnicima (opći povrat), postavlja se pitanje efikasnosti izrečenih sankcija, no takva bi razmatranja prešla okvir ovog rada.

PITANJA ZA PONAVLJANJE

1. Objasnite pojavni oblik nasilja među intimnim partnerima!
2. Navedite osnovna obilježja ličnosti zlostavljača i žrtve?
3. Koji su rizični čimbenici nasilja među intimnim partnerima?
4. Koji je okvirni udio žena žrtava tzv. fatalnog i nefatalnog nasilja među intimnim partnerima?
5. Kakav je trend kretanja broja prijavljenih osoba za nasilničko ponašanje u obitelji u Hrvatskoj?

2.4. Nasilje prema djeci

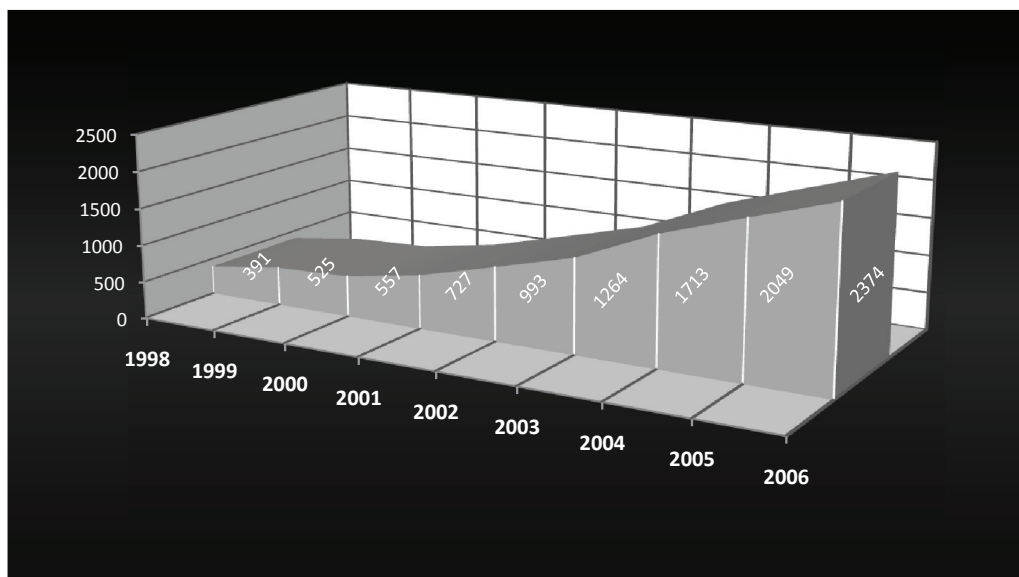
Literatura: *Abel i dr.*, The Characteristics of Men who Molest Children, Paper Presented at the World Congress of Behaviour Therapy, Washington, D.C., 1983; *Adler R.*, Physical Maltreatment of Children, Australian and New Zealand Journal of Psychiatry, 20 (1986), str. 404; *Anić Ćubrić*, Krivičnopravni, kriminološki i viktimološki pristup problematici nasilja nad djecom, Magistarske radnje branjene na Pravnom fakultetu u Zagrebu, Zagreb, 1990; *Derenčinović D.*, Dječja pornografija na Internetu - o kažnjivosti posjedovanja i virtualnoj dječjoj pornografiji, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, 1 (2003), str. 3; *Derenčinović D.*, Uvod u kriminologiju i socijalnu patologiju s osnovama kaznenog prava, Zagreb, 2004; *Famularo R.*, Alcoholism and Severe Child Maltreatment, American Journal of Orthopschiatry 56 (1986), str. 481; *Farber-Egeland*, Invulnerability among Abused and Neglected Children in The Invulnerable Child, New York, 1986; *Felitti i dr.*, Relationship of Childhood Abuse and Household Dysfunction to Many of the Leading Causes of Death in Adults, American Journal of Preventive Medicine, 14 (1998), str. 250; *Finklehor D.*, Perpetrators in Child Sexual Abuse: New Theory and Research, New York, 1984; *Finklehor D.*, A Source Book of Child Sexual Abuse, New York, 1986; *Fontana V.J.*, The Maltreated Child, Springfield, 1964; *Gil D.G.*, Violence against Children, Cambridge, 1970; *Goldman-Goldman*, The Prevalence and Nature of Child Sexual Abuse, Australian Journal of Sex, Marriage and Family, May (1988), str. 94; *Goleman D.*, Emocionalna inteligencija, Zagreb, 1998; *Grozđanić V.*, Poremećaj kao element bića kaznenog djela čedomorstva, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, 2 (1996), str. 293; *Helfer-Kempe*, The Abused Child, New York, 1994; *Jakovac Lozić*, Tjelesno (fizičko) i duševno (psihičko) nasilje nad djetetom kao neki od načina kršenja elementarnih prava djeteta, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, 1-2 (1999), str. 133; *Kaiser, G.*, Kriminologie, Heidelberg, 1996; *Kempe i dr.*, The Battered Child Syndrome, Journal of the American Medical Association, 181 (1962), str. 17; *Kosky R.*, Is Suicidal Behaviour Increasing Among Australian Youth?, The Medical Journal of Australia, vol. 147 (1987); *Kovač M.*, Postpartalna psihoza i čedomorstvo, Iz forenzične ginekologije i opstetricije (2003), str. 192; *Kovčo Vukadin*, Iskustva i stavovi zagrebačkih studenata o zlostavljanju i zapuštanju djece i maloljetnika, Policija i sigurnost, 3 (1996), str. 279; *Kovčo Vukadin*, Organizirani kriminalitet: pedofilija i prostitucija, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, 2 (1998), str. 641; *Modly D.*, Policija i nasilje u obitelji, Policija i sigurnost, 1-6 (2001), str. 167; *Oates K.*, Risk Factors Associated with Child Abuse, in Child Abuse: a Community Concern, Sydney, 1982; *Pečnik N.*, Medugeneracijski prijenos zlostavljanja djece, Zagreb, 2003; *Pinkham, P.*, Mom who caged kids gets 20 years, The Florida Times Union od 23.05.2008.; *Reider i dr.*, Alcohol Involvement and Violence Toward Children Among High-Risk Families, Paper Presented at the Annual Meeting of the American Psychological Association, New Orleans, 1989; *Steele-Pollock*, A Psychiatric Study of Parents who Abuse Infants and Young Children in The Battered Child, Chicago, 1968; *Steele B.F.*, Violence in the Family in The Abused Child, Cambridge, 1976. **Korišteni internetski linkovi:** www.jacksonville.com (23.05.2008.); www.welt.de (20.08.2008.).

Pojam nasilja prema djeci obuhvaća čitav niz ponašanja koja se kreću u rasponu od neposredne uporabe sile prema djetetu – npr. usmrćenje ili nanošenje tjelesnih ozljeda djetetu, preko različitih oblika zlostavljanja bez konkretnih odnosno vidljivih posljedica – npr. verbalno ili emocionalno zlostavljanje, zapuštanje djeteta koje može rezultirati poteškoćama u socijalizaciji djeteta ili njegovu odavanju različitim oblicima asocijalnih ponašanja (skitnja, prosjačenje, prostitucija itd.), različitih oblika seksualnog nasilja itd. Ovdje pod nasiljem podrazumijevamo sve te oblike negativnih ponašanja prema djeci od kojih je većina i pravno zabranjena. Nasilje nad djecom ima svoje neposredne odnosno kratkoročne, ali i dugoročne učinke na kasniji psihički život djeteta, njegovo zdravlje i ponašanje u cjelini. Ovisno o spolu djeteta i kontekstu u kojem se nasilje događa, može se govoriti o četiri vrste posljedica nasilja: fizičke, psihološke, kognitivne i posljedice koje se manifestiraju poremećajima u ponašanju. Kod fizičkih posljedica može se raditi o širokom spektru, od lakših i gotovo neprimjetnih ozljeda do teških ozljeda koje mogu biti i smrtonosne. Psihološke posljedice nasilja (zlostavljanja) sastoje se u nedostatku samopouzdanja, depresiji i često manifestiranoj sklonosti samoubojstvu. Kognitivne posljedice najčešće su slabosti u percepciji i koncentraciji i slabosti u procesu učenja što rezultira slabim uspjehom u školi. Nasilje nad djecom često je uzrok trajnih promjena u ponašanju djeteta što se manifestira u pojačanoj agresivnosti prema drugima i fizičkim napadima na druge osobe. Rezultati jedne studije na uzorku od 900 osoba koje su u djetinjstvu bile izložene različitim oblicima nasilja temelje se na usporedbi različitih varijabli (socijalna adaptabilnost, inteligencija, kasnije asocijalno ponašanje, zaposlenost itd.) između te skupine i kontrolne skupine. Istraživanje je pokazalo da, iako su obje grupe u testiranju kvocijenta inteligencije u prosjeku postigle rezultat ispod 100, je niži bio prosjek zlostavljane skupine. Kada je riječ o obrazovanju – sekundarno je obrazovanje završilo tek oko pola osoba iz uzorka u usporedbi sa gotovo dvije trećine osoba iz kontrolne skupine.

Među zlostavljanom skupinom bilo je više nezaposlenih osoba, a i kod zaposlenih je uglavnom bila riječ o nekvalificiranim ili polukvalificiranim radnicima u usporedbi s većim brojem kvalificiranih i visokokvalificiranih u kontrolnoj skupini. Kod zlostavljane skupine konstatiran je i veći postotak neoženjenih (neudanih) osoba, a kod onih koji su sklopili brak uočena je veća nestabilnost bračne zajednice pa je češće dolazilo do razvoda braka. Ova je studija potvrdila rezultate prethodnih istraživanja da nasilje nad djecom generira rizik od njihova antisocijalnog pa i delinkventnog ponašanja kad odrastu. Naime, među pripadnicima zlostavljane skupine konstatiran je dvostruko veći broj osoba koje su radi počinjenja nekog kažnjivog djela uhićene kao maloljetnici, dok je na svakog pripadnika kontrolne skupine koji je osuđen za kazneno djelo u doba punoljetnosti došlo 1,6 pripadnika zlostavljane skupine. Zanimljivo je da jedino u pogledu rizika od alkoholizma nije utvrđena statistički značajna razlika između ove dvije skupine - u obje skupine nešto više od 50% osoba imalo je problema s prekomjernim uživanjem alkohola.

Trend kretanja nasilja nad djecom i maloljetnicima u Hrvatskoj proizlazi iz sljedećeg grafičkog prikaza. Očito je riječ o izrazito nepovoljnom kretanju i stanju sudeći prema broju prijavljenih punoljetnih osoba tijekom posljednjih 9 godina za koje su nam dostupni podaci.

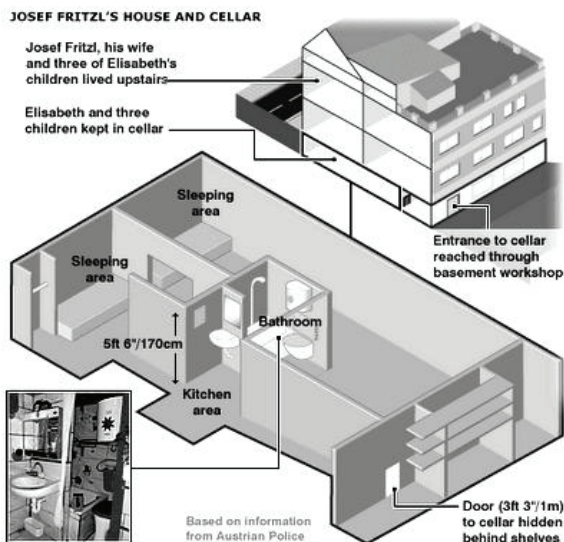
Prijavljene punoljetne osobe za kaznena djela na štetu djece i maloljetnika u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 1998. do 2006. godine (izvor DZS):

Jedan od mogućih uzroka za ovakav nagli trend rasta broja prijavljenih osoba zasigurno je i provedba mnogih kampanja od strane nadležnih tijela, ali i nevladinih udruga, a s ciljem prevencije kućnog nasilja, te nasilja nad djecom i ženama, a kojima je svrha poticati na prijavljivanje takvog nasilja. Imajući u vidu veliku tamnu brojku nasilja prema djeci, obzirom na njihovu dob i ranjivost, iznimno je važna uloga centara za socijalnu skrb te njihovih djelatnika, ali i učitelja u školskom sustavu, djelatnika u vrtićima, kao i liječnika, te društva u cjelini. Kao što to zorno prikazuje slučaj zlostavljanja u obitelji Fritzel, moguće je da 24 godine nitko od susjeda, prijatelja, radnih kolega, ali niti sam supružnik ne primijeti (ili ne želi primijetiti) zlostavljanje koje se svakodnevno događa u susjedstvu ili čak vlastitom domu.

Na ovom ćemo mjestu izdvojiti i kratko opisati nedavno skandalozno otkriće incestnog seksualnog nasilja i nasilja nad djecom iz Austrije, gdje je 73 godišnji Joseph Fritzl pune 24 godine u podrumu svoje kuće u Amstettenu držao zarobljenu svoju kćer.

Skica kuće i podruma J. Fritzela

Prema do sada dostupnim podacima, J.F. počeo je s dogradnjom podruma svoje samostojeće kuće još 1978. godine. Za svoju kćerku E.F. kaže da je u pubertetu počela pušiti i konzumirati alkohol, da se nije držala nikakvih pravila, te da je zato počeo izgrađivati mjesto, gdje bi ju mogao i prisilno zadržati, obzirom da je E.F. prema njegovim riječima počela sve više izmicati njegovoj roditeljskoj kontroli. Čini se da je E.F. uistinu imala namjeru napustiti svoje roditelje i odseliti se kod svoje sestre, samo nekoliko mjeseci prije nego što ju je otac odlučio zatvoriti u podrum na 24 godine. E.F. je imala 18 godina, kada ju je otac 1984. godine zatvorio u podrum kako bi s njom 'osnovao svoju drugu obitelj'. Tijekom godina on je svoju

kćer kontinuirano seksualno zlostavljao, iako do sada još uvijek nije poznato da li je zlostavljanje počelo još prije zatvaranja tada maloljetne E.F., ili nakon toga. Obzirom da se radi o postupku koji je u tijeku, teško je sa sigurnošću ustanoviti sam početak seksualnog zlostavljanja ili pak odgovoriti na pitanje je li J.F. tijekom svih tih godina zlostavljao i svoju drugu djecu, no sigurno je da je J.F. sa svojom kćerkom imao ukupno sedmero djece, od kojih je jedno ubrzo nakon poroda preminulo, dok je troje živjelo zajedno s E.F. u podrumu, gdje nikada nisu ugledali svjetlost dana, a troje je usvojio sa svojom ženom R.F. koja, prema vlastitim izjavama, o onome što se događalo u podrumu ništa nije znala. J.F. je nakon zatvaranja svoje kćeri njezin nestanak objasnio pismom napisanim u njezino ime i poslanim iz drugog grada. Zločin je otkriven tek kada se jednoj od kćeri (19 godina) koja je živjela s majkom u podrumu zdravstveno stanje toliko pogoršalo, da ju je J.F. morao odvesti u bolnicu. Danas 42-godišnju E.F. i njezinih šestoro djece čeka dug put socijalizacije i život s traumom, koje se sigurno nikada neće do kraja riješiti. J.F. prijeti zatvorska kazna od 15 godina za otmicu i silovanje, moguće čak i kazna doživotnog zatvora za ubojstvo (nepružanjem pomoći preminulom djetetu).

Drugi slučaj na koji ćemo se kratko osvrnuti je aktualna presuda protiv Brendae Sullivan (51) iz Jacksonvillea (Florida, SAD). Ona je uhićena 2005. godine, jer je 10 godina držala usvojenog i mentalno zaostalog dječaka zatvorenog u kavezu. Dječak je od svoje sedme godine života živio zajedno s još dvoje usvojene djece kod B.S. i njezinog supruga W.S., koju je također kažnjavala tako što bi ih držala u kavezu. B.S. je tijekom suđenja izjavila da je liječnik pedijatar preporučio da tada sedmogodišnjeg dječaka drži u ograđenom krevetiću. Pedijatar vjerojatno nije mogao niti zamisliti da će se takva preporuka shvatiti i predoslovno, te da bi usvojiteljica koja je 1995. godine od guvernera pohvaljena za izrazito uzorno roditeljstvo, od pregrade mogla načiniti kavez. Osim što je dječaka držala godinama u kavezu,

Brenda Sullivan:

ustanovljeno je da je njegova tjelesna težina u trenutku pronalaska bila manja nego kada je imao 7 godina. Danas se dvadesetogodišnji dječak dobro oporavlja, no upitno je hoće li se uspjeti uklopiti u društvo, posebice imajući u vidu da se radi o mentalno zaostalom djetetu. Brenda Sullivan je osuđena za teško zlostavljanje djece na kaznu zatvora u trajanju od 20 godina, dok je njezin suprug i suoptuženik preminuo tijekom suđenja.

Poseban pojavni oblik nasilja nad djecom je seksualno nasilje. Radi se o multidimenzionalnom i multikauzalnom fenomenu kojeg nije jednostavno objasniti i zbog velike tamne brojke. Pretežan način upoznavanja s ovim pojavnim oblikom su studije slučaja (klinička kriminologija) i to osoba osuđenih za seksualno zlostavljanje djece. Zaključci istraživanja koje je metodom samoiskaza kasnih 80-ih godina XX. stoljeća proveo Abel jesu:

- seksualni delinkventi započinju sa svojim kriminalnim ponašanjem u doba adolescencije;
- oni su počinili daleko više kaznenih djela no što je to službeno konstatirano.

U studiji osoba osuđenih za seksualno nasilje nad djecom u australskoj pokrajini Queensland metodom samoiskaza obuhvaćen je uzorak od 182 osuđenika i dobiveni su sljedeći rezultati:

- a) značajna većina osuđenika nije završila sekundarno školovanje (srednju školu),
- b) 75% osuđenika iskazalo je isključivu heteroseksualnu orijentaciju;
- c) oko 55% osuđenika prijavilo je barem jedan slučaj seksualnog zlostavljanja u djetinjstvu;
- d) gotovo dvije trećine osuđenika (62,9%) ranije su osuđivani od čega su se prijašnje osude pretežno odnosile na druga kaznena djela (uglavnom imovinska kaznena djela);
- e) prosječno doba prvog kontakta s djetetom prema iskazima osuđenika bilo je 31,5 godina, a posljednjeg 38,4 godine;
- f) 72% počinitelja imalo je više od jednog seksualnog kontakta sa žrtvom;
- g) počinitelji su žrtvama uglavnom pristupali posvećujući im više pažnje i vremena, igrali su se njima, činili ono što djeca vole i sl., dok je primjena fizičke sile za slamanje otpora djeteta bila vrlo rijetka;
- h) prosječno trajanje seksualnog kontakta bilo je ispod petnaest minuta (59,7%), a vrlo rijetko iznad sat vremena;
- i) u aktivnoj ulozi počinitelji su najčešće doticali djecu po grudima i genitalijama (82%) te su uvlačili jezik u djetetove genitalije (43%);
- j) u pasivnoj ulozi počinitelji su od djece tražili da im dodiruju penis (67%), vrše oralni seks (44%) te vrše masturbaciju do ejakulacije (39%);
- k) 22% roditelja znalo je za seksualni kontakt njihove djece s počiniteljem, ali to nije prijavilo.

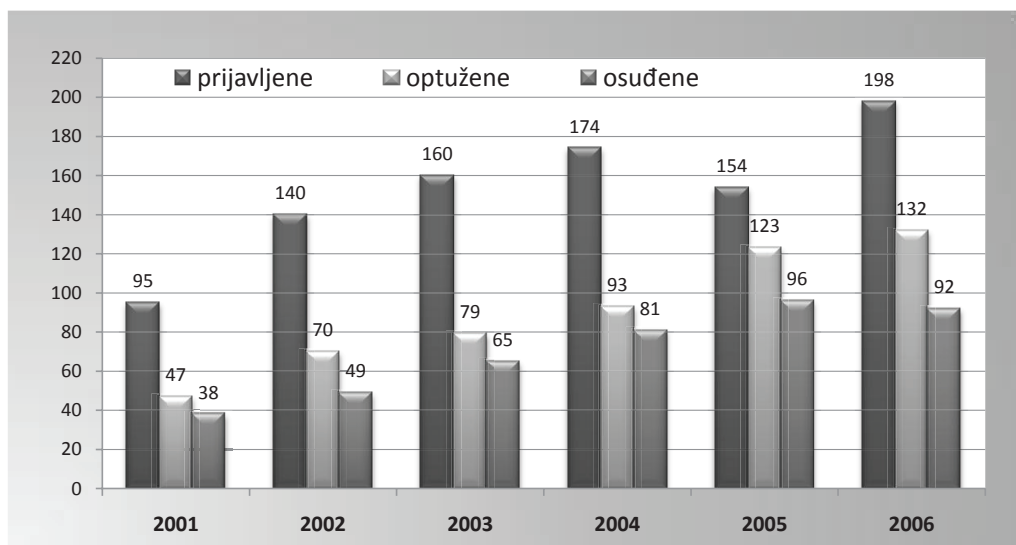
Ovo istraživanje upućuje na neke vrlo zanimljive zaključke u vezi seksualnog nasilja nad djecom. Prvi je taj da su zlostavljači uglavnom osobe poznate djeci i njihovim roditeljima. *Modus operandi* počinitelja najčešće se sastoji u zasnivanju odnosa povjerenja i emocionalne veze sa žrtvom, tako da se rijetko koriste nasiljem ili prijetnjama. Za razliku od uvriježenih stereotipa o serijskom seksualnom zlostavljaču djece, u uzorku je oko 50% počinitelja imalo kontakt samo s jednim djetetom, dok ih je svega 10% imalo kontakte s više od desetoro djece. Također, za razliku od stereotipa o visokom stupnju organizacije i 'umrežavanju' (engl.

networking) seksualnih zlostavljača, vrlo mali broj njih bio je prije ili čak tijekom izdržavanja kazne zatvora u vezi s ostalim osuđenima. Ove demistifikacije vrlo su značajne jer dovode u pitanje preventivne mehanizme usmjerene oprezu pred nepoznatima (nikad ne ulazi u auto nepoznatih ljudi, ne primaj poklone od nepoznatih ljudi, na ulici ne razgovaraj s nepoznatima), obzirom da rezultati istraživanja pokazuju da je za djecu najrizičniji upravo kontakt s poznatim osobama. Među osobama koje seksualno zlostavljaju djecu ima dosta potištenih i usamljenih osoba. One mogu tražiti utjehu u fantaziji, a to je topao i prijateljski odnos s nekim djetetom. Fantazija počinje poprimati seksualne konotacije i završava masturbacijom. Nakon toga dolazi do rasterećenja koje je samo privremeno i način rasterećenja nakon izvjesnog vremena fiksacije postaje nedostatan. Kreće se u oživotvorenje fantazije i provodi se deemocionalizacija objekta fantazije, dakle postaje se neosjetljiv na to što dijete u takvoj situaciji stvarno osjeća. Usto se formira i obrambeni mehanizam samoopravdanja koji polazi od pogrešne pretpostavke da nježan i prijateljski pristup djetetu i uzajamnost bez fizičkog nasilja djetetu ne mogu naškoditi. Pojam pedofilija podrazumijeva seksualnu aktivnost s predpubescentnim djetetom (uobičajena dob 13 godina ili mlađe djetete). To je psihoseksualna perverzija u kojoj je dijete preferirani seksualni objekt. Prosječni pedofil je muškarac u dobi između 36 i 40 godina. Postoje fiksirani, regresivni, eksploativni i agresivni (sadistički) pedofili. Holmes i Holmes razlikuju situacijske zlostavljače (koji nisu nužno zlostavljači djece, već ovisno o okolnostima i starijih ili nemoćnih osoba) od preferencijskih zlostavljača kod kojih su djeca objekt perverzih seksualnih maštarija. Za najekstremniji tip preferencijskih zlostavljača, a to su sadistički pedofili, karakteristično je da se žrtvi prikradaju i da je fizički napadaju (za razliku od većine ostalih pedofila koji nastoje zadobiti povjerenje žrtve) te da takvi napadi vrlo često imaju fatalan ishod.

Mitovi o tome da se kod seksualnih zlostavljača djece radi o ostarjelom, zločestom strancu, koji napada malu djecu, a na koje roditelji redovito upozoravaju svoju djecu s riječima poput 'ne razgovaraj sa strancima', pokazali su se kao potpuno netočni. Prema rezultatima istraživanja koja navodi Kaiser, 5% osuđenih seksualnih zlostavljača djece su stariji maloljetnici, a 5% mlađi punoljetnici. Većina počinitelja se nalazi u dobnoj skupini između 30 do 40 godina. U između 60 do 80% slučajeva seksualnog zlostavljanja djece, počinitelji su poznanici ili čak u rodbinskim vezama sa žrtvom. Što je socijalna veza između počinitelja i djeteta uža, to je učestalost i težina seksualnog zlostavljanja veća. Dodamo li tome spoznaju da većinu seksualnog nasilja nad djecom prijavljuju upravo osobe iz čijeg kruga najčešće dolaze i sami počinitelji (znači rodbina i poznanici), lako ćemo zaključiti koji je jedan od glavnih uzroka velike tamne brojke kod ovog oblika kažnjivog ponašanja. Inače, procjene tamne brojke kod seksualnih delikata na štetu djece procjenjuju se na između 1:6 do 1:20.

Pedofilija u Hrvatskoj, kretanje i broj prijavljenih, optuženih i osuđenih punoljetnih osoba prikazani su u sljedećem grafikonu, kojeg ćemo nakon analize usporediti i s prethodnim grafičkim prikazom svih prijavljenih kaznenih djela na štetu djece i maloljetnika, kako bi dobili uvid u strukturu nasilja nad djecom, odnosno uvid u udio najtežeg oblika nasilja nad djecom.

Prijavljene, optužene i osuđene punoljetne osobe za kaznena djela pedofilije u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2001. do 2006. godine (izvor DZS):

Jasno vidimo da je trend kretanja prijavljenih, optuženih i osuđenih počinitelja pedofilije posljednjih godina u kontinuiranom porastu (s izuzetkom 2005. godine), što usporednom analizom s podacima za prijavljene osobe za sva kaznena djela na štetu djece i maloljetnika, prati trend rasta nasilja nad djecom. Udio prijavljenih osoba za kaznena djela pedofilije među ukupno prijavljenim za kaznena djela na štetu djece i maloljetnika za 2006. godinu iznosi 8%.

Za jedan od najšokantnijih slučajeva organizirane pedofilije odgovoran je belgijski državljanin Marc Dutroux u čijem je podrumu u blizini grada Charleroi u kolovozu 1996. godine policija pronašla dvije otete djevojčice koje je on fizički i seksualno zlostavljao i koristio za snimanje pornografskih filmova. Ubrzo nakon toga policija je u blizini njegove kuće pronašla tijela još četiri djevojčice koje su nakon seksualnog zlostavljanja brutalno ubijene. Dutroux je otprije bio poznat policiji i pravosuđu jer je 1989. godine bio osuđen na trinaest godina zatvora zbog silovanja pet djevojčica, ali je pomilovan i pušten na slobodu nakon svega tri godine izdržane kazne. Osim njega, policija je uhitila još pet osoba od kojih i poslovnog čovjeka Jean-Michel Nihoula koji je priznao da je s djevojčicama koje je Dutroux držao u svom podrumu organizirao seksualne zabave na belgijskim dvorcima za uglednike iz političkog i javnog života. Ta je okolnost, zajedno s nizom propusta vezanim uz kazneni postupak koji je još u tijeku, dovela do nepovjerenja građana u sustav pravosuđa i zahtjeva za ponovnim uvođenjem smrtne kazne za najteže oblike seksualnog nasilja nad djecom.

Premda slični primjeri organiziranih seksualnih zlostavljanja djece u Hrvatskoj dosad srećom nisu zabilježeni, ne može se reći da vrlo teških pojedinačnih slučajeva nije bilo. Tako iz dnevnog tiska doznajemo o teškom seksualnom zlostavljanju djeteta:

Nakon što ga je napustila supruga i ostavila ga samog s troje djece, 41-godišnji muškarac iz Osijeka je tijekom 2000. godine u više navrata naredio svojoj osmogodišnjoj kćeri da legne na krevet i kada je u strahu to učinila, počeo ju lizati po spolovilu tražeći od nje da ga dira po njegovu spolovilu što je ona i učinila. Nakon toga je sa svojim djetetom imao vaginalni i analni odnos. Nakon provedenog vještačenja nad oštećenicom, sud je nedvojbeno utvrdio kako je otac monstrum seksualno zlostavljao svoju kćer. Svojim autoritetom i prijetnjama kako nikome ne smije kazati što se zbiva jer će u protivnom biti smještena u dom, optuženi ju je prisiljavao da šuti o onome što joj je činio.

Vrlo težak oblik seksualnog nasilja prema djeci je i dječja pornografija. Jedna od najvećih akcija suzbijanja međunarodnog ringa dječje online pornografije, operacija *Cathedral*, započela je 1996. godine u SAD. Desetogodišnja djevojčica provela je vikend u kući svoje prijateljice gdje ju je njezin otac nagovorio na seksualni odnos koji je snimio svojom web-kamerom i snimljeni sadržaj distribuirao članovima tzv. Orchid kluba od kojih je preko Interneta primao upute i savjete o zlostavljanju. Tjedan dana nakon tog događaja, on je osumnjičen za zlostavljanje druge djevojčice, a majka djevojčice je, pod utjecajem tih sumnji, uspjela nagovoriti svoju kćer da joj ispriča što se točno dogodilo u kući oca njezine prijateljice tjedan dana ranije. Na temelju njezina iskaza policija je uz nalog ušla u kuću osumnjičenog te privremeno oduzela njegovo računalo, kameru i sve snimljene materijale. On je osuđen za seksualno zlostavljanje djece i proizvodnju online dječje pornografije, a iz tog pedofilskog ringa još je dvanaest osoba širom SAD osuđeno na zatvorske kazne za proizvodnju i posjedovanje dječje pornografije. To je, međutim, bio tek početak. Pretraživanjem sadržaja oduzetog računala policija je utvrdila da je okrivljeni bio u stalnoj vezi s tri osobe u Engleskoj od kojih je jedan bio informatički tehničar kojem je policija također na temelju naloga ušla u stan, oduzela računalo i pripadajuću opremu. Iz privremeno oduzete opreme utvrđeno je da je osumnjičeni bio član tzv. Wonderland kluba, ringa dječje online pornografije u kojem je sudjelovalo više od 180 osoba iz cijelog svijeta. U postupku je ustanovljeno da je klub imao sve karakteristike organiziranog pedofilskog ringa na čelu s predsjednikom, tajnikom i članovima upravnog odbora, i da su za visoku razinu sigurnosti bili zaduženi informatičari, također članovi kluba. Poruke i pornografski sadržaji su prije razmjene bili enkriptirani i to tako kvalitetno da veliki broj nije mogao biti korišten na sudu kao dokaz zbog nemogućnosti razbijanja enkripcijskih ključeva. Sveobuhvatnom istragom policija je pronašla fotografije i video-snimke više od 1.200 spolno zlostavljane djece, od čega 750.000 fotografija i oko 1.800 sati digitaliziranih snimki seksualnih aktivnosti odraslih osoba s djecom. Samo kod jednog od osumnjičenih policija je pronašla kolekciju od preko 180.000 fotografija s dječjom pornografijom. Utvrđeno je da je uvjet za članstvo u klubu, u kojem su bili okupljeni i mnogi intelektualci, profesori, liječnici, informatičari, socijalni radnici, suci i ostali, bio izrada 10.000 sadržaja dječje pornografije (fotografija ili filmova) uvrštenih u katalog pedofilskog ringa. Ovo je samo jedna od zastrašujućih priča koja svjedoči o raširenosti dječje pornografije i organiziranosti pedofilskih ringova koji u posljednje vrijeme zbog napretka informatičke tehnologije sve više djeluju transnacionalno.

Najveći broj država inkriminira tradicionalnu proizvodnju i fizičku distribuciju dječje pornografije, no uporaba informatičke tehnologije za izradu i svjetske informatičke mreže Internet za raspačavanje takvih sadržaja otvara pitanje primjenjivosti standarda i instituta kaznenoga prava na ovaj suvremeni javni oblik kriminala. Opasnost i štetnost proizvodnje i širenja sadržaja dječje pornografije i povezanost tog javnog oblika s različitim oblicima seksualnog iskorištavanja djece i maloljetnih osoba (trgovina djecom, dječja prostitucija, seksualno zlostavljanje djece itd.) osobito je potencirana uporabom informatičke tehnologije kojom je širenje ideja, maštarija, savjeta i različitih materijala između osoba iz različitih

dijelova svijeta postalo lakše, ekonomičnije i brže no ikad ranije. Time je, smatra se, i rizik od otkrivanja te kaznenog progona i javne osude daleko manji no kada je za izradu pornografskih materijala korištena manje sofisticirana tehnologija i kada su načini pribavljanja tih materijala ograničeni na fizičku distribuciju. Korisnik takvih sadržaja sada više nema potrebe izlagati se opasnosti od otkrivanja u nekom opskurnom miljeu, jer su mu oni brzo i lako dostupni, a sve što mu je potrebno je računalo s modemom i priključak na Internet.

Danas Internet više nije samo akademska mreža već svjetska informatička mreža koja je ušla u mnoge domove širom svijeta, a mnogima je poslužila i kao mjesto, ali i sredstvo počinjenja raznih oblika kažnjivih ponašanja (vidi izlaganja uz cyber-kriminal). Procjenjuje se da oko 7% stanovništva u svijetu koristi Internet, a od toga njih 90% živi u razvijenim državama. Tradicionalni korisnici pornografskih sadržaja sve više koriste Internet što potvrđuje i veliki pad interesa za tiskana izdanja nekih časopisa kao što je Penthouse čija je prodaja od oko 3.500.000 primjeraka godišnje sredinom osamdesetih godina prošlog stoljeća pala na svega 850.000 godišnje u posljednjih nekoliko godina. Također se i gubici tiskanih časopisa 'tvrde' pornografije (engl. *hardcore*) procjenjuju na više milijardi \$ godišnje. S druge strane, proizvođači i distributeri nezakonitih sadržaja na Internetu ostvaruju velike zarade. Tako je, primjerice, tekšaški pornomagnat Thomas Reedy putem svoje kompanije Landslide Productions Inc. zarađivao oko 1,4 milijuna \$ godišnje od pretplate koja je iznosila oko 15 \$ u prosjeku po pretplatniku. Riječ je bila o mjesečnoj pretplati koja je korisnicima omogućavala pristup najodvratnijim prizorima spolnih zloporaba djece koji se uopće mogu zamisliti (*Cyber Lolita and Child Rape*). Reedy je 2001. godine osuđen na 1.335 godina zatvora što je prva kazna doživotnog zatvora izrečena za distribuciju dječje pornografije putem Interneta. Jedno istraživanje Sveučilišta u Corku (Irska) iz 1997. godine pokazalo je da se oko 70% sadržaja dječje pornografije nalazi na web stranicama u Japanu, a ostatak u SAD i u Engleskoj. Ta se statistika postupno mijenja tako da je sve veći broj sadržaja smješten na stranicama u skandinavskim i nekim istočnoeuropskim državama (npr. Rumunjska i Mađarska). Izvori dječje pornografije na Internetu su tzv. online zajednice te različiti forumi i tzv. *chat rooms* (pričaonice) u kojima se razmjenjuju podaci, informacije te multimedijalni sadržaji dječje pornografije između zainteresiranih i registriranih korisnika. Premda se s potpunom sigurnošću ne može ustanoviti točan broj izvora dječje pornografije na Internetu, nesporno je da je on u svakodnevnom porastu. Tom širenju pridonose brojni čimbenici od kojih treba izdvojiti anonimnost korisnika te razvoj i razmjernu dostupnost različitih multimedijalnih tehnika kojom i osobe bez posebnog znanja mogu izraditi i distribuirati nezakonite sadržaje. Na taj način sadržaji nastali ili proizvedeni u jednom dijelu svijeta postaju dostupni velikom broju korisnika u mnogim drugim dijelovima svijeta.

Na kraju razmatranja pojavnih oblika nasilja nad djecom ne treba zaboraviti ni čedomorstvo, tj. usmrćenje tek rođenog djeteta od strane njegove majke. Brojna istraživanja ukazuju na psihološki profil čedomorke koja je uglavnom samoživica i emocionalno hladna osoba, niskog stupnja obrazovanja, dolazi iz nižih socijalnih slojeva i uglavnom seoskih ili prigradskih sredina. Za nju je čedomorstvo vrsta zakašnjele kontracepcije na koju se uglavnom odlučuje zbog straha od osude okoline (uglavnom se radi o izvanbračnim odnosno predbračnim trudnoćama) i brige za vlastitu budućnost. Naime, obzirom da očevi najčešće ne priznaju takvu djecu (nerijetko se oni pojavljuju i u ulozi sudionika /poticatelja ili pomagatelja/), čedomorka jedini izlaz vidi u tome da se jednostavno 'riješi' djeteta. Najčešći *modus operandi* je utapanje djeteta, davljenje, ostavljanje djeteta bez hrane ili na hladnoći (ekstreman je, no na žalost i ne tako rijedak primjer ostavljanja djeteta u kontejnerima za smeće) itd. Najnovije otkriće trostruke čedomorke u njemačkom gradiću Wendenu, koja je krajem 80-ih godina prošlog stoljeća ubila čak troje novorođenčadi, uzdrmalo je čitavu Njemačku ali i svjetsku

javnost. Danas 44-godišnja žena, je zajedno sa svojim suprugom otputovala preko vikenda. Njezino dvoje djece su u potrazi za hranom krenuli iz škrinje za zamrzavanje 'čistiti' namirnice kojima je istekao rok valjanosti, kada je njezin 18 godišnji sin otkrio kutiju s leševima troje novorođenčadi. Nakon što su im se roditelji vratili s puta, djeca su majku suočila s njezinim zločinom, nakon čega se ista u dogovoru s obitelji javila policiji. Sve tri trudnoće je uspjela sakriti od svoga supruga, rodbine i poznanika. Obdukcijom tijela novorođenčadi ustanovljeno je da se u sva tri slučaja radilo o djevojčicama koje su rođene žive. Sudski je postupak u tijeku. Posebno problematičnim se čine slučajevi neželjene trudnoće kod maloljetnica, koje često prikrivaju trudnoću zbog straha od roditeljske reakcije, nedovoljne emocionalne zrelosti i osude okoline i zbog mogućnosti neprihvatanja djeteta od strane očeva. Upravo je okončan postupak protiv danas 22-godišnje čedomorke C.B., koja je u dobi od 16, 17 i 19 godina počinila ukupno tri čedomorstva u njemačkom gradiću Thörey. Tek rođenu djecu C.B. bi stavljala u plastične vrećice i zatim usmrtila gušenjem, nakon čega bi njihova mrtva tijela sakrila u garaži. Zločin je otkriven u siječnju 2007. godine, kada je novi vlasnik kuće čistio stare stvari prethodnih vlasnika iz garaže. Pri tome je otkrio tri špagom zavezane kutije. Obdukcijom je ustanovljeno da se radilo o dvije djevojčice i jednom dječaku, a DNA analiza je otkrila da su sva djeca začeta s različitim očevima. Niti roditelji, a niti dvije starije sestre nisu primijetili da je C.B. u tri navrata skrivala trudnoću. Prvostupanjskom presudom je osuđena na kaznu zatvora u trajanju od 9 godina.

PITANJA ZA PONAVLJANJE

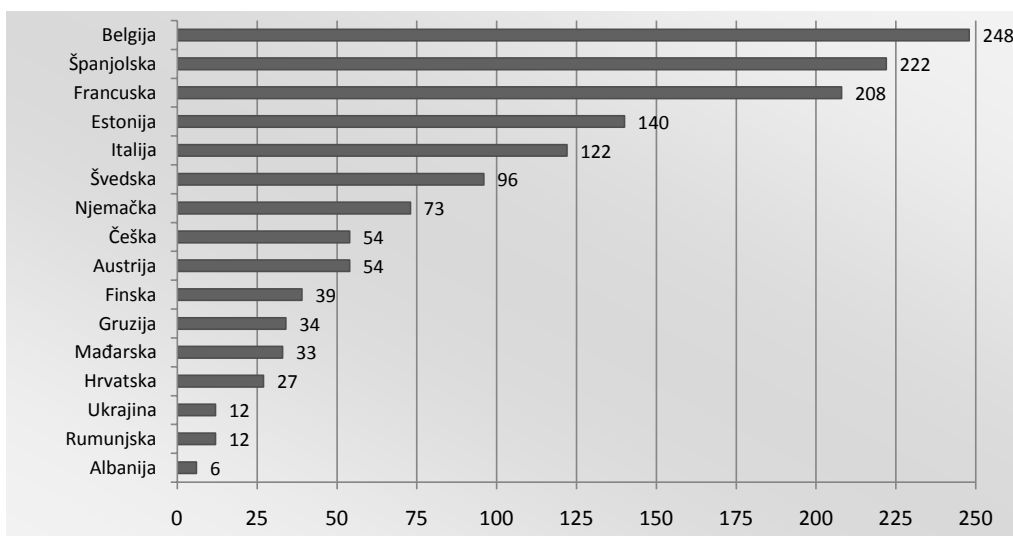
1. Navedite i ukratko objasnite pojavne oblike nasilja prema djeci!
2. Kakve su posljedice nasilja prema djeci? Objasnite!
3. Koja su osnovna obilježja seksualnog nasilja nad djecom?
4. Komentirajte trend kretanja prijavljenih kaznenih djela na štetu djece i maloljetnika!
5. Što je pedofilija? Navedite i ukratko objasnite tipove pedofila!
6. Koliki je udio pedofilije u ukupnosti nasilja nad djecom i maloljetnicima?
7. Opišite profil pedofila prema dobi i socijalnoj vezi sa žrtvom! Tko najčešće prijavljuje seksualno nasilje nad djecom i dovedite navedeno u vezu s tamnom brojkom!
8. Opišite profil čedomorke! Navedite neke od razloga čedomorstva kod maloljetnih počinitelja?

2.5. Razbojništvo

Literatura: *Bell-Panaia*, Armed Robbery Offences, *Crime Analysis*, 1 (1998), str. 1; *Borzycski M.*, Bank Robbery in Australia, *Trends & Issues in Crime and Criminal Justice*, Australian Institute of Criminology, 253 (2003); *Brkić B.*, Kaznena djela razbojništva i razbojničke krađe, *Hrvatska pravna revija*, 11 (2002), str. 97; *Cajner Mraović I.*, Obiteljske prilike maloljetnih počinitelja razbojništva i razbojničke krađe, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 1 (1995), str. 169; *Derenčinović D.*, Uvod u kriminologiju i socijalnu patologiju s osnovama kaznenog prava, Zagreb, 2004; *Dujmović i dr.*, Protek vremena od počinjenja kaznenog djela razbojništva do otkrivanja identiteta počinitelja od strane policije, *Kriminologija i socijalna integracija*, 1-2 (2001), str. 21; *Dujmović Z.*, Kriminalitet razbojništava i neke karakteristike njihova izvoda, *Kriminologija i socijalna integracija*, 1 (1998), str. 33; *Dujmović Z.*, Pristupi u otkrivanju i razjašnjavanju razbojništva, *Policija i sigurnost*, 3 (1994), str. 245; *Dujmović-Cajner Mraović*, Kriminalitet razbojništva u Republici Hrvatskoj, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 1 (1999), str. 93; *Killias M. i dr.*, *European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics*, Den Haag, 2006; *Mejovšek M.*, Povezanost između nekih osobnih obilježja osuđenih za kaznena djela razbojništva i razbojničke krađe i prognoze uspjeha resocijalizacije, *Kriminologija i socijalna integracija*, 1 (1995), str. 21; *Mikšaj-Todorović i dr.*, Karakteristična ponašanja malodobnih počinitelja razbojništava, *Kriminologija i socijalna integracija*, 2-3 (1999), str. 171; *Ogilvie E.*, Knives and Armed Robbery, *Trends & Issues in Crime and Criminal Justice*, Australian Institute of Criminology, 59 (2000); *Tulezi J.*, Djelatnost policije u suzbijanju razbojništva, *Policija i sigurnost*, 1-3 (2003), str. 138; *Tulezi J.*, Pristup problemu razbojništva, *Policija i sigurnost*, 4-6 (2003), str. 330; *Žakman-Ban i dr.*, Povezanost povrata počinitelja kaznenih djela razbojništva i razbojničke krađe i procjene učinkovitosti njihova institucionalnoga penološkog tretmana, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 1 (1997), str. 111.

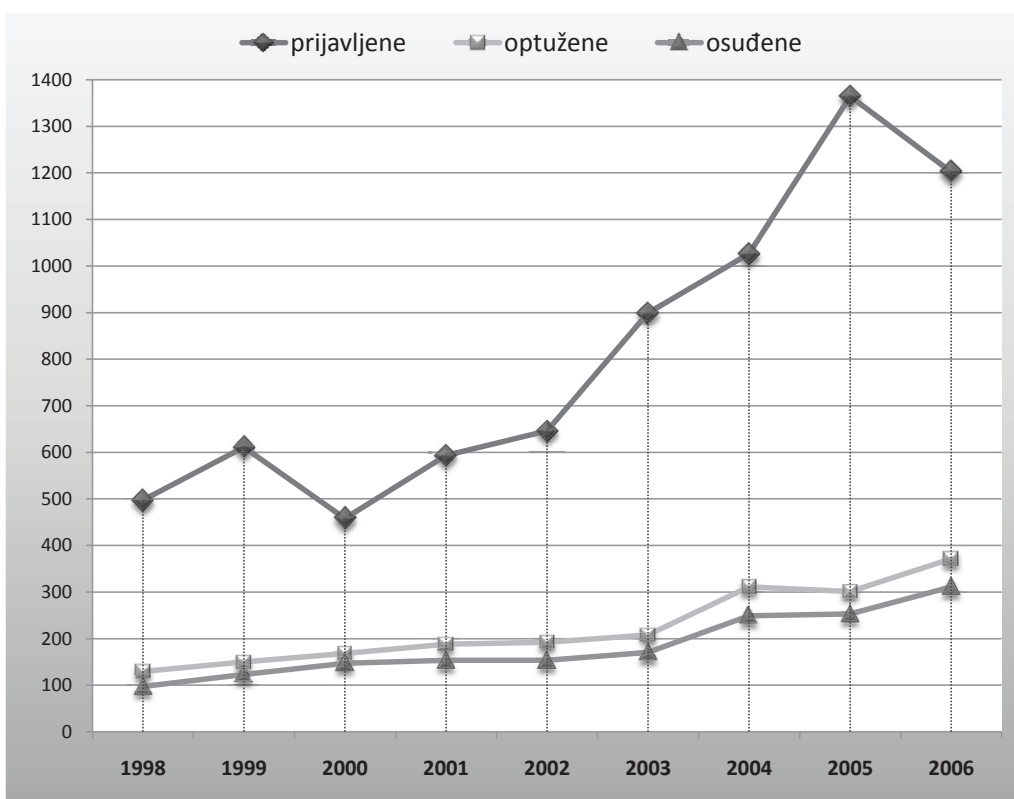
Razbojništvo je mješoviti delikt koji sadrži obilježja imovinskog i nasilničkog kriminala. To bi se kazneno djelo najlakše dalo odrediti kao uporaba sile (ili prijetnja uporabom sile) prema drugoj osobi radi oduzimanja njezine pokretne stvari (s ciljem njezina protupravnog prisvajanja) i/ili radi njezina zadržavanja. Radi se o teškom kaznenom djelu koje ne rezultira samo imovinskom štetom već i više ili manje nemjerljivim posljedicama za opću sigurnost ljudi i imovine. Osim straha od zločina koji se vrlo često veže upravo uz kazneno djelo razbojništva (jer kod brojnih situacijskih razbojništava gotovo svaka osoba može postati žrtvom), sve je veći broj razbojništava u kojima dolazi do teških pa i fatalnih posljedica po napadnutog (teške tjelesne ozljede i usmrćenja žrtava). Usporedni podaci o broju prijavljenih razbojništava na 100.000 stanovnika pokazuju da je stopa razbojništava u Hrvatskoj u 2003. godini bilo razmjerno niska.

Stopa prijavljenih razbojništava na 100.000 stanovnika u Republici Hrvatskoj i nekim europskim državama u 2003. godini (izvor ESCCJS):

Tri osnovna obilježja kaznenog djela razbojništva u Hrvatskoj su visoki postotak nerazjašnjenosti, visoka stopa povrata i počinjenje kaznenog djela od strane većeg broja osoba. Prema podacima Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske u 2006. godini nerazjašnjeno je ostalo 68,5% prijavljenih razbojništava (od ukupno 1.180 prijavljenih razbojništava, policiji je bio poznat počinitelj tek u 372 slučaja). Vrlo visoki postotak nerazjašnjenosti kaznenog djela razbojništva zbog nepoznatog počinitelja, za razliku od drugih kaznenih djela kod kojih je postotak nerazjašnjenosti vrlo mali (npr. prema podacima DZS-a za 2006. godinu, kod ubojstva počinitelj je bio poznat policiji u 92% slučajeva, a kod silovanja čak u 95%, što znači da je nerazjašnjeno ostalo tek 8% ubojstava odnosno 5% silovanja), a jedino je kod imovinskih kaznenih djela taj postotak veći (vidi izlaganja uz imovinske delikte), što treba pripisati okolnosti da postoji veliki broj novih potencijalnih objekata napada koji su razmjerno slabo zaštićeni (mjenjačnice, kladionice, benzinske crpke itd.).

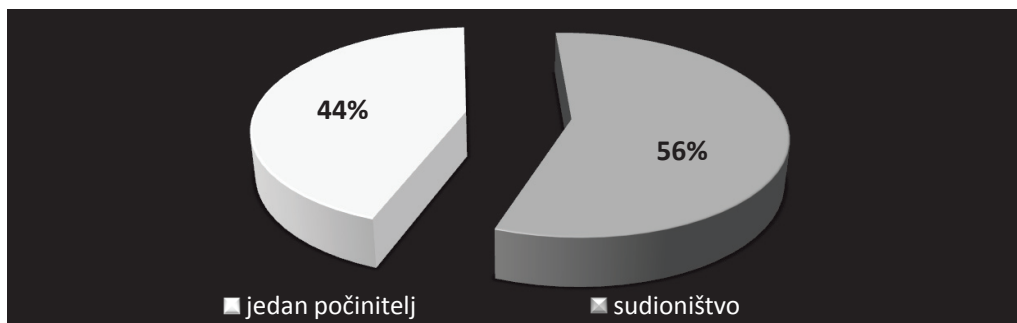
Prijavljene, optužene i osuđene punoljetne osobe za kazneno djelo razbojništva u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 1998. do 2006. godine (izvor DZS):

Prema prikazanim podacima bilježimo stalni rast prijavljenih, optuženih i osuđenih počinitelja razbojništva. Velika diskrepancija između prijavljenih i optuženih je upravo posljedica toga što je veliki udio nepoznatih počinitelja.

Podaci o stopi sudioništva kod kaznenog djela razbojništva pokazuju da se uglavnom radi o kaznenom djelu kojeg zajednički počinje dvije ili više osoba (56%).

Stopa sudioništva kod osoba pravomoćno osuđenih za kazneno djelo razbojništva u Republici Hrvatskoj u 2006. godini (izvor DZS):

Razbojništvo je delikt kojeg u pravilu čine muškarci. Razlog tome valja potražiti u samoj prirodi razbojništva koje je delikt nasilja i u kojem se manifestira agresija inače svojstvena muškoj delinkvenciji. Osuđeni počinitelji kaznenog djela razbojništva kod nas su pretežito osobe vitalne životne dobi i dobrog tjelesnog zdravlja, ali s nizom utvrđenih poremećaja ličnosti, posebice agresivnošću, poremećajima crta ličnosti, psihopatijom i neurotizmom. Potječu iz obitelji vrlo slabog socijalno-gospodarskog statusa, a od oblika poremećaja u ponašanju dominantno ih karakterizira alkoholizam, besposličarenje i skitnja. Većina njih su s obzirom na delinkventno ponašanje povratnici. Razbojništvo je, upravo zbog velikog broja potencijalnih objekata napada, uglavnom gradski delikt. Ta je okolnost glavni razlog poteškoća u vezi otkrivanja počinitelja koje su značajno manje kad se radi o ruralnim ili prigradskim sredinama. I kad dođe do počinjenja razbojništva u takvim sredinama počinitelji su uglavnom osobe iz drugih sredina koje su ili u tranzitu ili ciljano dolaze u te sredine (npr. tijekom turističke sezone) upravo radi ostvarenja svojih kriminalnih ciljeva.

Conklin razlikuje četiri tipa razbojnika. Prvi je profesionalni razbojnik koji pažljivo priprema i izvršava djelo, često u sudioništvu. Objekt napada uglavnom su dobro čuvane ustanove u kojima se nalaze velike svote novca. Profesionalni razbojnik rijetko prepušta stvar slučaju i vrlo dobro organizira prikrivanje počinjenog kaznenog djela. Drugi je tip razbojnik iz navike. Za razliku od profesionalnog, ovaj tip razbojnika za svoje žrtve uglavnom bira posebno osjetljive skupine koje se nisu u stanju na odgovarajući način obraniti (npr. taksiste, starije gospode, alkoholizirane osobe i sl.). Njegov je *modus operandi* primitivan i bez posebne pripreme, a i imovinska korist pribavljena takvim situacijskim kriminalom nije osobito velika. Razbojnik koji je ovisnik o drogama, za razliku od prethodne dvije kategorije, odlučuje se na razbojništvo kako bi došao do novca za drogu, a razbojnik koji je ovisnik o alkoholu djelo čini bez posebnog planiranja, bez posebnih mjera opreza i češće biva uhićen od ostalih kategorija razbojnika. Brojna provedena istraživanja ukazuju na visoku korelaciju (povezanost) ovisnosti o drogama i počinjenih razbojništava pri čemu je razbojništvo način da se dođe do novca za kupnju droge. Gabor i ostali u svom istraživanju iz 1987. godine upućuju na visoku povezanost ovisnosti o drogi i nezaposlenosti s počinjenjem razbojništva. U istraživanju koje je nedavno proveo Australijski institut za kriminologiju na uzorku od 110 osoba koje su se nalazile na izdržavanju kazne zatvora zbog razbojništva, utvrđeno je da je čak 30% počinitelja počinilo djelo jer im je bio potreban novac za nabavku droge. Ipak, ne može se sa sigurnošću potvrditi stalna korelacija između ovisnosti i razbojništva jer su neke druge studije (npr. ona

Dobinstona i Warda iz 1984. godine) pokazale da najveći broj ovisnika nikad ne počini kazneno djelo (pa niti razbojništvo), a ovisnici koji čine razbojništva svoju su kriminalnu karijeru započeli još kao maloljetnici i njihovo delinkventno ponašanje nije uvjetovano (isključivo) njihovom ovisnošću. Imajući u vidu navedenu tipologiju, čini se da u Hrvatskoj prevladavaju posljednja tri tipa razbojnika, dok se, prema načinu, objektima napada, vremenu i mjestu napada i sl., vrlo rijetko radi o profesionalnim delinkventima. Od objekata napada u posljednje su vrijeme na meti razbojnika benzinske crpke. Tako su, primjerice, 26. siječnja 2002. godine, prema priopćenju PU Zagrebačke, u razmaku od samo 15 minuta u Zagrebu napadnute i opljačkane tri 'Inine' benzinske postaje. Način napada (*modus operandi*) bio je uobičajen – prve dvije benzinske crpke napala su dvojica maskiranih muškaraca, naoružanih pištoljem, koji su upali u zgradu benzinske crpke i nakon što su od uplašanih djelatnika koje su natjerali da legnu na pod, uzeli su simpa bonove i veću svotu novca. Osim benzinskih crpki u nas su popularni objekti razbojničkih napada u posljednje vrijeme i kladionice. Na zagrebačkom je području do kraja studenog 2003. godine opljačkano 55 sportskih kladionica iz kojih je odneseno više od 530.000 kuna ili oko 9.600 kuna po kladionici. Potkraj 2003. godine policija je uhitila trojicu mladića u čijim je stanovima i automobilima pronađen pištolj kojim su prijetili u napadima, odjeća i maskirna sredstva, osam otuđenih mobitela te dvadeset tisuća kuna. U policiji kažu da su trojica razbojnika u 'akciju' najčešće išla osobnim automobilom kojim bi se dovezli u blizinu kladionice koja im je bila na meti. Nakon toga bi jedan od njih, najčešće prvoosumnjicheni 21-godišnjak, ušao u kladionicu i uz prijetnju pištoljem od zaposlenika oduzimao novac i mobilne telefone. Razbojnik i njegova dva pomagača potom bi pobjegli automobilom. Jedan od načina počinjenja kaznenog djela razbojništva je tzv. 'poziv u pomoć' kod kojeg potencijalni počinitelj izigrava 'žrtvu situacije', traži pomoć od slučajnih prolaznika, kako bi ih potom napao i oduzeo im stvari. To se vrlo često događa u prometu gdje se iskorištava dobronamjernost i potreba ostalih sudionika u prometu da pomognu vozačima koji su ostali u kvaru ili drugim sudionicima u prometu. Brojnim državama u kojima je to uobičajen način počinjenja kaznenog djela razbojništva i u kojima nikako nije uputno zaustaviti svoje vozilo na cesti (najviše u državama istočne Europe – Bugarskoj i Rumunjskoj gdje su takvi prepadi vrlo česti, a koji put i od strane osoba preodjevenih u policijske službenike), pridružila se i Hrvatska, gdje 'poziv u pomoć' postaje sve popularniji način počinjenja kaznenog djela razbojništva. Tako iz tiska doznajemo je zagrebačka policija u siječnju 2002. godine privela dvojicu muškaraca osumnjičenih za razbojništvo. Kako se navodi u policijskom priopćenju, oni su nedaleko od naplatnih kućica autoputa Krapina - Zagreb zaustavili osobni automobil u kojem su se vozili supružnici koji su se vraćali iz Njemačke. Razbojnici su se požalili kako im je automobil u kvaru i zatražili pomoć. Suosjećajni supružnici su izašli pogledati nepostojeći kvar, a za to vrijeme je jedan lopov iz automobila ukrao novčanik sa osobnim ispravama i 6.000 eura.

PITANJA ZA PONAVLJANJE

1. Što to znači da je razbojništvo mješoviti delikt? U kojoj je mjeri nasilje obilježje bića kaznenog djela razbojništva?
2. Navedite i ukratko objasnite tri osnovna obilježja kaznenog djela razbojništva u Republici Hrvatskoj!
3. Objasnite osnovne odrednice Conklinove tipologije počinitelja kaznenog djela razbojništva? Koji od tih tipova prevladavaju u fenomenologiji razbojništava u Republici Hrvatskoj? Koja je uloga ovisnosti (o drogama i/ili alkoholu) u kriminogenezi razbojništva?
4. O kakvom se pojavnom obliku razbojništva radi kod tzv. 'poziva u pomoć'?

2.6. Terorizam

Literatura: *Albrecht H.*, Regaining Trust and Confidence in Post-Conflict Societies as a Way to Prevent Terrorism. U: *Ewald & Turković (urednici)*, Large-Scale Victimisation as a Potential Source of Terrorist Activities. Importance of Regaining Security in Post-Conflict Societies, Amsterdam, 2006, str. 30; *Antoliš K.*, Liberal Globalization and Combating Terrorism, *Croatian International Relations Review*, 9 (2003), str. 109; *Bavcon i dr.*, Kaznenopravna zaštita države i njenog društvenog uređenja, Zagreb, 1988; *Brezarić S.*, Samoubilački terorizam, *Policija i sigurnost*, 4-6 (2003), str. 304; Brzezinski Z., *The Choice: Global Domination or Global Leadership*, New York, 2004; *Corell H.*, Possibilities and Limitations of International Sanctions Against Terrorism, *Countering Terrorism through International Cooperation*, Milano, 2001; *Derenčinović D.*, Novi antiterorizam na razmeđu depolitizacije i dejuridizacije, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 3-4 (2002), str. 545; *Derenčinović i suradnici*, Novi obzori suvremenog terorizma i antiterorizma – hrvatsko motrište, Zagreb, 2007; *Derenčinović D.*, Ogledi o terorizmu i antiterorizmu = Essays on terrorism and antiterrorism, Zagreb, 2005; *Derenčinović D.*, Uvod u kriminologiju i socijalnu patologiju s osnovama kaznenog prava, Zagreb, 2004; *Getoš, A.*, Hate Crimes and Their Practical Use in Risk Assessment and Terrorism. U: *Ewald & Turković (urednici)*, Large-Scale Victimisation as a Potential Source of Terrorist Activities. Importance of Regaining Security in Post-Conflict Societies, Amsterdam, 2006, str. 125; *Getoš, A.*, Präventive Terrorismusbekämpfung in Übergangsgesellschaften, Stuttgart, 2005; *Getoš, A.*, Terorizam i zločini iz mržnje u postkonfliktnim društvima – prikupljanje i analiza relevantnih podataka u Republici Hrvatskoj. U: *Derenčinović i suradnici*, Novi obzori suvremenog terorizma i antiterorizma – hrvatsko motrište, Zagreb, 2007, str. 109; *Hoffman B.*, *Terrorismus – der unerklärte Krieg*, Bonn, 2002; *Hoffman B.*, *Inside Terrorism*, London, 1998; *Krapac D.*, Terorizam i pitanje zabrane izdavanja političkih krivaca u ekstradicionom pravu, Beograd, 1980; *Kressel N.*, *Mass Hate: The Global Rise of Genocide and Terror*. Cambridge, 2002; *Kushner H.*, *The future of terrorism: Violence in the New Millennium*, Thousand Oaks, 1998; *Laqueur W.*, *Die globale Bedrohung. Neue Gefahren des Terrorismus*, München, 2001; *Laqueur W.*, *The New Terrorism – Fanatism and the Arms of Mass Destruction*, London 1998; *Majeska M.*, *The Sociology and Psychology of Terrorism: Who becomes a Terrorist and Why?* Federal Research Division, 2001; *Mohsen A.*, *Cooperation Against Terrorism in the Middle East and Africa, Countering Terrorism through International Cooperation*, Milano, 2001; *Petrakis G.*, *Organised Crime and the Financing of Terrorist and Guerilla Movements, Countering Terrorism through International Cooperation*, Milano, 2001; *Primorac I.*, *Državni terorizam i protuterorizam, Politička misao: Croatian Political Science Review*, 3 (2002), str. 60; *Post J.*, *Psychology. U: Addressing the Causes of Terrorism. The Club de Madrid Series on Democracy and Terrorism. Volume I. 2005*, str. 7; *Rapoport D.*, *Perceptions and Misperceptions of Religious Terror, Countering Terrorism through International Cooperation*, Milano, 2001; *Scharf M.*, *Defining Terrorism by Reference to the Laws of War: Problems and Prospects, Countering Terrorism through International Cooperation*, Milano, 2001; *Schmid A. i dr.*, *Political Terrorism: A New Guide to Actors, Authors; Concepts, Data Bases, Theories, and Literature*, New Brunswick, 1988; *Turkalj K.*, Borba protiv terorizma na razini Europske unije, *Hrvatska pravna revija*, 10 (2002), str. 1; *Wilkinson P.*, *Terorizam protiv demokracije: odgovor liberalne države*, Zagreb, 2002; *Zlatarić B.*, *Otmice aviona i drugi oblici ugrožavanja međunarodne civilne zračne plovidbe*, Zagreb, 1974.

Terorizam je u prvom redu instrumentalno nasilje. To nije klasični delikt nasilja kojeg često karakterizira impulzivnost, nepromišljenost i sl., već promišljeni oblik racionalnog grupnog kriminala koji se rukovodi tzv. *cost-benefit* analizom (slično nekim drugim pojavnim oblicima racionalnog kriminala - npr. organiziranom kriminalu). Teroristi uvijek znaju što rade, iako se postavlja pitanje djelovanja grupnih mehanizama i gubitka osjećaja individualne odgovornosti, kada se jednom priključe terorističkoj skupini. Njihove su djelatnosti promišljene i upravljene izazivanju straha i osjećaja nesigurnosti. Za terorizam su žrtve inominantne. To nisu ljudi s imenom i prezimenom već simboli putem kojih upućuju svoje poruke kako ‘protivničkoj’ tako i ‘simpatizirajućoj’ publici. Zato kažemo za terorizam da je, za razliku od ostalih oblika kažnjivog ponašanja (koji su uglavnom dvodimenzionalni: odnos počinitelj-žrtva), trodimenzionalan na relaciji počinitelj-žrtva-publika. Unatoč ustaljenom i znatno površnom shvaćanju da je u očima jedne osobe netko terorist, dok je u očima druge osobe borac za slobodu (engl. *one man's terrorist is an other man's freedom fighter*), a čime se zapravo izbjegava pokušaj određivanja pojma terorizma obzirom da se naglasak stavlja na stajalište promatrača, moguće je definirati i odrediti ovaj pojam. Iako općeprihvaćenog konsenzusa oko definicije terorizma nema, kako na kriminološkom, tako i na kaznenopravnom planu (vidi opširnije izlaganja uz pravni okvir), na temelju sljedećeg tabličnog prikaza mogu se odrediti temeljni i najčešće korišteni pojmovi pri definiranju terorizma, a oko kojih neosporno postoji stanovita suglasnost.

Zastupljenost pojmova u 101 definiciji 'terorizma' (izvor Schmid A., str. 5):

	pojam	zastupljenost u %
1	nasilje, prisila	83,5
2	politički	65,0
3	izazivanje straha i panike	51,0
4	prijetnja	47,0
5	(psihološki efekti) i (anticipirana) reakcija	41,0
6	razlikovanje u odnosu na žrtvu i cilj	37,5
7	ciljano, planirano, sistematično, organizirano postupanje	32,0
8	metode borbe, strategija, taktika	30,5
9	van normaliteta, povreda prihvaćenih pravila, bez humanitarnog obzira	30,0
10	prisiljavanje, iznuda, postizanje popustljivosti	28,0
11	aspekti publiciteta	21,5
12	proizvoljnost; nepersonalan karakter slučajnosti; bez odabira	21,0
13	civili, nekombatanti, neutralni, stranci kao žrtve	17,5
14	zastrašivanje	17,0
15	isticanje nevinosti žrtava	15,5
16	skupina, pokret, organizacija kao počinitelj	14,0
17	simbolični i demonstrativni aspekti	13,5
18	neubrojivost, nepredvidivost, iznenadnost pojavljivanja nasilja	9,0
19	tajnost	9,0
20	ponavljanje; karakter serijskog ili kampanjskog nasilja	7,0
21	kriminalno	6,0
22	zahtjevi prema trećim stranama	4,0

Za potrebe daljnjih izlaganja definirati ćemo terorizam kao strategiju djelovanja, pa bi tako definicija mogla glasniti: terorizam je strategija koja instrumentalizira nasilje usmjereno na taktičke ciljeve sa simboličkim značenjem radi postizanja proklamiranog cilja skupine pomoću širenja straha i mobiliziranja potpore. Opravdanost takvog pristupa temelji se na shvaćanju da je trenutno korištena terminologija 'borba' ili pak 'rat' protiv terorizma (engl. *fight against terrorism*, odnosno *war on terrorism*) potpuno promašena i neadekvatna. Kako to Brzezinski lijepo pojašnjava, identificiranje samog terorizma kao neprijatelja slijepo ignorira činjenicu da se radi o smrtonosnoj tehnici ili pak strategiji zastrašivanja korištenoj od strane pojedinaca, skupina i država – ne ratuje se protiv tehnike, taktike, niti strategije. Tako primjerice uoči II. svjetskog rata nitko nije proglasio da se vodi rat protiv 'Blitzkriega', kao specifične strategije ratovanja (njem. *Blitzkrieg* = munjeviti rat).

Što se tiče razvrstavanja različitih pojavnih oblika terorizma pomoću prikladne tipologije, većina autora smatra da se svaki teroristički čin i/ili skupima može podvesti pod jedan od sljedećih pet tipova, a ovisno o motivu, odnosno proklamiranom cilju skupine:

- 'lijevi' terorizam,
- 'desni' terorizam,
- 'etnički' terorizam,
- 'vjerski' terorizam i
- tzv. 'Single-Issue' terorizam (odnosno terorizam kojemu je cilj rješavanje pojedinih pitanja, npr. zaštita prava životinja ili ukidanje abortusa).

Kako je svaki od navedenih tipova terorizma poseban pojavni oblik obilježen specifičnim karakteristikama, treba voditi računa o tome posebice kada se kriminološki komparativno pristupi fenomenološkoj i etiološkoj analizi. S kriminološkog aspekta bilo bi metodološki potpuno pogrešno uspoređivati međusobno nekompatibilne tipove terorizma i njihove počinitelje (recimo žene teroriste samoubojice iz Čečenije, tzv. crne udovice i pripadnice desničarskih terorističkih skupina iz SAD-a), a s praktičnog aspekta takav postupak bi za sobom povukao primjenu krivih preventivnih i represivnih mjera s možebitnim fatalnim, no zasigurno kontraproduktivnim posljedicama.

Za razliku od ostalih kaznenih djela koja nastoje ostati prikrivenima, terorizam za svoju potvrdu traži publiku. To je akt nasilja upravljen psihološkom utjecaju na publiku, kako na 'protivničku' tako i na 'simpatizirajuću'. Iako se dugi niz godina naglašava povećana potencijalna opasnost od uporabe oružja za masovno uništenje u terorističke svrhe, do danas su takve vrste napada bile iznimno rijetke. Paniku u tom pravcu izazvao je teroristički napad nervnim otrovom u podzemnoj željeznici u Tokiju 1995. godine. Teroristička skupina (sekta) Aum Shinrikyo (engl. *Aum Supreme Truth*), ujedno je i vjerska skupina kojoj je od 1997. godine u Japanu ponovno priznat taj status. No svakako i sama prijetnja odnosno mogućnost uporabe biološkog, ekološkog i nuklearnog terorizma poziva na oprez i prevenciju. Raznovrsnost potencijalnih metoda i sredstava terorističkih organizacija otežava organizaciju postojećih resursa za borbu protiv međunarodnog terorizma i istodobno pred međunarodnu zajednicu postavlja imperativ kvalitetnijih normativnih i provedbenih mehanizama namijenjenih borbi protiv međunarodnog terorizma. Premda između terorističkih organizacija različitih profila postoje i brojne različitosti u veličini, metodama djelovanja, tehnikama racionalizacije napada, sredstvima napada itd., moguće je za njih uspostaviti i neka zajednička obilježja kada se radi o motivima njihova djelovanja. Pritom treba razlikovati racionalnu od psihološke i kulturalne motivacije. Planirajući terorističke napade, pripadnici skupine uvijek vode računa o sredstvima za postizanje ciljeva i ciljevima koje žele ostvariti. *Cost-benefit* analiza uvijek će se temeljiti na minimalnim ulaganjima i maksimalnim učincima. Ako je određen cilj moguće ostvariti izazivanjem manjeg stupnja rizika za egzistenciju i djelovanje skupine tada svakako treba težiti terorističkim metodama koje dovode do tog stupnja rizika. Psihološka motivacija terorista proizlazi iz njihovog osobnog nezadovoljstva svojim životom i čvrstog vjerovanja da samo pripadanjem skupini oni mogu ostvariti svoju funkciju u ovom životu. Oni vjeruju da su svi ljudi izvan skupine njihovi neprijatelji i zbog toga im je lakše dehumanizirati žrtve napada. Zbog toga niti ne osjećaju grižnju savjesti nakon počinjenog djela i uglavnom im je svejedno kakva će biti njihova sudbina. Čak bi se moglo reći da je kod njih primarni faktor sudjelovanja u terorističkim skupinama upravo pripadnost skupini, a ne toliko predanost ideologiji i ciljevima te skupine. Prilikom donošenja odluke o priključenju terorističkoj skupini ideologija i osobna uvjerenja, kao i racionalnost svakako igraju ulogu, ali nakon toga dinamika grupe preuzima ključnu ulogu. Stoga je članovima skupine neprihvatljiv kompromis, pregovori su im neprihvatljivi jer predstavljaju znak slabosti i gotovo izdaje. To dovodi do čestog frakcionaštva u terorističkim skupinama u kojima upravo nove frakcije pokazuju više sklonosti nasilju. Osim toga, ciljevi terorističkih skupina definirani su najčešće tako da ih je nemoguće ostvariti. Ako se i približe mogućnosti ostvarivanja proklamiranih ciljeva, terorističke skupine sklone su njihovu redefiniranju (primjer baskijske ETA, mnogih palestinskih radikalističkih skupina itd.). To stoga što postizanje ciljeva čini nepotrebnim njihovu daljnju egzistenciju, a kako su pripadnici skupine određeni upravo na temelju pripadanja toj skupini (supkulturni sindrom) to ih ostvarivanje ciljeva dovodi u situaciju raspada grupe. Veze nekih terorističkih skupina s organiziranim kriminalnim skupinama navele su neke autore na zaključak da je terorizam samo jedan od pojavnih oblika organiziranog kriminala (vidi izlaganja uz organizirani kriminal, korupciju i pranje novca).

Takvo shvaćanje nije osnovano. Unatoč nekim sličnostima, terorizam nije dio organiziranog kriminala u tradicionalnom smislu. Činjenica je da postoje brojne razlike između terorističkih i tzv. 'ostalih' kriminalnih organizacija i to kako u njihovim ciljevima tako i u organizaciji i metodama djelovanja. Određene sličnosti između tih entiteta mogu postojati u domeni učinkovitog ulaganja sredstava u zakonite djelatnosti. Moglo bi se zaključiti da postoje odnosi interakcije između terorističkih skupina i organiziranog kriminala, u prvom redu narkokartela. S druge strane te terorističke skupine dobivaju ogromne svote novca i njihova interakcija otvara putove krijumčarenja uspostavljenih od strane organiziranih kriminalnih skupina. Može se reći da između terorističkih organizacija i organiziranih kriminalnih skupina postoji neka vrsta prirodnog savezništva. S obzirom da se organizirane kriminalne skupine uglavnom služe korupcijom u cilju infiltracije u politički vrh države, to koristi terorističkim organizacijama češće no destruktivne metode upliva na te političke klike. S druge strane, organizirane kriminalne skupine iskorištavaju tzv. terorističke kampanje kojima se stvara 'vakuum vlasti', negira postojanje pravne države i izaziva lokalna i regionalna nestabilnost. Takav je trend bio zamjetan u državama nastalim raspadom SSSR-a. U tim je državama uspon terorističkih skupina poslužio organiziranim kriminalnim skupinama kao otvaranje svojevrsne fronte. Pravi cilj tih kampanji nije bio političke prirode već stvaranje opće anarhističke klime straha i nesigurnosti u kojoj je lokalnim tijelima kaznenog pravosuđa bilo vrlo teško procesuirati pripadnike organiziranih kriminalnih skupina. Unatoč navedenom, ostaju različitosti ciljeva i metoda djelovanja terorističkih i organiziranih kriminalnih skupina. Terorističke skupine idu za promjenom *statusa quo*, koriste se spektakularnim operacijama kako bi privukli pozornost javnosti. S druge strane, organizirane kriminalne skupine djeluju unutar postojećih društvenih struktura trudeći se ne privući pažnju legitimnih vladajućih struktura. Međutim, obzirom da rade za novac, organizirane kriminalne skupine spremne su za taj novac ponuditi infrastrukturu terorističkim organizacijama za ostvarivanje njihovih ciljeva. Takva interakcija može imati dva vrlo važna učinka o kojima kod osmišljavanja i provedbe protuterorističkih mjera treba voditi računa. Ona u prvom redu dovodi do organizacijske evolucije terorističkih skupina. Osim toga, ta povezanost upućuje na povećanu opasnost od terorističkih napada pogotovo zbog mogućnosti uporabe biološkog oružja koje je lakše izraditi kada postoje potrebni sastojci. Profili i načini napada terorističkih organizacija značajno su se izmijenili u posljednjih dvadesetak godina. Nacionalističke, etnocentrističke i lijevo orijentirane terorističke organizacije marksističko-lenjinističkoga tipa, krajem su XX. i početkom XXI. stoljeća uglavnom potisnute u drugi plan djelovanjem terorističkih skupina koje se u opravdanju svojih postupaka pozivaju na određene religijske zasade. Niti jedna međunarodna teroristička organizacija aktivna krajem 60-ih godina prošlog stoljeća nije bila određena kao religijska. Uglavnom se radilo o ljevičarskim revolucionarnim marksističko-lenjinističkim ideološkim organizacijama ili pak etnonacionalističkim i separatističkim skupinama tipičnim za razdoblje postkolonijalističkih oslobodilačkih pokreta. Tek je iranska revolucija 1979. godine kojom je uspostavljena islamska republika dovela do stvaranja prvog "modernog" religijskog terorističkog pokreta. Od tada je broj terorističkih organizacija koje se kriju iza religijskih paravana u stalnom porastu. Godine 1994. konstatirano je 16 takvih terorističkih skupina, a 1995. godine 26 skupina (gotovo polovina svih konstatiranih terorističkih skupina). Prema nekim procjenama, te su skupine sudjelovale u samo 23% svih prijavljenih incidenata i napada, ali su njihovi napadi uzrokom gotovo 60% svih evidentiranih žrtava. Ilustrativan prikaz terorističkog instrumentalnog nasilja u kojem su neposredne žrtve nevini ljudi dao je u uvodu svoje knjige 'Novi terorizam – fanatizam i oružje za masovno uništenje', Walter Laqueur koji je, između ostalog, napisao: '412 osoba, među kojima mnogo žena i djece, usmrćeno je u terorističkom napadu izvedenom u Alžiru potkraj 1997. godine. Tek je nešto manje ljudskih žrtava, njih 328 bilo u eksploziji zrakoplova Air India u koji su eksploziv postavili teroristi 1985. godine, dok je u katastrofi iznad škotskog Lockerbia 1988.

godine u Pan Amovom zrakoplovu život izgubilo 278 ljudi. Na američkom tlu najveći je broj ljudskih žrtava (169) zabilježen u eksploziji zgrade trgovačkog centra u Oklahoma Cityu 1995. godine'. Laqueur tada još nije znao da najstrašniji teroristički napadi tek slijede. Jedan od tih napada bio je i napad od 11. rujna 2001. godine o kojem je zagrebački Vjesnik neposredno nakon događaja izvijestio:

'Na samom početku radnoga dana u utorak 11. rujna 2001. godine SAD je pogodio niz koordiniranih terorističkih napada, kakvi po snazi i načinu nisu zabilježeni ni u američkoj pa ni svjetskoj povijesti. Petnaestak minuta prije 9 sati (15 sati po srednjoeuropskom) prvi je zrakoplov pogodio sjeverni toranj 110 katova visokog para nebodera World Trade Centra (WTC) na vrhu Manhattana, u New Yorku. Osamnaest minuta kasnije, dok još nije bilo jasno što se zapravo dogodilo, pred televizijskim kamerama drugi se zrakoplov zaletio u južni toranj iz kojega je skočila golema kugla vatre i dima. Ubrzo se pokazalo da je jedan od zrakoplova, putnički 'boeing 767', otet odmah nakon polijetanja iz Bostona prema Los Angelesu. Dok se Amerika budila u svijesti da je u terorističkom napadu srušen jedan od simbola američke gospodarske moći, jedan se zrakoplov obrušio na Pentagon, centar američkog ministarstva obrane. Bilo je dojava da je automobil-bomba eksplodirao ispred State Departmenta, ali to je kasnije opovrgnuto. Oko 10 sati uz veliku eksploziju srušio se južni toranj WTC-a, a nešto kasnije i njegov sjeverni 'bliznac'. Manhattan je bio obavijen oblakom dima i prašine. Uz vijesti o otmicama još najmanje dvaju zrakoplova, zabranjena su sva polijetanja, a za sve letjelice u američkom zračnom prostoru proglašeno je da će se smatrati otetima. Prve procjene govore da je u oteetim zrakoplovima bilo više od 150 ljudi, a broj žrtava u jednoj od najvećih poslovnih građevina na svijetu mora biti velik jer se napad dogodio neposredno prije početka radnog vremena. Uz dva aviona što su udarila u WTC, i treći koji se obrušio na Pentagon, još se jedan, koji je letio između Bostona i San Francisca, srušio nedaleko od Pittsburgha.'

Što se tiče individualne etiologije terorista, može se zaključiti da teroristi nisu niti depresivne, niti ozbiljno emocionalno poremećene ili pak fanatično lude osobe – posebice terorističke organizacije ionako će iz svoga kruga izdvojiti emocionalno nestabilne osobe, obzirom da one očigledno predstavljaju sigurnosni rizik za čitavu organizaciju. Iako psihološke studije potvrđuju da postoji nekoliko tipova preduvjeta, koji na individualnoj psihološkoj razini mogu dovesti do toga, da se kod potpuno normalnih osoba razvije tipična 'psiha mržnje' (njem. *Hasspsyche*), postojanje različitih tipova ličnosti među počiniteljima ukazuje na podjednaku važnost kako utjecaja iz socijalnog okruženja tako i individualnih predispozicija za razvoj mentaliteta mržnje. Izgleda da su tipovi ličnosti koji su lako povodljivi i u velikoj mjeri skloni konformnom ili poslušnom ponašanju, ustvari agresivni pojedinci te osobe prijemljive za stereotipe, predrasude i radikalnu ideologiju, te imaju idealne individualne preduvjete, da se u za to povoljnim društvenim okolnostima, priključe terorističkim skupinama i počine politički motivirano nasilje. Postoji jasan konsenzus o tome, da individualna psihologija nije zaslužna za najveći analitički doprinos razumijevanju fenomena terorizma, nego da se isto može zahvaliti proučavanju psihologije grupe i dinamičkih grupnih procesa te organizacijskoj i socijalnoj psihologiji. Na tragu takvog pristupa temelji se i ovaj pokušaj pojašnjavanja uzroka terorizma kojim ga se nastoji objasniti pomoću individualnih i društvenih predispozicija (vidi uvodno izlaganje uz delikte nasilja i mehanizme tzv. začaranog kruga nasilja). Te društvene predispozicije posebice u postkonfliktnom okruženju u velikoj mjeri utječu na polarizaciju društva i pojavu nasilja motiviranog mržnjom. Socijalna deprivacija pojedinih skupina, etnička i/ili vjerska diskriminacija, masovna viktimizacija nakon oružanih sukoba većih razmjera uz prisutnost ekstremnog političkog vodstva, poznate su poteškoće s kojima se moraju nositi postkonfliktna društva. Doda li se tome još i mladenački avanturizam te želja za pripadanjem određenoj skupini, jasno je da se radi o okruženju koje će (uz prisutnost

neophodnih resursa poput oružja ili financijske potpore) prije ili kasnije iznjedriti nov ciklus nasilja i mržnje, u najgorem slučaju u obliku terorističkog nasilja, ali gotovo sigurno u obliku zločina iz mržnje (vidi izlaganja uz zločine iz mržnje). Prema Kelmanu postoje tri tipa okolnosti koji mogu inhibirati moralne vrijednosti i navesti pojedinca na mržnju i kolektivno nasilje: autoriziranje, dehumaniziranje i rutiniziranje (za pojašnjenje pojmova vidi izlaganje uz uvod u delikte nasilja). Zajedno sa Sykesovim tehnikama neutraliziranja, koje počiniteljima omogućuju da sa sebe skinu svaku osobnu odgovornost za počinjeni zločin, time što sami sebe doživljavaju kao žrtvu raznih nepravdi, moguće je približiti se boljem razumijevanju etioloških posebnosti terorista i njihovog okruženja.

Iako je Hrvatska uz nekoliko izuzetaka (npr. eksplozija automobila bombe, talijanske registracijske oznake, pred Policijskom upravom u Rijeci 20. listopada 1995. godine u kojoj je poginuo atentator, dvije su osobe teško, a dvadesetak ih je lakše ozlijeđeno) do sada bila pošteđena terorističkih napada, nedavni izgređi u Beogradu, prilikom kojih su zapaljena veleposlanstva SAD i Hrvatske (kao reakcija na proglašavanje neovisnosti Kosova), velik broj osuđenih osoba za teroristička kaznena djela na prostorima jugoistočne Europe (BiH, Srbija, Kosovo, Crna Gora i Makedonija), česti incidenti na nacionalnoj i vjerskoj osnovi te niz drugih indikatora, govore u prilog tome da je i 'naš' dio svijeta potencijalna meta, ali i tinjajući izvor politički motiviranog nasilja u obliku terorizma.

PITANJA ZA PONAVLJANJE

1. Objasnite što znači da je terorizam instrumentalno nasilje! Po kojim se obilježjima terorizam razlikuje od ostalih delikata nasilja?
2. Oko kojih elemenata definicije pojma terorizma postoji najveći konsenzus?
3. Navedite i ukratko objasnite osnovna obilježja profila terorističkih organizacija!
4. Na koji način surađuju organizirane kriminalne skupine i terorističke organizacije?
5. Objasnite pojam tzv. psihe mržnje (*Hasspsyche*)!
6. Koji to tipovi okolnosti mogu inhibirati moralne vrijednosti i navesti pojedinca na kolektivno nasilje?
7. Što je to tehnika neutraliziranja?

2.7. Zločini iz mržnje

Literatura: *Bannberg, B.*, Hasskriminalität: Ein Überblick aus kriminologischer Sicht, Bonn, 2003; *EUMC – European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia*, Racist Violence in 15 EU Member States, Wien, 2005; *Dozier R.*, Zašto mrzimo, Zagreb, 2003; *Getoš, A.*, Hate Crimes and Their Practical Use in Risk Assessment and Terrorism. U: *Ewald & Turković (urednici)*, Large-Scale Victimisation as a Potential Source of Terrorist Activities. Importance of Regaining Security in Post-Conflict Societies, Amsterdam, 2006, str. 125; *Getoš, A.*, Präventive Terrorismusbekämpfung in Übergangsgesellschaften, Stuttgart, 2005; *Getoš, A.*, Terorizam i zločini iz mržnje u postkonfliktnim društvima – prikupljanje i analiza relevantnih podataka u Republici Hrvatskoj. U: *Derenčinović i suradnici*, Novi obzori suvremenog terorizma i antiterorizma – hrvatsko motrište, Zagreb, 2007, str. 109; *Kaiser G.*, Kriminologie, Heidelberg, 1996; *Levin & McDevitt*, Hate Crimes: The Rising Tide of Bigotry and Bloodshed, New York, 1993; *OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR)*, Combating Hate Crimes in the OSCE Region – An Overview of Statistics, Legislation, and National Initiatives, Warsaw, 2005; *Robins & Post*, Die Psychologie des Terrors. Vom Verschwörungsdenken zum politischen Wahn, München, 2002; *Schlee G.*, Wie Feindbilder entstehen – eine Theorie religiöser und ethnischer Konflikte, München, 2006; *Trotha T.*, Über die Zukunft der Gewalt, Monatsschrift für Kriminologie 85/5 (2002.), str. 349.

Problem definiranja tzv. zločina iz mržnje, odnosno bolje rečeno zločina *počinjenih* iz mržnje (engl. *hate* ili *bias crimes*; njem. *Hasskriminalität*), na ovom mjestu nećemo detaljnije razrađivati, no važno je upozoriti na neophodnost pojmovnog određivanja ovog oblika kažnjivog ponašanja. Naime, uzme li se u obzir operativna potreba prakse za definiranjem pojma zločina iz mržnje u svrhu razgraničavanja od drugih kriminoloških fenomena, tada korištenje radne definicije fleksibilnijih osobina te odgovarajuće tipologije različitih pojava oblika predstavljaju jedino moguće rješenje. Tako se prema radnoj definiciji ODIHR (engl. *Office for Democratic Institutions and Human Rights*, ured OSCE), zločin iz mržnje može definirati kao svako kažnjivo ponašanje, uključujući djelo na štetu osobe ili imovine, čija je žrtva, mjesto počinjena ili meta napada izabrana zbog svoje prave ili percipirane povezanosti, pripadnosti, potpore ili članstva u određenoj skupini. Ta skupina može se temeljiti na zajedničkim obilježjima svojih članova, poput prave ili percipirane rase, nacionalnog ili etničkog podrijetla, jezika, boje kože, vjere, spola, dobi, mentalne ili fizičke mane, seksualne orijentacije ili drugih sličnim faktorima. ODIHR radna definicija u izvorniku glasi:

'A hate crime can be defined as:

- (A) Any criminal offence, including offences against persons or property, where the victim, permises, or target of the offence are selected because of their real or perceived connection, attachment, affiliation, support, or membership of a group as defined in Part B.
- (B) A group may be based upon a characteristic common to its members, such as real or perceived race, national or ethnic origin, language, colour, religion, sex, age, mental or physical disability, sexual orientation, or other similar factor.'

Što se tiče tipološke obrade zločina iz mržnje, moguće ih je razvrstati po motivima pomoću jednog od sljedećih pet tipova:

- prigodni neprijatelj/dežurni krivac (engl. *convenient enemies*),
- konkurencijska borba,
- defenzivna reakcija iz straha,
- tzv. 'thrill seeking' odnosno mladenački avanturizam i
- osveta.

U odnosu na način izvršenja (*modus operandi*) razlikujemo vandalizam, verbalne delikte (engl. *hate speech* = govor mržnje) i delikte nasilja. Kod odnosa između žrtve i počinitelja u

obzir dolaze četiri moguće konstelacije, kao što to prikazuje sljedeća tablica, koja ujedno pojašnjava prethodne dvije tipologije:

Klasifikacija zločina iz mržnje prema motivima, *modus operandi* te odnosu počinitelj-žrtva:

KLASIFIKACIJA	KRATAK OPIS
MOTIVI POČINITELJA	
prigodni neprijatelj	neutralizira osjećaj nemoći i omogućava izživljavanje frustracija
konkurencijska borba	među rivalnim skupinama, radi stjecanja primata nad resursima
defenzivna reakcija iz straha	kao posljedica realne ili percipirane prijetnje od strane dr. skupine
mladenački avanturizam	skupine mladih muškaraca (rizično ponašanje i avanturizam)
osveta	zbog osobnih ili grupnih gubitaka (osjećaj manje vrijednosti)
MODUS OPERANDI	
vandalizam	simbolični objekti napada (crkve, spomenici), grafiti, oskvrnuće grobova itd.
verbalni delikti	ponižavajući verbalni napadi pripadnika dr. skupina ('cigani', 'šiptari', 'pederi')
delikti nasilja	najčešće počinjeni u skupini pod utjecajem alkohola (tjelesne ozljede, ubojstvo)
ODNOS POČINITELJ - ŽRTVA	
dominantna vs. manjina	pripadnik dominantnih napada manjinske ili njihove simbole
manjina vs. dominantna	pripadnik manjinske napada dominantne ili njihove simbole
manjina vs. manjina	pripadnici dvije manjinske skupine se napadaju međusobno
dominantna vs. dominantna	sukobi unutar dominantne skupine (npr. zbog mješanih brakova)

Zločini iz mržnje u kontekstu tzv. postkonfliktnog društva poput Hrvatske poprimaju dodatno značenje. Za razliku od pojavljivanja istih u relativno stabilnim društvima bez nedavnog iskustva masovne viktimizacije kao posljedice oružanih sukoba većih razmjera, njihov razvoj i pojavljivanje u postkonfliktnim društvima je s jedne strane rezultat samog sukoba, a s druge strane konstantna prijetnja i pouzdan indikator te prediktor (ne)sigurnosti.

Razvrstavanjem zajedničkih kriminoloških obilježja terorizma i zločina iz mržnje u tri glavne skupine, dolazi se do zapanjujućih podudarnosti koje nedvojbeno ukazuju na usku povezanost u fenomenološkom, ali slijedom toga i u etiološkom smislu. Tako se u prvu skupinu svrstavaju zajednička obilježja vezana uz sam *modus operandi* poput kalkuliranog i instrumentalnog korištenja nasilja, simboličkog značenja taktičkih ciljeva, političkog cilja (tj. proklamiranog cilja skupine) kao strateška maksima, komunikacijske strategije i propagande ili korištenja principa provokacije. Sljedeću skupinu čine obilježja vezana uz same *počinitelje*, koji su racionalni u svom djelovanju, vođeni kolektivnom ideologijom kao rezultat sustavne indoktrinacije na individualnoj razini, pod utjecajem dinamike procesa unutar same skupine uslijed kojih gube osjećaj osobne odgovornosti. Najčešće okolinu doživljavaju polarizirano po principu 'mi' protiv 'njih', dok sebe same i svoju skupinu nerijetko percipiraju kao žrtvu raznoraznih nepravdi. Uglavnom i teroristi i počinitelji zločina iz mržnje nailaze na podršku ili barem toleriranje od strane skupine za čija prava se zalažu i s kojom se identificiraju. Treća skupina obilježja vezana je uz *posljedice* terorizma i zločina iz mržnje, koje su znatno ozbiljnije posebice u kontekstu osjećaja i percepcije osobne sigurnosti, jer se mete, odnosno žrtve ne biraju na temelju svojih osobnih karakteristika, već isključivo zbog svoje stvarne ili percipirane pripadnosti određenoj skupini. Takva spoznaja svakoga čini potencijalnom metom napada bez mogućnosti utjecaja na vlastitu sigurnost, što stvara strah i osjećaj stalne ugroženosti. Među pripadnicima napadnute skupine generira se nepovjerenje i želja za osvetom. Ukoliko se kao posljedica napada primijeni izrazito represivna strategija, ista će u

najvećem broju slučajeva ujediniti napadnutu skupinu i time omogućiti djelovanje principa provokacije u korist napadača. No s druge strane, a što nas radi jasnog razgraničavanja ova dva naočigled usko povezana pojavna oblika kažnjivih ponašanja na ovom mjestu posebno zanima, postoje jasne razlike pomoću kojih se svaki konkretni slučaj može jasno odrediti kao terorističko nasilje ili kao zločin iz mržnje. Na prvi pogled se možda čini da je to vrlo lako, no postoje slučajevi, poput primjerice spaljivanja ili čak podmetanja eksplozivne naprave u prostorijama napadnute skupine, kada na prvi pogled nije jasno radi li se o terorističkom činu ili o zločinu iz mržnje (modus operandi: vandalizam općeopasnom radnjom).

Diferencirajuće karakteristike zločina iz mržnje i terorizma:

ZLOČINI IZ MRŽNJE	RAZLIČITA OBILJEŽJA	TERORIZAM
vrlo učestalo nasilje relativno niskog intenziteta	učestalost i intenzitet nasilja	niska frekventnost nasilja s izrazito visokim intenzitetom
<i>ad hoc</i> način izvršenja, često pod utjecajem opojnih sredstava (vandalizam, verbalni/tjelesni napadi, ubojstva)	modus operandi	pomno planirane i zahtjevne operacije, često izvršenje na način/uz sredstva podobna za stvaranje velikog br. žrtava
pretežito male skupine počinitelja sa slabim internim vezama, više organizacijske strukture rijetko se pojavljuju iako su moguće, posebice putem interneta	organizacijska obilježja	visoko organizirano, logistička i financijska potpora, tajnost, regrutacija, jake interne veze unutar skupine uz prisutnost obuhvatne organizacijske strukture
relativno nizak do srednje visok stupanj sigurnosne ugroženosti - izuzetci su nestabilna društva u kojima zločin iz mržnje može predstavljati tzv. ' <i>tipping event</i> ' (kap koja prelijeva čašu)	stupanj sigurnosne ugroženosti	izrazito visok stupanj sigurnosne ugroženosti, kako na nacionalnoj tako i na međunarodnoj razini, s vrlo vjerojatnim implikacijama globalnih razmjera (npr. napad na Afganistan i Irak)
manji nacionalni ili regionalni problem iz nadležnosti redovitih policijskih snaga, slabi resursi za prevenciju i represiju	percepcija i uloženi resursi od strane sigurnosnih službi	rastuća ugroza globalnoj sigurnosti, koja je meta policijskih, tajnih i vojnih službi, razmjerno izdašni resursi uloženi u suzbijanje i represiju
slaba i sporadična medijska popraćenost, koja se uglavnom ograničava na izuzetno nasilne i šokantne incidente	medijska pozornost	ekstremno učestala i iscrpna medijska popraćenost, koja dopire do velike publike na međunarodnoj razini

Empirijske studije ekstremnih desničara kao počinitelja zločina iz mržnje u Njemačkoj su primjerice potvrdile da se pretežito radi o počiniteljima u dobi između 15 i 20 godina muškog spola. Slučaj ubojstva filmskog redatelja u Amsterdamu primjer je zločina iz mržnje (*modus operandi*: fizičko nasilje – teško ubojstvo), koji demonstrira kako pripadnik jedne skupine (u ovom slučaju počinitelj iz manjinske skupine – musliman u Nizozemskoj) na iznimno okrutan način ubija pripadnika dominantne skupine (Theo van Gogh), a kao pozadinski motiv počinitelja se može pretpostaviti osvetu zbog realnog ili percipiranog verbalnog (filmskog)

napada na vlastitu skupinu. Pojednostavljeno rečeno, počinitelj je usred bijelog dana hladnokrvno i proračunato vatrenim oružjem usmratio redatelja, te mu nakon toga nožem na prsa pribio pisani ‘proglas’, a iz kojeg pojednostavljeno proizlazi da se počinitelju nije svidio film o odnosu muslimana prema ženama. No ovdje priča sa zločinima iz mržnje ne prestaje, nego zapravo tek počinje, jer su kao reakcija dominantne skupine u Nizozemskoj uslijedila paljenja džamija i učestali napadi na manjinsku skupinu, koji osobno s ubojstvom i počiniteljem nisu imali nikakve veze – osim vjerske pripadnosti.

U većini država članica Europske unije ne postoje javno dostupni službeni podaci o zločinima počinjenim iz mržnje. Velika Britanija raspolaže najboljim javno dostupnim podacima, dok su se Njemačka i Austrija usredotočile na zakonom zabranjene ekstremističke aktivnosti. Upravo zbog nepostojanja usporedivih podataka unutar Europske unije, Europska je komisija još 2001. godine donijela preporuku za donošenje ‘Okvirne odluke o suzbijanju rasizma i ksenofobije’, kojom se predviđa sankcioniranje rasnog i ksenofobičnog nasilja kao kaznenog djela. Temeljem preporuka Europske komisije, Vijeće gotovo uvijek donosi obvezujuće direktive (procedura koja traje nekoliko godina, ali kada je jednom pokrenuta ishod je vrlo izvjestan). U skladu s tim zemlje članice Europske unije i one koje članstvu teže, trebale bi se pravovremeno početi pripremati za nadolazeće trendove vezane uz prikupljanje podataka o zločinima iz mržnje. Hrvatska je u skladu s tim i posljednjom izmjenom KZ, kojom je inkriminirano teško ubojstvo počinjeno zbog mržnje, učinila korak u pravom smjeru.

PITANJA ZA PONAVLJANJE

1. Kako biste odredili pojam zločina iz mržnje?
2. Navedite tipologiju zločina iz mržnje prema kriteriju motiva počinitelja?
3. Objasnite tipologiju zločina iz mržnje prema kriterijima *modusa operandi* i odnosa između počinitelja i žrtve!
4. Navedite neke od ključnih karakteristika zločina iz mržnje!
5. Prati li Hrvatska u kaznenopravnom smislu trend inkriminiranja zločina iz mržnje? Objasnite!

2.8. Ostali izabrani delikti nasilja

Literatura: *Bettermann J. & Moetje F.*, Stalking: Möglichkeiten und Grenzen der Interventionen, Frankfurt, 2004; *Dunning E. i dr.*, The Roots of Football Hooliganism, Routledge, 1988; *Frosdick S. & Marsh P.*, Football Hooliganism, Devon, 2005; *Kaiser G.*, Kriminologie, Heidelberg, 1996; *Lalić D.*, Torcida, Zagreb, 1993; *Marsh P. i dr.*, Football Violence and Hooliganism in Europe, The Amsterdam Group, 1996; *Mullen P. i dr.*, A study of stalkers, American Journal of Psychiatry, br. 156 (1999), str. 1244; *Mullen P. i dr.*, Stalkers and their victims, Cambridge, 2000; *Perasović B. & Bartoluci S.*, Sociologija sporta u hrvatskom kontekstu, Sociologija i prostor, vol. 45 br. 1 (2007), str. 105; *Robins & Post*, Die Psychologie des Terrors. Vom Verschwörungsdenken zum politischen Wahn, München, 2002; *Van Hiel A. i dr.*, Football hooliganism: comparing self-awareness and social identity theory explanations, Journal of Community & Applied Social Psychology, vol. 17 br. 3 (2007), str. 169; *Vrcan S.*, Nogomet – politika – nasilje. Ogledi iz sociologije nogometa, Zagreb, 2003. **Korišteni internetski linkovi:** www.kriminalpraevention.de (18.05.2008.); www.kriminologie.uni-hamburg.de/wiki/index.php/Stalking (20.05.2008.); www.le.ac.uk/footballresearch/resources (19.05.2008.); www.mzss.hr (20.05.2008.); www.psychologicalharassment.com (21.05.2008.); www.sirc.org/publik/football_violence.html (19.05.2008.); www.worldwidewords.org (20.05.2008.).

U okviru sljedećih izlaganja kratko ćemo se osvrnuti na neke od ostalih javnih oblika delikata nasilja: huliganizam, mobbing i stalking. Slučaj s kojim ćemo započeti izlaganja vezana uz huliganizam (engl. *hooliganism*), s obzirom da se kronološki gledano radi o najnovijem takvom slučaju u Hrvatskoj, dogodio se u proljeće 2008. godine u selu Bobota pokraj Vukovara. Skupina muškaraca navijača hrvatskog NK Osijek, znači pripadnici Kohorte, upala je na tzv. skupštinu Kluba navijača Delije Bobota (navijači srpskog NK Crvena Zvezda), gdje su izazvali izgrede većih razmjera, fizički napali prisutne osobe (među kojima su bila i djeca), te verbalno vrijeđali prisutne. Sigurno je pozadina ovog huliganizma i dobrim dijelom motivirana mržnjom na nacionalnoj osnovi, no primarno ga prema do sada dostupnim podacima svakako treba smjestiti u navijačko divljanje nogometnih navijača – huliganizam. Slučaj ujedno pokazuje da za je postkonfliktna društva od ključne važnosti deaktiviranje radikalne ideologije, kao prvi korak u smjeru dugotrajnog razrješavanja s prošlošću (njem. *Vergangenheitsbewältigung* = *Vergangenheit* - prošlost + *Bewältigung* - svladavanje) i trajnog pomirenja (njem. *Versöhnung*) nekoć sukobljenih strana. Obrnutim redosljedom zajamčeni su relativno slabi izgledi za uspjeh. Zato je neophodno posebice potencijalnim radikalnim skupinama, pa tako i huliganima, pružiti alternativne identifikacijske modele i ideologije. Iako su izgredi na utakmici između Crvene Zvezde i Dinama u ožujku 1990. godine sigurno u većoj mjeri bili odraz tadašnje političke atmosfere, negoli čisto navijačko divljanje dviju suprotstavljenih navijačkih skupina, radi se o važnom događaju kojeg u razmatranjima fenomenologije huliganizma svakako valja spomenuti. U veljači 2007. godine je tijekom nogometne utakmice između NK Catania i NK Palermo, a nakon što je došlo do sukoba navijača i policije, ubijen policajac dok je oko 100 osoba ozlijeđeno. Katastrofa na Hillsborough stadionu (engl. *Hillsborough Disaster*) dogodila se 1989. godine u Velikoj Britaniji, kada se uslijed navijačkog divljanja navijača NK Liverpool i NK Nottingham Forest urušio dio nogometnog stadiona. Preko 90 osoba (navijači Liverpoola) je uslijed katastrofe umrlo, dok je preko 700 osoba ozlijeđeno.

Katastrofa na Hillsborough stadionu 1989. godine (lijevo: izgredi, desno: urušeni dio stadiona):

Sama riječ huliganizma počela se pojavljivati u ljeto 1898. godine u londonskim policijskim i sudskim spisima (*Oxford English Dictionary*). O točnom izvoru same riječi postoji nekoliko teorija, ali zbog kriminološkog konteksta jedne od njih kratko ćemo ju izdvojiti. Navodno da riječ potječe od prezimena stanovitog Patricka Hooligana, sitnog lopova koji je u to vrijeme živio u londonskom kvartu Borough, a koji je nakon ubojstva policajca osuđen na doživotnu kaznu zatvora gdje je i umro. S kriminološkog aspekta je huliganizam kao jedan od pojavnih oblika delikata nasilja posebno zanimljiv, s obzirom da se uglavnom radi o mlađim i muškim počiniteljima, koji su dobro organizirani kroz klubove navijača i koji se kao takvi i deklariraju, pa su policiji uglavnom i poznati. Huliganizam spada među relativno predvidive oblike nasilnih delikata počinjenih od strane skupina i unatoč snagama osiguranja na utakmicama tzv. visokog rizika, fizičko i posebice verbalno nasilje se kako u Hrvatskoj tako i u mnogim drugim državama pokazalo kao neizbježno. Kada se huligani suprotstavljenih strana ne uspijevaju međusobno fizički obračunati, onda u najvećem broju slučajeva svoje frustracije pretaču u nasilje nad policijskim djelatnicima. Iskustva iz svijeta, ali i Hrvatske pokazuju da je iznimno teško spriječiti huliganizam uoči, tijekom, a posebice nakon sportskih događanja.

Tijekom 80-ih godina XX. stoljeća u Hrvatskoj fenomen nogometnog huliganizma postaje zanimljiv i domaćim znanstvenicima, uglavnom sociolozima, kada se pojavljuju i prva istraživanja. Tako su 1989. godine Buzov, Magdalenić, Perasović i Radin autori prvoga istraživanja pod naslovom 'Socijalni i psihološki aspekti nasilničkog ponašanja sportske publike' (kasnije objavljeno kao zasebna studija naslovljena 'Navijačko pleme'). 1991. godine su Magdalenić, Radin i Žugić nastavili istraživanje i zaokružili portret zagrebačkih navijača – u središtu pozornosti bili su Bad Blue Boysi, dok se Lalić 1993. godine pridružio svojom studijom 'Torcida – pogled iznutra'. Korištene su metode poput sudjelujućeg promatranja, grupnoga intervjua, ankete i individualnog intervjua (vidi izlaganja uz metode kriminologije). Prema Perasoviću navedena istraživanja su pokazala realnu sliku uvjetovanosti nogometnog huliganizma društvenim kontekstom, u kome socioekonomski status delinkvenata ne strši u smjeru klasnog determinizma kao što je to bio slučaj u većini studija britanske sociologije o huliganizmu. Niti navijači Bad Blue Boysa niti Torcide, ne mogu se u potpunosti objasniti navođenjem sličnih primjera iz britanske sociologije, dobrim dijelom potpuno opsjednute klasnim determinizmom u tumačenju nogometnog huliganizma, kao i mnogih drugih supkulturnih stilova mladih. Najsvježiji radovi koji uspoređuju britanski nogometni huliganizam s europskim zemljama također pokazuju kako je moguće usvojiti imidž i ikonografiju skinheadsa, primjerice u Francuskoj, a pripadati srednjoj i višoj klasi, bez obzira što su skinheadsi u zemlji svoga nastanka, Engleskoj, označeni kao tipični akteri radničke klase koji svojim vanjskim izgledom žele vratiti tradicionalne vrijednosti radništva. Prema Perasoviću Lalićeva tipologija navijača iz 1993. godine trebala bi biti ponovno provjerena u današnjem kontekstu. Koliko su danas prisutni tipovi navijača koji su dobiveni Lalićevim istraživanjem, posebno u svjetlu činjenice da je Lalić svoje istraživanje Torcide provodio u posljednjim godinama Jugoslavije, kada je hrvatska orijentacija navijača predstavljala političku činjenicu i donosila etiketu neprijatelja, a banalna pjesma o banu Jelačiću prijetila prijavom i dvomjesečnim zatvorom. Na temelju praćenja aktualnih stadionskih aktera i razgovora s nekima od utjecajnijih navijača, svi su Lalićevi tipovi navijača ostali i dalje aktualni, iako s nešto različitim učestalošću i brojnošću. Stoga ćemo Lalićevu tipologiju navijača i dalje smatrati relevantnom te ju ovom prilikom i navesti:

- navijač-navijač
- navijač-politički aktivist
- navijač-nasilnik
- navijač iz trenda

Iz kriminološke perspektive najzanimljiviji je tip navijač-nasilnik koji je snažno prisutan, kako krajem devedesetih, tako posebno i posljednjih godina. Navedeno vrijedi i za Bad Blue Boyse i za navijače Torcide gdje je ovaj tip među dominirajućim obrascima navijačkog supkulturnog stila. Obzirom da se radi o deliktima nasilja počinjenim od strane mladih osoba sigurno je da se u određenom i relevantnom broju slučajeva radi i o jednom od kriminogenih faktora te prediktora budućeg kašnjevog ponašanja, iako su studije s tog područja za sada nedostupne. Naime kroz tzv. rutiniziranje i dehumaniziranje, a koje je svakako dio mehanizama koji objašnjavaju huliganizam, nasilno ponašanje se 'uči' i 'opravdava' u dobi u kojoj osobe zbog svojih bio-psiholoških osobina još nisu formirane ličnosti, pa je huliganizam upravo i u tom pogledu zabrinjavajuća pojava. Kako mnogi kriminolozi i sociolozi zastupaju tezu da su nasilne videoigrice kriminogeni faktor (s čime se autori ne slažu), opravdano je za pretpostaviti kako nasilničko i gotovo rutinsko divljanje 'uživo' ima u najmanju ruku isti kriminogeni utjecaj, ako ne i veći. Zaključno se može reći da se radi o sudioništvu, često pod utjecajem alkohola, žrtve su uglavnom pripadnici suparničkih navijačkih klubova i policijski djelatnici, ali nerijetko i slučajni prolaznici. Počinitelji su uglavnom maloljetnici i mlade muške osobe, koji kao pojedinci ne moraju biti skloni nasilnom ponašanju i agresivnih crta ličnosti, no svakako su podložni dinamici skupine (vidi izlaganja uz fenomenološke posebnosti maloljetničke delinkvencije).

Od drugih delikata nasilja kratko ćemo spomenuti neke od aktualnih pojava oblika nasilja, koje trenutno u kriminološkim razmatranjima dobivaju sve više na značaju: mobbing i stalking. Pojam mobbinga (engl. *mobbing*), prema određenju Ministarstva zdravstva i socijalne skrbi Republike Hrvatske, označava usmeni komentar koji može mentalno povrijediti ili izolirati osobu na radnom mjestu, a u koji može biti uključen i fizički kontakt. Mobbing se obično pokazuje kroz incidente koji se ponavljaju ili ponašanje koje vrijeđa, zastrašuje, degradira ili ponižava određenu osobu ili skupinu. Također to može biti i agresivno pokazivanje moći. Osim mobbinga (zlostavljanja) na radnom mjestu, zanimljiva je i sve češća pojava mobbinga u školama. Od mobbinga treba razlikovati tzv. *bullying*, gdje se radi o pojedinačnom zlostavljaču koji s nadređene ili nadmoćne pozicije zlostavlja jednu ili više osoba, dok se kod mobbinga (od engl. *mob* – gomila ljudi koja se ne drži pravila) radi o grupi osoba, koje s ravnopravne pozicije zlostavljaju svoju žrtvu, u pravilu pojedince. Mobbing je tek posljednjih nekoliko godina dospio u fokus kriminologije, iako se radi o pojavnom obliku nasilnog ponašanja koji je poznat od pamtivijeka.

Završno ćemo obraditi fenomenologiju stalkinga (engl. *stalking*, njem. *Stalking* - uhođenje), pod kojim pojmom se podrazumijeva veći broj ponašanja počinitelja, tzv. stalkera, kojima se opsesivno i sustavno nepozvano zadire u privatni život druge osobe, žrtve. Takvo ponašanje se može očitovati u učestalim telefonskim pozivima, pismima, slanjem neželjenih poklona, neposrednim verbalnim obraćanjem ili pak u najgorem slučaju sustavnim praćenjem, odnosno uhođenjem. Čak i ukoliko ne dođe do fizičkog nasilja nad žrtvom, nepozvano zadiranje počinitelja u osobnu životnu sferu žrtve kod iste nerijetko izaziva strah i osjećaj ugroze za vlastiti život (vidi i izlaganja uz cyber-kriminal vezana uz cyber-stalking). Na primjeru 36-godišnjeg stalkera Svena B., koji je 2000. godine u Hamburgu vatrenim oružjem ubio svoju bivšu partnericu i dvoje njezine djece, vidimo da u najekstremnijim slučajevima stalking može završiti i fatalno. Samom počinjenju ubojstva je naime prethodilo višemjesečno razdoblje stalkinga – uznemiravanje i prijetnje, danonočno uhođenje žrtve od strane počinitelja, ljubavne SMS poruke, postavljanje prijetećih poruka na vjetrobransko staklo osobnog vozila žrtve itd. Žrtva se doduše obratila policiji, ali nije uspjela dobiti odgovarajuću zaštitu. Radi se o tipičnom primjeru stalkinga, obilježenim sustavnim, ponekad i dugogodišnjim uznemiravanjima i prijetnjama. Ostala ponašanja karakteristična za stalkere

su: krađa i čitanje pismovnih pošiljki žrtve, ispitivanje susjeda, naručivanje robe u ime žrtve putem kataloga ili interneta, zatim izričita vrijeđanja i prijetnje nasiljem, te u najgorim slučajevima tjelesni i seksualni napadi. U oko 20% slučajeva stalker fizički napadne svoju žrtvu, dok u jednom od 400 slučajeva stalking završava ubojstvom žrtve. Paul Mullen na temelju istraživanja provedenog u Australiji prema motivima stalkera razlikuje pet tipova:

- ‘Rejected stalker’ (odbijeni tip stalkera), koji najčešće uhodi bivšeg partnera kako bi obnovio vezu ili se osvetio. Kroz stalking želi uspostaviti ili zadržati kontakt sa bivšim partnerom, iako svojim ponašanjem uznemiruju žrtvu.
- ‘Resentful stalker’ (bijesni tip stalkera) svojim stalking aktivnostima želi zastrašiti i mučiti žrtvu, pri čemu je motiv želja za osvetom. Stalkeri su uvjereni da je žrtva njima ili grupi s kojom s poistovjećuju nanijela kakvu nepravdu. Kroz uznemiravanje žrtve takav tip stalkera dobiva osjećaj moći i kontrole, što ga ispunjava dubokim zadovoljstvom. Sami sebe doživljavaju kao žrtve, vjeruju da su njihove radnje opravdane, te da se bore protiv nepravde.
- ‘Predatory stalker’ (predatorski tip stalkera) je gotovo uvijek muška osoba. Stalking je usmjeren i svojevrсна je priprema za fizički napad (uglavnom seksualne prirode). Žrtve mogu biti žene i muškarci, ali i odrasli te djeca. Stalking kod ovog tipa počinitelja postaje kombinacija prikupljanja podataka, promišljanja različitih scenarija napada, uznemiravanja žrtve stalnim uhodenjem i pokazivanja moći nad žrtvom. Ovom tipu stalkera nije namjera žrtvu uznemiriti prije samog napada. Ova grupa stalkera je vrlo slabo zastupljena.
- ‘Intimicy seeker’ (tip stalkera koji traži intimnost) željan je uspostavljanja veze sa svojim ‘partnerom iz snova’ za kojeg često vjeruju da je već u njih zaljubljen. Mnogi stalkeri ovog tipa spadaju među erotomane, vrlo su uporni i zapravo niti ne doživljavaju negativne i odbijajuće reakcije svojih žrtava.
- ‘Incompetent suitor’ (nekompetentni obožavatelj) se nameće svojoj žrtvi u uvjerenju da ima legitimno pravo prema istoj. Mnogi takvi počinitelji brzo reagiraju na sudske zabrane, ali si jednako brzo odaberu novu žrtvu.

Stalking je kriminološki zanimljiv oblik kažnjivog ponašanja upravo zbog relativno slabe istraženosti ovog fenomena, ali i zbog pretpostavke o vrlo velikoj tamnoj brojci, kako u Hrvatskoj, tako i diljem svijeta.

PITANJA ZA PONAVLJANJE

1. Odredite pojam huliganizma!
2. Navedite Lalićevu tipologiju navijača!
3. Koji tip navijača je iz kriminološke perspektive najzanimljiviji? Objasnite!
4. Što je to *mobbing* i gdje gdje ga sve susrećemo?
5. Koja je razlika između *mobbinga* i *bullyinga*?
6. Odredite pojam stalkinga! Kojim se *modusom operandi* stalker najčešće služe?
7. Nabrojite i objasnite različite tipove stalkera prema kriteriju motiva (prema Mullenu)!

3. Imovinski kriminal

Literatura: *Adler i dr.*, Criminology, New York, 1991; *Brown i dr.*, Explaining Crime and its Context, Cincinnati, 1996; *Caldwell R.*, Criminology, New York, 1956; *Derenčinović D.*, Uvod u kriminologiju i socijalnu patologiju s osnovama kaznenog prava, Zagreb, 2004; *Dujmović Z.*, Imovinski kriminalitet u Republici Hrvatskoj, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, 2 (1996), str. 415; *Galliker-McCartney*, Criminology, Power, Crime and Criminal Law, Homewood, 1977; *Horvatić Ž.*, Osnove kriminologije, Zagreb, 1998; *Janjić Ž.*, Teške krađe motornih vozila, PolICIJA i sigurnost, 4 (1995); *Killias M. i dr.*, European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics, Den Haag, 2006; *Maguire i dr.*, The Oxford Handbook of Criminology, Oxford, 1994; *Mršić G.*, Modus operandi izvršenja provale i otuđenja automobila s prezentacijom provalničkih alata, Svijet osiguranja, 2003; *Žarković-Rajkovača*, Otudenje i krijumčarenje motornih vozila, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, 2 (1998); *Singer M.*, Kriminologija, Zagreb, 1994; *Sutherland E.*, The Professional Thief, Chicago, 1937; *Šeparović Z.*, Kriminologija i socijalna patologija, Zagreb, 1987; *Šeparović Z.*, Kriminološka ekspertiza i prognoza, Banja Luka, 1979; *Turković K.*, Međunarodno istraživanje žrtava zločina: stope i trendovi u kretanju kriminaliteta u Republici Hrvatskoj, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, 6 (2002), str. 1195; *Vodinić-Aleksić*, Kriminalistika, Zagreb, 1990; *Williams-McShane*, Criminological Theory, New Jersey, 1994.

Pod imovinskim kriminalom u kaznenopravnom smislu smatra se ukupnost kaznenih djela protiv imovine na određenom području kroz određeno vrijeme. Kaznena djela protiv imovine propisana su u glavi XVII. KZ. Radi se o kaznenim djelima krađe (članak 216. KZ), teške krađe (članak 217. KZ), razbojništva (članak 218. KZ), razbojničke krađe (članak 219. KZ), prijevare (članak 224. KZ), prikriivanja (članak 236. KZ) itd. U kriminološkom smislu imovinski kriminal nisu nužno kaznena djela protiv imovine. Tako će se, primjerice, kod kaznenog djela dovodenja u opasnost života i imovine općeopasnom radnjom ili sredstvom podmetanjem požara iz članka 263. KZ u kaznenopravnom smislu raditi o kaznenom djelu protiv opće sigurnosti ljudi i imovine i sigurnosti prometa, dok je u kriminološkom smislu to kazneno djelo protiv imovine. Jednako tako, ne smatraju se ni sva kaznena djela iz glave XVII. KZ u kriminološkom smislu imovinskim kriminalom. Tako, primjerice, kazneno djelo razbojništva iz članka 217. KZ (ili razbojničke krađe iz članka 218. KZ), premda se nalazi u glavi kaznenih djela protiv imovine, u kriminološkom smislu nije razvrstano u imovinski kriminal već u delikte nasilja (jer je bitna odrednica tih kaznenih djela upravo nasilje kojim se nastoji prisvojiti tuđa pokretna stvar ili tako prisvojena stvar zadržati). Zbog toga je predmetom analize u ovom izlaganju imovinski kriminal u kriminološkom smislu, i to samo jedan segment toga kriminala – kaznena djela krađe, teške krađe i prijevare. Ta kaznena djela odabrana su ne samo zbog njihove fenomenološke i etiološke zanimljivosti već i zbog činjenice da ona prevladavaju u ukupnom kriminalu i da je veliki broj osoba pravomoćno osuđenih za sva kaznena djela osuđen upravo za jedno od navedenih kaznenih djela. U uvodnom izlaganju o fenomenologiji kažnjivih ponašanja u Republici Hrvatskoj istaknut je podatak da je među pravomoćno osuđenim punoljetnim osobama za sva kaznena djela u Republici Hrvatskoj u 2006. godini njih 6.844 ili 28% osuđeno za kaznena djela protiv imovine. Od tog broja za kazneno djelo krađe, teške krađe i prijevare u 2006. godini osuđeno je 5.227 osoba što je 76% od svih osoba osuđenih za kaznena djela iz glave XVII. KZ odnosno 22% od svih pravomoćno osuđenih osoba u 2006. godini (24.216 osoba).

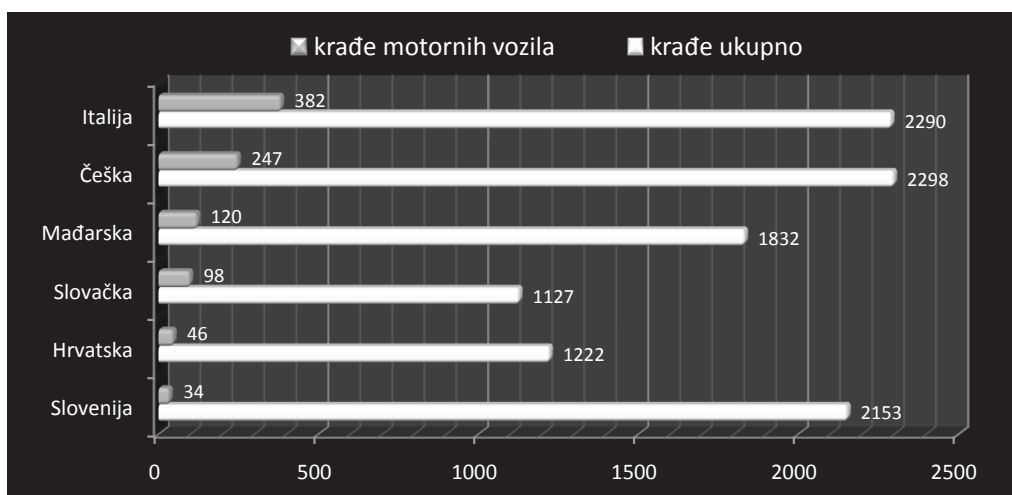
Kazneno djelo krađe sastoji se u oduzimanju tuđe pokretne stvari s ciljem njezina prisvajanja (vidi izlaganja uz pravni okvir). Kod teške krađe moraju postojati i dodatne okolnosti koje krađu čine osobito teškom (prema načinu počinjenja, vrijednosti ili značenju ukradene stvari i sl.). Kradljivac je osoba koja svojim djelovanjem iskazuje otvoreno nepoštovanje prema tuđoj imovini i kojoj je istodobno nepovrediv tabu na njezinoj vlastitoj imovini (Henting). Ta spoznaja omogućava i primjenu odgovarajućih kaznenopravnih sankcija prema osobama kojima se sudi za imovinski kriminal. Okolnost da više od svega takve osobe cijene vlastitu imovinu kao i imovinsku korist stečenu kaznenim djelom vodi zaključku da će najučinkovitija

biti primjena imovinskih sankcija (novčane kazne) odnosno oduzimanja imovinske koristi. Postoji više kriminalnih tipova počinitelja kaznenog djela krađe i teške krađe. Prvi tip su situacijski delinkventi (u literaturi se nazivaju još i amaterima) koji će kazneno djelo počinuti pod pritiskom trenutnih okolnosti i u uvjetima niskog rizika od otkrivanja i kažnjavanja. Njihovo je djelo neplanirano, a način počinjenja (*modus operandi*) jednostavan. U kritičnim situacijama popuštaju djelovanju objektivnih čimbenika u kriminogenezi (npr. iskušenju) i djelo koje čine najčešće je rezultat njihove slabosti i nemogućnosti da se takvim čimbenicima suprotstave. Često su pod pritiskom vanjskih okolnosti (npr. potreba vraćanja kockarskog duga i sl.) i kod velikog broja počinitelja koji pripadaju ovom tipu počinjeno kazneno djelo samo je eksces (incident) u inače uzornom ponašanju. S druge strane profesionalni počinitelji kaznenog djela krađe i teške krađe od kriminalnog ponašanja napravili su zanimanje (profesiju). To je njihov način života. Prihvaćaju rizik od otkrivanja i kažnjavanja, njihovo je djelo izraz njihove kreativnosti i snalažljivosti zbog čega ih njihovi 'kolege' po zanatu iznimno cijene i s njima se uspoređuju. Za razliku od situacijskih delinkvenata, profesionalni kradljivci svoje djelo pažljivo i temeljito planiraju. Najveći broj povratnika kod kaznenog djela krađe i teške krađe upravo je iz skupine profesionalnih delinkvenata. U knjizi 'Profesionalni lopov' (engl. *The Professional Thief*) Edwin Suhterland istaknuo je pet osnovnih obilježja ove skupine delinkventne populacije:

- posjedovanje tehničkih vještina i znanja koji se koriste u počinjenju kaznenih djela;
- status među pripadnicima supkulturnog kruga;
- povezanost s pripadnicima supkulturnog kruga i uvažavanje vrijednosti pripadnika toga kruga;
- pripadnici supkulture ne samo da uče jedni od drugih, već se i međusobno štite;
- neki su pripadnici supkulture i organizirani, premda je taj stupanj organiziranosti manji nego kod organiziranih kriminalnih skupina

Od brojnih pojava oblika krađe i teške krađe spomenimo tri koji su posebno zanimljivi. To su krađe motornih vozila, krađe u trgovinama i krađe umjetnina. Krađe i nezakonita trgovina ukradenim motornim vozilima vrlo su unosan posao u koji su angažirane organizirane kriminalne skupine (automafija). Prema procjenama Interpola godišnji profit od ove djelatnosti u svijetu iznosi više od 19 milijardi \$. Prema podacima Međunarodne organizacije kriminalističke policije samo je tijekom 1992. godine u Europi ukradeno više od 3 milijuna vozila. Uz krađu motornih vozila redovito se javlja i niz drugih kaznenih djela (uglavnom krivotvorenja isprava i javnih isprava) kojima je cilj 'legalizacija' otuđenog vozila najčešće radi izvoza i prodaje u drugim državama. Na meti kradljivaca najčešće su osobna vozila Golf, Audi i Passat. Prema raspoloživim podacima broj ukradenih motornih vozila u Republici Hrvatskoj nakon značajnog porasta 1992. godine i pada godinu kasnije uglavnom je konstantan (s blagim porastom 2000. godine). U usporedbi s drugim izabranim državama, koje su po određenim karakteristikama slične Hrvatskoj, možemo slobodno reći da je, kako broj krađa općenito, tako i udio krađa motornih vozila za 2003. godinu, ispod prosjeka. To zorno prikazuje sljedeći grafički prikaz.

Udio broja ukradenih motornih vozila među ukupnim krađama u Republici Hrvatskoj i drugim izabranim državama na 100.000 stanovnika u 2003. godini (izvor ESCCJS):

Mjesta krađe vozila uglavnom su parkirališta ispred zgrada (u većim gradovima) i to u noćnim satima ili pred jutro. Kradljivci obično izabiru neosvijetljena ili slabo osvijetljena parkirališta i vozila koja nemaju posebno ugrađenu zaštitu od krađe. Premda mnogi vlasnici vozila ne razmišljaju o ugradnji zaštitnih sustava u svoja vozila jer smatraju da je 'svaki automobil moguće ukrasti ako to netko želi', statistike pokazuju da je bolja (u preventivnom smislu) bilo kakva zaštita nego nikakva jer već i ona odvraća potencijalne počinitelje zbog povećanih komplikacija i rizika kojem se izlažu krađom zaštićenog vozila (npr. od ukupno 2084 otuđenih putničkih vozila u 2000. godini bez ikakve zaštite bilo je čak 84%). Uz krađu osobnih vozila česte su i krađe iz vozila. Najčešće se radi o krađi obijanjem i/ili provaljivanjem radi prisvajanja stvari koje se nalaze u vozilu. To su radio-uređaji, CD-playeri, ali i drugi predmeti ako ih vlasnik vozila ostavi na mjestu koje je vidljivo potencijalnim provalnicima (jakne, torbe, novčanici i sl.). Od krađe vozila treba razlikovati ono što se često naziva 'posudbom vozila'. Počinitelji su uglavnom maloljetnici koji ne oduzimanju tuđe motorno vozilo s ciljem prisvajanja već samo radi 'korištenja' odnosno vožnje. Poseban pojavni oblik kaznenog djela krađe je tzv. krađa u trgovinama odnosno samoposlugama (engl. *shoplifting*). Ovaj pojavni oblik krađe vrlo je popularan i zbog toga što je vrlo mali rizik od otkrivanja (smatra se da manje od 1% počinitelja otkriveno). Među počiniteljima ima i profesionalnih delinkvenata, ali i situacijskih kradljivaca među kojima i dosta maloljetnika kojima je to način dokazivanja u vlastitoj skupini. Najveći broj osoba koji pati od kleptomanije kao prisilnoopsesivne neuroze odlučuje se upravo na ovaj pojavni oblik krađe, a osim njih ima i osoba koje pate od depresije ili drugih poremećaja u emocionalnoj sferi. Premda se krađa u samoposlugama obično minimizira (bagatelni kriminal), podaci dobiveni metodom samoiskaza u brojnim istraživanjima pokazuju da je šteta prouzročena ovim pojavnim oblikom krađe iznimno velika. Tako je u SAD prosječna vrijednost stvari pribavljene jednom krađom više od 11\$ što je godišnja šteta u visini 2,2 milijarde \$. Krađe umjetnina česta su pojava u zemljama s bogatim nacionalnim kulturnim blagom. Najizloženije su u tom smislu države poput Italije, Španjolske, Francuske i Grčke, a prema statističkim pokazateljima ne zaostaje niti Hrvatska. Prema podacima Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske u razdoblju od 1991. do 2000. godine počinjeno je više od 1.500 kaznenih djela na štetu umjetnina (krađe, krivotvorenja, krijumčarenja itd.) u kojima je oko 3.000 različitih umjetnina bilo predmetom kaznenog djela. Uglavnom se radi o umjetničkim

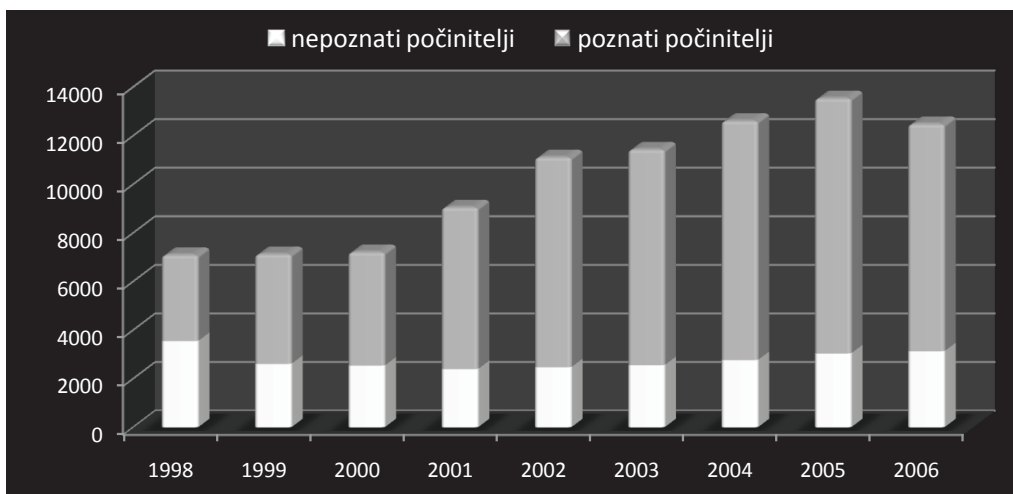
slikama (80%) no sve je više krađa liturgijskih predmeta iz sakralnih objekata (kaleža, kipova itd.). U Hrvatskoj je poseban problem i devastacija podmorskih nalazišta amfora i drugih vrijednih predmeta iz potopljenih brodova. Sve je veći broj krađa tih predmeta i izvan turističke sezone. Kada se ovome još doda i oko 300 objekata koji su potpuno devastirani tijekom agresije na Republiku Hrvatsku iz kojih je ukradeno više od 30.000 predmeta od kojih većina nije vraćena, postaje jasno da su štete od ovog pojavnog oblika krađe iznimno velike. Na web stranicama Interpola i Ministarstva unutarnjih poslova mogu se naći podaci i fotografije ukradenih umjetnina kao i umjetnina koje su pronađene i vraćene vlasnicima.

'Dan je bio sunčan, ljetno usporen, pun slobodnog vremena, kao stvoren za posjet jednom od najpoznatijih škotskih dvoraca. VW golf britanskih registarskih tablica H596 VRP zaustavio se pred ulazom u dvorac Drumlanrig, na sjeveru Škotske. Dvije su osobe ostale u automobilu, dok su dva muškarca izašla iz auta, platila šest funti za ulaznicu u dvorac, i krenula put privatne zbirke umjetnina. Kada su stigli do čuvene Leonardove 'Madonne s djetetom koje drži vreteno', koje je već punih 200 godina u vlasništvu obitelji Buccleuch, vlasnika dvorca Drumlanrig, s lakoćom su savladali čuvaricu, skinuli sliku sa zida i pobjegli golfom koji ih je na ulazu čekao.'

Brala M., Kad lopovi za(vole) umjetnost, Novi list, 20.12.2003.

Jedno od obilježja kaznenog djela krađe je relativno mali postotak razjašnjenosti. To znači da najveći broj počinitelja ovih kaznenih djela ostaje nepoznat policiji i tijelima kaznenog pravosuđa i da zbog toga ne postoji mogućnost vođenja kaznenog postupka. Za razliku od drugih kaznenih djela kod kojih je postotak nerazjašnjenosti vrlo mali (npr. prema podacima Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske za 2006. godinu kod ubojstva počinitelj je bio poznat policiji u 92% slučajeva, a kod silovanja čak u 95%, što znači da je nerazjašnjeno ostalo tek 8% ubojstava odnosno 5% silovanja), kod krađe taj je postotak vrlo izražen (za 2006. godinu je udio policiji nepoznatih počinitelja iznosio čak 75%, odnosno u svega 25% slučajeva je počinitelj bio poznat), a kao što se to vidi iz sljedećeg grafičkog prikaza.

Prijavljene punoljetne osobe za kazneno djelo krađe u Republici Hrvatskoj prema poznatim i nepoznatim počiniteljima za razdoblje od 1988. do 2006. godine (izvor DZS):

Kod kaznenog djela teške krađe još je veći broj prijavljenih kaznenih djela (za 2006. godinu bilo je prijavljeno 18.888 teških krađa) koja zbog toga što je počinitelj nepoznat (jer je za 2006. godinu nepoznatih počinitelja bilo čak 15.552) ostaju nerazjašnjena (svega nešto manje od 18% su kaznena djela teške krađe u kojima su počinitelji poznati). Takvi podaci nisu karakteristični samo za Hrvatsku. Stopa nerazjašnjivosti imovinskog kriminala (osobito krađa i teških krađa) iznimno je visoka i u drugim državama. Tako je primjerice u Češkoj 2001. godine od ukupno 227805 prijavljenih krađa razjašnjeno tek njih 56985 (25%). Od tog je broja ukupno pravomoćno osuđeno 16227 osoba što je u odnosu na broj prijavljenih krađa tek oko 7%.

Za razliku od kaznenog djela krađe kod kojeg se oduzima tuđa pokretna stvar s ciljem njezina prisvajanja, kod prijevare se drugu osobu, namjernim lažnim prikazivanjem ili prikrićivanjem činjenica, dovodi u zabludu da na štetu svoje ili tuđe imovine postupi na određeni način ili se suzdrži od postupanja (vidi izlaganja uz pravni okvir). Prevaranti uvijek računaju na slabu informiranost, naivnost i/ili lakomost (pohlepu) potencijalnih žrtava. Stoga možemo reći da se kod prijevare radi o kaznenom djelu kod kojeg gotovo redovito žrtva pridonosi vlastitoj viktimizaciji. Pojavni oblici prijevare vrlo su raznovrsni i kreću se od jednostavnih uličnih i/ili sajamskih prijevera do složenih piramidalnih prijevera koje uključuju sudjelovanje većeg broja osoba. Jedna od takvih piramidalnih prijevera koja je početkom 90-ih godina prošlog stoljeća potresla Hrvatsku, ali i brojne druge tranzicijske države, poznatija je pod nazivom financijski inženjering. Putem oglasa u medijima pozvani su potencijalni 'štediši' na kratkoročno ulaganje svoga novca u novoosnovane novčarske institucije koje nude nezamislive kamate u visini 20% i više mjesečnog uloga. U uvjetima niskog standarda i u želji za lakom zaradom, mnogi su uložili svoje uštedevine i nakon prvih nekoliko isplata, agencije su preko noći zatvorene, a njihovi su vlasnici 'nestali' zajedno s novcem lakovjernih ulagača. Na nastanak novih pojava oblika prijevare utječe i brzi razvitak Interneta. Prema podacima iz ureda državnog odvjetnika države New York svakog sata američki su građani prevareni za milijun \$ zbog rizičnih online investicija. Od niza pojava oblika prijevare vrlo je zanimljiv model tzv. 'nigerijskih pisama' koja se posljednjih godina šire Internetom. U takvom se pismu od osobe traži da pomogne 'ljudima u nevolji' koji slučajno imaju na svom računu visoke novčane iznose. Jedini je 'problem' što tim novcem nisu u mogućnosti raspolagati zbog političke nestabilnosti u zemlji pa traže pomoć u transferu novca pri čemu onome tko pristane pripada određena provizija. Prethodno, međutim, traže dostavu određenih podataka, najprije e-mail i osobne podatke s adresom, a potom i podatke o bankovnom računu. Umjesto dogovorene provizije, lakovjerni 'suradnici' ostaju bez ičega na svom računu. Zanimljivo je da unatoč brojnim upozorenjima policije, kao i medijskim napisima o ovom pojavnom obliku prijevare, još uvijek veliki broj ljudi pristaje na ovakve ponude. Ipak, taj se broj smanjuje. Tako je prema podacima kojima raspolaže Interpol još 1995. godine u svijetu bilo više od 20.000 prevarenih, dok je 1998. godine taj broj smanjen na oko 6.000. U nastavku primjer jednog takvog pisma koje zbog autentičnosti prenosim u izvorniku (malo skraćeno):

I have an urgent and confidential business proposal to make you. I do seriously need your help because I am disabled from a motor accident and cannot travel abroad on Doctor's orders. I was an Oil consultant based in the United Kingdom, and because I helped a lot of foreign Crude Oil Companies to get Crude Oil Lifting Rights and lucrative Oil Contracts from Nigeria, I was able to amass a fortune worth about \$30million. On 21st December, 2002, I left the UK finally with my family, and came back to Nigeria. But because of the unfavourable political and economic climate in Nigeria, and for security reasons, I left my money total \$30million in a Security Safe Deposit Vault in London... I am currently living on the charity of the church. And now, I need your help to collect this money in London and invest it in a profitable venture abroad; I cannot bring in this money into Nigeria for fear of seizure by the Government. If the money is properly and profitably invested abroad, I intend to leave Nigeria permanently.

Can I count on your help? If you agree to help me, I will send you by Post/courier the ELECTRONIC CARD KEY of my vault so that you can travel to London and open the vault; You will then remove the money total \$30 million and transfer it to your Bank Account. For your help and assistance, you will keep 25% of the money for your self and keep 75% for me in safe custody until I travel to meet you and invest my share. If you agree to help me, please reply giving me the following information:

1. Your Complete name and Street (POSTAL) address
2. Your Phone and fax number, including mobile
3. Your confidential email address

TO PREVENT THE KEY AGAINST LOST IN TRANSIT, PLEASE KINDLY STATE YOUR CORRECT NAME AND STREET ADDRESS. Once I receive your reply stating your street postal address as above, I will send you the Safe Deposit Vault Key by EXPRESS MAIL, and I will also forward to you more details of this transaction by email. Details will include the address, contact details including the website of the Safe Deposit Company in London where my money is currently stored.

Od prijave kojom se druga osoba dovodi u zabludu (ili se održava u zabludi) kako bi postupila na štetu svoje ili tuđe imovine treba razlikovati različite pojavne oblike tzv. kartičnih prijave kod kojih se određenim postupcima zlouporaba kreditnih ili drugih kartica oštećuju vlasnici tih kartica ili novčarska institucija. Jedan od oblika kartične prijave poznat je pod nazivom prijateljska ili kućna prijave (engl. *friendly fraud*) kod koje osoba koja ima pristup kartici druge osobe (npr. člana obitelji) zloupotrijebi karticu i/ili PIN i na taj način podigne novac s tuđeg računa. Kod ukradene ili izgubljene kartice radi se o korištenju prave kartice od strane osobe koja ju je pronašla ili ukrala. Ovdje se zapravo i ne radi o prijavi već o kaznenom djelu krađe. Sljedeći oblik kartične prijave je kopiranje magnetske trake (engl. *skimming*) koje se obavlja potajnim provlačenjem kartice kroz uređaj za čitanje magnetske trake, a dobiveni se podaci spremaju i prenose na druge kartice. Ovakva se kartica koristi kod elektronske autorizacije. Osim na strani izdavatelja, moguće su i kartične prijave na strani prihvatitelja. Višestruka transakcija (engl. *multiple imprints*) je slučaj kada vlasnik trgovine, osim normalne transakcije, napravi još jedan (ili više) otisaka na SLIP-u. Kod tzv. bankomatskih prijave na dio bankomata kroz koji se izdaje gotovina (engl. *shutter*) postavlja se ljepljiva traka koja sprječava izlaz gotovine, pa klijent, smatrajući da se bankomat pokvario, napušta isplatio mjesto. Nakon nekoliko takvih 'neuspjelih' isplata, počinitelj jednostavno uklanja traku i podiže gotovinu.

PITANJA ZA PONAVLJANJE

1. Objasnite pojam imovinskog kriminala! U čemu je razlika između imovinskog kriminala u kaznenopravnom i kriminološkom smislu?
2. Koji su razlozi visokog postotka nerazjašnjenosti kaznenog djela krađe i teške krađe?
3. Odredite razliku između tzv. situacijskih i profesionalnih kradljivaca!
4. Navedite pet osnovnih obilježja profesionalnih kradljivaca prema Sutherlandu!
5. Koja su osnovna obilježja krađe motornih vozila u Hrvatskoj? Koji je udio krađa motornih vozila u ukupnom broju krađa u Hrvatskoj i nekim europskim državama?
6. Da li su krađe iz trgovina uvijek bagatelni kriminal? Objasnite!
7. Krađa umjetnina i organizirani kriminal. Koji su umjetnički predmeti najčešće objektima kaznenog djela krađe (i teške krađe)?

4. Zlouporaba opojnih droga

Literatura: *Bennett i dr.*, Domestic Abuse by Male Alcohol and Drug Addicts, Violence and Victims, 4 (1994), str. 359; *Botvin i dr.*, Drug Abuse Prevention With Multiethnic Youth, London, 1995; *Bozarth M.*, Drug Addiction as a Psychobiological Process, Addiction Controversies, London, 1990., str. 112; *Butorac-Mikšaj Todorović*, Ovisnički kriminalitet u Republici Hrvatskoj, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, 2 (1996), str. 429; *Cvijetko B.*, Kazneno zakonodavstvo i kaznenopravna reakcija na kazneno djelo zlouporabe opojnih droga u Republici Hrvatskoj, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu 2 (2003), str. 909; *Davies J.B.*, The Myth of Addiction, London, 1992; *Derenčinović D.*, Uvod u kriminologiju i socijalnu patologiju s osnovama kaznenog prava, Zagreb, 2004; *Hudolin V.*, Rječnik ovisnosti, Zagreb, 1987; *Katalinić D. i dr.*, Izvješće o osobama liječenim zbog zlouporabe psihoaktivnih droga u Hrvatskoj u 2006. godini, Zagreb, 2007; *Killias M. i dr.*, European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics, Den Haag, 2006; *Modly D.*, Opojne droge i seksualno zlostavljanje, Policija i sigurnost, 3-6 (2000), str. 166; *Mrčela M.*, Posjedovanje droge - oblik organiziranog kriminaliteta?, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, 2 (1998), str. 803; *Peters D.*, The Probability of Addiction: Legal, Medical and Social Implications, San Francisco, 1997; *Petrović B.*, Narko kriminal, krivičnopravni, kriminološki, krivičnoprocesni i kriminalistički aspekti, Sarajevo, 2004; *Rački G.*, Psihosocijalna obilježja jedne skupine osuđenih ovisnika o drogama, Kriminologija i socijalna integracija, 2 (1994), str. 175; *Room R.*, Addiction Concepts and International Control, in Global Drug Policy: Building a New Framework, Lisbon, 2003., str. 15; *Sharps i dr.*, Risky Mix: Drinking, Drug use and Homicide, NIJ Journal, Issue no. 250., str. 9; *Tripalo D.*, Kaznenopravni aspekti zlouporabe droga, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, 2 (2003), str. 553; *UNODC - United Nations Office on Drugs and Crime*, Global Illicit Drug Trends, New York, 2003; *UNODC - United Nations Office on Drugs and Crime*, World Drug Report 2007, New York, 2008. **Korišteni internetski linkovi:** www.hzjz.hr (28.05.2008.); www.mzss.hr (28.05.2008.); www.unodc.org (27.05.2008.).

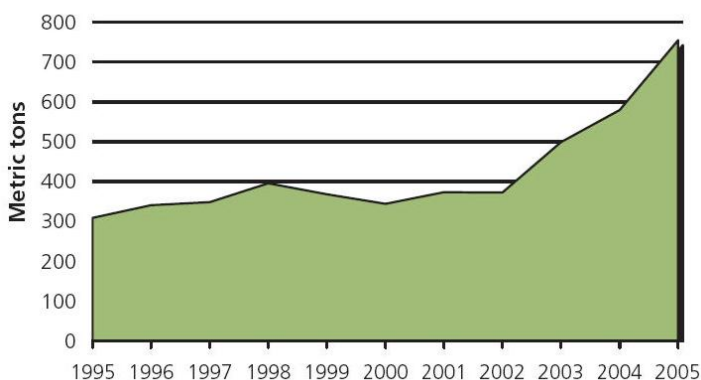
Svjetska zdravstvena organizacija definira ovisnost kao psihičko i fizičko stanje organizma koje je posljedica interakcije (međusobnog djelovanja) organizma i droge. Posljedica te interakcije je promjena ponašanja i prisila organizma da smanji napetost trajnim ili periodičnim uzimanjem droge ili drugog sredstva zadovoljavanja ovisnosti. U početku je uzimanje droga dobrovoljna aktivnost, no nakon nekog vremena se premješta u stanje ovisnosti, s prisilnim opsesivnim i isključivim zahtjevom za drogom. Ovisnost se stoga može definirati kao kronična, recidivirajuća moždana bolest, ali ona nije tako jednostavna, jer je važan i društveni kontekst u kojem se razvila i u kojem djeluje. Prema najnovijim dostupnim podacima Ureda Ujedinjenih naroda za suzbijanje zlouporabe droga i kriminala (u daljnjem tekstu: UNODC) na tržištu opojnih droga događa se 'nešto novo i važno'. U predgovoru Svjetskog izvješća o drogama za 2007. godinu tako doslovno piše:

'Something new and significant is going on in the world drugs market. In last year's *World Drug Report* we made the argument that drug control is working and the world drug problem is being contained. This *2007 Report* provides further robust evidence of this trend. For almost every kind of illicit drug - cocaine, heroin, cannabis and amphetamine- type stimulants (ATS) - there are signs of overall stability, whether we speak of cultivation, production or consumption. Hopefully, within the next few years evidence to support this claim will become statistically and logically incontrovertible.'

UNODC, World Drug Report 2007, str. 1

U istom se izvješću dalje navodi da je svjetski problem droga 'svladan'. U 2005. i 2006. godini su globalna ilegalna tržišta glavnih opojnih droga bila stabilna – opijati, kokain, kanabis i amfetamini. Također se navodi da je posebno uočljiva stabilizacija tržišta kanabisa, koje je do sada intenzivno raslo. U skladu s dugoročnim trendovima se i udio zaplijenjenih droga povećao, tako da oko 42% globalne proizvodnje kokaina i oko 26% globalne proizvodnje heroina nikada nije stiglo do konzumenata. Primjera radi navesti ćemo samo jedan od pokazatelja količina zapljena sljedećim grafikonom.

Svjetske zapljene kokaina za razdoblje od 1995. do 2005. godine (izvor UNODC):

UNODC procjenjuje da je tijekom 2005. i 2006. godine u svijetu otprilike 200 milijuna ljudi povremeno ili stalno konzumiralo različite vrste opojnih droga. Od toga 158,8 milijuna konzumira kanabis, 24,9 milijuna amfetamine, 8,6 milijuna ecstasy, 14,3 milijuna kokain i 15,6 milijuna opijate (od čega 11,1 milijuna heroin).

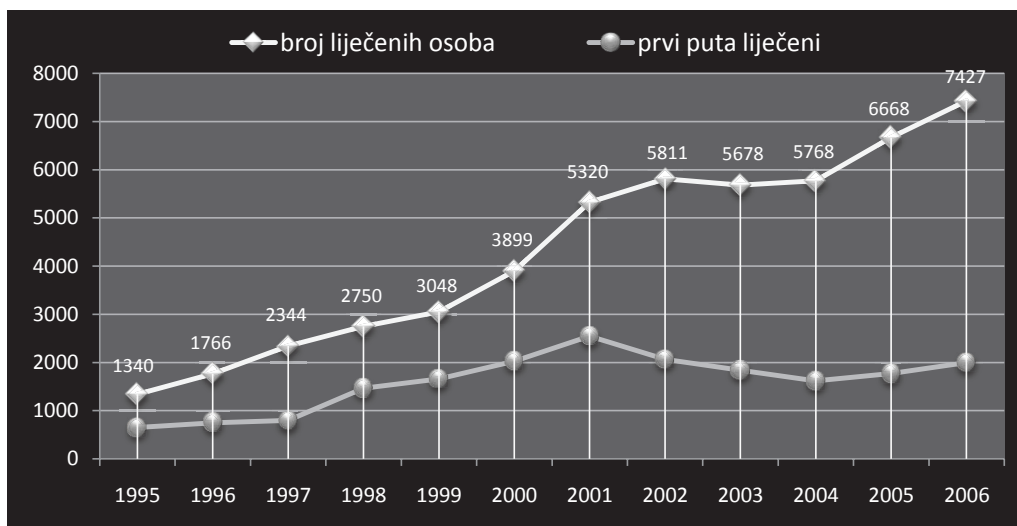
Distribucija svjetske potrošnje opojnih droga prema vrstama za 2005./2006. godinu (izvor UNODC):

	kanabis	stimulasni tipa amfetamina		kokain	opijati	od toga heroin
		amfetamini	ecstasy			
milijuni ljudi	158.8	24.9	8.6	14.3	15.6	11.1
% svjetskog stanovništva u dobi od 15-64 godina	3,8%	0,6%	0,2%	0,3%	0,4%	0,3%

U Europskoj uniji provedeno je istraživanje o percepciji javnosti o problemu droga i politici suzbijanja zlouporabe droga. U razdoblju od ožujka do lipnja 2003. godine 4000 ispitanika sudjelovalo je u elektronskom glasovanju o ovom problemu. Nešto više od 53% ispitanika izjasnilo se da zlouporabu opojnih droga smatra ozbiljnim društvenim problemom. Njih 37% smatra da su problemi izazvani zlouporabom opojnih droga u posljednjih pet godina ostali uglavnom isti kakvi su bili i prije toga, dok ih 29% smatra da je došlo do pogoršanja, a čak 19,5% do značajnog pogoršanja. Za 36,7% sudionika ovog istraživanja u suzbijanju zlouporabe opojnih droga važnu ulogu treba dati prevenciji kroz nadzor proizvodnje i prodaje kanabisa. Cilj prevencije, za 21% ispitanika je u smanjivanju zahtjeva za drogom (engl. *demand side*), 5,2% ih smatra da se problem može riješiti samo daljnjim zabranama i strožim kažnjavanjem onih koji drogu čine dostupnom najširoj javnosti, dok nešto manje od 40% ispitanika vjeruje da samo kombinirana primjena ovih metoda može dovesti do boljih rezultata u suzbijanju zlouporabe opojnih droga. Brojna istraživanja upućuju na zaključak da do prvog uzimanja opojne droge dolazi u doba najranije mladosti i to uglavnom u doba puberteta ili neposredno nakon toga. Tako je, primjerice, 1999. godine od 8-35% (ovisno o državi) konzumenata marihuane u Europi bilo mlađe od 16 godina. Istraživanje iz 2002. godine (Eurobarometer) na uzorku od 7.687 ispitanika u dobi od 15-24 godine pokazalo je da njih 55% smatra da je droga vrlo lako dostupna u najbližoj okolini, školi ili susjedstvu (od

toga 34% u Austriji i Finskoj, 66% u Španjolskoj i 69% u Grčkoj). Čak je 46% ispitanika priznalo da im je barem jednom ponuđena marihuana, a 26% izjavilo je da im je bila dostupna neka druga vrsta opojne droge, uključujući i one najteže. Prema podacima iz Akcijskog plana za suzbijanje zlorabe opojnih droga za 2004. godinu zloraba opojnih droga u Hrvatskoj poprimila je intenzivne razmjere nakon Domovinskog rata te možemo reći da je sredinom 90-ih godina XX. stoljeća došlo do prave epidemije bolesti ovisnosti o drogama. Stopa od 0,9 % ovisnika o drogama na tisuću stanovnika u 1990. godini, porasla je na 2,7 % u 1999. godini, a u sustavu za tretman ovisnika svake se godine evidentira oko 980 novih slučajeva teških ovisnosti o drogama. Prema podacima Hrvatskog zavoda za javno zdravstvo broj osoba ovisnih o drogama koji su bolnički i ambulantno liječene u sustavu zdravstva u 2001. godini povećan je za 27% u odnosu na 2000 godinu. U 2002. godini broj osoba koji su bolnički i ambulantno liječeni u sustavu zdravstva bio je 5.811 ovisnika što je u odnosu na 2001. godinu povećanje za 9,2%. Zabrinjavajući je podatak da se od 2000. godine do 2002. godine broj novopridošlih ovisnika o drogama registriranih u sustavu za bolnički i ambulantni tretman kontinuirano povećava, te taj broj prelazi 2.000 novoregistriranih ovisnika o drogama svake godine, a također raste i broj smrtnih slučajeva izazvanih konzumiranjem droga ili smrti koje su u uskoj posljedičnoj vezi s konzumiranjem droga. Sljedeći grafički prikaz pokazuje dinamiku kretanja broja liječenih osoba zbog zlorabe psihoaktivnih droga u Hrvatskoj i udio prvi puta liječenih osoba.

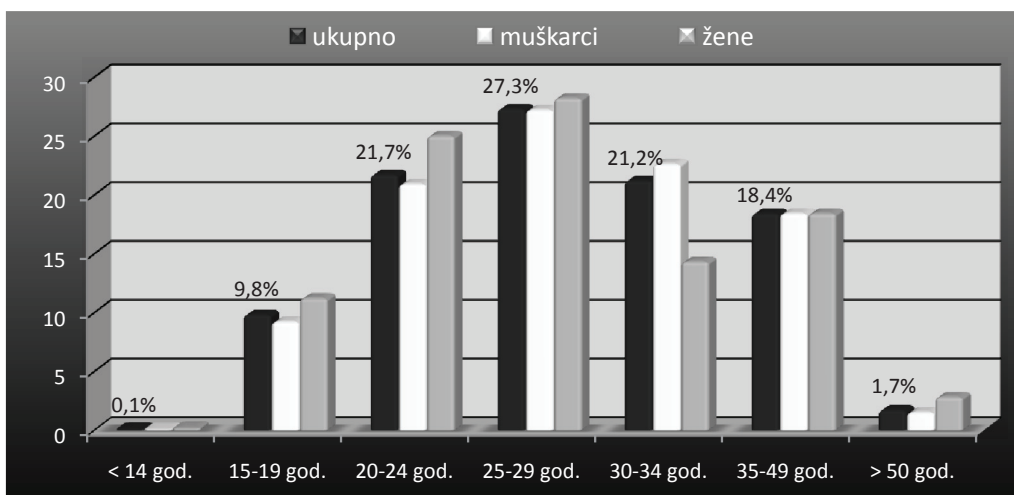
Broj liječenih osoba zbog zlorabe psihoaktivnih droga i udio prvi puta liječenih osoba u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 1995. do 2006. godine (izvor HZJZ):

Neke vrste opojnih droga, osobito lišće koke u andskoj kulturi, bilo je sredstvo omogućavanja socijalne komunikacije, a služilo je i kao lijek (zanimljivo je da riječ 'drug' u engleskom jeziku znači i: lijek). Povezivanjem različitih kultura, boljom prometnom povezanošću i afirmacijom težnje za ostvarivanjem profita utjecaj opojnih droga postajao je sve veći i destruktivniji, osobito u onim sredinama koje nisu navikle na uzimanje opojnih droga. U tim je sredinama droga izgubila komunikološku i terapijsku funkciju i postala je neka vrsta kratkotrajne zamjene za brojne sadržaje koji su u tim materijalističkim kulturama nedostupni ili u potpunosti neostvarivi. U uvjetima opće dehumanizacije individualističkog društva u kojem ljudi sve više postaju funkcije (sve manje prijatelji, obitelj, supružnici, a sve više klijenti, partneri itd.), droga postaje zamjena za sve one sadržaje koji nedostaju. Ona postaje

nadomjestak za sumornu svakodnevicu, neuspjeh na poslu, probleme u privatnom životu, odbijanje okoline i sl. U tranzicijskim društvima funkcionalizam opojnih droga posljedica je stanja anomije, loma normativne strukture društva za koji je karakterističan raskorak između proklamiranih ciljeva i nemogućnosti njihova ostvarenja (vidi izlaganja uz teoriju anomije). U takvim prijelaznim društvima najosjetljivija skupina postaju maloljetne i mlađe punoljetne osobe. U Hrvatskoj se podaci o dobi i spolu osoba liječenih zbog zlouporabe psihoaktivnih droga u 2006. godini mogu prikazati sljedećim grafikonom. Vidimo da je u 2006. godini u dobi od 20 do 34 godina bilo čak 70% ukupno liječenih osoba. Zabrinjavajući je i podatak da se gotovo 10% ukupno liječenih osoba nalazi u dobnoj skupini od 15 do 19 godina.

Udio osoba liječenih zbog zlouporabe psihoaktivnih droga prema dobi i spolu u Republici Hrvatskoj u 2006. godini (izvor HZJZ):

Pod pojmom zlouporabe opojnih droga podrazumijevamo tri sukcesivne faze u tom procesu: proizvodnju, distribuciju i potrošnju. Prvi faza je proizvodnja opojnih droga koja je, prema načinu, podijeljena u tri kategorije:

- uzgoj biljnih vrsta (npr. uzgoj opijuma na plantažama);
- polusintetska proizvodnja kojom se u kontroliranim laboratorijskim uvjetima prirodnim tvarima dodaju sintetske supstance radi dobivanja konačnog proizvoda (npr. lišće koke od kojeg se preradom dobiva kokain);
- sintetska proizvodnja u laboratorijskim uvjetima (npr. LSD).

Kada je riječ o tzv. polusintetskim drogama, svega je nekoliko država u svijetu u kojima se takve droge, s obzirom na dostupnost sirovina, proizvode. Tako se, primjerice, većina plantaža opijuma iz čijeg se alkaloida morfina dobiva najopasnija opojna droga heroin, nalazi u području zlatnog trokuta (Myanmar, Laos, Tajland) ili u Afganistanu, dok su države poput Kolumbije, Bolivije, Perua i Ekvadora vodeći svjetski proizvođači kokaina. U tim je državama inicijalna cijena droge vrlo niska zbog jeftine radne snage, a višestruki su i problemi do kojih proizvodnja opojnih droga u tim državama dovodi. Uglavnom se radi o nerazvijenim državama s velikom stopom nezaposlenosti u kojima su izražene brojne gospodarske, političke i općedruštvene suprotnosti i tenzije. Druga faza u procesu zlouporabe opojnih droga jest distribucija odnosno nezakonita trgovina kojom se uglavnom bave

organizirane kriminalne skupine. Može se reći da je težište djelovanja tijela kaznenog pravosuđa upravo u suzbijanju nezakonite distribucije odnosno trgovine opojnim drogama. Problem s kojim se ta tijela susreću jest da većina njihovih ovlasti prestaje na državnim granicama dok je djelovanje organiziranih kriminalnih skupina transnacionalno i prelazi brojne državne granice. Taj je problem transnacionalnog djelovanja osobito izražen u Europskoj uniji gdje je zbog nepostojanja carinske i policijske kontrole na državnim granicama znatno otežano otkrivanje i praćenje krijumčarenja droge. Stoga je osnovni cilj međunarodne suradnje među državama ustanovljene brojnim višestranim i dvostranim međunarodnim ugovorima, da se povećaju izgledi za otkrivanje putova droge koji se protežu od zemlje porijekla do destinacije u kojoj je, u pravilu, cijena droge zbog tranzitnih troškova vrlo visoka. U organizaciji distribucijskih lanaca sudjeluju gotovo sve značajnije organizirane kriminalne skupine, od talijanskih skupina Camorra, Nuova sacra corona unita, Cosa nostra, preko kineskih Trijada, japanskih Yakuza, ruske mafije itd. Neke od njih specijalizirane su za pojedine vrste opojnih droga. Tako prema nekim procjenama i više od 80% europskog crnog tržišta kokainom kontrolira albanska mafija. U tom distribucijskom lancu, osim pripadnika organiziranih kriminalnih skupina, često sudjeluju i osobe koje se inače bave zakonitom djelatnošću, ali su zbog dobre zarade i relativno malog rizika od otkrivanja (prema procjenama na granicama se zapljene manje od 1% krijumčarene droge) uključene u fizički prijenos opojnih droga preko državnih granica. Uglavnom se radi o situacijskim delinkventima koji u jednokratnom poslu vide dobru priliku. Međutim, ukoliko prvi transfer uspije, ti 'vanjski suradnici' kriminalnih kartela prisiljeni su i dalje surađivati sa svojim 'poslodavcima'. U suprotnom oni, njihove obitelji i imovina postaju žrtvama ucjena, otvorenih prijetnji pa čak i likvidacija. Slično njima, i konačni distributeri opojnih droga uglavnom su vanjski suradnici kriminalnih organizacija koji su vrlo često i sami konzumenti proizvoda koje raspačavaju. Njihov eventualni gubitak nije od važnosti za kriminalnu organizaciju koja ih u tom slučaju lako nadomješta novim suradnicima. Iznimno visoke cijene droge na crnim tržištima čine najveći dio izvora za djelovanje različitih terorističkih organizacija. Tako npr., lišće koke potrebno za proizvodnju jednog kilograma ove opojne droge ima cijenu od 400-600 \$. Nakon što napusti Kolumbiju, cijena kilograma prerađenog kokaina iznosi oko 1500-1800 \$, a na američkim ulicama, nakon što prođe kroz nekoliko 'posredničkih ruku', taj isti kilogram košta otprilike 110.000 \$ što je od 180 do 275 puta više od početne cijene sirovine. Veći dio toga novca, prema nekim pokazateljima, završava u rukama različitih terorističkih organizacija koje njime financiraju svoje operacije. Stoga neki pozivaju na dekriminalizaciju droga što bi dovelo do značajnog opadanja cijena zbog veće ponude. Time bi se značajno smanjili prihodi terorističkih organizacija, ali bi zbog veće ponude i nižih cijena na globalnom tržištu vjerojatno došlo i do porasta potrošnje zbog veće dostupnosti opojnih droga. Osim toga, tzv. narko-terorizam, premda predstavlja jedan od načina financiranja terorističkih organizacija, nije i jedini način financiranja i nije za očekivati da bi ukidanjem prohibicije proizvodnje i trgovine opojnim drogama automatski došlo do blokade djelovanja terorističkih organizacija koje se, osim na ovaj način, financiraju i na brojne druge načine.

Svaku značajniju zapljenu prati i odgovarajući publicitet. Tako su krajem ožujka 2004. godine u SAD pripadnici DEA (engl. *Drug Enforcement Agency*) i FBI (engl. *Federal Bureau of Investigation*) uspješno okončali trogodišnju operaciju pod nazivom 'Candy Box' u kojoj je zaplijenjeno oko tonu i pol marihuane i više od 400.000 tableta ecstazyja. Droga je proizvedena uglavnom u kanadskim laboratorijima odakle je distribuirana u više od 16 gradova u SAD. Istraga je otkrila da su osim pripadnika ruske mafije koja inače uglavnom kontrolira nezakonitu proizvodnju i trgovinu ecstazyjem u SAD, u lancu proizvodnje i distribucije sudjelovali i pripadnici nekih organiziranih kriminalnih skupina iz Kine i

Vijetnama. Inače u SAD kao najvećem svjetskom tržištu opojnih droga zabilježene su i najveće zapljene. Tako je, primjerice 2001. godine zaplijenjeno više od dvije i pol tone heroina, 111 metričkih tona kokaina i 7,2 milijuna tableta ecstazy. Samo u jednoj akciji na području Los Angelesa u srpnju 2000. godine zaplijenjeno je više od 2 milijuna tableta ecstazy. Uspješna je početkom 2004. godine bila i talijanska policija koja je u suradnji s DEA, te policijama Australije, Španjolske, Francuske, Kolumbije i Venezuele u operaciji 'Decollo' prekinula lanac krijumčarenja kokaina u europske zemlje iz Kolumbije i Venezuele. U operaciji je uhićeno više pripadnika mafijaške organizacije s juga Italije koji su koordinirali prijevoz droge iz Kolumbije i Venezuele u Italiju i njezinu distribuciju u većini zapadnoeuropskih država. Ukupno je uhićeno 78 osoba u Italiji, 1 u Španjolskoj i 15 u Kolumbiji uključujući i organizatora čitave operacije Santa Scipionea jednog od vođa organizacije. Zaplijenjeno je više tona kokaina, ali i kriminalne imovine osumnjičenika u vrijednosti većoj od 23 milijuna \$. Hrvatska je zbog svog zemljopisnog položaja i mogućnosti transfera droge morskim putem u više navrata bila tranzitna zona za uvoz kokaina iz Južne Amerike u države zapadne Europe. Tako je u studenom 2003. godine hrvatska policija po dojavi DEA u Rovinju zaplijenila 336 kilograma kokaina te uhitila 4 krijumčara koji su drogu prevozili na brodu Adelante. To je jedna od najvećih uspješno okončanih operacija u Europi u posljednje vrijeme i primjer je dobre suradnje nacionalnih policija u otkrivanju i suzbijanju lanaca međunarodnog narko-kriminala.

Prema porijeklu droge se mogu podijeliti u skupinu prirodnih, sintetskih i polusintetskih droga. Prema djelovanju droge se, unatoč nepostojanju unificiranih kriterija, dijele na teške i lake droge. Tako se, primjerice, kokain i heroin najčešće svrstavaju u teške droge, dok se lakim drogama (premda ne bez kritike) uglavnom smatraju derivati kanabisa. Međutim, i ovdje treba imati u vidu komparativne razlike među državama jer je, primjerice, kanabis u Nizozemskoj laka droga, dok se u Turskoj i Španjolskoj ona smatra teškom drogom. U nastavku slijedi pregled porijekla, načina konzumiranja i učinaka najčešće korištenih opojnih droga.

HEROIN je derivat morfina i prema djelovanju najteža i najopasnija opojna droga. Obično je u obliku svjetlosmeđeg praha jer je na crnom tržištu dostupan uglavnom u nečistoj formi pomiješan sa šećerom, brašnom, puderom, kofeinom i sl. Kratkotrajno heroin djeluje kao sedativ koji usporava živčani sustav i refleksne reakcije. Posebna opasnost heroina je u tome što vrlo brzo stvara ovisnost. Ovisnici moraju uzimati sve veće doze da bi postigli isti efekt. Nakon prestanka uzimanja heroina dolazi do apstinencijske krize čiji su simptomi mnogo teži no kad se radi o prestanku uzimanja drugih vrsta opojnih droga.

KOKAIN je glavni alkaloid biljke koka, a dobiva se pretežno od bolivijske i peruanske koke. Osim u tim državama koka se uzgaja i u Kolumbiji, Ekvadoru i Brazilu. Kokain se prodaje u obliku bijelog praha koji je obično inhaliran ili 'ušmrkan'. Crack je proizvod koji dolazi u obliku žućkasto-bijelih komadića sličnih vosku, ili kao bijela zrnca. U tom obliku se puši te na taj način droga počinje brže djelovati. Kokain ubrzano i vrlo intenzivno djeluje na stimuliranje središnjeg živčanog sustava i utječe na raspoloženje i ponašanje. Nakon inhaliranja ili 'ušmrkavanja' kokaina ili pak pušenja cracka, slijedi osjećaj izvanredne hiperosjetljivosti, snage i budnosti koji traje od pola sata do najviše sat vremena. Po prestanku djelovanja, česti su osjećaji depresije ili pak agresivnog raspoloženja. Kokain i crack stvaraju veliku ovisnost, posebice crack, i to najviše zbog posljedica 'spuštanja' koje su drastične i vrlo neugodne. Čest je slučaj da ovisnici o cracku prelaze na druge opojne droge, poput heroina, kako bi se lakše 'spustili' sa cracka. Ušmrkavanje kokaina može oštetiti sluznicu nosa (često šmrcanje i curenje iz nosa slično prehladi), a pušenje cracka može prouzročiti

dišne probleme. Učestali konzumenti mogu patiti od jake uznemirenosti, paranoje, iscrpljenosti te potpunog gubitka samopoštovanja i samokontrole. Velike količine kokaina uzroci su mnogih smrtnih slučajeva od zatajenja srca i dišnih organa.

AMFETAMINI su sintetska psihostimulativna droga najčešće u obliku tableta. Djeluju slično kao kokain stimulirajući središnji živčani sustav. Amfetamini su vrlo dugo bili korišteni u medicini kao sredstvo za ublažavanje apetita, poboljšanje raspoloženja (antidepresivi) i uklanjanje umora. Zbog djelovanja na povećanje snage kod konzumenta korišteni su u različitim derivatima i kao sredstvo dopinga za sportaše. U posljednje se vrijeme, međutim, zbog otkrivenog utjecaja amfetamina na rad mozga i izazivanje ovisnosti, uporaba ove droge za medicinske svrhe sve više napušta. Amfetamini uzrokuju hipersenzibilnost i kod konzumenta stvaraju stanje euforije i dobrog raspoloženja. Istovremeno poboljšavaju pažnju i koncentraciju. Simptomi uzimanja amfetamina su nagli gubitak tjelesne težine, nesanica i širenje zjenica. Predoziranje amfetaminima može dovesti do ubrzanog rada srca, vrtoglavice, bolova u prsima, a ako se uzima intravenozno i do oštećenja bubrega, edema pluća itd. Dugotrajno konzumiranje amfetamina dovodi do promjena u ponašanju i razvoja psihotične ličnosti s intenzivnim paranoidnim doživljajima.

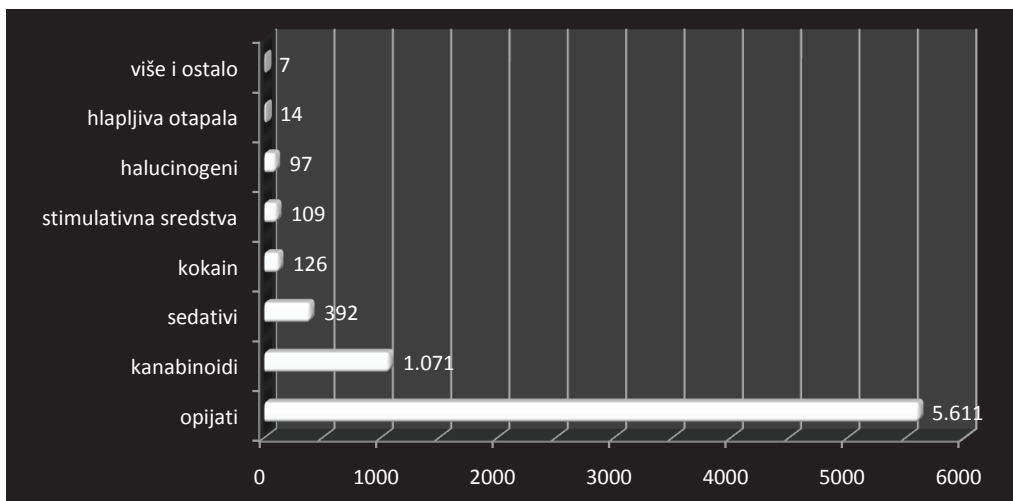
ECSTAZY je u narko-rječniku uobičajen naziv za derivat amfetamina MDMA (metilendioksimetamfetamin). Riječ je o vrlo opasnoj drogi koja se najčešće nalazi u obliku tableta i koja ima vrlo brzo djelovanje. Doza od 75 do 100 mg počinje djelovati, ovisno o konzumentu, od 20 do 40 minuta nakon uzimanja. Djelovanje ecstazyja vrlo je slično djelovanju ostalih amfetamina. To je značajno 'dizanje' raspoloženja, smanjivanje kritičnosti prema drugim osobama, hipersenzibilnost itd. Ecstasy ima halucinogena svojstva, i njegovo konzumiranje izaziva slične probleme kao i uzimanje amfetamina i kokaina. Osim brojnih psiholoških problema (nesanica, tjeskoba i paranoja), ecstazy može dovesti i do teških oštećenja jetre pa i epilepsije. Pogubno je djelovanje ove sintetske droge na mozak koja već nakon svega nekoliko konzumiranja može izazvati psihičku ovisnost. Znanstveno je dokazano da već i jedna tableta ove droge ostavlja trajna oštećenja na mozgu. Šarene tablete ecstazyja vrlo se često mogu naći na *rave-partyima*, a pakiraju se u različite ambalaže zbog težeg otkrivanja. Osobito je štetno kombinirano djelovanje uzimanja ove sintetske droge i alkohola.

KANABIS ili konoplja (koja se u prirodi pojavljuje kao *Cannabis sativa*, *Canabis indica* i *Canabis ruderalis*) je biljka iz koje se dobiva marihuana, hašiš i kanabisovo ulje. Premda ova biljka sadrži oko 400 tvari od kojih neke imaju i izrazito halucinogena svojstva, njezina glavna aktivna tvar je Tetrahidrokanabinol (THC) koju, u različitim koncentracijama, nalazimo u derivatima kanabisa - marihuani, hašišu i kanabisovom ulju. Marihuana, kao jedna od najraširenijih droga u svijetu, dobiva se iz osušenih listova kanabis sative. Najčešće se konzumira pušenjem pomiješana s duhanom u 'jointu' ili u luli. Brojne su rasprave o tome da li marihuana izaziva psihičku ovisnost kod konzumenta, osobito kod dugotrajnog uzimanja ove droge. Može se reći da relativno niska prosječna koncentracija THC-a od svega 3% u marihuani (za razliku od, primjerice 15% koncentracije u hašišu ili 35% u kanabisovom ulju) ima slabo djelovanje na konzumenta. No, kod nekih je uzoraka konstatirana koncentracija aktivne tvari i do 40% pa u donošenju zaključaka treba biti vrlo oprezan. Premda brojni autori smatraju da marihuana ne izaziva psihičku ovisnost u posljednje je vrijeme sve više onih koji smatraju da marihuana može stvoriti ovisnost i prouzročiti najrazličitije mentalne, zdravstvene i socijalne probleme. Uporaba marihuane, a osobito ostalih derivata kanabisa (hašiša i kanabisovog ulja), smanjuje perceptivnu sposobnost, koncentraciju, izaziva probleme u pamćenju i učenju itd. Osim toga, ona ubrzava rad srca pa je njezina uporaba rizična za osobe sa srčanim tegobama. Dugotrajna uporaba marihuane djeluje i na smanjivanje razine muškog

spolnog hormona testosterona, a smanjuje i količinu i pokretljivost spermija, dok kod žena dovodi do smetnji u ovulaciji i utječe na plodnost. Kada je riječ o djeci i maloljetnim osobama, brojni su simptomi konzumiranja marihuane koji roditeljima i ostalim osobama koje skrbe za djecu i maloljetnike (staratelji, pedagozi, nastavnici itd.) mogu ukazivati da ‘nešto nije u redu’: odbijanje hrane, izostanci iz škole i slabije ocjene, razdražljivost, posudba ili čak ‘kućna krađa’ novca ili dragocjenosti itd. Međutim, s ovim simptomima treba biti oprezan jer oni mogu značiti prolazak djeteta ili maloljetne osobe kroz uobičajenu pubertetsku krizu pa je prije zauzimanja konačnog stava i eventualnog poduzimanja mjera preporučljivo posavjetovati se sa stručnim osobama oko najprimjerenijeg pristupa.

LSD (dietilamid lizergične kiseline) je sintetska droga bez boje i mirisa koja spada u grupu halucinogenih droga, u kojoj su i prirodne halucinogene droge meskalin (dobiven iz kaktusa) i psilocibin (dobiven iz gljiva). Uzima se gutanjem ili otapanjem na jeziku. Bio je izuzetno popularan 60-ih godina XX. stoljeća. LSD je najjača halucinogena droga. Već u dozi od 35 mikrograma dovodi do učinka koji se naziva ‘trip’, a sastoji se od iluzija i halucinacija, bez dodira sa stvarnošću. Djelovanje LSD-a je krajnje nepredvidivo i vrlo opasno. Počinje najčešće ekstatičkom euforijom, zatim dolazi do relaksacije uz osjećaj zadovoljstva i promjene svih osjetila - ‘vide’ se zvukovi, a gubi se osjećaj vlastitog tijela, potpuno se mijenja osjećaj dodira. Posljedice uzimanja LSD-a su umor, psihička napetost i uznemirenost. Ponekad se javlja psihotična reakcija, uz strah i paniku. LSD može te reakcije, tzv. ‘*flash-backove*’, izazivati tjednima nakon uzimanja droge.

Osobe liječene zbog zlorabe psihoaktivnih droga prema udjelu glavnog sredstva u Republici Hrvatskoj u 2006. godini (izvor HZJZ):

Možemo zaključiti da su opijati zastupljeni s oko 75%, kanabinoidi s oko 15%, a stimulativna sredstva s oko 5%. Preostalih 5% se odnosi na sve ostale navede droge.

Zloupotreba opojnih droga ima negativan utjecaj na obiteljski život i zdravstveno stanje ovisnika. Odnos između zlorabe opojnih droga i obitelji je ambivalentan i ovisi o konkretnoj fenomenologiji i odnosima unutar obitelji. Naime, obitelj može biti strukturirana na način da zaštićuje slabe i osjetljive članove obitelji od različitih oblika patologije pa tako i od opojnih droga. Takva obitelj djeluje kao dominantni forum pravovremene intervencije

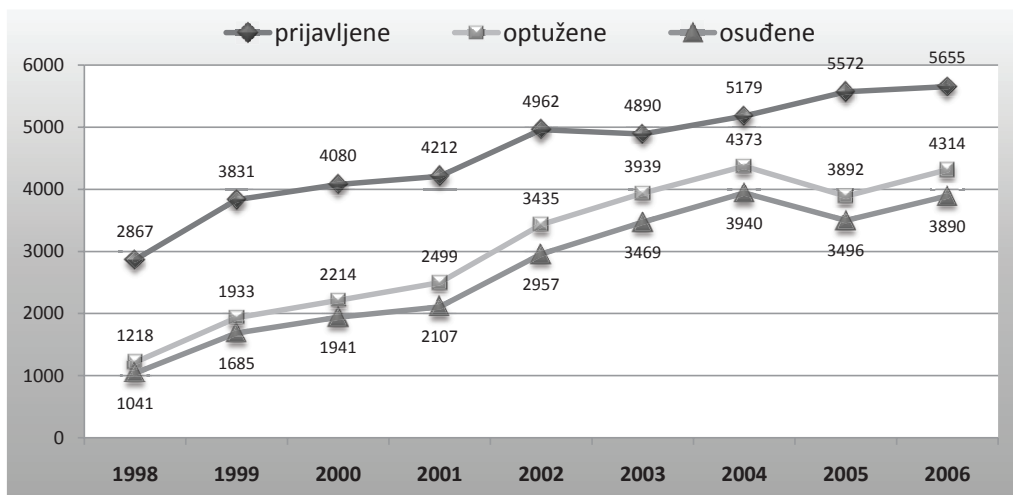
putem kojeg se kroz proces interiorizacije ostvaruje usvajanje osnovnih društvenih vrijednosti zajednice osobito među djecom i mladim pripadnicima obitelji. S druge strane, i sama obitelj, ako nije adekvatno strukturirana može predstavljati izvor patologije kojoj se slabiji članovi te zajednice teško mogu oduprijeti. Ta patologija, razumije se, može poprimiti oblik, što je vrlo često slučaj, prekomjerne uporabe alkohola, droga ili drugih sredstava ovisnosti. U obiteljima s dugogodišnjim patološkim elementima kojima bez sumnje pripada i konzumiranje droge, veći je rizik za ostale članove obitelji, posebno djecu, da postanu konzumenti opojnih droga. Osobe kod kojih je konzumiranje opojnih droga dovelo do ovisnosti često su podložne simptomima depresije koja djeluje disfunkcionalno na odnose u obitelji. U tzv. disfunkcionalnim obiteljima u kojima zakazuje sustav prevencije kroz kontrolu i učenje, njihovi marginalni članovi prisiljeni su 'preuzeti stvar u svoje ruke' i tražiti rješenje problema na krivim mjestima, često uz uporabu opojnih droga. Poseban su problem razorene, ali i nepotpune obitelji u kojima samo jedan roditelj najčešće nije u stanju preuzeti sve funkcije odgoja. Ovdje se kao supstitut javlja djelovanje određenih skupina (tzv. *peer groups*) s čijim se pripadnicima dijete ili maloljetnik identificira u različitim segmentima, pa i u konzumiranju opojnih droga.

Negativan učinak opojnih droga na zdravlje neprijeporan je i potvrđen ne samo službenim statistikama već i brojnim istraživanjima. Od ukupno 5,3 milijuna konzumenata koji drogu (najviše heroin) uzimaju intravenozno, godišnje od toga umre oko 200.000 ljudi. Najveći broj konzumiranja sa smrtnom posljedicom odnosi se na kokain, heroin (i ostale opijate), barbiturate i amfetamine. Problem je i kombinirana uporaba droga i alkohola. Osim ovisnika, u rizičnu skupinu ulaze još nerođena djeca. Posljednja istraživanja potvrđuju, primjerice, da uzimanje kokaina od strane majke tijekom trudnoće povećava rizik od spontanog pobačaja. Isto tako, izloženost supstancama poput sedativa ili stimulansa može utjecati na zdravlje i ponašanje djeteta nakon rođenja (npr. sklonost depresiji i sl.). Osim izravnih šteta koje konzumiranje droge od strane majke izaziva kod djeteta, ne treba zaboraviti ni čitav niz neizravnih šteta do kojih dolazi kad majka (a najčešće i oba roditelja) umru, napuste svoje dijete, ili im je ono odlukom nadležnih tijela oduzeto. Tada, osim troškova uzdržavanja i odgoja koji padaju na teret društva, zbog nepostojanja obitelji raste rizik od nekontroliranog utjecaja brojnih, prvenstveno egzogenih kriminogenih čimbenika i to osobito u doba sazrijevanja. Intravenozno uzimanje opojnih droga, najviše heroina, povećava rizik od virusa stečene imunodeficijencije (HIV) koji se, između ostalog, prenosi i putem krvi odnosno zaraženih narkomanskih igala. Stoga se kao najučinkovitija prevencija nameće redukcija intravenoznog uzimanja opojnih droga. U Europi je udio ovisnika zaraženih virusom najviši na jugu kontinenta i to u Španjolskoj (66%), Italiji (64%) i u Portugalu (61%). Od sredine devedesetih godina prošlog stoljeća broj ovisnika zaraženih virusom u većini europskih država je u opadanju. Tako je 1994. godine bilo 28 zaraženih osoba na milijun stanovnika, dok je 1999. godine taj broj pao na 10 ovisnika. U ostalim dijelovima svijeta, ove su brojke još veće, tako da je u Kini 2001. godine 70% svih zaraženih osoba dobilo virus zbog intravenoznog uzimanja droge, a u Libiji se taj broj penje na čak 91%. Ipak, brojne mjere prevencije dovele su do toga da je u nekim državama incidencija virusa zbog intravenoznog uzimanja droga posljednjih godina u značajnom padu. Do širenja infekcije među ovisnicima uglavnom dolazi zbog korištenja tuđeg pribora, ali i zbog neodgovornog seksualnog života ovisnika. Stoga se edukativnim mjerama, ali i prevencijom kroz osiguravanje nekorištenog pribora ovisnicima nastoji ograničiti širenje zaraze (engl. *harm reduction* pristup). U Hrvatskoj je dosada zabilježen vrlo mali broj ovisnika zaražen virusom. Od desetak tisuća ovisnika koliko ih ima prema nekim procjenama, jer se točan broj ne može sa sigurnošću utvrditi, zabilježeno je manje od 1% onih koji su zaraženi virusom. To, međutim, nije pravi pokazatelj jer se mnogi ovisnici zbog složenog postupka testiranja nerado podvrgavaju testu

na virus (u većini je bolnica za testiranje potrebna uputnica liječnika opće prakse). Veći broj testiranja ovisnika vjerojatno bi značio i veći broj pozitivnih nalaza na virus. Međutim, rizik od virusa samo je jedna od ozbiljnih posljedica uzimanja opojnih droga, osobito heroina kao najteže droge. Uzimanje te vrste droge uzrokom je infekcija srčanog tkiva i zalistaka te bolesti jetre (hepatitis B i C) koje su vrlo česte kod heroinskih ovisnika (do prije nekoliko godina čak je 70% heroinskih ovisnika u Hrvatskoj bilo zaraženo hepatitisom B ili C).

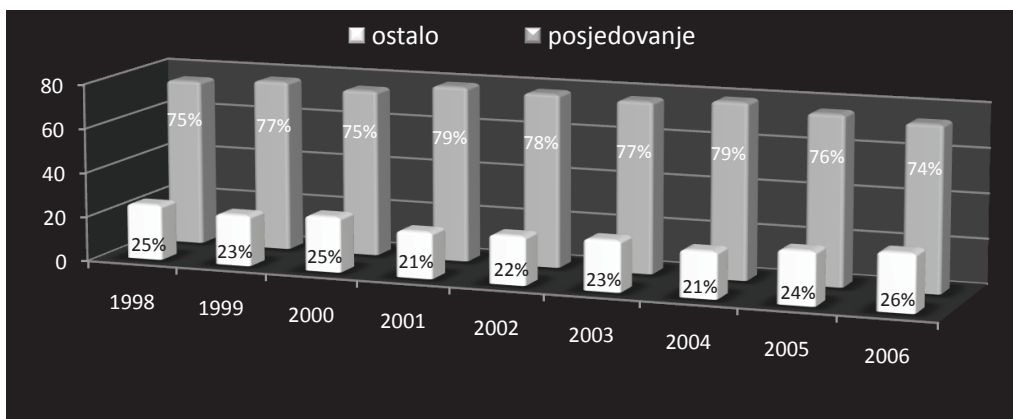
Što se tiče kretanja kažnjivih ponašanja vezanih uz zlouporabu opojnih droga u Hrvatskoj iz donjeg grafičkog prikaza vidimo kako je broj punoljetnih osoba prijavljenih, optuženih i osuđenih za kazneno djelo zlouporabe opojnih droga u kontinuiranom porastu.

Prijavljene, optužene i osuđene punoljetne osobe za kazneno djelo zlouporabe opojnih droga u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 1998. do 2006. godine (izvor DZS):

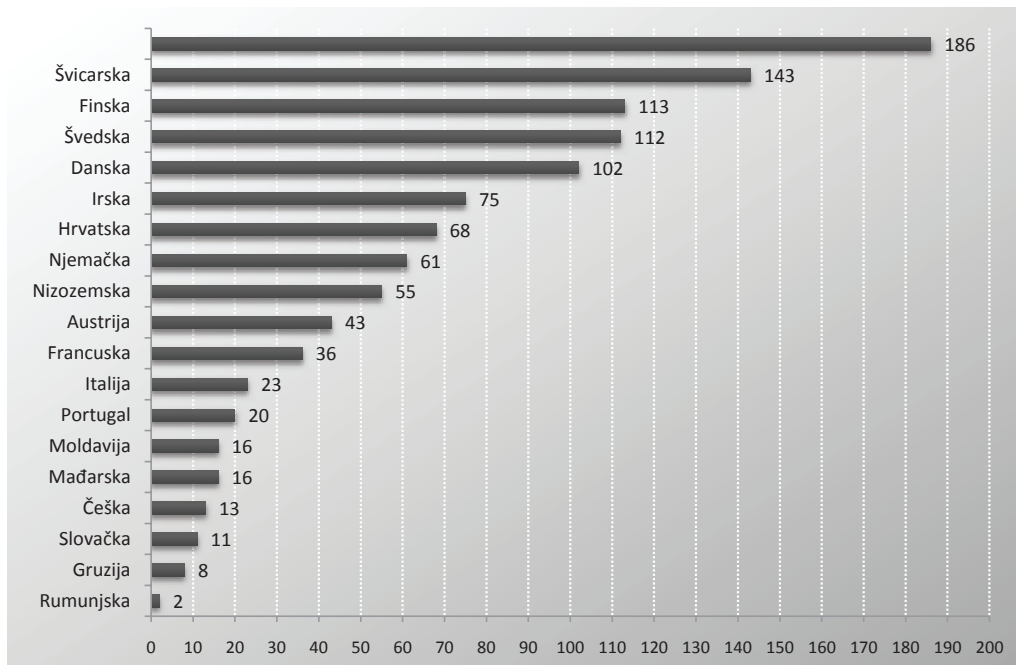
Pri tome svakako treba uzeti u obzir da se najveći dio tih kaznenih djela odnosi na posjedovanje, kako nam to upravo i predočava sljedeći prikaz.

Osuđene punoljetne osobe za kazneno djelo zlouporabe opojnih droga s prikazom udjela 'posjedovanje i ostalo' u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 1998. do 2006. godine (izvor DZS):

Upravo prikazani udio osoba osuđenih za posjedovanje (vidi izlaganja uz pravni okvir) u ukupnosti osuđenih osoba za kaznena djela zlouporabe opojnih droga tijekom proteklih gotovo 10 godina se zapravo konstantno drži između 75 i 79%.

Stopa osuđenih osoba za kaznena djela u svezi droge na 100.000 stanovnika u nekim europskim državama (izvor ESCCJS):

U usporedbi s europskim državama Hrvatska se po stopi osuđenih osoba za kaznena djela u vezi sa zlouporabom opojnih droga na 100.000 stanovnika svakako nalazi u gornjoj polovici prikazanih država. Međutim, ne treba zanemariti činjenicu da iz prikazanih podataka ne proizlazi udio posjedovanja, pa je moguće da se veća ili manja stopa osuđenih osoba za kaznena djela u vezi sa zlouporabom opojnih droga može objasniti i većom ili manjom efikasnošću različitih država pri otkrivanju težih pojava oblika, poput trgovine drogom. Na samom kraju prikazat ćemo glavne povode početka uzimanja droga.

Osobe liječene zbog zlouporabe droga prema glavnom povodu početka uzimanja u Republici Hrvatskoj u 2006. godini (izvor HZJZ):

GLAVNI POVOD	zlouporaba opijata		zlouporaba neopijata		UKUPNO	
	broj	%	broj	%	broj	%
znatiželja	1.129	21,4	463	29,2	1.592	29,1
utjecaj vršnjaka ili partnera	1.598	30,3	421	26,6	2.019	20,9
zabava	586	11,1	214	13,5	800	26,8
želja za samopotvrđivanjem	328	6,2	152	9,6	480	31,7
dosada	498	9,4	131	8,3	629	20,8
psihološki problemi	599	11,4	94	5,9	693	13,6
problemi u obitelji	413	7,8	83	5,2	496	16,7
neznanje o štetnim posljedicama	100	1,9	14	0,9	114	12,3
problemi u školi	25	0,5	11	0,7	36	30,6
UKUPNO	5.276	100	1.583	100	6.859	23,1

PITANJA ZA PONAVLJANJE

1. Navedite i objasnite definiciju ovisnosti o drogama!
2. Kolika je rasprostranjenost potrošnje opojnih droga u svijetu? Kod kojih je opojnih droga postotak potrošnje najveći? Kakva je u tom smislu situacija u Republici Hrvatskoj?
3. Što se podrazumijeva pod pojmom zlouporabe opojnih droga?
4. Komentirajte trend kretanja broja liječenih osoba zbog zlouporabe psihoaktivnih droga u Hrvatskoj!
5. Koja je dobna skupina najzastupljenija među osobama liječenim od zlouporabe droga? Koliki je udio djece i maloljetnika?
6. U čemu je povezanost zlouporabe opojnih droga i djelovanja organiziranog kriminala? U kojem segmentu zlouporabe opojnih droga djeluju organizirane kriminalne skupine?
7. Navedite podjelu opojnih droga s obzirom na vrste, porijeklo i težinu? Može li se uopće govoriti o univerzalno prihvaćenoj kategorizaciji na lake i teške droge?
8. Navedite i ukratko objasnite osnovna obilježja i učinke heroina, kokaina, LSD, amfetamina, ecstazy i kanabisa
9. Koja su najčešće korištena glavna sredstva osoba liječenih od zlouporabe droga u Hrvatskoj u 2006. godini?
10. Na koji način konzumiranje opojnih droga negativno utječe na obiteljski život i zdravstveno stanje ovisnika? Što je to '*harm reduction*' pristup (redukcija štete)?
11. Komentirajte trend kretanja broja prijavljenih, optuženih i osuđenih osoba za kazneno djelo zlouporabe opojnih droga!
12. Koliki je udio i kakav je trend kretanja broja osuđenih osoba za tzv. posjedovanje u ukupnosti svih osuđenih osoba za kazneno djelo zlouporabe opojnih droga u Hrvatskoj?
13. Koji su bili najčešći povodi početku uzimanja droga u Hrvatskoj u 2006. godini?

5. Organizirani kriminal, korupcija i pranje novca

Literatura: *Beare M.*, Corruption and Organized Crime: A Means to an End, Corruption: The Enemy Within, London, 1997; *Cressey D.*, Theft of the nation, New York, 1969; *Derenčinović D.*, Kaznenopravni aspekti korupcije s elementom inozemnosti, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, 1 (1999), str. 155; *Derenčinović D.*, Mit(o) korupciji, Zagreb, 2001; *Derenčinović D.*, Prilog raspravi o rasvjetljavanju velike 'tamne brojke' kod korupcijskih kaznenih djela. U: Korupcija – pojavni oblici i mjere za suzbijanje, Zabreb, 2008, str. 172; *Derenčinović D.*, Uvod u kriminologiju i socijalnu patologiju s osnovama kaznenog prava, Zagreb, 2004; *Karakaš A.*, Organizirana kriminala – med pojavom in pojmom, Revija za kriminalistiko in kriminologijo, 1 (1996), str. 3; *Katušić-Jergović S.*, Pranje novca (pojam, karakteristike, pravna regulativa i praktični problemi), Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, 2 (2007), str. 619; *Kovčo Vukadin*, Organizirani kriminalitet: pedofilija i prostitucija, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, 2 (1998), str. 641; *Krapac D.*, Posebne mjere i radnje za otkrivanje i suzbijanje kaznenih djela organiziranoga kriminaliteta u novom Zakonu o kaznenom postupku Republike Hrvatske, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, 2 (1997), str. 403; *Kregar J.*, Akcija i akteri: što poduzeti sada. U: Korupcija – pojavni oblici i mjere za suzbijanje, Zabreb, 2008, str. 3; *Mrčela M.*, Posjedovanje droge - oblik organiziranog kriminaliteta?, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, 2 (1998), str. 803; *Mrčela-Derenčinović*, Prikaz međunarodnog seminara 'Kaznenopravni sustav suočen s izazovom organiziranog kriminala', Sirakuza, 1997., Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, 2 (1997), str. 919; *Petrakis G.*, Organised Crime and the Financing of Terrorist and Guerilla Movements, Countering Terrorism through International Cooperation, Milano, 2001., str. 119; *Sačić Ž.*, Organizirani kriminal u Hrvatskoj i sredstva borbe protiv njega, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, 2 (1996), str. 631; *Sačić Ž.*, Organizirani kriminalitet u Hrvatskoj, Zagreb, 1997; *Savona E.*, Beyond Criminal law in Devising Anticorruption Policies, European Journal of Criminal Policy and Research, 1995., str. 34; *Šuperina-Ivanda*, Migracije, granična policija, ilegalni prelasci i krijumčarenje ljudi preko državne granice, Pravni vjesnik, 3 (2000), str. 277.

Organizirani kriminal obuhvaća sustavno pripremana, podjelom posla, planski i profesionalno počinjena teža kaznena djela, od najmanje tri međusobno povezana sudionika, udružena u kriminalno udruženje, čija je svrha stjecanje i povećanje financijske dobiti i društvene moći trajnim, tajnim i zajedničkim djelovanjem članova, bez poštivanja međunarodnih granica, korištenjem nasilja, zastrašivanja ili korupcije za osiguranje svoga ilegalnog opstanka odnosno razvoja kriminalne djelatnosti. Prema definiciji njemačke policije kod organiziranog se kriminala radi o 'grupi ljudi koja je svjesno i namjerno odlučila surađivati u nezakonitim aktivnostima kroz određeno razdoblje, uz međusobnu podjelu zadataka i korištenje suvremenih infrastrukturnih sustava, s ciljem stjecanja znatne imovinske koristi u najkraćem vremenskom razdoblju'. Interpolova definicija organiziranog kriminala govori o 'strukturiranoj grupi ljudi koja kroz nezakonite aktivnosti, osobito korupciju i nasilje, nastoji ostvariti nezakonitu zaradu'. Definicija organiziranog kriminala koju je dao FBI (engl. *Federal Bureau of Investigation*) glasi: 'Organizirani kriminal je svaka grupa s nekim oblikom formalizirane strukture i čiji je glavni zadatak dobivanje novca ilegalnim aktivnostima'. Takve grupe održavaju svoj položaj uporabom sile i prijetnji nasiljem, korupcijom javnih službenika, iznudom i imaju značajan utjecaj na ljude odnosnoga područja ili čitave države. Prema Cresseyu organizirani kriminal je zločin koji počinji osoba koja u podjeli rada zauzima položaj na kojem je nadležna za počinjenje zločina. Prema Kaiseru organizirani kriminal obilježava trajnije udruživanje većeg broja osoba, hijerarhijska organizacijska struktura, plansko obavljanje djelatnosti uz podjelu rada, ilegalna djelatnost prilagođena određenim potrebama stanovništava, fleksibilna 'kriminalna tehnologija' i raznovrsnost u izboru kriminalnih metoda, iskorištavanja prijetnje, iznude, upotreba sile i dr. uz internacionalnost i mobilnost na planu ilegalnog prometa drogama, krijumčarenja, kockanja, prostitucije, otmica uz otkup, ilegalne trgovine oružjem, krađe predmeta velikih vrijednosti (umjetnine, automobili i dr.). Obilježja njegove organizacije jesu povezanost kriminalaca u obitelji tipa mafije, čiji su hijerarhijski ustroji, pravila o unutarnjoj disciplini, etički kodeksi i različitosti u ilegalnim i legalnim poslovima opća praksa. Na osnovi spomenutih definicija zajednički elementi pojma organiziranog kriminala su:

- plansko izvršenje kažnjivih djela sa svrhom postizanja dobiti ili moći, koja su pojedinačno ili sveukupno vrlo značajna;
- u njima na osnovi podjele posla, na dulje ili neodređeno vrijeme sudjeluju više od dva sudionika i to:
 - koristeći specijalizirane zanatske vještine ili strukture slične poslodavstvenima, ili
 - primjenjujući nasilje ili druga sredstva zastrašivanja, ili,
 - u vezi s politikom, medijima, javnom upravom, pravosuđem ili gospodarstvom.

U organizacijskom smislu organizirani je kriminal moguće prepoznati po:

- određenoj strukturi
- ograničenom članstvu
- trajnosti i kontinuitetu djelovanja
- uključenosti u niz legalnih i ilegalnih aktivnosti;
- uporabi sile i drugih nezakonitih sredstava (osobito korupcije) u ostvarivanju postavljenih ciljeva;
- sudjelovanju stručnjaka najrazličitijih profila u aktivnostima organiziranoga kriminala;
- po utjecaju na državne institucije (uglavnom korupcijom kao osnovnom metodom organiziranoga kriminala).

Premda organizirani kriminal ima mnogo lica, trgovina ljudima, osobito ženama i djecom, jedan je od najisplativijih pojava oblika te vrste kriminala. Procjenjuje se da u svijetu godišnje oko 4.000.000 osoba postaje žrtvama tog oblika suvremenog ropstva. Od različitih oblika ropstva posebno se ističe tzv. seksualna trgovina ženama i djecom. Kada je riječ o Europi posljednje studije ukazuju da je više od 80% žrtava tog oblika trgovine ljudima na kraju prisiljeno baviti se prostitucijom. Uglavnom se radi o mladim osobama - čak 30% žrtava djevojke su mlađe od 18 godina života. Vlasnici izraelskih javnih kuća mogu kupiti djevojke iz Moldavije ili Ukrajine za oko 4000 \$. S deset prostitutki čak i manja kuća može zaraditi milijun \$ godišnje. Glavna zemlja odredišta međunarodne prostitucije u Europi je Njemačka gdje, prema nekim procjenama, ima oko 300.000 osoba koje se aktivno bave prostitucijom od čega su polovina osobe iz drugih država. Kada je riječ o trgovini ljudima, broj žrtava godišnje procjenjuje se na oko 20.000, a svake se godine prijavljuje 1.000 slučajeva prisiljavanja na prostituciju. Žrtve su većinom u dobi od 18-25 godina i oko 80% ih dolazi s područja jugoistočne Europe, 5% iz jugoistočne Azije i oko 3% iz Afrike. Krijumčari, koji se predstavljaju kao posrednici u nalaženju zaposlenja, pronalaze žrtve u siromašnim istočnoeuropskim gradovima i obećavaju im dobra radna mjesta. No kad te žene stignu u Izrael, Njemačku, Švicarsku ili neku drugu državu, preda ih se u ruke kupaca koji ih redovito na poslušnost tjeraju batinama, silovanjem i prijetnjama. Žrtve trgovanja ljudima ne samo da dolaze iz siromašnih i besperspektivnih krajeva svijeta, već i u tim krajevima pripadaju najnižim socijalnim, gospodarskim i intelektualnim slojevima stanovništva. Radi se uglavnom o mladim ljudima koji žele promijeniti sredinu i stvoriti uvjete za bolji život. U tom nastojanju često naivno vjeruju lažnim oglasima koji nude mogućnost zapošljavanja u inozemstvu ili pak tzv. 'prijateljima' koji im svojim vezama mogu omogućiti legalan rad i boravak izvan granica (taj je oblik regrutiranja žrtava prevladavajući u baltičkim državama). U nekim sredinama gdje žive obitelji s velikim brojem djece (npr. Albanija i Kosovo) obitelji prodaju jedno ili dvoje djece (najčešće ženske) kako bi prehranili ostatak obitelji. Po dolasku u državu odredišta, žrtva se na različite načine dovodi u odnos zavisnosti – oduzima joj se sav novac (ako ga ima), putovnica i eventualno ostali osobni dokumenti, te joj se prijeti da će, u slučaju da pokuša obavijestiti policiju, biti ubijena ili da će stradati članovi njezine obitelji u domovini ili da će o njezinu ilegalnu boravku u državi biti obaviještene nadležne službe.

Jedan od načina stvaranja odnosa zavisnosti je izazivanje tzv. prisilne ovisnosti o teškim drogama (heroin, kokain) zbog koje se, osim na prostituciju, žrtva prisiljava i na uličnu preprodaju droge. Na taj se način oko žrtve sužava krug iz kojeg ona najčešće nije u mogućnosti pronaći adekvatan izlaz. Kada je riječ o Hrvatskoj, 2001. godine ukupno je zabilježeno (s obzirom na broj podnesenih prekršajnih i kaznenih prijava za protuzakonito prebacivanje osoba preko državne granice) 8.540 nezakonitih migranata od čega 1.028 žena (12%). Najviše žena koje su nezakonito prešle granicu je iz Rumunjske (65%) i Moldavije (16,5%). Okolnost da su upravo žene iz tih država putovale same, za razliku od žena iz Turske, Irana, Irana i Kine koje su putovale zajedno sa svojim supruzima odnosno čitavim obiteljima, upućuje na zaključak da se kod njih radi o transportu zbog međunarodne prostitucije.

Osim trgovine seksualnim robljem, u svijetu je sve rašireniji pojavni oblik trgovine ropskom radnom snagom (prisilni rad). Tako se smatra da u Italiji ilegalno boravi 30.000 djece (uglavnom iz Kine) koja u vrlo teškim uvjetima rade u tekstilnoj industriji. U Grčkoj oko 3.000 malih robova radi na različitim poslovima, a nerijetko ih se prisiljava i na prosjačenje te džepne krađe, osobito na turistima atraktivnim lokacijama. Higijenski uvjeti u kojima te osobe rade vrlo su loši, a mjere zaštite na radu gotovo i ne postoje. Stoga i ne iznenađuju vijesti o požarima ili drugim nesrećama na radu kojima su te osobe svakodnevno izložene. Vrlo unosan oblik trgovine ljudima je i otmica (osobito djece i mladih zdravih osoba) zbog presađivanja organa. Međutim, ne mora se uvijek raditi o otmici. Posebno šokantno zvuči priča iz Rusije gdje je 2000. godine baka za 90.000 \$ prodala svoju unuku policajcu koji je bio 'veza' jedne moskovske organizirane kriminalne skupine. Poseban oblik trgovine ljudima je tzv. dužničko ropstvo koje je osobito rasprostranjeno u Indiji, Pakistanu, Bangladešu i Nepalju gdje prema procjenama oko 20 milijuna ljudi živi u takvom odnosu. Oni su žrtve vlastite bijede i neznanja. Kako bi preživjeli prisiljeni su zadužiti se, a nisu u mogućnosti plaćati zelenaške kamate, pa postaju robovi svojih vjerovnika. Trgovina ljudima osobito je zanimljivo područje kriminalnog poduzetništva zbog toga što je rizik od otkrivanja manji no kad je riječ o, primjerice, nezakonitoj transnacionalnoj trgovini drogom ili oružjem, a zarada od globalne trgovine ljudima je zajamčena. Osim toga, upravo je kod tog pojavnog oblika suvremenog organiziranog kriminala najuočljivija povezanost organiziranih kriminalnih skupina koje djeluju transnacionalno. Svaka je zadužena za određeni segment trgovine – 'vrbovanje' potencijalnih žrtava u državi porijekla, transport kroz tranzitne države i iskorištavanje u državi odredišta. I dok su prva i posljednja karika u lancu gotovo beziznimno organizirane kriminalne skupine, transport se često povjerava 'vanjskim suradnicima' (npr. vozačima teretnih kamiona) kojima se nude velike svote novca ili im se na različite načine prijeti.

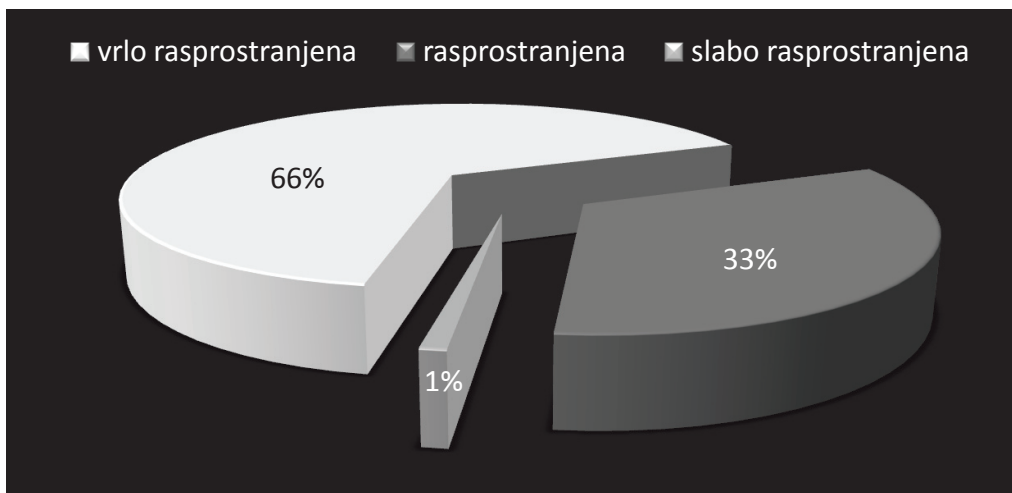
Trgovinu ljudima treba razlikovati od krijumčarenja migranata. Kod krijumčarenja se radi o protuzakonitom prebacivanju osoba preko državne granice (ili više njih). Uglavnom su to ilegalni imigranti iz zemalja tzv. trećeg svijeta, ali i sve više iz država istočne i južne Europe koji organiziranim kriminalnim skupinama plaćaju transport u razvijene države, uglavnom zapadnu Europu i SAD. Međutim, nije isključeno niti postojanje prijelaznih i mješovitih oblika između trgovine i krijumčarenja ljudima. Tako kineske Trijade organiziraju krijumčarenje kineskih građana prekooceanskim brodovima za SAD po cijeni i do 30.000 \$ po osobi. Nakon ukrcaja na tzv. materinski brod, putnici su izloženi najrazličitijim oblicima nasilja od strane 'redara' na brodu. Žene su podvrgnute čestim silovanjima čime ih se 'priprema' za prostituciju po dolasku na odredište. Žrtve najčešće niti ne dospiju do željene destinacije, već ih se iskrcava u Južnoj Americi gdje se prisiljavaju na prostituciju i prodaju droge kako bi 'platili put u obećanu zemlju'. Osim različitih oblika trgovine ljudima i

krijumčarenja ljudi, organizirane kriminalne skupine angažirane su i kod ostalih lukrativnih (unosnih) pojavnih oblika kriminala, od proizvodnje i trgovine drogom, oružjem, umjetninama itd.

Korupcija je nepoželjna i štetna društvena pojava koja dovodi do slabljenja načela vladavine prava, pravne države, nepovjerenja građana u zakone i vlast i usporavanja pa i onemogućavanja gospodarskog i općedruštvenog razvitka. U najširem smislu korupcija se definira kao kršenje (i čak samo spremnost na kršenje) javne službe zbog ostvarivanja vlastitih interesa i probitaka. Korupcija se ne može smatrati pojavom koja je ograničena samo na određene kulture odnosno društva. U većoj ili manjoj mjeri ona je prisutna u svim društvima i kulturama, ali se razlikuju njezini pojavni oblici. Tako će u onim društvima u kojima postoje izraženije slabosti u djelovanju institucija sistema prevladavati individualna ili tzv. ulična korupcija kao sredstvo prevladavanja tih slabosti (npr. individualna korupcija kao pokušaj utjecaja na niže razine u okviru državne uprave zbog ostvarivanja nekih prava i interesa koji ne mogu biti zadovoljeni zbog neučinkovitosti samoga sustava). S druge strane, u onim društvima u kojima institucije sistema funkcioniraju na zadovoljavajući način, potreba za individualnom korupcijom biti će u značajnoj mjeri reducirana, no to neće otkloniti uzroke za neke druge pojavne oblike korupcije, npr. posrednu korupciju, kao fenomene bliske djelovanju političke elite kojim ona ostvaruje izravne ili neizravne osobne i/ili političke probitke. Poseban pojavni oblik korupcije je korupcija s elementom inozemnosti (engl. *corruption with foreign element, transnational corruption*) kod koje je jedna strana u korupcijskoj razmjeni strani državljanin ili strana pravna osoba. Taj pojavni oblik upućuje na zaključak da ne postoje suštinske razlike između korupcije razvijenih i nerazvijenih država već samo razlike u fenomenologiji. Razvijene države svojim pojavnim oblicima korupcije, npr. korupcijom s elementom inozemnosti, izvoze svoju korupciju u nerazvijene države i time utječu na korumpiranost njihova javnog sektora. Sociološki i kriminološki pojam korupcije razlikuje se od pravnog pojma. U sociološkom smislu korupcijom se smatra svaki proces u kojem najmanje dvije osobe nedopuštenom razmjenom u cilju ostvarivanja vlastitih probitaka postupaju na štetu javnoga interesa i kršeći moralnu i pravnu normu povrjeđuju temelje demokratskoga razvoja, pravnu državu i vladavinu prava. U pravnom smislu ne postoji jedinstvena definicija korupcije već niz kaznenih djela (inkriminacija) koja se prema zaštitnom objektu smatraju koruptivnim kaznenim djelima. Kaznena djela kod kojih su različiti pojavni oblici korupcije obilježje bića kaznenog djela nazivaju se koruptivnim kaznenim djelima u užem smislu. U hrvatskom kaznenom zakonodavstvu to su: zloporaba obavljanja dužnosti državne vlasti (čl. 338. KZ), protuzakonito posredovanje (čl. 343. KZ), primanje mita (čl. 347. KZ) i davanje mita (čl. 348. KZ). Osim ovih kaznenih djela, korupcija se (kao podmićivanje odnosno drugi oblik nedopuštenog stjecaja radi ostvarivanja osobne koristi) pojavljuje i kod drugih kaznenih djela: povreda slobode odlučivanja birača (čl. 116 KZ), nelojalna konkurencija u vanjskotrgovinskom poslovanju (čl. 289. st. 2. KZ) itd. S obzirom da je korupcija općedruštveni problem, a tek *a posteriori* kaznenopravni pojam, u sprječavanju i ograničavanju korupcije u nekom društvu (jer je njezino potpuno uklanjanje nemoguć zadatak), pravni mehanizmi moraju biti korišteni zajedno s drugim antikorupcijskim multidisciplinarnim instrumentima – pravna regulativa sukoba interesa, djelovanje nevladinih organizacija, medijski detektizam.

U istraživanju korupcije koje je Derenčinović proveo 2001. godine čak je 66% ispitanika (od njih 76) izjavilo da korupciju u Hrvatskoj smatra vrlo rasprostranjenom, 33% ih smatra da je korupcija rasprostranjena, a samo 1% da je slabo rasprostranjena. Grafički prikaz navedeno jasno prikazuje.

Percepcija rasprostranjenosti korupcije u Hrvatskoj u 2001. godini:

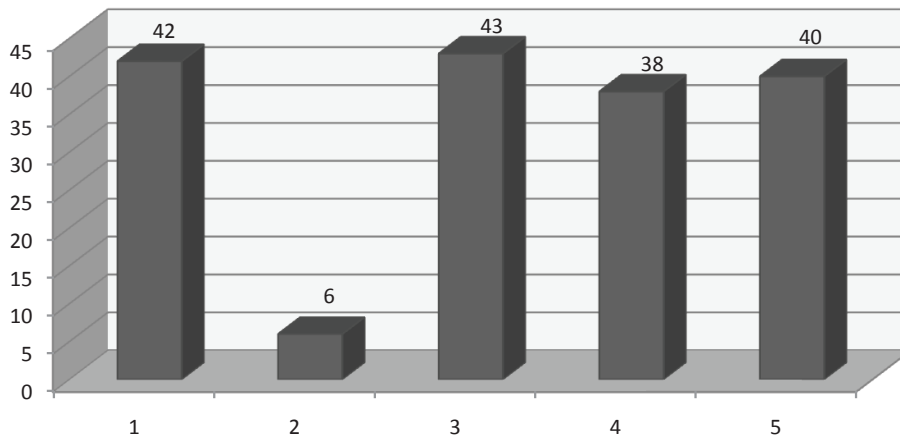

Na pitanje što smatraju glavnim uzrokom korupcije u Hrvatskoj većina ispitanika dala je odgovor da su to podjednako i slabljenje moralnih vrednota i solidarnosti među ljudima, nizak životni standard većine građana, nepravilnosti u procesu privatizacije te slabosti u radu policije i pravosuđa. To potvrđuje tezu da su uzroci korupcije uglavnom egzogeni i da određenje korupcije kao posljedice moralnih slabosti pojedinaca nema čvrsto znanstveno uporište. Mogli bismo reći da ne postoji *homo corrupticus*. Moral je svakako povezan sa korupcijom, ali nije njezin isključivi uzročnik. Korupcija je, premda uvjetovana psihosocijalnim kompleksima, u prvom redu sistemska slabost. Ne treba zanemariti niti djelovanje institucija na pojedinca kao niti načelni egoistički materijalizam koji privatni interes pretpostavlja svim ostalim interesima. Premda i specifični opći i posebni osobni uvjeti mogu biti značajni u kriminogenezi korupcije, valja konstatirati da 'rođeni podmitljivac' (na aktivnoj ili pasivnoj strani) kao izvedenica Lombrosovog 'rođenog zločinca' – ne postoji. Za suzbijanje korupcije potrebno je poboljšanje stanja sustava društvene regulacije. Nije pritom dovoljno samo izgraditi normativnu strukturu društva i smatrati da su stvorene pretpostavke za uklanjanje korupcije, već je tu strukturu potrebno osnažiti primjenom načela vladavine prava i pravne države. Upravo bi takav pristup omogućio učinkovito sprječavanje, otkrivanje i sankcioniranje korupcije, kao kriminološkog fenomena s najvećom tamnom brojkom. Dvije su temeljne kategorije koje predstavljaju dva glavna razloga zbog kojih građani ne prijavljuju kaznena djela u svezi s korupcijom. Prvo, većina ispitanika smatra da je korupcija u koju su oni uključeni zapravo samo sporadična epizoda u sistemskom serijalu korupcije moćnih i da njihova kaotična i obrambena korupcija od koje im uglavnom zavisi egzistencija ne predstavlja ozbiljan socijalni problem niti osobito teško kazneno djelo. Jedna od tehnika racionalizacije kojom se osobe aktivno uključene u procese koruptivne razmjene vrlo često služe glasi: 'Korupcija je sasvim normalna pojava u društvu, moj svijetli primjer neće promijeniti svijet, promjene ionako moraju krenuti odozgo, bitno je da sve strane budu zadovoljne itd.'. Druga skupina razloga neprijavlivanja korupcije od strane građana pojednostavljeno se svodi na nepovjerenje u učinkovitost policije i svih drugih nadležnih tijela u suprotstavljanju korupciji, kao i na strah od posljedica koje bi mogle zadesiti prijavitelja. U istraživanju o percepciji koruptivnih kaznenih djela koje je 2000. godine proveo Derenčinović, od 30 ispitanika koji su imali osobnih iskustava s korupcijom (na način da je netko od njih tražio mito), nitko to nije prijavio policiji ili državnom odvjetništvu. Evo nekih odgovora na pitanje zbog čega djelo nisu prijavili nadležnim državnim tijelima:

- ne bi bilo koristi (medicinska sestra, dob 26-35)
- uzaludno jer svi znaju za to pa je prijava uzaludna (radi se o malim vrijednostima) (umirovljenica, 36-45)
- kao jedinka ništa ne mogu promijeniti (zaposlenik automat kluba, 36-45)
- iz straha od posljedica i nepovjerenja u učinkovitost policije (studentica, 18-25)
- zbog straha (novinar, 18-25)
- zato jer smo i ja i on dobro prošli (student, 18-25)
- ne bi bilo u mom interesu, a isto tako ne bi ništa promijenilo (konobarica, 18-25)
- zato što sam smatrala da to nije dovoljno ozbiljno kazneno djelo, a djelomično i zato jer sam to smatrala normalnim (studentica, 18-25)
- nije mi se dalo zafrkavati (geolog, 18-25)
- zbog nepovjerenja u pravednost i efikasnost sustava RH (unatoč mojoj aktivnosti, ne bi bilo koristi i djelotvornosti) (student, 18-25)
- ne bi mi ništa koristilo u policijskoj državi (dipl. ing. kemije, 26-35)
- smatrao sam da se radi o relativno 'malom' mitu (student, 18-25)
- zato što to svi rade i smatra se 'normalnim' u društvu (studentica, 18-25)
- volim problem sam riješiti (službenik, 46-60)
- bojim se (bez zanimanja, 18-25)
- zbog straha od posljedica (kožar, 26-35)
- nisam želio povrijediti (u svakom pogledu) dotičnu službenu osobu (student, 18-25)...

S obzirom da oko definicije korupcije prije postoji nejasan osjećaj nego kategorički stav, tako ni oko njezinih uzroka nema kosenzusa. Korupcija je polivalentni pojam pa nedvojbenosti oko njezinih uzroka ne može ni biti. Stoga o uzrocima korupcije valja suditi po kazuistici. Samo analiza svakog pojedinog slučaja s ponašanjem koje ulazi u viši rodni pojam korupcije može ponuditi odgovor na pitanje o tome što je u konkretnoj situaciji uzrokovalo korupciju.

Percepcija uzroka korupcije u Hrvatskoj u 2001. godini:

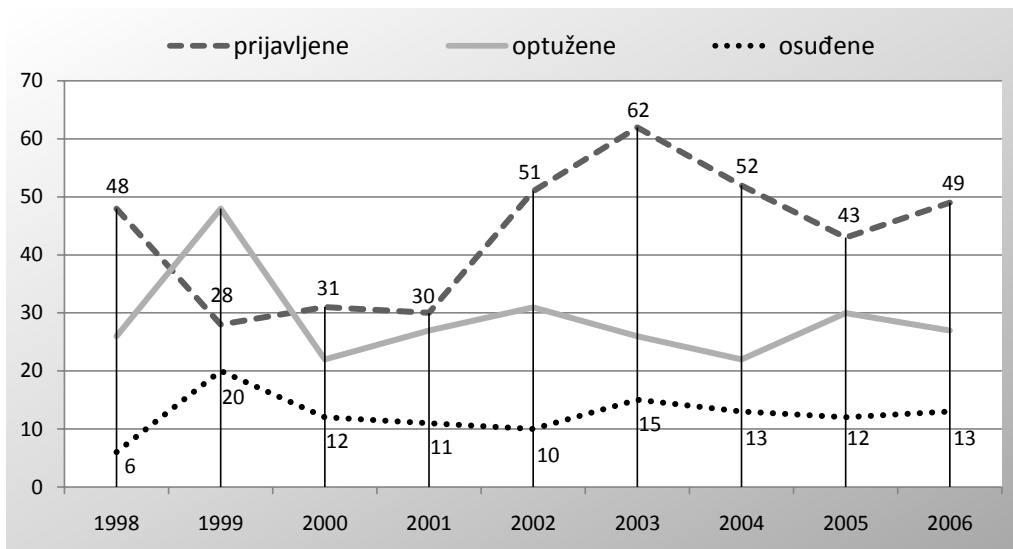

LEGENDA: 1 = slabljenje moralnih vrednota i solidarnosti među ljudima; 2 = posljedice domovinskog rata; 3 = nizak životni standard većine građana; 4 = nepravilnosti u procesu privatizacije; 5 = slabosti u radu policije i pravosuđa.

Korupcija i organizirani kriminal vrlo su često povezani. Može se reći da je korupcija najsofisticiranija metoda suvremenog organiziranog kriminala kojom se utječe na centre moći i odlučivanja u državama da djeluju u skladu s ciljevima i interesima organiziranih kriminalnih skupina. Premda najsofisticiranija, korupcija je samo jedna od metoda djelovanja organiziranog kriminala, koji u kriminalnom instrumentariju raspolaže i s zastrašivanjem, iznudama, ucjenama, nasiljem itd. Može se reći da postoji korelacija između sofisticiranosti i stupnja integriteta kriminalne organizacije i korištenja korupcije kao primarne metode ostvarivanja kriminalnih ciljeva te organizacije. Niži stupanj sofisticiranosti, integriteta i organiziranosti implicira davanje prednosti nekim manje sofisticiranim metodama kao što je nasilje. Veze između organiziranih kriminalnih skupina i korupcije mogu se označiti povezanošću 'podzemlja' i 'nadzemlja'. U nekim slučajevima takve veze ne samo da ne postoje već iz motrišta jedne ili druge strane nisu niti poželjne. Kao primjer može poslužiti kriminalna organizacija turskih trgovaca drogom u Nizozemskoj. Njima nisu potrebne veze s 'nadzemljem' koje bi im pod određenim okolnostima samo mogle štetiti. To znači da neke organizirane kriminalne skupine izbjegavaju veze s 'nadzemljem' i time korupciju kao jednu od potencijalnih metoda u ostvarivanju kriminalnih ciljeva. Takve kriminalne organizacije postoje u relativno zatvorenim zajednicama i djeluju isključivo na temelju vlastitih standarda i normi. Nizak stupanj integracije s ostalim kriminalnim skupinama (osim s onima koje djeluju na istoj razini) i nepostojanje veza s 'nadzemljem' otežava opstanak ovih kriminalnih skupina. U parazitskom modelu odnosa organizirane kriminalne skupine koriste korupciju kao sredstvo 'kupovanja nadzemlja'. I ne radi se zapravo o pravoj vezi, jer je odnos isključivo jednosmjernan. S 'nadzemljem' se kontaktira kad je to potrebno radi osiguranja normalnog odvijanja kriminalnih operacija. S obzirom da sve odlazi na stranu 'podzemlja' druga strana ni na koji način ne profitira. Mnogo je složeniji sustav veza u simbiotskom modelu odnosa organiziranih kriminalnih skupina i 'nadzemlja'. Početni sporadični kontakti između ovih struktura postaju sve učestaliji otkako i 'nadzemlje' od tih kontakata izvlači sve značajniju materijalnu korist. Kao dobar primjer može poslužiti nezakonita prostitucija od koje obje strane u simbiozi imaju koristi. Takvom modelu 'partnerskoga' odnosa koji traje toliko dugo dok objema stranama donosi korist, vrlo se teško u okviru pravnoga poretka suprotstaviti i teško ga je dokazati. To stoga što 'nadzemlje' koristi svoj utjecaj i na tijela kaznenoga progona. Posljednji, i može se reći najslabiji model odnosa između organiziranih kriminalnih skupina i nadzemlja je *implantacija*. Radi se o modelu u kojem kriminalna organizacija djelomično ili u potpunosti napušta 'podzemlje' i postaje dijelom 'nadzemlja'. Time se postiže ultimativni cilj organiziranih kriminalnih skupina – konačna uspostava pozicija moći u gospodarstvu i politici. Posebna opasnost organiziranog kriminala je upravo u tome da se visoko integrirane, sofisticirane i organizirane kriminalne organizacije ne zadovoljavaju jednostavnim stjecanjem kriminalnoga profita. Težnja maksimalističkim ciljevima uspostave paralelizma vlasti dovodi do obrata teze da vlast korumpira – vlast biva korumpirana. U takvom modelu odnosa korupcija je vrlo izražena no ne više kao jednostavni obrazac davanja i primanja mita već kao složena i teško dokaziva operacija u kojoj je izmiješan čitav niz različitih, sada već zakonitih i nezakonitih interesa. Na tom je stupnju gotovo nemoguće dokazati kazneno ponašanje tradicionalne korupcije i potrebno je ustanoviti prilagođene kaznenopravne koncepte na toj razini.

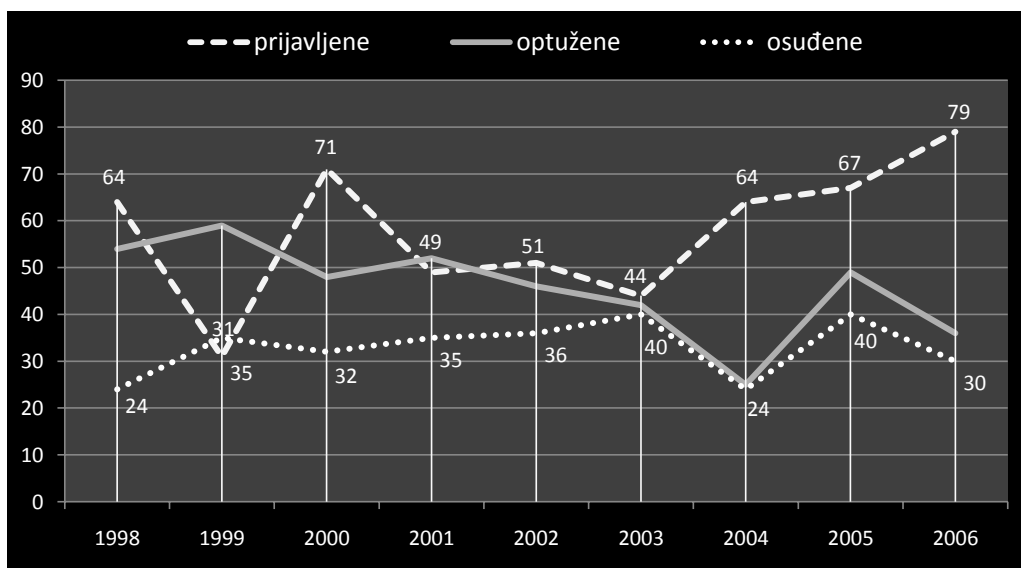
Prema najnovijim dostupnim podacima u 2006. godini u Hrvatskoj je bilo svega 13 osuđenih punoljetnih osoba za kazneno djelo primanja mita, dok je za kazneno djelo davanja mita osuđeno 30 osoba. Trend kretanja broja prijavljenih, optuženih i osuđenih punoljetnih osoba za oba kaznena djela proizlazi iz sljedeća dva grafička prikaza.

Prijavljene, optužene i osuđene punoljetne osobe za kazneno djelo primanja mita u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 1998. do 2006. godine (izvor DZS):

Unatoč znatnim oscilacijama kod broja prijavljenih i optuženih, broj osuđenih punoljetnih počinitelja je s izuzetkom 1999. godine relativno konstantan, bez da izraženo prati broj prijava i optužbi za kazneno djelo primanja mita. Nasuprot tome su kod broja prijavljenih, optuženih i osuđenih osoba za kazneno djelo davanja mita oscilacije i međusobna disharmonija još izraženije, s time da broj prijava pred kraj promatranog razdoblja kontinuirano raste, dok istovremeno broj optuženih i osuđenih u 2006. godini bilježi nagli pad.

Prijavljene, optužene i osuđene punoljetne osobe za kazneno djelo davanja mita u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 1998. do 2006. godine (izvor DZS):

Pranje novca (engl. *money laundering*), je pretvaranje ‘prljavog’ novca ili druge imovinske koristi pribavljene kaznenim djelom u ‘čist’ novac, naime onaj koji se može upotrijebiti i koristiti kao zakoniti prihod u bankovnim, trgovačkim, kupoprodajnim, investicijskim, poduzetničkim i drugim poslovima ili načinima ulaganja. Kod pranja novca se radi o onoj imovinskoj koristi, najčešće novcu, koja bi prema postojećim zakonima trebala biti oduzeta kao rezultat kaznenog djela, no koja se koristi kao i svaki drugi zakonito stečeni prihod. Time se pokušava ne samo prikriti počinjeno kazneno djelo i njime postignuta imovinska korist već se njegovom daljnjom uporabom stvara nelojalna konkurencija onim poduzetnicima koji prihode ostvaruju na zakonit način. Proces pranja novca prolazi uglavnom kroz tri faze: a) stavljanje (engl. *placement*) – u ovoj fazi pranja novca organizirana kriminalna skupina koja raspolaže gotovim novcem stečenim nezakonitim aktivnostima (uglavnom zlouporabom droga, ali i gospodarskim kriminalom, trgovinom oružjem i sl.) nastoji novac iznijeti iz zemlje i fizički ga transportirati u druge države (njihove novčarske institucije odnosno uložiti u gospodarske tijekove), b) polaganje (engl. *layering*) – niz financijskih transakcija kojima se odvajaju ilegalno stečena sredstva i ulažu u zakonite financijske tijekove. Krajnji cilj ovog procesa pranja novca jest onemogućiti povezivanje takvih sredstava s njihovim ‘prljavim izvorom’ i c) integracija (engl. *integration*) – u posljednjoj fazi procesa nedopušteni se fondovi s prljavim novcem koji je u financijskim transakcijama u drugoj fazi pretvoren u čisti novac, integriraju u gospodarstvo. U međunarodnom kaznenom pravu inkriminacija pranja novca najprije je bila vezana uz zlouporabu opojnih droga kao predikatno (prethodno) kazneno djelo, i tek se kasnije proširila i na niz ostalih kaznenih djela uglavnom povezanih s djelovanjem organiziranih kriminalnih skupina – međunarodna prostitucija, korupcija, trgovina ljudima itd.

PITANJA ZA PONAVLJANJE

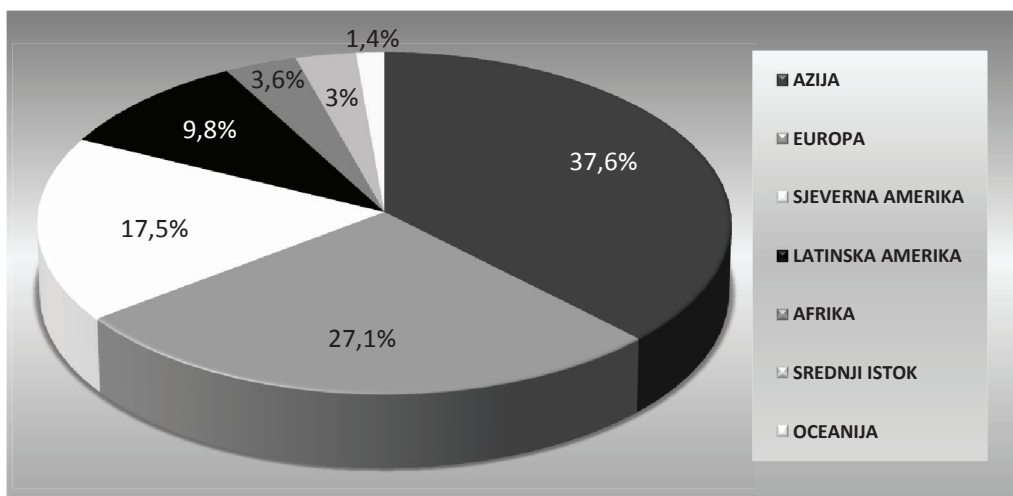
1. Navedite barem dvije definicije organiziranog kriminala! Koje su osnovne odrednice toga pojma?
2. Koja su područja djelovanja organiziranog kriminala? Objasnite pojavne oblike trgovine ljudima!
3. U čemu je razlika između trgovine ljudima i krijumčarenja migranata?
4. Navedite i ukratko objasnite bitne odrednice pojma korupcije!
5. Da li u etiologiji korupcije prevladavaju endogeni ili egzogeni čimbenici? Objasnite!
6. Navedite i ukratko objasnite modele odnosa organiziranog kriminala i korupcije!
7. Objasnite pojam pranja novca! Koje su sve faze pranja 'prljavog novca'?
8. Komentirajte trend kretanja prijavljenih, optuženih i osuđenih osoba za kaznena djela primanja i davanja mita u proteklih 15 godina u Hrvatskoj!

6. Cyber-kriminal

Literatura: *Dragičević D.*, Izazovi kibernetičkog kriminala – stanje i novi trendovi. U: *Dragičević i dr.*, Aktualna pitanja kaznenog zakonodavstva, Zagreb, 2005, str. 57; *Dragičević D.*, Kompjutorski kriminalitet i informacijski sustavi, Zagreb, 2004; *Groebel J. i dr.*, Twilight Zone sin Cyberspace: Crimes, Risks, Surveillance and User-Driven Dynamics, Bonn, 2001; *Jaishankar K.*, Cyber Criminology: Evolving a novel discipline with a new journal, International Journal of Cyber Criminology, Vol 1 Issue 1, 2007; *Pittaro M.*, Cyber stalking: An Analysis of Online Harassment and Intimidation, International Journal of Cyber Criminology, Vol 1 Issue 2, 2007; *Sieber U.*, The Threat of Cybercrime. In: *Council of Europe*, Organised crime in Europe. The threat of cybercrime. Situation Report 2004, Chapter 3, Strasbourg, 2005, str. 81; *Taylor P.*, Hackers: Crime in the digital sublime, London, 1999; *Vojković G. i Štambuk-Sunjić M.*, Konvencija o kibernetičkom kriminalu i Kazneni zakon Republike Hrvatske, Zbornik Pravnog fakulteta u Splitu, 1 (2006), str. 123; **Korišteni internetski linkovi:** www.astalavista.com (25.06.2008.); www.internetworldstats.com (24.05.2008.).

Iz istraživačkog projekta agencije ARPA (engl. *Advanced Research Projects Agency* – Agencija za napredne istraživačke projekte pri Ministarstvu obrane SAD) pod vodstvom Amerikanca J. C. R. Licklider 1969. godine počeo je razvoj današnjeg interneta (ARPANET). Iako je u početku mreža bila namijenjena prvenstveno znanstvenim i vojnim potrebama, nakon izdvajanja vojnih korisnika (u tzv. *MILitary NETwork* – vojna mreža) 1984. godine se i po prvi puta javlja naziv 'Internet', da bi 1989. godine napokon i čitavi ARPANET službeno postao Internet.

Korisnici interneta diljem svijeta prema regijama za ožujak 2008. godine
(izvor www.internetworldstats.com):

Krajem 2007. godine je procijenjeno da diljem svijeta postoji oko milijardu i pol korisnika interneta. Prema istom izvoru broj korisnika interneta do kraja prosinca 2007. godine u Hrvatskoj se procjenjuje na 1,684.600 korisnika (što čini oko 37,5% od ukupnog stanovništva). Osim što putem Interneta razmjenjujemo informacije, plaćamo račune, dopisujemo se u tzv. chat-rooms, te pristupamo raznim bazama podataka, postali smo zapravo dio cyber-prostora te potencijalne žrtve cyber-kriminala. Ubojice i žrtve se upoznaju u chat-room (vidi primjer kanibalizma u izlaganjima uz ubojstvo), upada se u računalni sustav Pentagona, dječja pornografija na Internetu, uloga Interneta pri terorističkim napadima, širenje iznimno štetnih računalnih virusa, ugrožavanje velikih poduzeća i državnih institucija

manipulacijama podataka – sve su to oblici kažnjivih ponašanja koji su posljednjih godina sve više počeli uznemiravati društvo u cjelini.

Iako se često umjesto pojma **cyber**-kriminal koristi termin **kibernetički** kriminal (npr. Zakon o potvrđivanju Konvencije o *kibernetičkom* kriminalu), takav je prijevod neadekvatan, jer riječ kibernetika (engl. *cybernetics*) nije istoznačna riječi cyber, obzirom da je kibernetika znanost o upravljanju i vezi (koja spada u grupu tzv. sustavnih znanosti), dok se prema Rječniku stranih riječi navodi da je *cyber* prvi element u riječima koji označava što vezano uz svijet prividne stvarnosti koji nastaje pomoću računala (iako još ne postoje precizne i općeprihvaćene definicije). Drugi pojam koji se rado koristi vezano uz cyber-kriminal je **računalni** ili **kompjuterski** kriminal, ali se u tom slučaju radi samo o nekim od pojavnih oblika cyber-kriminala, odnosno radi se o užem pojmu. Tako pod pojam cyber-kriminala treba svrstati sve one oblike kažnjivih ponašanja kod kojih je uporaba računala ili računalne mreže bitna za tzv. biće kaznenog djela (skup obilježja pojedinog kaznenog djela, odnosno ono što je tipično za neko kazneno djelo). Zbog svega navedenog će se u ovom radu za potrebe kriminoloških razmatranja koristiti terminologija **cyber-kriminal**.

Glavna obilježja cyber-kriminala su njegov transnacionalni i međunarodni karakter (cyber-prostor za razliku od država ne poznaje granice) te anonimnost počinitelja i žrtava što dovodi do velike tamne brojke. Većina nas je barem jednom postala žrtvom računalnog virusa ili barem tzv. *spama*, ali gotovo nitko takve oblike cyber-kriminala ne prijavljuje. Pored transnacionalnosti i anonimnosti, cyber-kriminal je i presložena pojava, što tijela kaznenopravnog progona i samog zakonodavca, koji su do sada uglavnom bili usmjereni na nacionalni i teritorijalni aspekt raznih pojavnih oblika kažnjivih ponašanja, stavlja pred gotovo nesavladiv izazov – čini se da takvo kazneno zakonodavstvo za sada ne raspolaže adekvatnim instrumentima za progon počinitelja cyber-kriminala i zaštitu potencijalnih žrtava. Eksplozivni rast Interneta i njegovih korisnika diljem svijeta nije bio popraćen odgovarajućim i efektivnim instrumentima za sprječavanje i suzbijanje cyber-kriminala od strane nacionalnih država. Uza sve navedeno treba dodati i opći strah od cyber-kriminala, koji pruža izvrsnu priliku za izradu raznih horor-scenarija (od tzv. cyber-terorizma do mogućnosti manipulacije podataka u državnim institucijama). Opći strah od zlouporaba podataka od strane država i tvrtki radi stvaranja tzv. prozirnog građana, čiji se profil i potrošačke navike mogu jednakom lakoćom izraditi kao što se za svakoga može otkriti kompromitirajući materijal, niti je neopravdan, a niti nerealan (od plaćanja kreditnim karticama, preko umrežavanja kroz aplikacije poput facebook ili my space, izrade profila kretanja pomoću praćenja komunikacijskih signala, ili pak programa za prepoznavanje biometričkih karakteristika i videonadzora javnih prostora, pa čak i putem popularnih potrošačkih kartica, ili medicinske dokumentacije pohranjene u računalnim i umreženim sustavima itd. sjetimo se primjerice filma ‘Matrix’). S mlađim generacijama se razvija društvo, koje u cyber-kriminalu vidi ono što cyber-kriminal vrlo vjerojatno i je: prirodni rizik u svakodnevnom životu, koji se usporedno javljao sa svakom novom tehnologijom (sjetimo se samo pojave osobnih vozila i munjevitog porasta broja stradalih u prometu).

Prema Dragičeviću najčešći ciljevi napada cyber-kriminala su:

- **korisničke lozinke** – radi omogućavanja neovlaštenog pristupa računalnom sustavu
- **podaci i informacije** – radi uvida, izmjene ili brisanja
- **datoteke s brojevima kreditnih kartica i kartica za identifikaciju** – radi raznih zlouporaba
- **računalni programi** – neovlašteno brisanje, mijenjanje ili kopiranje radi osobnog korištenja ili daljnje distribucije
- **Web stranice i News grupe** – radi neovlaštenog mijenjanja sadržaja

- **onemogućavanje korištenja računalnog sustava** – bez ugrožavanja podatkovne, programske ili tehničke osnovice, tako što se prenosi računalni crv ili šalje velika količina istih poruka, koji preopterećuju računalni sustav, pa se do trenutka njihovog uklanjanja isti ne može koristiti
- **materijalni (tehnički) resursi informacijskog sustava** – zapravo se radi o neposrednom fizičkom pristupu s namjerom da se oni otuđe, unište ili oštete

Obzirom da bi analiza samih napada prema njihovim vrstama premašila okvire ovog rada, u daljnjim izlaganjima ćemo se ograničiti na profil počinitelja cyber-kriminala (posebice hakera), te pregled nekoliko slučajeva uz odabrane teme poput dječje pornografije na internetu (vidi i izlaganja uz nasilje nad djecom) i nasilja na internetu, krađe identiteta, te tzv. cyber-stalking (engl. *stalking* – uhođenje; vidi i izlaganja uz ostale izabrane delikte nasilja).

Motivi, pa tako i profili počinitelja su raznovrsni, samim time što im je omogućeno da sami i iz vlastitog doma bez ikakve socijalne kontrole prouzroče znatnu štetu. To kod počinitelja zadovoljava potrebu za osjećajem nadmoći, ali mu ujedno i služi kao ventil za razne frustracije. Osveta otpuštenog djelatnika primjerice, u mnogim je slučajevima ključni motiv saboterskih radnji. Želja za stjecanjem imovinske koristi putem elektronički manipuliranih transfera novca otvorila je čitavu debatu oko mogućnosti i opsega tzv. globalne cyber-prijevare (engl. *cyberfraud*). Mogućnost digitalne urote je centralni problem vezano uz organizirani kriminal i terorizam, koji znatno otežava dosadašnja klasična nastojanja tijela kaznenopravnog progona da se prikriveno infiltriraju u takve skupine. Iz navedenih primjera jasno proizlazi da opći profil cyber-kriminalca ne postoji, što zajedno s pojavom novih oblika cyber-kriminala i njegove eksponencijalno rastuće zastupljenosti, određenim kriminolozima služi kao ključni argument za razvoj nove znanstvene discipline unutar kriminologije, tzv. cyber-kriminologija (engl. *Cybercriminology*). Taj bi se dio kriminologije bavio proučavanjem uzročnosti pojavnih oblika kažnjivih ponašanja u cyber-prostoru i njihovim utjecajem na fizički prostor. No s obzirom da se ipak radi o skupini pojavnih oblika kažnjivih ponašanja, čijim se proučavanjem bavi kriminologija, opravdanost zasebnog pristupa cyber-kriminalu kroz cyber-kriminologiju tolika je kao i recimo opravdanost zasebnom pristupu deliktima nasilja kroz kriminologiju nasilja – znači nikakva.

Profil počinitelja cyber-kriminala moguće je izraditi, ukoliko ih se razvrsta po zasebnim kategorijama, a prema radnjama koje poduzimaju:

- skupina hakera (engl. *hackers*) – kategorija koja se sastoji od frikera (engl. *phreakers*) koji nastoje uz pomoć različitih uređaja pronaći načine za besplatno korištenje telefonskih usluga, i krakera (engl. *crackers*) koji na složeniji i kompliciraniji način otkrivaju lozinke.
- skupina dječjih pornografa – kategorija unutar koje možemo razlikovati čiste korisnike, zatim korisnike distributere i one koji sadržaje s dječjom pornografijom proizvode i čine dostupnima drugima putem Interneta
- skupina kriminalnih organizacija
- skupina terorista i ekstremista – koji koriste cyber-prostor kao mjesto komuniciranja, ali i kao prostor plasiranja svojih poruka
- skupina vandala
- skupina cyber-lopova – koji krađom raznih podataka ostvaruju korist (npr. krađom identiteta, neovlaštenim umnožavanjem i prodajom podataka – glazbe, programa, igrice, filmova itd.)
- skupina cyber-stalkera – koji uhođenjem u cyber-prostoru zlostavljaju i zastrašuju svoje žrtve
- itd.

Ovaj pregled skupina počinitelja zapravo daje naslutiti da se o profilu počinitelja može govoriti usko vezano uz profile počinitelja pojavnih oblika kažnjivih ponašanja van cyber-prostora, jer je potencijalni počinitelj cyber-kriminala zapravo svaka osoba s većim ili manjem stupnjem vještina, odgovarajućom motivacijom i potrebnim resursima (pristup cyber-prostoru i računalo). Zato ćemo na ovom mjestu kao kriminološki posebno zanimljivu skupinu izdvojiti hakere i njihov profil. Prema Tayloru se iza motiva hakera zapravo gotovo isključivo krije želja za zadovoljenjem određenih psiholoških potreba, a među koje spadaju:

- osjećaji ovisnosti
- znatiželja
- dosada obrazovnim sustavom
- užitek u osjećaju moći
- priznanje od strane drugih hakera
- politički aktivizam

U skladu s tim za hakere se može reći da se uglavnom radi o mlađim muškim osobama u dobi između 14 i 25 godina s relativno niskim samopoštovanjem, a zbog čega im je potrebno priznanje od strane istomišljenika. Uglavnom se radi o osobama koje prethodno nisu osuđivane.

Stereotip vezan uz dječju pornografiju, da se radi o starijim muškarcima koji kod kuće pred računalom traže svoju privatnu zabavu, ne odgovara stvarnom stanju. Zapravo se sve više radi o kriminalnoj gospodarskoj grani s visoko razvijenim stupnjem organizacije, kao što to vidimo na primjeru nekih od otkrivenih slučajeva (vidi izlaganja uz nasilje nad djecom). Isto vrijedi i za druge oblike prikazivanja ekstremnih sadržaja nasilja, poput scena mučenja i zlostavljanja, sadističkih ubojstava, posebno okrutnih silovanja žena i svih drugih zamislivih (i zapravo nezamislivih) vrsta sadizma. Kratko ćemo prikazati slučaj 33-godišnjeg Amerikanca Dickerson I., koji je krajem 2007. godine u SAD (Sjeverna Karolina) osuđen zbog hakerstva i proizvodnje te posjedovanja dječje pornografije na 110 godina zatvorske kazne. Dickerson je zajedno s drugim osobama nagovarao i poticao djevojčice na seksualno ponašanje s ciljem proizvodnje dječje pornografije. Počinitelj bi hakiranjem ušao u računalni sustav žrtve (putem e-maila je žrtve prijevarom namamio da otvori datoteku koja je sadržavala trojanskog konja, program pomoću kojega bi haker dobio uvid u i kontrolu nad računalom žrtve) i nagovorio istu na proizvodnju dječje pornografije. Pored ostaloga, Dickerson je koristio i program koji mu je omogućio pretraživanje Interneta web kamerama, te bi na taj način snimao djecu i odrasle bez njihova znanja. Kod počinitelja je pronađena velika kolekcija dječje pornografije, od koje je dio proizveo i sam Dickerson, seksualno zlostavljajući djevojčicu.

Zanimljiv tip cyber-kriminala je i krađa identiteta, kod koje se počinitelj 'posluži' žrtvinim identitetom, a da bi u najvećem broju slučajeva koristeći ukradeni identitet počinio razne oblike kažnjivih ponašanja. Takav je bio slučaj i s 43-godišnjem Amerikancem Vevea V., koji je osuđen 2008. godine u SAD (Fresno) zbog toga što je nezakonito pristupio e-mail računu odvjetnika M. K. s ciljem da u njegovo ime odašilje e-mailove sa zlostavljajućim i prijetećim sadržajem. Tijekom 90-tih je žrtva krađe identiteta, odvjetnik M. K., zastupao bivšu djevojku Vevea u tužbi protiv istoga. 2001. godine Vevea je uspio pristupiti e-mail računu M. K. s kojega je počeo slati e-mailove u njegovo ime vladinim dužnosnicima i drugim odvjetnicima, u kojima priznaje da je perverznojak. Istovremeno je po gradu počeo lijepiti plakate po gradu, kojima je roditelje upozoravao da svoju djecu ne ostavljaju same na ulici kada je u blizini M. K.

Na kraju ćemo se osvrnuti na cyber-stalking, kao proširenje tradicionalnog stalkinga (vidi izlaganja uz ostale izabrane delikte nasilja) pri kojim se počinitelj služi *high-tech modusom operandi*, kako bi ostvario svoje kažnjivo ponašanje. I za tradicionalne i za cyber-stalkere vrijedi da se koriste taktikama i takvom vrstom radnji, kojima je primarna svrha zlostavljanje, prijetnja ili zastrašivanje žrtve. Oba tipa počinitelja će u slučaju konfrontacije, odbijanja ili omalovažavanja od strane žrtve najčešće reagirati agresivno. Obzirom da kod cyber-stalkinga fizičkog kontakta između počinitelja i žrtve gotovo i nema, redarstvene vlasti nerijetko umanjuju ozbiljnost takve vrste zlostavljanja i žrtvin strah jednostavno odbacuju kao beznačajne pritužbe. No međutim, cyber-stalking za žrtvu može biti jednako zastrašujuće i ozbiljno kao i kada ju tradicionalni staker uhodi i promatra u vlastitom kvartu ili pred kućom. Cyber-stalking kao i dio seksualnih delikata voajera može biti i uvertira u druge oblike opasnih i kažnjivih radnji, od kojih neke mogu kulminirati i nasiljem van cyber-prostora. Ukoliko je počinitelj ranije osuđivan, ovisnik o alkoholu ili opojnim drogama ili psihološki poremećen, opasnost od takvog raspleta događanja svakako je znatno veća. Za cyber-stalking je u ožujku 2008. godine u SAD (Kansas City) uhićen i optužen 28-godišnji Amerikanac Memarian S. D., kojemu se stavlja na teret da je u razdoblju od srpnja 2006. godine do rujna 2007. godine postavljao zlonamjerne *'postove'* na MySpace, Facebook i dr. društvene stranice na Internetu, kojima je između ostaloga učinio javno dostupnim podatke o osobnom identitetu svoje žrtve M.S., uključujući njezinu kućnu adresu. U vrijeme počinjenja djela prema optužnici Memarianu je već bila izrečena sudska mjera zabrane kontaktiranja i pristupanja žrtvi M.S., a namjera počinitelja je bila da svojim cyber-stalkingom kod žrtve izazove bojazan za vlastiti život i strah od tjelesne ozljede. Počinitelj je čak u nekoliko navrata, koristeći se identitetom svoje žrtve, na Internetskim stranicama postavljao pozive i oglase za seksualne posjete u kuću svoje žrtve.

PITANJA ZA PONAVLJANJE

1. Odredite pojam cyber-kriminala i komentirajte njegovu relevantnost s obzirom na broj korisnika interneta diljem svijeta!
2. Navedite i objasnite najčešće ciljeve napada cyber-kriminala prema Dragičeviću!
3. Što je to cyber-kriminologija?
4. Koji su profili počinitelja cyber-kriminala?
5. Koji su motivi hakera prema Tayloru?
6. Što su to cyber-stalking i krađa identiteta?
7. Komentirajte pojavu dječje pornografije u cyber-prostoru!

7. Fenomenološke posebnosti određenih skupina delinkvenata

Literatura: *Adler i dr.*, Criminology, New York, 1991; *Derenčinović D.*, Uvod u kriminologiju i socijalnu patologiju s osnovama kaznenog prava, Zagreb, 2004; *Kaiser G.*, Kriminologie, Heidelberg, 1996; *Singer M.*, Kriminologija, Zagreb, 1994; *Šeparović Z.*, Kriminologija i socijalna patologija, Zagreb, 1987;

Nakon što su prethodno obrađene karakteristike različitih pojava oblika kažnjivih ponašanja (tzv. fenomenologija kažnjivih ponašanja) u okviru sljedećih izlaganja prikazat ćemo fenomenološke posebnosti određenih skupina delinkvenata (tzv. fenomenologija skupina delinkvenata). Kako bi ovakav pristup fenomenološkom dijelu kriminologije obuhvaćenim ovim radom bio što jasniji, dolje prikazani tabelarni pregled još jednom strukturno sažeto razrađuje prethodne naslove, te ujedno locira sljedeće tematske cjeline.

**Struktura kriminološke fenomenologije
prema kažnjivim ponašanjima, skupinama delinkvenata i žrtava:**

KRIMINOLOŠKA FENOMENOLOGIJA	KAŽNJIVIH PONAŠANJA	<ul style="list-style-type: none"> • ubojstvo • seksualni delikti • nasilje među intimnim partnerima • nasilje prema djeci • razbojništvo • terorizam • zločini iz mržnje • ostali izabrani delikti nasilja <ul style="list-style-type: none"> * delikti nasilja * imovinski kriminal * zlouporaba opojnih droga * organizirani kriminal, korupcija i pranje novca * cyber-kriminal
	SKUPINA DELINKVENATA	<ul style="list-style-type: none"> * maloljetnička delinkvencija * delinkvencija osoba s duševnim smetnjama * delinkvencija žena * delinkvencija starijih osoba * delinkvencija osuđenih osoba (povrat)
	SKUPINA ŽRTAVA	<ul style="list-style-type: none"> * prema dobi, spolu, odnosu s počiniteljem itd. * prema profesiji * prema socijalnom statusu * prema rasnoj pripadnosti * prema načinu života

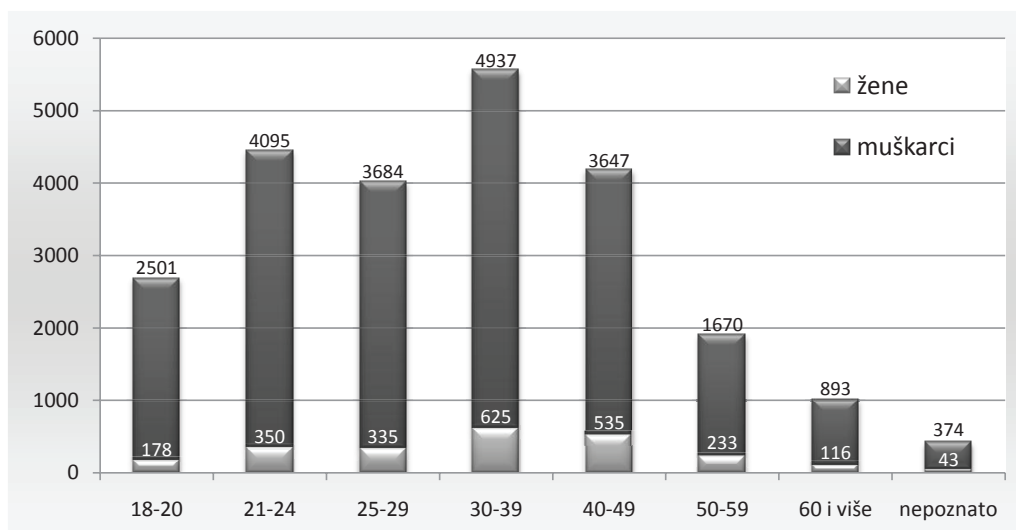
Vidimo da se osim fenomenologije skupina delinkvenata u okviru kriminološke fenomenologije obrađuje i fenomenologija žrtava kažnjivih ponašanja. Žrtve se prema svojim viktimološkim predispozicijama mogu osim prema prikazanim skupinama dobi (djeca i starije osobe), spolu (žene), odnosu s počiniteljem (poznat i nepoznat), profesiji (policajci, novinari, prostitutke, taksisti itd.), socijalnom statusu, rasnoj pripadnosti i načinu života dalje grupirati. No s obzirom da se tim aspektom bavi viktimologija u užem smislu (kao dio kriminologije koja proučava kažnjiva ponašanja, počinitelje i njihove žrtve), odnosno viktimologija u širem smislu (tzv. žrtvoslovlje kao posebna znanstvena disciplina), a dobrim dijelom su ti aspekti obuhvaćeni prilikom razrade fenomenologije kažnjivih ponašanja (vidi posebice izlaganja uz delikte nasilja), usredotočit ćemo se na fenomenološke posebnosti određenih skupina

delinkvenata. Prikazani strukturni pregled i u tom smislu nije konačan, obzirom da se skupine delinkvenata mogu dalje grupirati prema profesiji (npr. policija i vojska), socijalnom statusu, rasi, geografskoj distribuciji (prema gradskim zonama centra i periferije, tzv. kriminalnim žarištima, odnosu grad – selo itd.) itd., no kako bi to prešlo okvire ovog rada ograničit ćemo se na najbitnije skupine: maloljetne delinkvente, osobe s duševnim smetnjama, žene, starije osobe i posebice prethodno osuđivane osobe (tzv. kriminalni povratnici). Kao što je to u uvodnom dijelu drugog poglavlja uz fenomenološka razmatranja napomenuto, niti fenomenologija kažnjivih ponašanja kako je ovim radom obuhvaćena i u strukturi prikazana nije konačna – od verbalnih i prometnih delikata, pa do ratnih zločina, grupiranje kažnjivih ponašanja i u tom pogledu prelazi okvire ovog rada.

Fenomenološke posebnosti određenih skupina delinkvenata odabranih za pobližu razradu u ovom poglavlju od značaja su za praksu iz nekoliko razloga. S jedne strane se radi o posebno ranjivim skupinama (maloljetnici i starije osobe), koje zbog svojih specifičnih bio-psiholoških osobina zaslužuju prilagođen preventivni i represivni tretman, a i zato što čine uglavnom specifične oblike kažnjivih ponašanja. Slična je situacija i s delinkvencijom žena. No svakako kriminološki ali i kaznenopravno gledano je delinkvencija povratnika posebno zanimljiva, jer nas ona s jedne strane upućuje na skupinu najupornijih delinkvenata, koji unatoč odsluženoj kaznenopravnoj sankciji ponovno čine istovrsna ili druga kaznena djela, dok nam s druge strane i pokazuje (ne)efikasnost kaznenopravnog tretmana. Jedna od svrha kažnjavanja je naime specijalna prevencija, koja počinitelja treba 'poučiti' da ubuduće više ne čini kaznena djela – upravo povratnici svojim primjerom ukazuju i na možebitne propuste u kaznenopravnom tretmanu (vidi izlaganja uz pravni okvir).

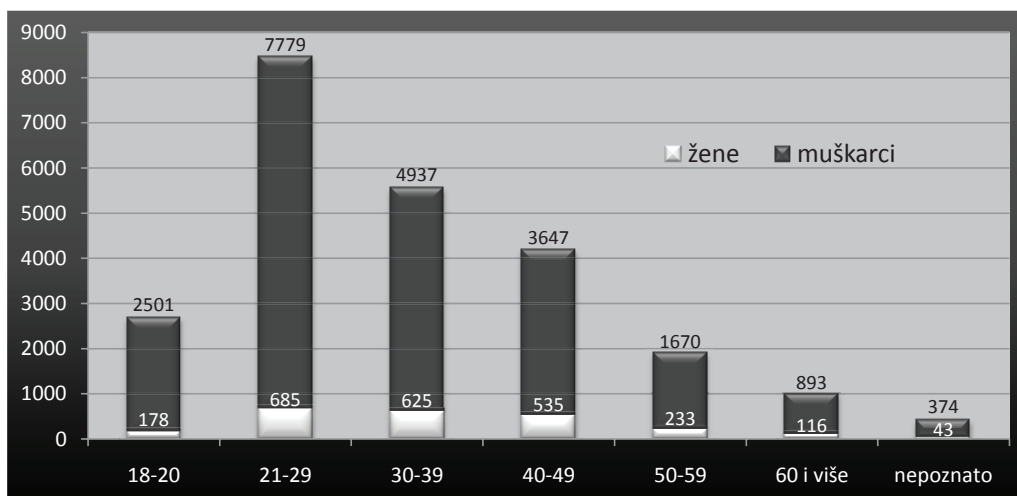
Delinkventi različite dobi razvrstani po skupinama očito pokazuju sklonost za činjenje specifičnih pojava oblika kažnjivih ponašanja. Ujedno je distribucija osuđenih osoba u Hrvatskoj za 2006. godinu dobar pokazatelj, da niti u općoj populaciji počinitelja kaznenih djela nisu zastupljene podjednako sve dobne skupine, a niti podjednako žene i muškarci.

**Osuđene punoljetne osobe prema godinama života i spolu
u Republici Hrvatskoj u 2006. godini (izvor DZS):**

Prethodni grafički prikaz na prvi pogled mogao bi nas navesti na krivi zaključak da je većina muških i ženskih punoljetnih osuđenih počinitelja za sva kaznena djela u 2006. godini u dobnoj skupini od 30 do 39 godina, no iako su podaci u izvornom statističkom izvješću upravo ovako razvrstani, pravi pokazatelj dobne skupine, koja je najzastupljenija među svim osuđenim osobama u 2006. godini zapravo bi izgledao ovako:

**Osuđene punoljetne osobe prema godinama života i spolu
u Republici Hrvatskoj u 2006. godini (izvor DZS):**

Vidimo da nam ovaj grafički prikaz zbog nešto realnije podjele dobnih skupina pruža znatno bolji uvid u realno stanje stvari. Naime, u prvom su grafičkom prikazu dobne skupine nejednako raspodijeljene (18-20, 21-24 i 25-29 je zapravo ukupan raspon od 11 godina, dok su slijedeći rasponi po 9 godina: 30-39, 40-49 itd.). U ovom drugom grafičkom prikazu je dobna skupina od 18 do 20 godina i dalje zasebna, no skupine od 21-24 i 25-29 su zbrojno prikazane kao jedna skupina (21-29), koja je ujedno i najzastupljenija dobna skupina osuđenih osoba za sva kaznena djela tijekom 2006. godine u Hrvatskoj, s udjelom od čak 35%. Zajedno sa skupinom od 30 do 39 godina čine gotovo 60% ukupne osuđeničke populacije. Prema tome se za navedene dobne skupine može reći da osuđene punoljetne osobe sudjeluju sa sljedećim udjelom među ukupno osuđenim osobama:

- 18-20 godina: 11%
- 21-29 godina: 35%
- 30-39 godina: 23%
- 40-49 godina: 17%
- 50-59 godina: 8%
- 60 i više: 4%
- nepoznato: 2%

Iz svega proizlazi da je distribucija kažnjivih ponašanja s obzirom na dob različita, kako u Hrvatskoj, tako i u drugim državama. Uspoređujući navedene podatke s demografskim pokazateljima za Republiku Hrvatsku uočiti ćemo da netom prikazana zastupljenost ne prati dobnu strukturu ukupnog stanovništva, pa je upravo to još jedan od ključnih razloga za detaljniju analizu fenomenologije obrađenih skupina delinkvenata. Jednako tako je distribucija po dobnim skupinama, ali i po spolu, različita za različite pojavne oblike kažnjivih ponašanja, kao što ćemo vidjeti u nastavku.

PITANJA ZA PONAVLJANJE

1. Navedite i objasnite strukturu kriminološke fenomenologije!
2. Objasnite strukturu kriminološke fenomenologije prema kažnjivim ponašanjima!
3. Zašto je važno posebno razmotriti određene skupine delinkvenata unutar opće strukture kriminološke fenomenologije?
4. Komentirajte distribuciju osuđenih punoljetnih osoba u Hrvatskoj u 2006. godini prema kriteriju dobi i spola!

7.1. Maloljetnička delinkvencija

Literatura: *Botvin i dr.*, Drug Abuse Prevention with Multiethnic Youth, Thousand Oaks, 1995; *Dembo i dr.*, Recidivism Among High Risk Youths: A 2 1/2-year Follow-up of a Cohort of Juvenile Detainees. *International Journal of the Addictions*, 26 (1991), str. 1197; *Derenčinović D.*, Uvod u kriminologiju i socijalnu patologiju s osnovama kaznenog prava, Zagreb, 2004; *Friedlander K.*, The Psycho-Analytic Approach to Juvenile Delinquency, New York, 1947; *Hirschi-Gottfredson*, Age and the Explanation of Crime, *American Journal of Sociology*, 89 (1983), str. 552; *Hirschi T.*, Causes of Delinquency, *Adolescence*, 25 (1969), str. 441; *Kaiser G.*, *Kriminologie*, Heidelberg, 1996; *Killias M. i dr.*, European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics, Den Haag, 2006; *Kovčič Vukadin-Bilokapić*, Policija i prevencija maloljetničke delinkvencije, *Policija i sigurnost*, 4 (1997), str. 364; *Lipsey M.*, Can Interventions Rehabilitate Serious Delinquents? *Annals of the American Academy Political and Social Sciences*, 564 (1999), str. 142; *Mikšaj-Todorović i dr.*, Neka socijalno-demografska i kriminološka obilježja maloljetnih delinkvenata u Republici Hrvatskoj u relaciji s vrstama krivičnih djela, *Policija i sigurnost*, 4 (1992), str. 304; *Shover i dr.*, Age, Differential Expectations, and Crime Desistance, *Criminology* 30 (1992), str. 89; *Silva-Stanton*, From Child to Adult: The Dunedin Multidisciplinary Health and Development Study, Auckland, 1996; *Singer-Mikšaj Todorović*, Delinkvencija mladih, Zagreb, 1989; *Trasler G.*, Delinquency, Recidivism, and Desistance, *British Journal of Criminology* 19 (1979), str. 314; *West D.J.*, Delinquency: Its Roots, Careers, and Prospects, London, 1982; *Žarković Palijan-Kovačević*, Maloljetni počinitelji kaznenog djela ubojstva, *Iz forenzičke psihijatrije*, (2001), str. 95. **Korišteni internetski linkovi:** www.crimelibrary.com (24.05.2008.).

Maloljetnička delinkvencija relativno je novi pojam koji se u kriminologiji i kaznenom pravu pojavio u drugoj polovici XIX. stoljeća. Dotad nije bilo sustavnog znanstvenog pristupa u fenomenologiji i etiologiji maloljetničke delinkvencije, kao niti u okviru sustava kaznenoga prava. Mladi počinitelji kaznenih djela smatrani su ‘zločincima u malom’, kategorijom iz koje vremenom nastaju ‘pravi’ punoljetni delinkventi sposobni počinuti i najteža kaznena djela. Zbog toga na mlade počinitelje kaznenih djela, kao uostalom niti na djecu koja su u većem dijelu povijesti kaznenog prava bila kazneno odgovorna, nisu primjenjivani posebni zakoni niti posebne, specifičnostima njihova psihosocijalnog razvitka, prilagođene kaznenopravne sankcije. Stoga i ne čudi podatak koji iznosi poznati engleski kriminolog Radzinovic da je u srednjovjekovnoj Engleskoj od svih osoba osuđenih na smrtnu kaznu (pa i za kaznena djela koja su iz motrišta suvremenog kaznenog prava nesumnjivo bagatelna kao npr. krađa nekoliko klipova kukuruza ili krađa stvari u vrijednosti iznad pola penija) bilo više od 70% osoba mladih od osamnaest godina. Do afirmacije shvaćanja maloljetničke delinkvencije kao posebne kriminološke i kaznenopravne kategorije dolazi, kao što je već navedeno, u drugoj polovici XIX. stoljeća kada je prevladalo shvaćanje o tome da postupanje prema mladim osobama u kaznenom pravu mora biti utemeljeno na drugim osnovama no kad se radi o punoljetnim delinkventima i da je funkcija kaznenog prava u postupanju prema tim osobama u prvom redu njihova zaštita. Pod pojmom maloljetničke delinkvencije podrazumijevamo ponašanja maloljetnih osoba (14-18 godina života) kojima se krše pravni propisi koji određuju kažnjive radnje. Konkretno, kada je riječ o hrvatskom pravom sustavu, o maloljetničkoj će se delinkvenciji raditi ne samo kad maloljetnik počinu neko kazneno djelo, već i kad počinu prekršaj (kažnjive radnje). To je vrlo široko shvaćanje pojma maloljetničke delinkvencije, svakako šire od pojma ‘maloljetnički kriminal’, koji je za maloljetnika daleko nepovoljniji jer ga na poseban način, u vrlo ranoj fazi njegova razvitka, etiketira kao ‘kriminalca’. Da bi se takva stigmatizacija maloljetnih počinitelja kažnjivih ponašanja izbjegla, ali i da bi se naglasila posebnost tzv. ‘delinkventnog razvitka’ (od lakših kažnjivih radnji, npr. prekršaja protiv javnog reda i mira do najtežih kaznenih djela, npr. ubojstva), u literaturi se prednost daje pojmu ‘maloljetnička delinkvencija’. Najšire shvaćanje unosi u pojam delinkvencije maloljetnika, osim protupravnih radnji, još i sva ona ponašanja, situacije i stanja maloljetnika koja odstupaju od normalnog ili se smatraju nepoželjnim ili štetnim za nj. Time se maloljetnička delinkvencija poistovjećuje s odgojnom zapuštenošću i društvenom neprilagođenošću maloljetnika (delinkvencija – devijacija).

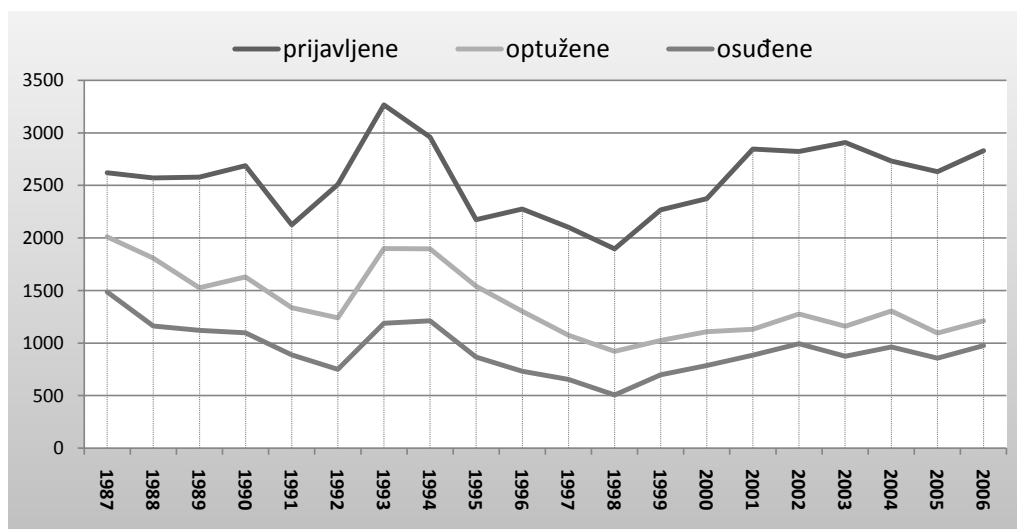
Kod maloljetnika je vrlo teško razgraničiti fenomenološke od etioloških sadržaja, tako da se i glavna obilježja maloljetničke delinkvencije odnose kako na pojavne oblike tako i na uzroke kažnjivih ponašanja. Dva osnovna obilježja maloljetničke delinkvencije su tzv. grupna (kolektivna) delinkvencija i prevalentnost egzogenih čimbenika u kriminogenezi maloljetničke delinkvencije (osobito socio-ekonomskih čimbenika). Te karakteristike donose odgovore na pitanja koja kaznena djela maloljetnici najčešće čine, na koji način i iz kojih razloga. Prema statističkim pokazateljima ne samo u Hrvatskoj već i u ostalim državama, maloljetnici kaznena djela uglavnom čine u grupi s drugim osobama. Najčešće su to maloljetničke grupe koje se u literaturi nazivaju i maloljetničkim bandama premda to nije najbolji naziv jer asocira na sličnost maloljetničke skupne delinkvencije i organiziranog kriminala, premda između te dvije pojave ima vrlo malo dodirnih točaka. Činjenicu da maloljetnici kaznena djela najčešće čine u skupini povezana je s etiologijom maloljetničke delinkvencije. S obzirom na aspiracije i želju za dokazivanjem koju nisu u stanju ostvariti u 'svijetu odraslih', maloljetnici nastoje te svoje potrebe zadovoljiti u društvu sebi jednakih. U tom se smislu motivacija maloljetnika u grupnom počinjenju kaznenih djela uglavnom razlikuje od motivacije punoljetnih osoba. Većina maloljetnika koji krađu, to ne čini radi stjecanja materijalne koristi već uglavnom radi dokazivanja pred sebi jednakima ili radi iskazivanja prijezira prema dominantnoj kulturi u kojoj im se vlastita uloga čini beznačajnom.

Često se može čuti da je maloljetnička delinkvencija u stalnom porastu, da su kaznena djela koja maloljetnici čine sve teža i okrutnija, da je u porastu broj delikata nasilja itd. Nerijetko takvim ocjenama doprinose i mediji u kojima se, ponekad i neopravdano senzacionalistički, detaljno opisuju način počinjenja i posljedice kaznenog djela koje je počinio maloljetnik. Time se, vrlo često, ne stvara samo percepcija u javnosti o maloljetnicima kao 'posebno problematičnoj kategoriji', već se na izravan način otkrivanjem identiteta povrjeđuju temeljna prava maloljetnih osoba osumnjičenih za počinjenje kaznenih djela zajamčena zakonskim propisima. Premda su u posljednjih dvadesetak godina, kako u Hrvatskoj tako i u Europi, zabilježena razdoblja porasta maloljetničke delinkvencije, nije osnovano govoriti o nekakvom linearnom porastu već o amplitudama u dinamici koje su izazvane brojnim, u prvom redu, socio-ekonomskim čimbenicima. Tako se većina autora slaže da je do porasta stope maloljetničke delinkvencije u zapadnoeuropskim državama početkom 90-ih godina XX. stoljeća došlo zbog porasta nezaposlenosti i općih socio-ekonomskih uvjeta u tim državama prouzročenih dolaskom imigranata iz bivših socijalističkih država. Nakon 1989. godine došlo je do otvaranja granica u bivšim socijalističkim državama i do useljeničkog vala u države zapadne Europe, prvenstveno u Njemačku i Francusku. Poseban je problem bio u Njemačkoj nakon ujedinjenja. Tamo je velika stopa nezaposlenosti i nesposobnost ostvarivanja potpune socijalne integracije ljudi naviklih živjeti u sasvim drugim društvenim uvjetima dovela do porasta svih oblika delinkvencije, a osobito maloljetničke delinkvencije. O utjecaju socio-ekonomskih uvjeta na maloljetničku delinkvenciju u Hrvatskoj govori istraživanje koje je 1996. godine provela Cajner-Mraović. Ona je na uzorku od 624 maloljetna počinitelja kaznenih djela s elementima nasilja kojima je izrečena kaznenopravna sankcija ili je obustavljen postupak primjenom načela oportuniteta pred hrvatskim sudovima u razdoblju od 1984. do 1994. godine, nastojala utvrditi u kojoj mjeri socio-ekonomski status utječe na maloljetničku delinkvenciju. Varijable socio-ekonomskog statusa korištene u istraživanju bile su, između ostalih, doseljenje obitelji, školska sprema roditelja, zaposlenost roditelja, tko se pretežno bavi odgojem maloljetnika itd. Rezultati istraživanja pokazali su da se nasilnički kriminalitet maloljetnika u Hrvatskoj uglavnom veže uz specifične socio-ekonomske uvjete koje karakterizira niska obrazovanost roditelja, nizak životni standard i neodgovarajući stambeni uvjeti. Ova objektivna obilježja postoje kako kod maloljetnika koji žive u gradovima tako i kod maloljetnika iz uzorka koji žive na selu. Poseban su problem, zbog nedovoljne

prilagođenosti maloljetnici koji su s obitelji doselili iz ruralnih u urbane sredine. Međutim, ne bi bilo opravdano konstatirati da loši ekonomski uvjeti i skroman život generalno dovode do delinkventnog razvoja maloljetnika. Većina kriminologa se slaže da na delinkventno ponašanje maloljetnika ne utječu izravno loši uvjeti života i siromaštvo već ponašanje roditelja koje zbog navedenih obilježja nije zadovoljavajuće u smislu pravilnog odgoja djece i maloljetnika.

Osim socio-ekonomskih uvjeta kao nesumnjivo glavnog uzroka privremenog porasta maloljetničke delinkvencije u zapadnoeuropskim državama, ali i u bivšim socijalističkim državama (npr. u Rusiji), takvom je razvitku pogodovala i povećana uporaba alkohola i opojnih droga od strane maloljetnika kao i povećana dostupnost vatrenog oružja. Taj je rast zaustavljen sredinom 90-ih godina XX. stoljeća kada je došlo do smanjivanja stope maloljetničke delinkvencije u Europi i taj je trend uz povremene tendencije blagog porasta zadržan do danas. Podaci o dinamici maloljetničke delinkvencije ovise i o tome radi li se o policijskim statistikama ili o nekim drugim izvorima saznanja o toj vrsti delinkvencije. Tako ako se uzmu u obzir podaci kojima raspolaže policija o broju prijavljenih osoba moglo bi se zaključiti da je delinkvencija maloljetnika u stalnom i vrlo ozbiljnom porastu. S druge strane, podaci dobiveni metodom samoiskaza ukazuju na to da je stopa delinkvencije maloljetnika, uglavnom konstantna. Tako, primjerice, podaci iz Nizozemske gdje postoje značajne razlike u podacima o kretanju maloljetničke delinkvencije iz policijskih statistika i onih dobivenih metodom samoiskaza, pokazuju da je jedan od razloga većeg broja prijavljenih i osumnjičenih maloljetnika koncentracija policije upravo na taj dio populacije i sve veća pažnja koju politika suzbijanja kažnjivih ponašanja posvećuje maloljetničkoj delinkvenciji. Podaci o broju prijavljenih, optuženih i osuđenih maloljetnika za sva kaznena djela u Republici Hrvatskoj u razdoblju od 20 godina (od 1987. do 2006. godine) uglavnom potvrđuju zaključak o dinamici maloljetničke delinkvencije u Europi posljednjih godina.

Broj prijavljenih, optuženih i osuđenih maloljetnih osoba za sva kaznena djela u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 1987. do 2006. godine (izvor DZS):

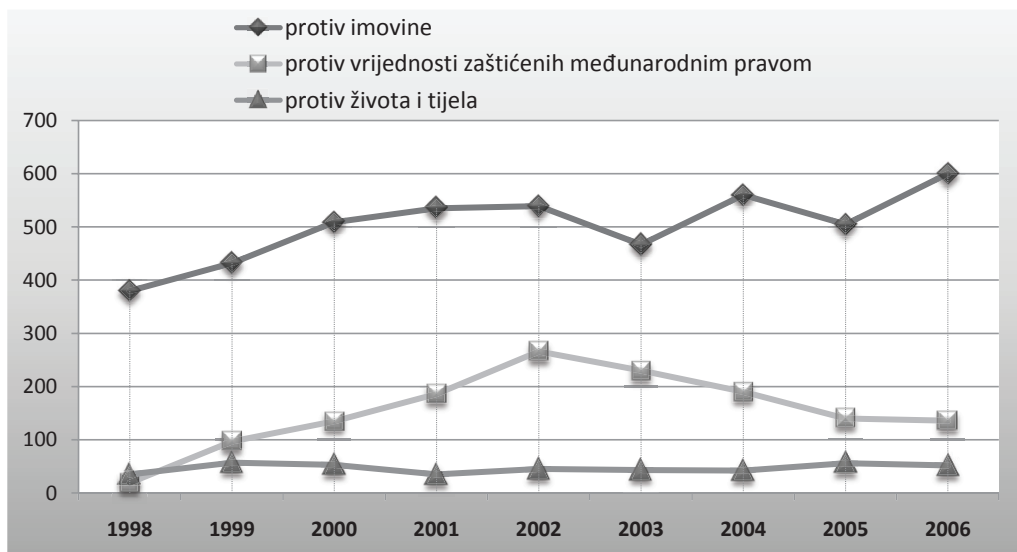

Podaci o broju pravomoćno osuđenih maloljetnih osoba ukazuju na gotovo podudarno kretanje broja prijava u promatranom razdoblju, kao što vidimo iz prethodnog grafičkog prikaza. Iz ovog proizlazi i da je dinamika broja pravomoćno osuđenih osoba uglavnom

pratila dinamiku broja prijavljenih i optuženih maloljetnika. Iznimka je sam početak promatranog razdoblja (kada sudovi vjerojatno nisu u tolikoj mjeri koristili mogućnost primjene načela oportuniteta što ne možemo sa sigurnošću zaključiti jer nam nedostaju podaci o negativnim odlukama državnog odvjetništva u pogledu pokretanja postupka odnosno o obustavi postupka prema maloljetnicima zbog primjene načela oportuniteta (vidi izlaganja uz pravni okvir).

Tendencija porasta kako po broju prijava tako i optužbi te pravomoćno osuđenih maloljetnika za kaznena djela od 1998. godine posljedica je, kao što pokazuje grafikon ispod teksta, porasta u broju prijava, optužbi i osuda za kaznena djela iz glave XIII. KZ, i to u gotovo 99% za kazneno djelo zlouporabe opojnih droga iz čl. 173. KZ. Ako se uzme u obzir da je to kazneno djelo u hrvatsko zakonodavstvo uvedeno tek 1996. godine (tzv. minireformom KZ) i da su prvi kazneni postupci pravomoćno okončani tijekom 1997. i posebno 1998. godine, tada je jasno da je do statističkog porasta od 1998. godine do danas došlo zbog inkriminiranja zlouporabe opojnih droga. Ostala kaznena djela pa i ona najteža (glava X – kaznena djela protiv života i tijela) u relativnoj su konstanti u razdoblju od 1998. -2006. godine.

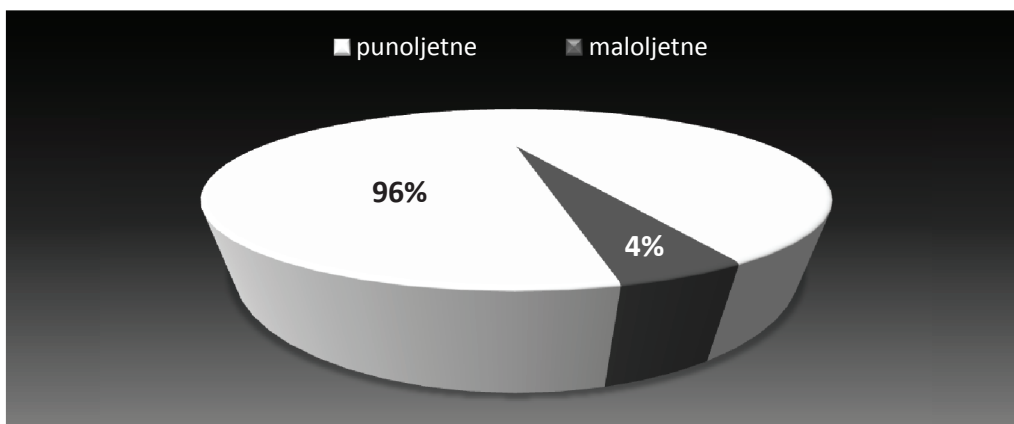
Dinamika broja osuđenih maloljetnih osoba prema skupinama kaznenih djela u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 1998. do 2006. godine (izvor DZS):

Broj osuđenih maloljetnika za zlouporabe opojnih droga od 1998. godine do 2002. godine porastao je za 14 puta (s 19 na 266) čime se, uz trend porasta imovinskog kriminala (značajniji porast u razdoblju od 1998.-2000. i nešto manje značajan u razdoblju 2000-2002.) upravo on nameće kao glavni razlog povećanja stope maloljetničke delinkvencije prema kriteriju pravomoćno osuđenih osoba. Nakon 2002. godine vidimo trend kontinuiranog opadanja broja osuđenih maloljetnika za zlouporabu opojnih droga do 2006. godine (s 266 na 136), što zapravo znači da se taj broj gotovo prepolovio. Iz grafičkog prikaza također vidimo da je broj godišnje osuđenih maloljetnika za kaznena djela protiv imovine uz izražene varijacije u 2003. te 2005. godini u kontinuiranom porastu, dok je broj maloljetnika osuđenih za kaznena djela protiv života i tijela konstantan.

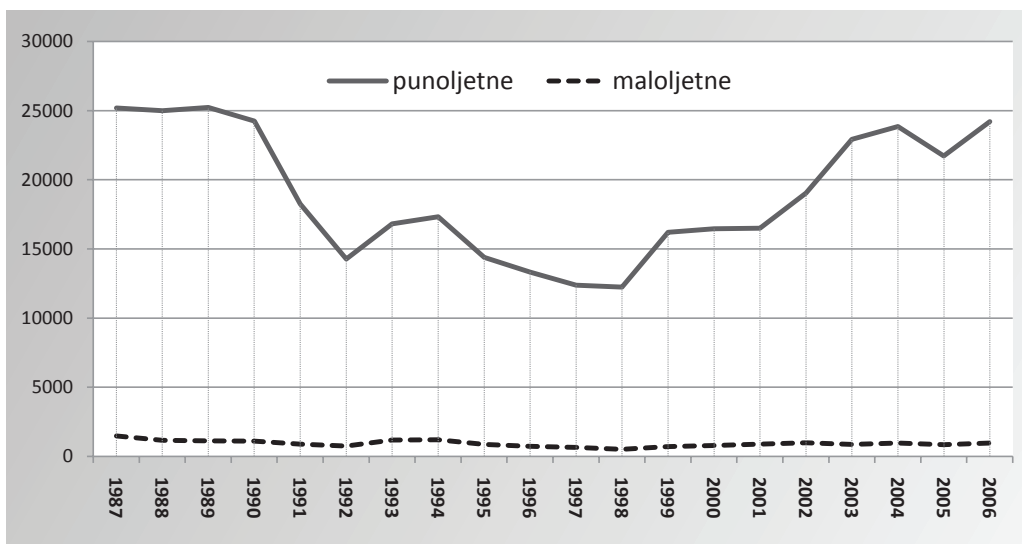
Još jedan važan pokazatelj stope maloljetničke delinkvencije je odnos broja osuđenih maloljetnih i punoljetnih počinitelja kaznenih djela. Prema podacima za 2006. godinu udio prijavljenih maloljetnika u odnosu na ukupan broj prijavljenih osoba u Republici Hrvatskoj bio je 4%.

Odnos udjela osuđenih maloljetnih i punoljetnih osoba za sva kaznena djela u Republici Hrvatskoj u 2006. godini (izvor DZS):

Tih je oko 4 do 5% uglavnom nepromijenjeno u razdoblju od posljednjih dvadesetak godina što pokazuje i sljedeći prikaz:

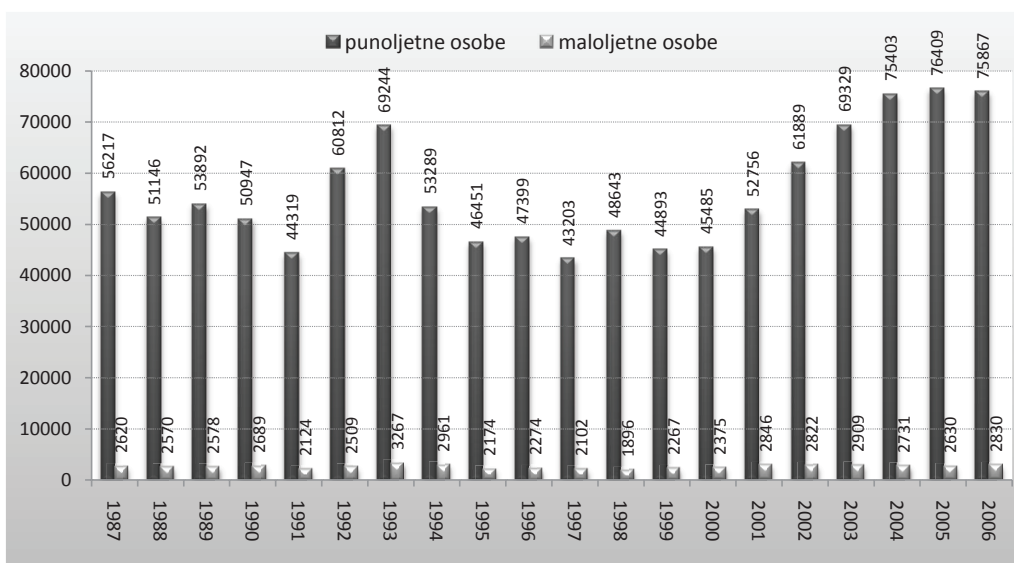
Odnos broja osuđenih punoljetnih i maloljetnih osoba u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 1987. do 2006. godine (izvor DZS):

Tako je u 2006. godini bilo 3,87% osuđenih maloljetnika u odnosu na sve osuđene osobe (punoljetne i maloljetne zbrojeno iznosi 25.190) dok je 1987. godine taj postotak iznosio 5,60% (te je godine ukupno bilo osuđeno 26.492 osoba). To upućuje na zaključak da je udio prijavljenih maloljetnih osoba među ukupno prijavljenim osobama u relativnoj konstanti

posljednjih dvadeset godina i da se kreće oko 5% (s rijetkim padovima ispod 4%, npr. na 3,87% 2006. godine). Zanimljivo je, međutim, da je trend povećanja broja osuda u godinama 1993. i 1994. kada bilježimo najveći broj osuđenih maloljetnika (1993. godine čak 1.188), odnosno u razdoblju 2003 - 2004. uvjetovan povećanjem broja osuđenih punoljetnih osoba u tim razdobljima. Očito je, dakle, da je udio kriminala maloljetnika u ukupnosti kriminalne populacije relativno konstantan i da na njega djeluju svi oni kriminogeni čimbenici koji uglavnom djeluju i na populaciju punoljetnih delinkvenata. Posebno zanimljiv je podatak da unatoč široj mogućnosti primjene načela oportuniteta prema maloljetnicima odnos broja prijavljenih i osuđenih maloljetnih osoba uglavnom odgovara toj relaciji kada je riječ o punoljetnim osobama. Tako je, primjerice, od 253.666 ukupno prijavljenih punoljetnih osoba u razdoblju od 1998. do 2002. njih 80.462 pravomoćno osuđeno što je 'filter' od 31,71%. Isto tako, od 12.206 ukupno prijavljenih maloljetnih osoba u istom razdoblju njih je 3.868 pravomoćno osuđeno (filter od 31,68%). Podaci o odnosu prijavljenih maloljetnih i punoljetnih osoba uglavnom su podudarni s dinamikom kretanja u odnosu na broj prijavljenih.

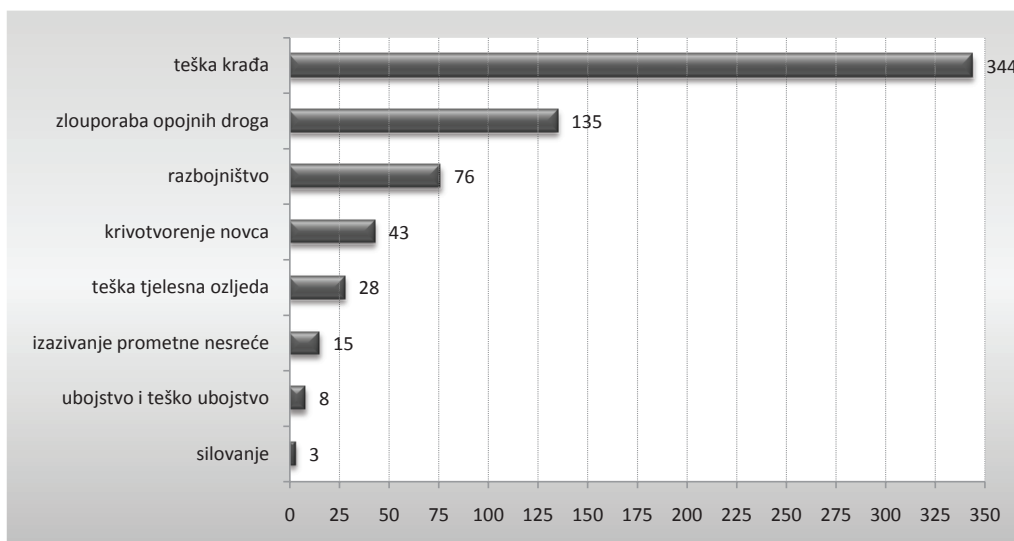
Odnos broja prijavljenih maloljetnih i punoljetnih osoba za sva kaznena djela u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 1987. do 2006. godine (izvor DZS):

2006. godine je od ukupno 78.697 prijavljenih osoba bilo 2.830 maloljetnika što je 3,59%. To nije značajna razlika u odnosu na 1987. godinu kada je od ukupno prijavljenih osoba (58.837) bilo 2.620 maloljetnika ili 4,45%.

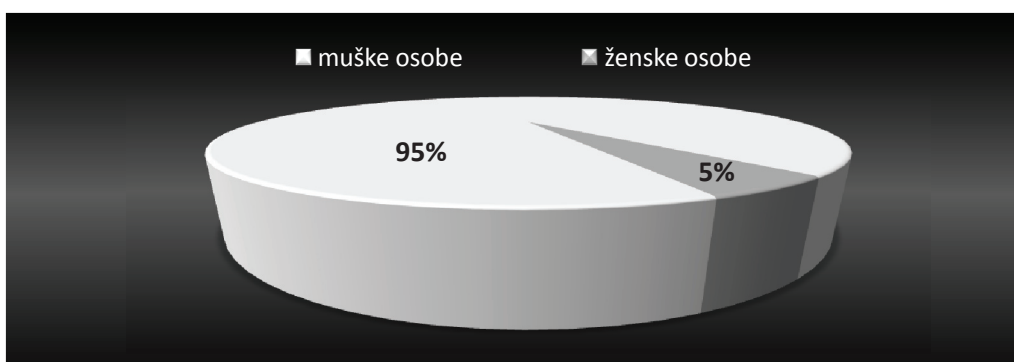
Od ukupno 974 osuđene maloljetne osobe u 2006. godini u Republici Hrvatskoj, najveći je broj osuđen za kazneno djelo teško krađe i za kazneno djelo zlouporabe opojnih droga. Ovi statistički podaci nesumnjivo potvrđuju ono što je u uvodu rečeno u vezi glavnih obilježja maloljetničke delinkvencije – prevalencija imovinskog kriminala i zlouporabe opojnih droga. Značajan broj maloljetnika osuđenih za kazneno djelo zlouporabe opojnih droga (od kojih je najveći broj osuđen za najlakši oblik tog kaznenog djela iz stavka 1. – posjedovanje stvari ili pripravaka koji su propisom proglašeni opojnim drogama) potvrđuje tezu da je porast broja svih osuđenih maloljetnika u razdoblju od 1998. godine do danas u prvom redu posljedica porasta broja osuđenih za kazneno djelo iz članka 173. stavak 1. KZ.

Broj osuđenih maloljetnih osoba prema vrsti kaznenog djela u Republici Hrvatskoj u 2006. godini (izvor DZS):

Među maloljetnim počiniteljima kaznenih djela daleko je veći broj muških počinitelja. Premda se maloljetnice općenito rjeđe pojavljuju u maloljetničkoj delinkventnoj populaciji, posljednjih se petnaestak godina bilježi porast delinkvencije u toj skupini. Tako je u SAD broj uhićenih maloljetnica između 1989. i 1993. porastao za 23% (55% za delikte nasilja) dok je u istom razdoblju broj uhićenja maloljetnika porastao za 11% (33% za delikte nasilja). Za kaznena djela protiv imovine također je u tom razdoblju došlo do porasta maloljetničke delinkvencije kada je riječ o maloljetnicama – porast od 22% za razliku od pada u broju uhićenih maloljetnika za ta kaznena djela (za 3%). U Republici Hrvatskoj je 2006. godine među ukupno 974 pravomoćno osuđene maloljetne osobe bilo samo 48 maloljetnica (5%).

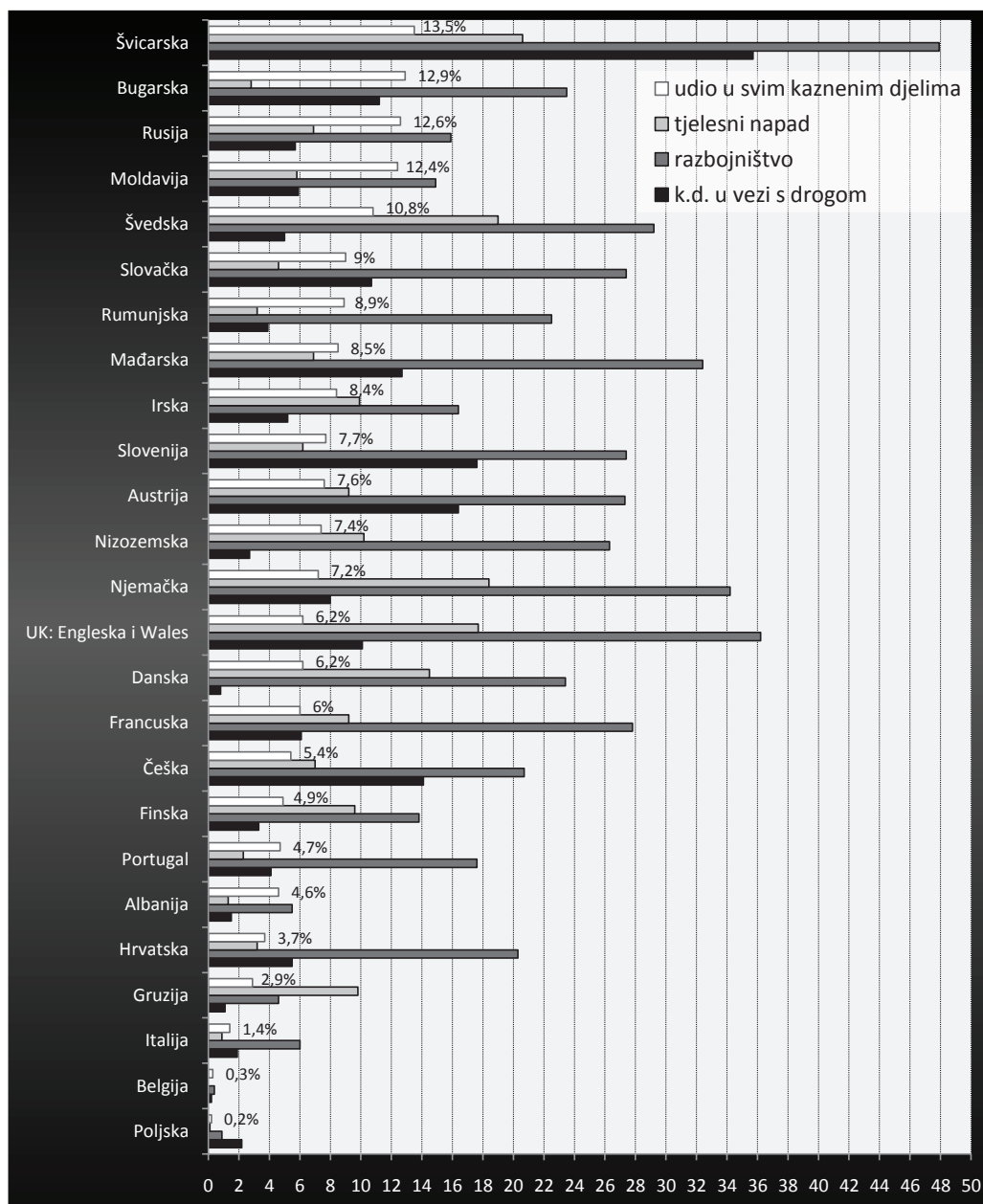
Udio osuđenih maloljetnica u odnosu na ukupan broj pravomoćno osuđenih maloljetnih osoba u Republici Hrvatskoj u 2006. godini (izvor DZS):

Struktura kriminala maloljetnica ne razlikuje se bitno od strukture kriminaliteta maloljetnika i radi se uglavnom o kaznenim djelima protiv imovine (krađa i teška krađa) te kaznenom djelu zlouporabe opojnih droga iz članka 173. KZ.

Na kraju ćemo prethodna izlaganja dopuniti podacima o udjelu osuđenih maloljetnih počinitelja u pregledu nekih europskih država.

Udio maloljetnika među osuđenim osobama u nekim europskim državama u 2003. godini (izvor ESCCJS):

Prikazani podaci potvrđuju netom navedene fenomenološke posebnosti maloljetničke delinkvencije u odnosu na određena kaznena djela, a koja ta skupina delinkvenata najčešće čini. Podaci nam također ukazuju na udio maloljetničke delinkvencije u Hrvatskoj u odnosu

na druge europske države, a koji je relativno nizak za 2003. godinu s 3,7% udjela među svim osuđenim osobama za sva kaznena djela, a za razliku od primjerice Slovenije, gdje taj udio maloljetničke delinkvencije iznosi čak 7,7% ili Švicarske sa svojih rekordnih 13,5%. U grafičkom prikazu istaknuti postoci se odnose na upravo navedeni pokazatelj udjela maloljetnika među ukupnom osuđeničkom populacijom. Ostali postoci se odnose na određene skupine kaznenih djela, a prikazuju udio maloljetnih osuđenih osoba za ta kaznena djela u ukupnoj osuđeničkoj populaciji. U tom pogledu je Hrvatska u odnosu na kazneno djelo razbojništva i imajući u vidu udio maloljetničke delinkvencije općenito, u samom vrhu prikazanih država, iako prvo mjesto i ovdje zauzima Švicarska, kao i za tjelesni napad. Po pitanju kaznenih djela u vezi sa opojnim drogama ponovno prednjači Švicarska, dok se udio osuđenih maloljetnih osoba za kaznena djela u vezi s drogom u Hrvatskoj kreće oko europskog prosjeka.

Na samom kraju izlaganja o maloljetničkoj delinkvenciji treba kratko ukazati na zabrinjavajuću pojavu masovnih ubojstava od strane maloljetnika ili mlađih punoljetnika, a koja zbog mjesta izvršenja (srednje škole i sveučilišta) i gotovo identičnog načina izvršenja, daju naslutiti sve učestaliju pojavnost upravo tzv. školskih masakra. Prvi slučaj zabilježen je 1999. godine u srednjoj školi u Columbineu u SAD-u, a radi se o tzv. *Columbine High School Massacre*. 20. travnja 1999. godine (110. godišnjica rođenja Adolfa Hitlera) dvojica mladića, Eric Harris (18) i Dylan Klebold (17) oko 11,30 sati krenuli su u divljački pohod hodnicima srednje škole u Columbineu. Prilikom njihovog masovnog ubojstva 13 osoba je ubijeno, 25 osoba ranjeno, a mali gradić i čitavi svijet ostali su uzdrmani neslučenim nasiljem. U masakru su život izgubili i sami počinitelji. Drugi slučaj se odnosi na masovnog ubojicu u srednjoj školi u njemačkom gradu Erfurtu 2002. godine (tzv. *der Amokläufer von Erfurt*), gdje je 18 ljudi ubijeno u pucnjavi od strane učenika, koji je prethodno bio ukoren i privremeno udaljen s nastave, uslijed čega nije mogao pristupiti završnom ispitu. Na dan masovnog ubojstva ostali su učenici trebali polagati završni ispit – maturu. Također se radi o mlađoj osobi – u ovom slučaju mlađem punoljetniku, Robert Steinhäuser (19), koji je također tijekom svog pohoda ostao bez života suicidom. Najnoviji slučaj je ubilački pohod u kojemu je 23-godišnji Seung-Hui Cho na sveučilištu Virginia Tech u SAD-u 2007. godine u tzv. *Virginia Tech Massacre* ubio vatrenim oružjem ukupno 32 osobe, što kolega studenata, što fakultetskog osoblja, prije nego što je suicidom okončao vlastiti život. Copycat stil i sličnosti s prethodna dva slučaja naslućuju se i kroz videoporuke koje je Seung-Hui Cho, zajedno sa dolje prikazanom fotografijom i manifestom poslao NBC News.

Masovni ubojica Seung-Hui Cho odgovoran za tzv. *Virginia Tech Massacre*:

PITANJA ZA PONAVLJANJE

1. U čemu je razlika između maloljetničkog kriminala i maloljetničke delinkvencije?
2. Koja su osnovna obilježja maloljetničke delinkvencije? Objasnite svako od tih obilježja!
3. Na koji način socio-ekonomski čimbenici utječu na maloljetničku delinkvenciju?
4. Što pokazuju podaci o kretanju (dinamici) maloljetničke delinkvencije u Republici Hrvatskoj u razdoblju od 1987.-2006. godine? Kakva je struktura maloljetničke delinkvencije tj. koja kaznena djela maloljetnici najčešće čine?
5. Koliki je udio osuđenih maloljetnika među svim osuđenim osobama? Da li je taj udio konstantan u svojoj dinamici kretanja?
6. S kolikom postotkom su maloljetnice zastupljene u ukupnom broju osuđenih maloljetnika u Hrvatskoj?
7. Što znate o pojavi masovnih ubojstava počinjenih od strane maloljetnika i mlađih punoljetnika?

7.2. Delinkvencija osoba s duševnim smetnjama

Literatura: *Buljan i dr.*, Posttraumatic Stress Disorder, Alcohol Dependence, and Somatic Disorders in Displaced Persons, Alcoholism, 4 (2002), str. 35; *Cloninger i dr.*, Psychopathology in Adopted-Out Children of Alcoholics: The Stockholm Adoption Study, in Recent Developments in Alcoholism, New York, 3 (1985); *Derenčinović D.*, Uvod u kriminologiju i socijalnu patologiju s osnovama kaznenog prava, Zagreb, 2004; *Durđević Z.*, Kaznenopravni položaj počinitelja s duševnim smetnjama u SR Njemačkoj i kritičko-poredbeni osvrt na hrvatsko pravo, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, 2 (2000), str. 843; *Durđević Z.*, Kaznenopravni položaj počinitelja s duševnim smetnjama u starom i srednjem vijeku, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, 3-4 (2002), str. 725; *Durđević Z.*, Pravni položaj počinitelja kaznenih djela s duševnim smetnjama u Engleskoj, Kanadi i Francuskoj, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, 2 (1999), str. 531; *Goleman D.*, Emocionalna inteligencija, Zagreb, 1998; *Hayes STR.*, Alcohol, Criminal Behaviour and Mental Abnormality : an Overview, Alcoholism 2 (1996), str. 97; *Horvatić Ž.*, Krivična odgovornost duševno abnormalnih delinkvenata u anglo-američkom pravu, Zbornik Pravnog fakulteta u Rijeci, (1985), str. 61; *Koludrović M.*, Psihijatrijsko prosuđivanje utjecaja afekta na počinitelje ubojstava, Iz forenzičke psihijatrije, (2001), str. 145; *Kosanović Rajačić-Begić.*, Posttraumatski stresni poremećaj i suicidalnost, Socijalna psihijatrija, 4 (2002), str. 216; *Turković K.*, Pravni položaj osoba s duševnim smetnjama protiv kojih se vodi kazneni postupak : kritičke napomene uz nacrt novog hrvatskog zakonodavstva, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, 1 (1997), str. 77.

U kriminološkoj literaturi ne postoji suglasje oko toga koliki je udio osoba s duševnim smetnjama u ukupnosti delinkventne populacije kao niti oko opasnosti tih osoba. Tako je Gunn 1991. godine u svom istraživanju osoba osuđenih na zatvorske kazne u trajanju duljem od šest mjeseci u Engleskoj (uzorak od 1365 punoljetnih i 404 maloljetnih osuđenika) utvrdio da je kod njih čak 37% konstatirana neka od duševnih smetnji i to: 23% ovisnika o alkoholu i drogama, 10% osoba s poremećajem osobnosti, 6% s neurozom, 2% psihotičara i 0,8% osoba koje pate od organskog psihosindroma. Rezultati dobiveni tim istraživanjem uglavnom se podudaraju s istraživanjem kojeg je isti autor (longitudinalna studija) proveo 1972. godine prema kojem je konstatirano 31% osoba s duševnim smetnjama od čega također samo 2% psihotičara. Za razliku od toga neka starija istraživanja upućuju na zaključak da broj osoba s duševnim smetnjama koje se nalaze na izdržavanju zatvorske kazne nije previsok. Tako Bromberg i Thompson navode da je od ukupno 9.958 osuđenika koji su se u razdoblju od 1932. do 1935. godine nalazili na izdržavanju kazne zatvora bilo 1,5% psihotičara, 6,9% psihoneurotičara, 6,9% psihopatski strukturiranih osoba, i 2,4 % nedovoljno duševno razvijenih osoba. Do sličnih je zaključaka došao i Sutherland koji je smatrao da je ukupan broj psihotičara (mi bismo rekli pravih duševnih bolesnika) u državnim zatvorima manji od 5%, a u nekima i od 1%. Udio osoba s duševnim smetnjama u ukupnosti delinkventne populacije ponekad se bez pravog razloga precjenjuje kao i opasnost tih osoba. Mogli bismo reći da osobe s duševnim smetnjama nisu ništa opasnije od ostalih osoba koje ne pate od duševnih smetnji. Međutim, o stvarnom udjelu osoba s duševnim smetnjama u ukupnosti delinkventne populacije ne bi trebalo donositi zaključke samo na osnovi podataka o broju osoba kojima je izrečena sigurnosna mjera obveznog psihijatrijskog liječenja iz članka 75. KZ odnosno o broju osoba koje su prisilno hospitalizirane po osnovi članka 44. ZZODS (radi se o osobama koje su obilježja kaznenog djela ostvarile u stanju neubrojivosti pa im sud nije niti mogao izreći sigurnosnu mjeru već samo mjeru prisilnog smještaja sukladno tom zakonu, v. izlaganja uz pravni okvir). Naime, prema podacima Županijskog suda u Zagrebu 1998. godine po osnovi članka 44. ZZODS bilo je prisilno hospitalizirano 105 osoba, a 2000. godine 184 osobe što predstavlja značajan porast, ali je to u usporedbi s brojem pravomoćno osuđenih osoba vrlo mali broj osoba. S obzirom je broj primijenjenih mjera vrlo mali moglo bi se bez detaljnije analize zaključiti i da je udio osoba s duševnim smetnjama u ukupnosti delinkventne populacije također vrlo mali, gotovo zanemariv. Međutim, ne treba zaboraviti da se postojanje duševnih smetnji i njihov utjecaj utvrđuje psihijatrijskim vještačenjem u kaznenom postupku koje se inače provodi kod težih kaznenih djela (ubojstvo, čedomorstvo, silovanje itd.). Kod velikog broja kaznenih djela sudovi se ne odlučuju na angažiranje vještaka psihijatra, pa je sasvim izvjesno da se i kod velikog broja počinitelja tih kaznenih

djela radi o osobama s duševnim smetnjama, ali to nigdje u sudskom spisu nije konstatirano jer nije provedeno vještačenje (npr. zanimljivo je da se kod kaznenog djela krađe sudovi rijetko odlučuju na vještačenje premda brojna recentna istraživanja upućuju na važnost kleptomanije kao prisilnoopsesivne neuroze koja predstavlja duševnu smetnju i koja može biti vrlo važan faktor u kriminogenezi tih kaznenih djela). Osim toga, i u situacijama u kojima je provedeno vještačenje u kojem je utvrđena smanjena ubrojivost počinitelja *tempore criminis* često se događa da sudovi ne izriču sigurnosnu mjeru obveznog psihijatrijskog liječenja već se odlučuju ili na ublažavanje kazne (izricanje kazne u trajanju ispod propisanog zakonskog minimuma) ili okolnost da je počinitelj bio smanjeno ubrojiv uzimaju kao običnu olakotnu okolnost. Kako se to ne vidi u statistici koja se vodi s obzirom na broj izrečenih sigurnosnih mjera obveznog psihijatrijskog liječenja smanjeno ubrojivoj osobi (dakle osobi kod koje je njezina duševna smetnja dovela do smanjene ubrojivosti), ne može se sa sigurnošću, pa čak niti otprilike, procijeniti koliki je udio osoba s duševnim smetnjama u delinkventnoj populaciji. S obzirom na to može se zaključiti da je među cjelokupnom delinkventnom populacijom više osoba s duševnim smetnjama no što to pokazuju statistike, ali da to nije ujedno i dokaz njihove posebne 'kriminogenosti' kao niti veće opasnosti u odnosu na osobe koje ne pate od duševnih smetnji. Kada je riječ o duljini boravka osobe s duševnim smetnjama u psihijatrijskoj ustanovi iz statističkih je podataka razvidno da se to vrijeme u Hrvatskoj skraćuje. Prema podacima Centra za forenzičku psihijatriju psihijatrijske bolnice Vrapče u razdoblju do 1.1.1998. godine odnosno do stupanja na snagu ZZODS, prosječno vrijeme forenzičkog tretmana (boravka osobe u psihijatrijskoj ustanovi) bilo je između 1-2 godine (35,6%), a preko 5 godina samo ukoliko nije bilo mogućnosti otpusta zbog neprihvatanja pacijenta od obitelji, čekanja smještaja u socijalno-zdravstvenu ustanovu ili u porodicu hranitelja itd. (23,7%). To je velika razlika u odnosu na, primjerice, 1994. godinu kada je prosječno trajanje tretmana bilo 12,5 godina.

Duševnim smetnjama smatraju se duševne bolesti, duševni poremećaji (privremeni), nedovoljni duševni razvitak i druge teže duševne smetnje (članak 40. stavak 2. KZ). Duševne bolesti su vrsta duševnih smetnji koje imaju organsku osnovu (npr. bolest ili ozljeda mozga). Unatoč takvom određenju za neke od najtežih duševnih bolesti nije konstatirana organska odnosno biološka osnova (npr. shizofrenija). Duševne bolesti (psihoze) mogu imati hereditarnu (nasljednu) osnovu (manično-depresivna psihoza i epilepsija), a mogu biti i stečene (npr. progresivna paraliza). Duševne bolesti razlikuju se po svom kriminogenom učinku. Tako se, primjerice, kod manično-depresivnih psihoza, veća kriminalna aktivnost pojavljuje za maničnih, no za depresivnih faza kada je veća mogućnost autoagresije koja može dovesti i do samoubojstva. Najraširenija i najteža duševna bolest je shizofrenija (kako najčešće nastupa još u mladosti naziva se još i mladenačko ludilo – *dementia praecox*) sa simptomima osjetljivih obmana (iluzije i halucinacije), sumračnih misli i ideja te poremećenog govora. Osobe koje pate od paranoidne shizofrenije često čuju 'unutarnje glasove' koji ih prisiljavaju da nešto učine, nisu u mogućnosti razlikovati stvarnost od iluzije i nerijetko u takvom stanju čine teška kaznena djela. Poznat je iz naše sudske prakse primjer čovjeka koji je prije desetak godina na okrutan način usmrtio svog susjeda jer mu je 'unutarnji glas' govorio da je riječ o vanzemaljcu koji predstavlja prijetnju za opstojnost planete.

B.C. u popodnevnim satima, »ne mogavši shvatiti značenje svojih postupaka, niti vladati svojom voljom zbog endogene duševne bolesti (paranoidne psihoze)', iz kuhinje svoje kuće iz automatske puške CZ 7,62 mm ispalio 30 metaka prema Z.D., koji je u tom trenutku motociklom izlazio iz dvorišta svoje kuće. Stjecajem okolnosti, kako niti jedan hitac nije pogodio Z.D., osumnjičeni je ponovno napunio pušku, nogom otvorio ulazna vrata obiteljske kuće Z.D., te ispalio rafal u D.D. i K.V., a koji su se nalazili u hodniku kuće. Od prostrijelnih rana trbuha, od kojih je iskrvarila, D.D. je preminula na mjestu događaja, a desetogodišnji K.V. spašen je hitnom medicinskom intervencijom i nekoliko dana se nalazio u životnoj opasnosti zbog rana opasnih po život. Osumnjičeni je zatim ušao u spavaću sobu gdje je pucao u F.D. i pogodio ga u glavu, a zatim je ušao u kuhinju gdje je rafalom pogodio Š.D. u trbuh, a M.D. u prsni koš, te su obje trenutno preminule. Prema njegovoj obrani optuženi je bio trovan bojnim plinovima na poslu i kod kuće, u čemu je sudjelovala obitelj D. Posljednjeg dana izvodili su nad njim egzorcizam i istjerivanje vraga na daljinu.

Epilepsije (padavice) se dijele u nasljedne i simptomatične, i mogu biti uzrokom počinjenja teških kaznenih djela (delikti nasilja, seksualni delikti, podmetanje požara i druge općeopasne radnje). Duševne bolesti ne znače automatski i nebrojivost počinitelja *tempore criminis*. Ako je provedeno liječenje osoba se može nalaziti u stanju remisije (npr. kod shizofrenije) u kojem je ona sposobna shvatiti značenje svoga djela i upravljati svojim postupcima.

Duševni poremećaji su različiti poremećaji ličnosti (disocijalni, paranoidni, narcistički i sl.), poremećaji seksualnih sklonosti (npr. pedofilija, nekrofilija, fetišizam, sadizam, mazohizam), poremećaji nagona (npr. kleptomanija kao prisilno-opsesivna neuroza) itd. Duševni se poremećaji razlikuju od psihoza prvenstveno u tome što nisu takvog trajanja i intenziteta, ali se u određenim slučajevima po svojim učincima i kriminogenom potencijalu mogu približiti duševnim bolestima. S forenzičkog aspekta najznačajnije su (između ostalog i kao biopsihološki temelj nebrojivosti) privremene duševne poremećenosti koje, kako i njihov naziv sugerira, traju vrlo kratko (od nekoliko minuta, do nekoliko sati, ali i dana) no koje mogu biti uzrokom počinjenja i najtežih kaznenih djela. Najčešće će se raditi o teškim akutnim intoksikacijama alkoholom uslijed kojih u stanju steničkog afekta (čuvstvo kratkog trajanja i iznimnog intenziteta) može doći i do najtežih kaznenih djela. Ovdje treba spomenuti i posttraumatski stresni poremećaj (PTSP) čiju je dijagnozu vrlo teško odrediti s potpunom sigurnošću. Zbog komplicirane diferencijalne dijagnostike PTSP i činjenice da se dijagnoza bazira najviše na simptomima koje donose pacijenti, PTSP nije teško simulirati. Ako postoji "sekundarna dobit", tada je problem mnogo naglašeniji, što je osobito prisutno u vještačkim evaluacijama. Od akutnih intoksikacija aktivnim supstancama kao što su alkohol i opojne droge koje mogu dovesti do stanja privremene duševne poremećenosti, treba razlikovati ovisnost kao skup fizioloških, bihevioralnih i kognitivnih fenomena u kojih uporaba neke psihoaktivne tvari za osobu dobiva veću važnost nego drugi obrasci ponašanja. Kriminogeni značaj ovisnosti je višestruk. Tako se, primjerice, ovisnici o opojnim drogama i sami često bave različitim vrstama zlouporaba tih psihoaktivnih tvari (proizvodnja ili distribucija) i to najčešće zbog stjecanja zarade za nabavku droge za osobne potrebe. Da bi zadovoljili žudnju za izvorom njihove ovisnosti nerijetko se odlučuju i na niz imovinskih kaznenih djela (krađe i teške krađe, a nerijetko i razbojništva usmjerena na objekte kao što su ljekarne ili ambulante radi nabavke metadona ili amfetamina). Ovisnost ima i značajnu socijalnopatološku dimenziju jer zbog fiksacije ovisnika na izvor njegove žudnje za psihoaktivnim tvarima, dolazi do propadanja većine ili svih socijalnih veza (obiteljskih, poslovnih i drugih, v. izlaganja uz alkoholizam i zlouporabu opojnih droga).

Nedovoljno duševno razvijene osobe pate od intelektualne insuficijencije različitoga stupnja uzrokovane nenormalnom konstitucijom mozga, patološkim oštećenjima mozga tijekom intrauterinog odnosno ekstrauterinog života te težim hormonalnim poremećajima (tzv. endokrine oligofrenije). Najteži oblik nedovoljnog duševnog razvitka je idiotizam (idiotija) kod kojeg osoba nikad ne nauči govoriti i nije u stanju savladati niti najosnovnije životne vještine pa joj je zbog toga potrebna stalna pažnja i nadzor druge osobe. Lakši oblik nedovoljnog duševnog razvitka je imbecilnost (prosječni kvocijent inteligencije imbecila je od 20-50), a najlakši debilnost (debilitet) kod kojeg odrasla osoba ima inteligenciju jedanaestogodišnjaka. Taj stupanj razvoja ovoj skupini omogućava obuku za obavljanje najjednostavnijih zanimanja i za vođenje brige o sebi. S obzirom da vrlo lako dolaze pod negativan utjecaj okoline, zahtijevaju stalnu brigu i nadzor. Unatoč nekim procjenama da je forenzički značaj oligofrenije velik (tako neki autori u ovoj skupini nalaze i do 30% učešća tih osoba u totalitetu delinkventne populacije), posljednja istraživanja ukazuju da je ova skupina najmanje zastupljena od svih skupina osoba s duševnim smetnjama u totalitetu delinkvencije. Tako, primjerice, podmetanje požara koje se dugo vremena isključivo pripisivalo oligofrenim osobama, prema posljednjim saznanjima ipak češće čine osobe s poremećajem seksualnog nagona (zbog efekta purifikacije, odnosno pročišćenja koje vatra kod tih osoba izaziva). Također je i kod krađa veći broj osoba koje pate od prisilno-opsesivne neuroze (kleptomanija) no nedovoljno duševno razvijenih osoba. Isto tako, seksualni delikti oligofrenih osoba nisu rezultat njihova nedovoljnog duševnog razvitka već jednostavno činjenice da oni imaju teškoća u nalaženju seksualnih partnera što, u kombinaciji s uzimanjem alkohola na koji je izuzetno niska tolerancija, dovodi do počinjenja tih kaznenih djela.

Za kriminologiju je od svih ostalih težih duševnih smetnji najznačajnija psihopatija. Psihopati su osobe s urođenim anomalijama karaktera zbog kojih imaju problema u prilagodbi društvenom životu (zbog čega se nazivaju još i sociopatima). U formiranju psihopatskog ponašanja značajnu ulogu ima deficijentna obiteljska sredina, posebno nepotpuna obitelj. Smrt roditelja i drugi razlozi koji dovode do nepotpune obitelji češći su kod psihopatskih ličnosti no kod endogenih psihoza (to potvrđuje i podatak da većina sadističkih serijskih ubojica XX. stoljeća od Davida Berkovitz do Edmunda Kempera dolazi iz insuficijentnih obitelji). Do učestale delinkvencije ovih osoba (to su uglavnom teška kaznena djela, ubojstva, silovanja i sl.) dolazi zbog predominacije nasilničkog ponašanja i smatra se da je kriminal sociopata društvena pojava *sui generis* i posebne težine. U kriminologiji je osobito izražena veza psihopatije i povrata (recidivizma). Tako je Schnell istražujući 502 višestruka povratnika otkrio među njima 48,7% psihopata, u skupini od 245 povratnika Schiedt je pronašao 63,7% psihopata, dok je Michel kod 302 delinkventa iz navike utvrdio 83% psihopata. Treba se složiti s Vodinelićem koji smatra da psihopatija, sama po sebi nije uzrok delinkvencije, jer kad bi bila tad bi svi psihopati činili kaznena djela što nije slučaj. Naprotiv, kriminogeni potencijal psihopatije je u tome da čitava psihička struktura ličnosti kod psihopata djeluje na način da će takva osoba, u sličnim objektivnim uvjetima, lakše podleći kriminogenoj situaciji. Kako se radi o stanju koje je između duševne bolesti i duševnog zdravlja, postavlja se i pitanje odgovarajućeg tretmana tih osoba za koje nije preporučljiv zatvorski smještaj (prvenstveno zbog njihove tzv. kriminalne kontaminoznosti), a metode liječenja duševnih bolesnika dosad su dale slabe rezultate u tretmanu psihopata. Stoga su u posljednje vrijeme, uvažavajući spoznaju da se kod psihopata uglavnom radi o nedostatku empatije prema drugima (suosjećanje), koriste nove terapijske metode koncentrirane na pobuđivanje kod psihopata osjećaja empatije prema drugim osobama. U jednom od najizglednijih programa liječenja, počinitelji čitaju duboko bolne izvještaje o zločinima sličnim onome što su oni počinili, ispričane iz perspektive žrtve. Gledaju i videosnimke žrtava kako kroz suze govore kako im je bilo dok su ih zlostavljali. Počinitelji potom pišu o vlastitom zločinu iz žrtvine perspektive,

zamišljajući ono što je osjećala žrtva. Na koncu, prijestupnik se podvrgava simulaciji zločina, no ovoga se puta nalazi u ulozi žrtve. Premda s promjenjivim rezultatima, ova se terapijska metoda sve više primjenjuje u tretmanu psihopatski strukturiranih delinkvenata.

PITANJA ZA PONAVLJANJE

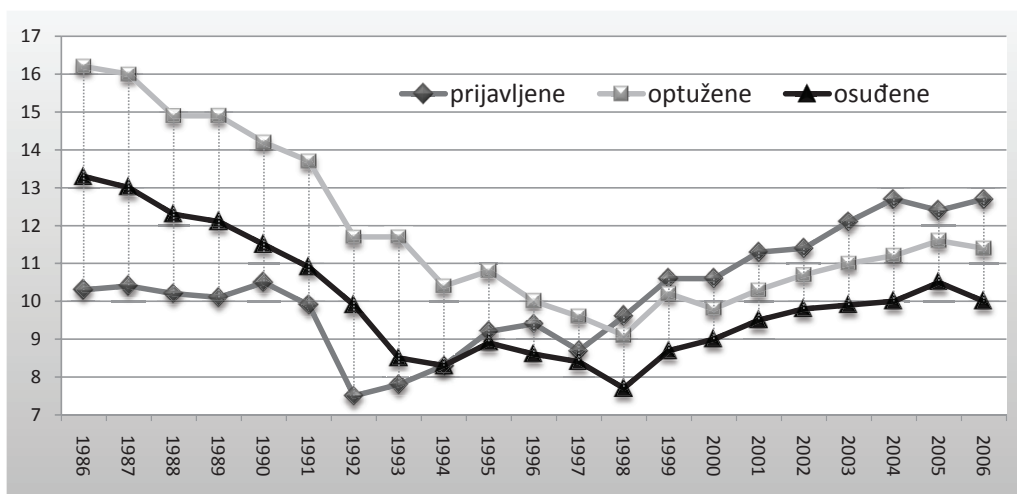
1. Koliki je udio osoba s duševnim smetnjama u totalitetu delinkvencije?
2. Objasnite probleme u utvrđivanju udjela osoba s duševnim smetnjama u ukupnoj delinkventnoj populaciji!
3. Što su to duševne bolesti? Koje od tih bolesti imaju najveći 'delinkventni' potencijal?
4. Navedite i ukratko objasnite duševne poremećaje! Iz čega proizlazi kriminogeni značaj ovisnosti?
5. Koliki je udio oligofrenih osoba (nedovoljno duševno razvijene osobe) u delinkventnoj populaciji? Objasnite!
6. Što su to psihopatije i što znači njihova kriminalna kontaminoznost?

7.3. Delinkvencija žena

Literatura: *Derenčinović D.*, Uvod u kriminologiju i socijalnu patologiju s osnovama kaznenog prava, Zagreb, 2004; *Fishbein D.*, The Psychobiology of Female Aggression, Criminal Justice and Behavior, 2(1992), str. 99; *Glueck-Glueck*, Five Hundred Delinquent Women, New York, 1934; *Grozdanić V.*, Poremećaj kao element bića kaznenog djela čedomorstva, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, 2 (1996), str. 293; *Kaiser G.*, Kriminologie, Heidelberg, 1996; *Kovač M.*, Postpartalna psihoza i čedomorstvo, Iz forenzične ginekologije i opstetricije, 2003., str. 192; *Lombroso-Ferrero*, The Female Offender, London, 1895; *Mužinić Masle*, Žene kao počiniteljice kaznenih djela ubojstva i pokušaja ubojstva, Socijalna psihijatrija, 2-3 (1998), str. 61; *Pollack O.*, The Criminality of Women, Philadelphia, 1950; *Simon R.*, The Contemporary Woman and Crime, Rockville, 1975; *Žakman Ban*, Žene-povratnice u Republici Hrvatskoj i neka njihova socijalnodemografska i kriminološka obilježja, Kriminologija i socijalna integracija 2 (1993), str. 185.

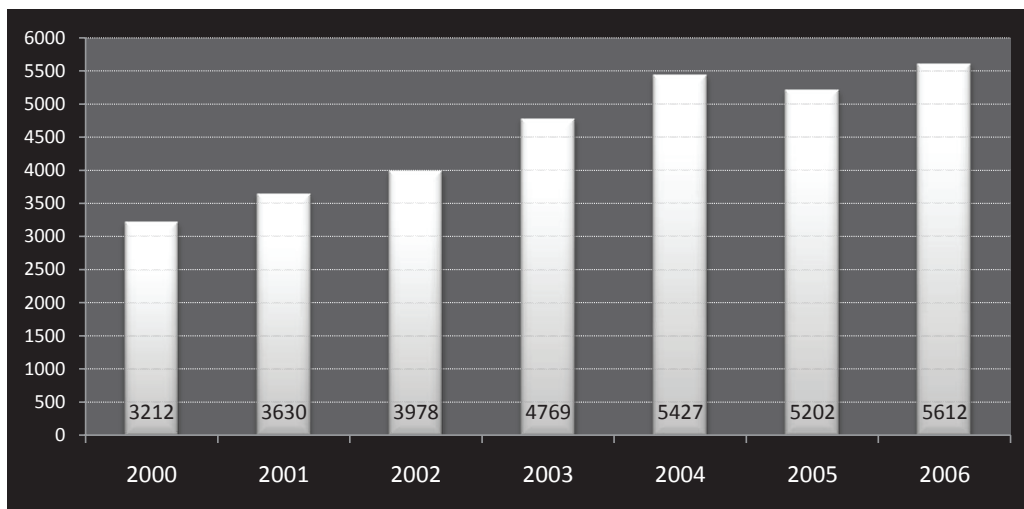
Prema službenim statistikama, ali i brojnim kriminološkim istraživanjima među ženama je daleko manje delinkvenata nego među muškarcima. Istodobno, ti izvori indiciraju i porast ženske delinkvencije posljednjih dvadesetak godina. O porastu ženske delinkvencije u svijetu govore i podaci o sve većem broju žena koje se zbog počinjenih kaznenih djela nalaze na izdržavanju kazne zatvora. Tako je, primjerice, u SAD 1970. godine bilo 6.000 žena na izdržavanju te kazne. Petnaest godina kasnije taj je broj porastao na 22.000, dok je sredinom 90-ih godina prošlog stoljeća on iznosio alarmantnih 75.000 s tendencijom daljnjeg porasta. Između 1980. i 1994. godine broj žena koje su se nalazile na izdržavanju kazne zatvora u SAD porastao je za čak 386% u usporedbi s 214% porasta kad se radi o muškim osuđenima. U razdoblju od 1990. do 1997. godine u SAD je postotak žena uhićenih za nanošenje tjelesne ozljede porastao je s 15% na 21% što je 6% porast u tom kratkom razdoblju u usporedbi s 5% porastom u prethodnom 30-godišnjem razdoblju. Za nanošenje teške tjelesne ozljede u istom razdoblju konstatiran je porast od 6% u usporedbi s padom od 1% u prethodnom 30-godišnjem razdoblju. U Engleskoj je također zabilježen porast broja pravomoćno osuđenih žena za delikte nasilja u razdoblju od 1990. do 1999. godine za 4,4%. Premda podaci za Hrvatsku nisu u tolikoj mjeri zabrinjavajući, nakon očigledne tendencije pada ženske delinkvencije od 1987. do 1997/1998. godine, u posljednjih nekoliko godina je i kod nas ženska delinkvencija u blagom porastu i to bilo da se radi o broju pravomoćno osuđenih i/ili prijavljenih osoba.

Kretanje udjela prijavljenih, optuženih i osuđenih žena za sva kaznena djela u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 1986. do 2006. godine (izvor DZS):

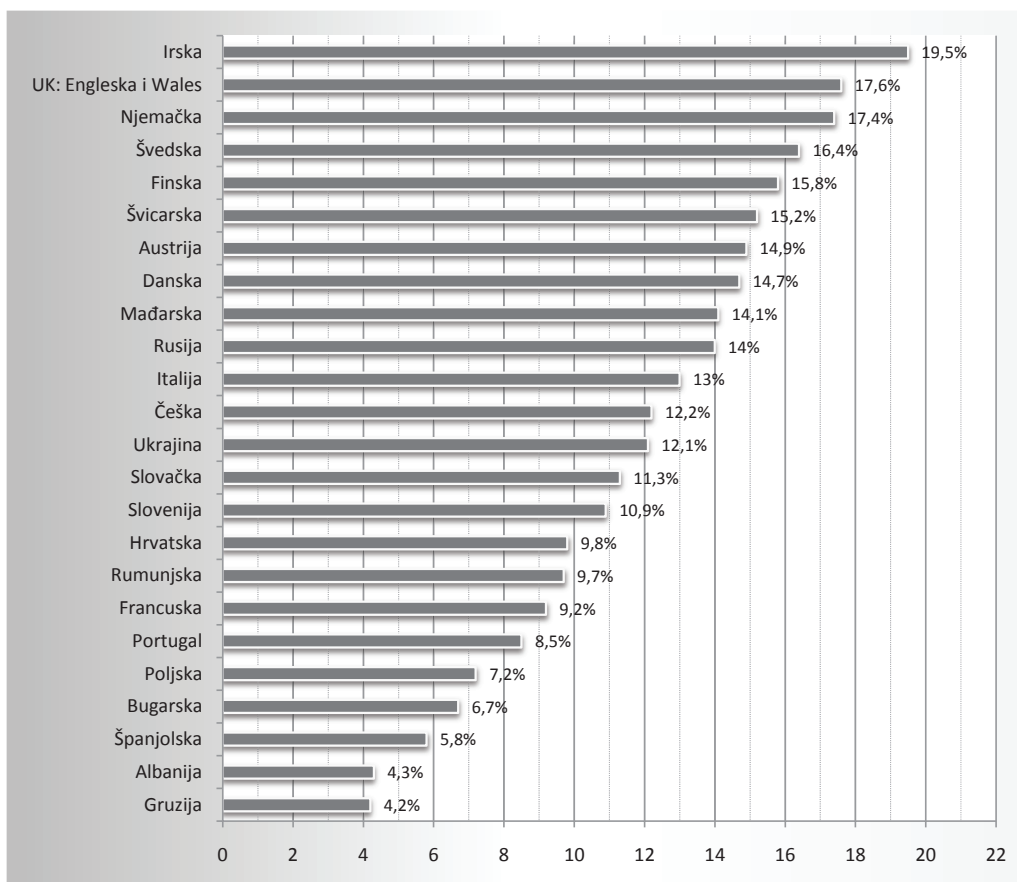
Uz ovaj grafički prikaz treba napomenuti da je okomita os skraćena, tako da počinje od 7%, a radi bolje preglednosti odnosa među prijavljenim, optuženim i osuđenim ženskim delinkventima, obzirom da isti znatno odudara od uobičajenog procesa statističkog filtriranja kada se radi o ukupnom broju prijavljenih, optuženih i osuđenih osoba za razdoblje od 1986. godine do 1998. godine. Navedeno razdoblje naime pokazuje značajne anomalije u odnosu udjela prijave, optužbi i osuda, obzirom da je najveći udio među optuženim, zatim osuđenim, a tek nakon toga među prijavljenim ženama. Od 1998. godine pa do danas se takva anomalija odnosa prijavljenih, optuženih i osuđenih više ne pojavljuje, a iz prikaza možemo zaključiti da se udio prijavljenih ženskih delinkvenata za sva kaznena djela zadnjih nekoliko godina kreće oko 12 do 13%, optuženih oko 11%, a osuđenih oko 10%. Također možemo zaključiti da je ženski kriminal u Hrvatskoj u posljednjih nekoliko godina u blagom porastu.

**Broj prijavljenih žena za sva kaznena djela u Republici Hrvatskoj
za razdoblje od 2000. do 2006. godine (izvor DZS):**

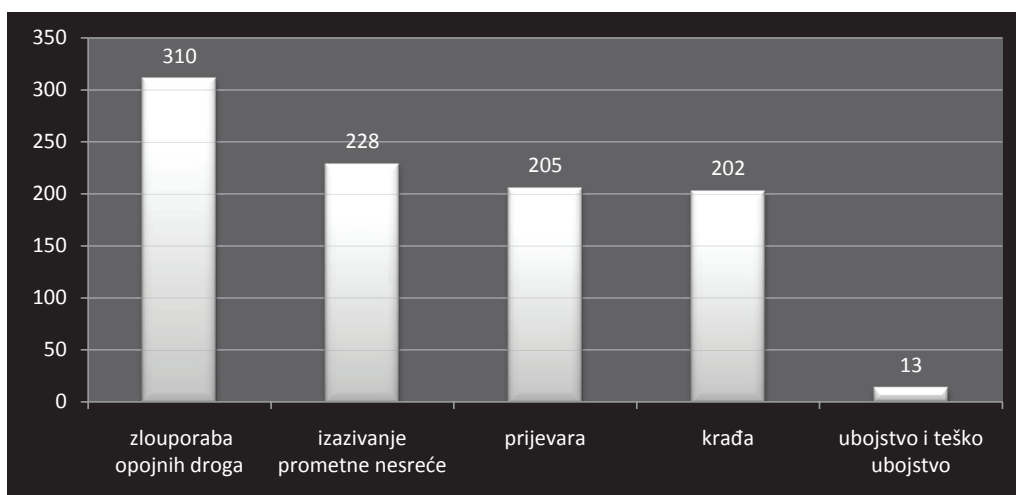
Unatoč porastu ženske delinkvencije prema oba pokazatelja, u usporedbi sa stanjem u drugim državama, mogli bismo reći da je stanje u Hrvatskoj uglavnom zadovoljavajuće. Prema podacima Ujedinjenih naroda, u Hrvatskoj je broj pravomoćno osuđenih žena na 100.000 stanovnika u 2000. godini bio 34,73 što je nešto manje od susjedne Slovenije, a značajno manje od Mađarske, Italije i ostalih država. Veliki broj osuđenih žena u razvijenim državama (Danska, Finska) podržava tezu o uvjetovanosti (korelaciji) općedruštvene afirmacije žena i njihovog sve većeg učešća u svim oblicima društvenog života sa delinkventnim ponašanjem. Za 2003. godinu raspoložemo najnovijim dostupnim podacima o udjelu ženske delinkvencije u općoj delinkvenciji, pa iz sljedećeg grafičkog prikaza možemo zaključiti kako Hrvatska stoji po pitanju udjela osuđenih ženskih delinkvenata u općoj osuđeničkoj populaciji. Iz sljedećeg grafičkog prikaza proizlazi da se Hrvatska s 9,8% udjela ženske delinkvencije u europskoj usporedbi kreće nešto ispod prosjeka.

**Udio osuđenih žena u općoj populaciji osuđenih osoba
u nekim europskim državama za 2003. godini (izvor ESCCJS):**

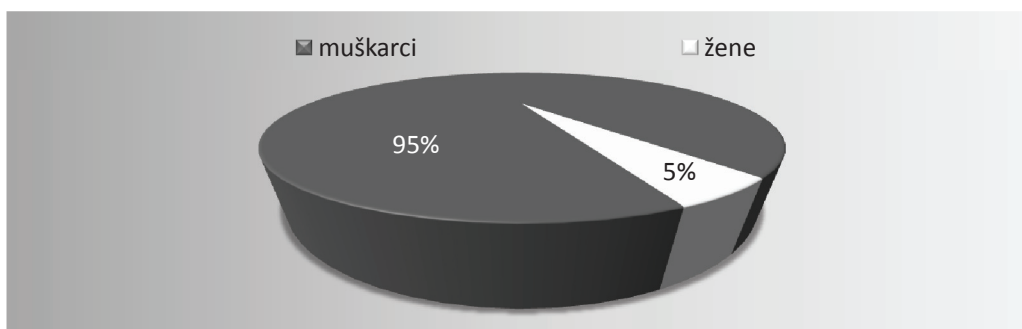
Unatoč porastu ženske delinkvencije u Hrvatskoj prema svim pokazateljima, izložene podatke treba povezati i s pokazateljima strukture ženske delinkvencije, kao i postotku povrata. Tek uvid u te podatke omogućava donošenje pouzdanih zaključaka o tome u kojoj je mjeri ženska delinkvencija u društvu ozbiljan problem.

**Broj osuđenih žena prema izabranim kaznenim djelima u Republici Hrvatskoj
za 2006. godinu (izvor DZS):**

U 2006. godini u Hrvatskoj je od ukupno 2.415 osuđenih žena najviše njih osuđeno za kazneno djelo zlouporabe opojnih droga iz članka 173. KZ (310) što čini čak 13% od svih osuđenih žena. Slijede kaznena djela izazivanja prometne nesreće (oko 9%), prijevarena (oko 8%), zatim krađa (oko 8%), a svega ih je 9 osuđeno zbog kaznenog djela ubojstva (oko 0,5% svih osuđenih žena). To pokazuje da je struktura kaznenih djela koja čine ženske osobe uglavnom slična strukturi muške delinkvencije s tom razlikom da je udio žena značajno manji kod najtežih kaznenih djela (npr. ubojstva).

**Odnos broja muških i ženskih osuđenika koji su ranije osuđivani u Republici Hrvatskoj
za 2006. godinu (izvor DZS):**

Kada je riječ o ženskom povratu, u 2006. godini samo je 272 pravomoćno osuđenih žena bilo ranije osuđivano što je u postotku gotovo zanemarivo – 5% (opća stopa povrata za 2006. godinu je 23%, vidi izlaganja uz povrat). Ako se uspoređi broj povratnika među muškim i ženskim počiniteljima dolazimo do zaključka da svega 5% otpada na žene što znači da je udio žena među povratnicima manji od njihova udjela među prijavljenim i pravomoćno osuđenim osobama (nešto manje od 10%). To pokazuje da je ženska delinkvencija u većoj mjeri od muške situacijska i ekscesna te da je primjena kaznenopravnih sankcija prema ženskim

osobama očito učinkovitija (specijalna prevencija). Podaci o strukturi ženske delinkvencije i stopi povrata upućuju na zaključak da porast ženske delinkvencije u Hrvatskoj posljednjih godina ne bi trebalo tretirati kao poseban problem. Veća bi korist bila od potpune i sustavne analize većeg broja prijavljenih (što može biti rezultat povećane učinkovitosti rada policije u otkrivanju kaznenih djela i počinitelja) i pravomoćno osuđenih žena (što također može biti rezultat većeg broja riješenih sudskih predmeta u posljednjih nekoliko godina).

Profil prosječne ženske prijestupnice utvrđen brojnim kriminološkim istraživanjima pokazuje da se uglavnom radi o mlađim osobama (25-29 godina), slabog ekonomskog statusa. Ostala obilježja prosječne ženske prijestupnice su:

- neudana ili samohrana majka;
- bijeg od kuće u ranoj mladosti;
- autodestrukcija kroz pokušaj samoubojstva;
- žrtva fizičkog (i seksualnog) zlostavljanja;
- problemi u školovanju;
- nezaposlena;
- primarni delinkvent osuđen za krađu ili zlouporabu opojnih droga;
- kod ubojstva se uglavnom radi o situacijskom deliktu (pritisak vanjskih okolnosti);
- žrtve su uglavnom poznate osobe (najčešće intimni partneri);

Unatoč tom profilu u prošlosti nalazimo i brojne primjere žena koje su zbog svoje kriminalne prošlosti i postupaka koji su 'tipično muški' na neslavan način ušle u povijest. Tako npr. Montalbano izvještava o uhićenju Rosette Cutollo, jedne od vođa talijanske Camorre odgovorne za ubojstva zatvorskih čuvara i podmetanje bombi pod automobile pripadnika suprotstavljenih mafijaških organizacija, ali i pripadnika tijela kaznenog pravosuđa. Prema njegovim navodima od ukupno 32 vodeće osobe Camorre, bilo je čak 7 žena što je daleko više od zastupljenosti te populacije u vodećim strukturama Cose Nostre. Premda se vrlo rašireno smatra da je terorizam tipično 'muški' zločin, većina će se složiti da je jedna od najupečatljivijih osoba među pripadnicima terorističkih organizacija bila upravo žena. Riječ je o gotovo legendarnoj Leili Khaled koja je predvodila grupu boraca palestinskog oslobodilačkog pokreta koji su u kolovozu 1969. godine oteli zrakoplov američke kompanije TWA na putu iz New Yorka za Tel Aviv i prisilno ga skrenuli u Damask gdje je nakon ateriranja bio uništen. Ona je sudjelovala i u vjerojatno najspektakularnijoj akciji u povijesti otmica zrakoplova koju su u rujnu 1970. godine izvršili palestinski komandosi (Abu Thalaat akcija) kada je otet zrakoplov iste američke kompanije koji je letio na relaciji Tel Aviv – New York. Tako je postala jedan od rijetkih recidivista u otmicama zrakoplova.

Prve pokušaje sustavnog pristupa etiologiji ženske delinkvencije bilježimo u XIX. stoljeću kada su Lombroso i Ferrero (1895) napisali knjigu pod nazivom 'Žena prijestupnica' (tal. *La donna delinquente*) u kojoj svoju teoriju ženske delinkvencije, kao i kada je riječ o muškoj, temelje na atavizmu. Rođena zločinka ima sve one atavizme i stigme koji su svojstveni i muškom rođenom zločincu, uz dodatak onih 'loših' bioloških osobina kojima su inače, prema tim autorima, žene obilježene. Te su osobine prijetvornost, podmuklost i zluradost koje se inače ne susreću kod muškaraca. Može se reći da su Lombroso i Ferrero rođenu zločinku u genetskom smislu sasvim izjednačili s rođenim zločincem dok su ju u psihološkom smislu učinili još i gorim, abnormalnim tipom. I dok je kriminal odraz agresije što je nešto sasvim prirodno muškarcima, ženska je delinkvencija ozbiljna forma devijacije i predstavlja istinsku patologiju koja zahtijeva tretman liječenjem ili eliminacijom. Pollak smatra da je ženska delinkvencija povezana sa stanjima menstruacije, trudnoće i menopauze i on ih, kao i

Lombroso i Ferrero, označava slabima, prijetvornima, osvetoljubivima i emocionalno nestabilnima. Pollak smatra da žene bolje prikrivaju zločine koje čine (zato ih i ima manje u totalitetu registrirane delinkvencije) i da stoga biraju profesije kod kojih se zločin teže otkriva (npr. medicinske sestre, njegovateljice i sl.). S druge strane, Heidensohn smatra da se žene manje delinkventno ponašaju od muškaraca zbog toga što su permanentno podvrgnute većoj društvenoj kontroli kroz obitelj, sustav obrazovanja i ostale društvene formalne i neformalne institucije. Hagan, Simpson i Gillis, pak tvrde da su žene sklonije prihvaćanju tradicionalnih vrijednosti te da su više vezane uz svoje roditelje i ne doživljavaju delinkvenciju kao uzbuđljivu avanturu kao kad je riječ o muškarcima. Upravo s obzirom na takvu predispoziciju, oni smatraju da će sklonije kriminalu biti one žene koje dolaze iz disfunkcionalnih obitelji u kojima je uloga roditelja kao nositelja tradicionalnih vrijednosti narušena ili ne postoji. Prema nekim kriminolozima uzrok veće agresivnosti kod muškaraca je hormon testosteron. Time se ne objašnjava samo razlika između muške i ženske agresivnosti već i izraženija sklonost agresiji mlađih osoba kod kojih je izraženije 'divljanje hormona'. U tom se smislu upozorava na istraživanja koja pokazuju da povećani opseg testosterona u ženskih fetusa ima za posljedicu razvoj muških osobina, npr. na razini mišićne građe tijela i veće sklonosti agresivnosti u kasnijim životnim razdobljima. Neki autori uzrok povećane agresivnost muškaraca vide u okolnosti da muškarci u suvremenom svijetu imaju monopol legitimne prisile obzirom da su im dostupnije pozicije u društvenoj hijerarhiji te gospodarskom i političkom životu. Biološke i fiziološke čimbenike u kriminogenezi ženske delinkvencije ističu i Carney i Williams koji smatraju da među liječnicima postoji nedvojbeno slaganje da predmenstrualni sindrom implicira psihološke anomalije koje utječu na ponašanje žene. Neke znanstvene studije idu toliko daleko da ustraju na tezi da PMS toliko ozbiljno utječe na ponašanje žena da one koje su mu izložene nisu u stanju donositi nikakve smislene odluke. Dalton nalazi tri simptoma PMS koji najčešće utječu na nezakonito ponašanje žena: a) depresija koja vodi u beznade i gubitak osjećaja za pogrešno i ispravno te koja može dovesti do krađe u samoposluzi, podmetanja požara ili suicida b) iritacija koja vodi do potpunog gubitka kontrole i impulzivnog postupanja, c) psihoza inducirana PMS-om koja može trajati i do tri dana i koja dovodi do halucinacija, paranoje pa i potpune amnezije. Ono, međutim, u čemu se većina autora slaže je teza da, unatoč neprijepornom utjecaju PMS na psihički život žene, nema jasnih dokaza da je PMS značajan čimbenik kriminalnog ponašanja žena. Prema sociološkim teorijama, glavni je uzrok ženske delinkvencije tzv. proces maskulinizacije žena. Tako Freedman smatra da je uzrok porasta ženske delinkvencije u tome što su žene u moderno doba poprimile većinu muških socijalnih obilježja. Sredinom 70-ih godina XX. stoljeća Adler i Simons ukazali su na dodatni čimbenik porasta ženske delinkvencije – emancipacija kao globalno osamostaljenje žena i povećane mogućnosti ekonomskog i materijalnog prosperiteta. Simon i Landis, pak smatraju da je unatoč emancipaciji i većem zapošljavanju žena i dalje najveći broj atraktivnih zanimanja i društvenih položaja ostao muška privilegija što je dovelo do daljnje marginalizacije žena i njihova delinkventnog ponašanja kao oblika traženja izlaza iz bijede i neimaštine.

PITANJA ZA PONAVLJANJE

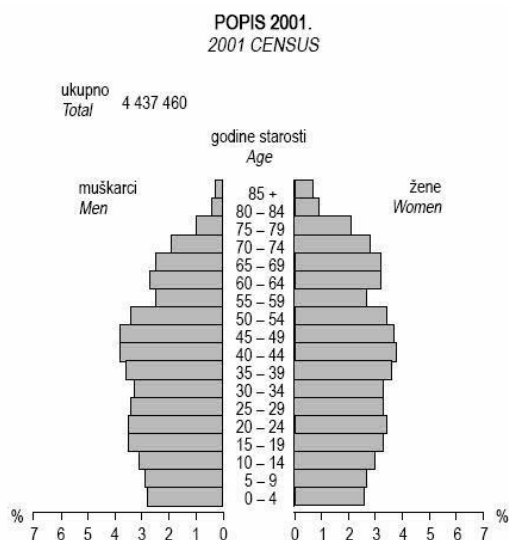
1. Koliki je udio žena u ukupnosti delinkvencije u Republici Hrvatskoj? Komentirajte trend kretanja (dinamike) ženske delinkvencije u Hrvatskoj u proteklih 20 godina!
2. Navedite i objasnite osnovne odrednice strukture ženske delinkvencije!
3. Navedite osnovne odrednice profila prosječne ženske prijestupnice!
4. Da li na žensku delinkvenciju više utječu endogeni ili egzogeni čimbenici? Objasnite!

7.4. Delinkvencija starijih osoba

Literatura: Adler i dr., Criminology, New York, 1991; Kaiser G., Kriminologie, Heidelberg, 1996; Singer M., Kriminologija, Zagreb, 1994; Šeparović Z., Kriminologija i socijalna patologija, Zagreb, 1987.

Proces starenja, pa time i delinkvencija starijih osoba (njem. *Alterskriminalität*), obilježen je slabljenjem sposobnosti prilagođavanja, promjenama u mozgu i djelomično u samoj osobnosti. Zbog velikih životnih, emocionalnih, materijalnih i bioloških promjena u starijoj životnoj dobi, razdoblje starenja, kao i mladenačku dob, treba shvatiti kao prijelazni stadij prema novom socijalnom statusu. Dobna granica od koje se polazi pri određivanju delinkvencije starijih osoba iznosi 60 godina i više, obzirom da upravo u toj životnoj dobi ili neposredno nakon navedene dobne granice većina osoba odlazi u mirovinu. Tada redovito dolazi do promjene socijalnog statusa – materijalna sredstva su znatno manja, starije osobe su nerijetko izolirane, fizički sve slabije, raspolažu s mnogo slobodnog vremena i sve se više marginaliziraju. Navedene su promjene često puta popraćene općim razočarenjem u sustav, uslijed čega dio starijih osoba temeljito promjeni percepciju svijeta oko sebe. Prema Singeru je upravo taj tip starijeg delinkventa, kojemu se uruši vrijednosni sustav najmanje zastupljen među počiniteljima kaznenih djela. Znatno zastupljeniji je tip starijeg delinkventa koji se najednput počinje susretati s financijskim i seksualnim poteškoćama, pa upravo zato čine razne oblike kažnjivih ponašanja.

Stanovništvo prema dobi u Republici Hrvatskoj 2001. godine (izvor DZS):

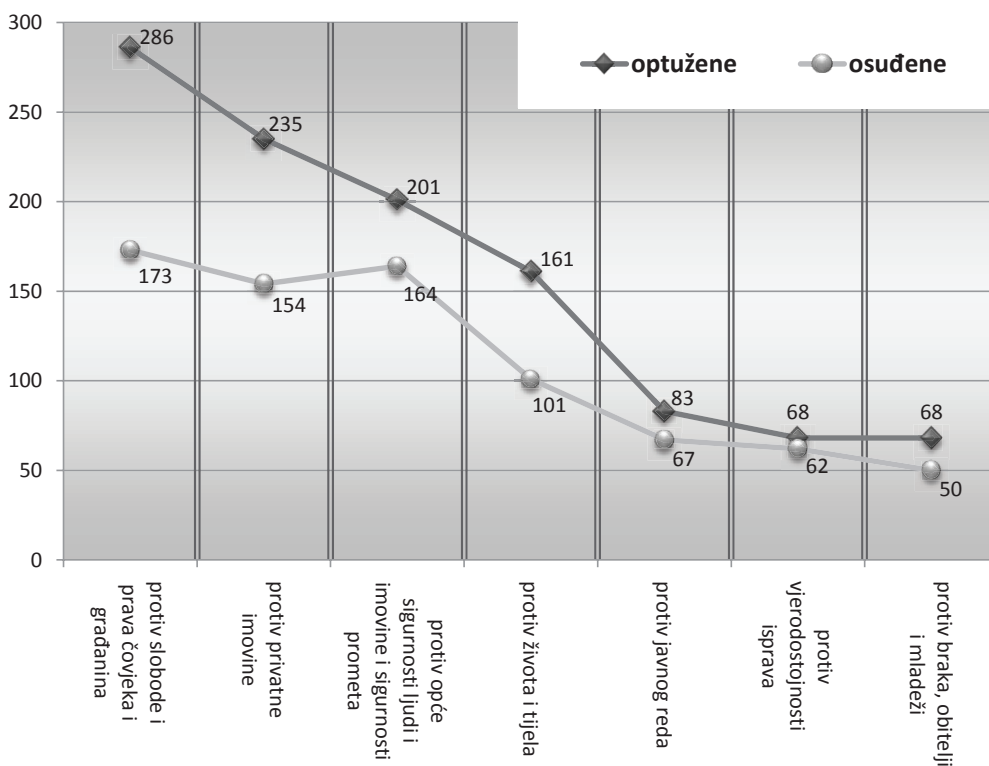
Grafički prikaz pokazuje da osobe u dobi od 60 godina i više čine oko 20% ukupnog stanovništava u Hrvatskoj u 2001. godini. Ukoliko bismo iz ukupnog stanovništva izdvojili svu djecu do 14 godina – skupina koja čini oko 15% stanovništva, došli bismo do zaključka da je u Hrvatskoj oko 65% stanovništva kaznenopravno gledano relevantno za daljnja izlaganja. Slobodno možemo reći da starije osobe čine čak oko četvrtinu (25%) svih kaznenopravno odgovornih osoba (taj je udio relativno konstantan uz blagi trend rasta zbog starenja stanovništva), dok maloljetnici i odrasle osobe čine preostalih 75%. Usporedimo li te udjele s udjelom osuđenih starijih osoba među svim osuđenim punoljetnim počiniteljima kaznenih djela u

Hrvatskoj za 2006. godinu (znači izostavljamo maloljetnike), tada dolazimo do zaključka, da osuđene starije osobe čine svega 4% od ukupno osuđene populacije, iako se radi o četvrtini kaznenopravno odgovornog stanovništva. Takav je udio delinkvencije starijih osoba uobičajen i u drugim državama. Prema Adleru se fenomen opadanja kriminalne aktivnosti s povećanjem životne dobi naziva engl. *aging-out phenomenon*, pojam koji bi se najbolje mogao prevesti kao fenomen ostarijevanja ili starenja. To se opadanje kriminalne aktivnosti u starijoj životnoj dobi tradicionalno objašnjava opadanjem snage i energije, pa uslijed toga dolazi i do opadanja kriminalne aktivnosti. No pri traženju uzroka opadanja kriminalne

aktivnosti u starijoj dobi nikako ne treba zaboraviti da napuštanjem radnog mjesta, slabljenjem socijalnih kontakata i općom marginalizacijom te izolacijom usporedno dolazi i do smanjenja delinkventnih prilika, tako da su starije osobe (poput djece i žena) zapravo češće žrtve raznih oblika kažnjivih ponašanja, no počinitelji.

Delinkvencija starijih osoba obilježena je u prvom redu time što je najveći broj osuđenih osoba iz te skupine delinkvenata osuđen za neko od kaznenih djela protiv slobode i prava čovjeka i građana (oko 17%) – pođemo li od toga da su u toj grupi kaznenih djela općenito najzastupljenija kaznena djela prijetnja i prisila, tada analogijom možemo pretpostaviti da se i kod delinkvenata starije životne dobi radi uglavnom o ta dva kaznena djela. Za delinkvenciju starije životne dobi specifičan je i velik udio prometnih i imovinskih delikata, a kao što to pokazuje dolje navedeni grafički prikaz, u 2006. godini broj osoba osuđenih za kaznena djela protiv spolne slobode i spolnog ćudoređa bio je manji od 50 (točnije, iznosio je 26, a što je udio od oko 2,5% među ukupno osuđenim starijim osobama).

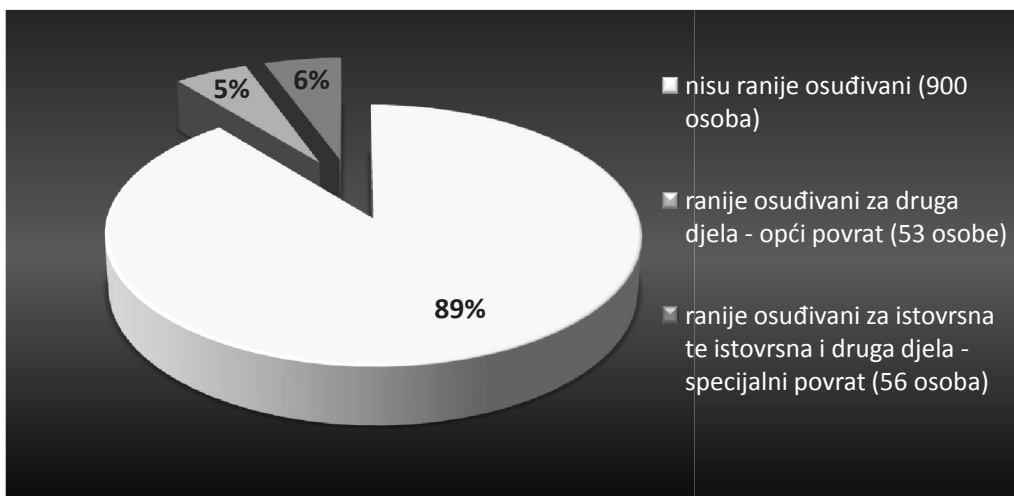
Optužene i osuđene osobe starosti 60 godina i više prema najzastupljenijim grupama kaznenih djela u Republici Hrvatskoj u 2006. godini (izvor DZS):

Starije osobe osuđene u 2006. godini u Hrvatskoj za kaznena djela protiv imovine zastupljene su u ukupnom broju starijih osuđenih osoba s oko 15%, protiv opće sigurnosti ljudi i imovine i sigurnosti prometa s oko 16%, protiv života i tijela s oko 10%, protiv javnog reda sa 7%, protiv vjerodostojnosti isprava s oko 6%, protiv braka i obitelji sa 5%, dok preostalih 25% otpada na sve ostale grupe kaznenih djela.

Što se tiče povrata kod delinkvencije starijih osoba, zanimljiva je pojava da se uglavnom radi o primarnim delinkventima koji u oko 90% slučajeva prethodno nisu bili osuđivani. Tek je oko 10% osuđenih starijih osoba prethodno osuđivano, što je u usporedbi s prosječnom stopom povrata od 23% za sva kaznena djela u Hrvatskoj u 2006. godini (vidi izlaganja uz delinkvenciju osuđenih osoba – kriminalni povrat) znatno ispod prosjeka.

Udio općeg i specijalnog povrata osuđenih osoba u dobi od 60 godina i više u Republici Hrvatskoj u 2006. godini (izvor DZS):

Slična je situacija s povratom kod delinkvencije starijih osoba i u drugim državama, pa tako Kaiser primjerice navodi da je u Njemačkoj svega četvrtina starijih osuđenih osoba bila prethodno osuđivana, dok je udio onih koji su prije 50. godine svog života počinili kazneno djelo čak ispod 5%. Pri tome se naravno zanemaruje i brisanje ranijih osuda iz kaznenopravnih registara nakon proteka određenog vremena, a i činjenica da većina starijih delinkvenata svoja kažnjiva ponašanja ostvaruje bez sudioništva drugih osoba, pa je i vjerojatnost njihovog otkrivanja znatno manja.

Na kraju treba napomenuti da će trend starenja stanovništva u Hrvatskoj, ali i u čitavoj Europi, zajedno s neminovnim pomicanjem gornje granice radne sposobnosti, utjecati na povećanje udjela starijih osoba u ukupnoj delinkvenciji (ukoliko se uslijed takvog trenda ne pomakne i dobna granica za određivanje delinkvencije starijih osoba).

PITANJA ZA PONAVLJANJE

1. Koje okolnosti djeluju na pojavnost delinkvencije starijih osoba?
2. Koji je udio starijih osoba u ukupnom stanovništvu, a koji među potencijalno kaznenopravno odgovornim osobama?
3. Komentirajte udio delinkvencije starijih osoba s obzirom na njihov udio u ukupnosti potencijalno kaznenopravno odgovornih osoba!
4. Što je to *aging-out phenomenon*, odnosno fenomen ostarijevanja?
5. Objasnite strukturu delinkvencije starijih osoba u Hrvatskoj!
6. Koji je udio općeg i specijalnog povrata osuđenih osoba u dobi od 60 godina i više?
7. Kakve su prognoze dinamike kretanja delinkvencije starijih osoba u Europi? Objasnite!

7.5. Delinkvencija osuđenih osoba - kriminalni povrnat

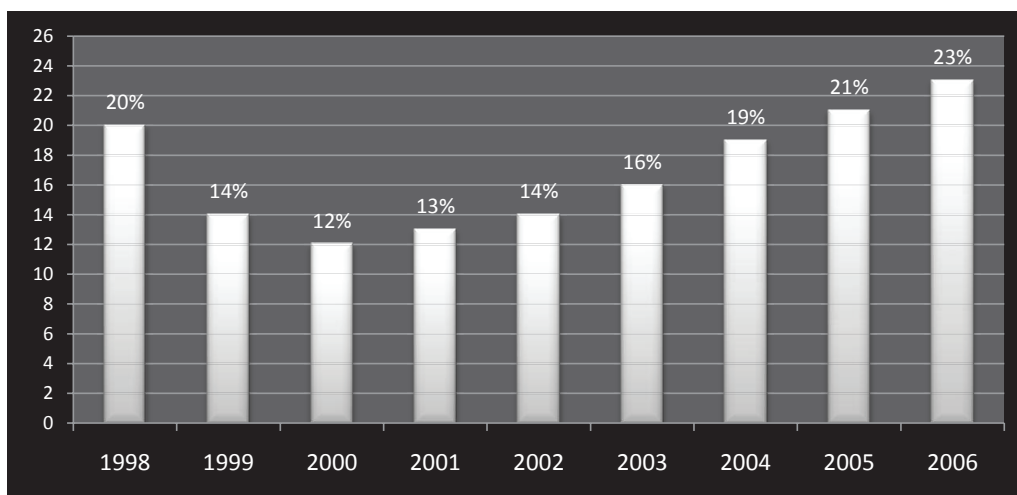
Literatura: *Broadhurst-Maller*, The Recidivism of Sex Offenders in the Western Australian Prison Population, *British Journal of Criminology*, 32 (1991), str. 54; *Chaiken i dr.*, Predicting Violent Behavior and Classifying Violent Offenders, In *Understanding and Preventing Violence*, Washington, 1993., str. 217; *Cvitanović L.*, Nekoliko riječi o povratu u aktualnom hrvatskom kaznenom zakonodavstvu, *Policija i sigurnost*, 2 (1994), str. 170; *Cvitanović L.*, Povrat kao kaznenopravna i kriminološka kategorija, Magistarske radnje branjene na Pravnom fakultetu u Zagrebu, Zagreb, 1993; *Dembo i dr.*, Recidivism Among High Risk Youths: A 2 1/2-year Follow-up of a Cohort of Juvenile Detainees, *International Journal of the Addictions*, 26 (1991), str. 1197; *Derenčinović D.*, Uvod u kriminologiju i socijalnu patologiju s osnovama kaznenog prava, Zagreb, 2004; *Gracin D.*, Višestruki povrnat i dugotrajna kazna zatvora na primjeru Kaznenog zavoda Lepoglava, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 1 (1998), str. 75; *Horvatić-Novoselec*, Kazneno pravo, opći dio, Zagreb, 1999; *Jancic M.*, Does Correctional Education Have an Effect on Recidivism? *Journal of Correctional Education*, 4 (1998), str. 152; *Lipsey M.*, Can Interventions Rehabilitate Serious Delinquents? *Annals of the American Academy Political and Social Sciences*, 1999., str. 142; *Orsagh-Chen*, The Effect of Time Served on Recidivism: An Prison Education Programs, *Journal of Correctional Education*, 47 (1998), str. 74; *Schnur A.*, The Educational Treatment of Prisoners and Recidivism. *American Journal of Sociology*, 54 (1948), str. 25; *West D. J.*, *Delinquency: Its Roots, Careers, and Prospect*. London, 1982; *Wilson i dr.*, A Meta-Analysis of Corrections Based Education, Vocation and Work Programs for Adult Offenders, *Journal of Research in Crime & Delinquency*, 37 (1998), str. 347; *Žakman Ban*, Kaznena ustanova - korist za društvo i/ili zatvorenika, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 1 (1998), str. 61; *Žakman Ban*, Žene-povratnice u Republici Hrvatskoj i neka njihova socijalnodemografska i kriminološka obilježja, *Kriminologija i socijalna integracija*, 2 (1993), str. 185.

Povratnik ili recidivist (let. *re-cido*: natrag pasti, natrag u što upasti, s boljega doći na gore) je ranije osuđivana osoba koja počini novo kazneno djelo. U starijem hrvatskom kaznenom pravu nalazimo i termin 'priupadništvo' koje označava osobu koja je nakon ranije osude ponovno, mogli bismo reći, 'upala' u ranije ponašanje zbog čega joj se ponovno sudi. Razlikujemo jednostruki od višestrukog povrata te istovrsni ili specijalni od raznovrsnog ili općeg. Kod jednostrukog povrata osoba nakon ranije osude počinjenjem kaznenog djela recidivira samo jednom dok se kod višestrukog povrata radi o ustaljenom recidivu nakon većeg broja prethodnih osuda. Specijalni povrnat postoji ako je ranije kazneno djelo istovrsno s novim. Kod specijalnog povrata se ne mora raditi o potpuno istom kaznenom djelu. Tako će specijalni povratnik biti osoba koja je ranije osuđena za silovanje iz članka 188. KZ pa je nakon izdržane kazne počinila kazneno djelo bludnih radnji iz članka 193. KZ. Radi se o istovrsnim kaznenim djelima koja su propisana u istoj glavi kaznenih djela (kaznena djela protiv spolne slobode i spolnog ćudoređa) pa se osoba koje jedno od tih djela počini nakon što je osuđena za drugo kazneno djelo smatra specijalnim povratnikom. S druge strane, opći povratnik je osoba koja nakon što je osuđena za jedno kazneno djelo (npr. krađu iz članka 216. KZ), počini sasvim drugo kazneno djelo (npr. ubojstvo iz članka 90. KZ). Povrat u kriminološkom smislu razlikuje se od kaznenopravnog pojma povrata. On se odnosi ne samo na kaznena djela već i na sve druge oblike kažnjivih radnji (ponašanja), dakle u hrvatskom sustavu i prekršaja. Povrat, i to osobito višestruki, je pokazatelj neuspjele resocijalizacije osuđene osobe. Radi se o procesu u kojem se tijekom izdržavanja kazne zatvora nastoji pozitivno utjecati na osuđenika kako bi nakon izlaska na slobodu nastavio živjeti u skladu sa zakonima. Visoki postotak povratnika, dakle osoba koje su nakon izdržane (te oproštene ili zastarjele) kazne ponovno počinile kazneno djelo, ukazuje na sve slabosti sustava kaznenog pravosuđa te vrlo često dovodi u pitanje cjelokupni koncept resocijalizacije (kritika rehabilitacijskog odnosno tretmanskog modela).

U svijetu se stopa povrata (jednostrukog i višestrukog) kreće od 10% do čak 90%. Prema podacima za SAD u razdoblju od 1983. do 1994. godine povrnat iskazan kroz broj uhićenih osoba bio je u porastu za imovinski kriminal (od 68,1% 1983. godine do 73,8% 1994. godine) i za kaznena djela zlorabe opojnih droga (od 50,4% 1983. godine do 66,7% 1994. godine), dok je stopa uglavnom bila nepromijenjena za kaznena djela s elementima nasilja (od 59,6% 1983. godine do 61,7% 1994. godine). Međutim, ako se promatra samo broj ponovno osuđenih osoba (engl. *reconviction rate*) tada je stopa recidivizma uglavnom ostala

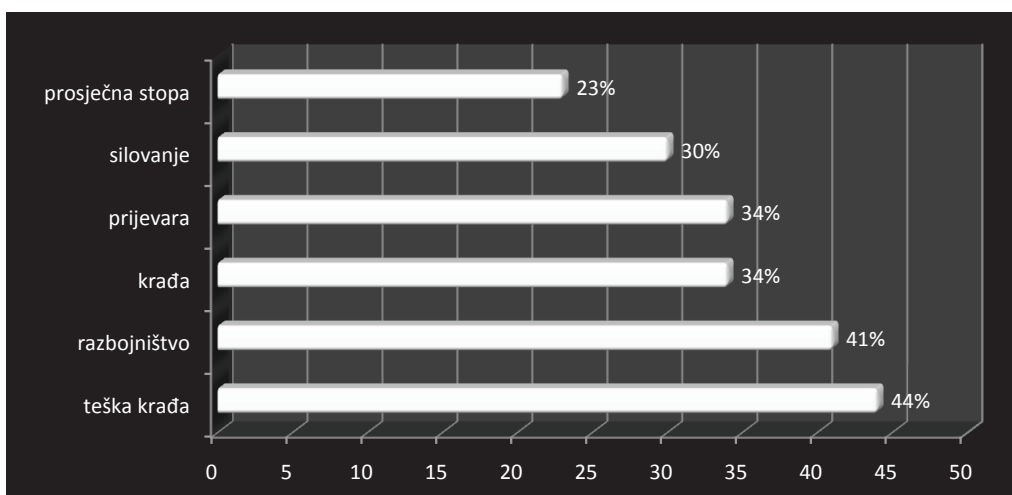
neizmijenjena (npr. od 41,9% osuđenih za kaznena djela s elementima nasilja u 1983. godini do 39,9% u 1994. godini ili od 53% osuđenih recidivista za kaznena djela protiv imovine u 1983. godini do 53,4% u 1994. godini). Prema usporednim podacima iz različitih država stopa povrata najviša je kod kaznenih djela protiv imovine, zlouporabe opojnih droga i prometne delinkvencije dok je niža kod delikata nasilja i ostalih kaznenih djela. Prema kriteriju pravomoćno osuđenih punoljetnih osoba stopa recidivizma u Hrvatskoj u 2006. godini je 23%, što je značajan porast u odnosu na 2002. godinu kada je među ukupno osuđenim osobama bilo 14% povratnika, a gotovo identično u odnosu na 1992. godinu kada je takvih osoba bilo 23%.

Udio povratnika u ukupnom broju osuđenih punoljetnih osoba u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 1998. do 2006. godine (izvor DZS):

Najviše je povratnika među osobama osuđenim za kaznena djela razbojništva (132 povratnika od ukupno 319 osuđene osobe), teške krađe (1.051 povratnika od ukupno 2.388 osuđenih osoba), silovanja (21 povratnik od ukupno 70 osuđene osobe), prijevare (381 povratnika od ukupno 1.119 osuđene osobe) i krađe (597 povratnika od ukupno 1.720 osuđene osobe). Zanimljiv je podatak da je najveća stopa recidivizma među pravomoćno osuđenim osobama u 2002. godini od čak 60% kod kaznenog djela nesavjesnog gospodarskog poslovanja iz članka 291. KZ. Međutim, radi se o tek tri osobe (od ukupno pet osuđenih), tako da taj podatak i nema preveliku analitičku kao niti prognostičku vrijednost. Udio specijalnih povratnika je u 2006. godini iznosio oko 16% (povrat za istovrsna kaznena djela te za istovrsna i druga kaznena djela) i najveći je kod kaznenih djela protiv imovine (krađa, teška krađa i razbojništvo). Također je nešto više jednostrukih povratnika, a udio žena u ranije osuđivanoj populaciji je manji (oko 5%) od njihova udjela u ukupnom broju pravomoćno osuđenih osoba (oko 10%) (vidi izlaganja uz delinkvenciju žena).

**Kaznena djela kod kojih je stopa povrata veća od prosječne za 2006. godinu (23%)
u Republici Hrvatskoj (izvor DZS):**

Visoku stopu povrata kod razbojništva potvrđuju i neka ranija istraživanja provedena u Hrvatskoj. Tako je u istraživanju koje je provedeno na uzorku od 327 muških zatvorenika osuđenih za kaznena djela razbojništva i razbojničke krađe koja su počinili u razdoblju od početka 1981. do kraja 1993. godine, utvrđeno, između ostalog, da je vrlo visoka relativna zastupljenost povratnika u populaciji osoba osuđenih za razbojništvo i razbojničku krađu (69,1%). Uočeno je da je stupanj povrata kod te kategorije počinitelja značajno veći od opće stope recidivizma koja je tada iznosila 16-18%. Prema zaključku istraživača, takvi rezultati posredno upućuju na vrlo visoki stupanj 'kriminogenosti' počinitelja upravo ove vrste kaznenih djela. Proučavanje recidivizma kod kaznenog djela silovanja te uopće seksualnih delikata vrlo je popularno u suvremenoj kriminologiji tako da se najveći broj istraživanja povrata odnosi upravo na seksualni povrat. Rezultati većine tih istraživanja sugeriraju da je stopa povrata kod seksualnih delikata vrlo visoka i da vjerojatnost ponavljanja istovrsnog kaznenog djela raste protekom vremena od izdržane kazne. U jednom od brojnih istraživanja povrata kod seksualnih delikata na uzorku od 115 osoba osuđenih za silovanje utvrđeno je da je njih 58% u razdoblju od pet godina nakon izdržane kazne počinilo novo kazneno djelo, dok ih je 31% počinilo kazneno djelo s elementima nasilja među kojima i silovanje. Prema rezultatima druge studije u uzorku od 192 osobe osuđene za seksualno zlostavljanje djece njih je 15% počinilo istovrsno kazneno djelo nakon izdržane kazne. Neki autori u istraživanjima su došli do zaključaka da stopa povrata seksualnih delinkvenata raste protekom vremena od izdržane kazne. Tako je od ukupno 315 osoba osuđenih za seksualna kaznena djela, njih 8% recidiviralo nakon 2 godine, 15% nakon pet godina, 22% nakon 10 godina, a čak 40% nakon 25 godina.

Prema podacima Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske u 2006. godini od ukupno 974 pravomoćno osuđena maloljetnika, njih 73 je ranije osuđivano što je tek nešto više od 7% (u usporedbi sa stopom prosječnog općeg povrata od 23% kod punoljetnih počinitelja). Zanimljivo je, međutim, da je za razliku od punoljetnih osoba kod kojih je od ukupnog broja povratnika (5.585) njih 53% ranije osuđivano za istovrsna kaznena djela (za istovrsna kaznena djela: 1.441; za istovrsna i druga: 1.511), stopa specijalnog povrata kod maloljetnika (istovrsna kaznena djela: 39; istovrsna i druga: 6) veća od 60%. Kaznena djela za koja su maloljetnici ranije osuđivani gotovo su isključivo kaznena djela protiv imovine i zloporaba

opojnih droga. Kod razmatranja maloljetničkog povrata treba razlikovati dva delinkventna tipa. Prvi tip su maloljetni počinitelji kaznenih djela koji pod utjecajem situacijskih čimbenika iskazuju antisocijalno ponašanje u dobi od 15 i 16 godina no kod kojih takvo ekscenno ponašanje prestaje najkasnije u doba mlade punoljetnosti. Drugi tip maloljetnih delinkvenata ranije započinje s delinkventnim ponašanjem i njihova je kriminalna karijera progresivna što znači da prvobitna lakša kaznena djela vremenom prerastaju u sve teža kaznena djela. Premda je udio drugog tipa u ukupnosti maloljetničke delinkvencije tek oko 5%, on je za razumijevanje povrata iznimno značajan jer većina odraslih (punoljetnih) počinitelja kaznenih djela koja je kriminalnu karijeru započela u doba odrastanja pripada upravo toj skupini. U istraživanju obiteljskih prilika maloljetnih kriminalnih povratnika u Istarskoj županiji koje su provele Poldrugač i Cajner-Mraović obuhvaćen je uzorak od 682 maloljetna počinitelja različitih kaznenih djela s područja te županije, kojima je između 1. siječnja 1984. i 31. svibnja 1994. izrečena neka kaznenopravna sankcija ili je postupak prema njima obustavljen po načelu svrhovitosti. Metodom diskriminativne analize, tražene su razlike u obiteljskim prilikama između maloljetnih primarnih delinkvenata i maloljetnih kriminalnih povratnika. Rezultati analize pokazuju da maloljetni kriminalni povratnici s promatranoga područja češće nego primarni delinkventi bivaju izdvojeni iz primarne obitelji u ranom djetinjstvu, a u vrijeme izvršenja kaznenog djela po kojem su ušli u uzorak ovoga istraživanja žive samo s jednim roditeljem ili drugim osobama, te se stoga njihovim odgojem češće bave različite osobe, ili čak nitko, a ne roditelji koji su, u pravilu, nižeg obrazovnog stupnja i skloni različitim oblicima sociopatološkog ponašanja.

Kada je riječ o etiologiji povrata, može se reći da na tu pojavu utječu oni isti opći i posebni uvjeti (egzogeni i endogeni) koji utječu na delinkvenciju u cjelini. To su, prije svega, loši obiteljski odnosi, nizak stupanj obrazovanja, nezaposlenost, djelovanje interioriziranih sadržaja zatvorske supkulture (osobito kod višestrukih povratnika koji se nalaze na izdržavanju dugotrajnih zatvorskih kazni), neprihvatanje od strane društvene zajednice nakon izdržane kazne, ovisnost o alkoholu i drogama, psihopatija itd. Među najpouzdanijim prediktorima recidivizma su izdržavanje kazne zatvora za ranije počinjeno kazneno djelo, spol (stopa povrata je veća kod muškaraca nego kod žena), uporaba alkohola i opojnih droga, posjedovanje vatrenog oružja, druženje s delinkventima itd. Sporno je da li su i poremećaji u ponašanju faktor rizika kada je o recidivizmu riječ. Dok su prema nekim autorima poremećaji u ponašanju (osobito kod maloljetnika) značajan faktor rizika, ostali smatraju da oni nisu siguran pokazatelj kriminalnoga povrata. Među kriminolozima ne postoji suglasje niti oko utjecaja zatvorskih kazni (kratkotrajnih i dugotrajnih) na kriminalni povrat. Dok neki smatraju da kazna zatvora pozitivno djeluje u pravcu smanjivanja stope recidivizma, ostali su mišljenja da je kriminalni povrat jedan od negativnih učinaka prizonizacije koja umjesto željene resocijalizacije vodi desocijalizaciji osuđenika. Pobornici dugotrajnih zatvorskih kazni kao načina prevencije povrata ističu da je rizik povrata kod takvih kazni smanjen zbog toga što je osuđenik tijekom izdržavanja kazne zatvora 'izoliran' od zajednice i zbog toga što višegodišnji boravak u zatvoru djeluje specijalno preventivno i odvraća bivše osuđenike od počinjenja novih kaznenih djela. Drugi kritiziraju dugotrajne zatvorske kazne navodeći da su zatvori jedna vrsta 'škole kriminala' i da boravkom u zatvoru situacijski delinkventi, zbog interiorizacije sadržaja zatvorske supkulture (prizonizacija), nakon izlaska iz zatvora vrlo često postaju profesionalni delinkventi i višestruki povratnici. Osobe osuđene na dugotrajne zatvorske kazne vremenom se prilagođavaju na život u zatvorskoj sredini i nisu u mogućnosti prilagoditi se životu izvan zatvora zbog čega se kao manifestacija njihova neprilagođenog ponašanja javlja i kriminalni povrat. Također i kratkotrajne kazne zatvora mogu biti vrlo štetne za osuđenika, jer on iako relativno blago kažnjen, na izdržavanju kazne dolazi u doticaj s drugim osuđenicima od kojih su neki višestruki povratnici i asocijalni tipovi. Takva sredina

na slučajnog delinkventa može djelovati inficirajuće i kontaminirajuće. Prema mnogim autorima, kazna zatvora sama po sebi uzrokuje povrat, tim više što prijestupnik koji dolazi iz zatvora ima više mogućnosti izići iz njega isti kao ranije. Martinson pak sumira utjecaj tretmana na recidivizam na sljedeći način: 'uz nekoliko pojedinačnih iznimaka rehabilitativni napori o kojima se do sada izvještavalo nisu imali utjecaja na recidivizam'. Jedan od prvih kriminologa koji je visoku stopu recidivizma pripisao upravo negativnim učincima zatvorskih kazni, Enrico Ferri, zaključuje da se broj povratnika u Irskoj i Italiji potkraj XIX. stoljeća ne smanjuje zbog učinkovitosti zatvorskog sustava i djelovanja specijalno preventivnih mehanizama, već zbog migracija velikog broja bivših osuđenika u preoceanske zemlje. U jednom je istraživanju na uzorku od 100 povratnika za kazneno djelo provalne krađe promatran daljnji povrat skupine koja je osuđena na zatvorsku kaznu i skupine kojoj je izrečena uvjetna osuda (kontrolna skupina). Rezultati istraživanja pokazali su da je manja stopa povrata kod uvjetno osuđenih nego kod osuđenih na kaznu zatvora. Sasvim suprotno, u istraživanju koje je obuhvatilo 202 osobe osuđene u Izraelu u 1978-1979. godini za teška kaznena djela, utvrđeno je da je podjednak broj povratnika među uvjetno osuđenima (55,7%) i osuđenima na kaznu zatvora (60%). Premda se nizak stupanj obrazovanja ne može općenito smatrati uzrokom recidivizma, brojne studije ukazuju na to da je upravo nedostatak u formalnom obrazovanju jedan od značajnih faktora rizika. To potvrđuje i analiza 60 različitih studija (tzv. meta-studija) iz kojih proizlazi da je edukativni proces u kaznenim zavodima kod osuđenika koji su imali završenu samo osnovnu školu u vrlo kratkom vremenskom razdoblju doveo do opadanja stope povrata. U etiologiji kriminalnog povrata važno je spomenuti i neodgovarajuću primjenu mjera postpenalne pomoći i zaštite prema bivšim osuđenicima kao i neprihvatanje tih osoba od strane društvene zajednice (od obitelji do šire društvene zajednice). Premda se zbog instituta rehabilitacije svaka osoba po proteku određenog vremena od izdržane kazne ima smatrati neosuđivanom i nitko od nje ne smije tražiti podatke o ranijoj ne(osuđivanosti), u praksi se vrlo često događa da potencijalni poslodavci (nerijetko i državne institucije!) traže i takve podatke. To umanjuje mogućnost učinkovite resocijalizacije tj. 'uklapanja' u društveni život nakon izdržane kazne pa se ponovno počinjenje kaznenog djela, između ostalog, ne može uvijek tretirati kao izraz individualne patologije već i kao posljedica brojnih institucionalnih propusta koji se mogu dogoditi od odlučivanja o izboru vrste i mjere kaznenopravne sankcije, preko individualizacije kazne u tijeku njezina izdržavanja, sve do postpenalne pomoći i zaštite. Osim egzogenih čimbenika na višestruki povrat utječu i individualne psihološke te psihopatološke karakteristike i to osobito kod višestrukim povratnicima koji ponovljeno čine kaznena djela protiv života i tijela. Među višestrukim povratnicima, osobito počiniteljima krvnih delikata i delikata nasilja, značajan je broj psihopatski strukturiranih ličnosti. Kada je riječ o karakteru tih osoba one su uglavnom egoistične, egocentrične, manifestno agresivne, površne, nezrele i emocionalno nestabilne. Skloni su probleme rješavati nasilnim putem, a kaznena djela koja takve osobe čine izrazito su okrutna i bezobzirna.

PITANJA ZA PONAVLJANJE

1. Odredite pojam kriminalnog povrata (recidivizma)!
2. Navedite i objasnite sve vrste povrata (recidivizma)!
3. Komentirajte rasprostranjenost povrata u svijetu i u Hrvatskoj! Da li je u usporedbi s ranijim razdobljem stopa povrata u Hrvatskoj u porastu ili u opadanju? Prevladava li opći ili specijalni povrat? Objasnite!
4. Kod kojih je kaznenih djela stopa povrata veća od prosječne u 2006. godini?
5. Specifičnosti povrata kod razbojništva i seksualnih delikata? Što to znači da vjerojatnost povrata raste protekom vremena od izdržane kazne?
6. Maloljetnička delinkvencija i povrat? Da li kod maloljetnika prevladava opći ili specijalni povrat? Kod kojih kaznenih djela je maloljetnički povrat najučestaliji?
7. Objasnite na koji način izdržavanje kazne utječe na ponovno delinkventno ponašanje? Jesu li za smanjivanje stope povrata primjerenije kratkotrajne ili dugotrajne zatvorske kazne?
8. Kakav je odnos nemogućnosti postizanja potpune rehabilitacije bivših osuđenika i stope povrata? Kakva je u tom smislu uloga postpenalne pomoći i zaštite?

Treće poglavlje

**KRIMINOLOŠKE TEORIJE O UZROCIMA
KAŽNJIVIH PONAŠANJA**

1. Uvod u kriminološke teorije koje se bave proučavanjem uzroka kažnjivih ponašanja (etiologija)

Literatura: *Adler i dr.*, Criminology, New York, 1991; *Brown i dr.*, Explaining Crime and its Context, Cincinnati, 1996; *Caldwell R.*, Criminology, New York, 1956; *Derenčinović D.*, Uvod u kriminologiju i socijalnu patologiju s osnovama kaznenog prava, Zagreb, 2004; *Gallihier-McCartney*, Criminology, Power, Crime and Criminal Law, Homewood, 1977; *Horvatić Ž.*, Osnove kriminologije, Zagreb, 1998; *Kaiser G.*, Kriminologie, Heidelberg, 1996; *Maguire i dr.*, The Oxford Handbook of Criminology, Oxford, 1994; *Singer M.*, Kriminologija, Zagreb, 1994; *Šeparović Z.*, Kriminologija i socijalna patologija, Zagreb, 1987; *Sutherland E.*, Principles of Criminology, Philadelphia, 1947; *Williams-McShane*, Criminological Theory, New Jersey, 1994.

Kriminologija je empirijsko-teorijska znanost koja se bavi empirijskim (iskustvenim) proučavanjem konkretnih činjenica o uzrocima i pojavnim oblicima kažnjivih ponašanja i teorijskim uopćivanjem (generalizacijom) iskustvenih spoznaja o tim ponašanjima. To pred kriminologe ne stavlja samo zadatak empirijskog proučavanja predmeta znanosti (pojavnih oblici i uzroci kažnjivih ponašanja) već i određenje osnovnih objektivno provjerljivih zaključaka do kojih je takvo proučavanje dovelo. Empirijsko i teorijsko u znanosti pojavljuju se kao dva nerazdvojiva imperativa. Mogli bismo reći da je teorija bez prakse neživotna, a praksa bez teorije preživotna. Teorija koja se ne temelji na empirijskom proučavanju je neprovjerljiva i njezina je praktična vrijednost zanemariva. S druge strane empirijskom istraživanju koje ne slijedi barem pokušaj određenja teorijskih paradigmi također nedostaje sustavnosti pa je i praktična vrijednost ostvarenih spoznaja (u smislu uporabivosti i korisnosti) također upitna. Empirijski pristup zahtijeva da kriminolog prizna posljedice koje proizlaze iz znanstvene analize prikupljenih činjenica i onda kada se ne slažu s njegovim očekivanjima i željama, odnosno s teorijama koje zastupa. Kod delinkvencije kao društvene pojave nastoje se dobiti odgovori na pitanja koja se tiču zakonitosti o kojima ovisi opseg, kretanje i struktura te pojave na određenom području i u određenom vremenskom periodu.

Kako je već spomenuto u uvodu, dio kriminologije koji se bavi uzrocima kažnjivih ponašanja naziva se etiologija. Ovisno o tome daje li se prednost nekim čimbenicima koji se nalaze u osobi počinitelja ili pak čimbenicima iz njegove uže i šire društvene okoline može se govoriti o endogenoj ili egzogenoj etiologiji. Kriminogeneza je proces međudjelovanja kriminogenih čimbenika i njihov utjecaj na nastanak i sadržaj pojave (kriminala). Pritom nije osnovano tvrditi da su, primjerice, nizak životni standard, razorena obitelj ili neprilagođenost društvenom životu uzroci kažnjivih ponašanja. Kad bi to bila istina sve osobe s visokim životnim standardom, sređenom obiteljskom situacijom i potpunom prilagođenošću društvenom životu uvijek bi se ponašale u skladu sa zakonom, što nije slučaj. Isto tako ne bi bilo osnovano tvrditi da je uzrok delinkvencije spol, dob i sl. To su konstitutivni čimbenici delinkvencije, što znači da oni, zajedno s brojnim drugim čimbenicima (endogenim i egzogenim) doprinose kažnjivom ponašanju. U tom smislu niti temeljne postavke kriminoloških teorija koje su izložene u ovom poglavlju ne treba shvatiti doslovno. Kada je branio svoje teze o rođenom zločincu, Lombroso nije tvrdio da će osoba rođena s nekim od atavističkih stigmata (npr. nisko čelo) uvijek i pod svim okolnostima počiniti kazneno djelo, već samo da su njezini konstitutivni čimbenici takvi da je vjerojatnije da će u zadanim okolnostima ta osoba, a ne ona kod koje takvi čimbenici ne postoje, počiniti kazneno djelo.

Teorija je logičko uopćivanje iskustva, prakse, sistematsko izlaganje ideja, znanstveno tumačenje zakonitosti razvitka prirode i društva. Veliki broj različitih teorija nije samo pokazatelj složenosti proučavanja predmeta kriminologije, već i relativne 'mladosti' i 'nezrelosti' kriminologije kao razmjerno nove znanosti. Za razliku od nekih drugih znanosti u

kojima osnovne postavke određenih teorija imaju status nepobitnih znanstvenih istina, u znanosti kriminologije nije dosad identificirana teorija čije bi spoznaje imale status znanstvene paradigme. Osim što nastoje dati odgovor na pitanje zašto ljudi čine kaznena djela i ostala kažnjiva ponašanja, kriminološke teorije su značajan izvor saznanja o povijesti kriminologije od pojave prvih kriminoloških misli do suvremene kriminologije. To nije važno samo zbog dobivanja uvida u ono što se već dogodilo, već zbog potpunijeg razumijevanja suvremene kriminologije koja značajan dio svojih postavki temelji na spoznajama ranijih koncepata. Ponekad kroz oštru kritiku, kao u primjeru pozitivističkog odbacivanja koncepta 'slobodne volje' Beccarije i Benthama (klasična škola), a ponekad kroz komplementarnost i nadopunjavanje, kao u primjeru teorije supkulture koja je modificirana verzija teorije kulturnog konflikta i teorije diferencijalne asocijacije, postupno je izgrađivan katalog kriminološkog znanja. On ni u kojem slučaju nije konačan jer niti spoznaje kriminoloških teorija nemaju status konačnih znanstvenih istina. To je u potpunosti razumljivo jer u znanosti ne vrijedi maksima *non plus ultra*. Tu se moramo složiti s Mertonom koji priznaje da 'divovi' vide više i dalje od ostalih, no 'oni koji stoje na ramenima tih divova vide i više i dalje od njih'. Značaj kriminološke teorije je u tome što ona na osnovi empirijskih iskustava sustavno uspostavlja čimbenike koje smatra odlučujućima u kriminogenezi (etiološki čimbenici). Kao što je već spomenuto, važna je osnovanost teorijskih postavki na iskustvenim spoznajama jer to omogućava provjeru tih postavki. Drugim riječima, samo provjerljiva teorija, dakle ona koja može biti uspješno 'testirana' u svakodnevnom životu ima svoju praktičnu vrijednost. Sve izložene kriminološke teorije mogu se razvrstati u tri skupine: endogene, egzogene i mješovite. Endogene su one teorije prema kojima se odlučujući čimbenici u kriminogenezi nalaze u osobi počinitelja. Tako u skupinu endogenih teorija nedvojbeno ulazi teorija genetske predispozicije za kažnjivo ponašanje, dok su sve ostale teorije ili čisto egzogene (kao npr. ekološke teorije prema kojima su isključivi uzroci kažnjivog ponašanja u okolini u kojoj osoba živi) ili su mješovite (kao npr. sociološki pravac u pozitivističkoj školi).

Pregled osnovnih kriminoloških teorija s glavnim predstavnicima i osnovnim postavkama:

NAZIV I VRSTA TEORIJE	GLAVNI PREDSTAVNICI	OSNOVNE POSTAVKE
Pozivitistička škola mješovita	Lombroso, Garofalo, Ferri	U središtu pozornosti je delinkvent čije je ponašanje uvjetovano nizom endogenih i egzogenih čimbenika
Ekološka teorija egzogena	Park, Burgess, Shaw, McKey, Sellin	Uzroke delinkvencije ne treba tražiti u individualnoj patologiji već u okolini u kojoj počinitelj živi
Teorija anomije egzogena	Durkheim, Merton	Anomija je stanje loma normativne strukture društva u kojem ljudi ne znaju što mogu očekivati od sustava i jedni od drugih i koje je glavni uzrok kažnjivih ponašanja
Teorija etiketiranja egzogena	Lemert, Becker	Osoba postaje delinkvent ne zbog svoje individualne patologije već zbog toga što joj je društvo uspješno stavilo 'delinkventnu etiketu'
Teorija genetske predispozicije za kažnjivo ponašanje endogena	Christiansen, Mednick, Jacobs, Cespi	Uzrok delinkventnog ponašanja su naslijeđene osobine i djelovanje tzv. 'kandidatskih' gena koji potiču agresivnost i delinkventno ponašanje
Teorija diferencijalne asocijacije egzogena	Sutherland, Cressey	Kažnjivo ponašanje se uči od ostalih pripadnika skupine. Učenje kažnjivog ponašanja sadrži: tehniku počinjenja kažnjivog djela koja može biti vrlo jednostavna ili vrlo složena i posebnosti usmjerenja motiva, racionalizacije i navika
Radikalna teorija egzogena	Quinney	Kršenje pravnih normi samo je posljedica nepravednosti tih normi koje same po sebi predstavljaju 'kriminalno ponašanje' jer su uspostavljene s cijem dominacije društvene manjine nad obespravljenom društvenom većinom

PITANJA ZA PONAVLJANJE

1. Čime se bavi kriminološka etiologija?
2. Što je to endogena, a što egzogena etiologija? Odredite pojam kriminogeneze!
3. U čemu je važnost kriminoloških teorija? Što znači da samo provjerljiva teorija ima praktičnu vrijednost?
4. Navedite i ukratko objasnite osnovne kriminološke teorije! Koje su od tih teorija endogene, egzogene odnosno mješovite?

2. Prvi kriminološki diskursi

Literatura: *Adler i dr.*, Criminology, New York, 1991; *Beccaria C.*, O zločinima i kaznama, prijevod A. Cvitanić, Split, 1984; *Brown i dr.*, Explaining Crime and its Context, Cincinnati, 1996; *Caldwell R.*, Criminology, New York, 1956; *Derenčinović D.*, Uvod u kriminologiju i socijalnu patologiju s osnovama kaznenog prava, Zagreb, 2004; *Gallier-McCartney*, Criminology, Power, Crime and Criminal Law, Homewood, 1977; *Horvatić Ž.*, Osnove kriminologije, Zagreb, 1998; *Kalin B.*, Povijest filozofije, Zagreb, 1987; *Maguire i dr.*, The Oxford Handbook of Criminology, Oxford, 1994; *Singer M.*, Kriminologija, Zagreb, 1994; *Šeparović Z.*, Kriminologija i socijalna patologija, Zagreb, 1987; *Williams-McShane*, Criminological Theory, New Jersey, 1994.

S obzirom da je kriminologija znanost o pojavi koja je istodobno i individualna i društvena, neki se njezini sadržaji, daleko prije početka razvitka kriminologije kao samostalne znanosti, mogu naći u okviru svih onih sustava koji su se kroz povijest bavili čovjekom odnosno društvom – od filozofije do religije. Prve kriminološke ideje pojavljuju se u djelima klasične etičke filozofije kao filozofske discipline koja se bavi proučavanjem podrijetla, motiva, normi i svrha moralnoga djelovanja i prosuđivanja te u antropološkom razdoblju antičke filozofije kad u središte pozornosti dolazi čovjek (5. i 4. stoljeće pr.Kr.). To je vrijeme velikih imovinskih nejednakosti. Prema Sokratu (469.-399. pr.Kr.) smisao života je vrlina koja ga uči poštivanju zakona, ćudorednosti i samosvladavanju. Čovjek svoj život mora posvetiti traženju vrlina u sebi i oko sebe jer je to najbolja prevencija svih društvenih problema. Najveća vrlina za Sokrata je znanje jer onaj tko zna predodređen je činiti samo dobro. S druge strane neznanje i zabluda izvor su svega zla u društvu, pa tako i delinkvencije. Kirenjani se zalažu za ideju hedonizma koju su nakon mnogo stoljeća prihvatili predstavnici utilitarističkih teorija (Beccaria, Bentham) i prema kojoj čovjek mora težiti ponašanju koje mu donosi ugodu, a izbjegavati ponašanje koje mu donosi bol i neugodu. Taj racionalni pristup značio je i poruku potencijalnim prekršiteljima zakona da je bolje suzdržati se od kršenja zakona koje donosi bol i neugodu u formi kazne. Platon (427.-347. pr.Kr.) je u svojim etičkim preokupacijama intenzivno tražio odgovor na pitanje postoji li idealna država te kako bi ona, ako već ne postoji, trebala izgledati. On sve ljude u društvu dijeli na proizvođače, čuvare i filozofe. S druge strane i proizvođači i čuvari imaju svoje mane. Proizvođači inkliniraju zaradi i poroku i nerijetko su pohlepni, dok je glavna mana čuvara njihova trajna želja za čašću i vlasti. S obzirom da su bez mana jedino filozofi, isključivo oni mogu voditi državu i njome upravljati. Osim toga, oni su jedini sposobni stvoriti uvjete apsolutne pravednosti jer znaju kako potaknuti vrline i neutralizirati mane kod ostalih pripadnika društva. Aristotel (384. - 322. pr.Kr.) vrline dijeli na etičke i dijanoetičke. U djelu Nikomahova etika on etičke vrline naziva i vrlinama volje koje uvijek teže 'zlatnoj sredini'. Tko se pridržava pravila 'zlatne sredine' uvijek živi u harmoniji sa sobom i sa svojom okolinom. Tko se tih pravila ne pridržava (npr. počinitelj kaznenog djela) nije u mogućnosti ostvariti tu harmoniju.

Aurelije Augustin (354.-430.) je prvi u povijesti zastupao voluntarističko gledište prema kojem je volja nadređena razumu i slobodan je izbor u donošenju odluka iznad razuma i savjesti. Pierre Abelard (1079.-1142.) čija su kapitalna djela završila na crkvenom indeksu zbog, kako se tada smatralo, nepoćudnosti i otvorenog krivovjerja, smatrao je da se grijeh sastoji već u nakani. Učinjeno djelo ništa ne dodaje grijehu no ljudi više kažnjavanju izvršenje grijeha no sam grijeh jer prosuđuju na temelju onoga što je vidljivo. Toma Akvinski (1225.-1274.) razlikuje grijeh kao povredu božanske objave i porok kao povredu ljudskog zakona. Neka ljudska ponašanja i postupci imaju obilježja i grijeha i poroka (npr. ubojstvo). Uzroci poroka su neznanje, strast i zla namjera. Thomas Hobbes (1588.-1679.) smatra da je prirodno stanje 'rat svih protiv svih' (lat. *bellum omnium contra omnes*). Dok nema zajedničke vlasti i zakona ljudi su u stalnom ratu svaki protiv svakoga. Taj je rat stanje kaosa u kojem

dominiraju kategorije zločina, patologije i bijede. Krajnja svrha države briga je za vlastito održanje i smireniji život od onoga koje postoji u uvjetima globalnog rata. Prema Paulu Holbachu (1723.-1789.) koji razlikuje kategorije kreposti i poroka, poročan je čovjek čije ponašanje uzrokuje nesreću ljudi s kojima živi, a doprinosi i njegovoj vlastitoj nesreći. Kao predstavnik prosvjetiteljstva, Holbach vjeruje da na oblikovanje čovjeka presudan utjecaj imaju odgoj, obrazovanje, društvena okolina i zakonodavstvo. Thomas More (1477.-1535.) u svom djelu 'Utopija' kritizirao je postojeća društva koja se temelje na neradu kao socijalnoj patologiji onog vremena: 'To će vam postati jasno ako uzmete u obzir onaj golem dio stanovništva koji kod drugih naroda provodi život u neradu. Na prvom mjestu u te spadaju gotovo sve žene, a to znači polovina stanovništva, a ondje gdje žene rade muševci mjesto njih gotovo uvijek hrču. Dodajte tome onu dokonu gomilu svećenika i takozvanih bogomoljaca. Uračunajte i sve bogataše, naročito vlasnike velikih imanja, koje obično nazivaju plemićima i vlastelom... Poslije svega toga jasno ćete vidjeti da je broj onih koji svojim radom zadovoljavaju sve potrebe ljudi mnogo manji no što ste zamišljali.'

Cesare Beccaria

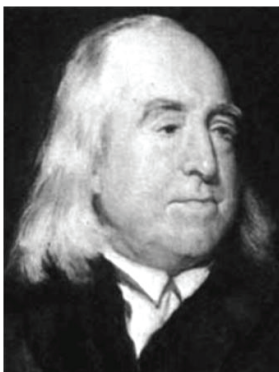

Premda je u američkoj kriminološkoj literaturi Cesare Beccaria (1738.-1794.) smatran prvim modernim kriminologom, u njegovom glavnom djelu 'O zločinima i kaznama' koje je anonimno objavljeno u Livornu 1764. godine bilo je vrlo malo pravih kriminoloških sadržaja. Prosvjetitelj i reformator, oštri kritičar srednjovjekovnog kaznenog prava kojeg naziva okrutnim i mračnjačkim zbog strogih kazni koje nisu smanjile visoku stopu kriminala, Beccaria se nije bavio ljudskim ponašanjem već zakonima kojima bi cilj trebao biti 'sreća za najveći broj ljudi'. Svrha najmudrijih zakona, smatrao je Beccaria, je u tome da otklone sve što manjinu dovodi u privilegiranu poziciju, a većinu u stanje opće nemoći i bijede. Ljudsko ga je ponašanje zanimalo samo posredno, jer je smatrao da poznavajući njegove zakonitosti,

treba donositi takve zakone koji neće biti 'osvetnički' već preventivni. Čovjekova je volja slobodna što znači da je svatko u stanju razgraničiti dobro (pridržavanje zakona) od zla (kršenje zakona) i donijeti pravilnu odluku. Tko se odluči na kršenje zakona mora računati s tim da nad njim poput Damoklovog mača visi prijetnja kaznom. Beccaria je smatrao da se počinitelj ne boji kazne, jer da se boji tada ne bi niti počinio kazneno djelo. On uvijek smatra da će biti u stanju izbjeći kaznu. Stoga kazna da bi bila učinkovita mora biti izvjesna, dakle potrebno je smanjiti mogućnost da počinitelj kaznenog djela izbjegne kažnjavanje. Beccaria je smatrao da se dugoročna prevencija najbolje može ostvariti dobrim mjerama socijalne politike i obrazovanjem:

Želite li spriječiti zločine? Pobrnite se da se uz slobodu razvija i prosvjeta. Što su znanja raširenija, rjeđa su zla koja iz njih mogu proizići, a češća su dobra. Smjelom varalici koji je uvijek neobičan čovjek, divi se neuka svjetina dok ga prosvijećen narod prezire. Znanja, olakšavajući međusobno uspoređivanje stvari i pokazujući nam ih s raznih stajališta, suprotstavljaju mnoga shvaćanja jedna drugima. Tako se ona međusobno usklađuju, to lakše što i kod drugih otkrivamo iste težnje i ista protivljenja. Kad prosvijećenost potpuno ovlada narodom, pred njom pada svaka kleveta i neznanje i drhti vlast koja se ne zasniva na razumu. Tada ostaje jedino neuništiva snaga zakona, jer nema prosvijećenog čovjeka koji ne bi bio privržen javnim, jasnim, korisnim sporazumima o općoj sigurnosti usporedivši ono malo beskorisne slobode koju je žrtvovao s onom slobodom koju su svi ostali ljudi njemu žrtvovali i koju bi, kad ne bi bilo zakona, mogli protiv njega zloupotrijebiti.

Jeremy Bentham

Engleski filozof Jeremy Bentham (1748.-1832.) bio je sljedbenik Beccarijine misli i utemeljitelj utilitarizma, filozofskog pravca prema kojem se postupci i djelovanja prosuđuju s obzirom na njihovu korisnost. Poput Beccarie, i Bentham smatra da su ljudi slobodni u svom djelovanju i da ih motiviraju postupci koji izazivaju ugodu. S druge strane, ljudi se suzdržavaju postupaka koji izazivaju neugodu i bol. Počinjenju kaznenog djela prethodi racionalna kalkulacija svih prednosti koje takvo ponašanje donosi i eventualnih negativnih posljedica koje počinitelj kaznenog djela riskira. Stoga zakonodavac kad propisuje kaznu mora voditi računa o tome da ta kazna u svijesti počinitelja kao 'zlo' koje mu prijeti, prevlada nad prednostima do kojih dovodi počinjenje kaznenog djela.

Među filozofima koji su se djelomično bavili i kriminološkim sadržajima bio je i filozof klasičnog njemačkog idealizma Immanuel Kant (1724.-1804.) koji u filozofiju morala uvodi pojam kategoričkog imperativa koji od subjekta zahtijeva da radi samo prema onoj maksimi za koju može htjeti da njegovom voljom postane opći zakon. Svaki čovjek već u sebi nosi svijest koja mu pomaže razlikovati dobro od zla. Delinkvent je onaj tko krši ne samo društvene pravne norme već i kategorički imperativ jer sebi dozvoljava kršenje dužnosti dok od drugih očekuje poštivanje općeg zakona. Kantova filozofija polazi od pretpostavke da se društvo temelji na tri načela. Prvo je sloboda pojedinca, drugo je jednakost svih ljudi u građanskom društvu, a treće je neovisnost svakog pripadnika toga društva koja je zajamčena kroz kategoriju 'građanina'. Kant razlikuje i tzv. privatne od javnih zločina. Privatni su oni kojima se vrijeđaju prvenstveno privatni interesi pojedinaca (npr. prijevara), dok su javni zločini oni kojima se ugrožavaju ili povređuju opći interesi (ubojstvo, izdaja itd.).

Immanuel Kant

PITANJA ZA PONAVLJANJE

1. Kada se u filozofiji pojavljuju prve kriminološke misli? Objasnite hedonizam u antropološkoj i etičkoj klasičnoj filozofiji!
2. Navedite i ukratko objasnite osnovna obilježja Platonove 'idealne države'!
3. Što znači Aristotelovo pravilo 'zlatne sredine'?
4. Kriminološki sadržaji u ranoj kršćanskoj teologiji. U čemu se razlikuju shvaćanja Augustina, Abelarda i Tome Akvinskog?
5. U čemu je važnost djela Cesara Beccarije za kriminologiju?
6. Objasnite utjecaj Benthamovog utilitarizma na razvitak kriminologije!
7. Kantov kategorički imperativ i delinkvencija. Objasnite Kantovu podjelu zločina!

3. Pozitivistička škola

Literatura: *Adler i dr.*, Criminology, New York, 1991; *Brown i dr.*, Explaining Crime and its Context, Cincinnati, 1996; *Caldwell R.*, Criminology, New York, 1956; *Derenčinović D.*, Uvod u kriminologiju i socijalnu patologiju s osnovama kaznenog prava, Zagreb, 2004; *Dugdale R.*, The Jukes: A Study in Crime, Pauperism, Disease and Heredity, New York, 1895; *Ferri E.*, Criminal Sociology, prijevod Killey i Lisle, Boston, 1917. (reprint); *Gallihier-McCartney*, Criminology, Power, Crime and Criminal Law, Homewood, 1977; *Garofalo R.*, Criminologia, Napoli, 1885., objavljeno na engleskom kao Criminology, prijev. Millar R., Boston, 1914; *Goddard H.*, The Kallikak Family: A Study in the Heredity of Feeble-mindedness, New York, 1913; *Goring C.*, The English Convict, London, 1913; *Goffredson-Hirschi*, Positive Criminology, Newbury Park, 1987; *Guerry A.*, Essai sur la statistique morale, Paris, 1833; *Horvatić Ž.*, Osnove kriminologije, Zagreb, 1998; *Jacobs i dr.*, Aggressive Behavior, Mental Sub-normality, and the XYY Male, Nature, 108 (1965), str. 1351; *Lombroso-Ferrero*, The Female Offender, London, 1895; *Maguire i dr.*, The Oxford Handbook of Criminology, Oxford, 1994; *Mednick-Christiansen*, Biosocial Bases of Criminal Behavior, New York, 1977; *Singer M.*, Kriminologija, Zagreb, 1994; *Šeparović Z.*, Kriminologija i socijalna patologija, Zagreb, 1987; *Williams-McShane*, Criminological Theory, New Jersey, 1994.

Pozitivizam je pristup koji proučava (studira) ljudsko ponašanje korištenjem znanstvenih metoda. U vrijeme početka razvoja kriminološkog pozitivizma, taj se pravac od svih ostalih kriminoloških škola mišljenja razlikuje prvenstveno u metodi. U centru znanstvenog interesa predstavnika pozitivističke škole su određene pojave koje se sustavno promatraju, a dobiveni se rezultati primjenom deduktivne metode analiziraju. Pozitivizam u kriminologiji razvijao se u dva osnovna pravca. Jedan je produkt filozofije prosvjetiteljstva koje se temeljila na afirmaciji uporabe razuma i iskustva u objašnjavanju pojava (filozofija pragmatizma), dok je drugi tzv. 'logički pozitivizam ranog XX. stoljeća' koji je usko povezan s raširenom uporabom matematike i statistike u kriminološkoj etiologiji. Za razvitak pozitivističke škole u kriminologiji odlučujuća su bila tri historijska čimbenika. Prvi je razvoj sociologije pozitivizma koji se u literaturi pripisuje francuskom filozofu i sociologu Augustu Comteu (1798.-1857.). Tezom 'znati da bi se predvidjelo, predvidjeti da bi se djelovalo', Comte se suprotstavio tada dominantnoj spekulativnoj filozofiji naglašavajući da samo pozitivne činjenice, tj. one spoznaje koje se primjenom pozitivne metode (eksperiment) mogu jednoznačno provjeriti imaju znanstvenu vrijednost. Filozofiju pozitivizma koja je, osim u Francuskoj, široko primjenjivana u anglosaksonskim zemljama s jakom empirističkom tradicijom (J.S. Mill, H. Spencer), kritizirali su brojni filozofi (npr. Bloch i Horkheimer) prigovarajući joj tendencioznost i mehanicizam prema kojem na neprimjeren način filozofiju pretvara u znanost. Unatoč tim kritikama, filozofija pozitivizma izvršila je snažan utjecaj na brojne znanosti toga vremena, pa se osim pozitivističke kriminologije, govori i o pozitivističkoj sociologiji, pozitivističkoj ekonomiji itd. Drugi čimbenik koji je odlučujuće djelovao na pojavu i razvitak pozitivizma u kriminologiji bila je teorija evolucije koja je nedvojbeno pokazala da je i društvo, baš kao i priroda, dinamična kategorija koja se mijenja i razvija pod utjecajem različitih čimbenika. Prema evolucijskom konceptu, delinkvencija nije ništa drugo do zaostatak u razvitku i odstupanje od normalnog. Takva su ekstremna shvaćanja vremenom dovela i do rasističkih koncepcija u suvremenoj kriminologiji. Osim sociološkog pozitivizma i teorije evolucije, na pojavu pozitivizma u kriminologiji utjecala je antropologija kao integralna znanost o čovjeku koja je proučavanjem 'primitivnih društava' konstatirala sličnosti u ponašanju pripadnika takvih skupina uspoređujući ih s obrascem ponašanja delinkvenata u 'razvijenim društvima'. Popularnost antropologije utjecala je i na razvitak posebne kriminološke discipline tzv. kriminalne antropologije.

Preteče pozitivističke škole u kriminologiji naziru se još u XVI. stoljeću kada je talijanski znanstvenik Giambattista della Porta (1535.-1615.) osnovao školu fiziognomije, discipline koja je proučavala odnos između tjelesnih obilježja

(prvenstveno karakteristika crta lica) i ponašanja. Njegovu radu prethodile su spekulacije o postojanju veze između raspoloženja čovjeka i manifestacije toga raspoloženja u mimici, kretnjama i izrazima na licu (Platon i Aristotel). Njegov pristup unaprijedili su nakon više od dva stoljeća švicarski teolog Johann Kaspar Lavater (1741.-1801.) i njemački anatom Franz Joseph Gall (1758.-1828.) koji se smatraju osnivačima frenologije – parapsihološke discipline koja se bavi proučavanjem utjecaja oblika lubanje na ponašanje i emocionalni život čovjeka. U SAD je glavni predstavnik frenologije bio Charles Caldwell (1772.-1853.) koji je u svojim istraživanjima uspostavio vezu između funkcija pojedinih centara u mozgu i ljudskog ponašanja i koji je najzaslužniji da su SAD u jednom kratkom razdoblju 30-ih godina XIX. stoljeća imale i specijalizirani časopis o frenologiji (vidi sliku lijevo).

Osim fiziognomije i frenologije, na pojavu pozitivizma u kriminologiji utjecala je i tzv. statistička ili kartografska škola Adolpha Queteleta (1796.-1874.) koji je u prvoj trećini XIX. stoljeća na temelju popisa stanovništva proučavao odnos strukture i dinamike kriminala s obzirom na klimatske uvjete, migraciju stanovništva, stopu nataliteta i mortaliteta itd. Kao organizator prvog Međunarodnog kongresa statistike 1853. godine, Quetelet je u tzv. 'moralnoj statistici' odredio standard 'prosječnog čovjeka' (franc. *homme moyen*) kao kategorije čija je delinkvencija uvjetovana socijalnim čimbenicima (determinizam). Zbog značajnog metodološkog doprinosa razvitku tadašnjih spoznaja o strukturi i dinamici kriminala i socijalnopatoloških pojava uopće, Quetelet se (zajedno uz još neke znanstvenike, npr. francuza Guerrya) može smatrati značajnim pripadnikom ranog pozitivizma.

Cesare Lombroso

Osnivačem pozitivističke škole u kriminologiji literatura smatra talijanskog liječnika Cesara Lombrosa (1835.-1909.), autora djela 'Rođeni zločinac' objavljenog 1876. godine. U kritici indeterminističkog pristupa klasične škole (Lombroso takvom pristupu i daje etiketu 'klasičnog' zbog zastarjelosti, statičnosti i neuvažavanja tadašnjih znanstvenih dostignuća), Lombroso postavlja tezu da je čovjek u svom ponašanju determiniran (određen, uvjetovan) čitavim nizom endogenih (unutarnjih) i egzogenih (vanjskih) čimbenika. Stoga se, umjesto inzistiranja na spekulativnim i neprovjerljivim raspravama o ljudskom ponašanju, Lombroso zauzima za istraživanje (u formi

eksperimenta) sa svrhom potvrđivanja determinističkih hipoteza. Nakon završenog medicinskog fakulteta, Lombroso je radio kao vojni i zatvorski liječnik, a potom kao profesor psihijatrije i kriminalne antropologije na sveučilištu u Torinu. Ideju da provede istraživanje, Lombroso je dobio prolazeći kraj posmrtnih ostataka jednog znanog lokalnog kriminalca koji je preminuo u zatvoru:

Taj je čovjek bio izvanredno snažan i prema tome što su ljudi govorili mogao je bez odmora prijeći visoku planinu noseći ovcu na leđima. Nisam se mogao oduprijeti unutrašnjem glasu da izvršim obdukciju njegova trupla. Nakon otvaranja lubanje našao sam obilježja slična onima kakva postoje kod primitivnih životinjskih vrsta.

Lombrosova istraživanja zatvorenika:

Rezultati istraživanja Lombrosa su naveli na zaključak da se delinkventi po svojim fiziološkim (tjelesnim) obilježjima razlikuju od nedelinkvenata. Ta su tjelesna obilježja, između ostalih, nisko čelo, ispupčena čeljust, spojene obrve, udovi nerazmjerni veličini trupa itd. Ta je tjelesna obilježja Lombroso nazvao atavističkim stigmatima koji su identična onima kod primitivnih vrsta u ranoj fazi razvitka. Pojedinaac kod kojeg postoje takva tjelesna obilježja, zaključio je Lombroso, je – rođeni zločinac. U ukupnoj kriminalnoj populaciji rođeni zločinci sudjeluju s oko dvije trećine. Kasnije je tipu rođenog zločinca Lombroso pridodao i duševno bolesne zločince i tzv. kriminaloide. Duševno bolesni zločinci nisu determinirani rođenjem. Njihovo je kriminalno ponašanje posljedica trajnih promjena u strukturi mozga zbog čega im je onemogućeno razlikovati ‘dobro’ od ‘zla’. S druge strane, u skupinu kriminaloidea spadaju i delinkventi iz navike i iz strasti. Lombrosovu

tipologiju oštro je u svom radu kritizirao njegov učenik Enrico Ferri (osobito rane stavove o rođenom zločincu kao isključivom tipu delinkventa) koji je ipak, u konačnici, prihvatio suštinu Lombrosove kategorizacije u poznatom ‘Ferrijevom pentagonu’ - rođeni delinkventi, delinkventi iz navike, delinkventi iz strasti, duševno bolesni delinkventi i slučajni delinkventi. Osim što je stvorio tip ‘rođenog zločinca’ koji još i danas u različitim inačicama figurira u kriminološkim tipologijama, Lombroso se bavio i etiologijom ženske delinkvencije. Unatoč nekim sličnostima, Lombroso je smatrao da se općenito prosječna ženska prijestupnica razlikuje od muškog delinkventa. Štoviše, prema Lombrosu je svaka žena potencijalni delinkvent, a ono što je odvraća od zabranjenog ponašanja su brak, majčinstvo i slabost karakteristična za žene:

Žena delinkvent je prostitutka s nerazvijenim osjećajem za društveni moral. Ona je osvetoljubiva, ljubomorna i inklinira nasilničkom i okrutnom ponašanju...

Lombrosove teze o ‘rođenom zločincu’ svakako su vrlo sporne ne samo sadržajno već i metodološki. U istraživanju koje je proveo nije koristio kontrolnu skupinu, a uzorak nije bio reprezentativan. Ipak, njegova je zasluga u razvitku suvremene kriminologije nesporna i treba se složiti sa Thorstenom Sellinom, glavnim predstavnikom teorije kulturnog konflikta koji je konstatirao da Lombrosu nedvojbeno pripada posebno mjesto u galeriji zaslužnih jer je ‘stotine svojih studenata i učenika potaknuo da krenu u potragu za znanstvenom istinom o uzrocima kažnjivih ponašanja’.

Enrico Ferri

Jedan od Lombrosovih učenika koji je u okviru pozitivističke škole kao i njegov prethodnik izvršio značajan utjecaj na razvitak kriminologije bio je Enrico Ferri. Za razliku od Lombrosa koji je bio liječnik, Ferri je bio profesor prava koji je svom slavnom prethodniku najviše zamjerao dvije stvari: što je davao preveliki značaj kraniologiji i antropometriji zanemarujući druge znanosti, u prvom redu psihologiju, te što je u prvoj fazi svoga rada sve delinkvente svrstao u samo jednu skupinu – rođenih zločinaca. Toj skupini Ferri je, na osnovi svojih istraživanja, pridodao i duševno bolesne delinkvente, delinkvente iz navike, delinkvente iz strasti te slučajne delinkvente. Rođeni zločinac je uvjetovan ne samo svojom biološkom konstitucijom već i psihološkim deficitima kao što je moralna neosjetljivost. Na njega se ne može utjecati kaznom jer je za njega zločin ono što je za ‘normalnog’ čovjeka obavljanje svakodnevnog posla. Stoga prijetnju kaznom i samu kaznu takav zločinac relativizira i smatra običnim ‘rizikom poslovanja’. Iz kategorije rođenog zločinca, neki su kasniji kriminolozi, istina uz brojne modifikacije, stvorili tip ‘profesionalnog delinkventa’ (npr. Edwin Sutherland). Od ostalih tipova zanimljivo je Ferrijevo razlikovanje slučajnih (okazionalnih ili situacijskih) delinkvenata i delinkvenata iz navike. Delinkventi iz navike (habitualni zločinci) kriminal su odabrali kao način svoga života. Međutim, za razliku od rođenih zločinaca kod njih ne postoji neodoljiva impulzivnost determinirana nizom organskih, psiholoških i socioloških čimbenika. Njihov je prvi susret s delinkvencijom, uglavnom u doba djetinjstva ili ranog maloljetništva bio posljedica spleta okolnosti pa su oni u početku svoje kriminalne karijere zapravo slučajni delinkventi. Pod pritiskom trenutnih okolnosti (npr. želja za dokazivanjem kod maloljetnika) oni su počinili prvo kazneno djelo što je bio uvod u njihovu dugotrajnu kriminalnu karijeru. Najčešće se radi o kradljivcima, razbojnicima i uopće o imovinskim delinkventima. Za razliku od njih, slučajni delinkventi počinili su kazneno djelo zbog toga što su se našli u prilici da ga počine. Za razliku od prethodne skupine počinjeno je kazneno djelo eksces u njihovu životu i mali broj slučajnih delinkvenata upada u kriminalni povrat.

Prikaz Ferrijevog pentagona zločinaca:

Za razliku od Lombrosa koji je u kriminalnoj antropologiji prenaplašavao značaj bioloških čimbenika u kriminogenezi, Ferri se zalagao za obogaćivanje kriminalne antropologije spoznajama kriminalne psihologije i kriminalne sociologije. Ferri je, poput Lombrosa, učenjem o etiološkom indeterminizmu, oštro kritizirao shvaćanja predstavnika klasične škole o slobodi volje i kriminalu kao slobodnom izboru svakog čovjeka. Čovjek je, smatrao je Ferri, u svom ponašanju određen (determiniran) čitavim nizom čimbenika. Prema njemu, psihološki i sociološki čimbenici, zajedno s organskim abnormalnostima, uzrokuju delinkventno ponašanje. Spomenuta moralna neosjetljivost može biti potpuna ili djelomična i kod većine se delinkvenata ona manifestira kao nedostatak kajanja nakon počinjenja kaznenog djela. Na moralnu se neosjetljivost nadovezuje i nesposobnost predviđanja i kritičkog odnosa prema društvenim posljedicama počinjenog kaznenog djela. Kod većine delinkvenata postoji nesposobnost oduprijeti se kriminalnim iskušenjima i to zbog 'neuravnotežene impulzivnosti karakteristične za djecu i divljake'.

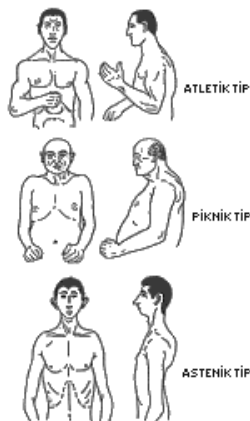
U knjizi 'Studije kriminala u Francuskoj' koja je objavljena 1881. godine, Ferri je sustavno izložio niz uzroka delinkventnoga ponašanja - antropološki, fizički i društveni (socijalni). I unutar tih skupina postoje podjele, pa se tako antropološki čimbenici dijele na organske, duševne i karakteristike ličnosti delinkventa. U sklopu organske konstitucije pojedinca dominiraju obilježja kao što su abnormalnosti lubanje, građe mozga, vitalnih organa, refleksna aktivnost itd. Mentalna konstitucija podrazumijeva stupanj inteligencije, osjećaje, a osobna obilježja obuhvaćaju okolnosti kao što su rasa, spol, profesija, socijalni status, obrazovanje itd. Fizički čimbenici odnose se na delinkventni akt i podrazumijevaju klimatske uvjete, prosječnu temperaturu, vrstu tla itd. Konačno, socijalni čimbenici sastoje se od sastava stanovništva, javnog mnijenja, obiteljskih prilika, obrazovnog sustava, alkoholizma, ekonomskih i političkih uvjeta u društvu, javne uprave i u cjelini, zakonodavnih i sudbenih institucija. S obzirom da je čovjek determiniran u svom ponašanju, on je opasnost za društvo i ono se od te opasnosti ima pravo braniti na sve načine. Jedan od mehanizama kojima se društvo brani od kriminala kao simptoma 'opasnosti' (*pericolosita*) je kazneno pravo i sustav kaznenog pravosuđa u cjelini. Osim smrtne kazne za čiju se široku primjenu osobito zalagao, Ferri je predlagao uvođenje sigurnosnih mjera u kazneno zakonodavstvo kao posebne vrste kaznenopravnih sankcija. Pod utjecajem njegova učenja, sigurnosne su mjere i uvedene u neka europska kaznena zakonodavstva (npr. u norveški kazneni zakon 1902. godine). Ferri je živio dovoljno dugo da bi se uvjerio da su njegove ideje o potrebi zaštite društva od opasnih pojedinaca bile ugrađene i u osnove programa fašističke stranke koja je na vlast u Italiji došla 1922. godine. Upravo je ideja o 'opasnim' delinkventima od kojih se društvo ima pravo braniti svim preventivnim i represivnim sredstvima poslužila je brojnim totalitarnim režimima (fašističkim, nacističkim, komunističkim) kao opravdanje za krvave progone političkih neistomišljenika i ostalih stvarnih i zamišljenih neprijatelja.

Treći znameniti predstavnik pozitivizma u kriminologiji, Raffaele Garofalo (1852.-1934.), bio je sudac i profesor prava. Poput Lombrosa i Ferrija, kritizirao je indeterminizam klasične škole te je smatrao da ponašanjem ljudi upravlja niz čimbenika, prvenstveno u psihološkoj sferi. Te je čimbenike Garofalo označio skupnim nazivom - 'moralne anomalije'. Kaznena djela, prema Garofalu, dijele se u dvije skupine. U prvu skupinu ulaze tzv. *mala in se*, odnosno zločini po sebi. To su zločini po prirodnom pravu te najteža kaznena djela kojima se povrjeđuju temeljne vrijednosti civiliziranog društva - ubojstvo, silovanje, krađa itd. Osim prirodnih zločina, postoje i tzv. *mala prohibita*, odnosno ponašanja koja su pravno zabranjena, ali čija moralna predbacivost nije tako neupitna. Radi se o nekim lakšim kaznenim djelima koja nisu univerzalno priznata kao prirodni zločini kojima se povrjeđuju kategorije kao što su javni red i mir i sl. Prirodni zločini ugrožavaju osnovne moralne

vrijednosti društva i osobe koje su u stanju počiniti takva kaznena djela, prema Garofalu, pate od ozbiljnih moralnih anomalija koje se sastoje u nepoštivanju vrijednosti kao što su imovina, život, tijelo itd. Za takve, neadaptirane (neprilagođene) članove društva, jedina je primjerena reakcija, smatrao je Garofalo, smrtna kazna. Za one koji pate od moralnog deficita, ali ipak ima nade da bi mogli postati korisnim članovima društva, on predlaže deportacije u udaljene krajeve radi otklanjanja moralnih anomalija i podizanja razine adaptibilnosti pojedinca životu u organiziranoj zajednici. Unatoč brojnim primjedbama koje bi se osnovano mogle uputiti Ferrijevim i Garofalovim shvaćanjima uzroka delinkvencije u društvu, nedvojbena je njihov utjecaj na razvitak kriminologije kao samostalne znanosti i to osobito na neke značajne aspekte kao što su povrat, psihopatije (sociopatije), tipologija delinkvenata itd.

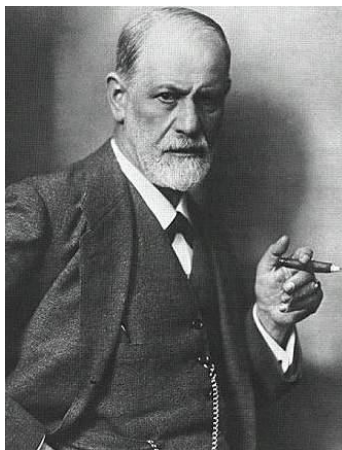
Rad trojice talijanskih kriminologa utjecao je na brojne znanstvenike koji su vlastitim istraživanjima nastavili pozitivističko učenje. Među tim znanstvenicima bili su i Henry Goddard i Richard Dugdale. Henry Goddard je u studiji o obitelji Kallikak pratio rodoslovlje (*genealogiju*) odnosno potomstvo koje je jedan 'prosječni građanin', sudionik američkog građanskog rata imao po dvije loze (vidi Horvatić). On je, kao i Richard Dugdale u studiji o obitelji Juke, pronašao čitav niz kriminalnih i socijalnopatoloških elemenata kod djece koja su te elemente 'naslijedila' od svojih 'kriminalnih' očeva ili majki. Dugdale je, nakon što je u zatvoru u državi New York upoznao šest članova obitelji Juke, odlučio analizirati rodoslovlje te obitelji kako bi ustanovio ima li naslijeđe utjecaja na kriminalno ponašanje potomaka u obitelji. Tako je, među tisuću članova obitelji, potomaka izvjesne Ade Jukes, žene 'sumnjiva morala' i respektabilne 'kriminalne karijere', pronašao 280 skitnica, 60 kradljivaca, 7 ubojica, 40 'sitnih' prijestupnika, 40 oboljelih od veneričnih bolesti i 50 prostitutki. Studije o tzv. 'kriminalnim obiteljima' nastojale su dokazati da se kriminalno (i uopće antisocijalno) ponašanje nasljeđuje. One su vrlo popularne i u suvremenoj kriminologiji, premda u daleko razrađenijoj varijanti teorije genetske predispozicije za kažnjivo ponašanje (vidi izlaganja uz teoriju genetske predispozicije za kažnjivo ponašanje). Na Goddardovu i Dugdaleovu teoriju kriminalnoga naslijeđa nadovezao se sa svojim konceptom 'slaboumnosti' i francuski znanstvenik Alfred Binet (1857.-1911.) koji je smatrao da je glavni uzrok delinkventnog ponašanja slaboumnost tj. nizak kvocijent inteligencije koji se prenosi kroz generacije. U okviru pozitivističke škole u kriminologiji prve polovice XX. stoljeća popularne su među znanstvenicima bile teorije o povezanosti tjelesnog tipa i delinkventnog ponašanja (tzv. somatotip).

Kretschmerova tipologija:

Prema njemačkom psihijatru Ernstu Kretschmeru (1888.-1964.) postoje tri tjelesna tipa: astenik, atletik i piknik. Astenici su uglavnom mršavi, uskih ramena i dugačkih ruku, atletici snažne muskulature i mišićavi, dok su piknici po tjelesnoj konstituciji osobe veće tjelesne težine sa širokim vratom i licem. Prema vrsti psihičkih poremećaja, piknici najčešće pate od manično-depresivne psihoze, a astenici i atletici od shizofrenije. U SAD je Kretschmerov pristup razvio William Sheldon (1898.-1977.) koji razlikuje ektomorfe, mezomorfe i endomorfe. Ektomorf je introvertirana osoba slabe tjelesne građe. Sasvim suprotno, mezomorf je ekstrovertirana osoba snažne muskulature s tendencijom agresivnog ponašanja. Endomorf prema tjelesnoj konstituciji uglavnom odgovara Kretschmerovom tipu piknika, veselog je duha, dobrog raspoloženja (ekstrovertiranost) no, za razliku od mezomorfa, nije sklon agresiji. Sheldon je najveći broj delinkvenata pronašao u kategoriji mezomorfa.

Sigmund Freud

Psihološki pravac u pozitivističkoj školi ima izvorište u djelu Sigmunda Freuda (1856.-1939.) koji je svojom teorijom psihoanalize utvrdio da je nesvjesni konflikt iz najranijeg djetinjstva najčešći uzrok delinkventnog ponašanja. Prema Freudu, ličnost se sastoji od tri razine – *id*, *ego* i *super-ego*. *Id* (ono) je oznaka za nagone koji funkcioniraju podsvjesno, *super-ego* (nad-ja) je društveni moral interioriziran u svijesti pojedinca kroz proces odgoja i učenja, dok je *ego* (ja) karakter ličnosti koji se izgrađuje kroz neprestanu ‘borbu’ nagonskog i podsvjesnog (*id*) i socijalno korektivnog (*super-ego*). Glavni predstavnik sociološkog pravca u pozitivističkoj školi bio je francuski sociolog Gabriele Tarde (1843.-1904.) koji je kao glavni uzrok delinkventnog ponašanja označio sklonost ljudi da imitiraju jedni druge. U takvom imitiranju koje može biti kratkotrajno (moda) ili dugotrajno (običaj), pravilo je da osobe koje se nalaze niže na društvenoj ljestvici imitiraju ponašanje osoba koje se na toj ljestvici nalaze iznad njih (vidi izlaganja uz ostale kriminološke teorije).

PITANJA ZA PONAVLJANJE

1. Koja su tri historijska čimbenika značajno utjecala na pojavu i razvitak pozitivističke škole u kriminologiji?
2. Utjecaj sociološkog pozitivizma na razvitak pozitivističke škole. U čemu je važnost uvođenja eksperimentalne metode u kriminologiju?
3. Darwinizam i antropologija u teoriji pozitivističke škole. Iz čega proizlazi negativan utjecaj tih shvaćanja na razvitak kriminologije?
4. Koji su glavni predstavnici i osnovna obilježja ranog pozitivizma (početak XIX. stoljeća)?
5. Objasnite u čemu se sastoji determinizam pozitivističke škole!
6. Lombrosove postavke o rođenom zločincu i Ferrijeva kritika Lombrosovog pristupa. Navedite i ukratko objasnite svaki od kriminalnih tipova prema Ferriju!
7. Kako Ferri određuje moralnu neosjetljivost kao uzrok delinkventnoga ponašanja?
8. Objasnite razliku između '*mala in se*' i '*mala prohibita*' u Garfalovom učenju!
9. Što pokazuju kriminološke studije o 'kriminalnim obiteljima'? Navedite glavne predstavnike i osnovne odrednice ovih studija!
10. Navedite i ukratko objasnite teorije o povezanosti tjelesnog tipa i delinkventnog ponašanja (somatotip)!
11. U čemu je Freudov utjecaj na razvitak kriminologije?

4. Ekološke teorije

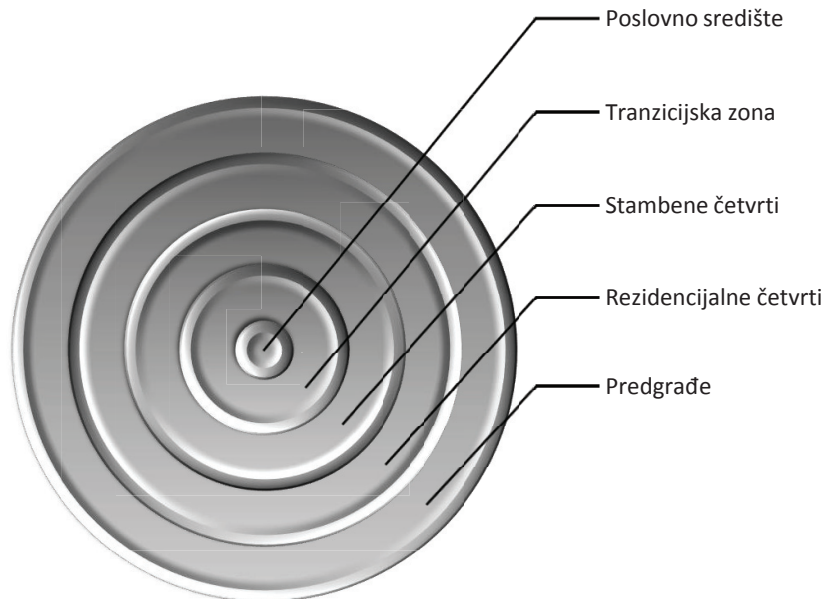
Literatura: *Blumer H.*, Symbolic Interactionism: Perspectives and Method, Englewood Cliffs, 1969; *Bulmer M.*, The Chicago School of Sociology, Chicago, 1984; *Derenčinović D.*, Uvod u kriminologiju i socijalnu patologiju s osnovama kaznenog prava, Zagreb, 2004; *Jeffery R.*, Crime Prevention Through Environmental Design, Beverly Hills, 1971; *Newman O.*, Defensible Space, Crime Prevention Through Urban Design, New York, 1972; *Quinney R.*, Crime, Delinquency, and Social Areas, Journal of Research in Crime and Delinquency, 1 (1964), str. 149; *Sellin T.*, Culture Conflict and Crime, New York, 1938; *Shaw-McKay*, Juvenile Delinquency in Urban Areas, Chicago, 1931; *Williams-McShane*, Criminological Theory, New Jersey, 1994.

Pod ekološkim teorijama podrazumijevamo tri zasebna kriminološka pravca koji su karakteristični po tome što uzroke delinkventnog ponašanja nalaze ne u osobi počinitelja već u okolini u kojoj on živi. Pravci u okviru ekološke teorije toliko su sveobuhvatno teoretski elaborirani, a njihove postavke i empirijski potvrđene, da se opravdano može govoriti o teorijama - teoriji socijalne dezorganizacije, teoriji kulturnog konflikta i teoriji simboličkog interakcionizma. Predstavnici ekoloških teorija smatraju da je pogrešno govoriti o individualnoj patologiji delinkvencije jer je pojedinac samo odraz sredine u kojoj živi i koja oblikuje njegovo ponašanje. Stoga su uvjeti okoline (ekologija) odlučujući u kriminogenezi. Zbog naglašavanja odlučujućeg utjecaja koje na ponašanje pojedinca imaju kulturološke norme određene sredine, te zbog sukoba tih normi s normama dominantne kulture, ove se teorije u literaturi nazivaju još i teorijama kulturoloških devijacija. Glavni predstavnici ekoloških teorija bili su znanstvenici sa Sveučilišta u Chicagu na kojem je 1892. godine osnovana prva katedra za sociologiju u SAD. Profesori i suradnici na toj katedri, kao i veliki broj vanjskih suradnika koji su sudjelovali u istraživanjima, smatraju se pripadnicima Čikaške škole koja je ostvarila značajan utjecaj na razvitak kriminologije u prvoj trećini XX. stoljeća. Temeljna postavka *teorije socijalne dezorganizacije* je da na delinkvenciju na određenom području utječe stupanj socijalne dezorganizacije odnosno poštivanje normi koje su različite od društvenih konvencionalnih normi. Te norme nastaju i razvijaju se u određenim dijelovima grada usporedo s urbanizacijom i promjenom načina života. Park i Burgess u svom su istraživanju odredili niz koncentričnih urbanih zona u Chicagu, od poslovnog središta grada (engl. *city*), preko tranzicijskih zona, stambenih i rezidencijalnih četvrti do predgrađa. Svaka od tih zona ima vlastitu strukturu, organizaciju, norme i stanovništvo. Stopa kažnjivih ponašanja najveća je u drugoj odnosno tranzicijskoj zoni u kojoj živi najveći broj siromašnog i neobrazovanog stanovništva. Uvjeti života u tranzicijskoj zoni vrlo su loši, standard nizak, a unutar te zone postoje brojne četvrti koje su zatvorene i u kojima obitavaju određene etničke skupine imigranata. Društvena regulacija u tim skupinama određena je na temelju tradicionalnih normi koje su imigranti u novu sredinu donijeli iz svoje 'stare domovine'. Te se norme razlikuju od konvencionalnih normi nove sredine i upravo je ta diskrepancija ono što, između ostalog, dovodi do socijalne dezorganizacije i njome uvjetovanog delinkventnog ponašanja. Clifford Shaw i Henry McKay proveli su empirijsko istraživanje s ciljem provjere Parkovih i Burgessovih teza o utjecaju pojedinih gradskih koncentričnih zona na delinkventno ponašanje stanovnika. Na temelju studije 55.998 maloljetnika osuđenih za počinjenje različitih kaznenih djela u razdoblju od 1930. do 1933. godine oni su došli do sljedećih zaključaka:

- stopa kažnjivih ponašanja unutar koncentričnih zona značajno se razlikuje;
- gradske zone u kojima je najveća stopa kažnjivih ponašanja bilježe i najveći broj ostalih problema kao što su visoka stopa smrtnosti kod novorođenčadi, veliki broj nedovoljno duševno razvijenih osoba itd.;
- stopa kažnjivih ponašanja najveća je u blizini središnjih gradskih područja i opada s udaljavanjem od gradskog centra;
- u nekim je gradskim područjima stopa kažnjivih ponašanja konstantno visoka bez obzira na promjenu etničkog sastava pučanstva;
- u gradskim područjima s visokom stopom kažnjivih ponašanja uglavnom žive imigranti s niskim životnim standardom koji žive u unajmljenim kućama i/ili stanovima;
- u tim je područjima izražen sukob konvencionalnih normi i tradicionalnih normi koje su u novu sredinu donesene zajedno s ostalim običajima imigranata.

Prema Shawu i McKayu u tranzicijskoj je zoni stupanj socijalne dezorganizacije veći no u ostalim koncentričnim zonama upravo zbog velikog stupnja mobilnosti i blizine poslovnog i industrijskog središta grada. Premda u toj zoni uglavnom žive imigranti koji su po četvrtima strogo odvojeni po etničkom ključu, visoka stopa kažnjivih ponašanja ne može se pripisati njihovom etničkom porijeklu već upravo nesnalaženju u novoj sredini i konfliktu njihovih tradicionalnih vrijednosti s postojećom američkom kulturom. Sampson i Groves navode četiri elementa koji dovode do socijalne dezorganizacije u određenoj sredini: nizak ekonomski standard, pomiješanost različitih etničkih skupina, veliki stupanj mobilnosti unutar područja, razorena ili disfunkcionalna obitelj.

Koncentrične gradske zone prema Parku i Burgessu:

Proces u kojem socijalna (ekološka) dezorganizacija utječe na maloljetničku delinkvenciju Shaw i McKay nazivaju sindromom kulturalnog prijenosa (transmisije) prema kojoj maloljetničke bande u određenim gradskim područjima ne kontaktiraju samo sa svojim

vršnjacima već i sa starijim delinkventima koji im prenose stečena ‘znanja’ na način kojim se prenose socijalne vrijednosti jezika, pravila ponašanja i sl. Slijedeći osnovne postavke teorije socijalne dezorganizacije Ray Jeffery u svojim je radovima isticao potrebu da prevencija kriminaliteta mora težiti ne u tolikoj mjeri promjeni delinkventa već promjeni okoline koja je uzrok delinkvencije. Arhitekt Oscar Newman u kriminologiju uvodi pojam ‘obrambenog prostora’ (engl. *defensible space*). Radi se o području koje njegovi stanovnici doživljavaju kao ‘vlastiti teritorij’ i prema njemu se odnose zaštitnički na način da je njihov osobni angažman najbolje sredstvo prevencije kriminala (tzv. *neighbourgood watch*).

Thorsten Sellin

Drugi pravac ekološke teorije bila je teorija kulturnog konflikta čiji je glavni predstavnik Thorsten Sellin. Prema Sellinu svaka kultura oblikuje vlastite norme ponašanja koje se od grupe (kulture) do grupe razlikuju. Takva razlikovanja dovode najprije do primarnog konflikta, inicijalnog sukoba normi ponašanja između dvije kulture, do kojeg dolazi u slučajevima bliskog socijalnog kontakta različitih kultura. Nama je interesantniji tzv. sekundarni konflikt do kojeg dolazi između različitih supkultura odnosno potkultura jedne te iste temeljne kulture. Sellin je, naime, zaključio da unutar jedne temeljne kulture egzistira niz manjih kultura, odnosno supkultura. Pripadnici grupe javnih službenika, primjerice, vremenom uobličavaju vlastite sisteme vrijednosti i pravila ponašanja koja su, kada je o korupciji riječ, nezakonita jer se ne temelje na vrijednostima temeljne kulture. Kako su pripadnici te supkulture ujedno i članovi društva, dakle pripadnici i temeljne kulture, neminovno dolazi do sukoba tih dviju kultura na sekundarnoj razini. Kulturni konflikt Sellin objašnjava na primjeru doseljeničke obitelji u SAD:

Kćer iz doseljeničke obitelji zaveo je jedan lokalni mladić koji je nakon toga nije htio oženiti što je za doseljenike bila velika sramota. Kako bi sačuvao čast svoje kćeri otac je ubio mladića smatrajući da mu je to dužnost. Nakon uhićenja nije bio u mogućnosti shvatiti da se norme njegove kulture razlikuju od norme dominantne starosjedilačke kulture koja takvo ponašanje zabranjuje.

Do primarnog konflikta dolazi ne samo kod miješanja useljeničkih i starosjedilačkih kultura, već i između skupina koje stotinama godina žive odvojeno na određenom zemljopisnom području. Tako je, primjerice, praksa krvne osvete sasvim uobičajena u nekim područjima kao što su Sicilija, Korzika, Kosovo i sl. Razvitak modernog društva i utjecaj njegovih normi isprepliće se s tradicionalnim normama života na tim područjima prema kojima je ubojstvo iz krvne osvete ne samo nekažnjivo već je i dužnost za članove obitelji žrtve.

Osim teorije socijalne dezorganizacije i teorije kulturnog konflikta, treći pravac u okviru ekoloških teorija je teorija simboličkog interakcionizma (Blumer). Simbolički interakcionizam kritizira tradicionalno kriminološko shvaćanje da je kriminal patološka pojava i polazi od pretpostavke da su kažnjiva ponašanja u pluralističkom društvu samo jedan od vrlo raznovrsnih oblika ponašanja koji u takvom društvu ima svoju funkciju (funkcionalizam delinkvencije). Ljudsko ponašanje, pa i delinkventno ponašanje, rezultat je simboličke interakcije među ljudima. Delinkvent je u konfliktu s društvom jer je njegovo ‘pravo’ biti različit i ponašati se različito od općeprihvaćenih društvenih standarda. Simbolički interakcionizam naglašava posebnosti motivacije delinkventa čije je ponašanje manifestacija njegova prava na različitost u pluralističkom društvu.

PITANJA ZA PONAVLJANJE

1. Objasnite temeljne postavke ekoloških teorija i utjecaj Čikaške škole na razvitak kriminologije!
2. Navedite temeljne postavke teorije socijalne dezorganizacije!
3. Na koji način proces urbanizacije utječe na delinkvenciju (koncentrične zone)? U kojoj je gradskoj zoni stopa delinkvencije najviša? Objasnite!
4. Objasnite u čemu se sastoji koncept obrambenog prostora (engl. *defensible space*) u programima za prevenciju delinkvencije
5. Teorija kulturnog konflikta. U čemu je razlika između primarnog i sekundarnog konflikta?
6. Teorija simboličkog interakcionizma i 'pravo' na različitost u pluralističkom društvu. Kako ta teorija obrazlaže funkcionalizam delinkvencije?

5. Teorija anomije

Literatura: *Clinard M.*, Anomie and Deviant Behavior, New York, 1964; *Cloward-Ohlin*, Delinquency and Opportunity: A Theory of Delinquent Gangs, New York, 1960; *Derenčinović D.*, Mit(o) korupciji, Zagreb, 2001; *Derenčinović D.*, Uvod u kriminologiju i socijalnu patologiju s osnovama kaznenog prava, Zagreb, 2004; *Durkheim E.*, Suicide: A Study in Sociology, New York, 1897; *Kregar J.*, Pojava korupcije, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, 1 (1997), str. 26; *Lee i dr.*, Anomie, Alcohol Abuse and Alcohol Consumption: A Prospective Analysis, Journal of Studies on Alcohol, 51(1990), str. 415; *Merton R.*, Social Structure and Anomie, American Sociological Review, 3 (1938), str. 672; *Olsen M.*, Durkheim's two Concepts of Anomie, Sociological Quarterly, 6 (1965), str. 37; *Williams-McShane*, Criminological Theory, New Jersey, 1994.

Pojam anomije u sociologiju uvodi francuski sociolog Emile Durkheim (1858.-1917.). Za Durkheima je društvo *entitet sui generis*, skup društvenih činjenica, prvenstveno određenih kao norme (pravne, moralne, običajne). Zapravo postojanje normi, a ne postojanje pojedinaca jest ono što konstituira društva. Norme obavljaju dvostruku funkciju: s jedne strane one su regulator ponašanja pojedinaca, a s druge strane one se povezuju u koherentne skupove institucija, i društvo u cjelini (integracija). Deregulacija je stanje loma društvene normativne strukture, situacija kad norme ne postižu efekte regulacije i integracije.

Emile Durkheim

U proučavanju evolucije društava Durkheim razlikuje dva tipa društva – mehaničko i organsko. Mehaničko društvo je primitivno i njegova se organizacija temelji na solidarnosti njegovih pripadnika. S druge strane, organsko društvo je kao posljedica modernizacije i urbanizacije daleko složenije. U takvom se društvu međuljudski odnosi ne temelje na odnosu solidarnosti već podjele rada na osnovi specijalizacije. Temeljna karakteristika organskog društva su impersonalni odnosi koji se temelje na ugovoru. Upravo je ugovor sastavljen na temelju važećih normi sredstvo komunikacije među ljudima u organskom društvu. Taj je ugovor svojevrsni putokaz ljudima da shvate što se od njih u društvu očekuje i što oni mogu očekivati od ostalih pripadnika društva. Durkheimov pristup proučavanju pojava u društvu je strukturalan i funkcionalistički. On društvo uspoređuje s preciznom mehanikom sata – društvo je stabilno dok na temelju određenih normi nesmetano funkcioniraju sve njegove komponente (policija, pravosuđe, gospodarstvo, socijalna država itd.). Svaki poremećaj u sustavu, a to su okolnosti velikih društvenih promjena (političkih, gospodarskih, socijalnih), dovodi do ‘deregulacije’ – stanja u kojem zbog nepostojanja ili nepoštivanja normi dolazi do raskoraka između proklamiranih ciljeva i mogućnosti njihove realizacije. Kao primjer takvog poremećaja Durkheim navodi slom burze u New Yorku kojim je započela velika gospodarska kriza u SAD. Zbog burzovnih spekulacija mnogi su izgubili svu svoju imovinu, a sustav pravila (normi) ‘staroga’ društva nije bio primjenjiv na novonastalu situaciju. Do stanja ‘deregulacije’, prema Durkheimu, ne dovodi samo naglo osiromašenje građana već i nagli i neočekivani prosperitet, tj. svaka promjena u kojoj norme prilagođene prijašnjem stanju više ne ispunjavaju svoju društvenu funkciju. Kad u društvu norme postanu disfunkcionalne dolazi do stanja ‘deregulacije’ u kojem ljudi više ne znaju što mogu očekivati od sustava odnosno jedni od drugih. To je stanje ‘deregulacije’ odnosno nepostojanja normi, Durkheim u svom radu ‘O samoubojstvu’ (1897. godine) nazvao ‘anomija’. Za razliku od pripadnika pozitivističke škole koji su svoje teze o uzrocima delinkventnoga ponašanja temeljili na ‘nenormalnosti’ pojedinca (zbog biološke degeneracije odnosno psiholoških ili socioloških uzroka), Durkheim je smatrao da je u stanju anomije kriminal normalna pojava u društvu. Stoga u otklanjanju uzroka delinkvencije umjesto inzistiranja na liječenju delinkventa (na

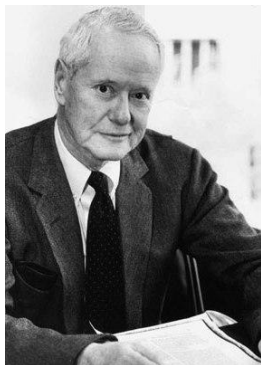
čemu su ustrajali pozitivisti), treba pozitivno djelovati u procesu 'izlječenja društva' i to na način da se uspostavi stanje regulacije u kojem norme djeluju funkcionalno i kohezivno.

Pomoću Durkheimovog određenja pojma anomije mogu se objasniti i neke suvremene pojave, pa i delinkvencija u tranzicijskim društvima. O tome na vrlo zanimljiv i živopisan način piše Kregar:

'Pojam anomije odnosi se i na jedan drugi fenomen, fenomen društvenih vrijednosti, na koji se ponovno vraćamo. Ambicije, aspiracije, nade i očekivanja koje su bile prigušene u razdoblju socijalističkih režima sada su dobile punu slobodu. U posljednjih nekoliko decenija, paralelno s gubitkom uvjerljivosti socijalističkih ideologija, kapilarno su u kulturni obrazac takvih društava ulazile vrijednosti zapadne kulture: od mode do glazbe, od jezičnog slanga do fascinacije vizualnim medijima. Ponavljamo ono što smatramo važnim: slika Zapada, 'američkog načina života' postala je slika aspiracija elita, ali i prosječnih građana. Ta slika poželjnog načina života ne samo da je prodrla duboko, i ne uvijek na razini svijesti i spoznaje o tome, već i u deformiranom i aberativnom obliku. Zapadni način života je poželjan jer se on vidi kao kriva slika svijeta zabave i slobode, svijeta kojem su svi mladi, zdravi i veseli, svijeta obilja, svijeta u kojem su svi okrenuti emocionalnoj i afektivnoj strani života, svijeta u kojem nije dosadno i u kojem vlada materijalno obilje.'

Društvo obilja, ideal zapadne demokracije, sreća i blagostanje za sve, kao proklamirani ideali, ali i političko-programske orijentacije koje su narodima istočne i srednje Europe konačno i do kraja otvorile oči i odvratile ih od apsolutnog, jednumnog, totalitarnog i predeterminiranog ideologizma. Sve je to, međutim, dovelo do jednog drugog ideologizma, podjednako destruktivnog, ali vrlo privlačnog - ideologizma o tome da su društva zapadne demokracije uistinu 'idealna' i da se kao takva sama od sebe, ukoliko im se omogući pristup i stvore neophodni normativni okviri, projiciraju u onim sredinama koje za njima vape. Pad socijalizma, često simbolički identificiran sa padom Berlinskoga zida, stvorio je pretpostavke za nešto novo - ponovno spajanje nekad pripadajućih, a ideološkim odrednicama suvremeno divergentnih kultura. Iz funkcionalističkog motrišta delinkvencija se javlja kao odgovor na stanje opće socijalne bezizglednosti izazvano raskorakom između proklamiranih aspiracija i opće socijalne nemogućnosti njihova ostvarenja. U tom se dijelu kažnjiva ponašanja nastoje objasniti specifičnošću stanja anomije u prijelaznim društvima u kojima obrasci društvene regulacije i integracije gube funkcionalni smisao. U disfunkcionalnom društvu u kojem rastuće potrebe nije moguće zadovoljiti na društveno prihvatljiv način, delinkvencija se nameće kao jedna od samorazumljivih alternativa (funkcionalizam delinkvencije).

Robert Merton

Durkheimovu teoriju anomije podvrgnuo je kritici i djelomice modificirao Robert Merton (1910.-2003.). On govori o društvenim ciljevima i o sredstvima za njihovo ostvarivanje. Društveni ciljevi su oni koje društvo svojim normama legitimizira (uspješna karijera, bogatstvo i sl.). Ono, međutim, ne legitimizira samo društvene ciljeve već i sredstva za njihovo ostvarivanje. Tako je, primjerice, društveno prihvatljivo sredstvo za ostvarivanje uspješne karijere dugotrajno i kvalitetno obrazovanje u poticajnom okružju. Ta sredstva, međutim, nisu pod jednakim uvjetima dostupna svim članovima društva. Brojne su skupine u društvu (npr. maloljetnici, neke etničke zajednice, niži socijalni slojevi itd.) kojima je onemogućen ili znatno otežan pristup tim sredstvima, pa samim tim i ostvarivanju legitimnih društvenih ciljeva. Takve su društvene

skupine, prema Mertonu, gotovo uvijek u stanju anomije jer nisu u stanju raspoloživim sredstvima ostvariti društveno prihvatljive ciljeve. Dakle, za razliku od Durkheima prema kojem je stanje anomije uvjetovano neočekivanim promjenama u društvu, za Mertona anomija predstavlja pojavu koja uglavnom stalno postoji u društvu i to osobito među pripadnicima onih socijalnih slojeva koji društveno prihvatljive ciljeve zbog nedostupnosti sredstava nisu u mogućnosti ostvariti na društveno prihvatljiv način. Merton smatra da su određeni ciljevi izrazito naglašeni u suvremenim društvima. Jedan od tih ciljeva je i financijski uspjeh. Isto tako, društvo naglašava i određena sredstva za postizanje tih poželjnih društvenih ciljeva (npr. ustrajni rad, dugotrajno obrazovanje, strategija malih koraka i sl.). Kada su ciljevi prenaplašeni, što je sa potonjim ciljem u izrazito potrošačkom društvu itekako slučaj, stanje anomije je teško izbjeći. S obzirom da nisu svima u društvu jednako dostupna sredstva ostvarivanja društveno poželjnih ciljeva, mnogi članovi zajednice traže supstitute među kojima je i delinkvencija. Merton razlikuje pet načina prilagođavanja situaciji nastaloj zbog ograničenog pristupa sredstvima za ostvarivanje društveno poželjnih i priznatih ciljeva: konformitet, inovacija, ritualizam, retreatizam, pobuna.

Mertonova tipologija prilagođavanja stanju anomije:

	NAČINI PRILAGODBE	DRUŠTVENI CILJEVI	INSTITUCIONALIZIRANA SREDSTVA
1.	konformitet	+	+
2.	inovacija	+	-
3.	ritualizam	-	+
4.	povlačenje	-	-
5.	pobuna	+ -	+ -

Prvi model adaptacije stanju anomije u društvu ili u nekim njegovim segmentima je konformitet – ostvarivanje društveno prihvaćenih ciljeva putem institucionaliziranih i društveno prihvatljivih sredstava. Za ponašanje pojedinca se može reći da je konformno (prilagođeno) ukoliko društvene ciljeve nastoji ostvariti institucionaliziranim sredstvima ma koliko bio svjestan njihova ograničena kapaciteta i dosega. Kad se zbog njihove neučinkovitosti institucionalizirana sredstva zamijene novima u ostvarivanju društveno prihvatljivih ciljeva radi se o obrascu ponašanja s obilježjima inovacije. S obzirom na tezu da ‘cilj opravdava sredstvo’, inovacija postaje dominantan obrazac ponašanja koji uzrokuje devijantne postupke pa i delinkvenciju. Ratio pojedinca koji se u stanju anomije ponaša inovativno je jasan: ‘financijski uspjeh je društveno priznati cilj, no kako je to nemoguće u postojećim uvjetima ostvariti na društveno prihvatljiv (zakonit) način, jedina prava alternativa je delinkventno ponašanje.’ U takvim je uvjetima kriminal posljedica racionalne odluke pojedinca. Ako se netko želi obogatiti, a to u postojećim uvjetima nije ostvarivo ako se pridržava zakona, tada je štednju (kao društveno prihvatljivo sredstvo), opravdano zamijeniti pronevjerom, korupcijom, krađom, prijevarom ili nekim drugim modelom ponašanja koje nije društveno prihvatljivo. Premda takvo ponašanje nije konformno (prilagođeno) ono je u nekim sustavima toliko rašireno da vremenom poprima obilježja nečeg sasvim uobičajenog. Najbolji primjer za to je korupcija kao zabranjeno ponašanje koje u uvjetima disfunkcionalnog društva postaje općeprihvaćeni inovacijski model prilagodbe stanju anomije. Tako često možemo čuti

i da su pojedinci koji su na 'sumnjiv' način došli do bogatstva zapravo samo 'vrlo sposobni' manipulatori koji su se prilagodili životu u društvu u kojem ništa ne funkcionira i u kojem ništa nije moguće ostvariti na pošten način. Treći model adaptacije na stanje anomije u društvu je ritualizam za koji je karakteristično da frustracija zbog nemogućnosti ostvarivanja društveno prihvatljivih ciljeva ne rezultira inovativnim ponašanjem (kao kod delinkvencije) već dovodi do fiksacije na sredstva za ostvarivanje društveno prihvatljivih ciljeva. Tako, primjerice, radnik koji je zbog malih primanja i niskog životnog standarda svjestan da nije u mogućnosti ostvariti materijalno bogatstvo i živjeti prema proklamiranim potrošačkim standardima, sve više zanemaruje te ciljeve i u središtu njegovog interesa ostaje samo posao koji radi i težnja da taj posao zadrži. U tom primjeru samo zadržavanje posla postaje cilj po sebi jer se na taj način rješava frustracija pojedinca zbog nemogućnosti ostvarivanja prvotnih (originalnih) društveno proklamiranih ciljeva. Česta je pojava, i to osobito u tranzicijskim društvima, da se predimenzionira teza da 'radno mjesto znači sigurnost' pa i u onim uvjetima u kojima prihodi takvoga rada nisu dostatni niti za pokriće najosnovnijih životnih troškova. Premda je ritualizam povoljniji model prilagođavanja stanju anomije od inovacijskog modela, nedvojbeno je da on ne rješava frustracijske krize kod dugoročno nezadovoljnih ljudi, a pogoduje i brojnim disfunkcionalnim procesima koji izravno i neizravno utječu i na delinkventno ponašanje (npr. birokratizam koji utječe na korupciju u upravi i sl.). Četvrti model prilagođavanja stanju anomije je povlačenje (retreatizam). Za razliku od navedenih modela u kojima se alternativno supstituiraju ili korigiraju sredstva ili ciljevi, kod povlačenja se odbacuju obje kategorije, subjekt se izuzima (povlači) iz prihvaćenih obrazaca socijalne komunikacije i odabire se potpuno nov način života koji je, iz motrišta općeprihvaćenih društvenih ciljeva i sredstava, asocijalan i socijalnopatološki. Povlačenje se manifestira kroz pojave kao što su alkoholizam, skitnja, prostitucija itd. Za razliku navedenih modela model pobune znači odbacivanje društvenih ciljeva i institucionaliziranih sredstava i njihovu supstituciju novima. Osobe koje odaberu takav obrazac ponašanja su pobunjenici, revolucionari i sl.

Teorija anomije vrlo je značajna jer po prvi puta u kriminologiji dovodi u vezu socijalni status pojedinca i njegovo delinkventno ponašanje. Drugim riječima, u skupinama u kojima pojedinci imaju nizak socijalni status koji znači i nedostupnost sredstava za ostvarivanje društveno prihvatljivih ciljeva je veća stopa kriminala no u skupinama s višim socijalnim statusom. Ta monokauzalnost socijalnog statusa i delinkventnog ponašanja, međutim, ne zadovoljava zbog činjenice da interakcija između te dvije varijable nije jednodimenzionalna niti toliko jednostavna za objasniti. Mogli bismo se opravdano zapitati: ako je nizak socijalni status ono što izaziva frustraciju kod ljudi i navodi ih na delinkventno ponašanje, postavlja se pitanje zašto sve osobe takvoga statusa nisu delinkventi (inovacija), alkoholičari (povlačenje), birokrate (ritualizam) ili revolucionari (pobuna). Stoga su u pravu kriminolozi poput Thornberryja i Farnworthove prema kojima je odnos između socijalnog statusa i delinkvencije ambivalentan i vrlo složen te uključuje i varijable kao što su: rasa, težina kaznenog djela, obrazovanje, obiteljski status i brojne druge čimbenike. Bez obzira na brojne kritike upućene ovoj teoriji, njezina je vrijednost u tome što je uspjela istaknuti važnost motivacije u procesu kriminogeneze. Ta je kolektivna motivacija uvjetovana frustracijom određenih skupina u društvu koje nisu u mogućnosti na društveno prihvatljiv način ostvariti društveno prihvatljive ciljeve. Osim toga, teorija anomije kao strukturalna i funkcionalistička teorija ukazuje na određene disfunkcionalne pojave u društvu i afirmira pristup rješavanju tih disfunkcionalnosti kroz različite preventivne programe. Drugim riječima, predstavnici teorije anomije zalažu se za otklanjanje svih uzroka iz društvene sredine koji dovode do toga da pripadnici određenih, najčešće obespravljenih, društvenih skupina, odabiru delinkventno ponašanje kao model prilagodbe stanju anomije. Ti su uzroci siromaštvo, slaba obrazovanost, predrasude itd.

PITANJA ZA PONAVLJANJE

1. U čemu je razlika između mehaničkih i organskih društava?
2. Definirajte stanje deregulacije i anomije? Na koji način ta stanja utječu na odnose među ljudima?
3. Što znači teza o funkcionalizmu delinkvencije u uvjetima anomije?
4. Navedite i ukratko objasnite četiri modela prilagodbe stanju anomije po Mertonu! Koji je od tih modela 'najkriminogeniji'? Objasnite!
5. U čemu se sastoji doprinos teorije anomije prevenciji delinkventnoga ponašanja?

6. Teorija etiketiranja

Literatura: *Becker H.*, Labeling Theory Reconsidered, The Aldine Crime and Justice Annual, 1973., str. 3; *Becker H.*, *Outsiders: Study in Sociology of Deviance*, New York, 1963; *Derenčinović D.*, Uvod u kriminologiju i socijalnu patologiju s osnovama kaznenog prava, Zagreb, 2004; *Foster i dr.*, Perception of Stigma Following Public Intervention for Delinquent Behavior, *Social Problems*, 20 (1972), str. 202; *Lemert E.*, Beyond Mead, The Societal Reaction to Deviance, *Social Problems*, 21(1974), str. 457; *Matza D.*, *Becoming Deviant*, New York, 1969; *Wellford C.*, Labelling Theory and Criminology: an Assesment, *Social Problems*, 22 (1975), str. 332; *Williams-McShane*, *Criminological Theory*, New Jersey, 1994.

U proučavanju uzroka delinkvencije teorija etiketiranja pruža značajan doprinos. Na pitanje ‘zašto ljudi čine kažnjive radnje i zašto postaju delinkventi?’ koje je u ishodištu gotovo svih kriminoloških teorija o uzrocima kriminalnoga ponašanja, predstavnici teorije etiketiranja nude originalnu i provokativnu tezu – osoba postaje delinkvent (i njezino ponašanje delinkventno ponašanje) zbog etikete koju društvo zbog određenog postupka (ponašanja) pridržava za tu osobu. Devijaciju (a time i delinkvenciju) stvara društvo kroz oblikovanje pravila čije kršenje predstavlja odstupanje od konformnoga (devijacija). Iz toga motrišta devijacija nije (ne)kvaliteta postupka određene osobe, već posljedica primjene pravila i sankcija na ‘počinitelja’. Delinkvent je onaj kome je uspješno određena delinkventna etiketa. Stoga ne samo ponašanje, konkretni postupak, nego reakcija kriminalne publike na takvo ponašanje odnosno postupak stvara odstupajuće ponašanje odnosno devijaciju. Usporedba postupaka određenja kriminalne etikete za delinkventno ponašanje otkriva mnogo o socijalnoj percepciji delinkvencije. Zamislimo organiziranu posjetu nekoj kaznenopopravnoj ustanovi u kojoj su na izdržavanju kazne osobe osuđene za različita kaznena djela, od krvnih delikata do imovinskog kriminala. Na voditeljevo upoznavanje sa kriminalnom prošlošću nekih osuđenika posjetitelji reagiraju na različite načine. Kod predstavljanja osuđenika koji je ubio svoju suprugu posjetitelji će vjerojatno ustuknuti i osjećajući nelagodu nastojati održati fizičko rastojanje sa osuđenikom. Sasvim suprotno, ako voditelj pri predstavljanju osuđenika kaže: ‘Osuđenik M.M., bivši direktor jednog velikog poduzeća osuđen je zbog pronevjere’, skupina će posjetitelja to vjerojatno kratko prokomentirati i nastaviti sa obilaskom. Okolnost da je prvi usmrtio svoju suprugu u sumračnom stanju sužene svijesti, nastupu bijesa ili u prekoračenju granica nužne obrane, a da je drugi namjerno, planski i dugotrajno postupao radi pribavljanja imovinske koristi, za reakciju kriminalne publike nije relevantna. Element *master statusa* (prvog obilježja) od odlučujuće je važnosti u određenju kriminalne etikete za određeno ponašanje. Sve druge okolnosti u tom su smislu akcidentalne. Prema predstavnicima teorije etiketiranja kao naslijeđene etiološke koncepcije škole socijalne reakcije, percepcija delinkvencije od strane kriminalne publike zbog osobitosti te prve reakcije (*master status*) onemogućava (ili unajmanje otežava) kritički odnos prema djelu i počinitelju. Proces kojim se racionalizira prva reakcija (*master status*) naziva se retrospektivna interpretacija. Radi se o postupku, odnosno nizu postupaka, kojima javnost nastoji opravdati etiketiranje pojedinaca. Tako će, primjerice, čovjek kojemu na vrata pozvoni policija kako bi se doznala gdje se nalazi njegov susjed osumnjičen za nezakonitu trgovinu drogom, premda nikada nije održavao nikakve kontakte s njim, iznenada sve ‘povezati’ - susjedove noćne odlaske od kuće, to što je zaposlen u bolnici gdje su mu razni oblici opojnih droga lako dostupni, ‘sumnjive’ tipove s kojima je ovaj u više navrata razgovarao i sl. Premda će se u najvećem broju slučajeva raditi o nizu nevažnih detalja, okolnost da je pojedincu stavljena kriminalna etiketa (iako se radi tek o osumnjičeniku), utječe na javnost koja nizom postupaka povezivanja određenih događaja iz prošlosti nastoji racionalizirati odnosno opravdati tu etiketu.

Charles Colley je u svojoj knjizi 'Ljudska priroda i društveni i poredak' objavljenoj 1902. godine izložio teorijski koncept tzv. 'zamišljene socijalizacije' prema kojem pojedinci izgrađuju sliku o samima sebi (engl. *self-concept*) ne na temelju vlastitoga mišljenja već na temelju pretpostavki o tome kako ih društvo doživljava. Lemert razlikuje primarnu i sekundarnu devijaciju kao faze u procesu etiketiranja. Primarna devijacija je ponašanje pojedinca koje je zabranjeno ili socijalno predbacivo. Kao reakcija na to ponašanje javlja se sekundarna devijacija kao postupak u kojem društvo etiketom stigmatizira autora primarne devijacije. Lemert odbacuje značaj individualnih čimbenika u kriminogenezi i navodi da je glavni uzrok delinkventnog ponašanja u socijalnoj strukturi društva koje određuje etiketu ponašanju čovjeka. Obzirom da je društvo, a ne pojedinac, odlučujuće u kriminogenezi, rana faza teorije etiketiranja naziva se još i teorija socijetalne reakcije.

Razvitak procesa etiketiranja (prema Lemertu):

jednostavan devijantni postupak maloljetnika koji baca kamen na susjedov automobil (primarna devijacija);

susjedovo nezadovoljstvo kao neformalna socijetalna reakcija;

maloljetnik nastavlja s primarnom devijacijom i krade jabuke iz susjedovog voćnjaka;

nezadovoljstvo susjeda prerasta u bijes, ali još uvijek ne prelazi okvire neformalne socijetalne reakcije – o svemu obavještava roditelje;

nezadovoljan odnosom s roditeljima maloljetnik ukrade nekoliko sitnica u samoposluzi (nastavak primarne devijacije);

dolazi do formalne socijetalne reakcije – maloljetnik je izveden pred poseban maloljetnički sud koji donosi osuđujuću presudu;

maloljetnik u procesu formalne socijetalne reakcije dobiva etiketu 'delinkventa', i iz motrišta društvene okoline on postaje 'problematičan';

nakon nekog vremena maloljetnik sam sebe počinje doživljavati kao delinkventa; pridružuje se skupinama s kojima nalazi sličnosti (tzv. maloljetničke bande);

delinkvencija za maloljetnika postaje način života; zajedno s pripadnicima skupine počinu razbojništvo u kojem je više osoba usmrćeno (sekundarna devijacija);

formalna socijetalna reakcija od strane maloljetničkog suda sada je još stroža; umjesto odgojne mjere maloljetnik je osuđen na kaznu zatvora; dobiva kriminalnu etiketu koju, bez obzira na ponašanje u budućnosti, nikada neće biti u stanju otkloniti.

Glavni predstavnik teorije etiketiranja je Howard Becker (slika lijevo) koji zastupa stajalište da se određenim osobama stavlja kriminalna etiketa od strane vladajuće strukture koju on naziva 'moralnim poduzetnicima'. To je skupina koja određuje po kojim će pravilima živjeti svi ostali pripadnici zajednice, a oni koji se tih pravila ne pridržavaju postaju odmetnici. Becker u svojim studijama o teoriji etiketiranja razlikuje četiri društvene

skupine. Članovi društva koji se pridržavaju zakona i propisa su prilagođeni građani kojima ne prijete rizik od etiketiranja (engl. *conforming citizens*). Druga skupina su građani kojima je kriminalna etiketa stavljena premda nisu osobno odgovorni jer su pogrešno optuženi (engl. *falsely accused*) da su počinili kazneno djelo. Osim njih postoje i tzv. ‘čisto devijantni’ tipovi koji ‘zasluženo’ nose etiketu jer su odgovorni za primarnu devijaciju (engl. *pure deviants*). U posljednju skupinu ulaze oni koji su počinili kazneno djelo, ali se za to ne zna (fenomen tamne brojke) i zbog toga oni nisu stigmatizirani (engl. *secret deviants*).

Tipovi delinkventnog ponašanja i kriminalna etiketa prema Beckeru:

	Zakonito ponašanje	Nezakonito ponašanje
Smatra se devijantnim	Pogrešno optužen	Čisto devijantan
Ne smatra se devijantnim	Prilagođen	Tajno devijantan

Mnogi su autori kritizirali teoriju etiketiranja kao neprovjerljivu. Osim toga ona nije uspjela dati odgovor na pitanje zašto dolazi do primarne devijacije kao osnove za socijalnu reakciju u formi etiketiranja. Svjestan slabosti svoga pristupa, Becker je priznao da se ne radi o pravoj teoriji već o jednom teorijskom pristupu kojeg bi empirijskim istraživanjima trebalo razraditi. Tako je Fishman testirajući teoriju etiketiranja nastojao utvrditi postoji li u promatranom uzorku maloljetnih delinkvenata negativna auto-percepcija vlastitog ponašanja te da li je ona uzrokom daljnjeg delinkventnog ponašanja tih osoba. Njegovo je istraživanje pokazalo da sekundarna devijacija nije univerzalna kako je tvrdio Becker te da pojedinci u procesu stigmatiziranja reagiraju različito. Empirijski dokazi o djelovanju etikete na ponašanje pojedinca postoje na brojnim područjima, od maloljetničke delinkvencije, povrata, do osoba s duševnim smetnjama. Skupina istraživača provela je eksperiment u kojem je osam duševno zdravih osoba dragovoljno sudjelovalo glumeći duševno bolesne osobe u psihijatrijskoj ustanovi. Da bi bili primljeni u ustanovu oni su ‘glumili’ simptome shizofrenije, halucinacije i glasove koji im se ukazuju. Nakon što su primljeni u psihijatrijsku ustanovu ponašali su se ‘normalno’, no unatoč tome osoblje ustanove tretiralo ih je kao pacijente koji pate od shizofrenije. Njihovo je normalno ponašanje interpretirano kao simptom pretpostavljene bolesti. Tako je, primjerice, preuranjeni dolazak u restoran, protumačen kao agresivno ponašanje, pisanje zabilježaka kao kompulzivna skribomanija itd. Zanimljivo je, međutim, da ostali pacijenti sudionike eksperimenta nisu doživljavali kao bolesne osobe i bili su uvjereni da se radi o novinarima ili istraživačima. Ovaj je eksperiment, kao i mnogi drugi, jasno pokazao da nakon što je osobi stavljena određena etiketa, ona je ne može jednostavno eliminirati ‘normalnim’ odnosno prilagođenim ponašanjem. Ova je spoznaja iznimno važna u pronalaženju uzroka maloljetničke delinkvencije i, osobito, povrata. Tako je Platt ustanovio da je izvorište etikete ‘maloljetni delinkvent’ u ustanovljenju posebnog suda za maloljetnike u Engleskoj u drugoj polovici XIX. stoljeća. Bez obzira na plemenite motive, a to je bila pomoć djeci i maloljetnim osobama sklonim delinkventnom ponašanju i njihova reintegracija u društvo, ustanovljenje toga suda značilo je da je ‘maloljetnička delinkvencija’ stvarni problem u društvu i da devijantno ponašanje poput provala u kuće, krađu voća iz susjedovog vrta i sl., više nije dostatno tretirati kroz postojeće mehanizme društvene kontrole (roditeljski odgoj, crkva, lokalna policija i sl.). Taj je postupak, prema Plattu, etiketiranje čitave jedne društvene skupine s dugoročnim posljedicama. Procesom etiketiranja maloljetničke delinkvencije bavio se i Chambliss koji je pratio delinkventni razvoj dvije skupine maloljetnih mladića. Prva skupina (engl. *Saints*) bila je sastavljena od osmorice perspektivnih mladića iz ‘dobrih’

obitelji, koji su bili najbolji učenici u školi, dobri sportaši i po svemu uzorni pripadnici društva. Istovremeno, oni su vodili dvostruki život. Noću bi se opijali, provaljivali u tuđe kuće, uništavali imovinu, sudjelovali u tučnjavama i sl. Zanimljivo je da tijekom dvije godine promatranja niti jedan od pripadnika te skupine zbog svog ponašanja nije bio uhićen niti mu je suđeno. Za razliku od njih, pripadnici druge skupine (engl. *Roughnecks*) čija društvena pozadina niti izbliza nije bila toliko afirmativna, neprestano su bili u sukobu sa zakonom i često privođeni od strane policije premda njihovo delinkventno ponašanje nije bilo ništa učestalije no ono prve skupine.

Učinci procesa etiketiranja razvidni su i u etiologiji povrata (recidivizma). Jedan od razloga zbog kojih primarni delinkventi često upadaju u kriminalni povrat je nemogućnost njihove potpune reintegracije u društvo nakon izdržane zatvorske kazne. Unatoč institutu rehabilitacije prema kojem se nakon nekoliko godina od izdržane (te oprostene ili zastarjele) kazne nitko ne može smatrati osuđivanim, često se događa da raniji osuđenici, pa i protekom rokova rehabilitacije, vrlo teško pronalaze posao, da ih se tretira kao 'građane drugog reda' i sl. Za njih nema posla i povratak 'starom' načinu života često je jedina mogućnost. Schwartz i Skolnick provedli su istraživanje u kojem su nastojali utvrditi utjecaj kriminalne karijere (ranijih osuda) na dobivanje posla nekvalificiranih fizičkih radnika. Formirane su četiri mape od kojih je u prvoj trebalo naznačiti da li je aplikant ranije osuđivan, u drugu su bili svrstani aplikanti protiv kojih je vođen kazneni postupak, ali su oslobođeni, u treću također osobe protiv kojih je postupak okončan oslobađajućom presudom ali uz dodatak pisma suca koji potvrđuje oslobađajuću presudu i naglašava pretpostavku okrivljenikove nedužnosti, a u četvrtu mapu aplikanti protiv kojih nije vođen kazneni postupak. Te su mape, nakon pristiglih prijavi, prezentirane poslodavcima koji su se o njima morali očitovati. Zanimljivo je da je samo jedan poslodavac pokazao daljnji interes za osuđivanog aplikanta, trojica za osobe iz druge mape, šest za aplikante koji su oslobođeni s prilogom sudbenog certifikata (treća mapa), dok je najveći interes poslodavaca bio za aplikante iz mape u kojoj su bili svrstane osobe koje nisu osuđivane. To je posljedica procesa etiketiranja u kojem kriminalna etiketa kao konačni produkt toga procesa prevladava nad svim ostalim okolnostima koje u konkretnom slučaju mogu biti i odlučujuće. U tom je smislu izniman doprinos teorije etiketiranja na potpunije shvaćanje načina na koji osuđivane osobe postaju objektima stereotipa i predrasuda i zbog kojih je njihovo ponovno uključivanje u normalan život značajno otežano.

PITANJA ZA PONAVLJANJE

1. Navedite i ukratko objasnite osnovne postavke teorije etiketiranja!
2. Što je to master status, a što retrospektivna interpretacija? Objasnite!
3. Objasnite proces stvaranja devijacije (od primarne do sekundarne) prema Lemertu!
4. Koje četiri društvene skupine u svojim studijama o teoriji etiketiranja razlikuje Becker?
5. Na koji način teorija etiketiranja pridonosi boljem razumijevanju etiologije maloljetničke delinkvencije i recidivizma?

7. Teorija diferencijalne asocijacije

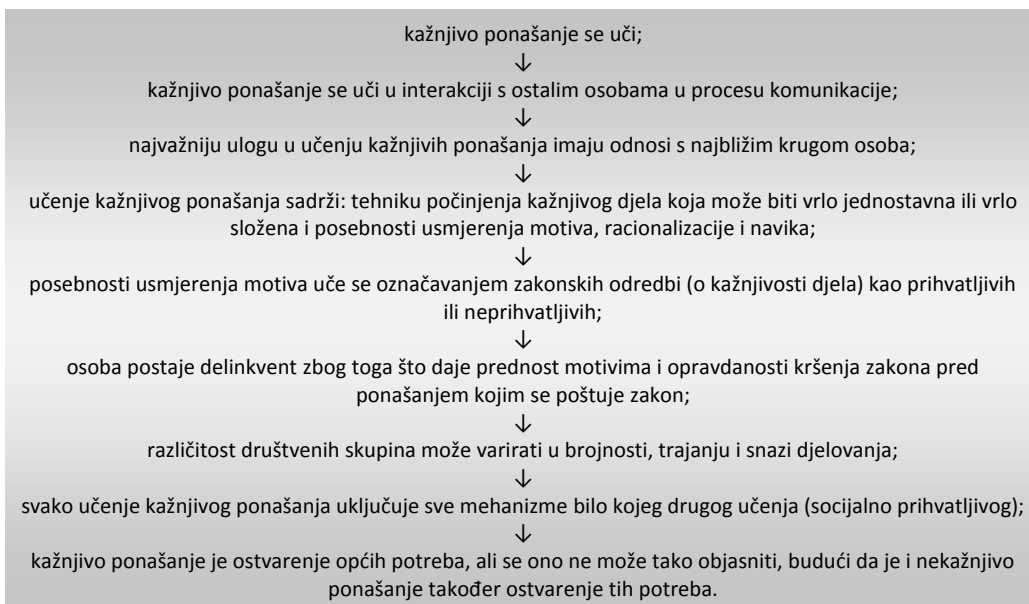
Literatura: *Burgess-Akers*, A Differential Association-reinforcement Theory of Criminal Behavior, *Social Problems*, 14 (1966), str. 128; *Cressey D.*, The Theory of Differential Association: an Introduction, *Social Problems*, 8 (1960), str. 2; *Derenčinović D.*, Uvod u kriminologiju i socijalnu patologiju s osnovama kaznenog prava, Zagreb, 2004; *McKay H.*, Differential Association and Crime Prevention, *Problems of Utilization, Social Problems*, 8 (1960), str. 25; *Sutherland E.*, Principles of Criminology, Philadelphia, 1947; *Sutherland-Cressey*, Criminology, Philadelphia, 1978; *Williams-McShane*, Criminological Theory, New Jersey, 1994.

Edwin Sutherland

Glavni predstavnik teorije diferencijalne asocijacije Edwin Sutherland predstavio je svoju teoriju u dvije verzije. Rad na prvoj verziji okončan je 1939. godine, dok je konačna verzija dovršena 1947. godine. Osnovna postavka teorije diferencijalne asocijacije jest da se kažnjivo ponašanje uči u interakciji s pripadnicima određene (delinkventne) skupine u procesu komunikacije. Sutherland je smatrao da nije svaki član skupine delinkvent, već samo onaj koji je u procesu komunikacije sa 'starijim' pripadnicima skupine od njih preuzeo tehnike počinjenja kaznenog djela i tehnike neutralizacije tj. internog opravdanja počinjenog kaznenog djela. Prvu analizu utjecaja skupine na prihvatanje standarda i tehnika skupine Sutherland je proveo u knjizi 'Profesionalni kradljivac'

(engl. *The Professional Thief*) u kojoj višestruki povratnik Chic Conwell govori o svojim iskustvima i međusobnim odnosima u gotovo polu-institucionaliziranom udruženju profesionalnih imovinskih delinkvenata. Prema prvoj verziji Sutherlandove teorije diferencijalne asocijacije koja se temelji, ali i isprepliće sa Sellinovom teorijom kulturnog konflikta, pravila ponašanja tzv. 'profesionalne supkulture', odnosno one grupe u kojoj pojedinac obavlja posao kao stalno zanimanje, gotovo redovito imaju primat pred sustavima vrijednosti i pravilima ponašanja temeljne kulture. Konačno oblikovana teorija diferencijalne asocijacije po Sutherlandu u njegovim ponovno objavljenim 'Načelima kriminologije' 1947. godine sadržava ove karakteristike:

Poslije Sutherlandove smrti u prepravljenim 'Načelima kriminologije' Donald R. Cressey je, ostavljajući devet glavnih karakteristika, pokušao objasniti njihovo djelovanje u različitim kriminogenim situacijama. Nakon smrti tog autora u daljnjim izdanjima istog Sutherlandovog kapitalnog djela, David F. Luckeball (posljednje 1992. godine) ne mijenja načelna stajališta o teoriji diferencijalne asocijacije. Doživljavajući opravdanu kritiku ova koncepcija je značajno modificirana od nekih drugih autora, među kojima valja posebno spomenuti Daniela Glasera koji je 1956. godine s nešto više subjektivnih elemenata uspostavio varijantu teorije diferencijalne asocijacije koja se naziva *teorija diferencijalne identifikacije*. Dodajući prvotnoj teoriji određene endogene čimbenike (u posebnosti osobe delinkventa koji uči kažnjivo ponašanje od članova njegove društvene skupine) pokušalo se odgovoriti na pitanje zašto samo neki, a ne svi članovi diferentne skupine koja je izložena istim utjecajima postaju delinkventi? Radi se o 'uspješnom učenju' delinkvencije samo kod onih članova skupine koji se iz određenih endogenih razloga *identificiraju* s onima koji se delinkventno ponašaju.

PITANJA ZA PONAVLJANJE

1. Objasnite dvije verzije Sutherlandove teorije diferencijalne asocijacije!
2. U čemu je utjecaj teorije kulturnog konflikta i ostalih ekoloških teorija na konačne postavke teorije diferencijalne asocijacije?
3. Koje su temeljne postavke teorije diferencijalne asocijacije objavljene u Sutherlandovim 'Načelima kriminologije'?
4. Objasnite u čemu se sastoji modifikacija Sutherlandove teorije i proces 'identifikacije' s osobama koje se delinkventno ponašaju?

8. Teorija genetske predispozicije za kažnjivo ponašanje

Literatura: *Beirne P.*, Heredity Versus Environment: A Reconsideration of Charles Goring's 'The English Convict 1913', *British Journal of Criminology* 3 (1988), str. 315; *Brunner i dr.*, Abnormal Behavior Associated With a Point Mutation in the Structural Gene for Monoamine Oxidase A, *Science*, 5133 (1993), str. 578; *Carey-Gottesman*, Genetics and Anti-social Behavior: Substance Versus Sound Bytes, Politics and the Life Sciences (Symposium on Genetics and Crime), 1 (1996), str. 88; *Crusio W.*, The Neurobehavioral Genetics of Aggression, *Behavior Genetics* 5(1996), str. 459; *Derenčinović D.*, Uvod u kriminologiju i socijalnu patologiju s osnovama kaznenog prava, Zagreb, 2004; *Fukuyama F.*, Kraj čovjeka? Naša posljednjeljudska budućnost, Zagreb, 2003. (prijev. M. Raos); *Jacobs i dr.*, Aggressive Behavior, Mental Sub-normality, and the XYY Male, *Nature*, 108 (1965), str. 1351; *Mednick-Christiansen*, Biosocial Bases of Criminal Behavior, New York, 1977; *Reif-Lesch*, Toward a Molecular Architecture of Personality, *Behavioural Brain Research*, 139 (2003), str. 1; *Vanyukov i dr.*, A Dinucleotide Repeat Polymorphism at the Gene for Monoamine Oxidase A and Measures of Aggressiveness, *Psychiatry Research*, 1-2 (1995), str. 35.

Još od početka razvitka fiziognomije i frenologije, a posebno u doba biološko-antropološkog pozitivizma nadahnutog Lombrosovim učenjem, znanstvenici su nastojali dokazati vezu između različitih naslijeđenih endogenih čimbenika i kriminalnoga razvitka. Skupni naziv za te pokušaje je teorija genetske predispozicije za kažnjivo ponašanje koja je prema konkretnom predmetu istraživanja podijeljena na: studije s blizancima, istraživanja usvojene djece čiji su biološki roditelji bili delinkventi, studije kromosomskih aberacija (kromosomopatija) te istraživanja individualnih i/ili skupnih 'kriminalnih gena'. Kronološki najstarije bile su studije blizanaca u kojima je promatran razvoj identičnih (monozigotskih) i dvojajčanih (polizigotskih) blizanaca i njihovo delinkventno ponašanje. U jednom od najsveobuhvatnijih istraživanja Christiansen i Mednick analizirali su ukupno 3.586 parova blizanaca rođenih u Danskoj u razdoblju od 1881. do 1910. godine. Promatrajući samo teže oblike kriminalnoga ponašanja oni su ustanovili da je vjerojatnost delinkventnoga ponašanja kod blizanaca kad je jedan od njih delinkvent 50% za identične blizance i 20% za dvojajčane. Neke novije studije rezultirale su sličnim rezultatima (npr. Rowe i Osgood). Najveću studiju o utjecaju bioloških roditelja na delinkventno ponašanje proveo je Mednick na uzorku od 14.427 usvojenika u Danskoj u razdoblju od 1924. i 1947. godine koji je došao do sljedećih zaključaka:

- među usvojenicima čiji biološki roditelji i usvojitelji nisu bili delinkventi njih je 13,5% osuđeno za kaznena djela;
- među usvojenicima čiji biološki roditelji nisu, a usvojitelji jesu bili delinkventi, njih 14,7% osuđeno je za kaznena djela;
- među usvojenicima čiji usvojitelji nisu, a biološki roditelji jesu bili delinkventi, njih 20% osuđeno je za kaznena djela;
- među usvojenicima čiji su i biološki roditelji i usvojitelji bili delinkventi, njih 24,5% osuđeno je za kaznena djela.

Slično je istraživanje provedeno i u Švedskoj na uzorku od 862 usvojena dječaka i 913 djevojčica koje je potvrdilo nalaze Mednickove studije, s tim da je čak i veća inklinacija delinkventnom ponašanju utvrđena kod usvojenih djevojčica. Ti zaključci na prvi pogled sugeriraju da na delinkventno ponašanje djece i maloljetnika većeg utjecaja ima delinkvencija njihovih bioloških roditelja no usvojitelja te da je nasljeđe vrlo važan ako ne i prevalantan kriminogeni čimbenik maloljetničke delinkvencije. Međutim, osnovna slabost ovih studija je u zanemarivanju različitih egzogenih uvjeta kojima su usvojena djeca bila izložena. Kada bi ti uvjeti bili kontrolirani, tada bi postavke navedenih studija mogle biti prihvaćene bez prigovora. Ovako, ostaje prigovor da okolnost da se veći broj usvojene djece ponaša delinkventno zbog delinkvencije svojih bioloških roditelja ne može biti korištena kao

nepobitni dokaz o izravnom i isključivom utjecaju biološkog nasljeđa na delinkventno ponašanje.

Sredinom 60-ih godina XX. stoljeća popularne su među znanstvenicima bile studije o kromosomskim aberacijama (kromosomopatijama). Broj kromosoma u organizmima je stalan. Čovjek ima 23 para kromosoma od čega je jedan par spolnih kromosoma (genosom) koji određuju spol djeteta. Žene od oba roditelja nasljeđuju X kromosome, dok muška djeca nasljeđuju X kromosom od majke i Y kromosom od oca. Kromosomi su nositelji gena - hipotetskih materijalnih čestica koje podržavaju nasljedne karaktere. Broj gena se razlikuje od kromosoma do kromosoma. Tako, primjerice, kromosom 19 ima gotovo 1.500 gena, uključujući i one koji su povezani s nasljednom sklonošću povišenoj razini kolesterola i s dijabetesom otpornim na inzulin. S druge strane, kromosom 13 ima samo 633 gena, no među njima su gen BRCA2 koji se povezuje s rakom dojke te geni povezani s tumorom oka, bipolarnim poremećajem i shizofrenijom. Svako odstupanje od normalnog broja kromosoma dovodi i do jače ili slabije izraženih fenotipskih promjena kao što su malformacije unutarnjih organa, mentalna retardacija i sl. Jedna od fenotipskih promjena je i tzv. dvostruki 'Y' sindrom koji se javlja u svakom od tisuću muške novorođenčadi. U jednom istraživanju je kod sedam muškaraca u uzorku od njih 200 koji su se nalazili na liječenju u jednoj bolnici u Škotskoj 1965. godine, pronađen dodatni Y kromosom, što je daleko veći postotak od incidencije toga kromosoma u općoj populaciji.

Serijski ubojica Richard F. Speck

Na daljnja je istraživanja i uznemirenost javnosti utjecao i nalaz dodatnog kromosoma kod zloglasnog serijskog ubojice Richarda Franklina Specka koji je 1966. godine u Chicagu okrutno usmrtio osam medicinskih sestara. Kasnija su istraživanja indicirala povezanost ovog kromosoma s visinom i niskim stupnjem inteligencije no veza između ove aberacije i kriminalnog ponašanja nije jednoznačno utvrđena. Upravo su zato i neki pokušaji obrane da se u sudskim postupcima ponašanje okrivljenika opravda postojanjem prekobrojnog kromosoma propali (npr. u predmetu State v. Roberts iz 1976. godine kada je sudac odbio obranu zbog neubrojivosti djelovanjem dodatnog kromosoma, s obrazloženjem da su postojeći medicinski dokazi nedostatni da bi uspostavili nedvojbeno povezanost između XYY defekta i kriminalnog ponašanja.)

Premda su rezultati dosada provedenih istraživanja pružili malo dokaza o postojanju 'kriminalnih gena', utvrđeno je da disfunkcije nekih gena ili skupine gena (tzv. kandidatski geni) mogu povećati rizik od antisocijalnog, impulzivnog pa i delinkventnog ponašanja. To je u obiteljskim studijama utvrđeno za deficit monoamin oksidaze (MAOA), enzima koji metabolizira serotonin, dopamin i norepinephrin. Brunner i dr. u jednom su istraživanju 1993. godine zaključili da muške osobe u obitelji kod kojih je konstatiran deficit ovog enzima inkliniraju agresivnom ponašanju i kaznenim djelima kao što su silovanje i podmetanje požara. U predmetu Mobley v. State iz 1995. godine u Engleskoj, odvjetnik okrivljenog za ubojstvo tražio je, zbog izbjegavanja smrtne kazne, od suda odobrenje da se njegov klijent podvrgne testiranju kako bi se utvrdio deficit monoamin oksidaze. Sud je taj zahtjev odbio s obrazloženjem da utjecaj genetske strukture na kriminalno

ponašanje nije općeprihvaćen u suvremenoj medicini pa rezultati eventualnog testiranja ne bi mogli biti korišteni kao dokaz u sudskom postupku. Ipak, neke su novije studije potvrdile da nedostatak monoamin oksidaze kod zlostavljane djece može biti značajan prediktor kasnijeg antisocijalnog ponašanja. Značajan je doprinos teoriji genetske predispozicije u posljednje vrijeme i rad finske znanstvenice Heikki Vartainen koja je 1995. godine u radu 'Slobodna volja i 5-hidroksitriptamin' analizirala različite aspekte utjecaja neurokemijskih procesa na agresivno ponašanje ljudi. Ona je utvrdila da je kod samoubojica iz uzorka i kod osoba osuđenih za kaznena djela s elementima nasilja konstatirana niska razina serotonina u moždanim stanicama što vrlo često dovodi do nekontroliranih izljeva bijesa i na najmanju provokaciju.

Postoji sumnja i strah da bi prenaplašavanje genetske predispozicije za delinkventno ponašanje bilo zbog više razloga nepoželjno. U prvom redu, odgovorni bi se političari mogli pozvati na to da ako je isključivo genetika uzrok delinkventnom ponašanju, tada nema potrebe investirati u programe socijalne prevencije. Isto tako, postoji bojazan da bi konačna identifikacija gena 'odgovornih' za delinkventno ponašanje mogla određenu suspektnu populaciju kod kojih postojanje tih gena bude utvrđeno dovesti u vrlo tešku poziciju presumirane odgovornosti. U konačnici bi moglo doći i do afirmacije tzv. znanstveno utemeljenog rasizma prema kojem bi država, kako bi se obranila od potencijalno opasnih pojedinaca koji nose kriminalnu genetsku poruku, mogla intervenirati i u mjere za sprječavanje rađanja, preventivnog zatvaranja suspektne populacije radi smanjivanja rizika i sl. Jedna od takvih preventivnih mjera u prošlosti je bila sterilizacija seksualnih delinkvenata koja je u SAD bila u primjeni od 1898. godine. Istraživanja javnog mnijenja iz tog vremena pokazala su da je javnost uglavnom podržavala (63% javnosti podržavalo je praksu prisilnih sterilizacija) ovu 'preventivnu' mjeru kod seksualnih delinkvenata koji se zbog svojih genetskih malformacija nisu u stanju kontrolirati i koji su opasni za društvo. Osim u SAD, sterilizacija opasnih delinkvenata, ali i iz eugeničkih razloga (na nedovoljno duševno razvijenim osobama), provodila se i u Engleskoj, Njemačkoj i skandinavskim državama. U konačnici bismo mogli zaključiti da predikcijska vrijednost genetskih informacija na ponašanje čovjeka nije osobito velika ako se uzima odvojeno od svih ostalih prediktora delinkventnog ponašanja. Ona ima svoju vrijednost i opravdanje samo ako se koristi zajedno sa svim ostalim utvrđenim čimbenicima. Ni u kom slučaju, međutim, eventualno utvrđene genetske devijacije ne smiju biti korištene na štetu čovjeka, a osobito ne kao osnova za poduzimanje mjera kao što su 'preventivno zatvaranje' i sl.

PITANJA ZA PONAVLJANJE

1. Koje vrste istraživanja (studija) obuhvaća teorija genetske predispozicije za kažnjivo ponašanje?
2. Što pokazuju studije u utjecaju nasljeđa na delinkventno ponašanje? Koji se osnovni prigovori mogu uputiti zaključcima tih studija?
3. Objasnite teoriju kromosomskih aberacija (kromosomopatija)!
4. Na koji način disfunkcije gena (tzv. kandidatski geni) mogu utjecati na povećanu agresivnost pa i delinkventno ponašanje?
5. Koje su opasnosti monokauzalnog biološkog pristupa uzrocima kažnjivih ponašanja?

9. Radikalna kriminologija

Literatura: *Barak-Bohm*, The Crimes of Homeless or the Crime of Homelessness? On the Dialectics of Criminalization, Decriminalization, and Victimization, *Contemporary Crises*, 13 (1989), str. 275; *Dekeseredy-Schwartz*, British and U.S. left realism: A Critical Comparison, *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 35 (1991), str. 248; *Derenčinović D.*, Uvod u kriminologiju i socijalnu patologiju s osnovama kaznenog prava, Zagreb, 2004; *Milovanović D.*, The Commodity Exchange Theory of Law, Crime and Social Justice, 16 (1981), str. 41; *Platt T.*, Prospect for a Radical Criminology in the United States, *Crime and Social Justice*, 1 (1974), str. 2; *Quinney R.*, Critique of Legal Order, Boston, 1974; *Quinney R.*, Class, State and Crime, New York, 1980; *Rusche-Kirchheimer*, Punishment and Social Structure, New York, 1939. (reprint 1968.); *Williams-McShane*, Criminological Theory, New Jersey, 1994.

Pokret radikalne (kritičke, nove, marksističke) kriminologije javlja se krajem 60-ih godina XX. stoljeća kao reakcija na sustav tradicionalne kriminologije koji unatoč brojnim pokušajima nije uspio pronaći zadovoljavajuća rješenja prevencije delinkvencije u društvu. Za razliku od tradicionalne kriminologije koja se temelji na pravnoj definiciji delinkvencije i koja pod tim pojmom podrazumijeva ona ljudska ponašanja koja su suprotna imperativnoj ili prohibitivnoj pravnoj normi, predstavnici radikalnog pravca u kriminologiji zalažu se za redefiniciju toga pojma. Njihova je kritika tradicionalne kriminologije usmjerena u prvom redu na usko shvaćanje pojma delinkvencije koji obuhvaća samo posljedice, a ne i uzroke stvarnih podjela u društvu. Kršenje pravnih normi samo je posljedica nepravdnosti tih normi koje same po sebi predstavljaju 'kriminalno ponašanje' jer su uspostavljene radi dominacije društvene manjine nad obespravljenom društvenom većinom. Prema bračnom paru Schwendinger kriminal je 'kršenje politički definiranih ljudskih prava kao što su pravo na rad, ljudsko dostojanstvo i samoodređenje, a ne takozvanih prava na sudjelovanje u natjecanju za neravnopravan dio bogatstva i moći'. Jedan od predstavnika radikalne teorije, Platt u svom radu, između ostalog, u vezi redefinicije pojma delinkvencije, navodi sljedeće:

'Potrebna nam je takva definicija delinkvencije koja odražava stvarnost pravnog sustava utemeljenog na sili i privilegijama... Ona mora odgovarati interesima iskorištenih i obespravljenih... Prihvatiti pravnu definiciju delinkvencije znači prihvatiti funkciju neutralnog prava...'

Ideja da je delinkvencija kategorija koja proizlazi iz socijalne strukture i da je pravi uzrok te pojave društvena disfunkcionalnost u kriminologiji nije nova. Na tim pretpostavkama temelji se koncept brojnih kriminoloških teorija, od simboličkog interakcionizma do teorije etiketiranja koje su u osnovi konfliktne teorije. Simbolički interakcionizam kritizira tradicionalno kriminološko shvaćanje da je kriminal patološka pojava i polazi od pretpostavke da je on u pluralističkom društvu samo jedan od vrlo raznovrsnih oblika ponašanja koji u takvom društvu ima svoju funkciju (funkcionalizam delinkvencije). Delinkvent je u konfliktu s društvom jer je njegovo 'pravo' biti različit i ponašati se različito od općeprihvaćenih društvenih standarda. Radikalna kriminologija, baš kao i simbolički interakcionizam, naglašava posebnosti motivacije delinkventa, s tom razlikom da je za simbolički interakcionizam ponašanje delinkventa manifestacija njegova prava na različitost u pluralističkom društvu, dok radikalna kriminologija nadahnuta marksističkom ideologijom odbacuje tezu 'pluralističkog društva' ide i korak dalje navodeći da je kriminal izraz protesta obespravljenih protiv društva 'koje se temelji na klasnim podjelama'. Delinkvencija u društvu nije patološka pojava već izraz nekonformizma (simbolički interakcionizam) i klasnog nekonformizma (radikalna teorija). Radikalna teorija nije samo spekulativni pristup u rješavanju uočenih društvenih problema već se temelji na empirijskim istraživanjima i komentaru kriminalnih statistika. Predstavnici radikalne teorije svoj pristup temelje na

statističkim pokazateljima prema kojima većina delinkvenata pripada siromašnim i obespravljenim slojevima radništva.

Intelektualni uzori predstavnicima radikalne teorije krajem 60-ih godina XX. stoljeća bili su Friedrich Engels, Karl Marx, Willem Adriaan Bonger, Georg Rusche i Otto Kirchheimer. Premda su vezu između gospodarskih uvjeta i delinkvencije isticali brojni filozofi i sociolozi prije Marxa i Engelsa, između ostalih Platon, Aristotel, Thomas More, Cesare Beccaria i drugi, nitko od njih nije se zalagao da se društvene promjene mogu ostvariti samo revolucionarnim metodama. Začetnici marksističke filozofije nisu se posebno bavili pitanjima kriminala u društvu. Oni su ga, međutim, smatrali jednim od rudimentarnih, no neorganiziranih i krajnje neučinkovitih sredstava borbe protiv 'klasne dominacije'. Tako je Engels u svojoj knjizi 'Uvjeti radničke klase u Engleskoj' objavljenoj 1845. godine povezanost kriminala i siromaštva istaknuo kao značajan politički problem:

'Naraniji i najuzaludniji oblik pobune protiv siromaštva i obespravljenosti bio je kriminal. Radnik je unatoč teškom radu živio u siromaštvu i uviđao je da privilegirana manjina živi u daleko boljim uvjetima od njega. Želja da bude jednak privilegiranim neutralizirala je naslijeđeni respekt prema nepovredivosti tuđe imovine i on je po prvi puta ukrao.'

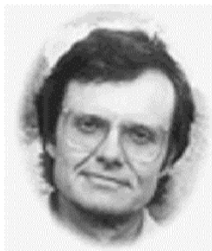
Willem Adriaan Bogner

Prvi kriminolog koji se sustavno bavio odnosom gospodarskih uvjeta i delinkvencije bio je nizozemac Willem Adriaan Bonger koji je u svojoj knjizi 'Kriminalitet i ekonomski uvjeti' objavljenoj 1905. godine na francuskom jeziku usporedio ekonomske uvjete u primitivnom i suvremenom društvu. U toj knjizi Bonger objašnjava da je društveno okruženje naših primitivnih predaka bilo uvjetovano sredstvima za proizvodnju koja su pripadala svima. To je društvo bilo solidarno i u njemu su svi pomagali jedni drugima. U uvjetima obilja svi su uživali u prekomjernoj potrošnji dok su za neimaštine svi solidarno gladovali. Stvaranjem viška vrijednosti došlo je do razvitka društva u kojem je utrka za profitom postala pravilo, a altruizam iznimka. Takvo društvo pogoduje širenju delinkvencije jer stvara uvjete koji doprinose slabljenju društvene odgovornosti i brige za drugoga. Nakon početka njemačke okupacije Nizozemske, Bonger je, odbivši emigrirati u SAD, počinio samoubojstvo u svibnju 1940. godine. Njegov je kriminološki doprinos izvršio značajan utjecaj ne samo na njemačke lijevo orijentirane filozofe Frankfurtske škole, već i na pokret radikalne kriminologije krajem 60-ih godina XX. stoljeća. Za razliku od Bongera koji je odbio emigrirati pred nacističkim režimom, glavni predstavnici Frankfurtske škole Georg Rusche i Otto Kirchheimer, svoj su rad započeli na Sveučilištu u Frankfurtu, nastavili najprije u Parizu, a potom i u SAD. Njihova knjiga 'Kazna i društvena struktura' nije samo značajna kriminološka već i penološka studija jer se bavi procesom nastanka i racionalizacije sustava kaznenopravnih sankcija kao jednog od mehanizama društvene kontrole. Sadržaj kaznenopravnih sankcija, prema Ruscheu i Kirchheimeru, oduvijek je bio uvjetovan proizvodnim sredstvima u društvu i dostupnošću radne snage. Kao primjer za to oni navode kaznu upućivanja osuđenika na galije. Težak fizički rad veslača na galijama nije bio u funkciji kriminalne politike, već ekonomske politike kojoj je besplatna radna snaga bila neophodno potrebna u uvjetima tehnološke nerazvijenosti. Razvitkom tehnologije, nestala je ekonomski (a ne kriminalnopolitički) uvjetovana potreba za slanjem osuđenika na galije.

Službenim početkom djelovanja radikalne teorije u literaturi se smatra Nacionalna konferencija o devijantnosti (engl. *National Deviancy Conference*) koja je 1968. godine održana u Londonu uz sudjelovanje više od 300 intelektualaca koji su tradicionalnu kriminologiju u svom proglasu označili kao ‘servilnu pomoćnicu sustava koji se temelji na dominaciji manjine nad većinom.’ Nešto kasnije, 1973. godine izdana je i prva publikacija posvećena isključivo radikalnoj kriminologiji pod nazivom ‘Nova kriminologija’ (engl. *The New Criminology*).

Richard Quinney

Glavni predstavnik radikalne teorije 70-ih godina XX. stoljeća, Richard Quinney razlikuje kaznena djela represije i dominacije od kaznenih djela prilagođavanja. Kaznena djela represije i dominacije čine kriminal privilegiranih slojeva (klasa) u društvu. To je oligarhija koja radi očuvanja svojih privilegiranih pozicija iskorištava mehanizme društvene kontrole (državu i pravo). To su kaznena djela kontrole (prekoračenja zakonskih ovlaštenja policije i tijela kaznenog pravosuđa), kaznena djela izvršnih državnih organa (razne afere, ratni zločini pa i državni terorizam) i kaznena djela gospodarske dominacije (onečišćenje okoliša, monopolizam i sl.). Subjekti kaznenih djela prilagođavanja su pripadnici obespravljene i iskorištavane društvene većine koji se na taj način prilagođavaju (adaptiraju) opstanku u uvjetima grabežljivog (predatorskog) društva. Kriminal prilagođavanja nije ništa drugo do reakcija na iskorištavanje i ugnjetavanje, a prema najradikalnijim predstavnicima ove teorije, on je sastavni dio ‘klasne borbe’ protiv nepravdi kapitalističkog sustava.

Šest postavki Richarda Quinneya o klasnoj uvjetovanosti kriminala u društvu:

- (definicija kriminala) – kriminal je definicija ljudskog ponašanja koju stvaraju ovlaštene strukture u politički organiziranom društvu;
- (formulacija definicije kriminala) – kriminal su ona ljudska ponašanja koja su u sukobu s interesima onih segmenata koji kreiraju društvenu politiku;
- (primjena definicije kriminala) – definiciju kriminala primjenjuju segmenti društva koji imaju ovlast stvarati i provoditi antikriminalnu politiku kroz instrumente kaznenog pravosuđa;
- (utjecaj definicije kriminala na ponašanje ljudi) – obrasci ponašanja u društvu formiraju se s obzirom na postojeće definicije kriminala;
- (konstrukcija koncepcije kriminala) – koncepcija kriminala stvara se u određenim segmentima u društvu i potom distribuira kroz ostale segmente različitim sredstvima komunikacije;
- (socijalna zbiljnost kriminala) – socijalna zbiljnost kriminala posljedica je stvaranja i primjene definicije kriminala, obrazaca ponašanja na koji se te definicije odnose i stvaranja koncepcija kriminala.

Sredinom 80-ih godina XX. stoljeća javljaju se neki novi pravci u okviru radikalne teorije od kojih su najznačajniji tzv. lijevi realizam, anarhistička kriminologija i mirotvorna kriminologija, postmodernistička (konstitutivna) kriminologija itd. Glavni zadatak lijevog realizma je da se temeljne ideje radikalne teorije ugrade u politiku suzbijanja kažnjivih ponašanja kao dio globalne socijalne politike, bez da izgube svoju kritičku perspektivu. Predstavnici ovog pravca radikalne kriminologije (Young, Dekeseredy) koji se može nazvati i eklektičkim (umjerenim, srednjim), kombiniraju osnovne postavke ‘posuđene’ iz tradicionalne i radikalne kriminologije i predlažu četiri varijable na kojima temelje svoje viđenje kriminala u društvu: žrtva, počinitelj, država i zajednica. S druge strane, anarhistička kriminologija koja se temelji na filozofiji i praksi anarhizma izlazi iz marksističkog okvira

radikalne teorije jer je ona, iako prihvaća revoluciju kao način za ostvarivanje društvenih promjena, protiv svakog sustava, pa i onog za koji se zalaže marksistička filozofija. Jedan od glavnih predstavnika anarhističke kriminologije Ferrell, smatra da se dominacija ne ostvaruje samo kroz prisilu (isključiva teza marksističkog pravca u radikalnoj teoriji) već i kroz strukture znanja, opažanja i razumijevanja. U tom je smislu dominacija posjedovanje kontrole nad definiranjem pojava, njihovim praćenjem i interpretacijom. Funkcija anarhizma je u 'demitologiziranju' koncepata centralistički organiziranog društva i u stvaranju decentraliziranog društva koje uvažava različitosti i toleranciju. Instrumenti formalne društvene kontrole (država i pravo) u anarhističkoj državi zamjenjuju se kolektivnim pregovorima pojedinaca i skupina kojima oni pripadaju. Quinney se potkraj 80-ih godina XX. stoljeća intenzivnije zalagao i za novi kriminološki pravac u okviru radikalne teorije, tzv. 'mirotvornu' kriminologiju (engl. *peacekeeping criminology*). Prema osnovnim postavkama toga pravca, težište djelovanja antikriminalne politike trebalo bi preusmjeriti s motivacije delinkventnoga ponašanja na globalnu razinu motivacije u međuljudskim odnosima. Naime, delinkvencija je prirodna posljedica stanja u kojem motivi koji pokreću ljude u svakodnevnim odnosima postaju egoistični i ne idu za suradnjom već za zadovoljavanjem vlastitih potreba. Za to je odgovorno društvo koje stvara obrazac međuljudskih odnosa kojem nedostaje kohezija i odgovornost jednih prema drugima. Mirotvorna kriminologija inzistira na ponovnom uspostavljanju društvenih veza među ljudima i favorizira mjere neformalne društvene kontrole kroz tzv. restorativnu pravdu i alternativne kaznenopravne sankcije u kojima se funkcija društva ograničava samo na posredovanje (medijaciju) između delinkventa i žrtve. Postmodernistička (konstitutivna) kriminologija čiji su glavni predstavnici Henry, Milovanovic i Barak, odstupa od modernog pozitivističkog empirizma i potrage za uzrocima delinkvencije i koncentrira se na proučavanje procesa nastanka delinkvencije u interakciji endogenih čimbenika (ličnost) i egzogenih čimbenika (organizacijska društvena struktura).

Radikalnoj teoriji može se uputiti niz prigovora. Najprije u vezi njezina naziva. Pretenciozno je određeni kriminološki pristup nazvati radikalnim jer su sve kriminološke teorije u izvjesnom segmentu bile radikalne. Tako je pozitivistička teorija nesumnjivo bilo radikalna jer je njezin deterministički koncept bio korjenito (radikalno) različit od tada uvriježenih shvaćanja o slobodi ljudske volje. Jednako bi se moglo reći i za teoriju anomije čije su postavke o uvjetovanosti delinkvencije disfunkcionalnostima u društvenoj strukturi značile raskorak od tada popularnih teza pozitivističke škole o delinkvenciji kao manifestaciji individualne patologije. Isto tako niti naglašavanje da se radi o 'kritičkoj' kriminologiji nije nešto što ovu teoriju čini različitom od ostalih teorija koje su također u osnovi kritičke. Pozitivistička teorija nastala je kao reakcija na temeljne zasade klasične škole i postavke pozitivističke škole temelje se upravo na kritici prethodnika čiji su argumenti podrugljivo etiketirani kao 'klasični' odnosno zastarjeli. Nije sasvim točno niti reći da se radi o marksističkoj kriminologiji jer su neki pravci unutar teorije, primjerice anarhistička kriminologija, potpuno suprotne osnovnim postavkama filozofije marksizma, kao niti da se radi o 'novoj' kriminologiji jer su prve ideje ovog pravca nastale još prije gotovo stotinu godina, dakle daleko prije nekih, i danas aktivnih i 'živih' teorija. Sadržajno, osnovna slabost radikalne teorije jest njezin monokauzalni pristup u kriminološkoj etiologiji. Složeni problem delinkventnoga ponašanja radikalna teorija temelji na shematiziranim obrascima društvenih odnosa i na paradigmi klasne borbe, zanemarujući pritom sve ostale endogene i egzogene čimbenike i njihov utjecaj u kriminogenezi.

PITANJA ZA PONAVLJANJE

1. Navedite i ukratko objasnite osnovne odrednice radikalne kriminologije! Zbog čega se ona naziva još i 'kritičkom' odnosno 'novom'?
2. Što to znači da radikalna teorija ne prihvaća pravno određenje delinkvencije? Objasnite!
3. Na koji način Bonger i pripadnici Frankfurtske škole objašnjavaju uzroke delinkvencije u društvu?
4. Koji se događaj smatra službenim početkom djelovanja radikalne teorije u kriminologiji?
5. Navedite i komentirajte osnovne postavke o uzrocima delinkvencije u društvu R. Quinneya! U čemu je razlika između kriminala dominacije i kriminala prilagođavanja?
6. Koji su novi pravci u radikalnoj teoriji?
7. Koje osnovne prigovore možete uputiti radikalnoj teoriji (kriminologiji)? Objasnite!

10. Ostale kriminološke teorije

Literatura: *Adler i dr.*, Criminology, New York, 1991; *Brown i dr.*, Explaining Crime and its Context, Cincinnati, 1996; *Caldwell R.*, Criminology, New York, 1956; *Chapman J. R.*, Economic Realities and the Female Offender, Lexington, 1980; *Cohen-Felson*, Social Change and Crime Rate Trends: A Routine Activities Approach, American Sociological Review, 44 (1979), str. 588; *Derenčinović D.*, Uvod u kriminologiju i socijalnu patologiju s osnovama kaznenog prava, Zagreb, 2004; *Dobash-Dobash*, Violence Against Wives: The Case Against Patriarchy, New York, 1979; *Feinman C.*, Women in the Criminal Justice System, New York, 1986; *Gallier-McCartney*, Criminology, Power, Crime and Criminal Law, Homewood, 1977; *Horvatić Ž.*, Osnove kriminologije, Zagreb, 1998; *Maguire i dr.*, The Oxford Handbook of Criminology, Oxford, 1994; *Matza D.*, Becoming Deviant, New York, 1969; *Singer M.*, Kriminologija, Zagreb, 1994; *Šeparović Z.*, Kriminologija i socijalna patologija, Zagreb, 1987; *Williams-McShane*, Criminological Theory, New Jersey, 1994.

Prema teoriji **rutinske aktivnosti** (engl. *routine activity*) čiji su glavni predstavnici Cohen i Felson svakodnevni život obilježen je nizom tzv. ‘rutinskih aktivnosti’ poput odlaska u školu ili na posao, vožnje u gradskom prijevozu i sl. S obzirom da obrasci kriminalnog ponašanja slijede obrasce normalnog ponašanja, u uvjetima društvenih promjena dolazi do poremećaja u rutinskoj aktivnosti zbog socijalne dezorganizacije i delinkventno ponašanje postaje jedna vrsta prilagođene rutinske aktivnosti. Delinkventno ponašanje rezultat je zajedničkog djelovanja tri zasebna čimbenika – motiviranog počinitelja, pogodne mete i nepostojanja odgovarajuće kontrole. To znači da će do delinkventnog ponašanja kao rutinske aktivnosti u stanju socijalne dezorganizacije doći samo ako postoje svi navedeni čimbenici. Drugim riječima, na primjeru krađe to znači da će do krađe doći samo ako je osoba motivirana oduzeti tuđu pokretnu stvar, ako je takva stvar pogodna meta i ako nema odgovarajuće kontrole koja bi potencijalnog počinitelja odvratila od krađe.

U posljednjih trideset godina razvile su se i brojne kriminološke teorije koje daju doprinos boljem razumijevanju delinkvencije žena. Jedna od tih je i **teorija ekonomske marginalizacije** (Feinman i Naffine), čija je temeljna postavka da je porast ženske delinkvencije posljedica nepostojanja zakonitih mehanizama i prilika da taj dio populacije ostvari sve individualne i socijalne potrebe. U okviru radikalne teorije 70-ih godina XX. stoljeća nastale su i teorije **radikalne feminističke kriminologije** (Griffin, Smart, Dobash i Dobash) prema kojima je ženska delinkvencija u društvu oblik pobune protiv kapitalističkog društvenog sustava koji se temelji na patrijarhalnim odnosima i seksizmu. U takvom sustavu žene su samo oruđe sustava u procesu humane reprodukcije koja se ostvaruje kroz instituciju braka. **Liberalna verzija feminističke kriminologije** (Chapman) značajno je umjerenija i zalaže se za jednakost žena i njihovu potpuniju zaštitu kroz sustav kaznenog pravosuđa. U kriminologiji je i danas vrlo popularna **teorija društvenih veza** čiji su glavni predstavnici Gresham Sykes i David Matza. Kritizirajući Cohenovu teoriju supkultura oni smatraju da su čak i pripadnici maloljetničkih bandi ‘vezani’ dominantnim sustavom vrijednosti nekoga društva manifestiranim u moralu, zakonima itd. Ono čime se takve osobe služe da bi relativizirale snagu tih društvenih veza jesu tehnike neutralizacije koje delinkventu omogućavaju da privremeno suspendira autoritet tih veza kako bi ‘slobodno’ mogao počinuti kazneno djelo. Vrlo slična ovoj teoriji je i **teorija društvene kontrole** čiji je glavni predstavnik Travis Hirschi. On je odbacio tezu o motivaciji počinitelja kao kriminogenom čimbeniku. Ljudi su originalno sebični i egoistični i njihovo je ponašanje uvijek determinirano isključivo zadovoljenjem vlastitih potreba i interesa. Jedina zapreka takvom ponašanju su mehanizmi društvene kontrole. Stoga za delinkventno ponašanje nisu zaslužne, kako su to tvrdili predstavnici teorije društvenih veza, tehnike neutralizacije, već slabljenje mehanizama društvene kontrole. Društvena kontrola ima četiri osnovna obilježja – pripadnost, angažiranost, predanost i povjerenje (uvjerenje). Prvi element označava stupanj povezanosti

potencijalnog delinkventa s osobama (roditelji, prijatelji i sl.) i institucijama (škola, sportski klubovi i sl.). Što je ta povezanost izraženija to je manja vjerojatnost da će doći do delinkventnog ponašanja. Uz pripadnost značajan je element i angažiranost. Može se reći da je stupanj angažiranosti potencijalnog delinkventa u socijalno prihvatljivim aktivnostima obrnuto razmjeran s rizikom od delinkventnog ponašanja. Drugim riječima, što je netko zaokupljeniji svojim aktivnostima, npr. članstvom u nekom sportskom klubu, to je manje vjerojatno da će se odati delinkventnom ponašanju. Angažiranost implicira i predanost koja se može kvantificirati kroz godine rada, treninga, obuke i sl. Radi se zapravo o investiciji u samoga sebe. Onaj tko je u samoga sebe investirao mnogo novca, vremena, truda i ostalih resursa, taj može mnogo i izgubiti ako prekine sa svojim načinom života i počne se ponašati suprotno zakonu. Svi navedeni elementi društvene kontrole dovode i do četvrtog, vjerojatno najvažnijeg, a to je povjerenje koje osoba ima u sustav društvene kontrole. Rizik od delinkvencije bit će vrlo mali ako osoba vjeruje u sustav društvenih normi i prihvaća ih kao vlastita pravila, a ne nametnuta izvana. Takav je sustav, prema Hirschiju, najučinkovitiji jer društvena kontrola dolazi iznutra.

Pod utjecajem teorije kulturnog konflikta i teorije diferencijalne asocijacije nastala je **teorija supkultura**. Ona definira supkulturu kao jednu od kultura u okviru vladajuće (dominantne) koja ima vlastite norme ponašanja, vjerovanja i sustav vrijednosti. Do razvoja supkultura dolazi kad osobe koje su okupljene 'u nuždi' dijele osjećaj izoliranosti i odbačenosti od svih događanja u dominantnoj kulturi. Premda pripadnici supkulturnih skupina, a to mogu biti maloljetničke bande, zatvorenička supkultura, getoizirane skupine po rasnoj ili etničkoj pripadnosti itd., uvažavaju i neke norme dominantne kulture, njihov je način života bitno različit od pripadnika dominantne kulture. Glavni predstavnici teorije supkulture, Cohen, Cloward i Ohlin razvili su ovu teoriju na temelju promatranja odnosa u maloljetničkim bandama. U takvim skupinama dominira i jedna posebna vrsta supkulture, a to je supkultura nasilja (Miller) kao izraz u toj skupini dominantnog vrijednosnog suda da je u rješavanju određenih društvenih problema i uopće u određenim društvenim situacijama opravdana uporaba sile. Djeca iz siromašnih obitelji imaju vrlo male mogućnosti adaptirati se dominantnoj kulturi srednjeg društvenog sloja koja je ugrađena u odgojno-obrazovni sustav. Zbog nemogućnosti adaptacije djeca iz siromašnih obitelji postaju frustrirana i u okvirima vlastite supkulture udružuju se s onima koji su im slični. U takvim udruženjima delinkventno ponašanje nema nikakvu drugu svrhu osim da se njime iskaže otvoreni prijezir prema normama i vrijednosnom sustavu dominantne kulture. Drugim riječima, pripadnici maloljetničkih bandi ne krađu zato da bi se prehranili ili da bi ukradene stvari prodali, već samo zato da razbiju 'tabu' dominantne kulture o nedopuštenosti krađe. Bande maloljetnika karakterizirane su visokim stupnjem međusobne lojalnosti članova i nepromišljenim, često vrlo impulzivnim djelovanjem kojem je cilj oslobađanje od napetosti (frustracija) i postizanje kratkotrajne ugone (engl. tzv. *short-run hedonism*).

Teorija imitacije čiji je glavni predstavnik Gabriele Tarde polazi od pretpostavke da je ponašanje (uključujući i kriminalno) posljedica imitiranja drugih ljudi. Osnovno pravilo teorije imitacije jest da ljudi koji se na socijalnoj ljestvici nalaze niže, imitiraju one iznad sebe. Time se kroz postupak imitacije osoba identificira s nekim karakteristikama imitirane osobe (postupci, karakter, ličnost, stavovi). Kratkoročno imitiranje je moda dok dugotrajno ponašanje kojim se osoba identificira sa svojim uzorom poprima karakteristike običaja. Identifikacija kroz postupak imitacije vrsta je obrambenog mehanizma kojim ličnost nastoji ublažiti posljedice frustracijskog konflikta do kojeg dolazi ako osoba zbog nekih prirodnih ili društvenih zapreka nije u stanju zadovoljiti svoje potrebe. Taj je mehanizam društveno prihvatljiv, pa i poželjan, ukoliko se osoba identificira s uzorom čije je ponašanje društveno

korisno. Međutim, čest je slučaj da se osoba, vrlo često maloljetnik, kroz postupak imitacije identificira s nekim čije ponašanje nije društveno prihvatljivo ili je čak i društveno opasno i u takvim situacijama imitacija postaje važan kriminogeni čimbenik.

PITANJA ZA PONAVLJANJE

1. Objasnite teoriju rutinske aktivnosti! Na koji način delinkventno ponašanje postaje vrsta prilagođene rutinske aktivnosti?
2. Navedite i ukratko objasnite feminističke teorije u suvremenoj kriminologiji! Da li prema tim teorijama kod delinkvencije žena prevladavaju endogeni ili egzogeni čimbenici? Objasnite!
3. U čemu je razlika između teorije društvenih veza i teorije društvene kontrole? Što je tehnika neutralizacije? Koja su četiri elementa (obilježja) društvene kontrole? Objasnite svako od tih obilježja!
4. Navedite i ukratko objasnite osnovne odrednice teorije supkultura! Objasnite motivacijsku specifičnost maloljetničke grupne delinkvencije!
5. Koje su osnovne postavke teorije imitacije? U čemu je razlika između kratkoročnog i dugotrajnog imitiranja?

Četvrto poglavlje

OSNOVE KAZNENOG PRAVA

1. Uvod

Kazneno pravo moguće je odrediti kao kazneno pravo u širem smislu i kazneno pravo u užem smislu. Kazneno pravo u širem smislu je dio pravnog sustava ili svi dijelovi pravnog sustava u određenoj državi koji sadrže propise kojima se određuju kažnjiva ponašanja. To su sva ona ponašanja pojedinaca (fizičkih osoba) ili pravnih osoba koja su zbog njihove neprilagođenosti zajedničkom životu, pogibeljnosti za određene vrijednosti i dobra u toj zajednici ili iz drugih razloga neprihvatljiva i zbog toga zabranjena. Njih treba sprječavati, pojavne oblike takvih ponašanja treba reducirati i svesti ih na najmanju moguću mjeru, a neke od njih po mogućnosti i posve eliminirati. Da bi se to postiglo, onima koji bi mogli počinuti neko od tih zabranjenih ponašanja (djela) treba staviti u izgled određeno zlo koje će se prema njima primijeniti ako počine to djelo. To zlo je kazna, pa se zbog toga i sva ponašanja za koja se prema počinitelju može primijeniti kazna nazivaju upravo kažnjiva ponašanja. Kaznenim pravom u užem smislu, jednostavno rečeno, nisu obuhvaćena sva kažnjiva ponašanja odnosno propisi kojima se određuju sva kažnjiva ponašanja u nekom pravnom sustavu već samo neka i to ona najteža. Koja su to i kako se ona nazivaju ovisi o posebnostima svakog pravnog sustava. Kazneno pravo je dakle sustav svih propisa kojima se u našoj državi određuje koja su ponašanja kaznena djela i koje se kazne i druge kaznene sankcije i pod kojim uvjetima mogu primijeniti prema njihovim počiniteljima. Kazneno pravo je supsidijarno i fragmentarno. Ono je supsidijarno zbog toga što se primjenjuje tek ukoliko svi ostali instrumenti socijalne kontrole, a osobito ostali pravni mehanizmi, nisu u stanju zaštititi temeljne vrijednosti o kojima je riječ. Tu se kazneno pravo javlja kao posljednji izraz opće volje (*voluntas generalis*) za zaštitom općih vrijednosti. Isto tako, kazneno pravo je fragmentarno jer zaštićena dobra (koja time postaju i kaznenopravna dobra) štiti samo od nekih napada tj. samo pod određenim okolnostima. Na primjeru KZ *ultima ratio* klauzula koja govori o supsidijarnosti i fragmentarnosti kaznenopravne zaštite propisana je u članku 1: 'Kaznena djela i kaznenopravne sankcije propisuju se samo za ona ponašanja kojima se tako ugrožavaju ili povrjeđuju osobne slobode i prava čovjeka te druga prava i društvene vrijednosti zajamčene i zaštićene Ustavom Republike Hrvatske i međunarodnim pravom da se njihova zaštita ne bi mogla ostvariti bez kaznenopravne prisile.' U stavku 2. stoji: 'Propisivanje pojedinih kaznenih djela te vrste i mjere kaznenopravnih sankcija za njihove počinitelje temelji se na nužnosti kaznenopravne prisile i njezinoj primjerenosti jakosti i naravi opasnosti za osobne slobode i prava čovjeka te druge društvene vrijednosti.' U svom dugotrajnom razvitku kazneno je pravo od privatnoga postalo javnim pravom (*ius publicum*) koje kaznu ne primjenjuje zbog toga što je to u interesu žrtve kaznenoga djela već u interesu čitave društvene zajednice i svih njezinih pripadnika. Iz toga proizlazi da se pravo kažnjavanja (*ius puniendi*) prenosi od pojedinca na državu propisivanjem kazni u pravnom sustavu za određena ponašanja i time zapravo pretvara u zakonsko pravo tj. kazneno pravo u objektivnom smislu (*ius poenale*). Suvremeno kazneno pravo, kao ultimativni instrument zaštite temeljnih vrijednosti društvene zajednice i svih njezinih pripadnika, sadrži brojne instrumente unutarnje konzistencije kojima se omogućava njegova supsidijarnost i fragmentarnost s jedne strane, ali i zaštita svakog pojedinog člana društvene zajednice od represivnih instrumenata kojima to pravo raspoláže na razini pravne norme i u njezinoj primjeni. Radi se o načelu zakonitosti (*nullum crimen nulla poena sine lege*) specificiranom kroz zahtjeve za pisanim zakonom (*nullum crimen sine lege scripta*), zabranom analogije (*nullum crimen sine lege stricta*), za određenošću zakonskih opisa kaznenih djela (*nullum crimen sine lege certa*), zabranom retroaktivnosti (*nullum crimen sine lege praevia poenali*), i kaznom utemeljenom na zakonu (*nulla poena sine lege*). Tome treba pridodati i iznimno značenje načela krivnje (*nullum crimen nulla poena sine culpa*) koje primjenu kazne (ili neke

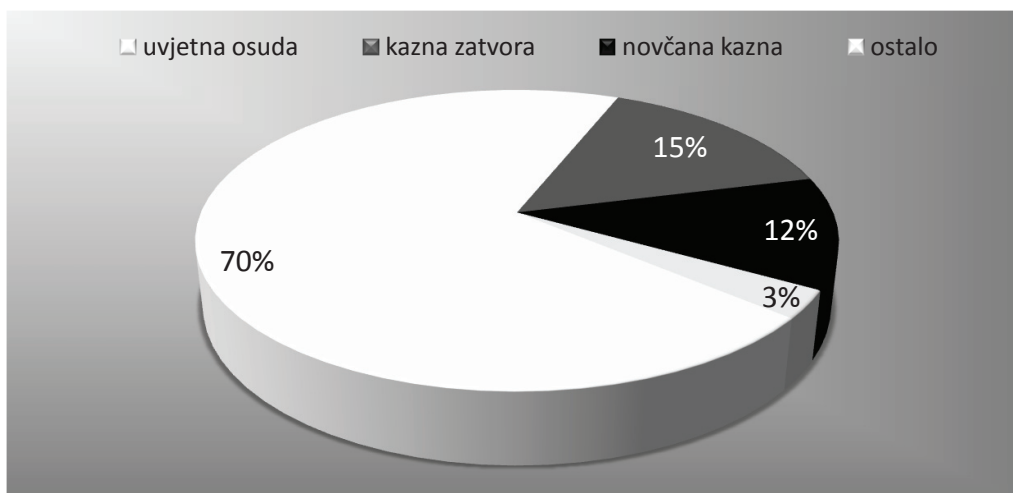
druge kaznenopravne sankcije: uvjetne osude, sudske opomene, sigurnosnih mjera ili odgojnih mjera) čini ovisnom o krivnji (ubrojivost + oblik krivnje manifestiran kao namjera ili nehaj + svijest o protupravnosti) počinitelja u trenutku počinjenja (*tempore criminis*) kaznenoga djela odnosno ostvarenja njegovih zakonskih obilježja. Kazneno pravo se dijeli na opći dio i posebni dio. Opći dio kaznenog prava sadrži tzv. pretpostavke kažnjivosti. Radi se o nizu odredaba koje moraju biti ispunjene da bi u konkretnom slučaju neka osoba bila proglašena krivom za neko kazneno djelo iz kataloga inkriminacija posebnog dijela. Posebni dio sadrži katalog inkriminacija, odnosno kaznena djela kojima se ugrožavaju odnosno povređuju temeljne ustavom zaštićene vrijednosti kao što su život i tijelo, država, spolne slobode, pravosuđe, čast i ugled itd. S obzirom da bi izlaganje svih sadržaja općeg i posebnog dijela kaznenog prava u značajnoj mjeri prelazilo okvire ovoga rada (radi se o jednom od sistemskih predmeta koji se u detalje studira na pravnim fakultetima), u nastavku su obrađeni samo oni fragmenti materije koji su relevantni za područje socijalnog rada. Iz općeg dijela to su kaznenopravne sankcije, a iz posebnog dijela pravni okviri kaznenih djela obrađenih u drugom poglavlju ovoga udžbenika (učenje o pojavnim oblicima kažnjivih ponašanja - fenomenologija). Osim toga, u nastavku su obrađene i osnove maloljetničkog kaznenog prava kao i pravni položaj osoba s duševnim smetnjama.

2. Opći dio kaznenog prava - kaznenopravne sankcije

Literatura: Bačić-Pavlović, Komentar kaznenog zakona – drugi dio, Zagreb, 2006; Cvitanović L, Svrha kažnjavanja u suvremenom kaznenom pravu, Zagreb, 1999; Garačić, Kazneni zakon u sudskoj praksi, Zagreb, 2006; Horvatić i dr., Rječnik kaznenog prava, Zagreb, 2002; Horvatić Ž., Kazneno pravo – opći dio I, kazneno pravo, povijest kaznenog prava, kaznenopravne sankcije, Zagreb, 2003; Horvatić Ž., Novo hrvatsko kazneno pravo, Zagreb, 1997; Horvatić-Novoselec, Kazneno pravo – opći dio, Zagreb, 2001; Novoselec P., Opći dio kaznenog prava, Zagreb, 2007; Pavišić-Grozdanić-Veić, Komentar Kaznenoga zakona, Zagreb, 2007; Zlatarić B., Krivično pravo, Opći dio, I. sv., priredio, Zagreb, 1977; Zlatarić, Krivični zakonik u praktičnoj primjeni – kritički pregled judikature, Zagreb, 1956.-1958.

Ono što sustav kaznenoga prava čini bitno (kvalitativno) različitim od svih ostalih sustava reakcije na zabranjena ponašanja, jest kazna. Uronjena u sustav kaznenopravnih sankcija (u hrvatskom sustavu kaznenopravne sankcije su kazne, mjere upozorenja, sigurnosne mjere i odgojne mjere) ona predstavlja zlo kojim se prijeti počinitelju zabranjenog ponašanja i koje se prema njemu primjenjuje. Neke definicije pojma kazne iz naše starije kaznenopravne literature nesumnjivo akcentiraju ontološku kvalitetu zla imanentnog kategoriji kazne: ‘Kazna je zlo koje je od države unutar javnog pravnoga reda sudom određeno za zločinca zbog njegova zločina...’. U biti kazne, dakle, jest određeno zlo koje je u suvremenim kaznenopravnim sustavima u odnosu na ranije kazneno pravo, reducirano do minimuma. U tome se ogleda utilitaristički nazor suvremenih kaznenopravnih sustava koji radi ostvarivanja svrhe kažnjavanja (opća i posebna prevencija) na zlo iz kaznenoga djela koje nastoje učiniti neškodljivim odgovaraju sa što je moguće manjom kvalitetom i kvantitetom umjetnoga zla u formi kazne. Tu kazna prestaje biti pravednom odmazdom negacije ranijeg zla i uspostave prava kroz negaciju negacije (retributivni pristup u okviru tzv. apsolutnih teorija o svrsi kažnjavanja) i postaje svrhovitom mjerom zaštite društvene zajednice i svih njezinih pripadnika od ponašanja kojima se krši kaznenopravna norma. Daleko od toga, međutim, da je suvremena kazna lišena svih retributivnih sadržaja. Naprotiv, premda nije eksplicitno navedena među ciljevima kažnjavanja, zakonopisac je na više mjesta tacite iskazao retributivne sadržaje kao imanentne biti kazne (npr. mogućnost oslobođenja od kazne počinitelja koji je kazneno djelo počinio iz nehaja kojeg posljedice djela tako teško pogađaju, da kažnjavanje očito ne bi imalo smisla). Osim kazne, suvremeno kazneno pravo raspolaže cjelokupnim instrumentarijem za reakciju na različite tipove počinitelja različitih kaznenih djela. Naravno, *condicio sine qua non* primjene bilo koje od tih kaznenopravnih sankcija je krivnja počinitelja u trenutku počinjenja kaznenoga djela odnosno ostvarenja njegovih zakonskih obilježja. Sustav kaznenopravnih sankcija prilagođen je potrebama individualizacije kaznenopravnih sankcija tj. primjene upravo one kaznenopravne sankcije koja u odnosu na određenog počinitelja koji je počinio određeno kazneno djelo može učinkovito ostvariti svrhu propisivanja i primjene kaznenopravnih sankcija. Opće pravilo o propisivanju i primjeni kaznenopravnih sankcija predviđeno je čl. 6. KZ: ‘Opća svrha propisivanja i izricanja ili primjene svih kaznenopravnih sankcija jest da svi građani poštuju pravni sustav i da nitko ne počinio kazneno djelo, te da se počinitelji kaznenih djela ubuduće tako ponašaju.’ Tom je odredbom KZ istaknuta prevencija (generalna i specijalna) kao svrha propisivanja i izricanja ili primjene svih kaznenopravnih sankcija. Unutar te opće svrhe kaznenopravnih sankcija određena je u članku 50. svrha kažnjavanja: ‘Svrha kažnjavanja je da se uvažavajući opću svrhu kaznenopravnih sankcija izrazi društvena osuda zbog počinjenog kaznenog djela, utječe na počinitelja da ubuduće ne čini kaznena djela, utječe na sve ostale da ne čine kaznena djela i da se primjenom propisanih kazni utječe na svijest građana o pogibeljnosti kaznenih djela i pravednosti kažnjavanja njihovih počinitelja.’

Kaznenopravne sankcije primijenjene prema punoljetnim počiniteljima kaznenih djela u Republici Hrvatskoj u 2006. godini (izvor DZS):

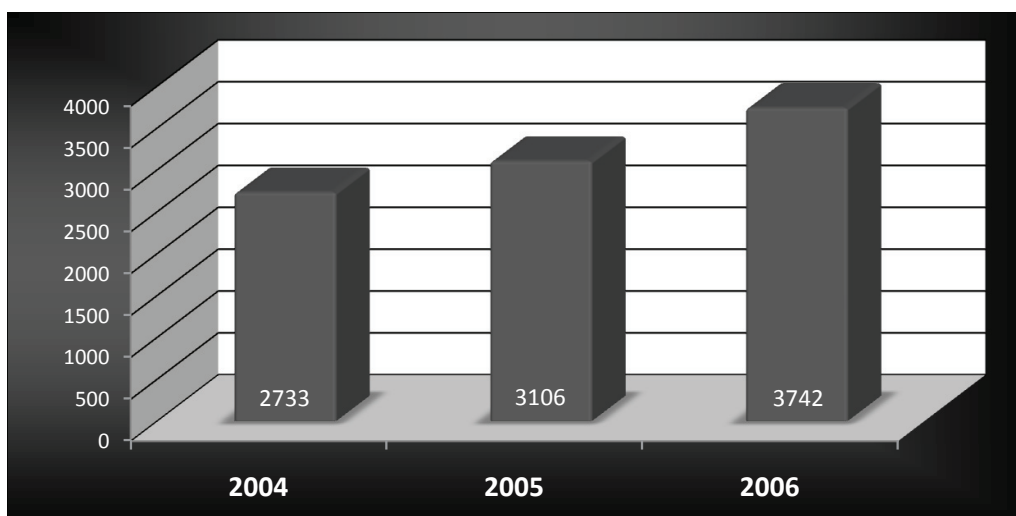

Kazneni zakon propisuje dvije vrste kazni: novčanu kaznu i kaznu zatvora. Specifičnost režima propisivanja i primjene novčane kazne u hrvatskom kaznenom pravu je da se ona temelji na tzv. sustavu dnevnog dohotka. Po uzoru na neke druge sustave (npr. njemački), zakonodavac je propisao sustav u kojem sud najprije utvrđuje visinu jednog dnevnog dohotka okrivljenika (npr. 130,00 kn), a potom i broj dnevnih dohodaka (npr. 50 dnevnih dohodaka – okvir novčane kazne u kojem se sud može kretati je od najmanje deset do najviše tri stotine dnevnih dohodaka uz izuzetak kaznenih djela počinjenih iz koristoljublja kod kojih je opća gornja granica propisane novčane kazne pet stotina dnevnih dohodaka). Konačni iznos novčane kazne utvrđuje se na način da se dnevni dohodak okrivljenika pomnoži s brojem dnevnih dohodaka (u opisanom primjeru $130,00 \times 50 = 6.500,00$ kn). Takav sustav propisivanja i odmjeravanja novčane kazne pravedniji je od sustava propisanih kazni u apsolutnom iznosu jer omogućava sudu da kod odmjeravanja kazne u punoj mjeri uzme u obzir dnevne prihode okrivljenika i da one s većim prihodima kazni primjereno i novčanom kaznom u višem iznosu. Rok za plaćanje novčane kazne određuje sud istovremeno s odmjeravanjem broja dnevnih dohodaka. Vodeći računa o tom broju, najkraći rok za plaćanje može se odrediti trideset dana, a najdulji šest mjeseci (čl. 51. st. 3. KZ). Kad počinitelj kaznenog djela ne ostvaruje nikakav dohodak ili bi utvrđivanje njegovog dohotka znatno produljilo trajanje kaznenog postupka, sud će kao dnevni dohodak počinitelja smatrati prosječni dnevni dohodak u Republici Hrvatskoj. (čl. 51. st. 4. KZ). Prosječni dnevni dohodak na temelju službenih podataka Državnog zavoda za statistiku utvrđuje i objavljuje Vrhovni sud Republike Hrvatske svaka tri mjeseca (čl. 51. st. 6. KZ). Premda je *ratio legis* ove odredbe bio u zadržavanju procesne ekonomije u situacijama u kojima bi utvrđivanje dnevnog dohotka znatno produljilo trajanje kaznenog postupka, u praksi je zbog brojnih objektivno-subjektivnih razloga vrlo česta njezina primjena što u značajnoj mjeri dovodi u pitanje ostvarivanje svrhe sustava dnevnih dohodaka. Kad počinitelj kaznenog djela ne ostvaruje nikakav dohodak, ali je vlasnik imovine ili imovinskih prava, sud će utvrditi dnevni dohodak po slobodnoj procjeni, prema vrijednosti te imovine ili imovinskih prava (čl. 51. st. 5. KZ). Kada je riječ o izvršenju novčane kazne, zakonodavac je predvidio rješenja i za one situacije u kojima osuđenik nije u određenom roku platio novčanu kaznu, ili ju je platio samo djelomično. Ovdje valja razlikovati dvije situacije, ovisno o tome je li za kazneno djelo novčana kazna propisana alternativno uz kaznu zatvora (što je slučaj kod velike većine kaznenih djela iz kataloga

inkriminacija) ili je za kazneno djelo propisana samo novčana kazna (kao npr. kod kaznenog djela uvrede iz čl. 199. KZ). U posljednjem slučaju provodi se postupak prisilne naplate koju na osnovi odluke nadležnog suda provodi Porezna uprava Ministarstva financija. Ako se neplaćena ili djelomično plaćena novčana kazna ne bi mogla niti na taj način izvršiti, sud će je zamijeniti radom radom za opće dobro na slobodi tako da će jedan dnevni dohodak zamijeniti jednim danom takvog rada, s time da njegova najveća mjera ne može biti dulja od šezdeset dana. Ako se radi o kaznenom djelu za koje je alternativno uz novčanu kaznu propisana i kazna zatvora (alternativno znači da je zakonodavac ostavio sudu mogućnost izbora da u konkretnom slučaju sam odluči je li primjerenije izreći novčanu kaznu ili kaznu zatvora), a novčana kazna nije u cijelosti ili djelomično plaćena u roku koji je određen presudom, sud donosi odluku o zamjeni novčane kazne kaznom zatvora i to na način da se jedan dnevni dohodak zamjenjuje s jednim danom kazne zatvora s tim da najveća mjera supletornog (zamjenskog) zatvora ne može biti dulja od dvanaest mjeseci. Isplati li osuđenik dio novčane kazne, razmjerno će se smanjiti kazna zatvora, a ako isplati novčanu kaznu u cijelosti, izvršenje kazne zatvora će se obustaviti (čl. 52. st. 4. KZ).

Kazna zatvora je teža vrsta kazne od novčane kazne i sudovi je primjenjuju, u pravilu, kod težih kaznenih djela. Kod tih kaznenih djela kazna zatvora propisana je kao jedina kazna (npr. kod ubojstva, silovanja, razbojništva i sl.), a kod najtežih alternativno uz kaznu dugotrajnog zatvora koji može trajati i do četrdeset godina (npr. teško ubojstvo, genocid i sl.). U hrvatskom kaznenom pravu valja razlikovati kaznu zatvora od kazne dugotrajnog zatvora. Kaznu zatvora sud može izreći u trajanju od trideset dana do petnaest godina (čl. 53. st. 1. KZ). Kazna dugotrajnog zatvora propisuje se za najteže oblike ionako teških kaznenih djela i to u trajanju od dvadeset do četrdeset godina (čl. 53. st. 3. KZ). Međutim, kako bi osigurao punu primjenu načela individualizacije u kažnjavanju i ostavio sudu širi izbor u pogledu kazne zatvora, zakonodavac je propisao da se kazna dugotrajnog zatvora uvijek mora propisati alternativno uz kaznu zatvora (čl. 53. st. 4. KZ). Zbog istih razloga, propisano je da, kad se za kazneno djelo propisuje kazna zatvora bez posebne najmanje mjere, a posebna najveća mjera nije veća od tri godine, obvezno se uz tu kaznu kao mogućnost izbora propisuje i novčana kazna (čl. 53. st. 7. KZ). Maloljetnim počiniteljima kaznenih djela moguće je, pod uvjetima koje propisuje ZSM, izreći kaznu maloljetničkog zatvora (vidi o tome niže pod 4.). Prema rješenju koje je bilo na snazi do posljednjih izmjena KZ, kazna dugotrajnog zatvora nije mogla biti izrečena počinitelju koji u vrijeme počinjenja kaznenog djela nije navršio dvadeset i jednu godinu života (od 18-21 godine radi se o kategoriji tzv. mladih punoljetnika). Međutim, zakonodavac je bez valjanih razloga, a pod pritiskom javnosti i to zbog nekoliko izdvojenih slučajeva teških kaznenih djela počinjenih od strane mladih punoljetnika, odlučio tu granicu spustiti na osamnaest godina života. Za takvo rješenje, valja ponoviti, nije bilo uporišta niti u statistikama, niti u kriminalnopolitičkim razlozima. Radi se neprimjerenom pa i nepotrebnom pooštavanju kaznenopravne prisile prema kategoriji delinkvenata koji s po svojim osobnim obilježjima, a posebno etiološkim specifičnostima vrlo bliski maloljetnim počiniteljima kaznenih djela.

Kretanje broja pravomoćno osuđenih punoljetnih osoba na kaznu zatvora u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2004. do 2006. godine (izvor DZS):

Osoba koja je osuđena na zatvorsku kaznu ne mora tu kaznu do kraja i izdržati. Ono što se vrlo često u praksi događa je da osuđenici budu pušteni na slobodu bilo na osnovi primjene odredaba o uvjetnom otpustu, bilo odredaba o pomilovanju ili amnestiji. Kada je riječ o uvjetnom otpustu, KZ propisuje da se osoba koja je osuđena na kaznu zatvora može otpustiti s izdržavanja kazne nakon što je protekla najmanje jedna polovina vremena izdržane kazne, a iznimno i nakon jedne trećine vremena izdržane kazne na koje je osuđena (čl. 55. st. 1. KZ). Stroži je režim propisan za osobe kojima je izrečena kazna dugotrajnog zatvora. One mogu biti otpuštene s izdržavanja kazne nakon što je proteklo dvije trećine vremena izdržane kazne, a iznimno i nakon jedne polovine vremena izdržane kazne na koje su osuđene (čl. 55. st. 2. KZ). Sud će opozvati uvjetni otpust ako osuđenik za to vrijeme počini jedno ili više kaznenih djela za koja mu je izrečena kazna zatvora od šest mjeseci (čl. 55. st. 3. KZ). Kazneni zakon ovdje propisuje samo dio uvjeta pod kojima se može donijeti odluka u uvjetnom otpustu. Pretpostavke za primjenu ove mjere kojom se faktično skraćuje izrečena zatvorska kazna regulirano je Zakonom o izvršenju kazne zatvora. U literaturi se kazne zatvora dijele na kratkotrajne i dugotrajne. Obje kategorije imaju svojih prednosti i nedostataka. Tako su primjerice dugotrajne zatvorske kazne zapravo jedini način postupanja prema počiniteljima najtežih kaznenih djela (izolacijski karakter kazne). S druge strane, te kazne otežavaju, a u nekim slučajevima i onemogućavaju resocijalizaciju osuđenika u smislu njegove ponovne integracije u društvo nakon izdržane kazne. Kritičari dugotrajnih zatvorskih kazni s pravom upozoravaju da je neprimjereno osuđenika u dugotrajnoj neslobodi i hermetičkim uvjetima pripremati za ponovno uključivanje u društvo nakon što izdrži kaznu. Osim toga, brojna istraživanja potvrđuju da se dugotrajnim zatvorskim kaznama ne ostvaruju pozitivni specijalnopreventivni niti generalnopreventivni učinci. Kada je, pak, riječ o kratkotrajnim zatvorskim kaznama, u penološkoj se literaturi ističe da one mogu biti učinkovite kod primarnih delinkvenata kao svojevrsna kratkotrajna 'šok-terapija'. Međutim, daleko su izraženije slabosti takvih kazni. U prvom redu, one negativno utječu na primarne delinkvente zbog rizika od tzv. 'kriminalne infekcije'. Kada se govori o tome da su zatvori „škole zločina” najčešće se upravo misli na kratkotrajne zatvorske kazne. Osim toga, takve kazne u značajnoj mjeri opterećuju zatvorski sustav jer je najveći broj osoba koje se nalaze na izdržavanju kazne osuđen upravo na kratkotrajne zatvorske kazne. S obzirom na negativne učinke kratkotrajnih

zatvorskih kazni, hrvatski je zakonodavac odlučio slijediti trend koji je posljednjih godina zamjetan i u ostalim kaznenopravnim sustavima, a radi se o afirmaciji tzv. alternativnih kaznenopravnih sankcija. Jedna od najpopularnijih alternativa kratkotrajnim zatvorskim kaznama u svijetu je tzv. rad za opće dobro na slobodi (engl. *community service*). Radi se o alternativnoj kaznenopravnoj sankciji koja se primjenjuje u slučajevima u kojima sud ocijeni da s obzirom na sve okolnosti odlučne za izbor vrste i mjere kazne za ostvarenje svrhe kažnjavanja nije potrebno izvršenje kazne zatvora, ali da za ostvarenje opće svrhe kaznenopravnih sankcija nije dovoljno primijeniti mjere upozorenja (čl. 54. st. 2. KZ). Međutim, tu mjeru nije moguće izreći u svim slučajevima, već samo u situacijama u kojima je sud odmjerio i izrekao kaznu zatvora u trajanju do šest mjeseci i pod uvjetom da na nju osuđenik pristane. Inzistiranje na pristanku osuđenika je razumljivo jer se bez njega ne bi bilo moguće provesti ovu alternativnu kaznenopravnu sankciju. Rad za opće dobro na slobodi određuje se u trajanju koje je u razmjeru sa izrečenom kaznom od najmanje deset do najviše šezdeset radnih dana, a rok za njegovo izvršenje ne može biti kraći od jednog mjeseca ni dulji od jedne godine (čl. 54. st. 3. KZ). Rad za opće dobro na slobodi može se primijeniti i kao alternativna ranije navedenom supletornom (zamjenskom) zatvoru pod uvjetom da ta mjera nije dulja od šest mjeseci (čl. 54. st. 6. KZ). Kod donošenja odluke o zamjeni kazne zatvora radom za opće dobro na slobodi su mora voditi računa o raznim okolnostima kao što su izrečena kazna zatvora koja se zamjenjuje i mogućnosti počinitelja kaznenog djela s obzirom na njegove osobne prilike i zaposlenje (čl. 54. st. 4. KZ). U tom je smislu podijeljena nadležnost između suda i službe za izvršenje kaznenopravnih sankcija koja osuđenika raspoređuje na rad za opće dobro vodeći računa o njegovim sposobnostima i stručnosti (čl. 54. st. 7. KZ). To, dakako, ne znači da će osobna obilježja osuđenika biti odlučujuće mjerilo pri raspoređivanju. Naime, uvijek je važno voditi računa o tome da je riječ o radu koji mora biti u općem interesu odnosno za opće dobro, tako da će ta okolnost uvijek imati prednost pred posebnim znanjima, stručnosti i osposobljenosti osuđenika. Poblizi uvjeti o izvršavanju rada za opće dobro na slobodi propisani su Zakonom o izvršavanju zaštitnog nadzora i rada za opće dobro na slobodi. Sukladno odredbama toga zakona, poslove izvršavanja rada za opće dobro obavljaju državni službenici Ministarstva pravosuđa (povjerenik) koje može zatražiti od ministarstava nadležnih za zdravstvo, rad i socijalnu skrb, prosvjetu i šport, a po potrebi i drugih tijela državne vlasti, ustanova i udruga potreban broj državnih službenika, zaposlenika, odnosno članova udruge odgovarajuće struke (socijalni radnik, socijalni pedagog, psiholog i sl., čl. 8. st. 2. ZZNRO). Zakon propisuje da će pri izboru pomoćnika povjerenika prednost imati osobe koje, između ostalog, mogu s obzirom na svoje osobne prilike, znanja, vještine i iskustvo, pružiti pomoć i podršku osuđeniku u uspostavi socijalnih veza s nositeljima socijalne skrbi, dobrotvornim udrugama, sindikatima i profesionalnim udrugama, vjerskim zajednicama i rekreativnim klubovima, odnosno osobama koje mogu pružiti pomoć u pronalaženju zaposlenja, stanovanja, izobrazbi i raznovrsnim oblicima društvenih aktivnosti, uz istodobnu promidžbu takva rada i potreba (čl. 9. st. 4. ZZNRO). Tijela socijalne skrbi imaju vrlo važnu ulogu i u pogledu pokretanja postupka za odgodu ili prekid izvršavanja rada za opće dobro na slobodi. Nadležni centar za socijalnu skrb ovlašten je, uz osuđenika i njegova branitelja, podnijeti sudu zamolbu za odgodu ili prekid izvršavanja rada za opće dobro na slobodi (čl. 21. st. 1. ZZNRO). Jedan od razloga odgodu ili prekid jest i smrtni slučaj, teška bolest ili obveza izbivanja člana uže obitelji osuđenika čime osuđenik postaje jedini obvezni osiguravatelj skrbi malodobne djece, bračnog ili izvanbračnog druga, roditelja ili posvojitelja ili posvojenika, a koju je prema mišljenju centra za socijalnu skrb obvezan osigurati (čl. 22. st. 1. t. 2. ZZNRO).

Po proteku određenog vremena nakon izdržane kazne zatvora (kao i dugotrajnog i maloljetničkog zatvora) osoba se ima smatrati neosuđivanom. Radi se o ustavnom pravu

građana koje je regulirano i člankom 85. KZ. Prema toj odredbi nakon izdržane, oprostene ili zastarjele kazne zatvora, kazne dugotrajnog zatvora ili kazne maloljetničkog zatvora osuđene osobe imaju sva prava građanina utvrđena Ustavom, zakonom ili drugim propisima, te mogu stjecati sva prava osim onih koja su im ograničena sigurnosnom mjerom ili nastupanjem pravne posljedice osude. Nakon što proteknu rokovi propisani zakonom (čija je duljina uvjetovana vrstom i težinom izrečene kazne) počinitelj kaznenog djela smatra se neosuđivanim i svaka uporaba podataka o građaninu kao počinitelju kaznenog djela zabranjena je, a u slučaju uporabe nema pravni učinak. Rehabilitirani građanin ima pravo nijekati prijašnju osuđivanost i zbog toga ne može biti pozvan na odgovornost niti može imati bilo kakve pravne posljedice. Prema članku 86. stavak 4. KZ nitko nema pravo zahtijevati od građana da podnesu dokaze o svojoj osuđivanosti ili neosuđivanosti. Iznimno, građanin ima pravo tražiti podatke iz kaznene evidencije za sebe samo ako dokaže da su mu ti podaci potrebni radi ostvarivanja prava u stranoj državi (npr. zasnivanja radnog odnosa i sl, članak 86. stavak 5. KZ). Svako predbacivanje kaznenog djela osobi koja je za to kazneno djelo pravomoćno oglašena krivom je posebno kazneno djelo inkriminirano u članku 202. KZ. Sukladno toj odredbi kaznit će se tko drugome predbaci počinjeno kazneno djelo zbog kojeg je pravomoćno oglašen krivim.

Hrvatski sustav kazni je, kao i većina modernih kaznenopravnih sustava, utemeljen na tzv. relativno određenim kaznama. To znači da su i novčana kazna i kazna zatvora u zakonu propisane u određenom rasponu (npr. novčana kazna do sto pedeset dnevnih dohodaka, ili kazna zatvora od tri mjeseca do tri godine) što omogućava individualizaciju u kažnjavanju odnosno izricanje upravo one vrste i mjere kazne koja u konkretnom slučaju u najvećoj mjeri odgovara profilu počinitelja kaznenog djela s obzirom na njegova osobna obilježja i počinjeno kazneno djelo. U povijesti kaznenog prava kazne su često bile apsolutno određene što znači da sud nije imao nikakvu mogućnost odmjeravanja već je njegova uloga bila svedena na sintagmu koju je zanimljivo formulirao Voltaire i prema kojoj su suci samo „usta koja izgovaraju zakon”. Upravo su kazneni zakoni doneseni neposredno nakon francuske revolucije i pod utjecajem filozofije prosvjetiteljstva bili utemeljeni na sustavu tzv. apsolutno određenih kazni kako bi se suzbila sudačka samovolja (arbitrarnost) kao jedno od negativnih obilježja srednjovjekovnog kaznenog prava. U uvjetima funkcioniranja suvremenog kaznenog prava teško je zamisliti kako bi se kroz sustav apsolutno određenih kazni mogla ostvariti ne samo svrha kažnjavanja (u prvom redu specijalna i generalna prevencija) već i pravednost u kažnjavanju, pa ne čudi da su svi moderni kaznenopravni sustavi uglavnom odbacili takav sustav propisivanja kazni u kojem je uloga suda svedena na najmanju moguću mjeru. Ono što osigurava funkcioniranje sustava relativno određenih kazni u hrvatskom zakonodavstvu i sudskoj praksi je opće pravilo o izboru vrste i mjere kazne. To je pravilo propisano u čl. 56. KZ i često se naziva i pravilom o odmjeravanju kazne. Tom je odredbom propisano da izbor vrste i mjere kazne počinitelju kaznenog djela sud određuje u granicama koje su određene zakonom za počinjeno kazneno djelo (*nulla poena sine lege* – nema kazne bez zakona), a na temelju stupnja krivnje, pogibeljnosti djela i svrhe kažnjavanja (čl. 56. st. 1. KZ). Te se okolnosti nazivaju još i temeljima za odmjeravanje kazne. Osim temelja za odmjeravanje kazne zakonodavac je u čl. 56. st. 2. KZ propisao niz osobnih i stvarnih okolnosti koje utječu da kazna po vrsti i mjeri bude lakša ili teža za počinitelja kaznenog djela (olakotne i otegotne okolnosti): stupanj krivnje, pobude iz kojih je kazneno djelo počinjeno, jačina ugrožavanja ili povrede kaznenim djelom zaštićenog dobra, okolnosti u kojima je kazneno djelo počinjeno, okolnosti u kojima je počinitelj živio prije počinjenja kaznenog djela i usklađenost njegova ponašanja sa zakonima, okolnosti u kojima živi i njegovo ponašanje nakon počinjenog kaznenog djela, posebno odnos prema oštećeniku i naknadi štete prouzročene kaznenim djelom te ukupnost društvenih i osobnih uzroka koji su pridonijeli počinjenju kaznenog djela.

Propisujući opće pravilo o izboru vrste i mjere kazne, zakonodavac je uzeo u obzir ambivalentnost različitih okolnosti kao i njihovu dinamiku. Ambivalentnost zakonskih okolnosti za odmjeravanje kazne znači da svaka od njih može, ovisno o konkretnom slučaju, biti ocijenjena kao olakotna ili otegotna. Takav se pristup razlikuje od nekih drugih koje nalazimo u usporednom pravu i u kojima je taksativno navedeno koje se okolnosti imaju smatrati olakotnima (npr. priznanje okrivljenika ili naknada štete oštećeniku) odnosno otegotnima (npr. povrat). Kada je riječ o povratu koji je i kriminološki iznimno važna pojava i koji je u ovom udžbeniku obrađen kao posebna fenomenološka cjelina, u našem ranijem kaznenom pravu koje je bilo na snazi do 1.1.1998. godine, višestruki je povrat bio čak i osnovom za pooštavanje kazne (odmjeravanje kazne iznad propisane zakonske najveće mjere). To odstupanje od načela zakonitosti kazne u praksi je značilo tretiranje višestrukog povrata kao dodatne otegotne okolnosti zbog koje okrivljenik 'zaslužuje' i strožu kaznu. Takvo je zakonsko rješenje bilo posljedica shvaćanja da su povratnici isključivo sami 'krivi' zbog počinjenja kaznenog djela i da im zbog toga sud može izreći strožu kaznu od one koja je propisana za određeno kazneno djelo. U KZ koji je stupio na snagu 1.1.1998. godine takvo je rješenje napušteno ne samo zbog njegove neusklađenosti s načelom zakonitosti i načelom krivnje, već i zbog uvažavanja činjenice da u etiologiji recidivizma postoje brojni endogeni i egzogeni čimbenici (pri čemu posljednji imaju veću ulogu) i da je u osnovi pogrešno i nepravedno, a s aspekta specijalne prevencije i neučinkovito, isključivu odgovornost za ponovljeni kriminalni angažman pripisivati ranije osuđenoj osobi koja je počinila novo (istovrsno ili raznovrsno) kazneno djelo. Nakon brisanja odredbe o pooštavanju kazne za višestruki povrat, jedina odredba u KZ koja se odnosi na povrat propisana je u citiranom članku 56. KZ (opće pravilo o izboru vrste i mjere kazne). Naime, usklađenost počiniteljevog ponašanja sa zakonima prije počinjenog kaznenog djela jedna je od egzemplifikativno navedenih okolnosti o kojima sud mora voditi računa prilikom izbora vrste i mjere kazne (odmjeravanje kazne). Pritom, kao i kada je riječ o ostalim okolnostima, zakon ne određuje mora li sud ovu okolnost ocijeniti kao otegotnu ili olakotnu. Međutim, u praksi se najčešće događa da sudovi raniju neosuđivanost (dakle usklađenost počiniteljevog ponašanja sa zakonima prije počinjenog kaznenog djela) uzimaju kao olakotnu okolnost, a raniju osuđivanost kao otegotnu okolnost. O takvom ocjenjivanju okolnosti v. iz hrvatskog dnevnog tiska:

D.J. (41), u utorak je na zagrebačkom Županijskom sudu nepravomoćno osuđen na sedam mjeseci zatvora zbog nasilja u obitelji i zlostavljanja svoje nevjenčane supruge. On je bio optužen da je početkom prosinca te krajem siječnja, prošle godine pijan dolazio u stan gdje je živio sa suprugom te ju je bez povoda vrijeđao, tukao te od nje zatražio seks, na što je ona u strahu pristala. No optužnica koja je prvobitno J. teretila i za silovanje, prekvalificirana je, tako da ga se na kraju teretilo samo za djela za koja je i nepravomoćno osuđen. U obrazloženju presude kao otegotna okolnost navedena je optuženikova ranija osuđivanost zbog prijetnje (podv. autori), no njegova alkoholiziranost pri počinjenju djela ocijenjena je kao olakotna okolnost.

Međutim, Horvatić s pravom ističe da ranija osuđivanost ne mora nužno biti uvijek otegotna okolnost. Ovisi o tome kada je i zašto osoba kojoj se sada sudi ranije kažnjavana. Zbog protoka vremena i vrste kažnjivog ponašanja to može biti sasvim irelevantno, iako bi se teško moglo zamisliti da bi moglo biti olakotno, ali ni to nije sasvim isključeno. Ako je npr. neka osoba u ranoj mladosti zbog beznačajnog kažnjivog ponašanja bila dulje vrijeme u nekoj odgojnoj ustanovi i za to vrijeme izgubila roditelje, mogućnost daljnjeg školovanja itd. daljnji život takve osobe zbog upravo jednokratnog ponašanja koje nije bilo usklađeno sa zakonima može biti okolnost koja je u ukupnosti društvenih i osobnih uzroka kao olakotna okolnost

pridonijela novom kažnjivom ponašanju. Iz ovog primjera lako se može zaključiti da se zakonom ne sugerira a priori negativna prosudba ranije neusklađenosti počiniteljevog ponašanja sa zakonom, i da jedna određena okolnost može biti u nekom slučaju otegotna, a u nekom drugom olakotna. Treba ovome dodati glede ranijeg osuđivanja još nešto: Ako je za jednom počinjeno kazneno djelo neka osoba bila kažnjena i kazna je izvršena, moglo bi se smatrati da su između nje i države 'izravnani računi', pa je možda nepravedno kasnije to ponašanje zbog kojeg je jednom osoba bila osuđena ipak smatrati razlogom za teže kažnjavanje zbog nekog drugog kaznenog djela. Ranija osuđivanost spominje se i u članku 15. ZSM koji propisuje da će mjeru upućivanja u odgojni zavod sud izreći kad je maloljetnika nužno odvojiti od dosadašnje sredine, a s obzirom na izražene poremećaje ponašanja i nedovoljnu spremnost da prihvati odgojne utjecaje potrebno je primijeniti pojačane mjere odgoja. Pri odlučivanju o izricanju ove mjere, sud će osobito uzeti u obzir težinu i narav počinjenog djela i okolnost jesu li prema maloljetniku prije bile izrečene odgojne mjere ili kazna maloljetničkog zatvora. Kada je riječ o dinamici okolnosti koje utječu na konačni izbor vrste i mjere kazne zakonodavac je sasvim opravdano uzeo u obzir i činjenicu da na počinitelja u procesu kriminogeneze utječu i neki drugi endogeni i egzogeni čimbenici zbog čega je i predvidio tzv. generalnu klauzulu kroz formulu 'ukupnosti društvenih i osobnih uzroka koji su pridonijeli počinjenju kaznenog djela'.

Načelo zakonitosti kazne u sebi sadrži obvezu suda da pri odmjeravanju kazne ne prijede donje odnosno gornje granice relativno određenih kazni. Ranije u tekstu je navedeno da u hrvatskom kaznenom pravu nije dopušteno izricanje kazne iznad propisane gornje granice (pooštravanje kazne). Drugačije je, međutim, kada se radi o izricanju kazne ispod propisane donje granice (ublažavanje kazne). Radi se o situacijama u kojima sud na temelju izričite zakonske ovlasti (zakonsko ublažavanje) ili na temelju utvrđenih izvanredno olakotnih okolnosti odnosno ublažavnih okolnosti (sudsko ublažavanje kazne) odmjerava kaznu ispod propisane donje granice. Za razliku od oslobođenja od kazne koje može biti i obligatorno, ublažavanje kazne je uvijek fakultativno. Tako zakon propisuje mogućnost ublažavanja kazne kod pokušaja kaznenog djela (čl. 33. KZ), pomaganja, smanjene ubrojivosti itd. Dakako, ublažavanje kazne uvijek mora biti utemeljeno na granicama ublažavanja koje su, ovisno o težini kaznenog djela i propisanoj kazni kao i o okolnosti radi li se o zakonskom ili sudskom ublažavanju kazne, propisane čl. 57. KZ. Međutim, ako je sud imao mogućnost počinitelja osloboditi od kazne, no to nije učinio, ima ovlast ublažiti mu kaznu ne vodeći računa o granicama ublažavanja iz čl. 57. KZ (v. čl. 58. KZ). Prema odredbama hrvatskog kaznenog prava, odluku o kazni sud donosi u istom postupku u kojem odlučuje o krivnji i izriče je u istoj presudi kojom se odlučuje hoće li okrivljenik biti proglašen krivim ili oslobođen optužbe. U nekim drugim sustavima, primjerice u SAD, odvojen je postupak odlučivanja o krivnji (engl. *conviction*) koji je povjeren poroti (engl. *jury*) od postupka odlučivanja o kazni (engl. *sentencing*) za koji je nadležan sud. Premda će u većini slučajeva osoba za koju je sud utvrdio da je kriva za počinjeno kazneno djelo (u smislu odredaba o hrvatskog Zakona o kaznenom postupku donosi se presuda kojom se okrivljenik oglašava krivim) biti zbog tog kaznenog djela i kažnjena, zakonodavac je predvidio neke situacije u kojima će unatoč osuđujućoj presudi sud okrivljenika biti u mogućnosti osloboditi od kazne (fakultativno oslobođenje od kazne, čl. 58. st. 2. KZ) ili čak i morati osloboditi od kazne (obligatorno oslobođenje od kazne, čl. 58. st. 1. KZ). Obje varijante oslobođenja od kazne mogu biti propisane kako u općem tako i u posebnom dijelu KZ (primjer za obvezno oslobođenje od kazne iz posebnog dijela je čl. 333. st. 5. KZ koji propisuje da će sud osloboditi kazne člana grupe ili zločinačke organizacije koji otkrije takvu grupu ili organizaciju prije nego što je u njezinom sastavu ili za nju počinio neko kazneno djelo). Tako je primjerice zakonodavac propisao fakultativno oslobođenje od kazne počinitelja koji kazneno djelo počini u

prekoračenju granica nužne obrane (tzv. intenzivni eksces) ako je do istoga došlo zbog jake prepasti ili razdraženosti izazvane napadom, u slučaju tzv. dragovoljnog odustanka (čl. 34. KZ), neprikladnog pokušaja (čl. 33. st. 3. KZ) itd. U čl. 59. KZ predviđeni su neki posebni slučajevi oslobođenja od kazne za kaznena djela počinjena iz nehaja. Prema toj odredbi sud može osloboditi kazne počinitelja kaznenog djela iz nehaja (lakši oblik krivnje) u dva slučaja: a) ako posljedice tog kaznenog djela tako teško pogađaju počinitelja da je kažnjavanje nepotrebno radi ostvarenja svrhe kažnjavanja ili, b) ako je počinitelj izravno nakon počinjenog kaznenog djela nastojao otkloniti ili umanjiti posljedice tog djela i ako je u cijelosti ili u većem opsegu nadoknadio štetu koja je prouzročena tim djelom. U slučaju opisanom pod a) zapravo se radi o situacijama u kojima je počinitelj kaznenog djela već pretrpio dovoljna zla pa nema smisla primjenjivati kaznu kao jedan od oblika artifičijalnog zla. Tako će, primjerice, biti osnove za primjenu ove odredbe u slučaju počinitelja koji je izazvao prometnu nesreću u kojoj je prouzročena teška tjelesna ozljeda (invalidnost) njegove supruge koja se u vrijeme nesreće nalazila na mjestu suvozača. Premda će on biti kriv za kazneno djelo iz čl. 272. KZ (izazivanje prometne nesreće), sud će biti u mogućnost osloboditi ga od kazne jer je, mogli bismo reći, on već dovoljno 'kažnjen' štetnim posljedicama kaznenog djela za koje je osobno odgovoran.

Uz kazne, prema počinitelju kaznenog djela mogu biti primijenjene i druge kaznenopravne sankcije. Kada je riječ o punoljetnim počiniteljima to su mjere upozorenja i sigurnosne mjere (za dvije medicinske sigurnosne mjere v. izlaganja u ovom poglavlju uz pravni položaj osoba s duševnim smetnjama). Mjere upozorenja (sudska opomena i uvjetna osuda) su kaznenopravne sankcije koje se primjenjuju prema počiniteljima lakših kaznenih djela (uglavnom primarnim delinkventima) kada sve okolnosti koje se tiču djela i počinitelja upućuju na zaključak da je opću svrhu primjene kaznenopravnih sankcija moguće ostvariti i bez primjene kazne. U okviru opće svrhe propisivanja i primjene kaznenopravnih sankcija, zakonodavac je odvojeno formulirao u čemu je svrha svake od mjera upozorenja (admonitivne sankcije, mjere opominjanja). Svrha sudske opomene je da se počinitelju kaznenog djela uputi takva vrsta prijekora kad se s obzirom na sve okolnosti koje se tiču djela i počinitelja radi ostvarenja svrhe kaznenopravnih sankcija ne mora primijeniti kažnjavanje (čl. 65. st. 1. KZ), dok je svrha uvjetne osude da se počinitelju kaznenog djela uputi takva vrsta prijekora kojom se omogućava ostvarenje svrhe kaznenopravnih sankcija izricanjem kazne bez njezina izvršenja (čl. 65. st. 2. KZ). Za primjenu bilo koje od mjera upozorenja moraju biti ispunjene zakonom propisane formalne i materijalne pretpostavke. Kada je riječ o sudskoj opomeni, formalna pretpostavka za njezinu primjenu je da se radi o kaznenom djelu za koje je zakonom propisana kazna zatvora do jedne godine ili novčana kazna. Iznimno, zakon propisuje da sudska opomena može biti zakonom propisana i za kazneno djelo za koje je propisana kazna zatvora do tri godine ili novčana kazna, no niti za jedno od kaznenih djela iz kataloga inkriminacija takva nije predviđena takva mogućnost. Uz formalne pretpostavke koje se odnose na visinu propisane kazne, da bi sud primijenio sudsku opomenu mora biti ispunjena i materijalna pretpostavka tj. da se radi o očito lakom obliku tog djela. Postojanje te materijalne pretpostavke za primjenu sudske opomene sud utvrđuje s obzirom na način djelovanja počinitelja, njegovu krivnju i prouzročenu posljedicu (čl. 66. st. 1. KZ). Sve ove okolnosti moraju biti kumulativno ispunjene, što znači da neće biti osnove za primjenu sudske opomene ako je stupanj počiniteljeve krivnje bio nizak (npr. nesvjesni nehaj), ali su prouzročene teške posljedice. Uvjetna osuda je kaznenopravna sankcija koja se kao mjera upozorenja sastoji od izrečene kazne i roka u kojem se ta kazna ne izvršava pod uvjetima određenim zakonom (čl. 67. st. 1. KZ). Za razliku od sudske opomene kod koje se kazna niti ne stavlja u izgled, kod uvjetne osude sud izriče kaznu, ali odgađa njezino izvršenje na određeno vrijeme (vrijeme provjeravanja, rok kušnje) koje ne može biti kraće od jedne niti

dulje od pet godina. Sud može primijeniti uvjetnu osudu kad ocijeni da se i bez izvršenja kazne može očekivati ostvarenje svrhe kažnjavanja, posebno vodeći računa o odnosu počinitelja prema oštećeniku i naknadi štete prouzročene kaznenim djelom (čl. 67. st. 2. KZ). Formalne pretpostavke za primjenu uvjetne osude odnose se na propisanu i izrečenu kaznu (propisana je ona kazna koja je propisana zakonom, a izrečena je kazna koju je u kaznenom postupku sud izrekao počinitelju). Kada je riječ o propisanoj kazni, uvjetna osuda može biti primijenjena prema počinitelju kaznenog djela za koje je zakonom propisana kazna zatvora do pet godina, a za kaznena djela za koja je propisana kazna do deset godina ako su primijenjene odredbe o zakonskom ublažavanju kazne. To znači da je uvjetnu osudu moguće primijeniti i na počinitelje težih kaznenih djela (u apstraktnom smislu - prema propisanoj kazni) ako je sud u konkretnom slučaju utvrdio postojanje izvanredno olakotnih okolnosti zbog kojih je ublažio kaznu (npr. ubojstvo na mah iz čl. 92. KZ - propisana kazna zatvora od tri do deset godina). Međutim mora se raditi o zakonskom, a ne o sudskom ublažavanju kazne (za razliku v. gore u tekstu). Kada je riječ o drugoj formalnoj pretpostavci, uvjetna osuda može biti primijenjena kod sud počinitelju odmjeri kaznu zatvora do dvije godine ili novčanu kaznu. Premda se i novčana kazna može uvjetovati, u praksi prevladava primjena uvjetne kazne uz izrečenu kaznu zatvora. U vremenu provjeravanja počinitelj se mora pridržavati zakona. Ako u tom vremenu počini novo kazneno djelo uvjetna osuda će mu pod određenim uvjetima biti opozvana. Postoji razlika između pretpostavki za fakultativni ili obligatorni opoziv uvjetne osude. Sud može opozvati uvjetnu osudu (fakultativni opoziv) i odrediti izvršenje izrečene kazne ako osuđena osoba u vrijeme provjeravanja počini jedno ili više kaznenih djela za koja joj je izrečena kazna zatvora u trajanju manje od dvije godine ili novčana kazna (čl. 69. st. 2. KZ). Opoziv uvjetne osude je obligatoran ako je u vremenu provjeravanja osuđena osoba počinila jedno ili više kaznenih djela za koja joj je izrečena kazna zatvora od dvije godine ili teža kazna (čl. 69. st. 1. KZ). Opoziv uvjetne osude implicira izvršenje uvjetovane kazne (ako je počinitelj osuđen na kaznu zatvora u trajanju od šest mjeseci koja se neće izvršiti ako u vremenu od dvije godine ne počini novo kazneno djelo, a on u tom vremenu ipak počini novo kazneno djelo za koje mu je u novom postupku izrečena kazna zatvora teža od dvije godine, uvjetna osuda će se opozvati i on će biti upućen na izdržavanje kazne zatvora u trajanju od šest mjeseci). Uz primjenu uvjetne osude sud može odrediti osuđeniku različite obveze: da naknadi štetu koju je prouzročio, da vrati korist koju je djelom pribavio ili da ispuni druge obveze koje su zakonski utemeljene u svezi s počinjenjem djela (čl. 68. st. 1. KZ). To je tzv. dvostruki uvjet uz uvjetnu osudu kojeg se osoba prema kojoj je ta mjera upozorenja primijenjena u vremenu provjeravanja mora pridržavati. Ako osuđena osoba nije izvršila obveze koje su joj bile određene, a mogla ih je izvršiti, sud će također opozvati uvjetnu osudu (obligatorni opoziv). Međutim, ako ona nije bila iz opravdanih razloga u mogućnosti izvršiti određene obveze, sud ih može zamijeniti drugim obvezama ili ju osloboditi njihova izvršenja. Uvjetna osuda je kao posebna kaznenopravna sankcija nastala u SAD (engl. *probation*). Premda je Hrvatska, poput ostalih europskih država, usvojila tzv. civilnopravni (europski) model uvjetne osude koji se naziva još i francusko-belgijskim, a koji se od anglosaksonskog modela razlikuje, između ostalog, i po tome što se u posljednjem osuđenika stavlja pod nadzor posebnog službenika probacijske službe (engl. *probation officer*), u naše je zakonodavstvo još 1977. godine uveden hibridni model koji sadrži elemente oba sustava. Radi se o uvjetnoj osudi sa zaštitnim nadzorom. Formalne pretpostavke za primjenu ove posebne vrste uvjetne osude istovjetni su kao i kod 'obične' uvjetne osude (to se odnosi i na pretpostavke za opoziv). Međutim, da bi primijenio uvjetnu osudu sa zaštitnim nadzorom sud mora ocijeniti da je počinitelju, s obzirom na okolnosti u kojima živi i s obzirom na njegovu ličnost, potrebna pomoć, zaštita i nadzor radi ostvarenja obveze da u roku provjeravanja ne počini novo kazneno djelo (čl. 70. st. 1. KZ).

Primjenjujući uvjetnu osudu sa zaštitnim nadzorom sud može odrediti počinitelju kaznenog djela jednu ili više obveza tijekom provjeravanja, i to:

- a) osposobljavanje za određeno zanimanje koje odabere uz stručnu pomoć službe za zaštitni nadzor,
- b) prihvaćanje zaposlenja koje odgovara njegovoj stručnoj spremi, osposobljenosti i stvarnim mogućnostima obavljanja radnih zadataka, koje mu savjetuje i omogući služba za zaštitni nadzor,
- c) raspolaganje svojim dohocima u skladu s potrebama osoba koje je po zakonu dužan uzdržavati i prema savjetima službe za zaštitni nadzor,
- d) podvrgavanje liječenju koje je nužno radi otklanjanja tjelesnih ili duševnih smetnji koje mogu poticajno djelovati za počinjenje novog kaznenog djela,
- e) podvrgavanje odvikavanju od ovisnosti o alkoholu i opojnim drogama u zdravstvenoj ustanovi ili terapijskoj zajednici,
- f) sudjelovanje u postupku psihosocijalne terapije u specijaliziranim ustanovama u okviru nadležnih državnih tijela radi otklanjanja nasilničkog ponašanja,
- g) neposjećivanje određenih mjesta, lokala i priredaba, koje mogu biti prilika i poticaj za počinjenje novog kaznenog djela,
- h) redovito javljanje službi za zaštitni nadzor radi obavještanja o okolnostima koje mogu poticajno djelovati za počinjenje novog kaznenog djela. (čl. 71. KZ)

PITANJA ZA PONAVLJANJE

1. U čemu je razlika između kaznenog prava u širem smislu i kaznenog prava u užem smislu?
2. Što znači da je kaznenopravna zaštita supsidijarna i fragmentarna?
3. Objasnite načelo zakonitosti i načelo krivnje u materijalnom kaznenom pravu!
4. Koja je svrha propisivanja i primjene kaznenopravnih sankcija? U okviru opće svrhe propisivanja i primjene kaznenopravnih sankcija kako je definirana svrha kažnjavanja?
5. Objasnite u čemu se sastoji sustav dnevnih dohodaka kod propisivanja i izricanja novčane kazne? Što je to supletorni zatvor?
6. Koji se prigovori upućuju kratkotrajnim, a koji dugotrajnim zatvorskim kaznama?
7. Objasnite u čemu se sastoji rad za opće dobro na slobodi kao jedna od alternativa kratkotrajnim zatvorskim kaznama!
8. Da li je ranija osuđivanost u hrvatskom pravu i sudskoj praksi otegotna ili olakotna okolnost (kod izbora vrste i mjere kazne)? Objasnite!
9. U čemu se sastoji odstupanje od načela supsidijarnosti u primjeni kaznenopravnih sankcija prema maloljetnicima (članak 15. ZSM)?
10. Koje su formalne, a koje materijalne pretpostavke za primjenu uvjetne osude? Što je to uvjetna osuda sa zaštitnim nadzorom?

3. Posebni dio kaznenog prava

Literatura: *Bačić-Pavlović*, Kazneno pravo – posebni dio, Zagreb, 2001; *Bačić-Pavlović*, Komentar kaznenog zakona – drugi dio, Zagreb, 2006; *Derenčinović D.*, Mit(o) korupciji, Zagreb, 2001; *Garačić*, Kazneni zakon u sudskoj praksi, Zagreb, 2006; *Horvatić i dr.*, Rječnik kaznenog prava, Zagreb, 2002; *Horvatić Ž.*, Novo hrvatsko kazneno pravo, Zagreb, 1997; *Horvatić-Šeparović i suradnici*, Kazneno pravo – posebni dio, Zagreb, 1999; *Novoselec i dr.*, Posebni dio kaznenog prava, Zagreb, 2007; *Pavišić-Grozđanić-Veić*, Komentar Kaznenoga zakona, Zagreb, 2007.

3.1. Ubojstvo

Ubojstvo iz članka 90. KZ je osnovni oblik usmrćenja druge osobe u katalogu inkriminacija posebnog dijela KZ. Radi se o namjernom oduzimanju života drugoj osobi. Ubojstvo je materijalno kazneno djelo što znači da je za njegovo dovršenje potrebno nastupanje posljedice (smrt druge osobe). Pritom nije važno koliko je vremena prošlo od vremena radnje do nastupa posljedice, već samo to da između radnje počinitelja i nastupjele posljedice postoji uzročna veza (kauzalitet). Ako posljedica izostane radit će se o pokušaju ubojstva koji je također kažnjiv (u granicama kažnjivosti dovršenog djela, znači od pet do petnaest godina, ali postoji i mogućnost ublažavanja kazne, dakle njezina odmjerenosti ispod propisanog minimuma od pet godina). U slučajevima u kojima je ubojstvo počinjeno na osobito težak način, ili zbog osobito predbacivih pobuda (motiva), odnosno ukoliko je ubojstvo počinjeno prema određenim osobama koje kao objekti zaštite uživaju pojačanu kaznenopravnu zaštitu radit će se o kaznenom djelu teškog ubojstva (članak 91. KZ). Dioba kaznenog djela teškog ubojstva moguća je prema različitim kriterijima: prema načinu počinjenja, prema pobudama ili motivima i prema objektu zaštite. Prema načinu počinjenja: tko drugog liši života na osobito okrutan ili krajnje podmukao način. Prema pobudama ili motivima: tko drugoga usmrti iz koristoljublja; radi počinjenja ili prikrivanja drugog kaznenog djela, iz bezobzirne osvete ili iz drugih osobito niskih pobuda. Prema objektu zaštite: tko usmrti dijete ili maloljetnu osobu; tko usmrti žensku osobu trudnicu; tko usmrti službenu osobu u vrijeme kad obavlja poslove zaštite ustavnog ustrojstva, osiguranja osoba ili imovine, otkrivanja kaznenih djela, privođenja, uhićenja ili sprječavanja bijega počinitelja kaznenog djela, čuvanja osoba kojima je oduzeta sloboda i održavanja javnog reda i mira. Kod ubojstva na osobito okrutan način mora se raditi o usmrćenju druge osobe kod koje bolovi, patnje i muke koje se nanose žrtvi po intenzitetu i trajanju nadilaze bolove, patnje i muke koje uobičajeno prate usmrćenje. Osim tog objektivnog momenta, na strani počinitelja mora postojati svijest o tome da prema žrtvi postupa na osobito okrutan način. Ubojstvo na krajnje podmukao način podrazumijeva zlouporabu povjerenja žrtve. Prema tome, neće svako ubojstvo koje je u objektivnom smislu podmuklo, predstavljati ubojstvo na krajnje podmukao način. Tako se ubojstvo na spavanju ili iz zasjede može smatrati ubojstvom na krajnje podmukao način ako se time zlouporabi povjerenje žrtve. Za ubojstvo iz koristoljublja odgovarat će onaj tko usmrti drugoga radi egoističnog stremjenja stjecanju imovinske koristi bez obzira na posljedice. Kad netko usmrti drugu osobu zbog prikrivanja nekog drugog počinjenog kaznenog djela (npr. usmrćenje žrtve silovanja) ili zbog počinjenja drugog kaznenog djela (npr. usmrćenje vlasnika radi oduzimanja stvari), radit će se o teškom ubojstvu počinjenom radi prikrivanja ili počinjenja drugog kaznenog djela. Bezobzirnost osvete sastoji se u okolnosti da se osveta vrši prema nevinoj osobi koja nije dala povoda za osvetu, bez obzira na to je li u rodu s onima koji su učinili nešto što je izazvalo motiv osvete. U suštini, bezobzirnost počinitelja očituje se u njegovu hladnokrvnom pripremanju za ubojstvo i nedostatku osjećaja odgovornosti. Priroda krvne osvete, u suštini, predstavlja odmazdu koja je lišena svakoga smisla jer neminovno isključuje pravičnost kao etički princip i svodi se na bezobzirno namjerno lišenje života

(VSH, I KŽ-175/93. od 21.04.1993.). Od drugih osobito niskih pobuda u sudskoj se praksi često pojavljuje ljubomora. Ipak, prema stajalištu sudske prakse, ljubomora nije osobito niska pobuda ako dovodi do ubojstva zbog iznenadnog afekta, osobito ako je on izazvan teškim poniženjem, ali to može biti ako je dovela do planiranog i promišljenog ubojstva (VSH, I KŽ-352/94. od 25.05.1994.). *Ratio legis* strožeg kažnjavanja ubojstva trudnice, te djeteta i maloljetne osobe je u potrebi pojačane kaznenopravne zaštite tih kategorija osoba. Naravno, da bi se radilo o teškom ubojstvu, počinitelj u vrijeme počinjenja djela mora biti svjestan da usmrćuje dijete, maloljetnu osobu ili trudnicu. Ako iz opravdanih razloga nije svjestan tih posebnih obilježja objekta radnje (zabluda o biću djela), neće odgovarati za teško ubojstvo iz članka 91. KZ već za 'obično' ubojstvo iz članka 90. KZ. Posebnu kaznenopravnu zaštitu kao objekt radnje ubojstva uživaju i određene kategorije službenih osoba. To su službene osobe koje obavljaju poslove zaštite ustavnog ustrojstva, osiguranja osoba ili imovine, otkrivanja kaznenih djela, privođenja, uhićenja ili sprječavanja bijega počinitelja kaznenog djela, čuvanja osoba kojima je oduzeta sloboda i održavanja javnog reda i mira.

Poseban oblik usmrćenja druge osobe je ubojstvo na mah propisano članku 92. KZ. Za to kazneno djelo odgovara tko drugoga usmrti na mah, doveden bez svoje krivnje u jaku razdraženost ili prepast njegovim napadom, zlostavljanjem ili teškim vrijeđanjem. Elementi bića kaznenog djela ubojstva na mah su: (1) počinjenje djela u jakoj razdraženosti ili prepasti, (2) da je počinitelj djela bez svoje krivnje dospio u stanje jake razdraženosti ili prepasti, (3) da ga je u to stanje dovela žrtva napadom, zlostavljanjem ili teškim vrijeđanjem i (4) da je ubojstvo počinjeno na mah. Kod ubojstva na mah žrtva je aktivna i ona napadom, zlostavljanjem ili teškim vrijeđanjem doprinosi vlastitoj viktimizaciji. Zbog stanja afekta u koje je počinitelj doveden aktivnim doprinosom žrtve, ubojstvo na mah je vrsta privilegiranog usmrćenja za koje je propisana lakša kazna (kazna zatvora od jedne do deset godina) no za ubojstvo i teško ubojstvo. Afekti su čuvstvena stanja jakog intenziteta i kratkog trajanja koji kod osobe uzrokuju neku vrstu smanjene ubrojivosti odnosno dovode do ograničene sposobnosti shvaćanja značenja djela i vladanja vlastitom voljom. Osim kod navedenih kaznenih djela usmrćenje druge osobe pojavljuje se kao obilježje bića brojnih kaznenih djela iz kataloga inkriminacija (npr. kod ubojstva najviših državnih dužnosnika, ubojstva jedne ili više osoba kod otmice zrakoplova ili broda), a osim toga ona može biti i posljedica nekih drugih kaznenih djela kod kojih ne postoji namjera usmrćenja (npr. kod dovođenja u opasnost života i imovine općeopasnom radnjom ili sredstvom iz članka 263. KZ).

3.2. Kaznena djela protiv spolne slobode i spolnog ćudoređa

Najteži seksualni delikt je silovanje (ćlanak 188. KZ). Djelo ćini onaj tko drugu osobu uporabom sile ili prijetnje da će izravno napasti na njezin ųivot ili tijelo ili na ųivot ili tijelo njoj bliske osobe prisili na spolni odnošaj ili s njim izjednaćenu spolnu radnju. Za taj je oblik djela propisana kazna zatvora od jedne do deset godina. Kazneno djelo silovanja moųe poćiniti i muška i ųenska osoba, dok ųrtva takoder moųe biti i muška i ųenska osoba. Silovanje je sloųeno kazneno djelo (sloųena dispozicija) koje sastavljeno od sile ili prijetnje da će poćinitelj (ili druga osoba) izravno napasti na ųivot ili tijelo ųrtve ili njoj bliske osobe, te od spolnog odnošaja ili s njim izjednaćene spolne radnje. S obzirom na to, smatra se da postoji pokušaj silovanja (koji je takoder kaųnjiv) ukoliko je poćinitelj prema ųrtvi uporabio silu ili tzv. neposrednu prijetnju kako bi je prisilio na spolni odnošaj ili s njim izjednaćenu spolnu radnju. U sudskoj praksi spolnim se odnošajem smatra spajanje muškog i ųenskog spolnog organa. Pojam sa spolnim odnošajem izjednaćenih spolnih radnji obuhvaća niz tzv. imisivno-receptivnih radnji kojima je cilj zadovoljenje spolnog nagona. To su razlićiti oblici imisija odnosno penetracija (npr. analna penetracija, immisio in os itd.), ali moųe se raditi i o uvlaćenju nekih drugih dijelova tijela (npr. prstiju) ili tvrdih predmeta u tjelesne otvore druge osobe. Teųi oblik silovanja propisan je u stavku 2. - tko poćini silovanje na osobito okrutan ili osobito poniųavajući naćin, ili ako je istom prigodom prema istoj ųrtvi poćinjeno više spolnih odnošaja ili s njim izjednaćenih spolnih radnji od više poćinitelja. Ako je silovanjem prouzroćena smrt silovane osobe ili je teško tjelesno ozlijeđena, ili joj je zdravlje teško narušeno, ili je silovana ųenska osoba ostala trudna, zakon propisuje kaznu zatvora najmanje tri godine (s maksimumom od petnaest godina zatvora). Razlika između stavka 2. i 3. je u obliku krivnje. Kod stavka 2. poćinitelj postupa s namjerom (njegova namjera u vrijeme poćinjenja djela mora obuhvatiti okolnost, primjerice, da postupa na osobito okrutan ili osobito poniųavajući naćin), dok se kod stavka 3. radi o odgovornosti za teųu posljedicu koja u vrijeme poćinjenja djela mora biti obuhvaćena nehajem poćinitelja. I kod silovanja maloljetne osobe uųivaju posebnu kaznenopravnu zaštitu pa su za navedene oblike kaznenog djela poćinjene prema maloljetnoj osobi propisane i stroųe kazne.

Od silovanja treba razlikovati spolni odnošaj s nemoćnom osobom iz ćlanka 189. KZ kod kojeg poćinitelj ne koristi silu ili prijetnju kao kod silovanja već iskorištava duševnu bolest, duševnu poremećenost, nedovoljan duševni razvitak, neku drugu teųu duševnu smetnju, ili kakvo drugo stanje ųrtve zbog kojeg ona nije sposobna za otpor. Bitna odrednica ovog kaznenog djela je nesposobnost ųrtve za pruųanje otpora koja moųe biti posljedica bilo kojeg od stanja iz stavka 1. (npr. moųe se raditi o mentalno insuficijentnoj osobi, ili pak o osobi s invaliditetom koja nije u mogućnosti pruųiti otpor). Kvalificirani oblik djela propisan je u stavku 2. (ako je djelo poćinjeno na osobito okrutan ili osobito poniųavajući naćin, ili ako je istom prigodom prema istoj ųrtvi poćinjeno više spolnih odnošaja, ili s njim izjednaćenih spolnih radnji od više poćinitelja) i stavku 3. (ako je djelom prouzroćena smrt osobe s kojom je izvršen spolni odnošaj ili s njim izjednaćena spolna radnja, ili je takva osoba teško tjelesno ozlijeđena, ili joj je zdravlje teško narušeno, ili ako je ųenska osoba ostala trudna).

Kazneno djelo prisile na spolni odnošaj iz ćlanka 190. KZ vrlo je slićno kaznenom djelu silovanja. Radnja poćinjenja sastoji se u prisiljavanju druge osobe na spolni odnošaj ili s njim izjednaćenu spolnu radnju ozbiljnom prijetnjom nekim teškim zlom. Razlika u odnosu na neposrednu prijetnju kod silovanja (koja se sastoji u prijetnji da će se izravno napasti ųivot i tijelo ųrtve ili njoj bliske osobe) je da se kod prisile na spolni odnošaj radi o prijetnji izjavljenoj i shvaćenoj u širem smislu. Pojednostavljeno opisani mehanizam djelovanja prisile iz ovog kaznenog djela (kao uostalom i iz kaznenog djela opće prisile) moųe se opisati kao

psihička prisila na svijest žrtve koja odustaje od vanjske manifestacije otpora prema seksualnom djelovanju počinitelja zbog nastojanja da izbjegne zlo kojim joj se prijeti, a za koje vjeruje da će se ostvariti ako se opire takvom djelovanju koje ona, naravno, uporno ne želi. Kod spolnog odnošaja zlouporabom položaja iz članka 191. KZ kriminalna je okolnost upravo zlouporaba položaja kojom počinitelj žrtvu navodi na spolni odnošaj ili s njim izjednačenu spolnu radnju. Važno je da se ta druga osoba u vrijeme počinjenja djela zbog imovinskog, obiteljskog, društvenog, zdravstvenog ili drugog stanja ili teških prilika nalazi prema počinitelju u stanju zavisnosti. Za teži oblik djela iz stavka 2. odgovarat će nastavnik, odgojitelj, roditelj, posvojitelj, skrbnik, očuh, maćeha ili druga osoba koja iskorištavajući svoj položaj ili odnos prema maloljetnoj osobi koja joj je povjerena radi učenja, odgoja, čuvanja ili njege izvrši s njom spolni odnošaj ili s njim izjednačenu spolnu radnju (kazna zatvora od šest mjeseci do pet godina). Supsidijarno u odnosu na navedena kaznena djela je kazneno djelo bludnih radnji iz članka 193. KZ. Ta supsidijarnost znači da će se o bludnim radnjama raditi ukoliko nije počinjen niti pokušaj kojeg od navedenih kaznenih djela. Pod bludnim se radnjama smatraju različiti doticaji dijelovima tijela počinitelja s tijelom druge osobe (npr. frikcija, trljanje spolovila o tijelo druge osobe) u onim situacijama u kojima nije niti došlo do pokušaja kojeg od kaznenih djela protiv spolne slobode i spolnog ćudoređa (npr. silovanja ili spolnog odnošaja zlouporabom položaja). Uvijek se mora raditi o postupcima koji su ostvareni protiv volje oštećene osobe. Pristanak oštećenika kod bludnih radnji, kao uostalom i kod ostalih kaznenih djela protiv spolne slobode i spolnog ćudoređa isključuje postojanje tih inkriminacija. Spomenimo i spolno (seksualno) uznemiravanje koje nije propisano kao kazneno djelo protiv spolne slobode i spolnog ćudoređa već je određeno u članku 8. stavak 3. Zakona o ravnopravnosti spolova kao svako neželjeno verbalno ili neverbalno, odnosno fizičko ponašanje spolne naravi, koje ima za cilj ili koje stvarno predstavlja povredu osobnog dostojanstva i koje stvara neugodno, neprijateljsko, ponižavajuće ili uvredljivo okruženje. Iz članka 27. toga zakona koji propisuje da se u slučajevima diskriminacije iz članka 6., 7. i 8. ovoga Zakona osoba koja se smatra oštećenom može zahtijevati naknadu štete po propisima obveznog prava o odgovornosti za štetu, proizlazi da spolno uznemiravanje nema obilježja kažnjive radnje već civilnog neprava za koje oštećena osoba može tražiti naknadu štete.

3.3. Kaznenopravna zaštita od obiteljskog nasilja

Kod kažnjivih djela koja u svojim zakonskim opisima sadrže nasilje u obitelji, treba razlikovati ona kod kojih je inkriminirana sama radnja koja se sastoji u nasilničkom ponašanju (npr. nasilničko ponašanje u obitelji iz članka 215.a KZ ili nasilje u obitelji iz članka 4. ZZNO), od kaznenih djela kod kojih se kažnjivost radnje prosuđuje prema posljedici koju ta radnja izaziva (npr. različiti oblici tjelesnih ozljeda iz KZ). U tom su smislu konkurentna i dva zakona – KZ i ZZNO. Nasilničko ponašanje u obitelji inkriminirano je člankom 215a KZ. Prema toj odredbi odgovoran je član obitelji koji drugog člana obitelji dovede u ponižavajući položaj nasiljem, zlostavljanjem ili osobito drskim ponašanjem. Članovi obitelji prema članku 89. stavak 30. KZ su: bračni i izvanbračni drug, bivši bračni i izvanbračni drug, rođak po krvi u ravnoj lozi, posvojitelj i posvojenik, rođak u pobočnoj liniji do trećeg stupnja zaključno i srodnik po tazbini do drugog stupnja zaključno, a žive u zajedničkom kućanstvu. Za razliku od tako određenih članova obitelji, ZZNO navodi da su članovi obitelji muž i žena u bračnoj ili izvanbračnoj zajednici, srodnici po krvi u ravnoj lozi bez ograničenja, srodnici po krvi u pobočnoj lozi zaključno s četvrtim stupnjem, srodnici po tazbini zaključno s drugim stupnjem, osobe koje su živjele zajedno u obiteljskoj ili izvanbračnoj zajednici i njihova djeca, te osobe koje imaju zajedničku djecu, posvojitelj i posvojenik, skrbnik i štićenik (članak 3. ZZNO). Očito je, dakle, da između ovih dviju odredaba postoji neusklađenost koju bi, prilikom sljedeće izmjene kojeg od tih propisa, trebalo ukloniti.

Prema članku 4. ZZNO nasilje u obitelji je:

- svaka primjena fizičke sile ili psihičke prisile na integritet osobe,
- svako drugo postupanje jednog člana obitelji koje može prouzročiti ili izazvati opasnost da će prouzročiti fizičku i psihičku bol,
- prouzročenje osjećaja straha ili osobne ugroženosti ili povrede dostojanstva,
- fizički napad bez obzira da li je nastupila tjelesna ozljeda ili ne,
- verbalni napadi, vrijeđanje, psovanje, nazivanje pogrđnim nazivima i drugi načini grubog uznemiravanja,
- spolno uznemiravanje,
- uhođenje i svi drugi načini uznemiravanja,
- protupravna izolacija ili ograničavanje slobode kretanja ili komuniciranja s trećim osobama,
- oštećenje ili uništenje imovine ili pokušaj da se to učini.

Kod ocjene koja sve ponašanja opisana u članku 4. ZZNO predstavljaju nasilje u smislu članka 215a KZ, treba voditi računa o tome da ne dođe do preklapanja s nekim drugim kaznenim djelima (prisila iz članka 128. KZ, uvreda iz članka 199. KZ, protupravno oduzimanje slobode iz članka 124. KZ itd.). Osim toga, kod donošenja odluke o tome treba li podnijeti prijavu za članak 215a KZ ili članak 4. ZZNO, potrebno je voditi računa i o tome da je nasilničko ponašanje iz članka 215a kazneno djelo, dakle teži oblik kažnjive radnje od nasilja u obitelji iz članka 4. ZZNO koje je prekršaj. U svakom slučaju, trebalo bi uzeti da bi samo posebno grubi i dugotrajni oblici manifestiranog nasilja, zlostavljanja i osobito drskog ponašanja bili osnova za pokretanje kaznenog postupka, dok bi u svim drugim situacijama trebalo podnijeti zahtjev za pokretanje prekršajnog postupka za djelo opisano u članku 4. ZZNO. Prema članku 5. ZZNO za socijalnog radnika, kao i za zdravstvenog djelatnika, djelatnika socijalne skrbi, psihologa, socijalnog pedagoga i djelatnika odgojno-obrazovne ustanove, propisana je dužnost da policiji ili nadležnom općinskom državnom odvjetništvu prijave nasilje u obitelji za koje su saznali u obavljanju svoje dužnosti. Propuštanje te dužnosti

čini ih odgovornima za prekršaj kažnjiv novčanom kaznom (članak 19. ZZNO). Ova je odredba iznimno važna jer za sve kategorije osoba navedene u članku 5. ZZNO isključuje protupravnost (pa time i kaznenu odgovornost) za neovlašteno otkrivanje profesionalne tajne koje je inače kažnjivo. Za počinitelja prekršaja nasilja u obitelji ZZNO predviđa mogućnost izricanja novčane kazne, kazne zatvora i zaštitnih mjera:

- a) obveznog psihosocijalnog tretmana,
- b) zabrane približavanja žrtvi nasilja,
- c) zabrane uznemiravanja ili uhođenja osobe izložene nasilju,
- d) udaljenja iz stana, kuće ili nekog drugog stambenog prostora,
- e) osiguranja zaštite osobe izložene nasilju,
- f) obveznog liječenja od ovisnosti,
- g) oduzimanja predmeta koji je namijenjen ili uporabljen u počinjenju prekršaja.

Različiti oblici nasilja između intimnih partnera mogu dovesti i do najtežih kaznenih djela kao što su silovanje, ubojstvo i sl. S obzirom da se kaznenopravni aspekti tih kaznenih djela razmatraju na drugim mjestima u knjizi, na ovom mjestu tek nekoliko osnovnih napomena o drugim teškim kaznenim djelima do kojih ovaj pojavni oblik nasilja može dovesti. Jedno od tih kaznenih djela je tjelesna ozljeda koja u KZ ima nekoliko oblika – tjelesna ozljeda, teška tjelesna ozljeda, osobito teška tjelesna ozljeda, teška tjelesna ozljeda kvalificirana smrću, tjelesna ozljeda na mah i tjelesna ozljeda iz nehaja. Ozljeda se definira kao niz poremećaja koje mogu izazvati i prouzrokovati razni mehanički, kemijski, fizikalni i termički agensi čije je ranjavajuće djelovanje jače od otpora pojedinih tkiva organizma s kojima se ti agensi s određenim silama (energijom) naglo i nepredviđeno sukobljavaju. Taj sukob dovodi do oštećenja tkiva i do ispada funkcije pojedinih organa na manjoj ili većoj udaljenosti od samog mjesta ozljede. Ono što tjelesnu ozljedu razlikuje od radnje nasilja koja ne mora rezultirati ozljedom, je upravo fizički vidljivi trag na tijelu oštećenika, pri čemu subjektivni osjećaj boli (fizičke ili psihičke) nije dovoljan. Teži oblik tjelesne ozljeda je teška tjelesna ozljeda (članak 99. stavak 1. KZ). S obzirom da KZ ne daje dovoljno osnova za razgraničenje tjelesne ozljede (članak 98. KZ) od teške tjelesne ozljede (članak 99. stavak 1. KZ), kriterije za to odredila je sudska praksa. Tako će, primjerice, prijelom lijeve tjemene kosti, desne čeone kosti s utisnućem, veći razdor bubnjića u uhu praćen gnojnom upalom srednjeg uha biti teška tjelesna ozljeda, dok će se kod prijeloma nosnih kostiju bez pomaka, ili razdora perifernog dijela žilnice (srednja ovojnica oka) raditi o ‘običnoj’ tjelesnoj ozljedi iz članka 98. KZ. Najteži oblik tjelesne ozljede je osobito teška tjelesna ozljeda iz članka 99. stavak 2. KZ kod koje su posljedice: dovođenje u životnu opasnost, izazivanje invaliditeta, prouzročenje trajne nesposobnosti za rad, trajno i teško narušenje zdravlja i trajna iznakaženost. Ukoliko teška tjelesna ozljeda dovede do smrti oštećenika radit će se o teškoj tjelesnoj ozljedi kvalificiranoj smrću iz članka 99. stavak 3. KZ. Pritom je važno da počinitelj mogućnost nastupanja smrti predvidi kao težu posljedicu (traži se barem nehaj) jer će se u suprotnom (u slučaju da želi usmrtili oštećenika) raditi o ubojstvu (članak 90. KZ). Ako počinitelj drugoga ozljedi zbog toga što je bez svoje krivnje doveden u stanje jake razdraženosti ili prepasti izazvane napadom, zlostavljanjem ili teškim vrijeđanjem žrtve, radit će se o kaznenom djelu tjelesne ozljede na mah (članak 100. KZ). Kod tog se kaznenog djela, kao i kod ubojstva na mah (članak 92. KZ), radi o žrtvi koja aktivno doprinosi vlastitoj viktimizaciji i kod kojeg je počinjenje kaznenog djela odgovor na stanje steničkog (jaka razdraženost) ili asteničkog afekta (jaka prepast) izazvanog napadom žrtve. Posljednji oblik djela je tjelesna ozljeda iz nehaja (članak 101. KZ) kod koje su i radnja i posljedica djela u vrijeme počinjenja djela obuhvaćene nehajem počinitelja.

3.4. Kaznena djela nasilja nad djecom

U KZ ne postoji opće kazneno djelo nasilja nad djecom, ali radnje koje mogu uključivati različite oblike nasilja (fizičko zlostavljanje, ubojstvo djeteta, zapuštanje djeteta, seksualno nasilje prema djetetu) mogu se podvesti pod niz zakonskih opisa kaznenih djela iz kataloga inkriminacija. Tako će se kod ubojstva djeteta raditi o kaznenom djelu teškog ubojstva iz članka 91. KZ za koji je predviđena kazna zatvora u trajanju od osam godina ili kazna dugotrajnog zatvora (što je teža kazna od one za 'obično' ubojstvo iz članka 90. KZ – od pet do petnaest godina zatvora). Poseban oblik ubojstva djeteta je i čedomorstvo kao oblik privilegiranog usmrćenja. Kod tog kaznenog djela počinitelj može biti samo majka koja usmrćuje svoje dijete tijekom poroda ili neposredno nakon poroda. Osnova privilegiranja ovog kaznenog djela nije u činjenici da djelo može počinuti samo majka (ako, primjerice, otac usmrti svoje tek rođeno dijete on neće odgovarati za čedomorstvo već za teško ubojstvo), već normativnom anticipiranju spoznaje o tome da se neke žene pri porodu mogu nalaziti u stanju postporodajnog stresnog sindroma koji može utjecati na to da njihova mogućnost shvaćanja djela i upravljanja postupcima bude smanjena (smanjena ubrojivost kao pretpostavka za blaže kažnjavanje). Osim ubojstva iz članka 91. i čedomorstva iz članka 93. KZ, tjelesni integritet djece može biti ugrožen i ostalim kaznenim djelima s elementima nasilja kao što su tjelesna ozljeda, tjelesna ozljeda na mah, teška tjelesna ozljeda, sudjelovanje u tučnjavi itd.

Kada je riječ o seksualnim zloporabama djece, temeljno je kazneno djelo u glavi kaznenih djela protiv spolne slobode i spolnog ćudoređa spolni odnošaj s djetetom iz članka 192. KZ. Radnja ovog kaznenog djela je u počinjenju spolnog odnošaja ili s njim izjednačene spolne radnje prema djetetu od strane počinitelja (koji može biti punoljetna ili maloljetna osoba). S obzirom da je dijete u kaznenopravnom smislu izjednačeno s neubrojivom osobom, ono nije sposobno dati pristanak, tako da i eventualni 'pristanak' djeteta koji bi mogao ukazivati na 'dobrovoljnost' ulaska u seksualni kontakt s počiniteljem neće isključivati postojanje ove inkriminacije. Međutim, ako počinitelj prema djetetu uporabi silu ili ako se radi o nemoćnom djetetu radit će se o kvalificiranom obliku kaznenog djela za koji je propisana i teža kazna (od tri do petnaest godina zatvora). U tom je smislu ispravna i jedna odluka Vrhovnog suda Republike Hrvatske u kojoj je zauzeto stajalište da se u slučaju optuženika koji je djevojčicu staru 12 godina, koja mu je dovedena po običaju Roma, nakon otmice bacio na krevet, nasilno svukao i obljubio, radi o spolnom odnošaju nad nemoćnim djetetom. Sud je to obrazložio okolnošću da je oštećenica, koja je i po svojoj fizičkoj konstituciji zaostajala za djecom svoje dobi, bila prijevarom dovedena u njoj nepoznatu sredinu pa se našla u stanju psihičke nemoći zbog koje nije mogla pružiti ozbiljniji otpor (VSH, I Kž-354/89. od 15.11.1991.). Ostali kvalificirani oblici zbog kojih zakon predviđa i strožu kaznu su spolni odnošaj s djetetom zlouporabom položaja (stavak 3 – kazna zatvora od jedne do deset godina), počinjenje djela na osobito okrutan ili osobito ponižavajući način, ili ako je istom prigodom prema istoj žrtvi počinjeno više spolnih odnošaja ili s njim izjednačenih spolnih radnji od više počinitelja (stavak 4. – kazna zatvora od pet do petnaest godina), te konačno i najteži oblik ovog kaznenog djela, ako je kaznenim djelom prouzročena smrt djeteta, ili je dijete teško tjelesno ozlijeđeno, ili mu je zdravlje teško narušeno, ili je žensko dijete ostalo trudno (stavak 5. – kazna zatvora od pet do petnaest godina ili kazna dugotrajnog zatvora). Smrt djeteta ne smije biti obuhvaćena počiniteljevom namjerom već se radi o teškoj posljedici spolnog odnošaja s djetetom koju počinitelj u vrijeme djela ne želi ili smatra da ona neće nastupiti ili uopće nije svjestan da ona može nastupiti premda je mogao i morao biti svjestan te okolnosti. Ako je smrt djeteta obuhvaćena počiniteljevom namjerom u vrijeme počinjenja djela (npr. spolni odnošaj s djetetom uz istovremeno sadističko usmrćivanje djeteta) ili neposredno nakon počinjenja djela (npr. usmrćenje djeteta radi prikrivanja prethodnog djela) radit će se o

stjecaju kaznenog djela teškog ubojstva iz članka 91. KZ i kaznenog djela spolnog odnošaja s djetetom iz članka 192. KZ.

Zadovoljenje pohote pred djetetom ili maloljetnom osobom iz članka 194. KZ sastoji se u tome da počinitelj pred djetetom ili maloljetnom osobom vrši radnje namijenjene zadovoljavanju vlastite ili tuđe pohote, ili da navede dijete da pred njim ili drugom osobom vrši takve radnje. Mora se raditi o tome da se takve radnje (npr. navođenje djeteta da se dodiruje po određenim dijelovima tijela ili masturbiranje pred djetetom ili maloljetnom osobom) vrše pred (podv. autori) djetetom ili maloljetnom osobom, što znači da ne smije doći do fizičkog kontakta između počinitelja i žrtve. Ako se to dogodi, neće se raditi o kaznenom djelu iz članka 194. KZ već o nekom drugom kaznenom djelu (npr. o bludnim radnjama iz članka 193. KZ - ako počinitelj nagovori dijete da ono njega dodiruje ili ukoliko postiže spolno zadovoljenje trljanjem /frikcijom/ svog spolovila o tijelo djeteta i sl.). Kod ovog kaznenog djela uočava se kako težnja zakonodavca da zaštiti djecu i maloljetne osobe od seksualnog nasilja koji puta može dovesti i do nelogičnih rješenja. Naime, nije jasno zbog čega je inkriminirano zadovoljenje pohote pred maloljetnom osobom (pod pretpostavkom da se ne radi o javnom mjestu, da nije bilo prisile itd.) kad je inače spolni odnošaj s maloljetnom osobom dopušten. No to je tema za opširniju raspravu pa ovom prilikom samo navodim tu nelogičnost za koju ne nalazim opravdanje.

Za kazneno djelo iskorištavanja djece ili maloljetnih osoba za pornografiju iz članka 196. KZ bit će odgovoran onaj tko dijete ili maloljetnu osobu snimi za izradbu fotografija, audiovizualnog materijala ili drugih predmeta pornografskog sadržaja, ili posjeduje ili uvozi ili prodaje, ili raspačava, ili prikazuje takav materijal, ili te osobe navede na sudjelovanje u pornografskoj predstavi. Inkriminacija se sastoji od dva dijela. Prvi dio bića kaznenog djela sastoji se u snimanju djeteta radi proizvodnje pornografskog sadržaja i daljnjem postupanju s tim materijalom (posjedovanje, distribucija, prodaja itd.). Dijete i ne mora znati da je snimano kao niti da se snimanje obavlja upravo radi izrade predmeta pornografskog sadržaja. To aktualizira i pitanje kažnjivosti tzv. virtualne dječje pornografije kod koje se u izradi pornografskih sadržaja ne koriste stvarne osobe već se radi o fotomontaži ili slikama imaginarnih osoba. Medij pohrane pornografskih sadržaja može biti video-kaseta, ali i CD, DVD, tvrdi disk na kompjutoru, pornografski časopis u papirnatom izdanju itd. Drugi dio bića kaznenog djela je u navođenju (poticanju, nagovaranju) djeteta da sudjeluje u pornografskoj predstavi (snimanju filma i sl.). Slično kazneno djelo je i upoznavanje djece s pornografijom iz članka 197. KZ. Djelo čini onaj tko djetetu proda, pokloni, prikaže, javnim izlaganjem ili na drugi način učini pristupačnim spise, slike, audiovizualne ili druge predmete pornografskog sadržaja ili mu prikaže pornografsku predstavu, što je kažnjivo novčanom kaznom ili kaznom zatvora do jedne godine. I kod kaznenog djela rodoskrvnuća iz članka 198. KZ radi se o seksualnom nasilju nad djecom od strane krvnih srodnika u ravnoj ili pobočnoj lozi (članak 198. stavak 3. KZ). Ovdje je moguć i stjecaj kaznenog djela rodoskrvnuća s nekim drugim kaznenim djelima, npr. spolnim odnošajem s djetetom iz članka 192. KZ. Zanimljiv slučaj stjecaja rodoskrvnuća i spolnog odnošaja s djetetom nalazimo u u jednoj presudi Vrhovnog suda Republike Hrvatske u kojoj je taj sud potvrdio presudu suda prvoga stupnja kojom je osudio optuženika koji je 1982. nagovorio svoju kćerku, tada staru deset godina, na spolni odnošaj - što je trajalo sve do 1991. godine - govoreći joj da će u suprotnom zatražiti rastavu od njezine majke, napustiti obitelj i izvršiti samoubojstvo (VSH, I Kž-518/92. od 16.09.1992.).

Posebno kazneno djelo kojim se djeca (i maloljetne osobe) štite prvenstveno od zanemarivanja ili zlostavljanja od strane osoba koje su dužne skrbiti o njihovu odgoju,

propisano je u članku 213. KZ – zapaštanje i zlostavljanje djeteta ili maloljetne osobe. Kod osnovnog oblika ovog kaznenog djela radit će se o zapaštanju (grubom zanemarivanju) djeteta ili maloljetne osobe. Drugi oblik radnje počinjenja propisan u stavku 2. je zlostavljanje koje je, za razliku od zapaštanja, uvijek aktivan postupak počinitelja. Oblici zlostavljanja navedeni u stavku 2. jesu - prisiljavanje na rad koji ne odgovara životnoj dobi, ili na pretjerani rad, ili na prosjačenje, ili iz koristoljublja navođenje na ponašanje koje je štetno za razvitak djeteta i/ili maloljetne osobe. Osim za ova dva oblika zapaštanja i zlostavljanja djeteta ili maloljetne osobe, zakon predviđa odgovornost i za kvalificirani (najteži) oblik djela kod kojeg kao posljedica zapaštanja i/ili zlostavljanja nastupi teška tjelesna ozljeda djeteta ili maloljetne osobe, ili teško narušenje zdravlja, ili se dijete ili se maloljetna osoba oda prosjačenju, prostituciji ili drugim oblicima asocijalnog ponašanja ili delinkvenciji.

Mnogi smatraju da je jedan od najučinkovitijih oblika zaštite djece od svih oblika nasilja, a posebno seksualnog nasilja, uvođenje tzv. registara seksualnih prijestupnika. Konvencija Vijeća Europe o zaštiti djece od spolnog iskorištavanja i zlostavljanja koju je ratificirala i Republika Hrvatska, propisuje obvezu država stranaka da, iz preventivnih razloga, u nacionalnim zakonodavstvima predvide mjere za pohranu određenih podataka o počiniteljima kaznenih djela iz konvencijskog kataloga (seksualno nasilje prema djeci, kaznena djela dječje pornografije, iskorištavanje djece za prostituciju itd.). Države moraju, u skladu s temeljnim načelima svog pravnog poretka i preuzetim međunarodnopravnim obvezama, pohranjivati podatke o identitetu i genetskom profilu osuđenih počinitelja seksualnih kaznenih djela na štetu djece. Međutim, što također nedvojbeno proizlazi iz Obrazloženja (engl. *Explanatory report*) uz Konvenciju, njome se ne uspostavlja obveza uspostavljanja posebnih baza podataka za seksualne prijestupnike jer bi to, između ostalog, imalo negativan učinak u smislu etiketiranja tih osoba i otežavanja njihove potpune socijalne integracije nakon izdržane kazne. Provedba Konvencije otvara mnoga pitanja. U prvom redu, kakav bi registar trebao biti i koje bi podatke trebao sadržavati. Osim toga, za raspravu je i kome bi takav registar bio namijenjen. Drugim riječima, da li se opredijeliti za registar otvorenog tipa (kakvi npr. postoje u SAD i nekim drugim državama i kojem slobodno mogu pristupiti svi zainteresirani građani), ili za registar zatvorenog tipa (premda se u nekim radovima on naziva registrom 'poluotvorenog tipa' što smatram nije najbolji izraz jer se njime u suštini onemogućava pristup javnosti) koji bi omogućio svim tijelima koja se na različite načine u okviru svojih nadležnosti bave prevencijom i kaznenim progonom seksualnog nasilja na štetu djece razmjenu podataka i pravovremeni uvid u podatak koji bi mogao spriječiti počinjenje konkretnog kaznenog djela. Negativna iskustva država koje ne samo da otvorenim registrima nisu ostvarile bitan pomak u smislu veće zaštite djece od seksualnog nasilja već su i u značajnoj mjeri doveli u pitanje neka druga temeljna ljudska prava bivših osuđenika (npr. pravo na privatnost, pravo na zaštitu osobnih podataka), sugerira oprezniji pristup i ograničavanje rasprave na registre poluotvorenog ili čak zatvorenog tipa. Osim toga, u provedbi konvencijske obveze potrebno je voditi računa i o visokim (ne i apsolutnim!) standardima zaštite osobnih podataka svih građana, pa i osoba koje su osuđene za teška kaznena djela. Ti su standardi određeni čl. 6. Konvencije za zaštitu osoba glede automatizirane obrade osobnih podataka i Dodatnog protokola uz Konvenciju za zaštitu osoba glede automatizirane obrade osobnih podataka u vezi nadzornih tijela i međunarodne razmjene podataka. U tim je međunarodnim ugovorima eksplicirano da je od visokog standarda zaštite osobnih podataka moguće dopušteno odstupiti samo ako postoji pretežnji interes. Na tom su tragu i odredbe Ustava RH kao i Zakona o zaštiti podataka. I neke vrlo važne Direktive EU koje je RH u procesu prilagodbe svog pravnog sustava europskom *acquisu* dužna provesti u unutarnjem zakonodavstvu također osiguravaju visok stupanj zaštite osobnih podataka (EU Directive 95/46/EC - Protection of individuals with regard to the

processing of personal data and on the free movement of such data; EU Directive 2002/58/EC - The processing of personal data and the protection of privacy in the electronic communications sector). U prilog uspostavljanja registra seksualnih prijestupnika na štetu djece neki komentatori ističu tezu značajnog broja povratnika među tom delinkventnom populacijom (premda statistički podaci ponajprije zbog tamne brojke često ne odražavaju takvo stanje!) kojima je potrebno onemogućiti pristup djeci. Osim toga, s obzirom na tzv. iteracijsku opasnost (ponavljanje kaznenog djela) u novoj sredini, važno je provesti usklađivanje između svih država stranaka konvencije kako bi bila olakšana razmjena relevantnih podataka u preventivne svrhe. Jedan od razloga protiv, na kojeg komentatori s pravom upućuju, jest da ne postoje znanstveno utemeljeni dokazi o tome da postojanje takvih registara samo po sebi ima preventivni učinak kada je o seksualnoj delinkvenciji riječ. Najbolji dokaz za to su, između ostalog, SAD u kojima nije došlo do opadanja stope tog pojavnog oblika nasilja unatoč uvođenju otvorenih i svima dostupnih podataka o osuđenim osobama. Osim toga, postavlja se pitanje, nije li kontinuirani nadzor nakon što je osuđena osoba izdržala kaznu (ili joj je ona oproštena ili zastarjela) zapravo neka vrsta produljene kazne i dovođenje u neravnopravni položaj te delinkventne skupine u odnosu na sve ostale bivše osuđenike. Postavlja se i pitanje troškova (slažem se sa većinom autora koji ističu da troškovi ne bi trebali predstavljati načelnu zapreku ako se na taj način mogu ostvariti proklamirani ciljevi), a ističe se i bojazan da bi uspostavom registara seksualni delinkventi još bolje i uspješnije prikivali svoje aktivnosti što podrazumijeva i njihovo 'umrežavanje'. Pitanje registra bivših osuđenika u izravnoj je vezi i sa rehabilitacijom kao ustavnom kategorijom pa se u tom smislu valja složiti s onima koji smatraju da bi tzv. doživotni (trajni registri) bili suprotni ustavnom načelu da se, po proteku zakonom propisanih rokova i brisanjem iz kaznene evidencije, osoba mora smatrati neosuđivanom (vidi izlaganja uz institut rehabilitacije!). S obzirom da se radi o mjerama kojima se do određene granice ograničavaju pojedina temeljna ljudska prava trebalo bi voditi računa i o načelu razmjernosti i podatke iz registra ograničiti sadržajno (podaci o identitetu i DNA profilu) i samo na najteže oblike seksualnog nasilja prema djeci. Konačno, valja se složiti s komentatorima koji zaključuju da uspostavom registra problemi neće biti riješeni jer oni to mogu biti samo ako se uspješno otklone uzroci ovog pojavnog oblika nasilja, a to je u prvom redu, liječenje osuđenika (i u smislu provedbe odgovarajućih sigurnosnih mjera) na koje zatvorska kazna nema zadovoljavajući specijalno preventivni učinak.

3.5. Terorizam

U hrvatskom kaznenom zakonodavstvu propisan je veći broj kaznenih djela s elementima terorizma. Dva osnovna oblika su protudržavni terorizam iz članka 141. KZ i međunarodni terorizam iz članka 169. KZ. Radnja ovih kaznenih djela je istovjetna i sastoji se u prouzročenju eksplozije ili požara, izazivanju opasnosti za živote ljudi ili imovinu općeopasnom radnjom ili sredstvom, izvršenju otmice neke osobe ili počinjenju nekog drugog nasilja. Da bi se, međutim, radilo o terorizmu, a ne o nekom drugom kaznenom djelu (npr. dovođenju u opasnost života i imovine općeopasnom radnjom ili sredstvom iz članka 263. KZ), počinitelj mora postupati s određenim ciljem. Kod protudržavnog terorizma (članak 141. KZ) taj je cilj ugrožavanje ustavnog ustrojstva ili sigurnosti Republike Hrvatske, dok se kod međunarodnog terorizma (članak 169. KZ) radnja poduzima s ciljem da se naškodi stranoj državi ili međunarodnoj organizaciji. Šefovi država i vlada te drugi visoki državni dužnosnici zaštićeni su od terorističkih napada kaznenim djelom ugrožavanja sigurnosti osoba pod međunarodnom zaštitom iz članka 170. KZ. Počinitelj tog kaznenog djela je osoba koja izvrši otmicu osobe koja je pod međunarodnom zaštitom ili prema njoj počini neko drugo nasilje, ili napadne na njezine službene prostorije, privatni stan ili prijevozno sredstvo. Osobama pod međunarodnom zaštitom ne smatraju se samo neke kategorije visokih državnih dužnosnika već i članovi njihovih obitelji. Za postojanje kaznenog djela iz članka 170. KZ bit će dovoljno i postojanje prijetnje napadom na osobu pod međunarodnom zaštitom, članove njezine obitelji, službene prostorije, privatni stan ili prijevozno sredstvo (članak 170. stavak 4. KZ), a o težem će se obliku djela raditi ukoliko je napadom prouzročena smrt jedne ili više osoba (članak 170. stavak 3. KZ - nehaj u odnosu na tu posljedicu) odnosno ako je počinitelj prigodom počinjenja kaznenog djela s namjerom usmrtio jednu ili više osoba (članak 170. stavak 2. KZ). Terorističko je kazneno djelo i uzimanje talaca iz članka 171. KZ. Za to će kazneno djelo biti odgovoran onaj tko izvrši otmicu neke osobe i prijeti da će je ubiti, povrijediti ili zadržati kao taoca s ciljem da prisili neku državu ili međunarodnu organizaciju da nešto učini ili ne učini kao izričiti ili prešutni uvjet za oslobodenje taoca. Od ostalih kaznenih djela s elementima terorizma spomenimo i otmicu zrakoplova ili broda (članak 179. KZ – premda je taj oblik terorističkih napada bio iznimno ‘popularan’ 70-ih godina XX. stoljeća, ne zaboravimo da su i teroristički napadi na New York i Washington u rujnu 2001. godine izvedeni oteetim zrakoplovima), zlouporabu nuklearnih tvari iz članka 172. KZ i ugrožavanje sigurnosti međunarodnog zračnog prometa i međunarodne plovidbe iz članka 181. KZ.

3.6. Kaznena djela protiv imovine

Kazneno djelo krađe iz članka 216. KZ sastoji se u oduzimanje tuđe pokretne stvari s ciljem njezina protupravna prisvajanja. Objekt djela je tuđa pokretna stvar i počinitelj mora biti svjestan da se radi o stvari koja pripada drugoj osobi. Ako nije svjestan te okolnosti radit će se o zabludi o biću djela koja pod određenim uvjetima (ako je neskrivljena), može isključiti i krivnju (odgovornost) za počinjeno kazneno djelo. Kazneno djelo krađe uvijek je namjerno jer počinitelj postupa s ciljem protupravnog prisvajanja, što znači da s oduzetom stvari želi raspolagati na način na koji to čini njezin zakoniti vlasnik. U tom se smislu od kaznenog djela krađe razlikuje kazneno djelo oduzimanja tuđe pokretne stvari iz članka 221. KZ kod kojeg počinitelj oduzima stvar ne radi njezina protupravnog prisvajanja već samo da bi je držao u svom posjedu (npr. netko oduzme tuđe motorno vozilo radi vožnje i nakon nekoliko dana ga vrati njegovu vlasniku). O tzv. 'sitnoj krađi' radit će se ako je vrijednost ukradene stvari mala i počinitelj je postupao s ciljem prisvajanja stvari takve vrijednosti (članak 216. stavak 2. KZ). U tom slučaju i objektivna okolnost (da se radi o stvari male vrijednosti) i subjektivna okolnost (da je počinitelj postupao upravo s ciljem prisvajanja stvari male vrijednosti) moraju biti ispunjene kumulativno što znači da se neće raditi o kaznenom djelu iz stavka 2. ako je počinitelj iz nečijeg kaputa ukrao prazan novčanik pogrešno smatrajući da se u njemu nalazi mnogo novca, jer u tom slučaju namjera počinitelja nije bila prisvojiti stvar male vrijednosti već stvar velike vrijednosti. Međutim, ako su ispunjene obje navedene okolnosti radit će se 'sitnoj krađi' zbog čega za to djelo zakon propisuje pokretanje kaznenog postupka povodom privatne tužbe ovlaštenog tužitelja (odnosno povodom prijedloga ako se radi o stvari koja je u državnom vlasništvu).

Teška krađa iz članka 217. KZ se od obične krađe iz članka 216. KZ razlikuje prema načinu počinjenja, okolnostima pod kojima je počinjena, odnosno prema vrijednosti i značenju ukradene stvari.

O teškoj krađi prema načinu počinjenja radit će se kada je krađa počinjena:

- obijanjem, provaljivanjem ili drugim savladavanjem većih prepreka da dođe do stvari iz zatvorenih zgrada, soba, blagajna, ormara ili drugih zatvorenih prostorija ili prostora (npr. zatvorenog automobila) te,
- na osobito opasan ili osobito drzak način (npr. džepna krađa prorezivanjem unutarnjeg džepa kaputa ili jakne)

O posebnoj teškoj krađi s obzirom na okolnosti zakon razlikuje krađu počinjenu:

- iskorištavanjem stanja prouzročеног požarom, poplavom, potresom ili drugom nesrećom, te
- iskorištavanjem bespomoćnosti ili drugog osobito teškog stanja druge osobe (npr. nepokretnost, teška bolest i sl.)

O teškoj krađi radit će se još i:

- ako je ukradena stvar velike vrijednosti i počinitelj je postupao s ciljem prisvajanja stvari takve vrijednosti,
- ako ukradena stvar služi u vjerske svrhe ili je stvar ukradena iz crkve ili druge zgrade ili prostorije koja služi za vjerske obrede,
- ako je ukradeno kulturno dobro ili stvar od znanstvenog, umjetničkog, povijesnog ili tehničkog značenja, ili se nalazi u javnoj zbirci, zaštićenoj privatnoj zbirci ili je izložena za javnost.

Kaznom zatvora od jedne do osam godina kaznit će se tko počini krađu u sastavu grupe ili ako je pri sebi imao kakvo oružje ili opasno oruđe radi napada ili obrane. U slučaju da je sitna krađa iz članka 216. stavak 2. KZ počinjena na način i pod okolnostima iz članka 217. stavak 1. i stavak 2. točka 2. i 3. (obijanjem, provaljivanjem, iskorištavanjem nemoći druge osobe itd.) radit će se o kombinaciji sitne krađe i teške krađe (npr. netko u tuđem automobilu uoči stvar male vrijednosti, te razbije staklo na automobilu i oduzme tu stvar s ciljem njezina prisvajanja) za koju zakon u članku 217. stavak 3. propisuje istu kaznu (novčana kazna ili kazna zatvora do tri godine) kao i za 'običnu' krađu iz članka 216. stavak 1. KZ.

Premda je u fenomenološkom dijelu razbojništvo svrstano pod delikte nasilja, u pravnom se smislu radi o imovinskom kaznenom djelu (čl. 218. KZ). Djelo čini onaj tko uporabom sile protiv neke osobe ili prijetnjom da će izravno napasti na njezin život ili tijelo oduzme tuđu pokretnu stvar s ciljem da je protupravno prisvoji. Za to je djelo propisana kazna zatvora od jedne do deset godina. Objekt radnje je kao i kod krađe tuđa pokretna stvar. Sličnost s krađom je i u tome da počinitelj tu stvar oduzima s ciljem njezina prisvajanja. Razlika u odnosu na krađu je u tome da kod razbojništva počinitelj koristi silu ili neposrednu prijetnju prema drugoj osobi radi oduzimanja objekta radnje. Teži oblik kaznenog djela razbojništva propisan je u stavku 2. - ako je djelo počinjeno u sastavu grupe ili zločinačke organizacije, ili ako je uporabljeno kakvo oružje ili opasno oruđe (propisana je kazna zatvora od tri do dvanaest godina). U članku 219. KZ propisano je kazneno djelo razbojničke krađe. Počinitelj je osoba koja je zatečena pri počinjenju kaznenog djela krađe koja, s ciljem da ukradenu stvar zadrži, uporabi silu protiv neke osobe ili prijetnju da će izravno napasti na njezin život ili tijelo. Razlika između razbojništva i razbojničke krađe je u tome da kod razbojništva uporaba sile (ili neposredna prijetnja) prethodi oduzimanju stvari dok se kod razbojničke krađe radi o tome da je stvar već ukradena pa se sila (ili neposredna prijetnja) koristi kako bi počinitelj tu stvar zadržao. U stavku 2. je propisan kvalificirani oblik razbojničke krađe – ako je razbojnička krađa počinjena u sastavu grupe ili ako je uporabljeno kakvo oružje ili opasno oruđe. Za ovaj oblik kaznenog djela propisana je kazna zatvora u trajanju od tri do dvanaest godina.

Za kazneno djelo prijevare iz članka 224. stavak 1. KZ odgovarat će osoba koja s ciljem da sebi ili drugome pribavi protupravnu imovinsku korist dovede nekoga lažnim prikazivanjem ili prikrivanjem činjenica u zabludu ili ga održava u zabludi i time ga navede da na štetu svoje ili tuđe imovine nešto učini ili ne učini. Poseban oblik prijevare, tzv. piramidalna prijevare propisan je u stavku 2. koji inkriminira ostvarivanje sustava s reklamnom, akviziterskom ili drugom djelatnošću radi pridobivanja sudionika, ili profesionalno širenje sustava pri kojem se od uložениh sredstava očekuje dobitak i pri kojem se sudionicima obećava imovinska korist pod uvjetom da oni ili druge osobe pod jednakim uvjetima pridobiju druge sudionike, pri čemu je dobit imovinske koristi povezana ili potpuno ili djelomično od poštivanja igre drugih sudionika.

3.7. Kaznenopravna zaštita od zlouporabe opojnih droga

Pravni propisi kojima se reguliraju različiti oblici zlouporabe opojnih droga jesu ZSZOD i KZ. Prema članku 173. KZ kažnjivi su različiti aspekti zlouporabe opojnih droga kao što su posjedovanje, proizvodnja, prodaja, nezakonita trgovina, organiziranje mreže preprodavatelja, omogućavanje drugim osobama da uživaju opojne droge itd. ZSZOD regulira (članak 1.):

1. uvjete za uzgoj biljaka iz kojih se mogu dobiti opojne droge, te uvjeti za izradu, posjedovanje i promet opojnih droga i tvari koje se mogu uporabiti za izradu opojnih droga,
2. nadzor nad uzgojem biljaka iz kojih se mogu dobiti opojne droge te nad izradom, posjedovanjem i prometom opojnih droga i tvari koje se mogu uporabiti za izradu opojnih droga,
3. mjere za suzbijanje zlouporabe opojnih droga,
4. sustav za prevenciju ovisnosti te pomoći ovisnicima i povremenim uzimateljima opojnih droga.

Radi potpunog shvaćanja i ispravne primjene odredaba kojima se regulira zlouporaba opojnih droga potrebno je dovesti u vezu inkriminaciju iz članka 173. KZ i odgovarajuće odredbe ZSZOD kao blanketnog propisa. Tako je objekt radnje svih oblika kaznenih djela iz članka 173. KZ 'tvar ili pripravak koji je propisom proglašen opojnom drogom'. Taj propis koji određuje što se ima smatrati 'opojnom drogom' je ZSZOD koji u članku 2. stavku 1. točki 1. propisuje da je opojna droga svaka tvar prirodnoga ili umjetnoga podrijetla, uključivši psihotropne tvari, uvrštene u popis opojnih droga i psihotropnih tvari. Tvar koja se može uporabiti za izradu opojne droge jest svaka prirodna ili umjetna tvar koja se može uporabiti u izradi opojne droge (kao prekursori i druga otapala te kemikalije), uvrštena u popis tih tvari (članak 2. stavak 1. točka 2. ZSZOD). Biljka ili dio biljke iz koje se može dobiti opojna droga jest svaka biljka ili dio biljke koji se mogu uporabiti za izradu opojne droge (kao opijumski mak, konoplja i druga biljka prikladna za tu svrhu), koja je uvrštena u popis tih biljaka (članak 2. stavak 1. točka 3. ZSZOD).

Kažnjivi su samo 'neovlašteni' oblici zlouporabe opojnih droga. To znači da će se o kaznenom djelu iz članka 173. KZ raditi samo ako netko drogu posjeduje, proizvodi, prerađuje, prodaje itd. i to čini – neovlašteno. Uvjeti pod kojima se određeni aspekti postupanja s opojnim drogama smatraju dopuštenim (ovlaštenim) također su propisani u ZSZOD. Tako je načelno zabranjen uzgoj biljaka iz kojih se mogu dobiti opojne droge te izrada, posjedovanje i promet opojnih droga, biljaka i dijelova biljaka iz kojih se može dobiti opojna droga te tvari koje se mogu uporabiti za izradu opojne droge osim pod uvjetima određenim ZSZOD u medicinske, prehrambene, veterinarske, znanstvenoistraživačke i nastavne svrhe (članak 3. stavak 1. ZSZOD). Isto tako, zabranjeno je i posjedovanje sredstava za izradu opojne droge osim pod uvjetima propisanim ZSZOD u medicinske, prehrambene, veterinarske, znanstvenoistraživačke i nastavne svrhe (članak 3. stavak 2. ZSZOD). ZSZOD u brojnim odredbama precizira uvjete pod kojima je dopušteno posjedovanje odnosno izrada opojnih droga. Tako prema članku 17. stavak 1. ZSZOD ministar zdravstva može 'dozvoliti pravnim i fizičkim osobama posjedovanje uzoraka opojne droge u količini nužnoj za svrhe obavljanja nastave i stručne izobrazbe, analize i dresure životinja za otkrivanje opojne droge.'. Da bi takvo posjedovanje bilo ovlašteno, osim dozvole ministra zdravstva, potrebna je i suglasnost ministra unutarnjih poslova. Sljedeći izuzetak u kojem je dopušteno posjedovanje droge odnosi se na službenu osobu policije koja može, pod uvjetima propisanim posebnim zakonom, radi otkrivanja kaznenog djela i počinitelja posjedovati opojnu drogu za svrhe

simuliranog otkupa i nadzirane isporuke. (članak 17. stavak 2. ZSZOD). U ovoj je odredbi blaketni propis ZKP koji u cilju učinkovitijeg kaznenog progona kaznenih djela organiziranog kriminala u članku 180. propisuje niz mjera kojima se privremeno i samo uz nalog istražnog suca, mogu privremeno ograničiti ustavna prava i slobode. Među tim mjerama nalaze se i mjere simuliranog otkupa predmeta (članak 180. stavak 1. točka 5. ZKP) i nadziranog prijevoza i isporuke predmeta kaznenog djela (članak 180. stavak 1. točka 6. ZKP). Sukladno članku 18. ZSZOD propisano je da, osim u navedenim situacijama, opojnu drogu mogu posjedovati i:

- a) zdravstvene ustanove u svrhu obavljanja svoje djelatnosti,
- b) veterinarske ustanove u svrhu obavljanja svoje djelatnosti,
- c) doktori medicine i doktori stomatologije kao sastojak lijeka u količini nužnoj za pružanje neposredne medicinske pomoći,
- d) punoljetni bolesnici te roditelji, odnosno skrbnici maloljetnih bolesnika, kao sastojak lijeka u količini koju odredi liječnik,
- e) doktori veterinarske medicine kao sastojak veterinarskog lijeka radi pružanja neposredne veterinarske pomoći,
- f) zapovjednici brodova i zrakoplova kao sastojak lijeka u količini nužno potrebnoj za brodsku ljekarnu ili ljekarnu zrakoplova.

Proizvodnja ili prerada opojne droge je dopuštena pod uvjetima iz članaka 15. i 16. ZSZOD. Prema članku 15. ZSZOD opojnu drogu mogu izrađivati samo pravne osobe koje za obavljanje te djelatnosti udovoljavaju uvjetima propisanim za pravne osobe koje proizvode lijekove, odnosno veterinarske lijekove i koje imaju odobrenje ministra zdravstva za izradu opojne droge. U člancima 8.-14. određeni su uvjeti pod kojima je dopušten uzgoj biljaka iz kojih se može dobiti opojna droga (konoplja, mak i koka) i postupak kojeg uzgajivači tih biljaka moraju poštivati (pravovremene prijave relevantnim inspekcijama, policiji itd.). U člancima 20.-27. ZSZOD uređen je ovlaštenu promet opojnim drogama. Tako se, primjerice, prema članku 25. ZSZOD neće smatrati uvozom, izvozom, prijevozom ili provoženjem, prijenos lijeka koji sadrži opojnu drogu, a namijenjen je pružanju hitne medicinske pomoći na brodu ili zrakoplovu u međunarodnom i unutarnjem prometu u količinama nužnim za tu svrhu, pod uvjetom da uz isprave o upisu prijevoznoga sredstva postoji odobrenje o posjedovanju određene vrste i količine lijeka, izdano od nadležnoga tijela države upisa.

KZ inkriminira samo one aspekte zlorabe opojnih droga koje zakonodavac smatra najtežima tj. takvima da zaslužuju kaznenopravnu reakciju. To, međutim, ne znači da i ostali aspekti zlorabe opojnih droga nisu pravno zabranjeni. U ZSZOD su u člancima 54.-64. propisani brojni prekršaji s područja zlorabe opojnih droga. Tako se, između ostalog, kažnjava fizička osoba koja:

- pri prijelazu državne granice lijekove koji sadrže opojnu drogu posjeduje bez medicinske dokumentacije ili u količini većoj od nužno potrebne za osobnu uporabu u trajanju do najviše 5 dana (članak 59. točka 1. ZSZOD)
- odloži ili ostavi uporabljene igle i šprice izvan mjesta koja su posebno određena za te svrhe u skladu sa propisima koji vrijede za postupanje sa opasnim otpadom (članak 59. točka 4. ZSZOD)
- stavljanjem u hranu, piće ili na drugi način drugoga izlaže djelovanju opojne droge, osim za svrhe propisanog liječenja (članak 60. ZSZOD)

Osim prekršaja za koje odgovaraju fizičke osobe ZSZOD propisuje i niz prekršaja pravnih osoba. Tako su prekršajne kazne predviđene za pravnu osobu koja, između ostalog:

- uzgaja mak namijenjen za izradu opojne droge bez odobrenja ili ako obavlja tu djelatnost prije sklopljenog ugovora s pravnom osobom ovlaštenom za otkup maka (članak 54. stavak 1. točka 5. ZSZOD);
- uzgaja konoplju bez prethodnog odobrenja ministra poljoprivrede i šumarstva (članak 54. stavak 1. točka 12. ZSZOD);
- posjeduje uzorke opojnih droga u svrhu obavljanja nastave i stručne izobrazbe, analize ili dresure životinja za otkrivanje opojnih droga bez dozvole ministra zdravstva (članak 55. stavak 1. ZSZOD);
- obavlja promet opojnih droga na veliko, a da ne ispunjava propisane uvjete (članak 57. stavak 1. ZSZOD) itd.

Osnovni oblik kaznenog djela zlouporabe opojnih droga iz članka 173. stavak 1. KZ je neovlašteno posjedovanje stvari ili pripravaka koji su propisom proglašeni opojnim drogama. Time je kriminalizirano svako posjedovanje opojnih droga bez obzira da li se radi o posjedovanju radi osobne uporabe ili posjedovanju radi daljnje prodaje. Pojam ‘posjedovanja’ određen je u članku 2. stavak 1. točka 7. ZSZOD kao ‘faktična vlast nad opojnom drogom, biljkom ili stvari koja se može uporabiti za izradu opojne droge’. Prema članku 173. stavak 2. kažnjava se tko neovlašteno proizvodi, prerađuje, prodaje ili nudi na prodaju, ili radi prodaje kupuje, posjeduje ili prenosi, ili posreduje u prodaji ili kupnji, ili na drugi način neovlašteno stavlja u promet stvari ili pripravke koji su propisom proglašeni opojnim drogama. Djelovanje organiziranog kriminala inkriminirano je u stavcima 3. i 4. (počinjenje kaznenog djela iz stavka 2. od strane više osoba koje su se udružile radi činjenja tih djela, organiziranje mreže preprodavatelja ili posrednika, neovlaštena izrada materijala ili stvari za koje se zna da su namijenjene za proizvodnju opojnih droga itd.). Stavak 5. osigurava kažnjavanje i za određene pomagačke radnje - tko navodi drugoga na trošenje opojne droge, ili mu daje opojnu drogu da je troši on ili druga osoba, ili stavi na raspolaganje prostorije radi trošenja opojne droge, ili na drugi način omogućujući drugome trošenje opojne droge. Kazna zatvora od jedne do deset godina propisana je za najteži oblik kaznenog djela – ako je ono počinjeno prema djetetu, maloljetnoj, duševno bolesnoj, privremeno duševno poremećenoj osobi, nedovoljno duševno razvijenoj osobi ili prema više osoba, ili je prouzročilo osobito teške posljedice. Odavanje uživanja opojnih droga ili drugih omamljujućih sredstava na javnom mjestu propisano je kao prekršaj u članku 20. ZPPJRM. Prema članku 33. toga zakona osobi koja se odala uživanju alkohola ili opojnih droga ili drugih omamljujućih sredstava i zbog te svoje sklonosti i navike vrši prekršaje, a postoji opasnost da će ih ponovo vršiti, može se uz kaznu izreći i zaštitna mjera obaveznog liječenja od alkoholizma i narkomanije.

ZSZOD definira ovisnost kao stanje neodoljive potrebe (psihičke ili fizičke) za uporabom opojne droge. Ovisnik o opojnoj drogi jest osoba koja se uporabom opojne droge dovela u stanje ovisnosti, a povremeni uzimatelj opojne droge jest osoba koja jednokratno, prigodno ili povremeno uzima opojne droge kod koje se još nije razvilo stanje ovisnosti. Prema članku 37. ZSZOD pomoć ovisniku i povremenom uzimatelju opojne droge pružaju centri za socijalnu skrb i druge ustanove socijalne skrbi, a mogu je pružati vjerske zajednice, udruge te pravne i fizičke osobe. Ta se pomoć pruža sukladno propisima o socijalnoj skrbi prema programu koji donosi ministar zdravstva uz prethodnu suglasnost ministra za rad i socijalnu skrb. Sukladno članku 38. ZSZOD u provedbi pomoći ovisniku i povremenom uzimatelju opojne droge savjetodavnim radom sudjeluje centar za socijalnu skrb koji obavlja savjetodavni rad s ovisnikom i povremenim uzimateljem opojne droge u suradnji sa županijskim, odnosno gradskim centrom.

3.8. Organizirani kriminal, korupcija i pranje novca

U KZ nije propisano kazneno djelo organiziranog kriminala, ali je kod mnogih kaznenih djela kvalificirano počinjenje u sastavu grupe ili zločinačke organizacije (što znači da je za djelo koje je počinjeno u sastavu grupe ili zločinačke organizacije propisana teža kazna – npr. za kazneno djelo iznude iz članka 234. stavak 1. KZ propisana je kazna zatvora od šest mjeseci do pet godina, no za isto kazneno djelo ako je počinjeno u sastavu grupe ili zločinačke organizacije zakonodavac propisuje kaznu zatvora od jedne do deset godina). To je odraz shvaćanja o posebnoj težini kaznenog djela počinjenog u sastavu grupe ili zločinačke organizacije. Pojam grupe ljudi određen je u članku 89. stavak 22. KZ kao udruženje od najmanje tri osobe koje su povezane radi trajnog ili povremenog činjenja kaznenih djela, pri čemu svaka od tih osoba daje svoj udio u počinjenju kaznenog djela. Viši oblik kriminalnog udruživanja je zločinačka organizacija koja se smatra temeljem pojma organiziranog kriminala. Prema članku 89. stavku 23. KZ zločinačka organizacija je udruženje od najmanje tri osobe čiji članovi su se udružili radi činjenja kaznenih djela. Djelovanje zločinačke organizacije višeg stupnja usmjereno je i prema ostvarivanju i zadržavanju nadzora nad pojedinim gospodarskim ili drugim djelatnostima, pri čemu se koristi zastrašivanjem ili nasiljem radi utjecaja na druge osobe da im pristupe ili im se pokore. Zločinačku organizaciju odlikuje visok stupanj povezanosti članova, unutarnji ustroj na temelju odnosa hijerarhije i stege te podjela rada. Pojmovi zločinačke organizacije i grupe ljudi podrazumijevaju kriminalni kontinuitet. U suštini zločinačke organizacije kao temeljnog pojma organiziranog kriminala su obilježja strukture, hijerarhije i trajnosti. Grupa ljudi je, s druge strane, zločinačka organizacija u malom, kod koje ne postoje elementi strukture i hijerarhije kao kod zločinačke organizacije, ali postoji element razmjerne trajnosti. Dakle i kod grupe ljudi mora biti dokazano da je ona osnovana radi trajnog ili povremenog činjenja kaznenih djela (istovrsnih ili raznovrsnih). Namjera kod formiranja grupe ljudi prelazi granice namjere počinjenja jednog određenog konkretnog kaznenog djela, i upravljena je, sukladno čl. 89. – trajnom ili povremenom činjenju ne jednog već više kaznenih djela. U situacijama kod kojih takva namjera kontinuirane kriminalne djelatnosti ne postoji neće se raditi o ‘grupi ljudi’ već, ovisno o okolnostima o supočiniteljstvu ili o sudioništvu. Klasična kaznena djela organiziranog kriminala propisana su u članku 175. KZ (uspostava ropstva i prijevoz robova) i članku 177. KZ (protuzakonito prebacivanje osoba preko državne granice). Za kazneno djelo uspostave ropstva i prijevoza robova iz članka 175. KZ kažnjava se tko kršeći pravila međunarodnoga prava stavi drugoga u ropki ili njemu sličan odnos ili ga drži u takvom odnosu, kupi, proda, preda drugoj osobi ili posreduje u kupnji, prodaji ili predaji takve osobe ili potiče drugoga da proda svoju slobodu ili slobodu osobe koju uzdržava ili se o njoj brine (stavak 1.). Kod protuzakonitog prebacivanja osoba preko državne granice radi se o nedozvoljenom prevođenju preko državne granice jedne ili više osoba koje je motivirano koristoljubljem (stavak 1.). Osim kod ovih kaznenih djela, inkriminacije organiziranog kriminala su i zlouporaba opojnih droga iz članka 173. stavka 3. KZ, iznuda iz članka 234. stavak 2. (tzv. reket), a posebno je inkriminirano i udruživanje za počinjenje kaznenih djela u članku 333. KZ.

Koruptivna kaznena djela u KZ su nelojalna konkurencija u vanjskotrgovinskom poslovanju iz članka 289. stavka 2. KZ, zlouporaba obavljanja dužnosti državne vlasti iz članka 338. KZ, protuzakonito posredovanje iz članka 343. KZ, te primanje mita iz članka 347. KZ i davanje mita iz članka 348. KZ. Klasična koruptivna kaznena djela su primanje mita i davanje mita. Za primanje mita odgovarat će službena ili odgovorna osoba koja zahtijeva ili primi dar ili kakvu drugu korist, ili koja primi obećanje dara ili kakve koristi da u granicama svoje ovlasti obavi službenu ili drugu radnju koju ne bi smjela obaviti, ili da ne obavi službenu ili drugu

radnju koju bi morala obaviti (tzv. pravo pasivno podmićivanje). Za oblik tzv. nepravog pasivnog podmićivanja iz stavka 2. kaznit će se službena ili odgovorna osoba koja zahtijeva ili primi dar ili kakvu drugu korist ili koja primi obećanje dara ili kakve koristi, da u granicama svoje ovlasti obavi službenu ili drugu radnju koju bi morala obaviti, ili da ne obavi službenu ili drugu radnju koju ne bi smjela obaviti. Kažnjivo je i tzv. naknadno pasivno podmićivanje tj. situacija u kojoj službena ili odgovorna osoba nakon neobavljanja službene ili druge radnje, a u vezi s njom, zahtijeva ili primi dar ili kakvu drugu korist. Davanje mita iz članka 348. KZ također može biti pravo i nepravo (ovisno o tome da li se od službene ili odgovorne osobe zahtijeva da učini nešto što ne smije učiniti ili da učini nešto što bi ionako morala učiniti), a u stavku 5. toga članka propisano je da će se osloboditi kazne davatelj mita koji je dao mito na zahtjev službene ili odgovorne osobe i prijavio djelo prije njegova otkrivanja ili prije saznanja da je djelo otkriveno. Za kaznena djela organiziranog kriminala i koruptivna kaznena djela ZKP predviđa i mogućnost primjene tzv. posebnih mjera (članak 180. ZKP) kojima se ograničavaju ustavna prava (npr. simulirani otkup predmeta i simulirana potkupnina, prisluškivanje itd.). O primjeni tih mjera uvijek odlučuje sud (istražni sudac pismenim obrazloženim nalogom – članak 182. ZKP). Zakonom o Uredu za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminaliteta osnovan je ured kao posebno državno odvjetništvo koje se bavi progonom kaznenih djela s elementima korupcije i organiziranog kriminala, ali i prevencijom i edukacijom o opasnosti korupcije i potrebi njezina suzbijanja.

U hrvatskom kaznenom pravu inkriminacija koja sadržajno odgovara pranju novca propisana je čl. 279. KZ – prikriivanje protuzakonito dobivenog novca. Temeljni oblik djela iz st. 1. ostvaruje tko u bankarskom, novčarskom ili drugom gospodarskom poslovanju uloži, preuzme, zamijeni ili na drugi način prikrije pravi izvor novca odnosno predmeta ili prava priskrbljena novcem za koji zna da je pribavljen kaznenim djelom. Kažnjava se i onaj tko novac, predmete ili prava pribavlja sebi ili drugome, posjeduje ili stavlja u promet, iako je u trenutku pribavljanja znao za njihovo podrijetlo (st. 2.). O kvalificiranom obliku kaznenog djela radić će se ako je počinitelj djelovao u sastavu grupe ili zločinačke organizacije (st. 3.), a o privilegiranom ako je u pogledu porijekla objekta radnje postupao iz nehaja (st. 4.). Zakon u st. 5. propisuje fakultativno oslobodjenje od kazne za počinitelja koji dragovoljno doprinese otkrivanju kaznenog djela.

PITANJA ZA PONAVLJANJE

1. Navedite sve oblike kaznenog djela teškog ubojstva iz članka 91. KZ
2. Objasnite kazneno djelo ubojstva na mah iz članka 92. KZ. U čemu je kod tog kaznenog djela aktivni doprinos žrtve vlastitoj viktimizaciji?
3. Zbog čega je kazneno djelo silovanja iz članka 188. KZ složeno kazneno djelo? Navedite osnovni oblik i kvalificirane oblike tog kaznenog djela!
4. Iz čega možete zaključiti da je hrvatski zakonodavac u članak 188. KZ uveo koncepciju spolne neutralnosti?
5. Što je u kaznenopravnom smislu 'spolni odnošaj', a što 'sa spolnim odnošajem izjednačena spolna radnja'?
6. Objasnite kazneno djelo prisile na spolni odnošaj iz članka 190. KZ! Po čemu se to kazneno djelo razlikuje od silovanja iz članka 188. KZ?
7. Navedite sve oblike radnje počinjenja kaznenog djela spolnog odnošaja s nemoćnom osobom iz članka 189. KZ i spolnog odnošaja zlouporabom položaja iz članka 191. KZ!
8. Iz čega proizlazi supsidijarnost kaznenog djela bludnih radnji iz članka 193. KZ u odnosu na kaznena djela iz članaka 188.-192. KZ?
9. Objasnite u čemu se sastoji seksualno (spolno) uznemiravanje? Da li je to kazneno djelo ili neki drugi oblik zabranjenog ponašanja?
10. U čemu se sastoji kazneno djelo čedomorstva iz članka 93. KZ? Koja su osnovna obilježja psihološkog profila čedomorke?
11. Navedite obilježja bića kaznenog djela spolnog odnošaja s djetetom iz članka 192. KZ! Da li pristanak djeteta na spolni odnošaj ili s njim izjednačenu spolnu radnju isključuje postojanje ovog kaznenog djela? Objasnite!
12. U čemu je razlika između kaznenog djela zadovoljenja pohote pred djetetom ili maloljetnom osobom iz članka 194. KZ i kaznenog djela bludnih radnji nad djetetom (članak 193. KZ)?
13. Navedite i ukratko objasnite dva kaznena djela vezana uz dječju pornografiju!
14. Objasnite biće kaznenog djela zapuštanja i zlostavljanja maloljetnika iz članka 213. KZ! Koja je posljedica najtežeg oblika ovog kaznenog djela?
15. U čemu je razlika između kaznenog djela razbojništva iz članka 218. KZ i razbojničke krađe iz članka 219. KZ?
16. Navedite i ukratko objasnite kaznena djela s elementima terorizma!
17. U čemu je razlika između kaznenog djela protudržavnog terorizma iz članka 141. KZ i međunarodnog terorizma iz članka 169. KZ?
18. Navedite i ukratko objasnite pojavne oblike kaznenog djela prijevera! Što je to 'piramidalna' prijevera?
19. U čemu je razlika između kaznenog djela krađe iz članka 216. KZ i kaznenog djela oduzimanja tuđe pokretne stvari iz članka 221. KZ?
20. Kakva je to 'sitna' krađa, a kakva teška krađa (članak 217. KZ)?
21. Navedite sve oblike kaznenog djela zlouporabe opojnih droga (čl. 173. KZ)
22. Kojim je kaznenim djelom u hrvatskom kaznenom zakonodavstvu inkriminirano pranje novca?
23. Navedite neke klasične inkriminacije organiziranog kriminala!
24. Koruptivna kaznena djela. Koja su dva kaznena djela tipične koruptivne inkriminacije. U čemu je razlika između pravog i nepravog aktivnog i pasivnog podmićivanja?
25. Koji je naziv i koje su nadležnosti posebnog državnog odvjetništva za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminala u Republici Hrvatskoj?

4. Maloljetničko kazneno pravo

Literatura Bačić-Pavlović, Kazneno pravo – posebni dio, Zagreb, 2001; Bačić-Pavlović, Komentar kaznenog zakona – drugi dio, Zagreb, 2006; Carić A., Zakon o sudovima za mladež i odredbe o maloljetnicima u Zakonu o prekršajima s komentarskim bilješkama, poveznicama i sudskom praksom: drugi izvori hrvatskoga maloljetničkog kaznenog prava, Zagreb, 2004; Cvjetko B., Zakonska i sudska politika kažnjavanja maloljetnika i mladih punoljetnika kaznom maloljetničkog zatvora, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, 2(2004), str. 841; Garačić, Kazneni zakon u sudskoj praksi, Zagreb, 2006; Hirjan-Singer, Komentar Zakona o sudovima za mladež i kaznenih djela na štetu djece i maloljetnika, Zagreb, 2002; Horvatić i dr., Rječnik kaznenog prava, Zagreb, 2002; Horvatić Ž., Novo hrvatsko kazneno pravo, Zagreb, 1997; Horvatić Ž., Kazneno pravo – opći dio I, kazneno pravo, povijest kaznenog prava, kaznenopravne sankcije, Zagreb, 2003; Horvatić-Novoselec, Kazneno pravo – opći dio, Zagreb, 2001; Novoselec P., Opći dio kaznenog prava, Zagreb, 2007; Pavišić-Grozđanić-Veić, Komentar Kaznenoga zakona, Zagreb, 2007; Zlatarić B., Krivično pravo, Opći dio, I. sv., priredio, Zagreb, 1977.

Pod pojmom maloljetničko kazneno pravo u užem smislu smatraju se odredbe KZ i ZSM koje određuju pojam maloljetnika, odgovornost maloljetnika za kaznena djela, jurisdikciju i sastav maloljetničkih sudova i državnih odvjetništava, pravila postupka, kaznenopravne sankcije za maloljetnike i mjere kaznenopravne zaštite djece i maloljetnika. Prema čl. 2. ZSM maloljetnik je osoba koja je u vrijeme počinjenja djela navršila četrnaest, a nije navršila osamnaest godina života. Mladi maloljetnik je osoba koja je navršila četrnaest, a nije navršila šesnaest godina života, dok je stariji maloljetnik osoba koja je navršila šesnaest, a nije navršila osamnaest godina života. Razlikovanje te dvije skupine maloljetnika u kaznenom pravu ima i praktičnu važnost jer neke sankcije maloljetničkog kaznenog prava (npr. maloljetnički zatvor) mogu biti izrečene samo starijim maloljetnicima. Osim ove dvije skupine, maloljetničko kazneno pravo dijelom regulira i položaj mladih punoljetnika (osoba koja je u vrijeme počinjenja djela navršila osamnaest, a nije navršila dvadesetijednu godinu života) i to zbog brojnih fenomenoloških i etioloških sličnosti delinkvencije ove kategorije osoba s delinkvencijom maloljetnika. U članku 5. ZSM propisuje da je unutar opće svrhe kaznenopravnih sankcija (članak 6. KZ) svrha maloljetničkih sankcija pružanjem zaštite, brige, pomoći i nadzora te osiguranjem opće i stručne izobrazbe maloljetnog počinitelja kaznenog djela utjecati na njegov odgoj, razvijanje njegove cjelokupne ličnosti i jačanje njegove osobne odgovornosti. Iz tog je određenja razvidno da zakonodavac prihvaća različitost maloljetničke delinkvencije u odnosu na delinkvenciju odraslih osoba i za tu delinkventnu populaciju pridržava i primjenu različitih kaznenopravnih standarda koji su prilagođeni dobi i psihosocijalnoj konstituciji maloljetnih delinkvenata. Naglasak je na prevenciji kroz ostvarivanje pozitivnog utjecaja na odgoj i razvijanje cjelokupne ličnosti maloljetnog delinkventa. Jedna od posebnosti postupka prema maloljetnicima je i proširena mogućnost primjene načela oportuniteta tj. nepokretanja kaznenog postupka od strane državnog odvjetnika. Svrha načela oportuniteta u postupku prema maloljetnicima je da se osigura provođenje kaznenog postupka uistinu samo u onim situacijama u kojima je to zbog težine kaznenog djela, krivnje počinitelja i drugih razloga nužno potrebno, a da se u svim drugim slučajevima, zbog nesumnjivih štetnih posljedica koje vođenje kaznenog postupka može imati na maloljetnika, prednost da ostalim vansudskim mjerama i postupanju drugih društvenih čimbenika, u prvom redu tijela za socijalnu skrb. Članak 63. ZSM omogućava državnom odvjetniku da ne zahtijeva pokretanje kaznenog postupka za kazneno djelo za koje je propisana kazna zatvora u trajanju do pet godina ili novčana kazna, iako postoji osnovana sumnja da je maloljetnik počinio kazneno djelo, ako smatra da ne bi bilo svrhovito da se vodi postupak prema maloljetniku s obzirom na narav kaznenog djela i okolnosti u kojima je djelo počinjeno, prijašnji život maloljetnika i njegova osobna svojstva. Kad utvrđuje okolnosti na kojima temelji svoju odluku o nepokretanju kaznenog postupka, državni odvjetnik može (fakultativno) zatražiti obavijest od različitih osoba i institucija što znači i od nadležnih tijela socijalne skrbi. U svakom slučaju, pa i kad ne

traži obavijest od tijela socijalne skrbi, državni je odvjetnik o svojoj odluci o nepokretanju kaznenog postupka dužan izvijestiti nadležni centar za socijalnu skrb (članak 63. stavak 2. ZSM).

Maloljetnicima se za počinjena kaznena djela kao sankcije izriču odgojne mjere, maloljetnički zatvor i sigurnosne mjere, s tim da se mlađim maloljetnicima mogu izreći samo odgojne mjere i to: sudski ukor, posebne obveze, upućivanje u centar za odgoj, pojačana briga i nadzor, pojačana briga i nadzor uz dnevni boravak u odgojnoj ustanovi, upućivanje u odgojnu ustanovu, upućivanje u odgojni zavod, upućivanje u posebnu odgojnu ustanovu. Najteža kaznenopravna sankcija koja može biti izrečena maloljetnicima je maloljetnički zatvor. Tu kaznu sud može izreći samo starijem maloljetniku za kazneno djelo za koje je u zakonu propisana kazna zatvora od pet godina ili teža kazna, ako je s obzirom na narav i težinu djela i visoki stupanj krivnje potrebno izreći kaznu (članak 23. stavak 2. ZSM). Maloljetnički zatvor ne može biti kraći od šest mjeseci ni dulji od pet godina, a izriče se na pune godine i mjesece. Međutim za kazneno djelo za koje je propisana kazna dugotrajnog zatvora, ili za stjecaj najmanje dva kaznena djela za koja je propisana kazna zatvora teža od deset godina, maloljetnički zatvor može trajati do deset godina (članak 24. ZSM).

Kod donošenja odluke o primjeni sankcije sud mora voditi računa o načelu supsidijariteta što znači da primjeni težu sankciju (npr. institucionalnu ili zavodsku mjeru) samo ako je to posebno opravdano i ako primjena blaže sankcije (npr. posebne obveze) u konkretnom slučaju ne bi ostvarila sve namjeravane preventivne učinke. U tome je vrlo značajna, ako ne i ključna uloga tijela socijalne skrbi, koja na temelju studije slučaja i provedene socijalne anamneze određuju prognozu tj. ocjenu može li se na maloljetnog delinkventa pozitivno utjecati i bez 'izdvajanja' iz njegove socijalne okoline tj. primjenom neke od vaninstitucionalnih mjera. Uloga tijela socijalne skrbi vrlo je značajna kod odlučivanja suda o primjeni odgojne mjere i u provedbi (izvršenju) te mjere. Tako, primjerice, sukladno članku 9. ZSM, sud može maloljetniku izreći, između ostalog, posebnu obvezu da bez posebnog odobrenja centra za socijalnu skrb ne može trajnije napustiti mjesto prebivališta ili boravišta. ZSM propisuje da centar za socijalnu skrb 'bdije nad ispunjenjem obveza', a uz nadzor i sudjelovanje suda, centar provodi izvršavanje obveze popravka ili naknade štete prouzročene kaznenim djelom, uključivanja u rad humanitarnih organizacija ili obavljanja poslova komunalnog ili ekološkog značenja te podvrgavanja stručnom medicinskom postupku ili postupku odvikavanja od droge ili drugih ovisnosti. Stručna osoba koja provodi mjeru pojačane brige i nadzora (članak 11. ZSM) obvezna je u suradnji s maloljetnikom i drugim osobama i institucijama uključujući i tijela socijalne skrbi brinuti o maloljetniku i nadzirati ispunjenje njegovih obveza i dužnosti (članak 11. stavak 2. ZSM). Uloga tijela socijalne skrbi od odlučujuće je važnosti i kod primjene posebne sankcije pridržaja izricanja maloljetničkog zatvora. (članak 27. ZSM). To je u osnovi prilagođena uvjetna osuda za maloljetne počinitelje kaznenih djela. Naime, temeljem članka 27. ZSM sud može presudom izreći da je maloljetnik kriv za kazneno djelo i istodobno pridržati izricanje kazne maloljetničkog zatvora kad smatra da se odlukom o krivnji i prijetnjom naknadnog izricanja kazne može počinitelja odvratiti od daljnjih kaznenih djela. Kada sud odluči primijeniti ovu mjeru (a to je u našoj praksi nažalost vrlo rijetko), maloljetniku određuje rok kušnje (vrijeme provjeravanja) u trajanju od jedne do tri godine u kojem počinitelj ne smije počinuti novo kazneno djelo odnosno mora se pridržavati izrečenih posebnih obveza. Kad protekne godina dana od početka provjeravanja i ako nove činjenice potvrđuju uvjerenje da maloljetnik neće počinuti nova kaznena djela, sud može, ali samo nakon obligatornog očitovanja predstavnika tijela socijalne skrbi, donijeti odluku o konačnom pridržaju kazne maloljetničkog zatvora (članak 27. ZSM).

Važnost poznavanja materije socijalnog rada, ali i kriminologije u dijelu koji se bavi pojavnim oblicima i uzrocima maloljetničke delinkvencije razvidna je i iz odredbe članka 37. ZSM koji propisuje da suci za mladež u općinskim i županijskim sudovima i državni odvjetnici koji postupaju pred tim sudovima (državni odvjetnici za mladež) moraju imati izražena nagnuća za odgoj, potrebe i probitke mladeži, te vladati osnovnim znanjima s područja kriminologije, socijalne pedagogije i socijalne skrbi za mlade osobe. Sudovi i državna odvjetništva za mladež također moraju imati i stručne suradnike (savjetnike) iz redova socijalnih pedagoga-defektologa i socijalnih radnika koji u tijeku pripremnog postupka prema maloljetniku prikupljaju podatke o maloljetnikovoj ličnosti; na sjednici vijeća ili na glavnoj raspravi daju stručno mišljenje o vrsti sankcije koju bi bilo opravdano izreći; prikupljaju podatke o uspješnosti izvršenja odgojne mjere i daju mišljenje vijeću za maloljetnike o potrebi obustave ili zamjene odgojne mjere. Stručni suradnici u državnom odvjetništvu prikupljaju podatke potrebne državnom odvjetniku za donošenje odluke o svrhovitosti pokretanja postupka prema maloljetniku, te opravdanosti predlaganja obustave pripremnog postupka prema maloljetniku (članak 42. stavak 2. ZSM). U brojnim odredbama ZSM zakonodavac je nastojao osigurati povezanost i koordinirano djelovanje svih tijela kaznenog pravosuđa (osobito suda) i tijela socijalne skrbi u svim fazama kaznenog postupka, pa i prije njegova pokretanja (u tzv. pripremnom postupku). Tako je državni odvjetnik dužan obavijestiti nadležni centar za socijalnu skrb o svakom pokretanju postupka prema maloljetniku (članak 52. stavak 2. ZSM), a u tom postupku predstavnik tijela za socijalnu skrb ima pravo, u okviru zakonskih ovlasti, upoznati se s tijekom postupka, stavljati prijedloge i upozoravati na činjenice i dokaze koji su važni za donošenje ispravne odluke (članak 52. stavak 1. ZSM). Sud po službenoj dužnosti mora izvijestiti centar za socijalnu skrb o utvrđenim činjenicama i okolnostima koje upućuju na potrebu poduzimanja mjera radi zaštite prava i dobrobiti djeteta (članak 51. ZSM), a kad se u tijeku postupka utvrdi da osoba u vrijeme počinjenja kaznenog djela nije navršila četrnaest godina života (dijete), sud mora obustaviti kazneni postupak (jer prema članku 10. KZ djeca nisu kazneno odgovorna) i podatke o djelu i počinitelju dostaviti centru za socijalnu skrb (članak 44. ZSM). Ovo su samo neke od brojnih odredaba ZSM koje reguliraju položaj tijela socijalne skrbi u kaznenom postupku prema maloljetnicima. Od ostalih odredaba treba spomenuti i aktivnosti tijela socijalne skrbi u pripremnom postupku (članak 70. ZSM), nazočnost ispitivanju maloljetnika u pripremnom postupku (članak 71. stavak 2. ZSM), provedbu sudske odluke o stavljanju maloljetnika pod nadzor centra za socijalnu skrb zbog pružanja pomoći i zaštite (članak 72. stavak 1. ZSM), obavještanje centra za socijalnu skrb o pritvaranju maloljetnika (članak 73. stavak 2. ZSM) itd.

PITANJA ZA PONAVLJANJE

1. Koje se osobe prema ZSM smatraju mlađim, a koje starijim maloljetnicima? Zbog čega se primjena toga zakona proširuje i na mlađe punoljetne osobe?
2. Koje maloljetničke sankcije propisuje ZSM? Objasnite pod kojim uvjetima i u kojem trajanju sud može maloljetniku izreći kaznu maloljetničkog zatvora?
3. Što znači načelo supsidijarnosti kod primjene maloljetničkih kaznenopravnih sankcija, a što načelo svrhovitosti (oportuniteta) kod odlučivanja državnog odvjetnika o pokretanju kaznenog progona protiv maloljetnika?
4. Navedite prava i obveze tijela socijalne skrbi u kaznenom postupku koji se vodi protiv maloljetne osobe!

5. Pravni položaj osoba s duševnim smetnjama

Literatura: *Bačić-Pavlović*, Kazneno pravo – posebni dio, Zagreb, 2001; *Bačić-Pavlović*, Komentar kaznenog zakona – drugi dio, Zagreb, 2006; *Dika-Đurđević-Goreta-Turković*, Zakon o zaštiti osoba s duševnim smetnjama: komentar s priložima, Zagreb, 2001; *Đurđević Z.*, Pravni položaj počinitelja kaznenih djela s duševnim smetnjama : (povijesni razvoj, pozitivnoporedbeni pregled, prijedlog reforme hrvatskog prava), Zagreb, 2002; *Garačić*, Kazneni zakon u sudskoj praksi, Zagreb, 2006; *Goreta M.*, Aktualna pitanja forenzičko-psihijatrijskog angažmana na području kaznenog prava, Aktualna pitanja kaznenog zakonodavstva, Zagreb, 2007., str. 46; *Goreta-Jukić-Turković*, Psihijatrija i zakon : materijali s tečaja Novo hrvatsko zakonodavstvo i njegovo značenje za psihijatrijsku praksu (održanog u Psihijatrijskoj bolnici Vrapče 5. i 6. veljače 1998. god.), Zagreb, 1998; *Horvatić i dr.*, Rječnik kaznenog prava, Zagreb, 2002; *Horvatić Ž.*, Kazneno pravo – opći dio I, kazneno pravo, povijest kaznenog prava, kaznenopravne sankcije, Zagreb, 2003; *Horvatić Ž.*, Novo hrvatsko kazneno pravo, Zagreb, 1997; *Horvatić-Novoselec*, Kazneno pravo – opći dio, Zagreb, 2001; *Horvatić-Šeparović i suradnici*, Kazneno pravo – posebni dio, Zagreb, 1999; *Novoselec i dr.*, Posebni dio kaznenog prava, Zagreb, 2007; *Novoselec P.*, Opći dio kaznenog prava, Zagreb, 2007; *Pavišić-Grozđanić-Veić*, Komentar Kaznenoga zakona, Zagreb, 2007.

ZZODS navodi da je osoba s duševnim smetnjama duševno bolesna osoba, osoba s duševnim poremećajem, nedovoljno duševno razvijena osoba, ovisnik o alkoholu ili drogama ili osoba s drugim duševnim smetnjama. (čl. 3. t. 1. ZZODS). Osobu s duševnim smetnjama treba razlikovati od neubrojive osobe jer duševne smetnje mogu, ali i ne moraju dovesti do neubrojivosti. Naime, neubrojivost je uvijek stanje koje se procjenjuje *tempore criminis* (dakle s obzirom na vrijeme počinjenja kaznenog djela), a moguće je da osoba inače pati od duševnih smetnji (pa i onih najtežih, npr. duševnih bolesti), ali da u vrijeme počinjenja kaznenog djela to njezino stanje nije dovelo do nemogućnosti shvaćanja značenja svojega postupanja ili upravljanja voljom. U većini usporednih zakonodavstava ne postoji definicija osobe s duševnim smetnjama. Razlog tome je što je duševna smetnja medicinski pojam, koji, kao što je navedeno u presudi Europskog suda za ljudska prava *Wintwerp v. Nizozemska* iz 1979. godine, nije moguće definitivno interpretirati. S obzirom da je riječ o medicinskom, a ne pravnom pojmu, duševnu smetnju kao pretpostavku za prisilni smještaj moguće je utvrditi samo na temelju objektivne medicinske ekspertize koju provodi liječnik. Neubrojiva je ona osoba koja u vrijeme ostvarenja zakonskih obilježja kaznenog djela nije bila u mogućnosti shvatiti značenje svojeg postupanja ili nije mogla vladati svojom voljom zbog duševne bolesti, privremene duševne poremećenosti, nedovoljnog duševnog razvitka ili neke druge teže duševne smetnje (čl. 40. st. 2. KZ). S obzirom da je ubrojivost pretpostavka za krivnju (zajedno s namjerom i/ili nehajem kao oblicima krivnje i svijesti o protupravnosti), neubrojiva osoba nije kriva i prema njoj ne mogu biti primijenjene kaznenopravne sankcije (čl. 4. KZ). To znači da nakon što sud u kaznenom postupku na temelju mišljenja i nalaza vještaka-psihijatra utvrdi da je osoba ostvarila obilježja kaznenog djela u neubrojivom stanju (npr. zbog paranoidne shizofrenije), dolazi do obustave kaznenog postupka i daljnji postupak prema toj osobi vodi se prema odredbama o prisilnom smještaju ZZODS (prisilni smještaj forenzičkih pacijenata). Sukladno čl. 44. ZZODS sud će donijeti odluku o prisilnom smještaju neubrojive osobe ako je na temelju mišljenja vještaka psihijatra utvrdio da ima teže duševne smetnje i da je opasna za okolinu. Neubrojiva je osoba opasna za okolinu ako postoji visoki stupanj vjerojatnosti da bi ta osoba zbog duševnih smetnji, zbog kojih je nastupila njezina neubrojivost, mogla ponovno počinuti kazneno djelo za koje je propisana kazna zatvora u trajanju od najmanje tri godine (čl. 44. st. 2. ZZODS). O produljenju prisilnog smještaja (do godine dana), uvjetnom otpustu ili otpustu neubrojive osobe sud odlučuje nakon provedene rasprave o kojoj se, između ostalih, mora izvijestiti i nadležni centar za socijalnu skrb (čl. 49. st. 2. ZZODS). Centar za socijalnu skrb nadležan je prema posljednjem prebivalištu odnosno boravištu osobe, a ako je njezino prebivalište ili boravište nepoznato onda prema području na kojem se nalazi psihijatrijska ustanova. S obzirom da je u članku 3. ZZODSS navedeno da je osoba s duševnim smetnjama, između ostalih, i ovisnik o alkoholu, važno je na ovom mjestu

utvrditi u kojoj mjeri konzumiranje alkohola, ali i alkoholizam kao bolest mogu utjecati na psihičko stanje osobe *tempore criminis*. Konzumiranje alkohola može utjecati na ubrojivost počinitelja kaznenog djela, odnosno na njegove intelektualne i voluntativne kapacitete (sposobnost shvaćanja djela i upravljanja svojom voljom). Rijetko će konzumiranje alkohola dovesti do neubrojivosti, tj. do potpunog isključenja krivnje. Ako je pak, što se u praksi najčešće i događa, utvrđeno da je konzumiranje alkohola dovelo do stanja smanjene ubrojivosti, tada sud počinitelju može ili ublažiti kaznu ili primijeniti sigurnosnu mjeru obveznog psihijatrijskog liječenja (članak 75. KZ) ili obveznog liječenja od ovisnosti (članak 76. KZ). Sigurnosna mjera obveznog psihijatrijskog liječenja (kao i obveznog liječenja od ovisnosti) ne može trajati dulje od pet godina. Ako je djelo počinjeno pod odlučujućim djelovanjem ovisnosti od alkohola ili opojnih droga kad postoji opasnost da će zbog te ovisnosti ponovno počinuti neko kazneno djelo, sud prema počinitelju može primijeniti sigurnosnu mjeru obveznog liječenja od ovisnosti iz članka 76. KZ. Tako bi, primjerice, sud mogao primijeniti ovu mjeru prema počinitelju koji je zbog odlučujućeg djelovanja ovisnosti o alkoholu počinio kazneno djelo teške krađe provaljivanjem u trgovinu u noćnim satima i protupravnim prisvajanjem alkoholnih pića. Suština ove mjere je prevencija, tj. otklanjanje stanja ili uvjeta, u konkretnom slučaju ovisnosti, koji mogu poticajno djelovati na počinjenje novog kaznenog djela. Ova se mjera može primijeniti za vrijeme izvršenja kazne zatvora ili uz zamjenu za kaznu zatvora (radom za opće dobro na slobodi) ili uz uvjetnu osudu. Mjera može trajati do prestanka razloga zbog kojih je primijenjena, ali u svakom slučaju do prestanka izvršenja kazne zatvora, protoka roka provjeravanja primjenom uvjetne osude i izvršenja obveza zamjene kazne zatvora radom za opće dobro. Osim ovih mjera sud može prema počinitelju lakšeg kaznenog djela primijeniti i uvjetnu osudu (članak 67. KZ), odnosno uvjetnu osudu sa zaštitnim nadzorom (članak 70. KZ). U okviru zaštitnog nadzora sud može počinitelju koji je kazneno djelo počinio pod djelovanjem alkohola nametnuti obvezu podvrgavanja liječenju koje je nužno radi otklanjanja tjelesnih ili duševnih smetnji koje mogu poticajno djelovati za počinjenje novog kaznenog djela, sudjelovanja u postupku psihosocijalne terapije u specijaliziranim ustanovama u okviru nadležnih državnih tijela radi otklanjanja nasilničkog ponašanja, neposjećivanja određenih mjesta lokala i priredaba, koje mogu biti prilika i poticaj za počinjenje novog kaznenog djela kao i obvezu podvrgavanja odvikavanju od ovisnosti u terapijskoj zajednici.

U KZ nije propisano niti jedno kazneno djelo za čije se postojanje traži djelovanje počinitelja pod utjecajem alkohola. Međutim brojna su kaznena djela kod kojih je alkohol važan ako i ne prevalentan čimbenik u kriminogenezi (v. izlaganja uz delikte nasilja). To su u prvom redu tzv. krvni delikti (ubojstvo, ubojstvo na mah), ali i seksualni delikti (silovanje, bludne radnje, rodoskrvnuće) te neki prijelazni oblici između delikata nasilja i imovinskih delikata (npr. razbojništvo). To, međutim, ne znači da se kod ostalih kaznenih djela alkohol također ne pojavljuje kao jedan od kriminogenih čimbenika. Ranija izlaganja ukazuju na nedvojbenu povezanost alkohola i različitih oblika prometne delinkvencije. Većina kažnjivih ponašanja u oblasti prometne delinkvencije svrstana je među prekršaje, tj. lakše oblike kažnjivih radnji. Međutim, i neka vrlo teška tzv. prometna kaznena djela s teškim posljedicama (smrt, teška tjelesna ozljeda, velika imovinska šteta i sl.) često su prouzročena nepridržavanjem propisa o sigurnosti prometa na cestama koji zabranjuju vožnju pod utjecajem alkohola. Tako je kod kaznenog djela izazivanja prometne nesreće iz članka 272. KZ upravo vožnja pod utjecajem alkohola jedan od najčešćih uzroka teških posljedica iz bića tog kaznenog djela (smrt, teška tjelesna ozljeda, imovinska šteta itd.). Za ovo kazneno djelo neće biti odgovorni samo vozači motornih vozila već svi sudionici u prometu (pa tako i pješaci, biciklisti itd.) koji kršenjem propisa o sigurnosti prometa na cestama (to je u konkretnom slučaju ZSPC uključujući i odredbe toga zakona o zabrani vožnje pod utjecajem alkohola) izazovu prometnu nesreću u

kojoj je neka osoba smrtno stradala ili je teško tjelesno ozlijeđena ili joj je prouzročena imovinska šteta velikih razmjera. I kod kaznenog djela nepružanja pomoći osobi koja je teško tjelesno ozlijeđena u prometnoj nesreći (članak 273. KZ) kod kojeg se u suštini radi o ‘bijegu s mjesta nesreće’, počinitelji su često osobe pod utjecajem alkohola koje u trenutku nesreće ili nisu do kraja svjesne što su učinile (što je u praksi vrlo rijetko) ili su u potpunosti svjesne onoga što su učinile i smatraju da je okolnost što su to učinile pod utjecajem alkohola zapravo otegotna okolnost pa bijegom s mjesta nesreće nastoje izbjeći kazneni progon. Prema članku 20. ZPPJRM novčanom kaznom može biti kažnjena osoba koja se na javnom mjestu odaje pijančevanju ili uživanju opojnih droga ili drugih omamljujućih sredstava. Osim toga, za prekršaj može odgovarati i osoba koja daje alkoholna pića pijanoj osobi ili maloljetniku mlađem od šesnaest godina života.

Iznimka od načela da neubrojiva osoba nije kriva je tzv. samoskrivljena neubrojivost. Članak 41. KZ propisuje da se ne smatra neubrojivim počinitelj koji se svojom krivnjom doveo u stanje u kojem nije mogao shvatiti značenje svojeg postupanja ili nije mogao vladati svojom voljom uporabom alkohola, droga ili drugim sredstvima, ako je u vrijeme kad se dovodio u takvo stanje kazneno djelo što ga je počinio bilo obuhvaćeno njegovom namjerom ili je glede tog kaznenog djela kod njega postojao nehaj, a zakon propisuje kažnjivost i za taj oblik krivnje. Za primjenu tog instituta koji se naziva još i *actio libera in causa* (radnja slobodna u uzroku) moraju biti ispunjene tri pretpostavke: 1. počinitelj se svojom krivnjom uporabom alkohola, droga ili drugim sredstvima doveo u stanje neubrojivosti, 2. u takvom je stanju počinio kazneno djelo, 3. to kazneno djelo je bilo obuhvaćeno njegovom namjerom ili je glede tog kaznenog djela kod njega postojao nehaj, a zakon propisuje kažnjivost i za taj oblik krivnje. Primjer samoskrivljene neubrojivosti postoji, primjerice, u slučaju osobe koja se opije da bi tako ohrabrena mogla počinuti kazneno djelo silovanja (u kojem slučaju je djelo obuhvaćeno namjerom), ili vozača koji u većim količinama konzumira alkohol znajući da bi u takvom stanju mogao izazvati prometnu nesreću, no smatra da se to neće dogoditi ili da će to biti u stanju spriječiti (nehaj u odnosu na posljedicu). Za razliku od neubrojive osobe prema kojoj ne mogu biti primijenjene kaznenopravne sankcije, smanjeno ubrojiva osoba, odnosno ona kod koje je mogućnost shvaćanja značenja svog postupanja i vladanja voljom u vrijeme počinjenja djela bila smanjena (čl. 42. KZ), može biti kažnjena. Ipak, s obzirom da je takvoj osobi umanjena krivnja ona se može blaže kazniti (što znači ispod propisanog minimuma kazne – npr. ako je za kazneno djelo propisana kazna zatvora u trajanju od jedne do pet godina, ublažavanje znači izricanje kazne ispod jedne godine), a može joj biti izrečena i sigurnosna mjera obveznog psihijatrijskog liječenja (čl. 75. KZ) i to ako postoji opasnost da razlozi za takvo stanje mogu i u budućnosti poticajno djelovati na počinjenje novog kaznenog djela. Osim ove sigurnosne mjere prema počinitelju koji je kazneno djelo počinio pod odlučujućim djelovanjem ovisnosti od alkohola ili opojnih droga sud može izreći sigurnosnu mjeru obveznog liječenja od ovisnosti i to kad utvrdi da postoji opasnost bi zbog te ovisnosti osoba ponovno mogla počinuti kazneno djelo.

PITANJA ZA PONAVLJANJE

1. Objasnite pojam neubrojivosti! Što znači da se neubrojivost utvrđuje s obzirom na vrijeme počinjenja kaznenog djela? Jesu li osobe s duševnim smetnjama uvijek neubrojive? Objasnite!
2. Navedite osnovne odrednice postupka prema osobama koje su obilježja kaznenog djela ostvarile u neubrojivom stanju!
3. Pojam i pravni učinci smanjene ubrojivosti. Da li je smanjeno ubrojiva osoba kriva za počinjenje kaznenog djela? Objasnite!
4. Kakav je utjecaj alkohola na intelektualnu i voljnu sastavnicu svijesti počinitelja tempore criminis?
5. Koje dvije medicinske sigurnosne mjere mogu biti primijenjene prema osobama s duševnim smetnjama? Koje su pretpostavke za primjenu tih mjera?

Stvarno kazalo

A

aging-out phenomenon: 170
agresija: 42, 43
agresivni pedofil: 80
agresivnost: 42
aktualno nasilje: 40, 44
akutna intoksikacija alkoholom: 159
alkoholizam: 25, 269
amfetamini: 115, 116, **121**
anarhistička kriminologija: 222
anomija: 185, **203-206**, 223
antikriminalna politika: 6, **23**, 222, **223**
antropologija: 20, 187, **191**
antropometrija: 194
apsolutna sila: 41
astenik: 196
atletik: 196
autodestrukcija: 43, 167
autoriziranje: **43**, **44**, 96

B

bagatelni kriminal: 110
benigna agresija: 43
bludne radnje: **60**, 61, **248**, 252
bullying: 105

C

case study: 12
cyber-kriminal: 83, 105, **137-140**, 143
cyber-kriminologija: 139
cyber-prosjačenje: 112, 113
cyber-stalking: 105, 139, **141**
cyber-terorizam: 138

Č

čedomorka: 83, 84
čedomorstvo: 83, 84, 251
Čikaška škola: 199
čisto devijantni: 210

D

davanje mita: 7, 22, 130, **134**, **261**, **262**
debilnost: 160

dehumaniziranje: **43**, **44**, 96
delikti nasilja: **40-47**
delinkvencija: **3**, **25**, 208
delinkvencija osoba s duševnim smetnjama:
 157-162, 268
delinkvencija osuđenih osoba: **174-179**
delinkvencija starijih osoba: **170-173**
delinkvencija žena: **163-169**
deregulacija: 203
'desni' terorizam: 92
determinizam: 192
devijacija: 147, **208**
devijantna ponašanja: **25**, 205, 209, 210
devijantnost: 222
diferencijalna asocijacija: 184, **213**
diferencijalna identifikacija: 214
direktna agresija: 43
dječja pornografija: 60, **82**, 137, 139, **140**, **252**,
 253
droga: 115, 258
duševna bolest: 157, 158, 268
duševna poremećenost: 158, 159, 268
duševne smetnje: 157, 158, 268
duševno bolesni zločinac: 193, 194

E

ecstasy: 116, 119, 120, **121**
egzozena etiologija: 183
ekološke teorije: 199
eksperiment: **13-15**
eksplozivni pedofil: 80
ektomorf: 196
endogena etiologija: 183
endomorf: 196
epilepsija: 159
etiketiranje: 208, **209**, 210
etiologija: 3, 20, 31, **183**
'etnički' terorizam: 92
evolucija: 191

F

feministička kriminologija: 225
fenomenologija: 3, 20, **31**, 183
fiksirani pedofil: 80
filogenetski programirana agresija: 43

filozofija morala: 189
filozofija pozitivizma: 191
filtriranje kriminalne statistike: 9, 10
fizička sila: 40, 249
fizičko nasilje: 40, 41, 44
fiziognomija: **192**, 216
fragmentiranost kaznenog prava: 231
Frankfurtska škola: 221
frustracijska agresivnost: 42
frenologija: **192**, 216
funkcionalizam delinkvencije: 201

G

gen: 217, 218
genealogija: 196
grupa ljudi: 261

H

hedonizam: 187
heroin: 115, 116, **120**
hidraulički model: 42
hipoteza: 5
homo corrupticus: 131
huliganizam: 40, 44, **103-105**

I

idiotija: 160
idiotizam: 160
imbecilnost: 160
imisivno-receptivne radnje: 247
imovinski kriminal: 108-114, 256
indeterminizam: 195
indirektna agresija: 43
individualna korupcija: 130
inovacija: 205
institucionalno nasilje: 41
instrumentalno nasilje: **44, 91**, 94, 99
intelektualna insuficijencija: 160
iskorištavanje djece ili maloljetnih osoba za pornografiju: 252
izazivanje prometne nesreće: 33, **34**, 153, 166, 172, 241, 269

J

jednostruki povrat: 174, 175

K

kanabis: 115, 116, 120, **121**
kandidatski geni: 185, **217**
Kantov kategorički imperativ: 189
kartična prijevara: 113
kartografska škola: 192
kazneno djelo: 232
kazneno pravo: 231
kažnjiva ponašanja: **3**, 25, 231
kažnjive radnje: 25
kibernetički kriminal: 138
kibernetika: 138
kleptomanija: 160
klinička kriminologija: 6, **12**, 79
kokain: 115, 116, 119, **120**, 122
komparativna kriminologija: **35, 36**, 49
kompjutorski kriminal: 138
kompulzivna sila: 40
kompulzivna skribomanija: 210
koncept 'slaboumnosti': 196
konformitet: 205
konformna ponašanja: 25
konstitutivna kriminologija: 222, 223
korupcija: 127, 261
korupcija s elementom inozemnosti: 130
krađa: 108, 256
krađa identiteta: 140
krađa motornih vozila: 109, 110
krađa u trgovinama: 109, 110
krađa umjetnina: 109, 110
kraniologija: 194
krijumčarenje migranata: 129
kriminogeneza: 183
kriminogeni čimbenik: 183
kriminološka etiologija: 183
kriminološka fenomenologija: 31
kriminološko profiliranje: 17
kriminal: 3, 4
kriminal dominacije: 222
kriminalistika: 24
kriminalitet: 4
kriminalna etiketa: 210
kriminalna antropologija: 191
kriminalne obitelji: 196
kriminalni geni: 216
kriminalni povrat: 174
kriminalno poduzetništvo: 129
kriminalno prilagođavanje: 222
kriminal represije: 222
kriminologija: **19-21**

kritička kriminologija: 220
kromosopatije: 216
kromosomske aberacije: 216
kulturni konflikt: 201
kulturalno nasilje: 41

L

lake droge: 120
liberalna feministička kriminologija: 225
lijevi realizam: 222
'lijevi' terorizam: 92
LSD: 118, **122**

M

mala in se: 195
mala prohibita: 195
maligna agresija: 43
maloljetnička delinkvencija: **147-156**
maloljetničko kazneno pravo: **264-267**
marksistička kriminologija: 220
masovno ubojstvo: 40, **53**, 56
master status: 208
međunarodna prostitucija: 128, 129, 135
međunarodni terorizam: 91, 255
metode kriminologije: 5
mezomorf: 196
mirotvorna kriminologija: 222, 223
mobbing: 103, **105**
monoamin oksidaza: 217, 218
moralna anomalija: 195, 196
moralna neosjetljivost: 194, 195
motivirano nasilje: 40, **44**

N

načelo krivnje: 231
načelo oportuniteta u postupku prema maloljetniku: 152, **264**
načelo supsidijarnosti u postupku prema maloljetniku: 265
načelo svrhovitosti u postupku prema maloljetniku: 152, **264**
načelo zakonitosti: **231**, 239, 240
nasilničko ponašanje u obitelji: 37, **73**, 74, **249**
nasilje: 40, 41
nasilje među intimnim partnerima: **70-75**
nasilje prema djeci: **76-85**
naslijeđena epilepsija: 169

nedovoljni duševni razvitak: 158, 247
negativna agresija: 43
neinstrumentalno nasilje: 44
nekonformno ponašanje: 220
nelojalna konkurencija u vanjskotrgovinskom poslovanju: 130, 135, 261
nemotivirano nasilje: 40
neubrojivost: 268
neutraliziranje: **43**, **44**, 96
nova kriminologija: 220

O

obrambeni mehanizam: 43
obrambeni prostor: 201
obvezno liječenje od ovisnosti: 250, 269
obvezno psihijatrijsko liječenje: 250, 269
odmjeravanje kazne: 238, 239
odstupajuće ponašanje: 208
olakotne okolnosti: **238-241**
oligofrenija: 160
opće pravilo o izboru vrste i mjere kazne: 238, 239
opći povrat: 174
opojna droga: 116, 258, 259
opservacija: 16
organizirana pedofilija: 82
organizirani kriminal: 127, 261
osobe s duševnim smetnjama: 157-162, 268-271
osobito teška tjelesna ozljeda: 250
otegotne okolnosti: 238, 239
otmica zrakoplova ili broda: 95, 166, 246, **255**
ovisnost: 115
ozljeda: 250

P

padavica: 159
pedofil: 80
pedofilija: 80, 81, 159
penologija: 19, **24**
pentagon zločinaca: 193, **194**
periculosita: 195
piknik: 196
piramidalna prijevara: 112, 257
pobuna: 205
potkultura: 201
podvođenje: 60
pogrešno optuženi: 210

pokus: **13-15**
politika suzbijanja kažnjivih ponašanja: 22
politika suzbijanja kriminaliteta: 22
polusintetske droge: 118, 120
posredna korupcija: 130
postmodernistička kriminologija: 222, 223
potencijalno nasilje: 40, 42, **44**
povlačenje: 205
povrat: 174
povreda slobode odlučivanja birača: 130
pozitivistička škola: **191-198**
pozitivizam: 191
pranje novca: 127, **135, 261**
pravo kažnjavanja: 231
predbacivanje kaznenog djela: 238
predikatno kazneno djelo: 135
prekršaj: **3, 4**
prijestupništvo: 3
prijevara: 112, 257
prikrivanje protuzakonito dobivenog novca: 262
prilagođena ponašanja: 25
prilagođeni građani: 210
primanje mita: 7, 130, **134, 261**
primarna devijacija: 209
primarni konflikt: 201
prirodne droge: 120
prisila na spolni odnošaj: 247
prisilni smještaj: 268
prisilno-opsesivna neuroza: 160
prividno nemotivirano nasilje: 44
prizonizacija: 177
profesionalna supkultura: 213
profesionalni razbojnik: 88
profil cyber-kriminalca: 139
profil čedomorke: 83
profil pedofila: 80
profil ubojice: 50, **52**
profil ženske prijestupnice: 167
promatranje: 16
prometna delinkvencija: 38
prosjaćenje: 129, 253
prostitucija: 25, 26, 128
protudržavni terorizam: 255
protuzakonito posredovanje: 7, 130, **261**
protuzakonito prebacivanje osoba preko državne granice: 3, **129, 261**
prvi kriminološki diskursi: **187-190**
psihička sila: 249

psihoanaliza: 197
psihopatija: 160

R

računalni kriminal: 138
radikalna feministička kriminologija: 225
radikalna kriminologija: **220-224**
radikalna teorija: 185
razbojnička krađa: 108, 176, **257**
razbojnik iz navike: 88
razbojnik ovisnik o alkoholu: 88
razbojnik ovisnik o drogama: 88
razbojništvo: **86-90, 257**
recidivizam: 174
regresivni pedofil: 80
rehabilitacija: 174, **178, 221, 254**
resocijalizacija: 24, **174, 177, 236**
retreatizam: 205
retrospektivna interpretacija: 208
ritualizam: 205
rodoskrvnuće: **252, 269**
rođeni zločinac: **192-194**
rutiniziranje: **43, 44, 96**
rutinska aktivnost: 225

S

sadistički pedofil: 80
samodoživljena viktimizacija: 11
samoiskaz: 11
samoskrivljena neubrojivost: 270
samoubojstvo: **25, 56, 203**
seksualni delikti: **60-69, 247, 248**
seksualno nasilje: **60, 79, 247, 248, 251, 253**
seksualno uznemiravanje: 248
sekundarna devijacija: 209, 210
sekundarna viktimizacija: 7
sekundarni konflikt: 201
serijska sadistička silovanja: 67
serijska sadistička ubojstva: 160
serijsko ubojstvo: 53
shizofrenija: **158, 196, 210, 217, 268**
silovanje: **60, 61, 247**
silovanje u bračnoj zajednici: 65, 70
silovanje u braku: 65
simptomatična epilepsija: 159
sindrom kulturalnog prijenosa: 200
sintetske droge: 120

single-issue terorizam: 92
sitna krađa: 10, **257**
slaboumnost: 196
slučajni zločinac: 193, **194**
smanjena ubrojivost: 158, 240, **246**, 251, **269**
socijalna dezorganizacija: 68, **199**, **200**, 201
socijalna patologija: 25
socijalne disfunkcije: 203
socijalno-patološke pojave: **25**, 192
socijetalna reakcija: 208, **209**, 210
sociologija pozitivizma: 191
sociopatija: 196
somatotip: 196
specijalni povrat: 174
spolna neutralnost: 65
spolni odnošaj: 60, 247
spolni odnošaj s djetetom: 60, **251**, 252
spolni odnošaj s nemoćnom osobom: 60, **247**
spolni odnošaj zluporabom položaja: 60, **247**
stalking: 103, **105**, **106**
statistika: **6-10**
statistička škola: 192
statističko filtriranje: 9, 10
sterilizacija: 218
stopa kriminala: 35
strah od nasilja: 40
strah od zločina: 42
strukturno nasilje: 41
studija slučaja: 12
studije s blizancima: 216
supkultura: 201
supkulturni sindrom: 93
suicid: 155
supsidijarnost kaznenog prava: 231
supsidijarnost kaznenog djela bludnih radnji:
248

T

tajno devijantni: 210
tamna brojka: **6**, 9
tehnike neutralizacije: 44, 213, 225
teorija anomije: 185, **203-207**
teorija diferencijalne asocijacije: 185, **213-215**
teorija diferencijalne identifikacije: 214
teorija društvene kontrole: 225
teorija društvenih veza: 225
teorija ekonomske marginalizacije: 225
teorija etiketiranja: 185, **208-212**

teorija evolucije: 191
teorija genetske predispozicije za kažnjivo
ponašanje: 185, **216-219**
teorija imitacije: 226
teorija kulturnog konflikta: 199, **201**
teorija kulturoloških devijacija: 199
teorija rutinske aktivnosti: 225
teorija simboličkog interakcionizma: 199, **201**
teorija socijalne dezorganizacije: 199
teorija socijetalne reakcije: 208, **209**, 210
teorija supkultura: 226
terorizam: 91- 97, 255
teška krađa: 176, **256**
teška tjelesna ozljeda: 250
teške droge: 120
teško ubojstvo: 245
tjelesna ozljeda: 250
tjelesna ozljeda iz nehaja: 250
tjelesna ozljeda na mah: 250
tranzicijska zona: 199, 200
trgovina ljudima: 128, 129

U

ublažavanje kazne: 240
ubojstvo: 47-59, 245
ubojstvo među intimnim partnerima: 55
ubojstvo na mah: 242, **246**
ubojstvo pripadnika rizičnih profesija: 57, 58
ugrožavanje sigurnosti međunarodnog zračnog
prometa i međunarodne plovidbe: 255
ugrožavanje sigurnosti osoba pod međunarod-
nom zaštitom: 255
upoznavanje djece s pornografijom: 252
uspostava ropstva i prijevoz robova: 261
utilitarizam: 189
uzimanje talaca: 255

V

verbalno nasilje: 44
viktinologija: 23
virtualna dječja pornografija: 252
vis absoluta: 41
vis compulsiva: 41
višestruki povrat: 174
'vjerski' terorizam: 92
vrste opojnih droga: 116, 117

Z

začarani krug nasilja: 43
zadovoljenje pohote pred djetetom ili maloljetnom osobom: 252
zapuštanje i zlostavljanje djeteta i maloljetne osobe: 253
zločin iz mržnje: **98-102**
zločinac iz navike: 193, 194
zločinac iz strasti: 193, 194
zločinačka organizacija: 261
zlouporaba nuklearnih tvari: 255

zlouporaba obavljanja dužnosti državne vlasti: 130, **261**
zlouporaba opojnih droga: 118, 258
znanost kaznenog prava: 22
znanstveni rasizam: 218

Ž

ženska delinkvencija: **163-169**
žrtvoslovlje: 23